

શ્રી
ત્રિષ્ટિષ્ઠિલાકાપુરુષ ચરિત્ર

પર્વ ૭ મું.

卐   卐   卐

જૈન રામાયણ.

(સર્ગ ૧૦ માં રામચંદ્ર, લક્ષ્મણ અને રાવણનું ચરિત્ર.)
અને

(સર્ગ ૧૧-૧૨-૧૩ માં શ્રી નભિનાથજી તથા હરિષેણ અને
જય ચક્રવર્તીના ચરિત્ર.)

કળિકાળસર્વજ્ઞ
શ્રીમાન્ હેમચ દ્રાચાર્યવિરચિત
(સંસ્કૃતપદ્યાત્મક.)

ભાષાંતરકર્તા,
શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
ભાવનગર.

આવૃત્તિ ૪ થી

વીર સં ૨૪૬૦]

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન)

[વિક્રમ સં ૧૯૯૦

ભાવનગર—ધી મહોદય ત્રિવિંશતી પ્રેસમાં શાહ શુભાશ્રયદ
લલિતભાઈએ છાપ્યું

કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

પ્રસ્તાવના.

શ્રી ત્રિપદિશલાકાપુરૂષ ચરિત્રનો આ વિભાગ કેટલાએક વર્ષોથી જાહેરમાં આવેલો છે, કારણ કે આ પુસ્તકમાં સદરહું અથવા સાતમા પર્વનું ભાષાતર છે આ સાતમા પર્વમાં સર્ગ ૧૩ છે તેમાં પ્રથમના દશ સર્ગમાં શ્રી મુનિસુત્રતસ્વામીના શાસનમાં થયેલા શ્રી રામચન્દ્ર (ખળદેવ), લક્ષ્મણ (વાસુદેવ) અને રાવણ (પ્રતિવાસુદેવ) નું સંવિસ્તર ચરિત્ર છે એટલા ભાગનું ભાષાતર પ્રથમ સંવત ૧૯૨૮ માં શા વીસનજી અતુલુએ કરીને ગુજરાતી બીજા ટાઇપમાં છપાવેલું હતું ત્યારબાદ તે પુસ્તકની અછત પડવાથી સંવત ૧૯૫૨ માં ચીમનલાલ સાકળચંદ મારફતીઆએ ઘણે ભાગે તેની અશ્વરેઅશ્વર નકલ કરીને-માત્ર કોઈ કોઈ જગ્યાએ સહજ ભાષાફેર કરીને છપાવેલ છે પ્રથમના ભાષાતરકર્તાએ ભાષાતર તો સ્વતંત્ર કરેલું જણાય છે, પરંતુ તેમની ભાષા કઠ્ઠી હોવાથી લિંગનો ફેરફાર બહુ છે અને ઘણે સ્થાનકે એકવચન વાપરીને અથવા શોભાને હાનિ પહોંચાડી છે

અમે તો આ ત્રિપદિશલાકાપુરૂષ ચરિત્ર અથવા મૂળથી જ સ્વતંત્ર ભાષાતર કરીને પ્રસિદ્ધ કરવાનો આદર કરેલો હોવાથી આ સાતમા પર્વનું ભાષાતર પણ શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં સ્વતંત્ર રીતે કરેલું છે, જેની ખૂબી અને સુધારો પ્રથમની ભુકોના લખાણ સાથે આ પુસ્તક લખાણ સુકાળલે મૂકવાથી સહજ સમજાય તેમ છે અમારા લખાણની પ્રશંસા સ્વમુખે ન કરતા તે કાર્ય વાચનાર સંબંધીની પરીક્ષા ઉપર જ રાખીએ છીએ

આ સાતમા પર્વની અંદર પ્રથમના ૧૦ સર્ગમાં આવેલા જૈન રામાયણમાં રામ-લક્ષ્મણ ને રાવણ ઉપરાંત બીજા અનેક ઉત્તમ પુરૂષોના ચરિત્રો ને જ્ઞાની મુનિઓએ કહેલા પૂર્વભવો ખાસ વાચવા લાયક છે વાલી, સુગ્રીવ, હનુમાન, વિભીષણ, કુલકર્ણ, ઇંદ્રજિત, મેઘવાહન, ભામ હન, જનકરાજ, સહસ્રાશુ રાજ, રામચંદ્રના વનવાસમાં મળેલા રાજાઓ, લવણકુશ કુમારો, દશરથરાજ, તેની રાણીઓ, મહાસતી સીતા, મંદોદરી, વિશલ્યા, અજનાસુદરી, વજ્રવંધરાજ, મંદુરરાજ, નારદ, વસુ રાજ, ભરત ને શત્રુઘ્ન વિગેરે અનેક ઉત્તમ મનુષ્યોના વૃત્તાંતો ખાસ ધ્યાનપૂર્વક વાચવા લાયક છે જૈન રામાયણ તરીકે અદ્વિતીય પ્રસિદ્ધિ પામેલ આ ચરિત્ર બનાવીને શ્રી હેમચંદ્ર દ્રાચાર્યે આપણી ઉપર પરમ ઉપકાર કર્યો છે

બીજા વાસુદેવોમાં દેખાતી કૂરતા અને છળપ્રપચ આ ચરિત્રમાં દૃષ્ટિગોચર થતા નથી આ ચરિત્રમાં અનેક પ્રસંગે દુશ્મનો ઉપર પણ દયા દાખવવામાં આવી છે વિશલ્યાના સ્નાન-જળથી રાવણના લશ્કરમાં ઘાયલ થયેલાઓને પણ સંજ્ઞ કરવામાં આવેલ છે રાવણ પરસ્ત્રી-લપટ કહેવાય છે, પરંતુ તેણે પ્રથમ લીધેલ પ્રતિજ્ઞા (પરસ્ત્રીની ઇચ્છા વિના તેની સાથે વિલાસ

માટે જાળાત્કાર ન કરવે તે) સીતાના સળધમાં પૂર્ણપણે પાવેલ છે વિશીષ્ટે અસત્ય પણ છેડતી વખતે શવણુ લેવા જાણી પણ શરમ રાખી નથી. ઘણા મહાપુરુષોએ તો મુદ્દમાં બહાદુરી જતાવ્યા પ્રમાણે કર્મનો ક્ષય કરવામાં પણ તેવી જ બહાદુરી જતાવી છે સારપર વેરામ્ય આવતા ક્ષણ પણ મોહમાં ન હોવાતા અસ્તિત્વ બહુ કરેલ છે આવા મહાપુરુષોના અસ્તિત્વ વાંચન અનેક પ્રકારે લાભદાયક છે

આ બુદ્ધમાં સાતમાં પર્વ આખાનું ભાષાતર હોવાથી શમઅસ્તિત્વ ઉપરાંત ૧૧-૧૨-૧૩ માં સર્જના શ્રી નમિતાથેલના અને હરિષેલ અને જય ચક્રવર્તીના અસ્તિત્વ ભાષાતર આવેલા છે તે પણ વાંચવા લાયક છે શ્રી નમિતાથેલના અસ્તિત્વ ઈન્દ્રની સ્તુતિ અને ભગવતની દેશના અવસ્થા વાંચવા મોઝ છે અને તે વાંચનાર સંજ્ઞાનોના મનને અવસ્થા પ્રસન્ન કરે તેમ છે

જૈન ધર્મમાં ધર્મ એવેલા મહાન પુરુષો પૈકી રામચંદ્ર બહુ પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા મહાત્મા છે અને તે અન્ય દર્શનમાં પ્રજા વર્ણકે મનાયેલા હોવાથી અન્ય મતમાં પણ ઘણા વિદ્વાનોએ તેમના અસ્તિત્વ લખેલા છે અન્ય દર્શનમાં બાલકવિ વર્ણકે મનાયેલા વાલ્મીકી ઋષિએ સંસ્કૃતમાં રામાયણ લખેલ છે તેનું શુભરાવી ભાષાતર છપાયેલ છે તે બહુ વિખ્યાતવાળું છે તે સિવાય તુલસીદાસે અને ગીરધરે હિંદી અને શુભરાવી ભાષામાં પદ્યબદ્ધ રામાયણ બનાવેલ છે અને યોગવશિષ્ઠ તથા નિષ્યાત્મ રામાયણ પણ એને લગતા જ અસ્તિત્વ છે; પરંતુ એ બધા પ્રકારમાં બતાવેલ રામચંદ્રાદિકેનું અસ્તિત્વ આ અસ્તિત્વ કરતા ઘણું ભાવે જુદું પડે છે તેમાં કેટલીક તો અતિશયોક્તિવાળી અને અસંભવિત વાતો લખેલી છે એની પરીક્ષા જ ને અસ્તિત્વ સાથે વાંચનાર વિદ્વાનને સંકળમાં થઈ શકે તેમ છે, જેથી અહીં તે સળધી વિશેષ વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા નથી. જૈનમાં રામચંદ્રાદિકા અસ્તિત્વ માટે આવા બીજા કોઈ પ્રયત્ન નથી

આ અસ્તિત્વ સારભૂત હકીકત ઘણી છે અને શિષ્યામણુ હોવા લાયક તેમજ વ્યવહારમાં પણ ખડો હોવા લાયક બહુ પ્રસંગ છે તે સર્વનો અહીં વિસ્તાર ન જતાવતાં સાદત આ બુદ્ધ વાંચી જવાની જ ખાસ જલામણુ કરવામાં આવે છે આવા મહાપુરુષોના અસ્તિત્વ સુદ જનોને બહુ હિતકારક છે, તેથી તેને માત્ર કથાપણે વાંચી ન જતા સારથાહી બુદ્ધિથી સાર બહુપૂર્વક વાંચવા અને તેમના સાર તુલ્યમાં ઉતારી અનુકરણ કરવાની ઇચ્છાવાળા શુભ, જેથી પરિણામો તેવી ઉચ્ચ રથા પ્રાપ્ત થઈ શકે

આ ભાષાતરની બીજી આવૃત્તિ સ ૧૯૬૬ માં કરાવેલી, ત્રીજી સંવત ૧૯૭૫ માં કરાવેલી બીજી આવૃત્તિ સ ૧૯૮૦ માં કરવામાં આવી છે

ચેત્ર શુદ્ધ પૂર્ણિમા
સંવત ૧૯૬૦

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સંઘ
ભાવનગર

શ્રી ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર.

પર્વ સાતમું.

સર્ગ ૧ લો

શ્રી રામચંદ્ર, લક્ષ્મણ તથા રાવણ ચરિત્ર.

અજન જેવી કાતિવાળા અને હરિવશમાં ચંદ્રસમાન એવા શ્રી મુનિસુવતસ્વામી અર્હતના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલા પદ્મ (રામ) નામે બલદેવ, નારાયણ (લક્ષ્મણ) નામે વામુદેવ અને રાવણ નામના પ્રતિવાસુદેવનું ચરિત્ર કહેવામાં આવશે જ્યારે શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ વિચરતા હતા તે સમયે આ ભરતજેત્રમાં રાક્ષસદ્રોપને વિષે લકાનગરીમાં રાક્ષસ-વશના અકુરબૂત ઘનવાહન નામે રાજ થયો હતો એ સદ્ગુણિવાળો રાજ પોતાના પુત્ર મહારાક્ષસને રાજ્ય આપી અજિતસ્વામીની પાસે દીક્ષા લઈ મોક્ષે ગયો મહારાક્ષસ પણ પોતાના દેવરાક્ષસ નામના પુત્રને રાજ્ય સોંપી યત લઈને મોક્ષે ગયો એવી રીતે રાક્ષસદ્રોપના અસખ્ય અધિપતિઓ થઈ ગયા પછી શ્રેયાસ પ્રભુના તીર્થમાં કીર્તિધવળ નામે રાક્ષસપતિ થયો.

તે અરસામાં વૈતાલ્યગિરિપર મેઘપુર નામે નગરમાં અતીંદ્ર નામે વિદ્યાધરેનો પ્રખ્યાત રાજ થયો તેને શ્રીમતી નામની કાતાથી શ્રીકંઠ નામે એક પુત્ર અને દેવીની જેવા સ્વરૂપવાળી દેવી નામે એક હુહિતા થઈ રતનપુરના ગણ પુષ્પોત્તર નામના વિદ્યાધરેને પોતાના પુત્ર પદ્મોત્તરને માટે તે આરક્ષોચનાની માગણી કરી, પણ અતીંદ્રે ગુણવાન અને શ્રીમાન પદ્મોત્તરને એ કન્યા ન આપતા દેવયોગથી કીર્તિધવળને આપી.

તે દેવીને કીર્તિધવળ પરણી ગયો એવા ખગર સાલળી પુષ્પોત્તર રાજ અતીંદ્ર સાથે તેમજ તેના પુત્ર શ્રીકંઠની સાથે વૈરભાવ રાખવા લાગ્યો એક વખતે શ્રીકંઠ મેરૂપર્વત ઉપરથી પાછો ફરતો હતો તેવામાં રૂપમાં પદ્મા (લક્ષ્મી) જેવી પુષ્પોત્તર રાજની પદ્મા નામની હુહિતા તેના જોવામાં આવી તત્કાળ તે શ્રીકંઠ અને પદ્માને કામદેવના વિકારસાગરને ઉદ્ધાસ કરવામાં હુદ્દિનસમાન પરસ્પર અનુરાગ થયો પદ્માકુમારી સ્નિગ્ધ દ્વિષ્ઠી બંને સ્વયંવરની માળાને નાખતી હોય તેમ શ્રીકંઠ તથા પોતાનું મુખકમળ રાખીને ઉભી રહી તેણીને અનુકૂળ અભિપ્રાય બંધી કામાતુર શ્રીકંઠ તેને ઉપાડી લઈને તત્કાળ આકાશમાર્ગે જવા પ્રવર્ત્યો તે વખતે તેની દાસીઓએ ‘કોઈ પદ્માને હરી નય છે’ એવો પોકાર કરવા માંડ્યો તે સાલળી ખળવાન પુષ્પોત્તર રાજ સૈન્યસાથે તૈયાર થઈ શ્રીકંઠની પછવાડે

કોલ્યો. શ્રીકંઠ નાસીને કીર્તિધવળને શરણે આવ્યો અને પદાના હરણની બધી વાત તેને જણાવી. પ્રલયકાળે જળવટે સાગરની જેમ સૈન્યવટે દિશાઓને આગ્રહાન કરતો પુષ્પોત્તર રાજા તરવજ ત્યા આવ્યો. કીર્તિધવળે દ્રુત મોકલી પુષ્પોત્તરને કહેવરાવ્યું કે- 'વિચાર કર્યા વગર માત્ર ક્રોધવટે કરવા ધારેલો આ તમારો મુદ્દનો પ્રવાસ અર્થ છે કેમકે કન્યા કોઇને અવકાશ આપવાની જ છે ત્યારે તે કન્યા શ્રીકંઠને સ્વેચ્છાએ વરી છે તેમા કાંઈ શ્રીકંઠનો અપરાધ નથી; માટે તમારે મુદ્દ કરવું ઉચિત નથી. તમારી દુહિતાનું મન બલ્લી હવે તો તે વધુવરના વિવાહનું કૃત્ય કરવું ચોખ્ખું છે ' પદાએ પણ એક દ્વિતીયારા પિતાને જણાવ્યું કે- 'હે પિતા ! શ્રીકંઠે માત્ર હરણ કર્યું નથી, પણ હું સ્વેચ્છાએ શ્રીકંઠને વરી છું ' દ્વિતી પાસેથી આવ્યા બહાર ચાંભળી જીજ્ઞાસુવારમા પુષ્પોત્તરનો કોપ શાત થયો. "માય. વિચારવાનું પુરુષોનો કોપ સહેલાઈથી રાખે છે "

ત્યારપછી પુષ્પોત્તર શ્રીકંઠ અને પદાનો ત્યા મોટા ઉત્સવથી વિવાહ કરીને પોતાને નગરે ગયો. કીર્તિધવળે શ્રીકંઠને કહ્યું કે- "હે મિત્ર ! તમે અહીં જ રહો, કારણ કે વૈતાળગિરિ ઉપર તમારા મહા શત્રુઓ છે આ રાક્ષસદ્રીપની નજીકમા જ વાચન્ય દિશાએ ત્રણ સો મોજન પ્રમાણુ વાનરદ્રીપ છે તે સિવાય બીજા પણ બર્બરકુલ અને ચિહ્નલ વિગેરે મારા દ્રીપ છે કે જે જાદુ ધર્મને નીચે આવેલા સ્વર્જના ખંડ ગયા છે તેમાથી એક દ્રીપમા રાજધાની કરી મારાથી નજીક અવિયુક્ત ધર્મને તમે મુખે રહો. જો કે તમારે શત્રુઓથી જરા પણ ભય નથી, તથાપિ મારા વિયોગના કાચથી ત્યાં જવાને તમે ચોખ્ખું નથી " આ પ્રમાણે કીર્તિધવળે સ્નેહચક્રિત કહેવાથી તેના વિયોગથી કાયર થયેલા શ્રીકંઠે વાનરદ્રીપમાં નિવાસ કરવાને કબૂલ કર્યું. પછી કીર્તિધવળે વાનરદ્રીપમા કિષ્કિંધાગિરિ ઉપર આવેલી કિષ્કિંધા નામની નગરીના રાજ્યપર શ્રીકંઠને બેસાડ્યો. ત્યાં આસપાસ ફરતા મોટા દેહવાળા અને કળ બાનારા મહા રમ્ય વાનરઓ શ્રીકંઠે રાજતા ભેવામાં આવ્યા. તેઓને માટે અમારી ઘોષણા કરાવી શ્રીકંઠે અત્તાદિ અપાત્ત્યા માઠપુ એટલે બીજાઓ પણ વાનરોનો સત્કાર કરવા હાથ્યા, કેમકે "યથા રજા તથા પ્રજા એવી કહેવત છે ત્યારથી વિદ્યાધરે કૌતુકને લીધે ચિત્રમા લેખમાં અને ભવજાત્રાદિ ઉપરના ચિન્હોમાં વાનરોના ચિત્રો જ કરવા હાથ્યા. વાનરદ્રીપના રાજ્યથી અને સર્વત્ર વાનરોના ચિન્હોથી ત્યાં રહેલા વિદ્યાધરે વાનર નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.

શ્રીકંઠને વજ્રકંઠ નામે પુત્ર થયો જે મુદ્દલીલામા ઉત્ક્રાંતાળો અને સર્વ કંઠાણે અનુદ પરાક્રમી હતો એકદા શ્રીકંઠ પોતાના સભાસ્થાનમાં બેઠો હતો તેવામા નરીશ્વર દ્રીપે શાન્ધિત અર્ધતની યાત્રાને માટે જતા દેવતાઓ તેના ભેવામાં આવ્યા. તત્કાળ આમની બહાર આવી માર્ગે ચાલતા અનેક વાહનોમા બેઠેલા દેવતાઓની પાછાંડે તે પણ અક્રિતવશ ધર્મને ચાલવા હાથે. વિમાનમાં બેસીને ચાલતા, માર્ગમા આવેલા ગિરિથી નરીનો વેગ જેમ અગ્ની પડે તેમ માનુષોત્તર ગિરિને ઉદ્દગતાં તેનું નિમાન સ્પષ્ટિત ધર્મ અમુ 'પૂર્વજ મમ ગે અપ તપ કરેલુ તેથી મારો નરીશ્વરદ્રીપે સ્થેલા અર્ધતેની યાત્રાનો મનોરમ પૂજ થયો નહીં.' એવા વિચારથી નિર્વંદ પામી શ્રીકંઠે તત્કાળ દીક્ષા બ્રહ્મ કરી, અને તીવ્ર તપસ્યા કરીને તે સિદ્ધિસિત્તમાં ગયા.

શ્રીકૃષ્ણની પછવાડે વજ્રકંઠ વિગેરે અનેક રાજાઓ થઈ ગયા. પછી મુનિસુમતપ્રભુના તીર્થમાં ઘનોદધિ નામે રાજા થયો તે સમયે લકાપુરીમાં તડિલકેશ નામે રાક્ષસપતિ હતો તેઓ જાને વચ્ચે પણુ ઘાડો રેનેહ થયો એક વખતે રાક્ષસપતિ તડિલકેશ અત-પુરસાથે નદન નામના શ્રેષ્ઠ ઉદ્યાનમાં ફીડા કરવા ગયો તડિલકેશ ફીડા કરવામાં આસક્ત થતાં કેમ વાનરે વૃક્ષઉપરથી ઉતરી શ્રીચંદ્રા નામની તેની સુખ્ય રાણીના સ્તનઉપર નખના ક્ષતો કર્યા. તે જોઈ રોપથી કેશને ઉઠા કરતા તડિલકેશ એક બાણુ-વડે તે વાનરને પ્રહાર કર્યો, કારણ કે સ્ત્રીનો પરાભવ પ્રાણીને અસહ્ય છે. બાણુના પ્રહારથી વિદુર થયેલા તે વાનર ત્યાંથી જરા જરા ઉછળીને નજીકમાં કાચોત્સર્ગે રહેલા કેમ મુનિ હતા તેમની આગળ જઈને પડ્યો. મુનિએ પરલોકના માર્ગમાં પાથેય સમાન નવકારમંત્ર તેને સલાખાવ્યો તેના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે વાનર અબ્ધિ-કુમારે નિકાયામાં દેવતા થયો અવધિજાનથી પોતાનો પૂર્વભવ જાણી તેણે તરત જ ત્યાં આવી મુનિને વદના કરી “ સાધુ મુનિરાજ સન્નજનોને વદનીય છે, તેમાં પાણુ ઉપકારી તો વિશેષ વદનીય છે.” અહીં તડિલકેશના મુલોટ્ટેએ બીજા વાનરોને પણુ મારવા માણ્યા, તે જોઈ એ દેવતા કોપથી પ્રભવિત થયો તત્કાળ મોટા વાનરોના અનેક રૂપો વિદુર્વી વૃક્ષ અને શિલાઓના સમૂહની વૃષ્ટિ કરતો તે રાક્ષસોને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો તે સર્વ દેવી થેણા જાણી તડિલકેશે ત્યાં આવી તેની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે- ‘ તમે કોણ છો ? અને શામાટે ઉપદ્રવ કરો છો ? ’ પૂજાવડે શાત થયેલા અબ્ધિકુમારે પોતાનો વધ અને નમસ્કારમંત્રના પ્રભાવની વાર્તા કહી સલાખાવી. પછી લકાપતિએ તે દેવની સાથે મુનિની પાસે આવીને પૂછ્યું કે- ‘ કે પ્રભુ ! આ કપિની સાથે મારે વૈર થવાનું શું કારણ છે ? ’ મુનિ બોલ્યા— “ શ્રાવસ્તી નગરીમાં દત્ત નામે તું મંત્રીપુત્ર હતો અને આ અબ્ધિકુમાર કાશી નગરમાં હુબ્ધક (પારાધી) હતો એક વખતે તું દીક્ષા લઈને કાશીમાં આવતો હતો તેવામાં તે હુબ્ધકે તને સામે આવતો જોયો, તેથી અપશુકન થયા જાણી તને પ્રહાર કરીને તેણે પૃથ્વીપર પાડી નાખ્યો ત્યાંથી મરણ પામીને તું મહેદ્રકલ્પમાં દેવતા થયો અને ત્યાંથી ગયીને અહીં લકામાં રાક્ષસપતિ થયો છે એ હુબ્ધકે નરકમાં જઈ આવીને અહીં વાનર થયો હતો આ પ્રમાણે તારે વૈર થવાનું કારણ છે ” પછી અસાધારણ ઉપકારી એવા તે મુનિને વદના કરી, લકાપતિની આજ્ઞા લઈને તે દેવ અતર્ધાન થઈ ગયો મુનિએ કહેલા પોતાના પૂર્વભવને સાલળીને તડિલકેશ પોતાના સુકેશ નામના પુત્રને રાજ્યપર બેસાડી દીક્ષા લઈ પરમપદને પામ્યા રાજા ઘનોદધિ પણુ કિર્કિંધી નામના પોતાના પુત્રને કિર્કિંધા નગરીનું રાજ્ય આપી દીક્ષા લઈ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા

એ સમયે વૈતાલ્યગિરિપર રથનુપૂર નામના નગરમાં અશનિવેગ નામે વિદ્યાધરોના રાજા હતો તેને જાણે તેના બીજા બે હુબ્ધક હોય તેવા વિજયસિંહ અને વિદ્યુદેગ નામે મહાજયવત પુત્રો હતા તે જ ગિરિ ઉપર આદિત્યપુરમાં મહિરમાળી

૧ બાણુ ૨ શુવનપતિના દસ ભેદ નિકાલસદાએ છે, તેમાં અબ્ધિકુમાર અથવા ઉદધિકુમાર નામે એક નિકાલ છે ૩ ચોથું દેવલોક

નામે વિદ્યાધરનો રાજા હતો, તેને શ્રીમાળા નામે એક કન્યા હતી. તેના સ્વયંવરમાં મહિરમાળીએ વિદ્યાધરના રાજાઓને જોલા-આ વિમાનમાં જ્યોતિષ કેવળી જેમ તેઓ માંઆ ઉપર આવીને યોગ પ્રતિદારીએ વર્ણન કરેલા વિદ્યાધરના રાજાઓને રાજકુમારી શ્રીમાળા, નીક જેમ જલથી વૃક્ષોને સ્પર્શ કરે તેમ હાથિમાત્રથી સ્પર્શ કરવા લાગી. અનુક્રમે બીજા વિદ્યાધરોનું ઉદ્ધવન કરી ગયા નહીં જેમ સચુદ્રપાસે બાથ તેમ શ્રીમાળા કિંકિધીકુમારની પાસે જઈ ઉભી રહી. બવિખ્ખાગમાં ભુજલતાના આલિંગનની નિર્દોષ ભમીન હોય તેવી વરમાળા તેના કઠમાં આરોપણ કરી. તે સમયે સિંહની જેમ સાહસને પ્રિય માનતો વિજયસિંહ બ્રહ્મીથી મુખને બચકર કરી શેષ લાવી આ પ્રમાણે બોલ્યો-“ સદા જન્મ્યામના કરનારા આ વિદ્યાધરોને મારા રાજ્યમાંથી ચારને કાઢી મૂકે તેમ પૂર્વે વૈતાલજિસ્તિ રાજ ધાનીમાંથી કાઢી મૂક્યા છે, તે આ દુર્લિંગીત અને કુળાધમને અર્ધા પાછા કાઢે. બોલાવ્યા છે ? પણ ફીકર નહીં. હવે ફરીવાર ન આવે તે/લા માટે હું તેમને પશુઓની જેમ મારી નાખુ છું ” આ પ્રમાણે કહી મહાવીર્યવાન અને યમરાજ જેવો ત વિજયસિંહ આશુધોને ઉછાળતો કિંકિધી રાજાની પાસે તેનો વધ કરવા માટે આવ્યો. એટલે મુકેશ વિમેરે કિંકિધી તરફથી અને બીજા કેટલાક વિજયસિંહ તરફથી દુર્ધર પરાક્રમી વિદ્યાધરો સામસામે મુદ્દ કરવાને તૈયાર થઈ ગયા. દવાદતી મુદ્દ કરવાને મવત્તેલા હાથીઓથી અઠાધમાં તણાઓ કરવા લાગ્યા, ભાલાબાણી મુદ્દમાં સ્વારેસ્વાર અથવા લાગ્યા, જાણાળાળી મુદ્દમાં મહાર થીઓ મળવા લાગ્યા અને ખગાખગી મુદ્દમાં પેડળો પ વા લાગ્યા. યોદીવારમાં બધી ભૂમિ હિરનમય ધર્મધર્મ આ પ્રમાણે કષ્ટપાંત કાળની જેમ દાંડણ મુદ્દ મવત્સુ ચિરકાળ મુદ્દ કરી કિંકિધીના અનુજ્વળપુ અધકે વૃક્ષપરથી ફળને પાટે તેમ વિજયસિંહના મસ્તકને બાળથી પાટી નાખ્યું તે વખતે વિજયસિંહના પાના વિદ્યાધરો ત્રાસ પામી ગયા કેમકે ધળી વિના ચોર્યતા ક્યાંથી રહે ? ‘ નાયક વચરનું સૈન્ય હણાયેલું જ છે ’ પગી ચરીરધારી જલદગમી હોય તેવી શ્રીમાળાને લઈ, જય મેળવીને કિંકિધી રાજ પરિ વારસદાત કિંકિધા નગરીએ આવ્યો. અકસ્માત વજ્રપાતની જેમ પુત્રના વધનો વૃત્તાંત સામળી અશનિવેગ વેગથી કિંકિધી ઉપર ચી આવ્યો. જળવટે મોટા દીપની ભૂમિને નદીનું પૂર વીંટી દે તેમ તેણે પુત્રજ સૈન્યથી કિંકિધા નગરીને વીંટી લીધી. શુદાભથી બે સિંહોની જેમ મુકેશ અને કિંકિધી અધકસ્યદિત મુદ્દ કરવાની ઈચ્છાથી નગરીની જનાર નોકખાલ અતિ ક્રોધ પામેલો વીર અશનિવંત શત્રુઓને તણની જેમ અવતો સર્વ પ્રકારે મુદ્દ કરવાને પ્રવર્ત્યો. ક્રોધાંધ થયેલા અશનિવેગે રણભિમા સિંહ જેવા અને વિજયસિંહને હણનારા અધકના મળકને ઈડી નાખ્યું પછી પરને આત્મક્રાંતિ કરેલા વારણની જેમ વાનગે અને રાક્ષસોનું સૈન્ય હશે દિશાઓમાં નાસી ગયું, અને લશ તથા કિંકિધાના પતિ પોતપોતાનું જાન પુર અને પરિવાર ત પાતાજીવકામાં નાસી ગયા એવ પ્રસંગો કે. કેકાણે પક્ષાપન કર્યું તે પણ એક ઉપાય છે આરાધર (મદાવન)ને મારીને દાખી થાત થાય તમ પોતાના પુત્રના હણનારને મારીને રમનુજનો રાજ અશનિવેગ થાંત કોપનાગ થયો. શત્રુઓના નિપાતથી રૂઈ પામેલા અને નવ રાજ્ય ગ્યાપન કરવામાં આથાય /વા તણે લશના રાજ્ય ઉપર નિર્ધાત નામના એથરને

એસાડયો પછી અશનિવેગ ત્યાથી પાછો ફરી અમરાવતીમા ઈંદ્ર આવે તેમ વૈતાઢ્યગિરિ-
પર રહેલા પોતાના રથનુપૂર નગરમા આવ્યો અન્યદા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી તેણે પોતાના
પુત્ર સહસ્રારને રાજ્ય સોંપીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી

પાતાળલકામા રહેલા સુકેશને ઈંદ્રાણી નામની સ્ત્રીથી માળી, સુમાળી અને
માલ્યવાન નામે ત્રણ પુત્રો થયા, અને કિષ્કિંધીને શ્રીમાળાથી આદિત્યરજ અને ઋક્ષરજ
નામે બે પરાક્રમી પુત્રો થયા એક વળતે કિષ્કિંધી મેરૂપર્વતપર શાશ્વત અર્હતની યાત્રા
કરીને પાછો ફર્યો, ત્યા માળીમા મધુ નામનો પર્વત તેના જોવામા આવ્યો ખીજે મેરૂ
હોય તેવા તે પર્વતની ઉપર મનોરમ ઉદ્યાનમા કીડા ફરવાથી કિષ્કિંધીનું મન અધિક
વિશ્રાંતિ પામ્યું, તેથી તે પરાક્રમી કિષ્કિંધીએ કૈલાસપર કુબેરની જેમ તે પર્વતની ઉપર
નગર વસાવીને પોતાના પરિવારસાથે ત્યા નિવાસ કર્યો સુકેશના વીર્યવત ત્રણે પુત્રો
પોતાના રાજ્યને શત્રુએ ગ્રહણ કરેલું જાણી અગ્નિની જેમ ક્રોધથી પ્રજ્વલિત થઈ ગયા
તેઓએ લકામા આવી યુદ્ધ કરીને નિર્ધાત ખેરનો નિઝહ કર્યો 'ચિરકાળનું વૈર મૃત્યુને
માટે થઈ પડે છે,' પછી લકાપુરીમા માળી રાજ થયો અને કિષ્કિંધીના દહેવાથી
કિષ્કિંધા નગરામા આદિત્યરજ રાજ થયો

અહીં વૈતાઢ્યગિરિપર આવેલા રથનુપૂર નગરમા અશનિવેગ રાજના પુત્ર સહસ્રાર
રાજની ચિત્તસુદરી નામે લાર્યાને મગળકારી શુભ સ્વપ્નનું દર્શન થતા ડોઈ ઉત્તમ
દેવ ચ્ચરીને તેના ગર્ભમા અવતર્યો સમય આવતા ચિત્તસુદરીને ઇંદ્રની સાથે સંલોગ
કરવાનો દોહડ ઉત્પન્ન થયો તે દુર્વચ અને દુ પૂર હોવાથી તેના દેહની દુર્બળતાનું કારણ
થઈ પડ્યો સહસ્રાર રાજ્યે જ્યારે ઘણા આગ્રહથી પૂછ્યું ત્યારે તેણીએ લક્ષ્મી નમ્ર
મુખ કરીને તે દોહડની વાર્તા પતિને જણાવી પછી સહસ્રારે વિદ્યાથી ઇંદ્રનું રૂપ લઈ
તેણીને ઇંદ્રપણું સમજાવી તેના દોહડ પૂર્ણ કર્યો સમય આવતા પૂર્ણ પરાક્રમી પુત્રનો
જન્મ થયો ઇંદ્રના સંલોગનો દોહડ થયેલ હોવાથી તે પુત્રનું નામ ઇંદ્ર પાડ્યું યોગ્ય
વય પ્રાપ્ત થતા એ વિદ્યાના અને ભુજના પગક્રમી પુત્રને રાજ્ય સોંપી સહસ્રાર રાજ
ધર્મપરાયણ થયો ઇંદ્રે સર્વ વિદ્યાધરોના રાજ્યોને સાધી લીધા અને ઇંદ્રના દોહડવડે
જન્મવાથી તે પોતાને ઇંદ્ર માનવા લાગ્યો તેણે આર દિક્ષાળો, સાત સેના તથા સેનાપ-
તિઓ, ત્રણ પ્રકારની પર્ષદા, વજ્ર આયુધ, ઔરવત હાથી, રભાદિક વારાગના, ધૃતરૂપતિ
નામે મત્રી અને નૈગમેષી નામે પત્તિસૈન્યનો નાયક એ પ્રમાણે સર્વ સ્થાપિત કર્યું એવી
રીતે ઇંદ્રના પરિવારના નામને ધરનારા વિદ્યાધરોથી 'હું ઇંદ્ર છું' એવી બુદ્ધિવડે તેણે
અખડ રાજ્ય કરવા માંડ્યું જ્યોતિ પુરના રાજ મયૂરધ્વજની આદિત્યકીર્તિ નામની
સ્ત્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા સોમ નામના વિદ્યાધરને પૂર્વ દિશાનો દિક્ષાળ કર્યો,
કિષ્કિંધાપુરીના રાજ કાલાગ્નિની સ્ત્રી શ્રીપ્રભાના પુત્ર યમ નામે રાજને દક્ષિણ દિશાનો
દિક્ષાળ કર્યો, મેઘપુરના રાજ મેઘરથની સ્ત્રી વરૂણના ઉદરથી જન્મેલા વરૂણ નામે
વિદ્યાધરને પશ્ચિમ દિશાનો દિક્ષાળ કર્યો અને કાચતપુરના રાજ સુરની સ્ત્રી કન્કાવતીના

ઉદરથી જ મેલા કુખેશ નામના વિવાધરને ઉત્તર દિશાનો હિંદુપાળ કર્યો. ઇત્યાદિક સર્વ સપતિસહિત ઇંદ્ર રાજા રાજ્ય કરવા લાગ્યો. ‘હું ઇંદ્ર છું’ એમ માનતા તે ઇંદ્ર વિવાધરને બીજા હસ્તીને મદતથી હાથી સહન કરી ન શકે તેમ માળી રાજા સહન કરી શક્યો નહિ, તેથી ખતુલ પશાકથી ભાઈઓ, મત્રીઓ અને મિત્રોસહિત માળી રાજા તેની સાથે મુદ્દ કરવા આજ્ઞા. “પરાક્રમી પુરુષોને બીજો વિચાર હોતો નથી.” બીજા પક્ષ રાક્ષસવીરો વાનરવીરોને લઈને સિંહ, હાથી, અશ્વ, મહિષ, વશાહ અને વૃષભાદિક વાહનોપર બેઠી આકાશમાર્ગે આલવા લાગ્યા. તે સમયે જમીડા, શિમાળીઆ અને સારસ વિગેરે તેમની દક્ષિણમાં રહ્યા છતાં ફળમાં વાતપણાને ધારણ કરતાં તેઓને શિષ્ટરૂપ મળ્યા. બીજા પક્ષ અપશુકને અને દુર્નિમિત્તો થઈને એટલે મુખુદિમાન સુમાળીએ મુદ્દ કરવા જતાં વાર્યો, પક્ષ કુલજાળથી જર્વ પામેલો માળી તેનું વચન નહિ માની વૈતાલજિરિપર આવ્યો અને તેણે મુદ્દને માટે ઇંદ્ર વિવાધરને બોલાવ્યો. ઇંદ્ર જૈરાવત હાથીપર બેઠી હાથમાં વજ્રને ઉછાળતો નૈઝમી પ્રમુખ સેનાપતિઓથી અને સોમદિક્ષિ સાર હૈકપાળથી પરવર્યો સતો વિવિધ આયુધને ધારણ કરનારા અનેક સુભટોની સાથે રણસેત્રમાં આવ્યો. આકાશમાં વિદુત્ અજબી ભયકર મેઘની જેમ ઇંદ્ર અને રાક્ષસનાં સૈનિકોનો પરસ્પર સંગ્રહ થયો. કોઈ ઠેકાણે પર્વતોના શિખરોની જેમ રથો પડવા લાગ્યા, પવને ઉઠાડેલા વાહજાની જેમ કોઈ ઠેકાણે હાથીઓ નાસવા લાગ્યા, કોઈ ઠેકાણે રાહુની શકા કરાવતા સુભટોના મસ્તકો પડવા લાગ્યા, એક પત્ર કપાવાથી ભલે બાંધી લીધા હોય તેમ ફેટલાક જાંઘો આલવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે ઇંદ્રની સેનાએ કોષથી માળી રાજાની સેનામાં ભજ પાડ્યો. “કેશરીના પલ્લમાં આવેલો હસ્તી બળવાન હોય તો પણ શું કરી શકે ?”

પછી સુમાળીપ્રમુખ વીરોથી વીંટાળેલો રાક્ષસપતિ માળી મુશ્કસહિત વનહસ્તીની જેમ મોટા સરભથી ભડી આવ્યો. એ પરાક્રમી વીરે કરાવડે મેઘની જેમ ગદા, સુક્રૂર અને બાણોથી ઇંદ્રની સેનાને તત્કાળ ઉપદ્રવિત કરી દીધી એટલે તત્કાળ હૈકપાળ અને સેના પતિઓસહિત ઇંદ્ર જૈરાવત હાથીપર આફક થઇ મુદ્દ કરવાને નજીક આવ્યો. ઇંદ્ર માળી સાથે અને હૈકપાળ વિગેરે સુભટો સુમાળીપ્રમુખની સાથે મુદ્દ કરવા લાગ્યા. તેમની વચ્ચે પ્રાણનો સંઘર્ષ થાય તેવું મુદ્દ ચિરકાળ પ્રવર્ત્યું. ‘પ્રાચ જ્યાંબિલાપીઓને પ્રાણુ વૃણુ સમાન હોય છે’ કલશકિત મુદ્દ કરતાં ઇંદ્ર મેઘ જેમ વિદુત્પટ્ટે થીને મારે તેમ વીર્જવાન મળીને વજ્રવડે મારી નાખ્યો. જ્યારે માળી હણુઓ ત્યારે રાક્ષસો અને વાનરો ત્રાસ પામી ગયા. પછી સુમાળીનો આક્રમ લઈ તેઓ પાતાળલકમાં જતા રહ્યાં. ઇંદ્ર કૌશિકાની કુક્ષિથી ઉત્પત્ત થયેલા ચિંકાવાના પુત્ર વૈદ્યમણ્ડને લોકાનું રાજ્ય આપ્યું અને પોતે પિતાના પુરમાં પ્રવેશ કર્યો.

પાતાળલકામાં રહેતા સુમાળીને પ્રીતિમતી નામની સ્ત્રીથી રત્નમળા નામે એક પુત્ર થયો. યૌવનવય પ્રાપ્ત થતાં એકદા તે વિવા સાધવાને માટે કુતુહોધાનમાં આવ્યો. ત્યાં એકાલમાં અક્ષમાળા ધારણ કરીને જપ કરતો અને નાસિકાના અમલાખમાં દટિ રાખતો તે ચિત્રમાં આયેજેલો હોય તેમ સ્થિર થયો. રત્નમળા આ પ્રમાણે રહ્યો હતો તેવામાં કોઈ નિરોધ અજવાળી વિવાધરની કુમારી પિતાની આજ્ઞાથી તેની સમીપે આવી

અને બોલી કે ‘ માનવસુદરી નામે મહાવિદ્યા હું તને સિદ્ધ થઈ છું ’ આ પ્રમાણે સાલળી વિદ્યા સિદ્ધ થયેલી જાણી રત્નશ્રવાએ જન્મમાળા છેડી દીધી એટલે પોતાની આગળ પેલી વિદ્યાધરકુમારી જોવામા આવી. રત્નશ્રવાએ પૂછ્યું કે-‘ તું કોણ છે ? કોની પુત્રી છે ? અને શામટે અહિં આવી છે ? ’ તે બોલી-“ અનેક કૌતુકના ગૃહરૂપ કૌતુકમગળ નામના નગરમા વ્યોમખિન્દુ નામે એક વિદ્યાધરોના રાજ છે તેની કૌશિકા નામે એક મોટી પુત્રી છે, જે મારી જાહેન થાય છે તેની સાથે યજ્ઞપુરનો ગજ વિશ્રવા પરણ્યો છે તેને વૈશ્રમણ નામે એક નીતિમાન પુત્ર છે, જે હાલ ઇન્દ્રના શાસનથી લકાનગરીમા ગત્ય કરે છે હું કૌશિકાની નાની બેન કૈકસી નામે છું અને કોઈ નિમિત્તિયાના કહેવાથી મારા પિતાએ તમને આપી છે તેથી હું અહીં આવી છું ” પછી સુમાળીપુત્ર રત્નશ્રવા બધુઓને બોલાવીને ત્યાં જ તેની સાથે પરણ્યો અને પુષ્પક નામના વિમાનમા બેઠીને તેની સાથે ફીડા કરવા લાગ્યો

એક વખતે કૈકસીએ રાત્રિમા સ્વપ્નોને વિષે કહીના કુલસ્થળને ભેટવામા આસક્ત એવો કેશરીસિંહ સુખમા પ્રવેશ કરતો જોયો તેણીએ પ્રાતઃકાળે તે સ્વપ્નની વાર્તા પોતાના સ્વામીને કહી, એટલે રત્નશ્રવાએ કહ્યું કે-‘ આ સ્વપ્નના પ્રભાવથી તારે વિશ્વમા અદ્વિતીય પરાક્રમી પુત્ર ધરો ’ સ્વપ્ન ગ્રાસ થયા પછી તેણે ચૈત્યપૂજા કરી, અને તે રત્નશ્રવાની પ્રિયાએ મહાસાગ્રભૂત ગર્ભને ધારણ કર્યો. તે ગર્ભના સદ્ભાવથી કૈકસીની વાણી અત્યંત ફર થઈ અને સર્વ અગ શ્રમને છોડે તેણે દૈવ ધર્મ દર્પણ વિદ્યમાન છતાં તેણી પોતાનું સુખ ખડ્ગમા જોવા લાગી, ઇન્દ્રને પણ શકાગહિતપણે આજ્ઞા કરવાને ઇચ્છવા લાગી, હેતુપિના પણ તેણે સુખ હુંકાર શબ્દ કરવા લાગ્યું, શુરજનને પણ તેણે પોતાનું મસ્તક નમાવવું બધ કહ્યું, શત્રુઓના મસ્તક ઉપર ચિરકાળ ચરણ મૂકવાને ઇચ્છવા લાગી આ પ્રમાણે ગર્ભના પ્રભાવથી તેણે દારણ લાવ ધારણ કરવા માલ્યા સમય આવતા શત્રુઓના આસનને કપાવનારા અને ચૌદ હજાર વર્ષના આયુષ્યને ધારણ કરનારા પુત્રને તેણે જન્મ આપ્યો સૂતિકાની શય્યામા ઉછળતો અને અતિ પરાક્રમવાળો તે પુત્ર ચરણકમળને પછાડતો ઉભો થયો, અને પડછે રહેલા કુડીઆમાંથી પૂર્વે ભીમેદ્રે આપેલો નવ માણિક્યમય હાર પોતાને હાથે બહાર કાઢ્યો પછી પોતાની મહાજ અપજતાથી તે બાળકે તે હાર પોતાના કંઠમા નાખ્યો તે જોઈ કૈકસી પરિવારસંહિત ઘણા વિસ્મય પામી તેણે રત્નશ્રવાને કહ્યું કે-“ હે નાથ ! પૂર્વે રાક્ષસેદ્રે તમારા પૂર્વજ મેઘવાહન ગબ્બને જે હાર આપ્યો હતો, તમારા પૂર્વજોએ આજ સુધી દેવતાની જેમ જેની પૂજા કરી હતી, નવ માણિક્યથી રચેલો જે હાર કોઇથી પણ ધારણ કરી શકતો ન હતો અને નિધાનની જેમ એક હજાર નાજકુમારો જેની રક્ષા કરતા હતા, તે હાર તમારા શિશુએ જેથી કાઢીને પોતાના કંઠમા આરોપણ કર્યો છે ” તે બાળકનું સુખ તે હારના નવ માણિક્યમા પ્રતિબિંબરૂપે સંકાત થયું, તે જોઈને તે જ વખતે રત્નશ્રવાએ તેનું દશમુખ એવું નામ પાડ્યું, અને કહ્યું કે મેં રૂઝિરિ ઉપર ચૈત્યવદન કરવાને ગયેલા સુમાળી પિતાએ કોઈ મુનિને પૂછ્યું હતું ત્યારે આરજાનધારી મુનિએ કહ્યું હતું કે- ‘ તમારા પૂર્વજનો નવ માણિક્યનો હાર જે વહન કરશે તે અર્ધચક્રી (પ્રતિવાસુદેવ) ધરો ’

ત્યારપછી ઠેકસીએ બાનુ (સૂર્ય) ના સ્વપ્નથી સૂચિત બાનુકર્ણુ જેવા નામના બીજા પુત્રને જ મ આપ્યો, જેનું બીજું નામ કુશકર્ણુ પણ થયું. પછી ચંદ્રના જેવા નખ હોવાથી ચંદ્રનખા અને જગતમાં વિખ્યાત સૂર્યધ્વજના નામે એક પુત્રીને ઠેકસીએ જન્મ આપ્યો. કેટલોક કાળ ગયા પછી ચંદ્રના સ્વપ્નથી સૂચિત વિહીપણુ નામના એક ઉત્તમ પુત્રને જ મ આપ્યો. ઠંઠક અધિક સોળ ધનુષ્ય ઈંચી કાલાવાળા તે ત્રણે સહોદર શાક્યો દિવસે દિવસે પ્રથમ વખતે યોગ્ય એવી કીડાવટે નિર્ભયપણે મુખે રમવા લાગ્યા.

इत्याचार्यभीहेमर्षत्रिरचिते त्रिपष्टिस्तलाकापुरुषपरिते महाकाव्ये

सप्तमे पर्वणि राक्षसर्वश्वानरवश्रोत्पत्तिरावण

जन्मवर्णनी नाम प्रथमः सर्गः

સર્ગ ૨ નો

રાવણુ દિગ્વિજય

એક વખતે હશ્તધ્રુવે પોતાના અનુજ્ઞાનુ સાથે આકાશમાં જોયું તો વિમાનમાં બેઠીને આવતા સમુદ્ધિવાન વૈશ્વવણુ રાજાને ઘીંટા જેટલે ‘ આ કોણ છે ? એમ તેણે તેની માતાને પૂછ્યું. ઠેકસી બોલી કે— ‘ મારી માટી જેન કૈશિકાનો એ પુત્ર છે, વિશ્વના નામે વિદ્યાધરના રાજાનો તે કુમાર છે અને સર્વ વિદ્યાધરોના સ્વામી ઉદ્ધ રાજાનો એ મુખ્ય મુખ છે. ઉદ્ધે તારા પિતામહના અલેક બધું માળીને મારીને રાક્ષસદીપસંહિત આપણી લકાનગરી આ વૈશ્વવણુને આપી છે. હે વત્સ ! ત્યારથી લકાપુરી મેળવવાનો મનોરથ મનમાં રાખીને તારા પિતા અઘાપિ અહીં રહેલા છે. ‘ સમર્થ શત્રુમાં એમ કશું જ મુશ્કા છે. ’ રાક્ષસપતિ શ્રીમેદે શત્રુઓના પ્રતિકારને માટે રાક્ષસવશના અકુશ્લ આપણા પૂર્વજના પુત્ર મેઘવાહન રાજાને રાક્ષસદીપ પાતાળલકા અને રાક્ષસીવિદ્યાસંહિત લકાનગરી આપેલી હતી એ ધણા કાળથી બાહી આવતી આપણા વશની રાક્ષાની શત્રુઓએ હરી લેતા તારા પિતામહ અને તારા પિતા પ્રાણવહિતની જેમ અહીં રહેલા છે અને રક્ષક વશરના કૌત્રમ સાકંજાની જેમ તે લકામાં આપણા શત્રુઓ સ્વેચ્છાએ વિચરે છે, તે તારા પિતાને જીવના શય્મ જેવું છે. હે વત્સ ! તે તારા પિતામહના આસન ઉપર અનુજ્ઞાનુ સાથે બેઠેલા તને આ ચંદ્રનામા ક્યારે જોશે ? અને તારા કાશામહમાં કબજે કરેલા એ લકાના છુદાશને જોઈને હું પુત્રવતીઓમાં શિરોમણિ ક્યારે ઘટશ ? હે વત્સ ! આકાશપુષ્પની જેના આવા અર્થ મનોરથ કરતી હું મરૂદેશમાં હસતીની જેમ પ્રતિદિન ક્ષીણ થતી બઈ છું.

માતાનાં આવા વચન સાંભળી ક્રોધથી બીપણુ મુખ કરતા વિચીત્રજે કમું— ‘ માતા ! એક કંચો નહીં, તમે તમારા પુત્રોનું પરાક્રમ બાળના નથી. દે દેવી ! આ બલવાન

આર્ય દશમુખની આગળ ઈંદ્ર, વૈશ્રવણ અને બીજા વિદ્યાધરો કોણ માત્ર છે ? સુતેલો સિંહ જેમ ગજેદ્રની ગર્જનાને સહન કરે તેમ આજસુધી અભણ્યા એવા મારા લાંઈ દશમુખે શત્રુઓના હાથમા રહેલું લકાતું રાજ્ય સહન કરેલું છે આર્ય દશમુખની વાત તો મૂકી દો, પણ આ આર્ય કુલકર્ણ પણ બીજા સુલટોને નિ.શેષ કરવાને સંપૂર્ણ સમર્થ છે વળી હે માતા ! તે કુલકર્ણની વાત પણ કોરે મૂકી હું પણ તેની આજ્ઞાથી વજના પાતની જેમ અકસ્માત શત્રુઓનો સહાર કરવાને સમર્થ છું ” આ પ્રમાણે સાંભળીને દાંતવડે અધરને ડસતો રાવણ બોલ્યો કે—“ હે માતા ! તું વજના જેવી કઠિન જણાય છે કે આવું શક્ય ચિરકાળથી ધારણ કરે છે એ ઈદ્રાદિક વિદ્યાધરોને તો હું એક નિમેષમાત્રમાં બાહુના બળથી જ હણી નાખું, તો પછી શસ્ત્રાશસ્ત્રીની વાર્તા તો એક તરફ જ રહો વસ્તુતઃ તે સઘળાઓ મારે મન તુલ્યસમાન છે જે કે ભુજતા પરાક્રમથી તે શત્રુઓને છતવાને હું સમર્થ છું, તથાપિ કુળકમાગતે આવેલી વિદ્યાશક્તિ મારે સાધવી જોઈએ, માટે હે માતા ! હું મારા અનુજબધુઓની સાથે તે નિર્દોષ વિદ્યાને સાધીશ; તેથી આજ્ઞા આપો એટલે હું તેની સિદ્ધિને માટે જાઉં ” આ પ્રમાણે કહી માતાપિતાને નમસ્કાર કરી, તેમણે મસ્તકપર ચુબન કરેલો રાવણ અનુજબધુઓની સાથે લીમ નામના અરણ્યમા ગયો, જ્યાં સુતેલો સિંહોના નિશ્વાસથી આસપાસના વૃક્ષો કપતા હતા, ગર્વિષ્ટ કેશરીઓના પુછડાના પછાડાથી ભૂમિતળ કુટી જતું હતું, ઘણાં ઘુવડ પક્ષીઓના ધુતકારથી વૃક્ષો અને ગુહાઓ અતિ ભયકર ભાસતી હતી અને તાડવનૃત્ય કરતા ભૂતોના ચરણાઘાતથી ગિરિના શિખરપરથી પાષાણો તુટી પડતા હતા દેવતાઓને પણ ભયકર અને આપત્તિના એક સ્થાનરૂપ એ અરણ્યમા રાવણે અનુજબધુઓની સાથે પ્રવેશ કર્યો તપસ્વીની જેમ મસ્તકપર જટાસુગટને ધારણ કરી, અક્ષસૂત્ર (માળા) હાથમા રાખી, નાસિકાના અગ્ર-ભાગ ઉપર દષ્ટિ કરી અને શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી તે ત્રણે બધુઓએ એ પહોરમા જ સર્વ વાચ્છિતને આપનારી અદ્યાક્ષરી વિદ્યાને સાધી લીધી પછી જેનો દશ હજાર કોટી જાપ કરવાથી ક્ષણપ્રાપ્તિ થાય છે એવો ષોડશાક્ષર મંત્ર જપવાનો તેઓએ આરંભ કર્યો

એ સમયે જબ્દીપનો પતિ અનાદૃત નામે દેવતા અતપુરસહિત ત્યાં કીડાં કરવા આવ્યો તેણે એ ત્રણે જણને મંત્ર સાધતા બેઠા તે યજ્ઞપતિએ તેમને વિદ્યા સાધવામા વિશ્વ કરવા સાદું અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરવાને માટે પોતાની સ્ત્રીઓને તેની પાસે મોકલી તે સ્ત્રીઓ તેમને જ્ઞાલ પમાડવાને આવી, પણ તેઓના અતિ સુદર રૂપથી પોતાના સ્વામીનું શાસન ભૂલી જઈ પોતે જ જ્ઞાલ પામી ગઈ તેઓને નિર્વિકારી, સ્થિર આકૃતિવાળા અને મૌન રહેલા બેઈ કામદેવતા આવેશથી પરવશ થઈને તેઓ કહેવા લાગી—“ અરે ધ્યાનમા જડ થઈ ગયેલા વીરો ! યત્નપૂર્વક અમારી સામે તો બુઝો આ દેવીઓ પણ તમને વશ થઈ ગઈ છે, તો એથી બીજી કંઈ સિદ્ધિ તમારે બેઈએ છીએ ? હવે વિદ્યાસિદ્ધિને માટે કેમ યત્ન કરો છો ? આવો કલેશ કરવાની હવે તમારે જરૂર નથી તમે વિદ્યાથી શુ કરવાના છો ? અમે દેવીઓ જ તમને સ્વત સિદ્ધિ થઈ ચૂકી છીએ, માટે ત્રણે જગતના રમણીય પ્રદેશોમા જઈ દેવસમાન એવા તમે સ્વેચ્છાએ અમારી સાથે યથારૂચિ કીડા કરો ” આવી રીતે તેઓએ કામનાથી કંઈ, પરંતુ

મણા ધૈર્યવાન હોવાથી તેઓ કયા નહિ બેટલે તે મણિવીઓ વિદ્યાર્થી થઈ ગયા, કેમકે ‘એક કાથે કદાપિ તાળી પડતી નથી.’ તે સમયે જનુદ્વીપપતિ મહો પોતે ત્યાં બાવીને કહ્યું—“અરે મુગ્ધ પુરુષો ! તમે આવું કાષ્ટચ્છિત કેમ આરબ્યુ છે ? હું ધારૂં છું કે કેણ દુરાત્મા બનામ ? પાપ કીએ અઠાળ મૃત્યુને માટે તમને આ પાપક શિક્ષા આપી લાગે છે; માટે હવે આવો ધ્યાનનો દુરાગ્રહ છોડીને આત્મા બાળો અથવા જોઈએ તે માગો. હું પણ દુષ્ટાણ થઈને તમને વાંછિત આપીશ.” આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ જ્યારે તેઓ મૈત્ર શબ્દો લાગે તે યક્ષ ક્રોધ કરીને બોલ્યો—“અરે મૂઠા ! મારા જેવા પ્રલક્ષ દેવને છોડી તમે બીજાનું ધ્યાન કેમ કરો છો ?” આવી રીતે દૂર વાણી બોલતા યક્ષ તેમને સોમ કરવાને માટે પોતાના વાનમતરર સેવકોને જગુડીની સગાથી આજ્ઞા કરી તત્કાલ કિલકિલ શબ્દ કરતા અને બહુ રૂપને ધારણ કરતા તે સેવકો પવતોનાં શિખરો ઉપાડી ઉપાડીને તેમની આગળ નાંખવા લાગ્યા, કોઈ સર્પ થઈ ચઢના વૃક્ષની જેમ તેમની ફરતા વીંગવા લાગ્યા, કોઈ સિંહ થઈ તેમની આગળ ઠારણ શબ્દ કરવા લાગ્યા અને કોઈ રીંછ થઈ નદાર બપાલ અને બિઝાલ વિગેરેનાં રૂપ લઈ તેમને પહોંચાવવા લાગ્યા. વધારે તેઓ જરા પણ સોમ પામ્યા નહિ. પછી તેઓએ કૈકયી, રત્નકલા અને સૂર્યવંશી આનાં રૂપ વિકુર્ચી તેમને આપી તેઓની આગળ નાખ્યા. તે માથામથ રત્નકલા વિગેરે નેત્રમા અધુ લાવી કરણ સ્વરે આ પ્રમાણે બાક કરવા લાગ્યા—“હે વત્સો ! તિર્થસ્થાને જેમ છુપ્પક હોય તેમ આ નિર્દય પુરુષો તમારા ભોલા જમીને મારે છે માટે હે વત્સ રથયુગ્મ ! તું કહ્યો થા. તારા જેવો બેકાંતભક્ષા પુત્ર અમારી ઉપેક્ષા કેમ કરે છે ? હે પુત્ર ! તું બાગક હતો ત્યારે તે પોતાની મેળે ઠક્યા મહાન દાર પહેર્યો હતો, તે તારા બાહુબળ અને અહંકાર અત્યારે ક્યાં ગયા ? હે કુભકર્ણ ! તું પણ અમારાં વચનોને કેમ સામગતા નથી ? અને ઉદાગ્રીનની જેમ અમારી દીન થઈ ગયેલાની આવી ઉપેક્ષા કેમ કરે છે ? હે પુત્ર વિભીષણ ! એક ક્ષણ વાર પણ તું અગ્નિવિયુષ્ઠ થતો નહોતો, પણ અત્યારે દુષ્ટ રૂપે તને ફેરવી નાંખ્યો હોય તેમ કેમ જણાય છે ?” આવી રીતે તેમણે વિદ્યાપ કવે, તથાપિ તેઓ જ્યારે પણ સમાધિથી અલિપ્ત થયા નહિ, ત્યારે પછી યક્ષકિશોએ તેમના મસ્તકો તેમની આગળ ઘેરી નાખ્યા. આવું તેમની આગળ થતું હોયું કર્મ પણ બાળે ભોતો જ ન દોષ તેમ ધ્યાનને આધીન ચિત્ત કરીને સ્થેલા તેઓ જરા પણ શોભ પામ્યા નહિ. પછી તેમણે માયા રથીને કુભકર્ણ અને વિભીષણના મસ્તક શવજની આગળ પામ્યા અને શવજનું મસ્તક તે જોનેની આગળ પાઠવ્યું તે જોઈને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી કુભકર્ણ અને વિભીષણ જરા શોભ પામી ગયા પરંતુ તેનું કારણ માત્ર શુરમહિત હતી; કાર્મ તેમનું અત્ય સત્ત નહોતું પરમાયને બાળનારાં શવજ તો તે જન કર્મને માટે કાર્મ પણ ચિત્તવન નહિ કરતો વિશેષ ધ્યાનનિષ્ઠ થઈ પર્વતની જેમ નિશ્ચળ રહ્યો. તે સમયે આકાશમા ‘સાધુ સાધુ’ બોલી દેવતાઓની વાણી થઈ તેથી ચક્રિત થાને યમમેવકા તત્કાળ ત્યાંથી નાગી ગયા અને તે જ વખત ‘અમે સર્વ તમારે વરા છીએ’ એમ ઉત્તર મ્પરે બોલતી એક દેવતા વિદ્યાઓ આકાશને પ્રકાશિત કરવી શવજની પાને બાવીને ઉઘી રહી.

પ્રત્નસિ, રોહિણી, ગૌરી, ગાધારી, નલ સચારિણી, કામદાયિની, કામગામિની, અણિમા, લલિમા, અક્ષોભ્યા, મન સ્તબનકારિણી, સુવિધાના, તપોરૂપા, દહની, વિપુલોદરી, શુભપ્રદા, રત્નેરૂપા, દિનરાત્રિવિધાયિની, વજ્રોદરી, સમાકૃષ્ટિ, અદર્શની, અજરામરા, અનલસ્તબની, તોયસ્તબની, ગિરિદારણી, અવલોકિની, વહ્નિ, ઘેરા, વીરા, ભુજગિની, વારિણી, ભુવના, અવધ્યા, દારૂણી, મહતાગની, ભાસ્કરી, રૂપસપત્ના, રોશની, વિજયા, જયા, વર્દની, મોચની, વારાહી, કુટિલાકૃતિ, ચિત્તોદ્ભવકરી, શાંતિ, કૌભેરી, વશકારિણી, ચૈત્રેશ્વરી, ખલોત્સાહી, અડા, ભીતિ, પ્રધર્ષિણી, દુર્નિવારા, જગત્કપકારિણી અને ભાનુમાલિની ઈત્યાદિક મહાવિદ્યાઓ પૂર્વે કરેલા સુકૃતવડે મહાત્મા રાવણને થોડા દિવસમા જ સિદ્ધ થઈ સંવૃદ્ધિ, ભૂલાણી, સર્વાહારિણી, બ્યોમગામિની અને ઈદ્રાણી—એ પાંચ વિદ્યાઓ કુલકર્ણને સાધ્ય થઈ સિદ્ધાર્થ, શત્રુદમની, નિર્વાધાતા અને આકાશગામિની—એ ચાર વિદ્યાઓ વિભીષણને સાધ્ય થઈ જ બુદ્ધીપના પતિ અનાદૃતદેવે આવી રાવણને ખમાવ્યો. “ મોટા પુરૂષોના અપરાધમા તેમને પ્રભુપાત કરવો, તે જ તેનો મુખ્ય ઉપાય છે ” પ્રથમ કરેલા વિદ્યાઓ પ્રાર્થાશ્રવ કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ તે શુદ્ધિમાન થકે રાવણને માટે સ્વયં પ્રભુ નામે નગર ત્યાં રચાવ્યું તેઓને થયેલી વિદ્યાસિદ્ધિના ખબર સાંભળી તેમના માતપિતા, બહેન અને બધુવર્ગ ત્યાં આવ્યો તેઓએ તેમનો સત્કાર કર્યો માતપિતાની દષ્ટિમા અમૃતવૃષ્ટિ અને બધુવર્ગમા ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરતા તે ત્રણે લાઇઓ ત્યાં સુખે રહેવા લાગ્યા પછી રાવણે છ ઉપવાસ કરીને દિશાઓને સાધવામા ઉપયોગી ચદ્રહાસ નામનું શ્રેષ્ઠ ખર્જ સાધ્યું.

તે સમયમા વૈતાલગિરિપર દક્ષિણશ્રેણીના આલૂપણભૂત મુરસંગીત નામના નગરમા મય નામે વિદ્યાધરનો રાજ હતો તેને હેમવતી નામે શુભાના ધામરૂપ એક સ્ત્રી હતી તેની કુક્ષિથી મદોદરી નામે એક દુહિતા થઈ હતી તે યૌવનવતી થતા તેના પિતા મય વિદ્યાધર તેના વરને માટે વિદ્યાધરકુમારોના શુભાશુભનો વિચાર કરવા લાગ્યો બ્યારે તેમા કોઈ યોગ્ય વર તેના ભેવામા આવ્યો નહિ ત્યારે તે તેની ચિંતામા મગ્ન થઈ ગયો તેવામા તેના મત્રીએ કહ્યું—‘ સ્વામી ! જેદ કરો નહિ, બલવાન અને રૂપવાન એવો રત્નશ્રવાનો પુત્ર દશાનન તેને યોગ્ય વર છે પરંતોમા મેરૂની જેમ સહસ્ત્ર વિદ્યાને સિદ્ધ કરનાર અને દેવતાઓથી પણ અકપિત એ રાવણની સદૃશ વિદ્યાધરોમા કોઈ પણ રાજકુમાર નથી ’ તે સાંભળી ‘ તારી વાત બરાબર છે ’ એવું કહી હર્ષિત થઈને બાધવ, સૈન્ય અને અતપુરના પરિવાર સાથે મદોદરીને પણ લઈ, પ્રથમથી પોતાના આવવાના ખબર આપીને પોતાની પુત્રી રાવણને આપવા માટે મય વિદ્યાધર સ્વયં પ્રભુ નગરે આવ્યો ત્યાં સુમાળી વિગેરે જે ગોત્રવૃદ્ધ મહાશયો હતા તેઓ રાવણ ને મદોદરીનો સબધ કરવાને કમૂલ થયા. પછી શુભ દિવસે સુમાળી અને મય વિગેરેએ તેમનો વિવાહ કરાવ્યો વિવાહોત્સવ કરીને મય વિગેરે સર્વ પોતાને નગરે ગયા રાવણ એ સુંદર રમણીની સાથે ચિરકાળ ક્રીડા કરવા લાગ્યો.

એક વખતે રાવણ, પડખે લટકતા મેઘમડવથી બાણે પાખોવાળો હોય તેવા મેઘરવ નામના પર્વત ઉપર ક્રીડા કરવાને ગયો ત્યાં ક્ષીરસાગરમા અખસરાની જેમ એક સરો-

વશમાં સ્નાન કરતી છ હજાર જેઘરકન્યાઓ તેના ભોવામાં આવી. તે વખતે પશ્ચિમીએ જેમ સૂર્યને જુએ તેમ નેત્રક્રમણને પ્રકુલિત કરતી તેઓ પોતાનો સ્વામી કરવાની ઇચ્છાએ રાવણને અનુરાગથી ભોવા લાગી. સ્વસ્થ સમયમાં કામથી અતિ પીડિત થતાં તેઓ લલ્લભ ઓઢી ' તમે અમારા પતિ થાઓ ' એમ ચ્વત. રાવણની પ્રાર્થના કરવા લાગી. તેઓમાં સર્વથી અને સુરસુંદરની પુત્રી પદ્માવતી, મનોવેગા અને યુધની દુહિતા અરોહણતા તથા કનક અને સંધ્યાની પુત્રી વિદ્યુતપ્રભા સુષ્મ હતી. તેમને તથા તે શિવાય બીજી પદ્મ જતપ્રખ્યાત વશમાં ઉત્પત્ત થયેલી તે સર્વ સરાગી કન્યાઓને રાગી રાવણ તે જ વખત આધર્મવિધિથી પરણ્યો. તે કન્યાઓના રક્ષકપુરોએ જઈને તેમના પિતાઓને જણાવ્યું કે- ' તમારી કન્યાઓને પરણી લઈને ઠાણક આપ્યો બાધ છે ' તે સંભળી અમરેન્દ્રુ દર નામે વિવાહરનો ઇંદ્ર તે કન્યાઓના પિતાઓની સાથે ક્રોધ પાત્રીને રાવણને મારવાની ઇચ્છાથી તેની પછવાડે ફાળ્યો. તેને આવતો ભેટ તે સર્વ નવોદ્ય કન્યાઓએ રાવણને કહ્યું કે— ' સ્વામી ! વિમાનને ત્વરાથી બલાવો, વિલબ કરો નહીં, કેમકે આ અમર સુંદર વિવાહરનો ઇંદ્ર એકલો પણ અલ્પ છે. તો કનક અને યુધ વિજેરના પરિવારથી પરવર્ષો સંતો આવે છે ત્યારે તો શી વાત કરવી ? ' તેમની આવી વાણી સંભળી રાવણ હસીને જાણ્યો— ' અરે સુદરીઓ ! સર્પોની સાથે જડત્વની જેમ તેઓની સાથે માર્ક મુદ્દ જુઓ. આ પ્રમાણે રાવણ કહેતો હતો તેટલામાં તો મહાગિરિપર મેયની જેમ તે વિવાહરો શસ્ત્રથી દુર્જિન કરતા તેની પાસે આવી પહોંચ્યા. વીર્યથી હાણ્ય એવા રાવણે અશ્વો વટે અશ્વોને ખડિત કરી તેમને નહીં મારવાની ઇચ્છાથી પ્રસ્થાપન નામના અસવટે મોહિત કરી દીધા અને નાત્રપાશવટે તેમને પશુની જેમ બાંધી લીધા. પછી અમારે સર્વ પ્રિથાઓએ પિતૃભિક્ષા માગી ત્યારે રાવણે તેમને ઓઢી મૂક્યા એટલે તેઓ પોતપોતાના નગરમાં વ્યાપ્ત થયા અને હર્ષ પામ્યા લોકો જેને અર્ધ આપવા હતા એવે રાવણ તે બાળાઓના સાથે સ્વયમ પ્રભ નગરમાં આવ્યો.

કુલપુરના રાજા મહોદરની મુકેપનમના પત્નીના ઉદરથી ઉત્પત્ત થયેલી વિદ્યુતની માળા જેવી ક્રતિવાગી અને પૂર્ણકલના જેવા સ્નાનવાગી તાંદિ માળા નામે એક વૈષ્ણવ વતી પુત્રીને કુલકર્જ પરણ્યો અને વૈતાલનિરિની હમિજમેળીમાં જ્યોતિષપુરના રાજા વીરની નદવતી રાણીના ઉદરથી ઉત્પત્ત થયેલી પદ્મની શોભાને સ્થરનાર હરિવાગી અને દેવાત્રના જેવી પદ્મકર્જી નામની કન્યા સાથે વિભીષણ પરણ્યો. રાવણની સ્ત્રી મહોદરની ચક્રની જેવા તે સ્ત્રી અને અણુન પરાકર્મી ઇંદ્રગિત નામના એક પુત્રને જ મ આપ્યો. કેટલોક કાળ તથા પછી મેયની જેમ નેત્રને જ્ઞાનદ આપનાર મેધવાહન નામના એક વીર્ય પુત્રને જ મ આપ્યો.

કુલકર્જ અને વિભીષણ પિતાનું નૈર યાદ કરી વૈશ્ણવને અધમિત કરેલી લોકને સદા ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. તથી એક વખત વૈશ્ણવને કન મોહત્રી મુખાગીને કદેવરામુ કે-

રાવણના અનુચળમુ અને તમારા લગ્ન પુત્ર કુલકર્જ અને વિભીષણને શિખામણ દઈને વારો. એ બંને વીરમાની અને દુર્મદ બાળકો પાનાત્મકકર્મ્ય રહેવાથી કુવાના દેડાની જમ પાનાની અને બીજની શક્તિને બળવા નથી. તેઓ મત ધર્મ વિષય

ભગવાની ઇચ્છાએ છળ કરી મારી નગરીને ઉપદ્રવ કર્યા કરે છે, પણ ચિરકાળ મે તેમની કેપેક્ષા કરી છે. હે હુદ્ર ! બે તુ તેમને સમબવીશ નહી તો તારી સાથે તેમને માળીને માર્ગે મોકલી દઇશ તુ તો અમારૂં બળ બાણે છે. ” આવા હૂતના વચન સાંભળી મહામનસ્વી રાવણુ ક્રોધથી બોલ્યો—“ અરે ! એ વૈશ્રવણુ કોણ છે ? જે ખીજાને કર આપનારો છે અને ખીજાના શાસનથી જે લકાપર શાસન ચલાવે છે, તે છતાં આતું ઉદ્ધત બોલતા કેમ શરમાતો નથી ? આહા ! કેવી મોટી ધીંઠતા ! તુ હૂત છે માટે તને મારતો નથી, તેથી તુ અર્હથી ચાલ્યો જા ” આ પ્રમાણે રાવણુના કહેવાથી તે હૂતે તત્કાળ વૈશ્રવણુપાસે જઇને તે બધે વૃત્તાંત કહ્યો હૂતના ગયા પછી તેની પાછળ તરતજ રાવણુ પોતાના સહોદરોને અને સૈન્યને લઈ મોટા ક્રોધથી લકાસમીપે આવ્યો આગળ મોકલેલા હૂતે તેને ખબર આપ્યા, એટલે વૈશ્રવણુ સુદ્ધ કરવાને માટે મોટી સેના લઈને લકાપુરીની બહાર નીકળ્યો થોડા વખતમા અનિવારિત પ્રસરતો પવન જેમ વનભૂમિનો ભગ કરે તેમ રાવણુ તેની સેનાનો ભગ કરી નાખ્યો જ્યારે રાવણુ તેની સેનાનો ભગ કર્યો ત્યારે પોતાનો ભગ થયેલો માનનારા વૈશ્રવણુનો ક્રોધાગ્નિ બુઝાઈ ગયો અને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ કમળો છેદાતા સરોવરની જેમ, દત્તભગ થતા દત્તીની જેમ, શાખાએદ દત્ત વૃક્ષની જેમ, મણિરહિત અલકારની જેમ, જ્યોત્સ્નારહિત ચંદ્રની જેમ અને નિર્જળ થયેલા મેઘની જેમ શત્રુઓએ માનભગ કરેલા માની પુરૂષની સ્થિતિને ધિક્કાર છે ! પરંતુ તે પુરૂષ બે સુક્રિતને માટે ચત્ર કરે તો જરૂર વાસ્તવિક સ્થાનને પામે છે ‘ શેડુ છોડી દઈ તેના બદલામા બહુની ઇચ્છા કરનાર પુરૂષ લબ્ધનું સ્થાન થતો નથી ’ માટે અનેક અનર્થને આપનારા આ રાજ્યની મારે જરૂર નથી હવે હું તો મોક્ષમંદિરના દ્વારરૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ આ કુલકર્ણુ અને વિલીનજી બે કે મારા અપકારી થયેલા હતા, પણ તે કારણે આવા માર્ગનું મને દર્શન થવાથી તેઓ મારા ઉપકારી થયા છે આગળ પણ મારી માસીનો પુત્ર હોવાથી રાવણુ મારો બધુ છે અને અત્યારે કર્મથી પણ બધુ છે, કારણ કે તેના તરફથી આવેા ઉપક્રમ થયા વગર મારી આવી બુદ્ધિ થાત નહિ ” આવેા વિચાર કરી વૈશ્રવણુ શસ્ત્રાદિક છોડી, તત્વનિક્ષ થઈ પોતાની મેળે દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ બખર બાણી રાવણુ તેમની પાસે આવી, નમસ્કાર કરી અજલી બેડી કહ્યું કે—‘ તમે મારા જ્યેષ્ઠ બધુ છો, માટે આ અનુજના અપરાધને ક્ષમા કરો હે બાધવ ! તમે નિ શક થઈ આ લકામા રાજ્ય કરેા અમે અર્હિથી ખીજે જઈશુ કારણ કે પૃથ્વી ઘણી વિશાળ છે ’ આ પ્રમાણે રાવણુ કહ્યું તથાપિ તે જ ભવમા મોક્ષે જનાર તે મહાત્મા વૈશ્રવણુ પ્રતિમા ધરી રહ્યા હતા તેથી કાઈ પણ બોલ્યા નહિ વૈશ્રવણુને નિ સ્પૃહ બાણી રાવણુ તેમને ખમાવી પ્રભુભ કરીને લકાપુરી અને પુષ્પક વિમાન ગ્રહણ કર્યું પછી વિજયલક્ષ્મીરૂપ લતામા પુષ્પ જેવા તે પુષ્પક વિમાનમા બેસી રાવણુ અર્હત પ્રતિમાને વાઢવા માટે સમેતશિખરગિરિપર ગયેા ત્યા પ્રતિમાને વઢના કરીને નીચે ઉતરતા રાવણુ સેનાના કલકલ શબ્દનો સાથે એક વનના હાથીની ગર્જના સાંભળી તે સમયે પ્રહસ્ત નામના એક પ્રતિહારે આવી રાવણુને કહ્યું કે—‘ હે દેવ ! આ હસ્તિચત્ર આપનું વાહન થવાને યોગ્ય છે ’ પછી જેના દાત પહોળા અને ઉંચા છે, નેત્ર મધુ પિંગલ વર્ણના છે, કુલસ્થળ શિખર જેવું ઉન્નત છે, મદને ઝરનારી નદીનો જે ગિરિ છે અને જે સાત હાથ ઉંચા ને નવ હાથ લાંબો છે એવા તે વનગન્ધર્વને

હીરામાત્રમાં વશ કરી રાવણ તેની ઉપર આજ્ઞા થયેલ. તેના ઉપર યેસવાધી ભૈરાવત ઉપા
ઘેઠેલા ઇકના જેવી ચોલાને અનુસરના રાવણે તે હસ્તીનું ભુવનાલય કાર એવું નામ પાડ્યું,
અને તેને યજ્ઞભેદીમાં બાંધી રાવણે તે રાત્રિ ત્યાં જ નિર્જનન કરી

પ્રાતઃ કાળે પરિવાર સાથે રાવણ સભામાં આવીને બેઠો, તેવામાં યા વાગવાથી જર્જસ્તિ
થઈ ગયેલો પવનવેગ નામે વિદ્યાધર પ્રતિહારની પાસે આજ્ઞા મંગાવી સભામાં આવી
પ્રવ્યુત્તમ કરીને બોલ્યો કે—“ કે દેવ ! કિષ્કિંધી રાજાના પુત્ર સૂર્યસ્થ અને યજ્ઞરાજ
પાતાળલકામાંથી કિષ્કિંધા નગરીએ ગયા હતા ત્યાં યમની જેવા ભય કર
અને પ્રાણનો સંશય કરે તંવા યમરાજાની સાથે તેમને મોટું મુદ્દ મધુ ચિરહાજ
મુદ્દ કરી છેવટે યમરાજાએ તે બંનેને ધારની જેમ બાંધી લઈને પોતાના કારાગૃહમાં નાંખ્યા
છે ત્યાં યમરાજા વૈવશ્વીસહિત નરકવાસ બનાવી તે બંનેને પરિવારસાથે ઉદનસેનન
વિભેદના દુઃખ આપે છે કે બલધનીય આજ્ઞાવાળા હયમુખ ! તેઓ તમારા કંઈ આવેલા
સેવકો છે ખરે તેમને છોડાવો, કેમકે તેમનો પરાભવ તે તમારો પરાભવ જ છે તે
સાબળી રાવણ બોલ્યો—“ તમે કહો છો તે નિઃશક એમજ છે ‘ આશ્રમના દુર્ગળપણાથી જ
આશ્રિતનો પરાભવ થાય છે ’ તે દુર્ગુણોએ પરાશ રીતે મારા સેવકોને બાંધ્યા છે અને
કારાગૃહમાં નાંખ્યા છે, તો તેનું ફળ હું તેને સત્વર આપીશ. ” આ પ્રમાણે કહી અનેક
પ્રકારની ઇચ્છાવાળો અને ઉંચ સુખવીર્ષને ખાણ કરનારો રાવણ સૈન્યસહિત યમ કિં-
પાદે પાગેલી કિષ્કિંધાપુરીએ આવ્યો. ત્યાં ત્રપુપાન, શિલાસ્થાલન અને પ્રદુર્ગલ વિભેદ^૧ મહા
દુઃખવાળા સાત દારણ નરકો રાવણના ભેવામાં આવ્યા તેમાં પોતાના સેવકોને કલેશ
પામતા ભેઈ સર્પોને ગૂઢ ત્રાસ પમાડે તેમ રાવણે રોષ કરી તેના રક્ષક તરીકે રહેલા પર
માખર્મિકોને^૨ ત્રાસ પમાડ્યો પછી તે કલ્પિત નરકોમાં રહેલા પોતાના સેવકોને અને
બીજાઓને પણ સર્વને તેમાંથી છોડાવ્યા. ‘ મોટા પુરુષોનું આગમન કોના કલેશનો
છેલ નથી કરતું ? ’ પછી લગભગ તે નરકના રક્ષકો કુશલ મારતા અને ઉંચા હાથ
કરતા યમરાજાપાસે ગયા અને સર્વ સમાચાર તેને કહ્યા તે સાંભળી મુદ્દરૂપ નાટકનો
સૂત્રધાર યમરાજા બીજો યમ હોય તેમ કોષથી રક્ત નેત્ર કરતો મુદ્દ કરવાને નગરીની
બહાર નીકળ્યો. સૈનિકો સૈનિકાની સાથે, સેનાપતિઓ સેનાપતિઓની સાથે અને કોષી
યમરાજા કોષી રાવણની સાથે એમ પરસ્પર મુદ્દ બાંધ્યું. લક્ષ્મીવાર સુધી બાણબાણી મુદ્દ
કર્તા પછી ઉંચ મત્ત હસી શ્વેતકર્ણે ઉઘાડી કરી એમ દોઢે તેમ યમરાજા દારણ કંઈ લઈને
વેગથી રાવણ ઉપર દોડ્યો. યત્રુઓને નપુસકની જેવા ગણનારા રાવણે કુરપ્ર બાણવટે
કમળની જેમ તે કંઠના મુરેમુગ કરી નાખ્યા. ફરીવાર યમરાજા રાવણને બાણોથી લાકો દીધા,
એટલે રાવણે સર્વ શુણેને જેમ લોભ નિવારે તેમ તે સર્વ બાણોને ફર કરી નાખ્યા. પછી
એક સાથે ધણા બાણોને વર્ષાવતા રાવણે ગળનો નાશ કરનાર જરાની જેમ યમરાજાને જર્જસ્તિ
કરી દીધો, એટલે યમરાજા સંશયમગ્રાથી નાસીને વેગવટે રણપૂરના રાજા ઈંદ્ર વિદ્યાધરને શરણે
ગયો ઇંદ્રરાજાને નમી જીજ્ઞસિ બેઠીને તે બોલ્યો કે—“ કે પ્રભુ ! મારા યમપણાને હવે હું તિલાં

૧ નરકોની કલ્પના કરીને મુદ્દેઆરોને તપાવેલું સીસું પાવુ પશ્ચરની સીધ સાથે પખાવવા, ફરથી-
વડે જેના કલ્પ વિચેરે દુઃખ. ૨ નરકમાં પરમધામી દુઃખ આપે છે તેમ અહિં પણ તે નમ આપેલું છે

જળિ આપુ છું હે નાથ ! રોષથી કેતોષથી હવે હું યમપાત્રું કરીશ નહિ, કારણ કે અત્યારે યમના પણુ યમ જેવો રાવણુ રૂઢેલો છે તેણે નરકના રક્ષકોને નસાવી સર્વ નારકીને છોડાવી દીધા છે, અને તેની પાસે ક્ષાત્રવ્રતરૂપ ધન છે, તેથી જ તેણે મને રણુમાથી જીવતો મૂક્યો છે તેણે વૈશ્રવણને જીતીને લકાતુ ગભ્ય અને તેતુ પુષ્પક વિમાન કબજે કર્યું છે અને સુરસુદર જેવા વીર વિદ્યાધરને પણ જીતી દીધો છે ” યમરાજના આવા વચન સાલળી ઇંદ્ર વિદ્યાધર ક્રોધ પામ્યો અને યુદ્ધ કરવા તૈયાર વયો પણ ખળવાનની સાથે યુદ્ધ કરવામા લીડી એવા કુલમત્રીઓએ અનેક ઉપાયોથી સમજાવીને તેને અટકાવ્યો પછી તેણે યમરાજને સુર-સંગીત નામનું નગર આપ્યું અને પોતે રથનુપૂર નગરમાં રહીને પૂર્વવત્ વિલાસ કરવા લાગ્યો

અહીં પૂર્ણપરાક્રમી રાવણુ આદિત્યરત્નને કિંકિધાપુરી અને ઋક્ષરાજને ઋક્ષપુર આપી દેવતાઓની જેમ બાધવો અને નગરજનોથી સ્તવાતો લકા નગરીમા ગયો અમરાવતીમા ઇંદ્રની જેમ લકામા રહીને રાવણુ પોતાના પિતામહનું ગભ્ય ચલાવવા માંડ્યું

વાનરોના રાજા આદિત્યરત્નને ઇંદુમાલિની નામની રાણીથી વાલી નામે એક મહા ખળવાન પુત્ર થયો બાહુબલમા ઉચ્ચ એવો વાલી નિત્ય સમુદ્રાત જળૂદ્રીપની પ્રકક્ષિણુ કરીને સર્વ ઐત્યેની વદના કરતો હતો આદિત્યરત્નને સુગ્રીવ નામે બીજો પુત્ર થયો અને શ્રીપ્રભા નામે તેનાથી નાની પુત્રી થઈ ઋક્ષરત્નને હરિકિંતા નામની સ્ત્રીથી નલ અને નીલ નામના જગત્રખ્યાત પુત્રો થયા રાજા આદિત્યરત્ન પોતાના મહાખળવાન પુત્ર વાલીને રાજ્ય આપી પોતે દીક્ષા લઈ તપ કરીને મોક્ષે ગયા વાલીએ સમ્યગ્કૃષ્ટિ, ન્યાયી, દયાળુ અને મહાપરાક્રમી એવા પોતાની જેવા પોતાના લઘુણધુ સુગ્રીવને સુવ-રાજપદે સ્થાપન કર્યો એક વખતે રાવણુ અત પુરસહિત હાથીપર બેસીને ઐત્યવદન કરવા માટે મેરુગિરિપર ગયો હતો, તે વખતે મેઘપ્રલતા પુત્ર ખર નામના એક ખેત્રરે લકામાં સૂર્યજીખાને ભેઈ બેતા જ પોતે અતુરાગી થઈ એ સાનુરાગી કન્યાનું હરણુ કર્યું અને ત્યાંથી પાતાળલકામાં ગયો ત્યાં રહેલા આદિત્યરત્નના પુત્ર ચંદ્રોદરને કાઢી મૂકીને પોતે તે નગરી કબજે કરી લીધી ક્ષણુવાર પછી મેરુપરથી રાવણુ લકામા આવ્યો ત્યાં તેણે ચંદ્રજીખા (સૂર્યજીખા) ના હરણુના ખળર સાલળ્યા, તેથી તત્કાળ શુરસે થયો અને હાથીના શિકાર ઉપર કેસરીસિંહ દોડે તેમ તે ખર વિદ્યાધરનો ઘાત કરવાને આવ્યો તે વખતે મહોદરીએ ત્યાં આવી રાવણુને કહ્યું કે—“ હે માનદ ! આવો અનુચિત સમારભ કેમ કરો છો ? જરા વિચાર કરો, કેમકે કન્યા તો અવશ્ય કોઈને આપવી જ પડત, તો તે કન્યા જ કદિ સ્વેચ્છાએ તેના મનગમતા કુલીન વરને વરે તો તેમા ખોટું શું છે ? તે તો ઉલટું સાડું ગણાય એ દ્રષણુનો પુત્ર ખર વિદ્યાધર સૂર્યજીખાને યોગ્ય વર છે, અને તે તમારો એક નિર્દોષ અને પરાક્રમી સુલટ થઈ પડે તેવો છે, માટે પ્રધાનપુર-પોને મોકલી તેની સાથે તેનો વિવાહ કરો અને તેને પાતાળલકાતુ રાજ્ય સોંપી તેના ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ” આ પ્રમાણે બને અનુચરોને મોકલી સૂર્યજીખાને ખર સાથે પરણાવી દીધી પછી ખર વિદ્યાધર પાતાળલકામા રહી રાવણુની આજ્ઞા પાળતો ચંદ્રન-ખાતી સાથે નિર્વિઘ્ને લોગ લોગવવા લાગ્યો તેણે ચંદ્રોદરને કાઢી મૂક્યો હતો તે

કાળયોગે મૃત્યુ પામ્યો, તે વખતે તેની અનુરાધા નામે પત્ની ગર્ભિણી હતી તે નાચીને વનમાં જતી રહી. તેણે વનમાં સિંહણ જેમ સિંહને જ મળાપે તેમ નીતિપ્રમુખ ઝુલેના પાત્ર વિશાધ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. મૌનવય પ્રાપ્ત થતા તે વિશાધ સર્વ કળાસા ઝરના પારને પામી ગયો. પછી એ મહાશુર અસ્પૃશ્ય હિત વેગે પૃથ્વીપર વિદ્યા કરવા લાગ્યો.

એ અરસામાં રાવણે પોતાની રાજસભામાં કહ્યો પ્રસંગે 'વાનરેશ્વર વાલી થયો પ્રાદ પ્રતાપી અને ભગવાન છે' એવું સાંભળ્યું, તેથી તરતજ સૂર્યની જેમ બીજાના પ્રતાપને નહિ સહન કરનારા રાવણે એક દૃતને શિક્ષા આપી વાલીની પાસે મોકલ્યો. તેણે આવી વાલીને નમસ્કાર કરી ખીર વચ્ચે કહ્યું—'હું રાવણનો દૃત છું, તેથી તેનો કહેવરાવેલો એક સંદેશો સાંભળે—તમારા પૂર્વજ કીર્તિકેટ શત્રુઓથી પરાભવ પામી અમારા શરણ્ય એવા પૂર્વજ કીર્તિધવળને શરણે આવ્યા હતા. પોતાના પુત્રપ્રજ્ઞના બાણી તેમજ શત્રુઓથી રક્ષણ કરી તેમના વિયોગથી કાયર થઈ આ વાનરકીપમાં જ તેમને રાજ્ય હતા ત્યારથી આપણે પરસ્પર સ્વામીસેવકનો સબંધ થયેલો છે અને એ પ્રમાણે આપણા બંને પક્ષમાં ઘણા રાજાઓ થઈ ગયા છે એ જ અનુક્રમે સત્તરમાં તમારા પિતામહ કિષ્કિંધી રાજ થયા. તે વખતે સુકેશ નામે મારા પ્રપિતામહ થયા હતા. તેઓની વચ્ચે પણ તેવી રીત નો જ સબંધ થયેલો હતો. તે પછી અદ્યક્ષ સુકેશ નામે તમારા પિતા થયા, જેઓ યમરાજાને ત્યાં બંદિબાને પડ્યા હતા તેને મેં જ છોડાવેલો છે તે સર્વ જન બાણે છે, અને પાછા તેમને મેં કિષ્કિંધા નગરીના રાજ્યકેપર બેસાડ્યા હતા તે પણ પ્રગટ છે. અનુતા તેમના વાલી નામે તમે પુત્ર થયા છો તો આપણા પૂર્વજી આત્મા આવતા સ્વામીસેવકના સબંધવત્ તમે અમારી સેવા કરો." દૃતના આવા વચન સાંભળી અર્જુન અગ્નિના શરી વૃક્ષોવા મહામનસ્વી વાલીએ અવિકારી આકૃતિ રાખી ગરીર વાણીએ કહ્યું—“રાક્ષસો અને વાનરોના રાજાઓને એટલે કે તમારા અને મારા બંને કુળને આજ દિન સુધી પરસ્પર અખંડિત સ્નેહસબંધ છે તે હું બાણું છું. આપણા પૂર્વજોએ સપત્તિ અને વિપત્તિમાં પરસ્પર સહાય આપેલી છે તેનું કારણ માત્ર સ્નેહ છે. મંઈ સ્વામી-સેવકપણું નથી કે દૃત ! સર્વજ્ઞ અર્હંતદેવ અને સાધુગુરુ વિના કોઈ બીજો સેવવા યોગ્ય સ્વામી હું બાણુંતો જ નથી, તો તારા સ્વામીને આવે અનોરથ કેમ થયો છે ? પોતાને સ્વામી અને અમોને સેવક માનનારા તારા રાજાએ કુળક્રમથી આવેલો સ્નેહસબંધ બાળે ખંડિત કર્યો છે. પરંતુ મિત્રકુળમાં ઉત્પત્ત થયેલા અને પોતાની યજ્ઞિત નહિ બાણનાશ તે રાવણની ઉપર હું મંઈ પણ વિમિષા કરીશ નહિ, કારણ કે હું લોકપવાદથી બીડું છું એ કંઈ તે મંઈ વિમિષ કરશે તો હું તેનો પ્રતિકાર કરીશ, પણ પૂર્વના સ્નેહરૂપી વૃક્ષને છેદવામાં અજેસર નહીં થઈ કે દૃત ! તારા સ્વામી તેની યજ્ઞિત પ્રમાણે જે કરવું હોય તે બંધે કરે, તું અહીંથી ચાલ્યો જા' આ પ્રમાણે કહી વાલીએ વિદાય કરેલા દૃતે રાવણની પાસે આવી તે સવ વર્તાવ બાણુંતો.

દૃતની વાણી સાંભળી જેનો ક્રોધાગ્નિ પ્રસ્પ્રલિત થયેલો છે એવો રાવણ મોટું સૈન્ય ભરી તત્કાળ કિષ્કિંધાપુરી સુધીયે આગ્યો. બુદ્ધીર્ધથી ચોંભતો વાલી રાજા પણ તેવાર

થઈને તેની સામે આવ્યો. પરાક્રમી વીરોને યુદ્ધના અતિથિ પ્રિય હોય છે. પછી જાને સૈન્યમાં પાપાણપાપાણી, વૃક્ષાવૃક્ષી અને ગદાગદી યુદ્ધ ચાલ્યું. તેમા રથો પડતા પાપડની જેમ ચૂરાવા લાગ્યા, હાથીઓ મૃત્તિકાના પિડની જેમ લગાવા લાગ્યા, ઘોડાઓ કોળાની જેમ સ્થાને સ્થાને ખરિત થવા લાગ્યા અને પેદલો ત્રચા (ચાડીયા) ની જેમ ભૂમિપર પડવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓનો સહાર થતો. જોઈ કપીશ્વર વાલીને દયા આવી, તેથી તે વીરે સત્વર રાવણપાસે આવીને કહ્યું કે—“વિવેકી પુરૂષોને એક સામાન્ય પ્રાણીનો પણ વધ કરવો યોગ્ય નથી તો હસ્તી વિગેરે પચેન્દ્રિય ઉપના વધની તો વાત જ શી કરવી? જો કે પરાક્રમી પુરૂષોને શત્રુઓનો વિજય કરવો યોગ્ય છે, પરંતુ પરાક્રમી પુરૂષો પોતાની ભુલઓથી જ વિજય ઇચ્છે છે. હે રાવણ! તું પરાક્રમી છે અને વળી શ્રાવક છે, માટે સૈન્યને યુદ્ધ કરાવવું છોડી દે, કારણ કે અનેક પ્રાણીઓનો સહાર થવાથી તે યુદ્ધ ચિર-કાળ નરકની પ્રાપ્તિને માટે થાય છે.” આ પ્રમાણે ન્યારે વાલીએ ગવણને સમજાવ્યો. ત્યારે ધર્મને જાણનાર અને સર્વ પ્રકારના યુદ્ધમાં અતુર એવા રાવણે પોતાની જાતે યુદ્ધ કરવાનો આરંભ કર્યો, પણ રાવણે જે જે અસ્ત્રો મૂક્યા તે તે કપીશ્વર વાલીએ અગ્નિના તેજને સૂર્યની જેમ પોતાના અસ્ત્રથી પરાસ્ત કરી નાખ્યા. પછી રાવણે સર્પાસ્ત્ર અને વરૂણાસ્ત્ર પ્રમુખ મત્રાઓ મૂક્યા તેને પણ ગરૂડાસ્ત્ર વિગેરે પ્રતિસ્પર્ધિ અસ્ત્રોથી વાલીએ છેદી નાખ્યા. ન્યારે સર્વ શસ્ત્રો ને મત્રાઓ નિષ્ફળ થયા ત્યારે દશમુખે મોટા સર્પની જેવું ભયંકર ચંદ્રકાંસ નામનું ખર્જૂ જેવું જાણે એક શિખરવાળો ગિરિ હોય અથવા એક દાતવાળો હાથી હોય તેમ રાવણ તે ખર્જૂ ઉંચું કરીને વાલીને મારવા દોડ્યો. તત્કાળ વાલીએ શાળા-સહિત વૃક્ષની જેમ રાવણને ચંદ્રકાંસ ખર્જૂસહિત ટાળે. હાથે એક લીલામાત્રમા ઉપાડી લીધો અને એક હડાની માફક તેને કાળમા રાખી કપીશ્વર વાલી અવ્યયપણે ક્ષણવારમા ચાર સમુદ્રસહિત પૃથ્વી ફરતો ફેરો ફરી આવ્યો, અને પછી પાછો ત્યાં આવી લલજથી જેની શીવા નમેદી છે એવા રાવણને છોડી દઈ આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“હે રાવણ! વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, આત્મ અને ત્રૈલોક્યપૂજિત એવા અરિહત દેવ શિવાય બીજો કોઈ પણ મારે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય નથી. અગમ્યાથી જ ઉઠેલા માનરૂપી શત્રુને ધિક્કાર છે કે જેનાથી મોહ પામીને મને નમાવવાનું અભિમાન ધરવાથી તું આવી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો છે, પણ પૂર્વના ઉપકારોનું સ્મરણ કરીને મેં તને છોડી મૂક્યો છે અને આ પૃથ્વીનું રાજ્ય આપ્યું છે, માટે તું અખંડ આરાધ્યો તેનું પાલન કર. જો હું વલ્લ્યની ઇચ્છા કરું તો તારે માટે આ પૃથ્વી ક્યાથી હોય? કેમકે સિંહોએ સેવેલા વનમા હસ્તીઓનું સ્થાન હોય જ નહિ, પણ હું તો હવે મોક્ષસાધનાના કારણભૂત દીક્ષાને જ ગ્રહણ કરીશ અને આ સુગ્રીવ તારી આરાધા ધારણ કરતો સતો કિષ્કિંધા નગરીનો રાજા થશે.”

આ પ્રમાણે કહી તત્કાળ વાલીએ પોતાના રાજ્ય ઉપર સુગ્રીવને ખેસાર્યો અને પોતે ગંગાનંદ દ્રુ મુનિની પાસે જઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહ ધરી તપને આચરતા અને મુનિની પડિમાને વહેતા વાલી મુનિ ધ્યાનવાન અને મસતાગહિત થઈ પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા જેમ વૃક્ષને પુષ્પ, પત્ર અને ફળાદિ સપત્તિઓ પ્રાપ્ત

(૧૮) પૂર્વજી વેર યાદ કરીને રાજગુની વાલીમુનિને હેરાન કરવાની ઇચ્છા. પર્વ ૭ મુ

યામ તેમ વાલી મુનિને અનુક્રમે અનેક લગ્નિઓ ઉત્પન્ન થઈ અન્યથા અષ્ટાપદગિરિપર
૫૪ મુખને લાગી કરીને તે કાયોત્સર્ગે રહ્યા કે જેથી તે જામેલા હિચકાવાળા વૃક્ષની
જેવા દેખાવા લાગ્યા. એક માસે કાયોત્સર્ગ પારીને તેમણે પાશ્વું કર્યું જેવી રીતે વાર
વાર મહિના મહિના સુધી કાયોત્સર્ગ કરી પાશ્વું કરવા લાગ્યા.

અહીં સુશ્રીવે રાવણને પેતાની બહેન કીમ્બલા પરણાવી કે જે સુકાઈ અથવા પૂર્વ
સ્નેહરૂપી વૃક્ષમા સારણી જેવો થયું ચક્ર જેવી ઉચ્ચવળ કીર્તિવાળા સુશ્રીવે વાલીના
ચ દ્રરશિમ નામના પરાક્રમી પુત્રને સુવશવપદે સ્થાપન કર્યો. સુશ્રીવે જેની આજ્ઞા માન્ય
કરી છે એવો રાવણ તેની બહેન કીમ્બલાને પરણી સાથે લઈને લકષ્મ્યાં ગયે. બીજા પક્ષ
કેટલીક વિવાહરોની રૂપવતી કન્યાઓને રાવણ જળાત્મરે પરણ્યો.

એક દિવસ રાવણ નિત્યાલોક નામના નગરમાં નિત્યાલોક નામના રાજાની રત્નાવળી
નામની કન્યાને પરણવા આવ્યો. માર્ગમાં અષ્ટાપદગિરિની ઉપર આવતા તેનું પુષ્પક વિમાન
મિથિપાસે ચતુષ્લુ હરકર સ્થલિત થાય તેમ સ્થલિત થયું સાગરમા નાગર નાખવાથી
અટકેલા વહાણની જેમ અને જામી લીપેલા હસ્તીની જેમ પોતાના વિમાનને અટકેલું એમ
રાવણને મલો કોપ થયો. ‘આ મારા વિમાનને સ્થલિત કરનાર કયો પુરુષ યમરાજના
સુખમાં પેસવાને ઇચ્છે છે ?’ આ પ્રમાણે કહેતા રાવણે નીચે ઉતરી ખર્વતના મસ્તકપર
જેસુ તે ત્યાં જાણે ખર્વતમાંથી નવીન શિખર થયું હોય તેવા કાયોત્સર્ગે રહેલા વાલી મુનિને
પોતાના વિમાનની નીચે બોલા, અટકે રાવણે તેમને કહ્યું—“અરે વાલી મુનિ ! શું તું જવાબિ મારી
ઉપર કોષ રાખે છે ? અને શું આ જગતને ઉતરવા માટે ફક્ત કરીને ત્વ લઈ ઊઠે છે ?
અગાઉ પક્ષ કોઈ પ્રકારની માથાવટે મને ઉપાડીને ફેરવ્યો હતો. પછી ‘આ મારા કંઈકાનો
બહોલો વાળયો જેવી ચકામી તે વત્તાળ કીણા લીધી હતી, પણ જવાબિ હું રાવણ તે નો
તે હું અને મારી ભુજબળો પણ તે ની તે જ છે હવે મારા જગત આમ્યો છે તો બેમ લે.
હું તારા કંઈકાનો બહોલો વાળુ હું જેમ બહોલસ જગતસંહિત મને ઉપાડીને તું મારે
સમુદ્ર ફેરવો ફર્યો હતો તેમ હવે અભારે તને આ ખર્વતસંહિત ઉપાડીને લવણસમુદ્રમા
નાંખી ફેરવું હું ” આ પ્રમાણે કહી જેમ સ્વર્ગમાંથી પડેલું વજ્ર પૃથ્વીને ફાડી નાંખે તેમ
રાવણ પૃથ્વીને ફાડી અષ્ટાપદગિરિની નીચે પડેલ. પછી ભુજબળથી મરોહત એવા રાવણે
એક સાથે સહસ્ર વિવાલુ સ્મરણ કરી તે દુર્ધર પર્વતને ઉપાડ્યો. તે સમયે તેના વડ
તમટ શબ્દોથી જગતરો ત્રાસ પામવા લાગ્યા, ઝલઝલ શબ્દોને કાળ કયેલા સમુદ્રથી
સ્પાતળ પૂરાવા લાગ્યું ખટખટ થઈને પડતા પાવાણેથી વનના હસ્તીઓ ફોલ પામવા
લાગ્યા અને કકકઠાટ શબ્દ કરતા ગિરિનિતળના ઉપવનમાંકેના વૃક્ષો લાગી પડવા લાગ્યા.
આની રીતે રાવણે પવત ઉપાડ્યો, તે અવિજ્ઞાનથી બાણી અનેક લગ્નિરૂપ નકીઓના
સાગર અને શુદ્ધલગ્નિવાળા મહામુનિ વાલી આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યા—“ અરે ! આ
દુર્મતિ રાવણ જવાબિ મારી હર્ષાથી અનેક પ્રાણીઓનો સહાર અકાળે કરવા તૈયાર
થયો છે અને જલતેજરે કરાવેલા આ ઝેલનો નાશ કરીને મસ્તકેજના આશુરવૃક્ષ આ

તીર્થનો ઉચ્છેદ કરવાનો યત્ન કરે છે. જો કે હું અલારે નિ.સગ, પોતાના શરીરમા પણ નિ રૂપૃહ, રાગદ્રેષરહિત અને સમતાજળમા નિમગ્ન છુ, તથાપિ આ ચૈત્યના અને પ્રાણીઓના રક્ષણને માટે રાગદ્રેષ ધારણ કર્યા વગર આ રાવણને જરા શિક્ષા આપુ ” આવો વિચાર કરી મુનીશ્વર વાલીએ પગના અશુકાવટે અષ્ટાપદગિરિના ઉપલા ભાગને જરા દખાવ્યો, એટલે તત્કાળ મધ્યાહ્ન વખતે દેહની છાયાની પેઠે અને જળની બહાર રહેલા કૂર્મની પેઠે રાવણના ગાત્ર સક્રોચ પામી ગયા, તેના બુદ્ધિ લાંગી ગયા અને મુગથી રૂધિર વમન કરતો તેમજ પૃથ્વીને રોવરાવતો રાવણ ઉચે સ્વરે રોવા લાગ્યો તે દિવસથી તે સાચો ‘ રાવણ ’ ઠહેવાયો તેનુ દીન રૂદન સાલળી દયાળુ મુનિએ તેને છોડી મકચો, કેમકે ‘ આ કાર્ય માત્ર શિક્ષાને માટે જ હતુ, કોધથી હતુ નહિ ’ પછી ગિરિના તળમાથી નીકળીને પ્રતાપ-રહિત થયેલો રાવણ પચ્ચાત્તાપ કરતો વાલી મુનિપાસે આવ્યો અને નમસ્કાર કરી અજલિ જોડીને આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ જે પોતાની શક્તિને બાણતા નથી, જે અન્યાયના કરનારા છે અને જે હોલથી છતાયેલા છે તે સર્વમાં હુ ધુરધર છુ હે મહાત્મા ! હુ નિર્લજ્જ થઇને વારવાર તમારો અપરાધ કરે છુ, અને તમે શક્તિવાન છતા કૃપાળુ થઇને તે સહન કરો છો હે પ્રભુ ! હવે હુ માતું છુ કે તમે પૂર્વે મારી ઉપર કૃપા કરીને જ પૃથ્વીને છોડી દીધી છે, કાઈ અસમર્થપણે છોડી દીધી નથી, તથાપિ તે વખતે મારા બાણવામાં એમ આવ્યુ નહિ હે નાથ ! જેમ હસ્તીનો શિશુ પર્વતને ફેરવવા માટે પ્રયત્ન કરે તેમ મે અજ્ઞાનથી મારી શક્તિને તોળવા માંડી હતી આજે મારા બાણવામા આવ્યુ કે પર્વત અને રાક્ષસમા તથા ગરૂડ અને આસ પક્ષીમાં જેટલો તક્ષવત છે તેટલો તક્ષવત તમારા અને મારા વચ્ચે છે હે સ્વામી ! મૃત્યુની આણી ઉપર રહેલા એવા મને તમે પ્રાણ આપ્યા છે મારી જેવા અપકારી ઉપર પણ તમારી આવી ઉપકારબુદ્ધિ છે માટે તમને નમસ્કાર છે ” આ પ્રમાણે દૃઢ ભક્તિપૂર્વક વાલી મુનિને કહી, ખમાવી અને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને રાવણે તેમને નમસ્કાર કર્યો આવા તે મુનિના મહાત્મ્યથી હર્ષ પામેલા દેવતાઓએ ‘ સાધુ સાધુ ’ એવા શબ્દો કહીને વાલી મુનિની ઉપર આકાશમાથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી પછી ફરી વાર વાલી મુનિને પ્રણામ કરી તે પર્વતના મુગટ જેવા ભરતરાજના કરાવેલા ચૈત્યસમીપ રાવણ આવ્યો ત્યા ચૈત્યની બહાર ચરહાસ ખર્જુ વિગેરે શસ્ત્રો મૂકી પોતે અંત પુરસહિત અદર જઈ ઋષભાદિક અર્હતની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી પછી એ મહા-સાહસિક રાવણે ભક્તિથી પોતાની નસોને એથી તેની તત્ત્વી કરીને બુજવીણા વગાડવા માંડી દશાનન ગ્રામરાગથી રમ્ય એવી વીણા વગાડતો હતો અને તેના અતઃપુરની સ્ત્રીઓ સમ સ્વરથી મનોહર ગીત ગાતી હતી, તેવામા પત્રગપતિ ધરણે તે ચૈત્યની યાત્રા માટે આવ્યા તેણે પૂજા કરીને પ્રભુને વદના કરી તે વખતે અર્હતના શુભ-મય એવા કરણ અને ધ્રુવ વિગેરે ગીતોનુ વીણાવડે ગાયન કરતા રાવણને જોઈ ધરણે કહ્યું—“ હે રાવણ ! અર્હતના શુભોની સ્તુતિમય આ ગાયન બહુ જ સુદર છે, તે પણ તારા ભાવસહિત હોવાથી તારી ઉપર હુ સંતુષ્ટ થયો છુ અર્હતના શુભોની સ્તુતિનુ મુખ્ય ફળ તો મોક્ષ છે, તથાપિ તારી સસારવાસના હજુ જીર્ણ થઈ નથી તેથી તને હુ શુ આપુ ? તારે જોઈએ તે માગી લે ” રાવણ બોલ્યો—“ હે નાગેન્દ્ર ! દેવના પણ દેવ અર્હત પ્રભુના શુભસ્તવનથી તમે સુષ્ટ થયા તે તમને ઉચિત છે, કારણ કે તે તમારી હૃદયમા રહેલી સ્વામી-

(૨૦) ધરણે દ્રુત રાવણને શક્તિ ને વિદ્યાનુ આપવું, સુગ્રીવનો તારા સાથે વિવાહ. પર્વ ૭ મુ

શક્તિનું ચિહ્ન છે; પરંતુ જેમ વરદાન આપવાથી તમારી સ્વામિશક્તિનો ઉત્કર્ષ થાય છે તેમ વરદાન લેવાથી મારી સ્વામિશક્તિ હીન થાય છે ' નાભેદે હરી વાર કહ્યું કે—' હે માનદ રાવણ ! તને સાબાશ છે ! તારી આવી નિઃસ્પૃહતાથી હું વિશેષ સતુષ્ટ થયો છું ' આ પ્રમાણે કહી ધરણેદ્ર અભોષવિજ્યા શક્તિ અને રૂપવિકારિણી વિદ્યા રાવણને આપી પોતાને સ્થાને ગયા. પછી રાવણ ત્યાં સહેલા સર્વ વીર્ય કરોને વાદી નિત્યાલોકનગરે ગયો. ત્યાં રત્નાવળીને પરણીને પાછો લકષ્મ્યા આવ્યો. તે સમયે વાલી મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પત્ત થયું સુર, અસુરોએ આવીને કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો. અનુક્રમે ભવોપશ્રાદ્ધી 'કર્મ'ના ક્ષય કરીને અનત ચતુષ્પદ બેના સિદ્ધ થયા છે એવા વાલી મુનિ પરમપદને પ્રાપ્ત થયા.

વૈતાલગિરિ ઉપર જ્યોતિષુર નગરમાં જ્યલ્લનશિખ નામે એક વિદ્યાધરના શબ્દ હતો. તેને શ્રીમતી નામે રાણી હતી, જે રૂપસપત્તિથી લક્ષ્મી જેવી હતી. તે રાણીને વિશાળ લોચનવાળી તારા નામે પુત્રી થઈ હતી. એક વખતે તે કન્યા ચક્રાકે નામના વિદ્યાધર શબ્દના પુત્ર સાહસગતિના બેવામાં આવી, એટલે તત્કાળ તે કામપીઠિત થયો. તેથી સાહસગતિએ માણસ મોકલી જ્યલ્લનશિખપાસે તેની માગણી કરી. તે પ્રમાણે વાનરપતિ સુગ્રીવે પણ માગણી કરી, કેમકે 'રત્નના અર્થી થયું હોય છે' સાહસગતિ ને સુગ્રીવ બંને અતિવાન, રૂપવાન અને પરાક્રમી હતા, તેથી 'આ કન્યા કોને આપવી ?' તેવું તેના પિતાએ કોઈ નિમિત્તજ્ઞાનીને પૂછ્યું નિમિત્તીવાળે કહ્યું કે—' સાહસગતિ અડધા મુખ્ય છે અને સુગ્રીવ દીર્ઘામુખ્ય છે ' તેથી જ્યલ્લનશિખે તે કન્યા સુગ્રીવને આપી. તે ખબર બાળી અભિલાષા અને વિગ્રેહને લીધે સાહસગતિ દિવસે દિવસે અત્યારથી કાંડેલા હોય તેમ કોઈ કેહાણે પણ નિવૃત્તિ પામ્યો નહિ તારાની સાથે કીડ કરતાં સુગ્રીવને અઝહ અને જ્યાનદ નામે બે દિગ્ગજ ગેવા પરાક્રમી પુત્રો થયા તારાને અનુરાગી સાહસગતિ મ મમે મધન કરેલા આત્માવાળો થયો. સતો કામવિકારની વીમતાને સૂચવનારા અનેક પ્રકારના વિચારો કરવા લાગ્યો. ઉપરે " જળથી કે લગથી હું તેનું જરૂર કરણ કરીશ " આ પ્રમાણે ચિંતવીને રૂપનું પરાવર્તન કરે તેવી મેમુપી નામની વિદ્યાનુ તેણે સ્મરણ કર્યું અને પછી તે ચક્રાક શબ્દના પુત્રે સુક્રદિમાચલની ગુફામાં રહી તે વિદ્યા સાધવાનો આરંભ કર્યો.

અહીં સૂર્ય જેમ પૂર્વગિરિના તટમાંથી નીકળે તેમ રાવણ દિગ્વિજય કરવાને માટે લકષ્મણીથી જલદાર નીકળ્યો. બીજા દ્વિપોમાં રહેનારા વિવાધથી અને શબ્દોને વધ કરીને તે પાતાંગલકમાં આવ્યો. ત્યાં સહેલા સૂર્યજાતા પતિ ખર વિવાધરે મુદ્દ લાવણુપૂર્વક બેઠો. આપીને મેવકની જેમ રાવણની સચિશેષ પૂજા કરી. પછી ઉદ્ધરાજને છત્રવાની ઇચ્છાએ આવતા રાવણની સાથે તે ખર વિવાધરે જોઈ દબાર વિવાધરથી પરપર્યો સતો થાક્યો. તે વખતે સુગ્રીવ પણ પોતાની સેના લઇને વાયુ પછવાટે અગ્નિની જેમ જગવાનું શક્ત્યપતિ રાવણની પાછવા? થાક્યો. અસંખ્ય સેનાથી ભૂમિ અને અતરીક્ષતા મધ્ય ભાગને રૂપી રેતો રાવણ સમુદ્રની પેઠે ઉદ્ધરાજ થાક્યો. અસ્પૃશ્યતાપણે ચાલવા લાગ્યો. આમજ ચાલતા નિમ્વગિરિ ઉપરથી ઉતરતી ચતુર કામિનીની ગેવી રેવા નદી તેના બેવામાં આવી. તે શબ્દ

૧ નામ, પ્રાગ રેતી અને આપુ એ જરૂર અપનીકમ સંપ્રદાયે અતઃ પદા સુધી રહે ૭ તેથી તે અતઃપદાની હેતુ ૪ ૨ અતઃપદા અતઃપદાન, અતઃપદા અને અતઃપદા.

સર્ગ ૨ એ દેવાના પૂરથી રાવણની પૂજામાં વિદ્યેષ, સહસ્રાંશુ રાજાનો જળવિહાર (૨૧)

કરતી હ સત્રેણીથી બાણે કટિમેખલા બાધી હોય તેવી દેખાતી હતી, વિશાળતટ ભૂમિવડે તે નિતબથી શોભિત હોય તેવી જણાતી હતી, અતિ ભયુર તરગોથી કેશને ધારણ કરનારી હોય તેવી દૃશ્યમાન થતી હતી અને વાગવાર ઉછળતા માછલાઓના સ્ફુરણથી બાણે કટાક્ષ છોડતી હોય તેવી લાગતી હતી આવી દેવાનદીના તીર ઉપર યુથથી વિટાયેલા હસ્તીપતિની જેમ સવણે સૈન્યસહિત પકાવ કર્યો ત્યાં રાવણ દેવા નદીમાં સ્નાન કરી, બે ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરી અને સમાધિવડે દૃઢ આસન કરીને બેઠો અને મહિમય પટ્ટઉપર રત્નમય અર્ધતબિળતુ સ્થાપન કરી, દેવાના જળથી તેમને સ્નાન કરાવી તેના વિકાસી કમળોવડે પૂજન કરવાનો આરંભ કર્યો એ પ્રમાણે તે પૂજામાં વ્યય થઈ રહ્યો હતો તેવામાં સમુદ્રની વેલની જેમ અકસ્માત દેવાનદીમાં મોટું પૂર આવ્યું ગુહમની જેમ વૃક્ષોને મૂળમાંથી બાળેડતું તે જળ નદીના ઉંચા કિનારાની ઉપર પણ પ્રસરવા લાગ્યું બાણે શુકિતપુટ હોય તેમ આકાશ સુધી ઉછળતી તરગોની પક્ષિઓ કાઠાને પાડીને તટ ઉપર બાધેલા વહાણોને પરસ્પર અથડાવવા લાગી પાતાળની ગુફા હોય તેવી મોટી કાઠાની ખીણોને ઉઠરભરીના ઉઠરને જેમ ભક્ષ્ય પૂરે તેમ જળના પૂરે પૂરી દીધી પૂર્ણિમાની ચંદ્રજ્યોત્સ્ના જેમ સર્વ જ્યોતિશ્ચક્રના વિમાનોને આચ્છાદન કરે તેમ તે દેવાનદીએ તેની અદર રહેલા બેઠોને ચારે તરફથી આચ્છાદન કરી દીધા જેમ મહાવાયુ વેગના આવર્તથી વૃક્ષોના પદ્મોને ઉછાળે તેમ તે જળપૂરે ઉછળતા મોટા ઉર્મિઓથી મત્સ્યોને ઉછાળવા માઝ્યા તે શીણવાળા અને કચરાવાળા જળપૂરે વેગથી આવીને રાવણની કંરેલી અર્ધતપૂજાને ઘાઇ નાખી તે પૂજાનો ભગ રાવણને મસ્તકના છેદથી પણ અધિક લાગ્યો તત્કાળ કોપ કરીને આક્ષેપપૂર્વક તે બોલી ઉઠ્યો—“ અરે ! આ દુર્વાર જળસમહ અતિવેગથી અર્ધતની પૂજામાં અતંરાય કરવાને માટે કારણ વગર વૈરી થયેલા એવા કોણે છોડ્યો ? શું તે જળ છોડનાર કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ અધમ નર છે ? વા કોઈ વિદ્યાધર છે કે સુર અસુર છે ? ” આ સમયે કોઈ એક વિદ્યાધરે આવી રાવણને કહ્યું—“ હે દેવ ! અહીંથી આગળ જતા એક માહિષ્મતી નામે નગરી છે તેમાં ખીજે સૂર્ય હોય તેવો અને સહસ્ત્ર રાજાઓથી સેવાતો સહસ્રાંશુ નામે એક મહાબુજ રાજા છે તેણે જળકીડાના ઉત્સવને માટે આ દેવાનદી ઉપર સેતુબંધ કરીને તેના જળને રોકી લીધું છે મોટા પરાક્રમી વીરોને શું અસાધ્ય છે ? તે સહસ્રાંશુ રાજા હાથીણીઓની સાથે હાથીની જેમ પોતાની સહસ્ત્ર રાણીઓની સાથે સુખે કરીને જળકીડા કરે છે અને તે વખતે ધંદની જેમ તેની ફરતા લાખો રક્ષકો કવચ પહેરી ઉંચા હથીઆર કરીને દેવાનદીના બંને તીર ઉપર ઉભા રહે છે અપરિમિત પરાક્રમવાળા એ રાજાનો એવો અપૂર્વ અને અદૃષ્ટપૂર્વ સ્વાખ છે કે તેના સૈનિકો દ્રુપદ શોભા માટે કે કર્મના સાક્ષીરૂપે જ રહે છે જ્યારે એ પરાક્રમી વીરે જળકીડામાં ઉંચ કરાવાત કરવા માઝ્યા ત્યારે જળદેવી હોભ પામી ગઈ અને જળજતુઓ પલાયન કરી ગયા હજારો સ્ત્રીઓસાથે રહેલા તે રાજાએ આ દેવાનદીનું જળ પ્રથમ અત્યંત રૂપીને પછી સ્વેચ્છાએ છોડી મૂકેલું છે, જેથી ભૂમિ અને આકાશને પ્લાવિત ક્રન્તા તે જળપૂરે ઉદ્ભવપણે વેગથી આવીને આ તમારી દેવપૂજાને પણ પ્લાવિત કરી નાખી છે બુઓ ! આ તે રાજાની સ્ત્રીઓના નિર્માલ્ય દેવાનદીના જળ ઉપર તરે છે, તે તેની નિધાની છે.” આવી તેની વાણી સાલળીને આહુતિવડે અગ્નિની જેમ

(૨૨) સહસ્રાંશુ રાજા સાથે રાવણનું સુદ, રાવણની સલામાં શતભાદ્રું આગમન. પર્વ ૭ સુ

રાવણ અધિક ઉદીસ થયો અને બોલ્યો—‘જરે મરવાને ઇચ્છનાશ તે રાજાએ કાળજી દેવ
પ્રથમ વચનની જેમ પોતાના અંગથી દ્રુપિત એવા જળવટે આ મારી દેવપૂજને દ્રુપિત કરી
છે, માટે હે રાક્ષસમુખો! મરુએ જેમ માછીમાર બાંધી લાવે તેમ જો પાપી અને વીર
માની રાજાને બાંધીને તરફળ બાંધી લઈ આવે.’ રાવણની આવી શીઘ્ર આજ્ઞા થતા જ
રેવાનદીના ઉદ્બલ તરંગોની જેમ લાગે. રાક્ષસવીરો રેવાનદીના કિનારાને અનુસરીને ઢોઢવા
લાગ્યા અને બીજા વનના અંગ્રેહોની સાથે જેમ અંગ્રેહો સુદ કરે તેમ વીર ઉપર રહેલા
સહસ્રાંશુ રાજાના સૈનિકોની સાથે તે નિશાચરો સુદ કરવા લાગ્યા. મેઘ જેમ કરાચોથી
અટાપકને ઉપદ્રવ કરે તેમ આકાશમાં સ્ત્રીને વિદાવટે તેમને પ્રાદિત કરી તેઓ ઉપદ્રવ કરવા
લાગ્યા. પોતાના સૈનિકોને ઉપદ્રવ પામેલા જોઈ ક્રોધથી અધરને કપાવતા સહસ્રાંશુએ
કાચની સજ્જાથી પોતાની પ્રિયાઓને આશ્વાસન આપ્યું અને પોતે જ આમાંથી જોશવત
હસ્તી બહાર નીકળે તેમ રેવાનદીમાંથી બહાર નીકળે. તરતજ તેણે ધનુષ્ય ઉપર પશુપ
ચલાવી અને રૂના સમૂહને પવન ઉઠાડી મૂકે તેમ તે મહાબાહુ સહસ્રાંશુએ બાણોથી
આકાશમાં રહેલા રાક્ષસવીરોને વિદ્રાવિત કરી નાખ્યા. પોતાના સૈનિકોને સ્થૂમ્બાથી પાછા
વળતાં જોઈ રાવણ ક્રોધાચ્છાન થયો અને સહસ્રાંશુની ઉપર બાણોને વર્ષાવતો સામે આવ્યો.
બંને વીર ક્રોધી, ઉગ્ર અને સ્થિર થઈ ચિરમ્બળ વિવિધ પ્રહરનાં આયુધોથી સુદ કરવા લાગ્યા.
ઉવટે કુળના વીરોથી અજેય એવાં પ્રાદિગ્મતીના રાજા સહસ્રાંશુને બાણોને રાવણે હસ્તીની
જેમ તેને વિદાથી પ્રાદિત કરીને પકડી લીધા. પોતાને છતેલો માનતો રાવણ તે મહાવીરને
છતીને પશુ તેની પ્રશસા કરતો સતો અનુસેકપણે તેને પોતાની છાવણીમાં લાવ્યો.

જેવામાં રાવણ હર્ષ પામતો અપીને સલામાં ઠેઠા તેવામાં શતભાદ્રું નામે જોઈ
આસ્તુરુનિ આકાશમાંથી ઉતરીને સલામાં આવ્યા. મેઘની સાથે મધૂરની જેવો રાવણ તત્કળ
સિંહાસનઉપરથી ઉભો થઈ અભિમુખ પાડકાને ઠોડી રહને તેમની સામે આવ્યો. તેમને
અર્હતપ્રભુના ગણધર જેવા માનતો રાવણ પામ અજથી ભૂમિને સ્પર્શ કરતો તેમના ચર
ણમાં પડ્યો. પછી પોતે અર્ષણુ કરેલા આસન ઉપર તે સુનિને બેસાડ્યું અને પોતે પ્રભાત
હવીને તેમની સામે પૃથ્વીઉપર ઠેઠા મૂર્તિમાન વિશ્વાસ હોય તેવા વિધને આશ્વાસન
આપવામાં બાંધવરૂપ તે સુનિએ તેને કબાણની માથા જેવી ધર્મલાલરૂપ આશીષ આપી.
પછી રાવણે અજલિ બેઠીને જો મેઘ સુનિને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. જોટલે તે સુનિ નિર્દોષ
વાણીએ બોલ્યા—‘હું શતભાદ્રું નામે પ્રાદિગ્મતી નજરીના રાજા હતો. અન્યથા અગ્નિથી
સિંહની જેમ હું સસારવાસથી જાજ પાગી ગયો, તેથી સહસ્રાંશુ નામના મારા
પુત્રને રાજ્ય સોંપી મોક્ષમાર્ગમાં રથ જેવું આ વત મેં ગ્રહણુ કરેલું છે.’ આટલું અર્ષ
બોલતાં રાવણ શ્રીવા નમાવીને બોલી ઉઠ્યો—‘શુ આ મહાકુળ આપ પૂજ્યપાદના પુત્ર
છે?’ સુનિએ હા કહી જોટલે રાવણ બોલ્યો—‘હું દિગ્વિજય માટે કરતાં આ રેવાનદીને
કાંડે આવ્યો અને અહીં પકાવ કરી વિકસિત કમળોથી પ્રજુની પૂજ્ય કરી તન્મય
થઈ જોદાશ મને ધ્યાન કરવા લાગ્યો. તેવામાં આ તમારા પુત્ર પોતાના સ્નાનથી
મહીન જેવા બળને ઠોડી મારી પૂજામાં લગ્યો, તેથી ક્રોધ લાવીને મેં આ કાર્ષ

કરેલું છે, પરંતુ હું માનું છું કે જો મહાત્માએ આ કાર્ય અજ્ઞાનથી કરેલું હશે; કારણ કે તમારો પુત્ર કદિ પણ આવી અહીં તની આશાતના કરે નહિ ” આ પ્રમાણે કહી રાવણે સહસ્રાંશુને ત્યાં બોલાવ્યો. લજ્જાથી નમ્ર સુખ કરી તેણે સુનિદ્ર પિતાને પ્રણામ કર્યો. રાવણે તેને કહ્યું કે-“ હે સહસ્રાંશુ ! આજથી તમે મારા બ્રાતા છો અને તમારી જોમ આ મુનિ મારા પણ પિતા છે, માટે જાઓ તમારા રાજ્ય ઉપર અધિકાર ચલાવો અને બીજા પણ પૃથ્વી ગ્રહણ કરો. અમે ત્રણ લાઠીઓ છીએ તેમ રાજલક્ષ્મીના અશને લજ્જાનારા આજથી તમે અમારા ચોથા લાઠી થયા છો ” આ પ્રમાણે કહી સહસ્રાંશુને છોડી દીધો. એટલે તેણે કહ્યું કે-‘ મારે અત્યારથી આ રાજ્યનું કે શરીરનું પણ કાંઈ કામ નથી હું તો પિતાએ આશ્રય કરેલા અને સસારનો નાશ કરનારા વ્રતનો જ આશ્રય કરીશ એ સાધુઓનો માર્ગ પ્રાપ્તે નિર્વાણને આપે છે ’ આ પ્રમાણે કહી પોતાનો પુત્ર રાવણને સોંપી એ ચરમદેહી સહસ્રાંશુએ પિતાની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. મિત્રતાને લીધે પોતે દીક્ષા ગ્રહણ કર્યાના બપોર અયોધ્યાના પતિ અનરુદ્ધ રાજાને કહેવરાવ્યા તે બપોર સાલણીને અયોધ્યા-પતિએ વિચાર્યું કે-‘ મારા મિત્ર મિત્ર સહસ્રાંશુની સાથે મારે એવો સંકેત હતો કે આપણે સાથે વ્રત ગ્રહણ કરવું ’ આવી પોતાની પ્રતિજ્ઞા સલારીને સત્યધનવાળા તેણે પોતાના પુત્ર દશરથ રાજાને રાજ્ય સોંપીને વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી રાવણ શતબાહુ અને સહસ્રાંશુ મુનિને વદના કરી સહસ્રાંશુના પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસાડીને આકાશમાર્ગે આદ્યે; તેવામાં યજ્ઞિઓના ઘાતથી જર્જર થઈ ગયેલ નારદ મુનિ ‘અન્યાય, અન્યાય’ એવો પોકાર કરતા ત્યાં આવ્યા તેણે રાવણને કહ્યું-“ હે રાજા ! આ રાજપુરનગરમાં મહત્ત નામે રાજા છે તે દુષ્ટ બ્રાહ્મણોના સહવાસથી મિથ્યાદષ્ટિ થઈને યજ્ઞ કરે છે તે યજ્ઞમાં હોમ કરવા માટે કસાઈઓની જેમ બ્રાહ્મણોએ પાશમાં બાંધીને આણેલા નિરપરાધી પશુઓ પોકાર કરતા મારા જેવામાં આવ્યા, તેથી આકાશમાંથી નીચે ઉતરી બ્રાહ્મણોથી વીંટાયેલા તે મહારાજાને મે કયા લાવીને પૂછ્યું કે-‘ આ શું આરબ્ય છે ? ’ મરતે કહ્યું-‘ આ બ્રાહ્મણોએ કહેલો યજ્ઞ થાય છે અહીં અતર્વેદીમાં દેવની તૃપ્તિ માટે પશુઓને હોમવાના છે આ મહાધર્મ છે અને તે સ્વર્ગનો હેતુ કહેલો છે, માટે આ પશુઓથી આજે હું યજ્ઞ કરીશ ’ પછી મે તેને કહ્યું-‘ આ શરીર વેદી છે, આત્મા યજ્ઞમાન છે, તપ અગ્નિ છે, જ્ઞાન વ્રત છે, સમિધ ધર્મ છે, કોષાદિક પશુઓ છે, સત્ય યજ્ઞસ્તલ છે, સર્વ પ્રાણીઓની રક્ષા તે દક્ષિણા છે અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર-એ ત્રણ સ્તનો તે ત્રણ દેવ (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર) છે આ વેદોદિત યજ્ઞ જો યોગવિશેષથી કર્યો હોય તો તે સુક્ષિપ્ત સાધન થાય છે રાક્ષસની જેવા જે લોકો છાગ (ખેડા) વિગેરે પ્રાણીઓના વધવડે યજ્ઞ કરે છે તે મૃત્યુ પામીને ઘોર નરકમાં જાય છે અને ત્યાં ચિરકાળ હું બ લોગવે છે, માટે હે રાજા ! તમે ઉત્તમ વશમાં ઉત્પન્ન થયા છો, બુદ્ધિમાન સમૃદ્ધિમાન છો, તેથી શિકારીઓને કરવા યોગ્ય એવા આ પાપથી નિવૃત્ત થાઓ. જો પ્રાણીઓના વધથી સ્વર્ગ મળતું હોય તો પછી આ બધો જીવલેલક ચોરા દિવસોમાં શૂન્ય (ખાલી) થઈ જાય ’ આવાં મારા વચન સાલણી યજ્ઞના અગ્નિ જેવા સર્વ બ્રાહ્મણો કોષથી પ્રબલિત થઈ હાથમાં દડ અને

(૨૪) રામચુની આજ્ઞાથી ઘટતું બધું રહેતું, યજ્ઞ સભાએ રામચુનો નાશને પ્રમ. પર્વ ૭ મું.

પૃથક વિગેરે લઈ ઉભા થયા અને તેઓએ મને મારવા માંડ્યા. ત્યાંથી નાસીને નદીના પૂરથી પરાભવ પામેલો માણસ જેમ બેઠને પામે તેમ હું તમને પ્રાપ્ત થયો છું અર્થાત્ તમે મને મળ્યા છો. તમારા અવલોકનથી મારી તો રક્ષા થઈ, પણ જે નિરપરાધી પશુઓને હણવા માટે તે નરપશુઓ તૈયાર થયા છે તેઓની ત્યાં જઈને રક્ષા કરો. ” આવા તેનાં વચન સાંભળી તે સમગ્ર જોવાની ઈચ્છાએ રાવણુ વિમાનમાંથી ઉતરીને યજ્ઞમઠમાં આવ્યો. મહતરાજાએ પાવ તથા સિદ્ધાસન વિગેરે આપીને તેની પૂજા કરી પછી રાવણે ક્રોધાગ્રભાન ધઈને મહતરાજાને કહ્યું કે— ‘ જરૂર નરકની અભિમુખ ધઈને તમે આવો યજ્ઞ કેમ કરો છો ? ત્રણ જગતના દિવકારી જોવા સર્વજ્ઞ પુરુષોએ અર્કિસાવરે ધર્મ કહેલો છે, તો આ પશુદિસાત્મક યજ્ઞથી તે ધર્મ શી રીતે થાય ? તેથી બે લોકનો નાશ કરનાર આ યજ્ઞ કર્યો તો આ લોકમાં મારા કારણદુર્માં નિવાસ થશે અને પસંદે નરકમા વાસ થશે. ’ તે સાંભળી મહતરાજાએ તત્કાળ યજ્ઞ કરવો છોડી દીધો, કેમકે બધા વિશ્વને ભ્રમકર જોવી રાવણુની આજ્ઞા અલગનીય હતી.

પછી રાવણે નારકને પૂછ્યું કે— ‘ આવા પશુવધાત્મક યજ્ઞ ક્યારથી પ્રવર્ત્યું હતું ? ’ નારક બોલ્યા— ‘ ઘેડી દેશમાં શુક્રિતમતી નામે જોક વિષ્ણવાત નજરી છે, જેની આસપાસ નર્મ સખી હોય તેવી શુક્રિતમતી નામની નદી વીંટાયેલી છે તે નજરીમાં સારા જાત્ય રણુવાળા અનેક રાજાઓ થઈ ગયા પછી મુનિમુવતસ્વામીના તીર્થમાં અભિચય દ્ર નામે સર્વ રાજ્યકર્તાઓમાં એક રાજા થયો હતો. તેનો પુત્ર વસુ નામે થયો જે મહાભુદિમાન અને સભવચનીપણામાં વિષ્ણવાત થયો. ક્ષીરકદળ નામના જોક છુટ્ટી પાસે તે છુટ્ટો પુત્ર પર્વત, રાજપુત્ર વસુ અને હું જોમ ત્રણે જણુ ભણતા હતા. જોકે વખતે રાત્રિએ અભ્યાસના ક્ષમથી ઘાઠી જઈને અમે ઘરની ઉપર અગાથીમાં મુતા હતા, તેવામાં કોઈ બે બારણુક્રમણુમુનિ આકાશમર્ગે જતાં મહિમાલી આ પ્રમાણે બોલ્યા— ‘ આ ત્રણ વિદ્યાર્થી જોમા જોક સ્વર્ગે જશે અને બે નરકે જશે. આ વાર્તાલાપ ક્ષીરકદળ છુટ્ટના સાંભળ ચામા આવ્યો. તેથી તેઓ જોક પાગીને ખિતવવા લાગ્યા કે— ‘ જોકો ! મારા જેવો છુટ્ટ અધ્યાપક છતાં આમાંથી બે સિષ્યો નરકમાં જશે. ’ પછી અમારામાંથી કોણુ સ્વર્ગે જશે અને કોણુ નરકે જશે તેનો નિર્ણય કરવાની બિઝાસાથી છુટ્ટને અમે ત્રણેને જોક સાથે બેલાવ્યા, અને અમે ત્રણેને જોક જોક પિટનો કુકડો આપીને કહ્યું કે— ‘ જ્યાં કોઈ ન જુએ તેવે કોણુ જઈને આ કુકડાને તમારે મારી નાંખવો. ’ પછી વસુ અને પર્વતે તો કોઈક શૂન્ય પ્રદેશમાં જઈ પોતાની આત્મદિવકારી જતિની ખાફાં તે પિટના કુકડાને મારી નાંખ્યો. હું જોકલો નજરની બહાર દૂર દેશે જઈ જોકાતમાં રહીને હિચાજોને બેતો વિચાર કરવા લાગ્યો કે— ‘ છુટ્ટને આ બાબતમા પ્રથમ અમને આજ્ઞા આપી છે કે જ્યાં કોઈ જુએ નહિ તેવે સ્થાને આ કુકડાને મારવો, પણ અહીં તો કુકડો પોતે જુએ છે, હું જોઉં છું આ જેમથે જુએ છે લોકપાણી જુએ છે અને જાનીઓ પણ જુએ છે, એવું કોઈ સ્થાન નથી કે જ્યાં કોઈ પણ જુએ નહિ, તેથી છુટ્ટની વાળીત તાત્પર્ય એવું જણાય છે કે ’ આ કુકડાને મારવો નહિ. જો પૂજ્યગુરુ સદા કયાળુ અને હિસાથી વિમુખ છે, તેથી તેમણે અમારી ભુદિની પરીક્ષા કરવાને માટે જ જરૂર આવી આજ્ઞા આપી હતી. ’ આવો વિચાર

કરી એ કુકડાને હણ્યા વગર હું પાછો આવ્યો અને કુકડાને નહિ હણવાનો હેતુ શુરને જણાવ્યો. શુરએ ‘ જરૂર આ શિશ્ય સ્વર્ગે જશે ’ એવો નિશ્ચય કરી ગૌરવવડે મને શાખાશા શાખાશ, એમ કહી આલિંગન કર્યું. પછી થોડીવારે વસુ અને પર્વત આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે- ‘ ત્યાં કોઈ ન જુઓ તેવે ઠેકાણે કુકડાને અમોએ મારી નાખ્યો ’. શુરએ ધિક્કારપૂર્વક કહ્યું કે- ‘ રે પાપીઓ ! તમે પોતે જોતા હતા અને ઉપર ખેચર વિગેરે જોતા હતા, છતાં તમે તે કુકડાને કેમ મારી નાખ્યો ? ’ પછી એદથી તેમને નવો અભ્યાસ કરાવવાનો વિચાર બધ કરી ઉપાધ્યાયે ચિતવ્યું કે- ‘ આ વસુ અને પર્વતને અધ્યયન કરાવવાનો મારો પ્રયાસ વ્યર્થ થયો જેમ જળનું પડવું સ્થાનના લેદથી મોતીપણું પણ થાય છે અને લવણપણું પણ થાય છે તેમ શુરનો ઉપદેશ પાત્ર પ્રમાણે જ પરિણમે છે. પર્વત મારો પ્રિય પુત્ર છે અને વસુ પુત્રથી પણ અધિક છે તેઓ જ્યારે નરકમાં જવાના છે તો પછી મારે ગૃહવાસમાં રહેવાનું શુ પ્રયોજન છે ? ’ આવો નિર્વેદ (વૈરાગ્ય) પામી ઉપાધ્યાયે તરત જ લીક્ષા લીધી, અને વ્યાખ્યાન (પાઠન) કરાવવામાં નિપુણ એવા પર્વતે પોતાના પિતાનું શુરપદ લીધું. શુરના પ્રસાદથી સર્વ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થઈ હું ત્યાંથી મારા સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો અને રાજાઓમાં ચદ્રસમાન અભિચદ્રરાજાએ સમય આવતા વ્રત ગ્રહણ કર્યું એટલે લક્ષ્મીવડે વાસુદેવ જેવો વસ્તુ રાજા થયો તે પૃથ્વીમાં સત્યવાદી તરીકે પ્રખ્યાત થયો, તેથી તે પ્રખ્યાતિ પાળવાને માટે તે હંમેશા સત્ય જ બોલતો હતો એક વખતે વિધ્યગિરિના નિતબમાં કોઈ શિકારી મૃગચા રમવા આવ્યો. તેણે એક બાણ ફેંકતા તે વચમાં સ્ખલિત થઈ ગયું. બાણની સ્ખલના થવાનો હેતુ જાણવાને તે ત્યાં ગયો, તો તેને આકાશ જેવી નિર્ભજ સ્ફટિકની શિલાનો સ્પર્શ થયો, તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે- ‘ ચદ્રમાં ભૂમિની છાયાની જેમ કોઈ બીજે સ્થાને ઘરતો મૃગ આ શિલામાં પ્રતિબિંબિત થયેલો મારા જોવામાં આવ્યો હશે, કારણ કે આ શિલા હાથના સ્પર્શ વિના કાંઈ જણાય તેવી નથી. માટે એ વસુરાજાને યોગ્ય છે ’. આમ વિચારી તે શિકારીએ એકાતમાં જઈને વસુ રાજાને તેની જાણ કરી, તેથી રાજાએ હર્ષથી તે શિલા ગ્રહણ કરી અને તેને ઘણું ધન આપ્યું. પછી વસુરાજાએ શુભ રીતે તે શિલાની એક આસનવેદી કરાવી અને તે વાત શુભ રાખવાને માટે તેના કારીગરોને મરાવી નાખ્યા, કારણ કે રાજાઓ કોઈના મિત્ર હોતા નથી. પછી તે શિલાની વેદી ઉપર ચેદીદેશના રાજા વસુએ પોતાનું સિંહાસન રાખ્યું, તેથી વસુરાજાના સત્વના પ્રભાવથી આ સિંહાસન જમીનથી અધર આકાશમાં રહ્યું છે એમ અબુધ લોકો જાણવા લાગ્યા, અને ‘ સત્યથી સતુષ્ઠ થયેલા દેવતાઓ વસુરાજાની સાનિધ્ય કરે છે ’. આવી તેની ઉચ્ચ પ્રસિદ્ધિ સર્વ દિશાઓમાં ફેલાણી તે પ્રસિદ્ધિથી લય પામીને અનેક રાજાઓ તેને વશ થઈ ગયા, કારણ કે સાચી કે ખોટી ગમે તેવી પણ પ્રસિદ્ધિ માણસોને જય આપે છે.

એક વખતે ફરતો ફરતો હું ત્યાં ગયો તે વખતે બુદ્ધિમાન શિષ્યોને ઋગ્વેદની વ્યાખ્યા આપતો પર્વત મારા જોવામાં આવ્યો તેમાં અજૈર્વણ્ય એ શબ્દનો ‘ મેદાથી ચત્ર

કરવો ' જોવો અર્થ' તે શિખવતો હતો તે સામળી મે તેને કહ્યું—“ અરે ભાઈ ! પ્રાતિથી તું આણું છું કેમ જાણે છે ? આપણા શુરને તો અલ પદનો અર્થ જોવો જતાવ્યો છે કે ત્રણ વર્ષનું છત્રું ધાન્ય કે જે ફરી વાર ઉગતું નથી તે જગ કહેવાય છે, કારણ કે તેની વ્યુત્પત્તિ જોવી છે કે “ ન જાવતે હિં જગા ” એ ન ઉત્પત્તિ થાય (ઉગે નહીં) તે જગ કહેવાય છે આ પ્રમાણે આપણા શુરને જતાવેલી વ્યાખ્યા તુ યા હેતુથી ભૂલી ગયો ? ” પર્વત બોલ્યો કે—‘ મારા પિતા (શુર)ને જોવું કહ્યું જ નથી. તેમણે તો જગ નો અર્થ ‘ મેષ (મેદો) જ કહેલ છે, અને નિષદ (કોપ)મા પણ તેમજ છે ’ મે કહ્યું કે— ‘ શબ્દોના અર્થોની કલ્પના સુખ અને ગૌણ જોમ મે પ્રકારની હોય છે, તેમાં શુરને અહીં ગૌણ અર્થ કહેલો છે. વળી શુર ધર્મના જ ઉપદેશ કરનાર હોય છે અને પ્રમત્તમ વચન તે જ વેદ કહેવાય છે; માટે કે મિત્ર ! તે બંનેને અન્યથા કરીને તુ પાપ ઉપાર્જન કર નહિ ’ ત્યાર પર્વત આશ્ચર્યથી બોલ્યો—‘ અરે ! શુરને તો જગ શબ્દનો અર્થ મેદો જ કહેલો છે, તે છતાં શુરનો ઉપદેશ અને શબ્દનો અર્થ ઉલ્લેખીને તુ અધર્મ ઉપાર્જન કરે છે હોઠા ! મિથ્યાભિમાનવાળી વાણી હંના ભયથી બાલતા નથી માટે આપણા વચ્ચે પોતપોતાના પક્ષનું સ્થાપન કરવામા જે ખોટો કરે તેની દૃઢતા છેલ્લાની પ્રતિજ્ઞા બાંધે અને આપણા બંનેની વચ્ચે આપણા સહાધ્યાયી અને સત્યવાદી વસુદાનને પ્રમાણિત કરાવો. તે સામળી મે તે પ્રમાણે કબૂલ રાખુ, કારણ કે સત્યવાદીઓને કોભ હોતો નથી.

આ પ્રતિજ્ઞાની બંધર થતાં પર્વતને તેની માતાએ એકાવર્ત કહ્યું કે—“ કે પુત્ર ! ‘ જગ કોટલે ત્રણ વર્ષનું ધાન્ય ’ જોવું મે પણ તારા પિતાપાલેથી વરનું કામકાજ કરતાં સામળી હતું તેથી તે વર્ષથી જે આ દૃઢતા છેલ્લાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે સાઈ કહ્યું નથી; કારણ કે અનિચ્છારિત કામના કરનારા વિપત્તિનું સ્થાન ચઈ પડે છે. પર્વત બોલ્યો કે—‘ કે માતા ! હું તો પ્રતિજ્ઞા કરી ચૂક્યો છું તેથી હવે ? થયું તે થયું; મારો નિશ્ચય ફરવાનો નથી. પછી પોતાના પુત્ર પર્વતને પ્રાપ્ત થવાના કષ્ટની પીડાથી હૃદયમા આકુળવ્યાકુળ થવી તેની માતા વસુદાનની પાસે ગાવી, કારણ કે પુત્રને માટે પ્રાણી શું ન કરે ?

પર્વતની માતાને જોઈ વસુદાન બોલ્યો— કે માતા ! આજે તમારા દર્શનથી મારે હીરકદળ શુરના હરાન થયા છે કહો, તમારું શું કામ કરે ? અથવા તમને શું જાણુ ? ’ તે બોલી—‘ કે રાજા ! મને પુત્રરૂપ ભક્ષા આપો. કે વત્સ ! પુત્રવના મારે બીજા ક્ષતધાન્ય યા કામના છે ? વસુ બોલ્યો—‘ માતા ! તમારો પુત્ર પર્વત મારે પાળવા યોગ્ય અને પૂજવા યોગ્ય છે કારણ કે શુરની જેમ શુરના પુત્રની સાથે પણ સર્વવ જોઈને જોમ વેદ કહે છે કે માતા ! આજે આજે રાજ ધરનારા કાળે કેવું પાત્ર ઉજેલ્યું છે ? મારા ભાઈ પર્વતને કોણ મારવા ઈચ્છે છે ? કહો, તમે કેમ જાણુર થઇ ગયા છો ? આ પ્રમાણે પૂછવાથી તેણે જગ શબ્દની વ્યાખ્યાનું વૃત્તાંત, પુત્રનું પણ અને તેમાં તમારું પ્રમાણિતપણું—જે સર્વ વાતો જણાવી અને પ્રાર્થના કરી કે—“ કે વત્સ ! તારા ભાઈ પવતની રક્ષા કરવાને માટે તું ‘ જગ ’ શબ્દનો અર્થ ‘ મેદો ’ જોવો કર; કારણ કે મોટા પુરોષ પ્રાણીથી પણ બીબનો ઉપકાર કરે છે તો વચનથી કેમ ન કરે ? ”

તે સાંભળી વસુરાજ બોલ્યો—‘ હે માતા ! હું મિથ્યા વચન શા માટે બોલું ? કારણ કે સત્યવાદી પુરૂષો પ્રાણુનો નાશ થાય તો પણ અસત્ય બોલતા નથી. પાપથી ભર્યામનનારા પુરૂષે સામાન્ય પણ અસત્ય બોલવું નહિ, તો આ શુરની વાણીને અન્યથા કરવાનાળી કૂટ સાક્ષી આપવી, તેની તો શી વાત કરવી ? ’ માતાએ કહ્યું—‘ કાં તો શુરના પુત્રનું માન રાખી તેને યથાવ અથવા સત્યવ્રતનો આગ્રહ રાખી ગમે તે કર ’ આવા સંરોધ વચન સાંભળીને વસુએ શુરપુત્રનું માન રાખવાનું કબૂલ કર્યું, એટલે ક્ષીરકંઠ બ શુરની પત્ની હર્ષ પામીને પોતાને ઘેર આવી પછી હું અને પર્વત બંને વસુરાજની પર્ષદામાં ગયા.

વસુરાજની સભામાં મધ્યસ્થ શુભવટે શોભનારા સંચયજનો અને સત્ત્વસત વાદરૂપ ક્ષીર અને નીરનો ભેદ કરવામાં હસ જેવા વાદીઓ એકઠા મળેલા હતા. વસુરાજ ગંગનમાં ચંદ્રની જેમ પેલી આકાશ જેવી સ્ફટિક શિલાની વેદીપર રહેલા સિંહાસનપર સભાપતિ થઈને બેઠો હતો. તેમને મેં અને પર્વતે અજ શબ્દની વ્યાખ્યાનો ને પોતપોતાનો પક્ષ હતો. તે કહી સભાળાવ્યો, અને કહ્યું કે—‘ હે સત્યવાદી ! આમાં ને સત્ય હોય તે કહો ’ તે વખતે બીજા વૃદ્ધ વિપ્રોએ રાજને કહ્યું કે—‘ હે રાજા ! આ વિવાદ તો તમારી ઉપર જ છે ભૂમિ અને આકાશમાં સૂર્યની જેમ આ બંને વચ્ચે તમે પ્રમાણિક સાક્ષી છો. ઘટ વિગેરે જે દશ દિવ્ય છે તે સત્યથી રહેલા છે, સત્યથી મેઘ વર્ષે છે અને સત્યથી દેવતા સિદ્ધ થાય છે હે રાજા ! તમારાથી જ આ સર્વ લોક સત્યમાં રહેલો છે, તેથી આ વિષે તમને શું કહીએ ? જે તમારા સત્ય વ્રતને યોગ્ય હોય તે કહો. ’ આવા વચન સાંભળ્યા છતાં પણ પોતાની સત્યપણાની પ્રસિદ્ધિને છોડ દઈને વસુરાજએ કહ્યું—‘ શુરએ અજ શબ્દનો અર્થ મેંદો કહ્યો છે ’ આવા વસુરાજનન અસત્ય વચનથી ક્રોધ પામીને ત્યાં રહેલા દેવતાઓએ આકાશ જેવા સ્ફટિકન આસનવેદિકા ચૂર્ણ કરી નાખી તત્કાળ વસુરાજ બધે નરકપાતાનું પ્રસ્થાન કરતો હોય તેમ પૃથ્વીપર પડી ગયો. અસત્ય વચન બોલવાથી કોપ પામેલા દેવતાઓએ પાદીમાં મારી નાંખેલા વસુરાજ મરણ પામીને ઘોર નરકમાં ગયો. વસુનો પુત્ર પૃથુવસુ, ચિત્રવસુ, વાસવ, શુક્ર, વિભાવસુ, વિશ્વાસુ, સુર અને મહાસુર—તે આઠે અનુક્રમે પિતાની રાજગાદી ઉપર બેઠા, પણ દેવતાઓએ કોપથી તત્કાળ તેઓને પણ માં નાંખ્યા તેથી નવમો સુવસુ નામે પુત્ર ત્યાંથી નાસીને નાગપુર ગયો અને દશમે વૃહદ્દેવજ નામનો પુત્ર મથુરાપુરીએ ગયો. પછી પુરજનોએ હાસ્ય કરી પર્વતને નગરીની બહાર કાઢી મૂક્યો. તેને મહાકાળ નામના અસુરે ગ્રહણ કર્યો.

રાવણે પૂછ્યું—‘ એ મહાકાળ અસુર કોણ હતો ? ’ એટલે નારદ તેની કહેવા લાગ્યા—‘ અહીં આરણ્યુગલ નામે એક નગર છે ત્યાં અયોધન નામે એક રાજ્ય થયો, તેને દિતિ નામે પ્રિયા હતી તેને સુલસા નામે એક રૂપવતી દુહિતા થઈ હતી. અયોધન રાજાએ તેના સ્વયંવરમાં બોલાવવાથી સર્વ રાજાઓ ત્યાં આવ્યા, તેઓ

સગર નામે રાજ્ય સર્વથી અધિક હતો. તે સગરની આજ્ઞાથી મહોદ્ધી નામની એક પ્રતિહારી અયોધન રાજના આવાસમાં વારંવાર જતી હતી. એક વખતે કિતિ રાણી સુલસાકુમારીની સાથે મુકોવાનના કાલીમૃદુમાં ભેળી હતી, તેવામાં મહોદ્ધી પણ ત્યાં આવી ચડી તે બંનેના વચનો સાંભળવાની ઇચ્છાથી મહોદ્ધી હતાઓમાં સતારા ગઈ તે વખતે કિતિએ સુલસાને કહ્યું કે—હે વત્સે ! તારા મા સ્વયંવરમાં મારા મનમાં એક શંકા છે અને તેનો ઉદ્ધાર કરવો તારે આધીન છે, માટે તું સારી રીતે મૂળથી તે વાત સાંભળ—શ્રી ઋષભસ્વામીને ભારત અને બાહ્યભૂમિ નામે મુખ્ય બે વશધર પુત્રો હતા, જેઓના પુત્ર સુર્ય અને સોમ કથા હતા. તેમાં સોમના વશધર તુલ્યબિંદુ નામે મારો ભાઈ થયેલો છે અને તારા પિતા અયોધન રાજ સુર્યના વશધર્મ ઉપજી થયેલો છે અયોધન રાજની બેન સત્યમત્તા તુલ્યબિંદુ રાજની સ્ત્રી થયેલ છે અને તેને મધુપિંગ નામે એક પુત્ર થયેલો છે હે સુદરી ! તને જો મધુપિંગને આપવાની મારી તીવ્ર ઇચ્છા છે, અને તારા પિતા તને સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓમાંથી કોઈ પણ વરને આપવાને ઇચ્છે છે હવે સ્વયંવરમાં તું કોને વરીશ તે હું ભણી શકતી નથી, તેથી એક મોટું શસ્ત્ર મારા હૃદયમાં સાંધે છે, માટે સર્વ રાજાઓની વચમાં તારે મારા બ્રાતૃજ (ભત્રીજા) મધુપિંગને વરવો એમ કમ્પૂર કર આવી પોતાની માતાની શિક્ષા સુલસાને સ્વીકારી. આ સર્વ વાત સુલસા રીતે સાંભળીને મહોદ્ધીએ સગરરાજ્યપાસે નિવેશન કરી.

સગરરાજ્યએ પોતાના પુરોહિત વિશ્વમૃતિને આજ્ઞા કરી, એણે તત્કાલ તે શીઘ્ર કવિએ એક રાજલક્ષણસાહિતા રચી કાઢી. તેમાં તેણે એવું લખ્યું કે જેથી સગરરાજ્ય સર્વ રાજલક્ષણોથી યુક્ત બન્યા અને મધુપિંગ રાજલક્ષણરહિત રહે. તે પુસ્તક તેણે પુરાણની જેમ પેટીમાં મૂક્યું પછી એક વખતે રાજાની આજ્ઞાથી તે પુરોહિતે રાજસભામાં તે પ્રગટ કર્યું તે વખતે પ્રથમ સગરરાજ્યએ કહ્યું કે—‘આ પુસ્તક વચ્ચામાં તેમાં બતાવેલા રાજલક્ષણોથી જે રહિત જણાય તે સર્વને વધ કરવા યોગ્ય અને ત્યાગ્ય છે ’ પછી જેમ જેમ પુરોહિતે તે પુસ્તક વાંચવા આદંબુ તેમ તેમ તેમાં બતાવેલા લક્ષણ પોતાનામાં નહિ હોવાથી મધુપિંગ અત્યંત લજ્જા પામવા લાગ્યો. છેવટે મધુપિંગ ત્યાંથી ઊઠી ગયો અને સુલસા સગરરાજ્યને વરી તત્કાલ તેમનો વિવાહ થયો અને પછી સર્વે પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

મધુપિંગ અપમાન થવાથી બાળતપ કરીને મૃત્યુ પામ્યો અને સાથે હંભર અમુરનો સ્વામી મહાકાળ નામે અમુર થયો. તેણે અવધિજ્ઞાનવદે સુલસાના સ્વયંવરમાં પોતાનું અપમાન થવાના કારણજૂત સગરરાજ્યને કૃત્રિમ બનાવેલું સર્વ યજ્ઞિત ભણ્યું, તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે—સગરરાજ્યને અને બીજા રાજાઓને મારી નાંખું પછી તે અમુર તેમનું ઊંચું ભેટો ભેટો ફરવા લાગ્યો. એક વાર તેણે શુદ્ધિતમતી નગરીપાસે શુદ્ધિતમતી નદીમાં પર્વતને ભેંસે એટલે પ્રાણલેનો વેશ ભરને તે પર્વતની પાસે ગાઓ અને કહ્યું કે—‘હે મહાભતે ! હું શાંદિક્ય નામે તારા પિતાનો મિત્ર છું પૂર્વે હું અને તારો પિતા ક્ષીરસાગર બને જૈતમ નામના લુહિમાન ઉપાધ્યાયની પાસે સાથે જ ભણ્યા હતા હમણા નારદે અને બીજા લોકોએ તારું અપમાન કર્યું તે વાર્તા સાંભળીને હું ખડકી ગાઓ છું હું મત્રોથી વિશ્વને મોહિત કરીને તારા પશ્ચની પૂર્વે કર્ષા કરીશ. ’ આ પ્રમાણે કહી તે અમુરે પર્વ

સર્ગ ૨ જો મહાકાળની મદદથી હિંસાત્મક યજ્ઞનો આરંભ, સગરનું મૃત્યુ. (૨૯)

તની સાથે રહી દુર્ગતિમા પાડવાને માટે ઘણા લોકોને ક્રુધર્મ (મિથ્યાત્વ) માં મોહિત કરી દીધાં લોકોમાં સર્વ ઠેકાણે વ્યાધિ અને ભૂત વગેરેના દોષો ઉત્પન્ન કરી પર્વતના મતને નિદોષ કરાવવા માંડ્યો શાંડિલ્યની આજ્ઞાથી પર્વતે રોગની શાંતિ કરવા માંડી અને લોકોને ઉપકાર કરી કરીને પોતાના મતમાં સ્થાપન કરવા માંડ્યા સગરરાજના નગરમાં, અંત.પુરમાં અને પરિવારમાં પણ તે અસુરે અત્યંત દારૂણ રોગો વિકુવ્યાં સગરરાજ પણ લોકની પ્રતીતથી પર્વતને ભજવા લાગ્યો, એટલે તેણે શાંડિલ્યની સાથે રહીને સર્વ ઠેકાણે રોગની શાંતિ કરી

પછી શાંડિલ્યના કહેવા પ્રમાણે પર્વતે લોકોને ઉપદેશ આપવા માંડ્યો કે—“સૌત્રામણિ યજ્ઞમાં વિધિવડે સુરાપાન કરવાથી દોષ લાગતો નથી માટે તેમાં સુરાપાન કરવું, ગોમ્લ નામના યજ્ઞમાં અગ્નિમાં સ્ત્રીની સાથે ગમન કરવું, માતૃભેદ યજ્ઞમાં માતાનો વધ અને પિતૃ-ભેદ યજ્ઞમાં પિતાનો વધ અતર્વેદિમાં કરવો, તેથી કિચિત્માત્ર દોષ લાગતો નથી કાચળાના પૃથ્ઠ ઉપર અગ્નિ મૂકી ‘જુજ્વકારવ્યાય સ્વાહા’ એમ બોલી પ્રયત્નથી હુતદ્રવ્યવડે તેમાં હોમ કરવો જો કાચળો ન મળે તો માથે તાળવાળા, પીળાવર્ણના, કિચારહિત અને કુસ્થાનમાં અવ-તરેલા એવા કોઈ શુદ્ધ દ્વિભતી (પ્રાદ્યલ્પાદિ)ના જળવડે પવિત્ર કરેલા ધર્માકાર મસ્તક ઉપર અગ્નિને પ્રદક્ષિ કરીને તેમાં આહુતિ નાખવી જે ધર્મ ગયેલું છે અને જે થવાનું છે તે સર્વ પુરૂષ (ધર્મ) જ છે, જે અમૃતના સ્વામી થયેલા છે (મોક્ષે ગયેલા છે) અને જે અન્નથી નિર્વાહ કરે છે તે સર્વ ધર્મરૂપ જ છે એવી રીતે સર્વ એક પુરૂષ (ધર્મ) રૂપ જ છે, તેથી કોણ કોને મારે છે ? માટે યજ્ઞમાં ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રાણીઓની હિંસા કરવી અને યજ્ઞમાં યજ્ઞમાને માસનું ભક્ષણ કરવું, કારણ કે તે દેવતાના ઉપદેશથી કરેલું છે અને મત્રાદિવડે પવિત્રિત છે ” આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી સગરરાજને પોતાના મતમાં ભોળવી તેણે કુરૂક્ષેત્ર વિગેરેમાં ઘણા યજ્ઞો કરાવ્યા. થોડે થોડે તેનો મત પ્રસરતા તેણે રાજસુયાદિક યજ્ઞો પણ કરાવ્યા, અને પેલા અસુરે યજ્ઞના કરનારાઓને, યજ્ઞમાં હોમેલા પ્રાણી કે રાજા વિગેરેને વિમાનપર રહેલા બતાવ્યા, તેથી વિશ્વાસ વધતા પર્વતના મતમાં રહીને લોકો પ્રાણીહિંસાત્મક યજ્ઞો નિશ્ચયપણે કરવા લાગ્યા

આ બધું જોઈને મે દિવાકર નામના એક વિદ્યાધરને કહ્યું કે—“આ યજ્ઞોમાંથી બધા પશુઓને તારે હરી લેવા ” એટલે માફ વચન માનીને તે યજ્ઞમાંથી પશુઓનું હરણ કરવા લાગ્યો તે પેલા પરમાધાર્મિક અસુરના બહુવામાં આવ્યું, જેથી તેની વિદ્યાનો ઘાત કરવાને તે મહાકાળે યજ્ઞમાં ઋષભદેવની પ્રતિમા સ્થાપિત કરવા માંડી, એટલે તે દિવાકર ખેચર વિરામ પામી ગયો પછી હું ઉપાયક્ષીણ થવાથી શાંત થઈને બીજે ચાલ્યો ગયો પછી તે અસુરે માયાથી યજ્ઞમાં સગરરાજની ભાવના કરી, અને તત્કાળ સુલસાસહિત સગરરાજને યજ્ઞના અગ્નિમાં હોમી દીધો પછી તે મહાકાળ અસુર કૃતાર્થ થઈને પોતાને સ્થાને ગયો

આ પ્રમાણે પાપના પર્વતરૂપ તે પર્વતચક્ર યાજ્ઞિક પ્રાદ્યલ્પાદિ હિંસાત્મક યજ્ઞો પ્રવર્ત્યા છે, તે તમારે અટકાવવા યોગ્ય છે ” આવા નારદના વચન અગીકાર કરી સત્કારપૂર્વક તેને વિદાય કરીને રાવણે મરૂતરાજને ક્ષમા આપી મરૂત રાવણને નમીને

બોલ્યો—“હિ ભાગી! આ કપાને બહાર પુરૂષ કોણ હતો કે જેણે આ પાપામાંથી અમને તમારી પાસે નિવૃત્ત કરાવ્યા ? ” આવા તેના પ્રશ્નથી રાવણ નારદની ઉત્પત્તિ કહેવા લાગ્યા.—

“બ્રહ્મણ્યી નામી એક બ્રાહ્મણ હતો તે તાપસ થયો હતો, છતાં તેની કૂર્મી નામી સગર્ભા થઇ એક વખતે તેને ઘેર સાધુઓ આવ્યા તેમાંથી એક સાધુ બોલ્યા કે— “તમેજે સસારના ભયથી ગૃહવાસનો ત્યાગ કર્યો તે તો બહુ સાદું હતું, પણ ફરીવાર સ્ત્રીનો સજ રાષ્ટ્રીને વિષયમાં ચિત્તને હુલ્લસ કરે છે, ત્યારે ગૃહવાસથી આ વનવાસ શી રીતે શ્રેષ્ઠ બન્યા ? ” તે સાંભળી બ્રહ્મણ્યીએ જિનશાસનનો સ્વીકાર કરીને દીક્ષા લીધી અને તો કૂર્મી પરમ ભાવિકા થઇ મિથ્યાત્વને છોડી ત્યાં જ રહીને તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રે જન્મસમયે રૂઢન કર્યું નહોતું તેથી તેનું નામ નારદ પાડ્યું એકાએક તે કૂર્મી બીજે બર્ષ હતી તેવે સમયે જુલક દેવતાએ તેના પુત્રને હરી લીધા. એટલે પુત્રશોકથી તેણે ઇંદુભાણા નામની આર્ષાપાસે જઇને દીક્ષા લીધી. જુલક દેવતાએજે તે પુત્રને ઉછેર્યો અને શાસ્ત્ર ભણાવ્યાં પછી જનુકેયે તેને આકાશગામિની વિદ્યા આપી. ધાવકનાં અણુવત ધસ્તો એ પુત્ર યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો. મસ્તકપર શિખા રાખવાથી એ વર્તિ કે જુલકે અણુવત નથી તે નારદ કસક બોવાનો આકાંક્ષી છે, ઘીવ અને નૃત્યનો શોખીન છે અને હંમેશાં કમદેવની શેષાથી રહિત છતાં અતિ વાચાલ અને અતિ વત્સલ છે, વીર અને કાસુક પુરુષોની વચ્ચે તે સંધી ને વિચ્છેદ કરાવે છે હાથમા છત્ર, બાહુમાળા અને કમજી સહે છે અને પત્રમાં પાફકા પહેરે છે, દેવતાઓએ તેને ઉછેર્યો છે તેથી તે પૃથ્વીમા દેવર્ષિના નામથી પ્રખ્યાત છે અને પ્રાપ્ત બ્રહ્મભાસી અને સ્વેચ્છાચારી છે ” આ પ્રમાણે નારદની વાર્તા સાંભળીને મસ્ત રાજાએ પોતે અજ્ઞાનથી કહેલા યજ્ઞના અપરાધને ખત્તાઓ. પછી મહત્ રાજાએ કનકપ્રસા નામની પોતાની કન્યા રાવણને આપી અને રાવણ તેની સાથે પરણ્યો.

પવનની જેવો બળવાન અને મોટા પરાક્રમવાળો રાવણ મહત્ રાજનના મરનોના ભજ કરીને ત્યાંથી મહુરાનગરીએ આવ્યો. મહુરાનો રાજા હરિવાહન શિખી જેમ ત્રિશૂળ ધારી મધુ નામના પુત્રની સાથે રાવણની સામે આવ્યો. ભક્તિથી આવેલા હરિવાહનની સાથે ઠેટલીક વાર્તા થઈ પછી રાવણે પૂછ્યું કે—“આ તમારા પુત્રને ત્રિશૂળનું આશુષ ક્યાંથી ? ” પિતાએ બ્રહ્મીની સન્નાથી આજ્ઞા આપી, એટલે મધુ મહુરતાથી બોલ્યો—“આ ત્રિશૂળનું આશુષ મારા પૂર્વજ મના મિત્ર ભમરેદે મને આપેલું છે એ આપવી વખત ભમરેદે કહ્યું હતું કે—માતક્રીબંધ ક્રીપના જોશવત ક્ષેત્રમાં શતદ્વાર નગરને વિષે સુમિત્ર નામી એક રાજપુત્ર અને પ્રભવ નામી એક કુળપુત્ર હતા. આ બંને વસત અને મહનની જેમ મિત્ર હતા. તેઓ બાલ્યવયમાં એક ઘરની પાસે કળાવ્યાસ કરતા હતા અને અગ્નિની કુમારની જેમ અવિચ્છેદપણે સાથે રહીને કીડા કરતા હતા. બ્યારે સુમિત્રકુમાર યુવાન થઇને નગરમાં રાજા થયો ત્યારે તેણે પોતાના મિત્ર પ્રભવને પોતાની જેવો સરખી સમૃદ્ધિવાળો કર્યો. એક વખતે સુમિત્ર રાજા અગ્નિથી હારાઈ કોઈ મહાઅરણ્યમા ગયો. ત્યાં એક પહાડપતિની વનગથાના નામની પુત્રીને પરણ્યો. તેને કોઈ રાજા પોતાના નગરમાં આવ્યો એટલે ઉત્કૃષ્ટ રૂપ યૌવનવાળી તે વનગથા પ્રભવના બેવામાં આવી. તેનું હર્ષન થયું ત્યારથી કામપીડિત થતો પ્રભવ કૃષ્ણપણના અગ્નિ જેમ દિવસે દિવસે દુઃશ થવા

લાગ્યો તેને મત્રતંત્રથી અસાધ્ય રીતે અતિ કૃશ થતો બાણી રાજા સુમિત્રે કહ્યું-‘હે બાધવ ! તારા દિલમાં જે ચિંતા કે દુઃખ હોય તે બુદ્ધી રીતે જણાવ’ પ્રભવે કહ્યું-‘હે વિભુ ! તે તમને કહી શકાય તેમ નથી; કારણ કે તે મનમાં રહ્યું છે તો પણ કુળને કલકિત કરે છે.’ ત્યારે રાજાએ અતિ આગ્રહથી પૂછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો કે-‘તમારી રાણી વનમાંના ઉપરનો અનુગંગ તે જ મારા દેહની દુર્ગંજતાનું કારણ છે.’ રાજાએ કહ્યું-‘તારે માટે આ રાજ્યનો પણ ત્યાગ કર, તો આ સ્ત્રી કેણુ માત્ર છે ? આજે જ એ સ્ત્રી ગ્રહણ કર’ આ પ્રમાણે કહી તેને વિદાય કરીને તેની પછવાડે જ સત્રિના પ્રારભમાં સ્વયંદૂતીની જેમ વનમાંના તેને ઘેર મોકલી તેણે આવીને પ્રભવને કહ્યું-‘તમને દુઃખી બોધને રાજાએ મને તમને સોંપી દીધી છે, માટે હવે મારા પ્રાણાધાર થઇને મને આજ્ઞા આપો મારે પતિની આજ્ઞા ષળવાન છે મારા સ્વામી તમારા માટે પ્રાણને પણ છોડી દેવા તૈયાર છે, તો મારા જેવી દાસી કેણુ માત્ર છે ? તો હવે તમે ઉદાસ થઇને કેમ બુઝો છો ?’ પ્રભવ બોલ્યો-‘અરે ! મને નિર્લજ્જને ધિક્કાર છે’ તે સુમિત્ર મહાસત્ત્વવાન છે કે જેનું મારા ઉપર આવું સૌહાર્દ છે બીજાને પ્રાણ અપાય છે પણ પ્રિયા અપાતી નથી, કેમકે તે મહા-દુઃખર છે, તે છતાં મિત્રે અત્યારે મારે માટે તેમ પણ કર્યું પિશુનની જેમ મારી જેવાને કાંઈ નહિ કહેવા યોગ્ય કે નહિ માગવા યોગ્ય નથી, અને દ્રવ્યવૃક્ષની જેમ તે સુમિત્રના જેવાં પુરૂષોને કાંઈ પણ નહિ આપવા યોગ્ય નથી માટે હે વનમાંના ! તમે મારી માતા-તુલ્ય છો તેથી અહીંથી આલ્યા બગો અને હવે પતિની આજ્ઞા છતાં પણ આ પાપરાશિ મનુષ્યની સામ્રુત્ત પણુ બેસો નહિ તેમજ તેને બોલાવશો પણ નહિ’ આ બધા વચનો ત્યાં શુભ રીતે આવીને રાજા સાંભળતો હતો, તેથી તે પોતાના મિત્રનું આવું સત્ત્વ જોઇને અત્યંત હર્ષ પામ્યો પછી પ્રભવે વનમાંનાને નમસ્કારપૂર્વક વિદાય કરીને એક દારૂણ ખર્જ જેથી પોતાના મસ્તકને છેદવા માંડ્યું તે વખતે રાજા સુમિત્રે પ્રગટ થઈ ‘હે મિત્ર ! સાહસ કર નહિ’ જોમ કહી તેના હાથમાંથી ખર્જ જેથી લીધું તે વખતે બંને પૃથ્વીમાં પેસવાને ઇચ્છિતો હોય તેમ પ્રભવ લલ્લતથી નીચું ઝુબ કરી ઉભો રહ્યો. સુમિત્રે ઘણી મહેનતે તેને સ્વસ્થ કર્યો પછી બંને મિત્રો પૂર્વની જેમ મૈત્રી રાખીને પાછા રાજ્ય કરવા લાગ્યા કેટલેક દાળે સુમિત્ર દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને ઇશાન દેવલોકમાં દેવ થયો ત્યાંથી સ્થવીને આ મધુગના રાજા હરિવાહનની માધવી નામની સ્ત્રીના ઉદરથી તું મધુ નામે પરાક્રમી પુત્ર થયો છે પેલો પ્રભવ ચિરકાળ ભવમાં ભ્રમણ કરી વિશ્વાવસુની જયોતિર્મતિ નામે સ્ત્રીથી શ્રીકુમાર નામે પુત્ર થયો હતો, અને તે ભવમાં નિયાણા-સંહિત તપ કરી કાળયોગે મૃત્યુ પામીને આ હું ચમરેદ્ર થયો છું એ પ્રમાણે તારા પૂર્વલવણે હું મિત્ર છું આ પ્રમાણે બધું વૃત્તાંત કહી તેણે મને આ ત્રિશૂળ આપેલું છે આ ત્રિશૂળ બે હબાર ચોળન સુધી જઈ ઇચ્છિત કાર્ય કરીને પાછું આવે છે ”

આ પ્રમાણે તેનું વૃત્તાંત સાંભળીને રાવણે ભક્તિ અને શક્તિથી વિરાગિત એવા તે મધુકુમારને પોતાની મનોરમતા નામે કન્યા આપી પછી લોકના પ્રયાણદિવસથી અઢાર વર્ષ ગયા ત્યારે રાવણ સુવર્ણગિરિપર રહેલા પાંડુકવનમાં ચૈત્યોની પૂજા કરવાને

માટે ગયો; ત્યાં મોટી ધામધુમ સાથે સંગીતમુક્ત પૂજના મહોત્સવપૂર્વક રાવણે ઉત્કલથી સર્વ ચેત્સેને વહના કરી. તે વખતે દુર્લભપુરમાં રહેલા ઇંદ્રસભના પૂર્વદિક્ષાલ નલકુબરને પકડવા માટે કુલકર્ણુ વિગેરે રાવણની આજ્ઞાથી ગયા. ત્યાં તે નલકુબરે આજ્ઞાળી વિદ્યાવટે પોતાના નગરની આસપાસ ચો ચોજનપર્જત અગ્નિમય કિશી કરેલો હતો, અને તેમાં જોવા અગ્નિમય યત્રો ગોળબ્યાં હતાં કે જેમાંથી નીકળતા કણીઆ જાણે આમશમ અગ્નિ ઉપર કરતા હોય તેવા રેખાતા હતા. તેવા કિશીનો અવદાન લઇને, કોપથી પ્રભવ સિત અગ્નિકુમારની જેમ જો નલકુબર સુભટોથી વિંટાળને જ્યો હતો. સુધને ઉઠતા પુરો જોમ કીધમ જતુના મધ્યાહ્ન કાળના સૂર્યને જોઇ ચક્રે નહીં તેમ કુલકર્ણુ વિગેરે પણ ત્યાં આવી તે કિશીની સાથે જોઇ ચક્રમાં નહીં 'આ દુર્લભપુર ખરેખર દુર્લભ છે' જેવું વિચારી તેજો ઉત્સાહભળ થઇને પાછા આવ્યા અને કોઈક પ્રકારે તેમણે તે ખબર રાવણને પહોંચાડ્યા. તે સાંભળી રાવણ પોતે ત્યાં આવ્યો અને તેવા કિશીને જોઇ તેને જલકુ કરવાના ઉપાયને માટે વિચારણ બંધુની સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો. તે સમયે રાવણની ઉપર જતુરાની થયેલી નલકુબરની પત્ની ઉપરલાએ જોકે રૂપીને મોઢીથી તેણે આવીને રાવણને કહ્યું—

"મૂર્તિમતી જયલક્ષ્મી હોય તેવી ઉપરલા તમારી સાથે કીધા કરવાને કમ્પે છે તમારા કુલોથી તેનું મન તો હરાઇ ગયેલું છે, માત્ર શરીર જ ત્યાં રહેલું છે કે માનક! આ કિશીને રક્ષણ કરનારી આજ્ઞાળી નામની વિદ્યા છે તે ઉપરલા પોતાના શરીરની જેમ તમારે આધીન કરી રેશે, તેથી તમે આ નગરને નલકુબરસંહિત તાલે કરશો. જી હો કેવે! જહીં સુહર્શન નામે જોકે ચક્ર તમે સાધ્ય કરશે." રાવણે કાસ્ત્રસાથે વિચીવણની સાથે જોયું જોટલે 'જયલક્ષ્મી જેમ કહીને તેણે તે રૂપિયાને વિદાય કરી. પછી રાવણે કોપ કરીને વિચીવણને કહ્યું—

"અરે! આલુ કુળવિદ્યક કાય તે કેમ સ્વીકાર્યું? ર મૂક! આપણા કુળમાં કોઈ પુરોહિતે રક્ષુમિમાં ચતુરજ્ઞાને પૂઠ અને પરાજીને હુલ્લ કહી પણ આપ્યું નથી અરે વિચીવણ! આવા વચનથી પણ તે આપણા કુળમાં નવીન કલક હમારુ છે! તારી આવી મતિ કેમ ચક્ર કે જેથી તું જેવું જાણ્યો?" વિચીવણે કહ્યું—

"હે આર્થ મહાકુલ! પ્રસન્ન થાઓ શુદ્ધ હુલ્લવાળા પુરોહિતે વાણીમાત્રથી કલક લાગતું નથી. તે ઉપરલા ભલે આવે ને તમને વિદ્યા આપે. યત્ર તમારે વચ સાધ્ય, જોટલે પછી તમે તેને અગ્નિકાર કરશો નહીં વાણીની શુક્તિથી તેને ઓઢી રેજો." વિચીવણનાં આવાં વચન રાવણે સ્વીકાર્યાં તેવામાં તેને આલેખન કરવામાં લપટ જેવી ઉપરલા ત્યાં આવી પહોંચી. પોતાના પતિએ નગરને કિશીરૂપ કરેલી આજ્ઞાળી વિદ્યા તેણે રાવણને આપી, અને તે સિવાય બીજા અતરસંહિત અગિયાર શસ્ત્રો પણ આપ્યાં. પછી રાવણે તે વિદ્યાથી તે અગ્નિનો પ્રકાર (કિશી) સહરી લીધો, અને લક્ષ્મર તમા વાહનસંહિત દુર્લભપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. તત્કાળ નલકુબર તેવાર ચક્ર ચુદ્ધ કરવાને આવ્યો; પરંતુ કાથી જેમ આમશાની પ્રમણને પકડી લે તેમ વિચીવણે સહજમાં તેને પકડી લીધો. સુર અને અસુરથી અજોય જેવું ઇંદ્રસભની મહા દુર્લભ સુહર્શન જલકુબરને ભાંચી પ્રાપ્ત થયું. પછી નલકુબર નમી પડ્યો જોટલે રાવણે તેને તેનું નગર પાછું સોંપી દીધું; કારણ કે પરાક્રમી પુરોહિતે જેવા વિજયના અર્થી હોય છે તેવા દ્રવ્યના અર્થી હોતા નથી. પછી રાવણે ઉપરલાને કહ્યું—

"હે ભદ્રે! મારી સાથે વિનયથી વર્તનાર અને તારા કુળને ચોખ્ખું જોવા તારા પતિ

ને જ તુ અગીકાર કર, કારણ કે તે મને વિદ્યાદાન કર્યું તેથી તુ તો મારા શુરસ્થાને છે, તેમજ પરસ્ત્રીઓને હું માતા અને બેન તરીકે જ બોલું છું તુ કાસંધ્યજની પુત્રી છે અને સુદરીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી છે, તો બન્ને કુળમાં શુદ્ધ એવી તને કલક ન લાગે. ” આ પ્રમાણે કહી તેને નલકુબર રાબ્બને સોપી બાણે રીસાઈને પિતાને ઘરે ગયેલી સ્ત્રી નિર્દોષપણે પાછી આવે તેમ તે આવી રાબ્બ નલકુબરે રાવણનો મોટો સત્કાર કર્યો

પછી ત્યાંથી રાવણ સેનાની સાથે રથનપુર નગરે આવ્યો રાવણને આવેલો સાલળીને મહાશુભ્રિદમાન સહસ્રાર રાબ્બએ પોતાના પુત્ર ઇદ્રપ્રત્યે સ્નેહપૂર્વક કહ્યું કે-“ હે વત્સ ! તારા જેવા મોટા પરાક્રમી પુત્રે જન્મ લઈને બીજા વશની ઉત્તતિ ન્યૂત કરી આપણા વશને પરમ ઉત્તતિને પમાડ્યો છે આ બધી બાબત તે એકલા પરાક્રમથી જ કરેલી છે, પરંતુ હવે નીતિને પણ અવકાશ આપવો જોઈએ કોઈવાર એકાત પરાક્રમ વિપત્તિને પણ આપે છે અષ્ટાપદ વિગેરે બલિષ્ઠ પ્રાણીઓ એકાત પરાક્રમથી વિનાશ પામે છે આ પૃથ્વી હમેશા બલવાનથી પણ અતિ બલવાન વીરોનં ઉત્પન્ન કરે છે, માટે ‘ હું સર્વથી વિશેષ પરાક્રમી છું ’ એવો અહંકાર કોઈએ કરવો નહી હાલમાં સુકેશ રાક્ષસના કુળમાં સૂર્યસમાન લક્ષ્મણ પતિ રાવણ નામે એક વીર ઉત્પન્ન થયેલો છે, જે સર્વના વીરત્વને હરનારો છે, પ્રતાપમાં સૂર્ય જેવો છે, અને સહસ્રાશુ જેવા વીરને કબજે કરનારો છે વળી તેણે લીલામાત્રમાં કૈલાસ પર્વતને ઉપાડ્યો હતો, મરૂતરાબ્બના યજ્ઞનો ભંગ કર્યો હતો, જમૂદ્રીપના પતિ ચક્ષરાજથી પણ તેનું મન શોભ પામ્યું નહોતું, અહંત પ્રભુની પાસે પોતાની ભુજવીણાવડે ગાયન કરતો જોઈને સતુષ્ઠ થયેલા ધરણેદ્રે તેને અમોઘ શક્તિ આપી છે અને પ્રભુ, મત્ર તથા ઉત્સાહ એ ત્રણે શક્તિથી તે ઉર્જિત છે વળી બાણે તેની બે ભુજા હોય તેવા તેની સરખા બે લાઈઓ (કુભકર્ણ અને વિલીપણ) થી તે ઉત્કટ છે એ રાવણે તારા સેવક વૈશ્રવણને તથા યમને લેલામાત્રમાં ભગ્ન કરી દીધા છે, વાલીના લાઘ વાનરપતિ સુગ્રીવને પોતાનો પત્તિ કર્યો છે અને જેની આસપાસ અગ્નિનો દુર્લભ ઝિલ્લો હતો એવા દુર્લભપુરમાં પણ પ્રવેશ કરીને તેના અતુલ લાઈએ નલકુબરને પણ કબજે કર્યો છે એવો તે વીર રાવણ અત્યારે તારી સામે આવ્યો છે, તો પ્રલયકાળના અગ્નિ જેવો એ ઉદ્ધત રાવણ પ્રણિપાતરૂપ અમૃતવૃષ્ટિથી શમી જશે, તે સિવાય શાત થશે નહિ માટે તારી રૂપવતી નામે સ્વરૂપવતી પુત્રી રાવણને પગપાલ કે જેથી એવો સખંધ બધાવાને લીધે તારે તેની સાથે ઉત્તમ સધી થશે ” પિતાનાં આવા વચન સાલળી ઇદ્ર કોપ કરી બોલ્યો કે-“ હે પિતા ! આ વધ કરવા લાયક ગવણને હું મારી કન્યા કેમ કરીને આપું ? કારણ કે તેની સાથે આધુનિક વૈર નથી પણ વશપરપરાતુ વૈર છે પિતા વિનયસિંહને તેના પક્ષના રાબ્બએ મારી નાખ્યા હતા તે સભારો તેના પિતામહ માળીને માથે જે મેં કર્યું હતું તે આને માથે પણ કરીશ એ લાલે આવે, તે કોણ માત્ર છે ? તમે સ્નેહને લીધે લીડ આઓ નહિ સ્વાભાવિક વૈરને ધારણ કરો તમે તમારા પુત્રનું પરાક્રમ ઘણીવાર જોયેલું છે શું તમે મારા પરાક્રમને બાણતા નથી ? ”

૧ પૂર્વે સહસ્રાર રાબ્બએ દીક્ષા લીધાનો અધિદાત્ર આવી ગયો છે, પણ તે આ મુદ્દ થયા પછીની હકીકત સમજવી ૨ અષ્ટાપદ પર્વત

આ પ્રમાણે ઈક કહેતો હતો તેવામાં દુર્ધર રાવણે રથનુંપુર નગરે આવીને પોતાની સેનાવટે તે નગરને ઘેરી લીધું. મહાપરાક્રમી રાવણે પ્રથમ ફત મોકલ્યો. તે ફતે મિત્ર વચનોવટે ઈકને કહ્યું કે—“હે ઈક ! જે રાજાઓ વિદ્યા અને સુભાવળથી અર્વિષ્ટ હતા તે સર્વેએ આવીને લેા ધરી રાવણની પૂજા કરેલી છે. રાવણની વિશ્વમુતિથી અને તમારી સરલતાથી આલેલો કાળ ચાલ્યો ગયો, પરંતુ હવે સક્ષિત બતાવવાનો તમારે સમય આવ્યો છે તેથી તેના પ્રત્યે સક્ષિત બતાવો અથવા શક્ષિત બતાવો. જો સક્ષિત અને શક્ષિત બનેથી સંકત ઘટે તો જોમના જોમ વિનાશ પામી જશે.” ઈક બોલ્યો કે—“હે ફત ! દીન રાજાઓએ તેને પૂજ્યો તેથી તે રાવણ મત્ત થઈ ગયો છે. તેટલા માટે તે મારી પાસેથી પશુ પૂજાની વાંચ્છ કરે છે, પરંતુ આટલો કાળ તો રાવણનો જેમ તેમ મુખને માટે ગયો. પશુ હવે તેનો આ કાળરૂપ કાળ આવેલો છે, માટે તું જઇને તારા સ્વામીને કહે કે તે સક્ષિત અથવા શક્ષિત બતાવે. જો શક્ષિત અને સક્ષિતએ સંકેત ઘટે તો તે પશુ સત્વર વિનાશ પામી જશે.” ફતે આવીને રાવણને તે પ્રમાણે કહ્યું. એટલે રાવણ કોપથી ભય કર થઈ મોટા ઉત્સાહથી સર્વ સૈન્યની સાથે તૈયાર થઈ ગયો. ઈક પશુ તૈયાર થઈને ઉતાવળે રથનુંપુર નગરમાંથી બહાર નીકળ્યો, કેમકે વીર પુરુષો બીજા વીરના બહાદુરને કે ક્ષાત્રકર્તાને સહન કંઠી શકતા નથી.

પછી સામંતોની સાથે સામંતો, સૈનિકોની સાથે સૈનિકો અને સેનાપતિઓની સાથે સેનાપતિઓ—જેમ બંને સૈન્યનું પરસ્પર તુલ્ય મુદ્દ થઈ થયું. શત્રોને વર્ષાવતા સૈન્ય વચ્ચે સર્વત્ર અને પુરસ્કારવર્ત મેલની જેમ મોટો સંકેત થઈ પડ્યો. પછી આ નિચાસા મસલાના જેવા સૈનિકોને મારીને શું કહ્યું ?” જેમ કહેતો રાવણ શુભનાસ કારે નામના બન્ને ઉપર બંધી અને પશુબ ઉપર ધનુષ બંધાવી એરાવણ હસ્તીઉપર રહેલા ઈકની સામે આવ્યો. રાવણ અને ઈકના હાથોએ પરસ્પર અગ્રમાં સુદ વીંછાળીને બંને નાજપાશ રચતા હોય તેમ સામસામા મળ્યા. બંને મહાબલવાન અગ્રેદો હાતે હાતે પરસ્પરને પ્રહાર કરી અરણિ કાપતા મયનની જેમ તેમાંથી અગ્નિતા તણખા ઉઠાવા લાગ્યા. મહામહાદે હાંવતા આવાતથી, વિરહિણી સ્ત્રીના હાથમાંથી નીકળી પડે તેમ મુવર્ણવલ્લભની બેળી તેમાંથી નીકળીને પૃથ્વીપર પડવા લાગી. પરસ્પર હાતના વાતથી ઉઠાઈ ગયેલા શરીરમાંથી, મહાસ્થગમાંથી મહાધારાની જેમ રૂધિરની ખાસાઓ ઝરવા લાગી. તે અવસરે રાવણ અને ઈક પશુ શણવાર થયેાથી, શણવાર બાણેથી અને શણવાર મુગ્ધરેથી બીજા બે હાથો હોય તેમ સામસામા પ્રહાર કરવા લાગ્યા. જો બંને મહાબલવાન હતા, તેથી તેઓ જોડીબળનાં અસ્ત્રોને અસ્ત્રોવટે વર્ણ કરતા હતા. જેમ પૂર્વ અને પશ્ચિમ સાગરની જેમ તેઓમાંથી એક પશુ બગરહિત થયો નહીં. ને રવરૂપ મહામહા દીક્ષિત થયેલા તે બંને બાધ્ય અને બાધકનાને કરનારા ઉત્સર્ગ તથા અત્યાદ માર્ગની જેમ મત્રાસોથી જોડીબળના અસ્ત્રને તત્કાલ બાધ કરતા સતા મુદ્દ કરવા લાગ્યા. બન્નેએ એરાવણ અને સુભાવળકાર—જો બંને હાથો એક દ્વિતમ રહેલા બે ફળની જેમ આક્રમણે મળી ગયા ત્યારે છગને બાળનાર રાવણ પોતાના હાથોઉપરથી ઉછાળીને અંતઃપગઉપર ફૂરી પડ્યો, અને તેના મહાવલને મારી નાંખીને મોટા હાથોની જેમ ઈકને બાપી લીધા. પછી અપયુદ્ધને ભયથીઓની જેમ રાક્ષસોરોએ હર્ષથી ઉઠ કાગાદગ કરીને ચારે તરફથી ઘેરી લીધા. અર્ધાત્ તેની કરતા ફરી

વળ્યા. જ્યારે રાવણે ઇદ્રને પકડી લીધો ત્યારે તેનું સર્વ સૈન્ય ઉપદ્રવિત થઈ ગયું, કારણ કે “સ્વામી છતાંતા સૈન્ય પણ છતાય છે” પછી રાવણ અંગવણહસ્તીસહિત ઇદ્રને પોતાની છાવણીમાં લઈ ગયો અને પોતે વૈતાલ્યની બંને શ્રેણીઓના નાયક થયો ત્યાંથી પાછો ફરીને રાવણ તત્કાળ લકામાં ગયો અને કાષ્ઠના પાજરામાં પોપટને નાખે તેમ ઇદ્રને કારાગૃહમાં નાખ્યો.

આ ષાળર પડના ઇદ્રનો પિતા સહસ્રારે દિશ્વાળોમહિત લકામાં આવ્યો, અને રાવણને નમસ્કાર કરી એક પાળાની જેમ અજલિ ભેડીને બોલ્યો કે—“જેણે એક પાળાણના બાકની જેમ દૈવાસ પર્વતને ધારણ કર્યો હતો એવા તમારી જેવા પરાક્રમી વીરથી છતાંતા અમને જરા પણ લજ્જા આવતી નથી, તેમજ તમારી જેવા વીરની પાસે યાચના કરવાથી પણ અમને ખીલકુલ શરમાણું પડે તેમ નથી, મારે હું યાચના કરૂં છું કે મારા પુત્ર ઇદ્રને છોડી દો અને મને પુત્રરૂપ ભિક્ષા આપો” રાવણ બોલ્યો કે—“જે એ ઇદ્ર તેના દિશ્વાલ અને પરિવારસહિત નિરંતર આ પ્રમાણેનું કામ કરવું કળૂલ કરે તો હું તેને છોડું સાંભળો—

મારી આ લકાપુરીને ક્ષણે ક્ષણે વાસગૃહની ભૂમિની જેમ તુલ્ય, કાષ્ઠ વિગેરે કચરાથી રહિત કરે, નિત્ય પ્રાતઃકાળે મેઘની જેમ આ નગરીને દિવ્ય મુગધી જળવડે સ્નિયન કરે અને સર્વ દેવાલયોમાં માળીની જેમ પુષ્પોને ચુટી અને શુધીને તેની માળાઓ પૂરી પાડે આ પ્રમાણે નિત્યકાર્ય કરતો સતો આ તમારો પુત્ર ફરીથી રાજ્યનું ગ્રહણ કરો અને મારા પ્રસાદથી આનંદ પામો” પછી ‘તે પ્રમાણે મારો પુત્ર કરશે’ એવું જ્યારે સહસ્રારે કળૂલ થઈ ત્યારે રાવણે પોતાના બધુની જેમ સત્કાર કરી ઇદ્રને છોડી મૂક્યો પછી ઇદ્ર રથનપુરમાં આવીને મોટા ઉદેગથી રહેવા લાગ્યો કેમકે તેજસ્વી પુરૂષોને નિસ્તેજ થવું તે મૃત્યુથી પણ દુઃસહ છે.

એવામાં નિર્વાણસગમ નામે એક જ્ઞાની મુનિ ત્યા સમોસર્ચા તે સાંભળી ઇદ્ર તેમને વાદવા આવ્યો ઇદ્રે પૂછ્યું કે—“લગવન્ ! કયા કર્મથી આ રાવણના તિરસ્કારને હું પ્રાપ્ત થયો તે કહો” મુનિ બોલ્યા—“અરિજય નામના નગરના પૂર્વે જ્યલ્લનસિંહ નામે એક વિદ્યાધરોનો રાજા હતો તેને વેગવતી નામે પ્રિયા હતી તેઓને એક અહિલ્યા નામે રૂપવતી દુહિતા થઈ તેના સ્વયંવરમાં વિદ્યાધરોના સર્વ રાજાઓ એકઠા થયા તેમાં અદ્રાવર્ત નગરનો રાજા આનંદમાળી અને સૂર્યાવર્ત નગરનો સ્વામી તરિટપ્રભ પણ આવ્યા હતા તે તરિટપ્રભ તુ પોતે જ હતો તમે બન્ને સાથે આવ્યા હતા, તે છતાં તારો ત્યાગ કરીને અહિલ્યા સ્વેચ્છાએ આનંદમાળીને વરી, તેથી તારો પરાભવ થયો ત્યારથી ‘હું’ છતાં અહિલ્યા તેને કેમ વરે ?” એવી આનંદમાળીની ઉપર તને ઇર્ષ્યા થઈ

એકઠા આ સસારપર વૈરાગ્ય થવાથી આનંદમાળીએ દીક્ષા લીધી અને તીવ્ર તપસ્યા કરતો સતો તે મહર્ષિઓની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો એક વખતે વિહાર કરતો કરતો તે સ્થાવર્ત નામના ગિરિઉપર આવ્યો અને ધ્યાનમાં સ્થિત થયો ત્યાં તે તારા જોવામાં આવ્યો એટલે તને અહિલ્યાના સ્વયંવરનું સ્મરણ થયું, તેથી તે તત્કાળ તેને બાંધી લીધો અને અનેક પ્રકારના પ્રહાર કર્યા તથાપિ તે પર્વતની જેમ જરા પણ

ધ્યાનથી ભક્તિ થયે નહિ. તે વખતે કદાચ ગણુભર નામે તેના ભાઈ ને સાધુઓમાં જાણી હતા અને જે તેની સાથે જ હતા તેણે તને તેમ કરતો જોઈને વૃક્ષપર વિદ્યુત્તી જેમ વારી ઉપર તેજોદેશમાં મૂકી તે સમયે વારી પત્તી સત્યમીએ ભક્તિવચનથી તે મુનિને શાંત કર્યા, તેથી તેમણે તેજોદેશમાં પાછી સફરી લીધી જેથી તું હજી થયો નહિ, પણ મુનિતિસ્કારના પાપથી કેટલાએક ભવમાં પરિભ્રમણ કરી, કૌર્ષક ભવમાં શુભ કર્મ ઉપાર્જન કરી તું આ સહસ્રારનો પુત્ર ઉદ્વેગ થયેલો છે. આ રાવણથી તારો જે પગ ભવ થયો તે મહામુનિને તિસ્કાર અને પ્રહાર કરવાના કર્મનું ફળ તને પ્રાપ્ત થયેલું છે. ઉદ્વેગથી માંડીને જોઈ ક્ષી. મુખી સર્વને લાગે કાળે પણ તેનાં કરેલાં કર્મ અવશ્ય ફળ આપે છે, એવી સત્તારની સ્થિતિ છે. આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વવૃત્તાંત સામળી ઉદ્વેગ પોતાના પુત્ર દત્તવીરને રાજ્ય આપીને દીકરા લીધી અને ઉત્તર તપ કરીને મોક્ષે ગયા.

અન્યદા રાવણ સ્વર્ણનું અગિર ઉપર જેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પત્ત થયું છે એવા અનતવીર્ય નામના મુનિને વદના કરવા ગયો. વદના કરીને રાવણ પોતા સ્થાને બેઠો અને કહ્યુંને અમૃતની નીક જેવી તેમની હર્ષદેશના સામળી. દેશનાને અતે રાવણે પૂછ્યું કે— ‘મારૂં મરણ શા કારણથી અને કોનાથી થશે ?’ ભગવાન મહર્ષિ જાણ્યા કે— ‘હે રાવણ ! ભવિષ્યમાં થનારા વામુદેવને હાથે પરજીના કોષથી પ્રતિવામુદેવ એવા તારૂં મૃત્યુ થશે.’ તે સાંભળી રાવણે તત્કાલ તે જ મુનિની પાસે એવો અભિપ્રાય લીધો કે— ‘મને નહિ હન્યવી પરજીની સાથે હું કદિ પણ રમીશ નહિ.’ પછી જ્ઞાનસ્તનના સાગર એવા તે મુનિને વદના કરીને રાવણ પુષ્પક વિમાનમાં બેસી પોતાની નજરીમાં જાણ્યો, અને પોતાના નજરની સીઓના નેત્રરૂપ નીલકુમ્ભને હર્ષવૈભવ આપવામાં બહુસમાન થયો.

इत्याचार्यभीहमचद्रविरचिते त्रिपटिकलाकापुरुषपरिते महाकाव्यं
सप्तमे पवणि रावणदिग्विजयो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

સર્ગ ૩ નો

હનુમાનની ઉત્પત્તિ અને વણ્યુને સાધવ

વૈતાલગિરિઉપર આવેલા આદિત્યપુર નામના નગરમાં પ્રહ્લાદ નામે એક રાજા હતો. તેને કેતુમતી નામે પ્રિયા હતી. તેમને પવનજય નામે એક પુત્ર થયો, જે ભગમી અને આકાશગમનથી પવનના જેવો વિજમી હતો. તે સમયમાં ભરવસેત્રને વિષે સમુદ્રને કિનારે આવેલા હતી પર્વતની ઉપર આદ્યદ્રુપુર નગરમાં અદ્યદ્રુ નામે એક વિદ્યાધરાનો રાજા હતો. તેને દુદયમુદગી નામે પત્ની હતી. તેમને અરિદમ વિનેરે સો પુત્રોની ઉપર આ જનામુદગી નામે એક પુત્રી થઈ હતી. જ્યારે તે બાળા ઉત્કટ યોગ

નને પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે તેના પિતાને વરની ચિંતા થતા મત્રીઓ તેને લાયક એવા હંતરો યુવાન વિદ્યાધરોના નામ આપવા લાગ્યા પછી મહેદ્રની આજ્ઞાથી તે મત્રીઓએ અનેક વિદ્યાધરોનાં કુમારોના યથાવસ્થિત સ્વરૂપ પટઉપર બુઢા બુઢા આળેખી મગાવીને બતાવવા માંડ્યા

એક વખતે કોઈ મત્રીએ વિદ્યાધરપતિ હિરણ્યાલ અને તેની પત્ની સુમનાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા વિદ્યુત્પ્રભ નામના વિદ્યાધરનું અને પ્રહ્લાદ રાજાના પુત્ર પવનજયનું મનોહર સ્વરૂપ ચિત્રમાં આળેખીને મહેદ્ર રાજાને બતાવ્યું તે બંને રૂપ જોઈ મહેદ્રે મત્રીને પૂછ્યું કે—‘આ બંને સરખા રૂપવાન અને કુલીન છે, તેથી તે બંનેમાંથી કુમારી અજનાસુહરી માટે કયો વર પસંદ કરવો ?’ મત્રી બોલ્યો—‘હે સ્વામી ! આ વિદ્યુત્ત જેવી પ્રભાવાળો વિદ્યુત્પ્રભ અદાર વધનું આયુષ્ય પૂરૂ કરી મોક્ષે જવાનો છે, એવું નિમિત્તિયાઓએ મને પ્રથમ સ્પષ્ટ કહેલું છે, અને આ પ્રહ્લાદનો પુત્ર પવનજય દીર્ઘ આયુષ્યવાળો છે તેથી પવનજય યોગ્ય વર છે, માટે અજનાસુહરી તેને આપો’

એ સમયમાં સર્વ વિદ્યાધરેદ્રો પોતપોતાનો પરિવાર લઈ મોટી સમૃદ્ધિસાથે નદી-શ્વરદ્વીપે યાત્રાને માટે જતા હતા તેમાં મહેદ્ર રાજાને આવેલા જોઈ પ્રહ્લાદે કહ્યું કે—‘તમારી પુત્રી અજનાસુહરી મારા પુત્ર પવનજયને આપો’ મહેદ્રે તે વાત સ્વીકારી કારણ કે પ્રથમથી જ એ વિચાર તેના હૃદયમાં હતો, પ્રહ્લાદની પ્રાર્થના તો નિમિત્ત-માત્ર જ હતી પછી ‘આજથી ત્રીજે દિવસે માનસ સરોવરની ઉપર વિવાહ કરવો’ એમ નક્કી કરી તે બંને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા

પછી મહેદ્ર અને પ્રહ્લાદે આહ્વાદસહિત સર્વ સ્વજનોને લઈને માનસ સરોવરને કિનારે જઈ નિવાસ કર્યો તે પ્રસંગે પવનજયે પ્રહસિત નામના પોતાના મિત્રને પૂછ્યું કે—‘અજનાસુહરી કેવી છે તે તમે જોઈ છે ?’ પ્રહસિત હસીને બોલ્યો—‘મેં તેને જોઈ છે અજનાસુહરી રહાદિકે અપ્સરાઓ કરતા પણ અધિક સૌંદર્યવાન છે. તેનું નિરૂપમ રૂપ જેવું દૃષ્ટિથી જોવાય છે તેવું વાચાળ માણસથી પણ વચનવડે કહી શકાય તેમ નથી’ પવનજય બોલ્યો—‘મિત્ર ! હવે વિવાહનો દિવસ દૂર છે અને મારે આજે જ તે સુહરીને દૃષ્ટિગોચર કરવાની ઈચ્છા છે, તો તે કાર્ય શી રીતે કરવું ? વહાલી સ્ત્રીમાં ઉત્કટિત થયેલા પુરૂષોને એક ઘડી દિવસ જેવી અને એક દિવસ માસ જેવો યદ્ય પડે છે, તો મારા આ ત્રણ દિવસ શી રીતે જશે ?’ પ્રહસિત બોલ્યો—‘મિત્ર ! સ્થિર થા, રાત્રિએ આપણે અનુપલક્ષિત થઈને ત્યાં જઈશું અને તે કાતાને જોઈશું’ પછી તે રાત્રે પવનજય પ્રહસિતને સાથે લઈને અજનાસુહરી તેના મહેલને સાતમે માળે રહેતી હતી ત્યાં આવ્યો રાજસ્પર્શની જેમ શુભ રહીને પવનજય મિત્રની સાથે તે અજનાસુહરીને સારી રીતે નિરખવા લાગ્યો તે વખતે વસંતતિલકા નામની તેની સખી અજનાસુહરીને કહેતી હતી કે—‘હે સખિ ! તને ધન્ય છે કે પવનજય જેવો પતિ પામી’ તે સાંભળીને મિશ્રકા નામે બીજી સખી બોલી ઉઠી—‘અરે સખી ! વિદ્યુત્પ્રભ જેવા ઉત્તમ વરને મૂકી બીજા વરના વળાણ શામાટે કરે છે ?’ વસંતતિલકાએ કહ્યું—‘અરે મુગ્ધા

તું કંઈ પણ બાણતી નથી. વિદ્યુત્પ્રભ અરૂપ આમુખ્યવાણી છે, તેથી તે આપણી સ્વામિનીને કેમ યોગ્ય થાય ? મિત્રજા બોલી—‘સખી ! તું મહાનુદિવાણી લાગે છે અમૃત થોડું હોય તો પણ તે ક્રેષ્ટ છે અને વિષ વધુ હોય તો પણ તે કથા કામનું નથી.’

આ પ્રમાણે તે અને સખીઓનો પરસ્પર આલાપ સાકળી પવનજય વિચારવા લાગ્યો કે—‘તે વિદ્યુત્પ્રભ અજનાસુદરીને પ્રિય જણાય છે, તેથી તે આ બીજી ઢાસીને બોલતાં જટકા વતી નથી’ આ પ્રમાણે ચિત્તવી અધકારમા જેમ અકસ્માત નિશાચર પ્રચટ થાય તેમ પવનજય કોષથી ખડું એવીને પ્રગટ થયો અને બોલ્યો કે—‘એ વિદ્યુત્પ્રભને વરવાતું અને તેની સાથે વચવાતું જેને ઠીક લાગ્યું છે તે બંનેનું મનુષ્ય છેદી નાખું’ જેમ બોલતો પવનજય શેષથી તે વરદે આપ્યો, જેટલે તેના બાહુદંડને પકડી રાખી પ્રહસિત બોલ્યો—‘જરે મિત્ર ! શું તું નથી લણતો કે સ્ત્રી અસાધી હોય તો પણ ગાંધી જેમ વધ કરવાને લાયક નથી. તેમાં પણ આ અજનાસુદરી તો નિરપરાધી છે તે માત્ર લજ્જાને લીધે તેની સખીને બોલતાં જટકાવતી નથી, તે ઉપરાથી તે કંઈ અપવાદવાળી કરતી નથી. આ પ્રમાણે કહી પ્રહસિતે અત્યાચ્છેદપૂર્વક તેને જટકાવ્યો, જેટલે પવનજય ત્યાંથી નીકળી પોતાના આવાસમાં આવ્યો અને ત્યાં આખી રાત દુઃખિતહૃદયે જાગૃતપણે જ જાગીત કરી. પ્રાતઃકાળે તેણે પોતાના મિત્ર પ્રહસિતને કહ્યું કે—‘મિત્ર ! આ સ્ત્રી પરણવી કથા કામની નથી, કારણ કે જોકે સેવક પણ એ વિશ્વત હોય તો તે આપણને માટે થાય છે તો સ્ત્રીની થી વાત કરવી ? માટે બાલો આપણે આ કન્્યાને તણી કંઈને બહાણી આપણી નગરીએ જઈએ, કેમકે જે પોતાના આત્માને રૂએ નહિ તે સ્વાહિષ્ટ સોજન હોય તો પણ શા કામનું ?’ આ પ્રમાણે કહીને પવનજય આલવા લાગ્યો. જેટલે પ્રહસિત તેને પકડી રાખીને ચાંત વચને સમજાવવા લાગ્યો કે—‘પોતે કનૂલ કહેલા કામનું પણ ઉદ્ધવન કરવું તે મહાત્મ પુરૂષોને ઘટિત નથી, તો જે કાર્ય અતુલ્ય છે એવા સુરજનોએ કનૂલ કહેલું હોય તેનું ઉદ્ધવન કરવાની તો વાત જ કેમ થાય ? સુરજન મૂંઝવણી વેળી કે વા પ્રસાદથી આપી કે, તો પણ તે સત્પુરૂષોને પ્રમાણ છે, તેને માટે બીજી ક્ષતિ જ નથી. વળી આ અજનાસુદરીમાં તો જોકે લેશમાત્ર હોય નથી વળી સંહુદ્ધનનું હૃદય તેવા રોષના આશંકાથી દૂષિત થાય તેમ છે, તેમજ તારા અને તેના માતાપિતા ઉત્તમ પુરૂષો વચ્ચે પ્રજ્ઞાત છે તે છતાં જાતા ! સ્વચ્છદવૃત્તિએ બહાણી બાલ્યા જવાનો વિચાર કરવા કેમ લજ્જા પામતો નથી ? તારે શું તેઓને લલિત કરવા છે ?’ આ પ્રમાણે પ્રહસિતના કહેવાથી પવનજય જરા વિચાર કરીને હૃદયમાં શંકા છતાં પણ ત્યાં રહ્યો પછી નિર્ણય કરેલે દિવસે પવનજય અને અજનાસુદરીના પાણિમંદલનો મહેાત્સવ થયો. તે તેઓના માતાપિતાના નેત્રરૂપ કુસુમને ઘટ્ટ એવો બાહુલાકારી લાગ્યો.

પછી મહેદે કનેદથી પૂછેલો પ્રશ્નાદ સર્વ સ્વજનની સાથે તે વપુવરને લઈને કુર્ણથી પોતાની નગરીએ આ પો. ત્યાં પ્રશ્નાદે અજનાસુદરીને પૃથ્વીપર રહેલા નિમાનની જેવો જોકે સાદ માગનો સુદર મહેદે રહેવાને આપ્યો, પરંતુ પવનજયે તો વાણીથી પણ અજનાસુદરીની સલાહ લીધી નહિ, કારણ કે માની પુરૂષો પોતાના અપમાનને જેમ તેમ ભૂલી જતા નથી. અજનાસુદરી અદિનાની રાત્રિની જેમ પવનજય નિના નેત્રાકુચે અધકારવાળું મુખ કરી અસ્વસ્થતાના પાવનૂત થઈને રહેવા લાગી.

વારવાર પલગપર બને પડખાને પછાડતી એ બાળાની રાત્રિઓ વર્ષના જેવી લાંબી થઈ પડી અનન્ય મનવાળી અજનાસુદરી બે બાનુ વચ્ચે સુખક્રમણ રાખીને પતિનું જ આલેખન કરતી દિવસોનું નિર્જનન કરવા લાગી સખીઓ તેને વારવાર મીઠે વચને બોલાવતી, તથાપિ હેમતઞ્જનુમા કોયલની જેમ તે પોતાનું મૌનપણ છોડતી નહોતી.

એવી રીતે કેટલોક કાળ વ્યતીત થતા એક વખતે રાક્ષસપતિ રાવણના દૂતે આવી પ્રહ્લાદ રાજાને કહ્યું—“દુર્મતિ વરૂણ રાવણની સાથે નિરતર વૈર ધરાવ્યા કરે છે અને પ્રશ્નિપાતને સ્વીકારતો નથી જ્યારે તેને નમસ્કાર કરવાનું કહેવરાવ્યું ત્યારે અહંકારનો મોટો ગિરિ અને અનિદ્ર વચનો બોલનાર એ વરૂણ નેત્રથી પોતાના જુજ્જડને જોતો આ પ્રમાણે બોલ્યો—‘અરે એ રાવણ કોણ છે અને તેનાથી શું થવાનું છે ? હું ઈંદ્ર, વૈશ્રવણ, નલકુબર, સહસ્રાશુ, મરૂત, યમરાજ કે કૈલાસગિરિ નથી, હું તો વરૂણ છું’ કદિ દેવતાધિષ્ઠિત રતનોથી એ દુર્મતિ રાવણ ગર્વિષ્ઠ થયો હોય તો તે ભલે અહીં આવે તેના ચિરકાળથી એકલા થયેલા ગર્વને હું ક્ષણવારમા દૂર કરીશ’ આવા તેનાં વચન સાંભળી રાવણે ક્રોધ પામી તેના ઉપર ચડાઈ કરી અને સમુદ્રની વેળા કાઠાના ગિરિને જેમ રૂધે તેમ તેના નગરને લશ્કરવડે રૂધી ફીધું, એટલે વરૂણ યુદ્ધ કરવા માટે રાતા નેત્રવાળો થઈ રાજીવ અને પુડરીકે વિગેરે પુત્રોથી પરવર્યો સતો નગરની બહાર નીકળ્યો અને યુદ્ધ કરવા લાગ્યો તે મોટા સશ્ત્રામમા વરૂણના વીરપુત્રો મહાયુદ્ધ કરી ખરદૂષણને ખાંધીને તેના નગરમા લઈ ગયા પછી રાક્ષસોના સૈન્યમા જાગણ પડ્યું, એટલે વરૂણ પાણી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો પોતાની નગરીમા પેઠા પછી રાવણે વિદ્યાધરોના પ્રત્યેક રાજાને બોલાવવાને દૂતો મોકલ્યા જેઓમા અને તમારે માટે મોકલેલા છે”

આ પ્રમાણે દૂતના વચન સાંભળી પ્રહ્લાદ રાજા રાવણને સહાય કરવા માટે ત્યાં જવા તૈયાર થવા લાગ્યો, એટલે પવનજયે આવીને કહ્યું કે—“હે તાત ! તમે અહીં જ રહો હું જાઉં તે રાવણના મનોરથને પૂર્ણ કરીશ હું તમારો પુત્ર છું” આ પ્રમાણે કહી આગ્રહથી પિતાની સમતિ લઈ અને ગદા લોકોને બોલાવી પવનજય ત્યાં જવા આદ્યો પતિની આ યાત્રાના ખબર લોકોના મુખથી સાંભળીને સતી અજનાસુદરી ઉત્કંઠિત થઈ આકાશના શિખરથી દેવી ઉતરી આવે તેમ પ્રાસાદઉપરથી નીચે ઉતરી, પોતાના પતિને જોવાને માટે પુતળીની જેમ સ્તભને ટેકો દઈ અનિમેષ નેત્રે અને અસ્વાસ્થ્યથી પીડિત હૃદયે ઉભી રહી દ્વારના સ્તભને આધારે જેનું શરીર રહેલું હતું, ખીજના ચદ્ર જેવી જે લાગતી હતી, શિથિલ કેશવડે જેનું લલાટ ઢકાયેલું હતું, નિતબલાગ ઉપર જેની કૃશ શિથિલ થયેલી જુજ્જડતા લટકતી હતી, જેના અધરપદ્મવ તાબૂલના રંગવગરના ધૂસરા લાગતા હતા, અશ્રુજળથી જેનું મુખ ઘોવાતું હતું અને જેના નેત્રમાંથી અજન આદ્ય ગયું હતું એવી અજનાને પોતાની સન્મુખ ઉભેલી પવનજયે ચાલતી વખતે જોઈ તેને જોતા જ તેણે વિચાર્યું કે—‘અહો ! આ દુષ્ટ પુરુષિયાળી સીનું નિર્લજ્જપણ અને નિર્લયપણ કેવું છે ? અથવા તેનું દુર્મનપણ પહેલાથી જ મારા જાણુવામા આવ્યું છે, પણ માત્ર માતાપિતાની આજ્ઞાના ઉદ્દેશના ભયથી જ મારે તેને પરણવી પડી છે’ તે વખતે અજના તેના ચરણમા પડી અજલિ બેઠીને બોલી કે—“હે સ્વામી ! તમે ગદાની સલાળ લીધી, ગદાની સાથે હવ્યામહ્યા

જને મારી જરા પણ સભાળ લીધી નથી; તથાપિ હું વિજ્ઞાસિ કરું છું કે તમે મને ભૂલી જશો નહિ. પુનઃ પહેલા પધારને અને તમારો માર્ગ સુખકારી થશે.” આ પ્રમાણે જાણવી દીન થઈ ગયેલી શુદ્ધ આશિરવાળી સતીની પણ જવમલુના કરોને પવનજય વિજયને માટે આશ્ચર્ય થયેલ પતિને કહેલી અવજ્ઞાથી વિશેષપીડિત એ બાળા અતઃપ્રવૃત્તિ થઈને જાણીથી ભેદાયેલા નહીના વટની જેમ પૃથ્વીતળ ઉપર પડી. પવનજય ત્યાંથી માનસસરોવરે ગયો અને ત્યાં પ્રદોષકાળે નિવાસ કર્યો. ત્યાં એક પ્રાસાદ વિદ્યુર્વિને તે તેમના રહો કારણ કે ‘વિદ્યાધરોની વિદ્યા સર્વ મનોરથને સિદ્ધ કરે છે’ તે મહેલમાં પવનજય પણપર ઘેઠો હતો, તેવામાં નજીક આવેલા માનસસરોવરના કિનારા ઉપર પ્રિયવિશેષથી પીડિત એક અજ્ઞાત્રી તેના ભેવામાં આવી. તે પક્ષિણી પ્રથમ પ્રવૃત્તિ કરેલી મુલાકાતવાને પણ ખાતી ન હતી, શીતળ છતાં બાણે ઉડેલું હોય તેવા જાણી તે પરિ તાપ પામતી હતી, અજિજ્ઞાણની જેમ અંધારાથી પણ તે દુભાતી હતી અને કદચસ્વરે બાકે કહતી હતી. એવી તે બાળાને ભેઈ પવનજય વિચારવા લાગ્યો કે—“આ અજ્ઞાત્રીઓ આખો દિવસ પોતપોતાના પતિની સાથે કીડા કરે છે, તે છતાં માત્ર શત્રિને તેમના વિરુદ્ધ તે સહન કરી શકતી નથી; તો વિવાદ પછી વરતજ જેનો મેં ત્યાં જોઈ છે અને પરસ્ત્રીની જેમ મેં જેને કદાપિ જાણતી પણ નથી, તેમજ અહીં આવતી વખતે પણ મેં જેની સભાળ લીધી નથી, જાણે! એ પર્વત જેવા દુખના કારણે મૂળથી જ દબાયેલી છે અને જેણે મારા સમાગમનું કિંમત પણ મુખ બેસુ નથી તે અજનાનું શું થયું હશે? જાણે! મારા જીવા અવિવેકને ચિહ્નર છે. તે નિસારી મારાથી અપમાનિત થયેલી જરૂર મરી જશે. તેનો હત્તાના પાપથી દુર્ગુણ થયેલો હું પછી ક્યાં જઈશ?” આ પ્રમાણે ચિંતવી તેણે તે સર્વ પોતાના પ્રિય મિત્ર પ્રવૃત્તિને જણાવ્યું, કારણ કે મિત્ર વિના પોતાના દુઃખને જણાવવાનું બીજું કોઈ પાત્ર નથી. પ્રવૃત્તિને કહ્યું—“હાલ કાળે પણ તે તારા બહુવામાં જાણુ તે સાદું થયું, પણ તે બાળા વિશેષથી સારસ પક્ષિણીની જેમ અત્યારે છવતી હશે કે નહિ? કે મિત્ર! કહિ તે છવતી હોય તો અથાપિ તેનું આત્માસન કરવું તારે મુક્ત છે; તેથી તેની પાસે જઈ પ્રિયવચનને તેની આજ્ઞા મેળવીને સ્વાર્થને માટે તારે પાછું અહીં આવવું. આ પ્રમાણે હૃદયની જેમ બાળી સભાવના કર નાર તે મિત્રની પ્રેરણાથી પવનજય તેને સાથે હર્ષ ત્યાંથી ઉડીને અજનાસુદરીના મંદિરમાં આવ્યો અને શુભપણે દ્વાર ઉપર ઉભો રહ્યો. પ્રથમ પ્રવૃત્તિ આગળ મળને તેના ઘરમાં પેઠો તે વખતે અજનાસુદરી આપ જળમાં રહેલી ગાછડીની જેમ પલ્લવ ઉપર વરફાતી હતી, હિમવટે કમલિની પીઠાય તેમ અદની જ્યોત્સ્નાથી તે પીઠાતી હતી, હૃદયના અવસ્થાપથી તેના હારના મોતી કુટી જતાં હતાં લાગા નિઃશ્વાસથી તેના ઠેકાની મેળી અપગ થતી હતી, અસાધ્ય પીડાવટે પાછાતી ભુજાઓથી મળિયાં કહેલું ભાંજી જતાં હતાં. વસતતિહકા સખી તેને વારવાર ખીરજ આપતી હતી અને બાણે કામમય હોય તેમ તેની હાથ અને ચિત્ત મૃદ્ય થઈ જતા હતા. બાળી સ્થિતિમારહેલી અજનાસુદરી પ્રવૃત્તિના ભેવામાં આવી. પ્રવૃત્તિને અંતરની જેમ અકસ્માત્ પોતાના મહેલમાં આવેલો ભેઈ ‘અહિ કોણ આવ્યું?’ તેમ બધા પામતી તે બાળા ખીરજ લાંબીને જોતી—‘જાણે! તમે કોણ છો? અને પરપુરણ છતાં બહી કેમ આવ્યા છો? અથવા મારે તે બહુવાની જરૂર નથી તમે આ પરસ્ત્રીના

ધરમાંથી જતાં રહેા છે વસતતિલકા ! આ પુરૂષને ભુજાથી પકડીને બહાર કાઢ હું અંદ્રના જેવી નિર્મળ છું તેથી તેને જોવાને પણ યોગ્ય નથી મારા પતિ પવનજય શિવાય આ મારા સ્થાનમાં કોઈ બીજાને પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નથી. તું શું જોઈ રહી છે ?” તે સાંભળી પ્રહસિત નમસ્કાર કરીને બોલ્યો કે—“હે સ્વામિની ! ચિરકાળે ઉત્ક્રાંતિ થઈને આવેલા પવનજયના સમાગમની તમને વધામણી છે કામદેવતા મિત્ર વસતતી જેમ હું તેના પ્રહસિત નામનો મિત્ર તમારી આગળ આવ્યો છું અને મારી પછવાડે તમારા પતિ આવેલા જ છે એમ જાણી લેજો ” અજના બોલી કે—“અરે પ્રહસિત ! વિધિએ જ મારૂ હાસ્ય કરેલું છે, તો પછી તમે મને શામાટે હસો છો ? આ મશ્કરીનો સમય નથી અથવા એમા તમારો દોષ નથી મારા પૂર્વકર્મનો જ દોષ છે, નહિ તો તેવો કુળવાન પતિ મારો શામાટે ત્યાગ કરે ? પાણિ-શ્રહભુથી માડીને પતિએ ત્યાગ કરેલી એવી મને આજે બાવીશ વર્ષ વીતી ગયા છે, તથાપિ હું પાણિથી અદ્વાપિ છું છું ” આ પ્રમાણેના તેના વચનો સાંભળી તેના હૃદયને ભાર જેની ઉપર આવેલો છે એવો પવનજય અદર પ્રવેશ કરીને અશ્રુથી ગૂંચાઈ વાણીએ આ પ્રમાણે બોલ્યો—“હે પ્રિયા ! મૂર્ખ છતાં પોતાને ડાહ્યો માનનારા એવા મે વિવાહથી માડીને તારા જેવી નિર્દોષ સ્ત્રીનો દોષિત ગણી ત્યાગ કર્યો છે મારા દોષથી તું આવી દુઃસહ દુર્દશાને પ્રાપ્ત થઈ છે અને થોડા વળતમાં મૃત્યુ પણ પામી જાત, પણ મારા લાગ્યેયોગે તું જીવતી રહી છે ” આ પ્રમાણે બોલતા પોતાના પતિને આગળીને લલ્લજીવતી બાળા પલ-ગની ઇસનો ટેકો લઈ મુખ નીચું રાખીને ઉભી થઈ પછી હસ્તી જેમ લતાને પકડે તેમ વલયાકાર ભુજાએ તેને પકડી લઈને પવનજય પલગપર બેઠો પવનજયે ફરીથી કહ્યું— ‘હે પ્રિયા ! શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા મે તારા જેવી નિરપરાધી સ્ત્રીને દુષ્ટી કરી છે તે ક્ષમા કરજો’ પતિના આવા વચન સાંભળી અજના બોલી કે—“હે નાથ ! એવું બોલો નહીં હું તમારી સહાની ઠાસી છું, તેથી મારી ક્ષમા માગવી તે અનુચિત છે’ પછી પ્રહસિત અને વસતતિ-લકા બહાર આવ્યા, કારણ કે જ્યારે દપતી એકાતમા મળે ત્યારે ચતુર પાસવાનો? ત્યા રહેતા નથી’ પછી અજના અને પવનજય સ્વેચ્છાએ રમવા લાગ્યા અને રસના આદે-શમા આખી રાત્રિ એક પહોરની જેમ વીતી ગઈ રાત્રિ વીતીને પ્રભાત થયેલ જોઈ પવન-જયે કહ્યું કે—‘હે કાતા ! હું વિજય કરવાને માટે જઈશ, નહિ તો શુદ્ધનને ખખર પડશે હે સુદરી ! હવે પછી ખેદ ધરશે નહિ અને હું રાવણનું કાર્ય કરીને આવું ત્યા સુધી સખીઓની સાથે મુખે કાળ નિર્ગમન કરજો’ અજના બોલી કે—“તમારા જેવા બળ-વાન વીરને તે કાર્ય તો સિદ્ધ જ થયેલું છે, પરંતુ જો મને જીવતી જોવા ઇચ્છતા હો તો કાર્ય સાધીને સત્વર પાછા પધારજો વળી હું આજે ઋતુસ્નાતા હતી, તેથી કદિ જો મને ગર્ભ રહેશે તો દુર્જન લોકો તમારી ગેરહાજરીમા મારી નિંદા કરશે ” પવનજયે કહ્યું— ‘હે માનિની ! હું સત્વર પાછો આવીશ મારા આવવાથી નીચ લોકોને તારા અપવાદ બોલ-વાનો અવકાશ જ મળશે નહિ અથવા મારા સમાગમને સૂચવનારી આ મારા નામથી અડિત મુદ્રિકા લે તેવો સમય આવે તો તે પ્રકાશિત કરજો’ એવી રીતે કહી મુદ્રિકા આપીને

પવનજય ત્યાંથી ઉઠી માનસ સરોવરના તટઉપર રહેલી પોતાની છાવણીમાં આવ્યે. પછી દેવતાની જેમ ચૈત્યની સાથે આકાશમાર્ગે આવી તે લક્ષ્મીપુરીમાં આવ્યે અને રાવણને પ્રણામ કર્યે. ત્યારપછી કાતિવટે તરૂણ સૂર્યની જેમ પ્રકાશતો રાવણ પણ પોતાની સેનાની સાથે પાતાળમાં વરૂણની સાથે મુદ્દ કરવા ગયે.

અહીં તે દિવસથી અજનાસુહરીએ અર્ધ ધારણ કર્યો, તેથી તેનાં સર્વ અવયવો વિશેષ સૌંદર્યથી શોભવા લાગ્યાં. મુખપર ગાલની શોભા પાડુવર્ણી થઈ, સ્તનનાં મુખ સ્થામ થયાં, અતિ અત્યંત મહા મર્ધ અને નેત્ર વિશાળ તેમજ ઉન્નત થયાં. તે શિવાય બીજાં પણ અર્ધના લક્ષણો તેના શરીર ઉપર સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યા, તે બેધને કૈતુભતી નામે તેની સામુ તિસ્ત્કારથી બોલી—“અરે પાપિણી ! જન્મે કુળને કલક આપનારૂં આ કાર્ય તે શું કર્યું ? પતિ દેશાંતર છતાં તું અર્ધિણી કેમ થઈ ? મારે પુત્ર વારી અવજ્ઞા કરતો તારે હું બાણી હતી કે તે અજ્ઞાનથી તને દૂષિત ગણે છે પણ તું બ્યભિચારિણી છે તે આવસુખી મારા બાણવામાં નહોતું ” આવી રીતે બ્યારે સામુએ તેના તિસ્ત્કાર કર્યો ત્યારે અજના સુહરીએ આખમાં અમ્મ લાવીને પતિસમાજમના ચિન્હરૂપ સુદ્રિષા તેને બતાવી. તે બેધ છતાં પણ લબ્ધાથી નમ્ર મુખ કરી રહેલી અજનાને તેની સામુએ ફરીવાર તિસ્ત્કારથી કહ્યું કે—“અરે દુહા ! જે તારો પતિ તારું નામ લેતો નહિ તેની સાથે તારો સજમ શી રીતે થાય ? મારે માત્ર સુદ્રિષા બતાવી અમને શામાટે છેતરે છે ? બ્યભિચારિણી સ્ત્રીઓ એવા છેતરવાના પ્રકારે ધણા બાણ છે કે સ્વચ્છદ્યારિણી ! તું આજે જ મારા ઘરમાંથી નીકળીને તારા પિતાને ઘેર જા, અહીં ઉભી રહે નહિ. મારું સ્થાન તારા બેળીને મારે થોડું નથી.” આ પ્રમાણે અજનાનો તિસ્ત્કાર કરી રાક્ષસીની બેળી નિર્ઘવ કૈતુભતીએ તેને તેના પિતાને ઘેર મૂકી આવવા માટે સેવકપુરૂષોને આજ્ઞા કરી તેઓ અજનાને વસતાવલકાંસદિત વાહનમાં બેસારી મહેશ્વરનગરની સગીરે લઈ ગયા, અને ત્યાં નેત્રમાં અણુ લાવી તેને વાહનમાંથી ઉતારી પછી માતાની જેમ નમસ્કાર કરી અને તેને ખમાવીને તેઓ પાછા ગયા. ઉત્તમ એવઠા સ્વામીના પરિવાર ઉપર પણ સ્વામીની સમાન વૃત્તિવાળા હોમ છે.

તે સમયે બાણે તેના દુખથી દુખી થયો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો, કારણ કે સ્વપુરૂષો સ્વજનની વિપત્તિ બેધે શકતા નથી. પછી ત્યાં અજનાએ મુવક પક્ષીના ધોર પુત્કારથી, કાઠીઓના શેત્કારથી નાકારોના આક્રમથી, સીકારી પ્રાણીઓના વિવિધ અગ્ધોથી અને રાક્ષસોના સગીરની બેધ પિચળાનાં કોલાહલથી બાણે પોતાના મન કુટી ગયા હોય તેમ આખી રાત્રિ બાજતપણે જ નિગર્જન કરી. પ્રાતઃકાળે તે દીનભાગ્ય લબ્ધાથી સકોચ પામતી સતી ભિક્ષુસીની જેમ પરિવારરહિત પિતાના બૃહદ્વાર પાસે હળવે હળવે આવી તેને અજ્ઞાનક આવેલી બેધ પ્રતિકારી સજમ પામી ગયો. પછી વસત તિલકાના કહેવાથી તેની તેવી અવસ્થા તેણે શબ્દની પાસે નિવેદન કરી. તે શબ્દનું મુખ નમ્ર અને સ્થામ થઈ ગયું. તે વિચારમાં પડ્યો કે— અહા ! વિધિના વિપાકની પેઠે સ્ત્રીઓનું અસ્તિત્વ પણ અભિલ્ષ છે આ કુલટા અજના મારા કુળને કલકિત કરવાને મારે મારે ઘેર આવી છે; પરંતુ અજનનો લેશ પણ ઉન્નત વસ્ત્રને દૂષિત કરે છે. આ પ્રમાણે રક્ત ચિતવતો હતો તેવામાં તેના પ્રસન્નકીર્તિ નામે નીતિમાન પુત્ર અમરસતમુખે કહેવા લાગ્યો—“આ

દુષ્ટાને સત્વર અહીંથી કાઢી મૂકો તેણે આપણા કુળને દૂષિત કર્યું છે સર્વે ઠસેલી આગળીં
 બુદ્ધિમાન પુરૂષ શું નથી છેદી નાંખતો ?” તે વખતે મહોત્સાહ નામનો એક મંત્રી બોલ્યો—
 ‘દુહિતાઓને સાસુ તરફથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પિતાના ઘરનું જ શરણ હોય છે
 પ્રભુ ! કદિ તેની સાસુ કેતુમતીએ ફર થઈને આ નિર્દોષ બાળાઉપર કોઈ ખોટો દોષ ઉત્પન્ન
 કરીને કાઢી મૂકી હશે તો શી ખબર ? માટે જ્યાં સુધી આ સદોષ છે કે નિર્દોષ છે એ
 સ્પષ્ટતા ન થાય ત્યાં સુધી તેનું શુભ રીતે પાલન કરો એને પોતાની પુત્રી બાણીને એ
 ઉપર એટલી કૃપા કરો’ રાજાએ કહ્યું—“ સર્વ ઠેકાણે સાસુ તો એવી હોય છે, પણ વધુએ
 આવું અગ્નિ કોઈ ઠેકાણે હોય નહિ આપણે પ્રથમથી સાલગ્યુ છે કે આ અંજના પવન
 જયને ધિક્કારને પાત્ર હતી અર્થાત્ પવન જયને તેની સાથે પ્રીતિભાવ નહોતો, તો પવન જયધક્તી તે
 ગર્ભ શી રીતે સભાવે ? માટે આ સર્વથા દોષવતી છે તેની સાસુએ તેને કાઢી મૂકી તે સાફ
 કર્યું છે, માટે અહીંથી પણ કાઢી મૂકો. તેનું સુખ આપણે જોશું નહિ” આવી રાજા
 આજ્ઞા થતા જ ફીનસુએ આજ્ઞા દ કરતા લોકોએ કથથી જોયેલી તે અંજનાને દ્વારપાળે કાઢી
 મૂકી હુધ્રા અને તૃષાથી પીડિત, શ્રાત થયેલી, નિશ્વાસ નાખતી, અશ્રુ વર્ષાવતી, દર્ભશ
 વિધાયેલા પગમાંથી નીકળેલા રૂધિરવડે ભૂમિતળને રગતી, પગલે પગલે સ્ખાલત થતી અં
 વૃક્ષે વૃક્ષે વિશ્રામ લેતી અંજના દિશાઓને પણ રોવરાવતી સખીની સાથે ચાલી નીકળ
 જે જે નગરમા કે ગામમા તે જતી ત્યાં પ્રથમથી આવેલા રાજપુરૂષો તેને રહેવા દેતા નહિ
 તેથી તે કોઈ પણ જગ્યાએ સ્થિતિ કરી શકી નહિ ચારે તરફ ભટકતી તે બાળા અનુકં
 એક મહાટવીમા આવી પહોંચી ત્યાં પર્વતના કુજમાં એક વૃક્ષની નીચે બેસીને તે વિલા
 કરવા લાગી—“ અહા ! હું મહાભાગ્યવાળીને સુરજનોથી પણ અપરાધનું વિવેચન થવ
 શિવાય પ્રથમથી જ દંડ થયો હે કેતુમતી સાસુ ! તમે કુળને કલક લાગવા ન દી
 તે સાફ કર્યું હે પિતા ! તમે પણ સખીના ભયથી સાફ વિચાર્યું હું ખિત નારીઓ
 આશ્વાસનનું કારણ માતા છે હે માતા ! તમે પણ પતિના છદ્મને અનુસરીને મારી ઉપેક્ષ
 કરી હે ભાઈ ! પિતા જીવતા તારો કાંઈ દોષ નથી હે નાથ ! એક તમે ફર રહેતા મા
 સર્વે જનો શત્રુ થયા હે પ્રિય ! સર્વથા પતિવિનાની સ્ત્રી એક દિવસ પણ જીવશે નહિ
 કે જેવી રીતે મહાભાગ્યમાં શિરોમણિ એવી હું હજી જીવું છું !”

આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી અંજનાને તેની સખીએ સમભવીને આગળ ચલાવી દ
 જતા એક સુશની અદર ધ્યાન કરતા અમિતગતિ નામના એક મુનિ તેમના જોવામા આવ્ય
 તે ચારણશ્રમણ મુનિને નમસ્કાર કરીને તે બંને સ્ત્રીઓ વિનયપૂર્વક તેમની પાસે બે
 એટલે મુનિએ પણ ધ્યાન સમાપ્ત કર્યું, અને પોતાનો દક્ષિણ કર ઉંચો કરીને મનોર
 અને કલ્યાણરૂપ મોટા આરામમા નીકળેલી ધર્મલાભરૂપ આગિષ આપી પછી વસત
 તિલકાએ લક્ષિથી નમસ્કાર કરીને અંજનાનું બધું દુઃખ મૂળથી મુનિને કહી બતાવ્યું અં
 આ અંજનાના ગર્ભમા કોણ છે ? અને કયા કર્મથી અંજનાને આવી દશા પ્રાપ્ત થઈ છે
 આ પ્રમાણે પૂછ્યું એટલે મુનિ બોલ્યા કે—“ આ જ બહીષ્કાત ભરતશ્વેત્રને વિષે મદર નામ
 નગરમા પ્રિયન્દી નામે એક વણિક રહેતો હતો તેને જ્યાં નામની સ્ત્રીથી ચંદ્રની જે
 કળાનો નિધિ અને જેને દમ (ઈન્દ્રપદમન) પ્રિય છે એવો દમચત નામે એક પુત્ર થયો, એ

વળતે તે ઉદાનમાં કીડા કરવા ગયો ત્યાં આધ્યાય ધ્યાનમાં તત્પર જોવા જોકે મુનિરાજના તેને દર્શન થયા તેણે તેમની પાસેથી શુદ્ધ બુદ્ધિએ ધર્મ સાબળ્યો અને પ્રતિજ્ઞા પામીને સમક્ષિત તથા બીજા વિવિધ નિયમો શ્રવણ કર્યા. ત્યારથી તેણે મુનિજીને યોગ્ય અને અનિર્દિત જ્ઞાન આપવા માં યુ તા અને સયમમાં જ જોડાઈને રાખતો તે કાળક્રમે મૃત્યુ પામી બીજા દેવલોકમાં પરમર્દિક દેવતા થયો. ત્યાંથી સ્થળીને આ જ બુદ્ધીપ્રમા મુર્ત્યાંકુપુરના રાજા વીરચ દ્રુતી પ્રિય બુદ્ધકર્મી નામની રાણીથી પુત્રપણે જન્મવર્ષો. તે મિહિર દ્રુત જોવા નામથી વિખ્યાત થઈ જૈનધર્મને સ્વીકારી કર્મયોગે મૃત્યુ પામીને દેવપણને પ્રાપ્ત થયો. ત્યાંથી સ્થળીને આ વૈતાલ્યગિરિપર આવતા વઢણ નામના નગરમાં મુકેટ રાજા અને કન કૈદરી રાણીનો મિહિરવાહન નામે પુત્ર થયો. ચિરકાળ રાજ્ય ચોરથી શ્રી વિભજામણના વીર્યમાં લક્ષ્મીધર મુનિની પાસે તેણે જાત મહાજી કર્યું કુળપ તપસ્યા કરી મૃત્યુ પામીને તે લાલક દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાંથી સ્થળીને આ તારી સખી જન્મનાના ઉદરમાં આવ્યો છે એ પુત્ર ગુણેનું સ્થાન, મહાપરાક્રમી, વિવાધધનો રાજા, ચરમદેહી અને પાપશુદિત મનવાળો થયો. હવે તારી સખીનો પૂર્વ જન્મ સાબળ. કનકપુર નગરમાં કનકરથ નામે જોકે મહાસ્ત્રીજીમાં શિશ્યમણિ રાજા હતો. તેને કનકોદરી અને લક્ષ્મીવતી નામે બે પત્નીઓ હતી, તેમાં લક્ષ્મીવતી અત્યંત મહાજી માવિષા હતી. તે પોતાના વૃદ્ધચેત્વમાં રત્નમય જિનભિજને સ્થાપિત કરીને ઉભય કાળ તેની પૂજા અને વચન કરતી હતી. કનકોદરીને તે વિષે ધર્મ ઉત્પન્ન થવાથી તે દુષ્ટ દુઃશયી સ્ત્રીએ જોકે વળતે તે જિનભિજ કરી લઈ અપવિત્ર ઉદરમાં સલાહી દીધું. તે વળતે જન્મથી નામે જોકે સાધ્વી વિકાર કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા તે તેને પ્રતિમા સલાહી દેખીને ધ્યાનમાં—'અરે જાલી સ્ત્રી! આ તે શુ કર્યું? આ જન્મ વળી પ્રતિમાને અહીં નાખવાથી તે વારા આત્માને સસારના અનેક કુળને પાત્ર થશે. જન્મથી સાધ્વીના આ પ્રમાણે કહેવાથી કનકોદરીને પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે તત્કાળ તે પ્રતિમા ત્યાંથી લઈ શુદ્ધ કરી ખમણીને જે સ્થાનેથી લીધી હતી ત્યાં મૂકી દીધી. ત્યારથી તે સમ કિતધારી થઈને જૈનધર્મને પાળવા લાગી. અનુક્રમે આધુપ્ય પૂર્ણ થતાં મૃત્યુ પામીને તે સોધર્મકલ્પમાં દેવી થઈ ત્યાંથી સ્થળીને આ તારી સખી મહેક રાજાની પુત્રી થઈ તેણે અહીં તની પ્રતિમા દુસ્થાને નાખી હતી તેનું આ જીવ તેને પ્રાપ્ત થયેલું છે તું તે જન્મમાં તે કર્મ કરવામાં તેને અનુમોદન કરનાર અને મદદગાર હતી, તેથી તું પણ તેની સાથે તેનું જીવ ચોરવે છે પણ હવે તે દુષ્ટ કર્મનું જીવ પ્રાપ્ત. ચોરથી લીધું છે, માટે જાવે જાવે શુભ જીવને આપનાર જિનધર્મને શ્રદ્ધા કરે. અહીંથી આ સ્ત્રીના માથા અદ્ધરમાં આવ્યો તેને પોતાને ઘેર લઈ જશે અને મોઠા સગમમાં તેને તેના પતિની સાથે પણ મેળાપ થશે.'

આ પ્રમાણે કહી તે જન્મે સ્ત્રીજીને અહીંત ધર્મમાં સ્થાપિત કરીને તે મુનિ ગુરુની જન્મ આકાશમાં ઉડી ગયા. તેવામાં ત્યાં આવતો જોકે મુવાન સિંહ તેમના જોવામાં આવ્યો. પોતાના પુષ્પના પછાડવાથી બંધે પૃથ્વીને ફાડતો જોય તેવો તે દેખાતો હતો, મોટા ભુતકાર મનિથી દિશાઓના કુજને પૂરી રેતો હતો, હાથીઓના ઘ્મિરથી વિહરાળ હતો,

નેત્રો લીપક જેવા અકચકિત હતાં, દાદો વજના કદ જેવી હતી, દાત કરવતના જેવાં ફૂર હતા, કેશવાળી અગ્નિની જ્વાળા જેવી હતી, નખ લોહના અકુશ જેવા હતા અને તેનું ઉર સ્થળ શિલા જેવું હતું આવા સિંહને જોતા જ તે બન્ને સ્ત્રીઓ બાંહે ભૂતળમા પેસવાને ઇચ્છતી હોય તેમ જમીન તરફ જોતી સતી કપવા લાગી અને લય પામેલી હારણીની જેમ હવે ક્યા જવું ? જોવા લયથી સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં તે ગુહાના અધિપાત મણિચૂળા નામના ગધર્વે અઘટાપદ પ્રાણીનું રૂપ લઈ તે સિંહને મારી નાખ્યો પછી અઘટાપદનું રૂપ સહુરી લઈ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરી તેણે એ બન્ને સ્ત્રીઓના હૃદયને માટે પોતાની પ્રિયાસહિત અર્ધત ગુણની સ્તુતિ કરવા માડી પછી તે સ્ત્રીઓએ તેનું સાંનિધ્ય છોડ્યું નહિ બન્ને જણી તે ગુફામા જ રહી અને ત્યાં મુનિસુવત પ્રભુની પ્રતિમાનું સ્થાપન કરીને નિરતર તેનું પૂજન કરવા લાગી

એક દિવસે સિંહણ જેમ સિંહને જન્મ આપે તેમ અજનાએ ચરણમા વજ, અકુશ અને ચક્રના ચિન્હવાળા એક પરાક્રમી પુત્રને જન્મ આપ્યો વસતતિલકાએ હર્ષિત થઈ અન્ન-જળ વિગેરે લાવીને તેનું પ્રસૂતિકર્મ કર્યું તે વખતે પુત્રને ઉત્સગમા લઈ દુ.ખી અજના મુખપર અશ્રુ લાવીને તે ગુહાને રૂઢન કરાવતી સતી વિક્લાપ કરવા લાગી—“હે મહાત્મા પુત્ર ! આવા ઘોર વનમા તારો જન્મ થવાથી પુણ્યવગરની હું રાક સ્ત્રી તારો જન્મેત્સવ શી રીતે કરું ?” આ પ્રમાણે રૂઢન કરતી અજનાને જોઈ પ્રતિસૂર્ય નામના એક ખેચરે તેની પાસે આવી મધુર વાણીએ તેને દુખનું કારણ પૂછ્યું : એટલે તેની સખીએ આખમા આસુ લાવીને વિવાહથી માડીને પુત્રના જન્મસુધીનું અજનાના દુ.ખનું સર્વ વૃતાત કહી સભળાવ્યું તે સાલળી તેની આખમાં પણ આસુ આવ્યા પછી તે બોલ્યો—“હે બાળા ! હું હતુપુરનો રાજા છું પિતા ચિત્રલાનું અને માતા સુદરીમાળાનો હું પુત્ર છું. માનસવેગા નામની તારી માતાનો હું લાઈ ગાઈ છું સારા ભાગ્યે તને જીવતી જોઈને હું ખુશી થયો છું તો હવે તું આશ્વાસિત થા’ તે પોતાનો માતુલ (મામા) છે, એણે જાણી અજના અધિક અધિક રૂઢન કરવા લાગી “દિગ્દજનના અવલોકનસમયે પ્રાયઃ ફરીને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.” તેને રૂઢન કરતી નિવારીને પ્રતિસૂર્યે પોતાની સાથે આવેલા કોઈ દૈવજ્ઞ (જોષી)ને તે પુત્રના જન્મ વિષે પૂછ્યું દૈવજ્ઞે કહ્યું—“આ કુમાર શુભ ગ્રહના બળવાળા લગ્નમા જન્મેલો છે તેથી પુણ્યવાન છે તે અવશ્ય મોટો રાજા થશે અને આ ભવમા જ સિદ્ધિને પામશે આજે ચૈત્ર માસના કૃષ્ણ-પક્ષની અષ્ટમી તિથિ છે, શ્રવણ નક્ષત્ર છે અને રવિવાર છે, સૂર્ય ઉઘડે તો મેષ રાશિમા આવ્યો છે, ચંદ્ર મકરનો થઈ મધ્ય ભવનમા રહેલો છે, મગળ મધ્યમ થઈ મેષ રાશિમા છે, બુધ મધ્યપણે મીનરાશિમા આવ્યો છે, શુક્ર ઉઘડે તો થઈ કર્કરાશિમા રહ્યો છે, શુક્ર ઉઘડે તો થઈ મીન રાશિમા છે, શનિ પણ મીન રાશિમા છે, મીનલગ્નનો ઉદય છે અને પ્રક્ષ યોગ છે તેથી તેનો જન્મસમય સર્વ રીતે શુભ છે ”

પછી પ્રતિસૂર્ય પુત્ર અને સખીસહિત પોતાની ભાણેજને ઉત્તમ વિમાનમા બેસાડીને પોતાના નગર તરફ લઈ ચાલ્યો માર્ગે જતા વિમાન ઉપર લટકતા ઉંચા રત્નમય ગુમખાની પુઘરીઓને લેવાની ઇચ્છાથી તે બાળક માતાના ઉત્સગમાથી ઉછળ્યો, તેથી આદાશમાથી

વજની જેમ તે પર્વત ઉપર પડ્યો. તેના પડવાના આઘાતથી તે ગિરિના ચૂરચૂર થઈ ગયા. પુત્રના પડી જવાથી તત્કાળ અજના પોતાના હાથથી હૃદયને કુપ્તવા લાગી અને પ્રતિશ્વથી ઝુઝાઓને પણ શાવશાવતી સતી થવા લાગી. પ્રતિસ્પર્ધે તરતજ બાળકની પછવાડે જઈ તેને અક્ષત અને ઉપાડી લીધા અને નાશ પામેલા નિધાનની જેમ પાછો લાવીને અજનાને સોંપ્યો. પછી મનની જેવા વેગવાળા વિમાનવડે પ્રતિસ્પર્ધા બંધા મહોત્સવ થઈ રહ્યો છે એવા હનુપુર નગરમાં શીઘ્ર આવી પહોંચ્યો. ત્યાં અજનાને તેણે હર્ષથી પોતાના ઘરમા ઉતારી. બાલ્યે કુળદેવી આવી હોય તેમ માનીને તેના સર્વ અત્યુચ્ચે તેની પૂજા કરી. જ મતાજ હનુપુર નગરમાં પ્રથમ આવ્યો, તેથી માતૃલ પ્રતિસ્પર્ધે અજનાના પુત્રનું હનુમાન એવું નામ પાડ્યું તેના વિમાનમાંથી પડવાવડે પર્વત ચૂર્ણ થઈ ગયો, તેથી તેણે તેનું શ્રીશૈલ એવું બીજું પણ નામ પાડ્યું. માનસ સરોવરના કમલવનમાં રાજકુસુમા શિશુની જેમ હનુમાનપ્રમાર ઘસાડ્યો ફીટા કરતો ત્યાં મોટો થવા લાગ્યો અને 'એ રોષ કેતુમતી સાડુએ પોતાની ઉપર આરોપણ કરેલો છે તે હવે કેવી રીતે ઉતરશે ?' તેની નિરતર ચિંતા કરતી અજના શબ્દસહિત હોય તેમ રહેવા લાગી.

અહીં રાવણની મહાદે ગમેલા પવનજન્યે સધી કરીને ખસ-ફસડીને વજ્રપાસેથી છોડાવ્યા અને રાવણને સતોષ પમાડ્યો. પછી રાવણ પાશ્વરસાથે લક્ષમાં ગયો અને પવનજન્ય તેની રજા લઈ પોતાના નગરમાં આવ્યો. માતાપિતાને પ્રણામ કરી તે અજનાના વાસગૃહમાં આવ્યો. ત્યાં અજનાશરિત તે વાસગૃહ જ્યોત્સ્નાશરિત ચક્રના જેવું નિસ્તેજ એવામાં આવ્યું. ત્યાં રહેલી કોઈ એક સ્ત્રીને તેણે પૂછ્યું કે- નેત્રને અમૃતાબ્જન જેવી મારી પ્રિયા અજના કયા છે ? તેણે કહ્યું કે- 'તમે રણયાત્રામાં ગયા પછી કેટલેક દિવસે અર્ધસહવના રોષથી તમારી માતા કેતુમતીએ તેને કાઢી મૂકી છે, અને પાપી સેવકપુરુષો તમારી માતાના હુકમથી મહેકનગરની નજીકના અરણ્યમાં હરિષ્ચીની જેમ ભચકુલ જેવી તે બાળાને મૂકી આવ્યા છે.' તે સાંભળતા જ પવનજન્ય પવનવેગે પારે વાની જેમ પ્રવાને મળવાને ઉત્સુક થઈ પોતાના સાસરાના નગરમાં આવ્યો. ત્યાં પણ પ્રિયાને એક નહીં ત્યારે તેણે કોઈ સ્ત્રીને પૂછ્યું કે- અહીં મારી અજના પ્રિયા આવી હતી કે નહિ ? તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે- "હા, તે વસવતિલક્ષ્મીએ અહીં આવી હતી, પણ તેની ઉપર આવેલા બલિઆરના રોષથી તેના પિતાએ તેને કાઢી મૂકેલી છે." તે વચનથી બાલ્યે વજ્રથી હણાયો હોય તેવો થઈ પવનજન્ય પ્રિયાને શોધવા માટે પર્વત અને વન વિવેરમાં ભ્રમવા લાગ્યો. કોઈ ઠેકાણે જ્યારે તેને પોતાની પ્રિયાના બળર મળ્યા નહિ ત્યારે શાપથી જાદુ થયેલા દેવની જેમ એક પાત્રી તેણે પોતાના પ્રદક્ષિત નામના મિત્રને કહ્યું- 'હે મિત્ર ! તું જઈને મારા માતાપિતાને કહે કે બધી પૃથ્વીમાં ભટકતાં હજી સુધી મેં કોઈ ઠેકાણે અજનાસુદરીને એક નહીં, હજી ફરીવાર અરણ્યમાં જઈ તે બિખારીનો શોધ કરીશ. નો મળશે તો સાઈ નહિ તો છેવટે હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ." પવનજન્યના કહેવાથી પ્રદક્ષિતે તત્કાળ આદિત્યપુરમાં આવી પ્રદલાહ અને કેતુમતીને તે સંદેશો કહ્યો. તે સાંભળીને કેતુમતી બાલ્યે હૃદયમાં પાપાણુથી હણાઈ હોય તેમ મૂર્ચ્છિત થઈને પૃથ્વીપર પડી.

શોહીવારે સસા મેળવીને તે જોલી કે—“ હે કઠિન હૃદયવાળા પ્રહસિત ! મરવાનો નિશ્ચય કરનારા તારા તે પ્રિયમિત્રને વનમાં એકલો મૂકીને તું અહીં કેમ આવ્યો ? અથવા મેં પાપિણીએ વિચાર્યા વગર અંજના જેવી ખરેખર નિર્દોષ સ્ત્રીને કાઢી મૂકી તે કેવું ખરાબ કર્યું છે ? એ સાધ્વી ઉપર દોષારોપણ કરવાનું મને અહીં જ પૂર્ણ ફળ મળ્યું છે “અતિ ઉગ્ર પાપ અને પુણ્યનું ફળ અહીં જ મળે છે.”

આ પ્રમાણે રૂદન કરતી કેતુમતીને નિવારીને અંજનાને શોધવા નીકળેલા પવન-જયની જેમ પ્રહ્લાદ રાજા પવનજયને શોધવા આવ્યા અંજના અને પવનજયની શોધને માટે પ્રહ્લાદે પોતાના મિત્ર એવા સર્વ વિદ્યાધર રાજાઓની પાસે અનેક દૂતોને મોકલ્યા, અને પોતે અનેક વિદ્યાધરોની સાથે પુત્ર અને પુત્રવધૂને શોધતો શોધતો ત્વરાથી ભૂતવન નામના વનમાં આવ્યો ત્યાં એક ચિતા રચીને તેમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત કરતો પવનજય તેમના જોવામાં આવ્યો પછી ચિતાની પાસે ઉભો રહી પવનજય જોલ્યો કે—“ હે વનદેવ-તાઓ ! વિદ્યાધરોના રાજા પ્રહ્લાદ અને કેતુમતીનો હું પુત્ર છું અંજના નામે એક મહાસતી મારી પત્ની હતી તેની સાથે વિવાહ કર્યો ત્યારથી મેં દુષ્ટપ્રાદ્યને એ નિર્દોષ સ્ત્રીને દુઃખી કરી છે તેનો ત્યાગ કરીને સ્વામીના કાર્યને માટે હું રણયાત્રાએ જતો હતો, તેવામાં દૈવયોગે તેને નિર્દોષ જાણીને પાછો તેની પાસે આવ્યો અને તેની સાથે સ્વેચ્છાએ કીડા કરી મારા આવ્યાની નિશાની આપી હું માતાપિતાથી અજ્ઞાત રહી પાછો મારા સૈન્યમાં આવ્યો તે જ દિવસે તે કાતાને ગર્ભ રહ્યો મારા દોષને લીધે તેની પર દોષની શકા રાખતા વહિલોએ તેને કાઢી મૂકી તે અત્યારે કયા હશે તે કાંઈ જણાતું નથી તે આગળ અને હમણાં પણ નિર્દોષ જ છે તે છતાં મારા અજ્ઞાનદોષથી દારૂણ દશાને પ્રાપ્ત થઈ છે અરે ! મારા જેવા અપરિત (મૂર્ખ) પતિને ધિક્કાર છે ! મેં બધી પૃથ્વીમાં ભટકીને તેનો શોધ કર્યો, તથાપિ રત્નાકરમાં રત્નની જેમ તે મને મદભાગ્યને પ્રાપ્ત થઈ નથી, માટે તે આજે હું મારા શરીરને અગ્નિમાં ઢોરું છું કેમકે જો જીવતો રહું તો યાવજીવિત આ વિરહાનલ હું સહન કરી શકું તેમ નથી, માટે હે દેવતાઓ ! જો તમે મારી કાતાને જીવો તો તેને આ ખબર આપજો કે તારા પતિએ તારા વિયોગથી અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો છે.” આ પ્રમાણે કહીને જેમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો છે એવી તે ચિતામાં ઝપાપાત કરવાને પવનજયે ઉછાળો માર્યો, તે વખતે તેના સર્વ વચનો જોણે સાલજ્યા છે એવા પ્રહ્લાદે અતિ સખ્રમથી ઉતાવળે તેની પાસે આવી તેને બે હાથવડે પકડીને છાતીસાથે દબાવ્યો ‘ પ્રિયાના વિયોગની પીડાના ઉપાયરૂપ મૃત્યુમાં મને આ શુ વિદ્ય થયું ? ’ એમ પવનજયે ઉચે સ્વરે કહ્યું એટલે પ્રહ્લાદ નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને જોલ્યો કે—“ હે પુત્ર ! નિર્દોષ પુત્રવધૂને કાઢી મૂકવામાં ઉપેક્ષા રાખનાર આ તારો પાપી પિતા પ્રહ્લાદ છે હે વત્સ ! તારી માતાએ પ્રથમ એક અવિચારી કામ કર્યું છે હવે તું તેવું બીજું કામ કર નહિ સ્થિર થા, તું પુદ્ધિમાન છે. હે વત્સ ! તારી વધૂની શોધ કરવાને માટે મેં હબ્બરો વિદ્યાધરોને આજ્ઞા કરી છે, માટે તેના આગમનની રાહ જો ’

હવે જ વિદ્યાધરોને શોધને માટે મોકલ્યા હતા તેઓમાંથી કેટલાક પવનજય અને અંજનાનો શોધ કરતા કરતા હનુપુરમાં આવ્યા તેઓએ ત્યાં પ્રતિસૂર્ય અને અંજનાને

ખગર આપ્યા કે—‘ જાજનાના વિરહદુઃખથી પવનજયે જાગ્રિમા પ્રવેશ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે ’ તેમના પાસેથી તેણે દુઃખ વધન સાક્ષી બધે વિવધાન કર્યું હોય તેમ જાજના ‘ અરે હું મારી ગઈ ’ એમ બોલતી મૂઝાઈ ખાઈને પૃથ્વીપર ઢળી પડી. સહનબળથી સિંચન કરતા અને પાણી પવન વીજતા એ જાણા સજા પાત્રી. તે ઊઠીને ધીનવચને રૂઢન કરતી બોલવા લાગી કે—“ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પતિના શોકથી જાગ્રિમા પ્રવેશ કરે છે, કારણ કે પતિ વિના તેઓનું અસ્તિત્વ માત્ર દુઃખને માટે જ થાય છે, પણ જે સ્ત્રીમત પતિએ હજારો સ્ત્રીઓના યોગવનારા છે તેઓને તો પ્રિયાનો શોક ક્ષણિક હોવો જોઈએ, તે છતાં તેમને જાગ્રિમા પ્રવેશ કરવાનું શું કારણ ? હે નાથ ! મારે વિરહે તમે જાગ્રિમા પ્રવેશ કરો અને તમારે વિરહ છતાં હું ચિરકાળ અજીવી રહું, તે કેટલું બધું વિપરીત કહેવાય ! જલવા મહાસત્ત્વવાળા તે અને અદ્યસત્ત્વવાળી હું, તેઓની વચ્ચે નીલમણિ અને કાચની જેટલા અતરની અત્યારે ખગર પડી આ બાબતમા મારા સામુ-સસરાનો કે મારા માતાપિતાનો કંઈ દોષ નથી, માત્ર હું મહાભાગ્યવાળીના કર્મનો જ દોષ છે ” આ પ્રમાણે રૂઢન કરતી જાજનાને સમબળી પુત્રસહિત તેને સાથે લઈ પ્રતિસૂર્ય એક ઉત્તમ વિમાનમા બેસી પવનજયને શોધવા બાધ્યો. તે ફરતો ફરતો ભૂતવનમા આબેહ ફરતી પ્રકસિતે અકુવાળા નેત્રે તેને જોયો જેટલે જાજનાસહિત આવતા પ્રતિસૂર્યની ખગર તેણે તત્કાળ પ્રક્ર્વાહ અને પવનજયને વિનયપૂર્વક કહી. પ્રતિસૂર્ય અને જાજનાએ વિમાનમાથી ઉતરી ભક્તિથી પૃથ્વીપર અસ્તક નમાવી ફરતો જ પ્રક્ર્વાહને નમસ્કાર કર્યો. પછી પ્રતિસૂર્યને આલિંગન કરી પોતાના પૌત્ર હનુમાનને ઉત્સવપર બેસાડી પ્રક્ર્વાહને આક્ર્વાહ પામીને સખમથી કહ્યું—“ હે ભર ! આ દુઃખસમુદ્રમા કુટુબસહિત ડુબી જતાં બેવા મારે ઉદ્ધાર કરનારા તમે છો, તેથી મારા સર્વ સબંધીઓમા તમે જાગ્રેસર બંધુ છો. મારા વચની પૂર્વભૂત શાખા અને સતતીના કારણભૂત આ મારી પુત્રવધૂને મેં દોષ વિના ત્યજી દીધી હતી તેની તમે રક્ષા કરો, તે જાણું સારું કર્યું છે ”

પોતાની પ્રિયાને જોઈ તત્કાળ પવનજય સમુદ્રની જેમ દુખની ભરતીથી નિવૃત્ત થયો અને શોકાગ્નિ શયત થવાથી તે અત્યંત ખુશી થયો. સર્વ વિદ્યાધરોએ વિદ્યાના સામર્થ્યથી ત્યાં જ્ઞાનહસાબરમાં અદ્ભુત મોટો ઉત્સવ કર્યો. પછી તેઓ પોતાના વિમાનોથી આકાશને વાશવાણી કરતા કર્ણથી હનુપુરમા બસા મહેર રાત્રી પણ માનસેવેજાસહિત ત્યાં આબેહ અને હનુમતી દેવી તથા બીજા સર્વ સબંધીઓ પણ ત્યાં જાવી મન્યા. જોકળીબદના સબંધી અને અકુરૂપ ત્યાં મળેલા વિદ્યાધરોના શબ્દોએ પરસ્પર મળીને પૂર્વના ઉત્સવથી પણ અધિક ઉત્સવ કર્યો. પછી પરસ્પરની રત્ન લઈ સર્વે પિતૃપિતાન્ય રસ્થાને બસા અને પવનજય પોતાની પ્રિયા જાજના અને કુમાર હનુમાનની સાથે ત્યાં જ્યો.

કુમાર હનુમાન પિતાના મનોરથોની સાથે મોટો થયો અને તેણે સર્વ કળા અને વિદ્યા સાધી લીધી. શેખનામની જેવી લાગી બુદ્ધિવાળો, અશ્વશાસ્ત્રમા પ્રવીણ અને કાવિવડે સર્વ જેવો હનુમાન અનુક્રમે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો.

આ સમયમા કોપીઓમા મેલ અને બળના પર્વત જેવો શવણ સહીમા કાઠ રૂપુ ઉત્પત્ત કરીને વરૂણને અત્વવા આહ્યો. ફરતો મોહલીને તેમણેલા વિદ્યાધરે પેતાઅગ્રિતા

કટક જેવું કટક તૈયાર કરીને ત્યા જવા આવ્યા પવનજય અને પ્રતિસૂર્ય પણ ત્યા જવાને તૈયાર થયા તે વખતે અવપ્રલ આપવામા ગિરિ જેવો હતુમાન આ પ્રમાણે બોલ્યો કે-‘હું પિતાઓ! તમે બને અહીં જ રહો, હું એકલો જ શત્રુઓને છતી લઈશ તીક્ષ્ણ હથિયાર પાસે હોવા છતાં બાહુથી કોણ યુદ્ધ કરે? હું બાળક છું એવું ધારી મારી ઉપર અનુકંપા લાવશે નહિ, કારણ કે આપણા કુળમા જન્મેલા પુરૂષોને પરાક્રમનો અવસર આવે ત્યારે વયનું પ્રમાણ રહેતું નથી ’ એવી રીતે કહી અતિ આગ્રહથી તેમને રોકી, પોતાને જવા માટે તેમની રજા મેળવી તેઓએ જેના મસ્તકપર ચુબન કરેલું છે એવા હતુમાને પ્રસ્થાનમંગળ કર્યું એ દુર્વાર પગક્રમી હતુમાન મોટા સામતો, સેનાપતિઓ અને સેકડો સૈનિકોથી પરવર્યો સતો રાવણની છાવણીમા આવ્યો બાણે મૂર્તિમાન વિજય હોય તેવા હતુમાનને આવતો અને પ્રણામ કરતો બોઈ ગવણે હર્ષથી તેને પોતાના ઉત્સગમા બેસાર્યો પછી રાવણ વરૂણની નગરીપાસે જઈ યુદ્ધ કરવા માટે ઉભો રહ્યો, એટલે વરૂણ અને તેના પરાક્રમી સો પુત્રો યુદ્ધ કરવા માટે નીકળ્યા વરૂણના પુત્રો રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને વરૂણ મુશીવ વિગેરે વીરોની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો મોટા પરાક્રમી અને રાતા નેત્રવાળા વરૂણના પુત્રોએ હુકરને જાતિવત શ્વાન જેમ ખેદ પમાડે તેમ રાવણને યુદ્ધમા સુઝવી લીધો તે સમયે ગજેન્દ્રોની સામે કેસરીકિશોરની જેમ ક્રોધથી દુર્ધર એવા ઠાણુ હતુમાને પશુઓની જેમ પોતાની વિદ્યાના સામર્થ્યથી વરૂણના પુત્રોને બાધી લીધા તે બોઈ માર્ગમા વૃદ્ધોને હાથી ધ્રુબવે તેમ મુશીવ વિગેરે વીરોને કપાવતો વરૂણ ક્રોધથી હતુમાન તરફ દોડી આવ્યો બાણોની શ્રેણીને વર્ષાવતા રાવણે નદીના વેગને પર્વત રોડે તેમ વરૂણને વચમા જ સ્ખલિત કર્યો, તેથી જેમ વૃષભ સાથે વૃષભ અને હાથી સાથે હાથી લડે તેમ ક્રોધાધ વરૂણની સાથે રાવણે ઘણીવાર યુદ્ધ ચલાવ્યું છેવટે છળને બાણનારા રાવણે સર્વ બળથી વરૂણને આકુળબ્યાકુળ કરી ઉછળીને ઇંદ્રને બાધી લીધો હતો તેમ તેને બાધી લીધો “ સર્વ ઠેકાણે છળ બળવાન છે, ” પછી જય જય નાદથી દિશાઓના સુખને શબ્દાયમાન કરતો વિશાળ સ્કંધવાળો રાવણ પોતાની છાવણીમા આવ્યો અને પુત્રસહિત વશ થઇને રહેવા કબૂલ થયેલા વરૂણને રાવણે છોડી મૂક્યો મહાત્માઓનો કોપ પ્રણિપાત સુધી જ હોય છે.

વરૂણે સત્યવતી નામની પોતાની પુત્રી હતુમાનને આપી, કેમકે “ પોતાની બાતે જેનું બળ ભેગેલું છે એવો બામાતા મળવો દુર્લભ છે ”

રાવણ ત્યાથી લકામા આવ્યો અને ચંદ્રણા (સૂર્યનખા)ની અનંગકુસુમા નામની પુત્રી તેણે હર્ષથી હતુમાનને આપી મુશીવે પદારાગા, નળે હરિમાલિની અને બીજાઓએ પણ પોતાની હબરો દુહિતા હતુમાનને આપી રાવણે હર્ષથી દૃઢ આલિંગન કરી વિદાય કરેલો પરાક્રમી હતુમાન હતુપુર ગયો, અને બીજા પણ જે વાનસ્પતિ (મુશીવ) વિગેરે વિદ્યાધરો હતા તે પણ હર્ષસહિત પોતપોતાના નગર ગયા

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
हनुमदुत्पत्तिवर्णनसाधनो नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

સર્ગ ૪ થો

રામ લક્ષ્મણની ઉત્પત્તિ, વિવાહ અને વનવાસ

મિથિલા નગરીમા હસ્તિશને વિષે વાસવકૈતુ નામે એક રાજા હતો. તેને વિપુલા નામે સ્ત્રી હતી. તેઓને પૂર્ણ લક્ષ્મીવાળા અને પ્રબલોને જનકસમાન જનક નામે એક પુત્ર થયો. જનકને તે રાજા થયો. એ સમયમાં યજ્ઞોદય નગરીમા શ્રીમદ્વલ્લભ ભગવાનના રાજ્ય પછી ઇક્ષ્વાકુવંશની અતર્જત રહેલા સૂર્યવંશમાં અનેક રાજાઓ થયા, જેઓમાંથી કેટલાક મોઝો ગયા અને કેટલાક સ્વર્ગે ગયા. તે વંશમાં વીશમા અર્ધવંશ તીર્થ પ્રવર્તતા એક વિજય નામે રાજા થયો. તેને હિમચૂલા નામે પ્રિયા હતી. તેઓને વજ્રબાહુ અને પુરુદર નામે બે પુત્રો થયા. તે સમયમાં નામ પુરુષા ઈભિવાહન રાજાને તેની ચૂકામણી નામની રાણીથી મનોરમા નામે એક પુત્રી થઈ હતી. બ્યારે તે જોવા વતી થઈ ત્યારે શાહિણીને ચંદ્રની જેમ વજ્રબાહુ તને મોટા ઉત્સવથી પરવડ્યો. ઉદયમુદર નામનો તેનો સાળો ભક્તિથી જેની પછવાડે આવેલ છે એવો વજ્રબાહુ મનોરમાને લઇને પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. આગળ ચાલતા માર્ગમા એક ગુણસાગર નામના મુનિ તેમના એવામા આયા. તે ઉદયમુદર ઉપર રહેલા સૂર્યની જેમ વસંતઝિરિપર વપતેલથી પ્રકાશિત થઈ રહેલા હતા. તે મુનિ આવાપના કરતા ઉભુ એઈ રહેલા હતા, તેથી બંને મોક્ષમાર્ગને જોતા હોય તેમ કહાતા હતા. મેઘને જોતાં મધુરની જેમ તેને જોતાં જ વજ્રબાહુને અત્યવ હર્ષ ઉત્પત્ત થયો, તેથી તત્કાળ પોતાના વાહનને ઉભુ શાખીને તે જાણ્યો—‘અહા ! કોઈ આ મહાત્મા મુનિ જન કરવા ચેલ્ય છે તે ચિંતામણિ રત્નની જેમ ઘણા પુણ્યથી જોવામાં આવ્યા છે. તે સાબળી તેના સાળા ઉદયમુદર ઉપદાશમાં કહ્યું કે—’હે મુનિ ! કમ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા છે ?’ વજ્રબાહુ જાણ્યો—હા, તેમ કરવાને માફ મન છે. ઉદયમુદરે ફરીવાર મસ્કરીમાં કહ્યું—હે રાજા ! જો તમારું મન હોય તો વિલગ કરા નહિ. હું તમને સદાચ આપીશ. ’ વજ્રબાહુએ કહ્યું—મર્વાકાને સમુદ્ર ન ત? તમ તમે તમારી પ્રવિઞ્ઞાને ત્યાગ કર્યો નહિ. ’ તેણે બહુ સાક ’ કહ્યું એટલે તત્કાળ વજ્રબાહુ જેમ મોહઉપરથી ઉતરે તેમ વાહનઉપરથી ઉતરી પડ્યો અને ઉદયમુદર વિગેરેથી પરવડી સતો વસંતઝીલ ઉપર ચડ્યો. તનો દહ વિચાર બાળી ઉદયમુદર જાણ્યો કે—‘હે સ્વામી ! તમે દીક્ષા લેશો નહિ, મારા આ ઉપદાશ વચનને પિછાર છે ! આપણા બંનેની વચ્ચે દીક્ષા વિષે ક્ષત મરકરીનાં જ વચનો હતાં, તો તે વચનને ઉદ્યન કરવામા કાઈ ખલ હો નથી. પ્રાચ વિવાદના ગીતનો જેમ ઉપદાશના વચનો અત્ય દોષતા નથી. તમે અમને સર્વ પ્રાર્થની આપત્તિઓમા સદાચકારી થશો, એવા અમારા કુળના મનોરથને દી તા લાને અકરમાત તમે જામ્યો નહિ. હજુ આ તમારે હાથે વિવાહની નિશાનીરૂપ ઔચ્છિક કહ્યું છે, તા સદાસા તે વિવાહથી પ્રાપ્ત થનારા જોબોને કેન છાવી ઘો છા ? હ સ્વામી ! તમ કા

સર્ગ ૪ થો વિવાહિત વજ્રખાહુની દીક્ષા, કીર્તિધર મુનિનું અયોધ્યામાં આગમન. (૫૧)

વાધી મારી બેન મનોરમા સાંસારિક સુખના સ્વાદથી ઠગાઈ જશે, અને તમે જ્યારે તૃણની જેમ તેનો ત્યાગ કરી દેશો ત્યારપછી તે કેવી રીતે જીવી શકશે ? ” વજ્રખાહુ કુમાર બોલ્યો—“ હે ઉદયસુદર ! માનવજન્મરૂપી વૃક્ષનું મુદર ફળ આરિત્ર જ છે વળી સ્વાતી નક્ષત્રના મેઘનું જળ જેમ છીપમા મોતીરૂપ થાય છે તેમ તમારા મશ્કરીનાં વચન પણ મને પરમાર્થરૂપ થયા છે તમારી બેન મનોરમા બે કુળવાન હશે તો તે પણ મારી સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરશે, નહિ તો તેનો માર્ગ કલ્યાણકારી થાઓ; પણ મારે તો હવે લોગથી સર્થ હવે તું મને વ્રત લેવાની આજ્ઞા આપ અને મારી પછવાડે તું પણ વ્રત ગ્રહણ કર, કેમકે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવી તે જ ક્ષત્રિયોનો કુળધર્મ છે.

આ પ્રમાણે ઉદયસુદરને પ્રતિજ્ઞા આપીને વજ્રખાહુ શુભરૂપ રત્નોના સાગર ગુણસાગર નામના મુનિની પાસે આવ્યા તરત જ વજ્રખાહુએ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી, એટલે તેની પછવાડે ઉદયસુદર, મનોરમા અને બીજા પચીસ રાજકુમારોએ દીક્ષા લીધી વજ્રખાહુએ દીક્ષા લીધી એવા ખબર સાલળી ‘ એ બાળક છતા ઉત્તમ છે, અને હું વૃદ્ધ છતા ઉત્તમ નથી ’ એમ વિચારતા વિજયરાજને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે પુરંદર નામના લઘુ પુત્રને રાજ્યઉપર બેસારીને નિર્વાણમોહ નામના મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી અનુક્રમે પુરંદરે પણ પોતાની પૃથિવી નામની રાણીની કુક્ષીથી ઉત્પન્ન થયેલા કીર્તિધર નામના પુત્રને રાજ્ય સોંપીને ક્ષેમ કર નામના મુનિપાસે દીક્ષા લીધી કીર્તિધર રાજ ઈદ્રાણી સાથે ઈદ્રની જેમ સહદેવી નામની પત્નીની સાથે વિષયસુખ લોગવવા લાગ્યો એકદા તેને દીક્ષા લેવાની ઈચ્છા થઈ, એટલે મત્રીઓએ તેને કહ્યું કે—“ જ્યાં મુધી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો નથી ત્યાં મુધી તમારે વ્રત લેવું યોગ્ય નથી બે તમે અપુત્ર-પણામાં વ્રત લેશો તો આ પૃથ્વી અનાથ થઈ જશે, માટે હે સ્વામી ! પુત્ર ઉત્પન્ન થાય ત્યાં મુધી રાહ બુઓ ” મત્રીઓએ આ પ્રમાણે કહેવાથી કીર્તિધર રાજ દીક્ષા ન લેતા ગૃહવાસમાં રહ્યો કેટલોક કાળ ગયા પછી તેને સહદેવી રાણીથી સુકેશલ નામે પુત્ર થયો તેનો જન્મ થતાં જ “ આ બાળપુત્ર જન્મેલો બહુ મારા પતિ દીક્ષા લઈ લેશે ” એવું ધારી સહદેવીએ તેને ગોપવી દીધા તે બાલક શુભ છતા રાજના બહુવામાં આવી ગયો, કેમકે ‘ ઉદય પામેલા સૂર્યને ગોપવવાને કોણ સમર્થ છે ? ’ પછી સ્વાર્થકુશળ એવા કીર્તિધર રાજ્યે સુકેશલકુમારને રાજ્યઉપર બેસારીને વિજયચેન મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી તીવ્ર તપસ્યા કરતા અને અનેક પરીસહોને સહન કરતા તે રાજર્ષિ શુદ્ધી આજ્ઞા પાત્રીને એકાકી વિહાર કરવા લાગ્યા એક વખતે કીર્તિધર મુનિ માસોપવાસી હોવાથી પારણાની ઈચ્છાએ સાકેતનગરમાં આવ્યા ત્યાં મધ્યાહ્ન વખતે ભિક્ષાને માટે તે લમવા લાગ્યા રાજમહેલઉપર રહેલી સહદેવીએ તેમને બોલ્યા, એટલે તેણે વિચાર્યું કે—“ પૂર્વે આ પતિ દીક્ષિત થયા તેથી હું પતિરહિત તો થઈ છું, હવે મારો પુત્ર સુકેશલ બે એમને બેઠને દીક્ષા લેશે તો હું પુત્રવગરની થઈશ અને આ પૃથ્વી ધણીવગરની થઈ જશે, માટે આ રાજ્યની કુશળતા રહેવા સાડે આ મુનિ મારા પતિ છે, વ્રતધારી છે અને નિરપરાધી છે, તે છતા પણ તેને નગરમાંથી કાઢી મૂકાવવા બેઠીએ ” આવો વિચાર કરીને સહદેવીએ

બીજા વેશધારીઓની પાસે તેને નગરની બહાર કાઢી મૂકાવ્યા. જેમનું મન લોભથી પરાભવ પામ્યું હોય છે તેને ચિરકાળ વિવેક રહેતો જ નથી તે મતધારી સ્વામીને નગરની બહાર કાઢી મૂકેલા બાળી સુકોશળની માત્રીમાતા છુટે સુખે શેવા લાગી. રાત્ર સુકોશળે તેને પૂછ્યું કે-“ તું કેમ રૂએ છે ? ” ત્યારે તેણે શોકમુગ્ધ અગદર સ્વરે કહ્યું-“ હે વત્સ ! જ્યારે તમે જાળક હતા ત્યારે તમારા પિતાએ તમને રાત્રચરિત્ર બેસારીને દીક્ષા લીધી હતી. તેણે કમણા બિલાને માટે આપણા નગરમાં આવ્યા હતા. તેમનું દર્શન થતા જ તમે મત બદલ્યું કર્યો. જેવી શકાથી તમારી માતાએ તેમને નગર બહાર કાઢી મૂકાવ્યા છે, જે દુઃખથી હું રૂદન કરું છું ” તે સંભળતા જ સુકોશળ વિરજત ધર્મ પિતાની પાસે આવ્યો અને જાજરિ ભેટી મતની સાચના કરી. તે વખતે તેની પત્ની ચિત્રમાળા અર્જિણી હતી, તે મત્રીઓની સાથે આવીને કહેવા લાગી કે-“ હે સ્વામી ! આ અનાય રાત્રચરિત્ર ત્યાગ કરવાને તમે ચોખ્ખું નથી ’ રાત્ર સુકોશળે કહ્યું કે- તારા મર્મમાં જે પુત્ર છે તેનો મેં રાત્રચરિત્ર અભિપેક્ષ કરેલો છે, કેમકે અવિધ્વાનપરાયણ પશુ ભૂતકાળને ઉપચાર થાય છે ’ એ પ્રમાણે કહી સર્વ દોષોની સંભાવના કરી સુકોશળે પિતાની પાસે દીક્ષા બદલ્યું કરી અને મહાઆકરી વપસ્યા કરવા લાગ્યા. મમતાચક્રિત અને કષાયવર્જિત એ પિતા-પુત્ર મહાસુનિ ધર્મ પૃથ્વીવળને પવિત્ર કરતા સાથે જ વિદ્યાર કરવા લાગ્યા. પુત્રના વિશેષથી સહદેવીને થયો ખેડ થયો, તેથી આર્તધ્વાનપરાયણપણે મૃત્યુ પામીને તે દોષ ગિરિની શુદ્ધા વાઘજી ધર્મ

કીર્તિધર અને સુકોશળ સુનિ કે જે મનને હમન કરનારા, પોતાના શરીરમાં પણ નિરુપદ અને સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં વત્પર હતા તેઓ આતુર્મય નિર્જનન કરવાને માટે જોકે પર્વતની સુકોશળ સ્થિર આકૃતિ કરીને રહ્યા. જ્યારે કાર્તિક માસ આવ્યો ત્યારે તે બંને સુનિ પારણાને માટે આકથા તથા માર્ગમાં યમદ્રતી જેવી પેલી કુદ વાઘજી તેઓને દીક્ષા તત્કાળ તે વાઘજી સુખ દોષીને સાચી દાડી આવી. “ કુદ અને સુદ જનોનું દ્વંદ્વ જાગમન સરખું જ હોય છે ’ વાઘજી નજીક આવીને ઉપર પડવડ તૈયાર થઈ જોઈએ તે સુનિઓ ધર્મધ્યાનમાં વત્પર થઈને ત્યાં જ કાચોત્સર્ગે રહ્યા. તે વાઘજી પ્રથમ વિશુત્તી પેટે સુકોશળ સુનિઉપર પડી અને દ્વંદ્વ દોષીને પ્રદાર કરવાવડે તેમને પૃથ્વીપર પાગી નાંખ્યા. પછી નજરૂપ જાકુશથી તેના ધર્મને અગ્રચર શબ્દ કરતું હાગી નાખ્યું અને મરૂ દેશની વટેમાર્ગ સી જેમ અતિ તૃષ્ણા પછે પાણી પીએ તેમ તે રૂપિરપાન કરવા લાગી, શક સી ‘ મ વાલુક ’ ખાઈ તેમ કાતથી ત ત તોડીને માંસ ખાવા લાગી અને ઇંદુદ (શેરડી) ને જેમ હાથિળી પીલી નાંખે તેમ તે કટકટ કરતી કઠોર અસ્થિઓને કાંતરૂપ યત્રના અતિથિ કળા લાગી, પરંતુ ‘ આ વાઘજી અને કર્મસ્યમા સદાચારી છે એમ માની સુનિ જરા પણ જ્ઞાનિ પામ્યા નહીં ઉઘટા શેરડીચક્રમુકને ધરવા લાગ્યા. વાઘજીવડે આ પ્રમાણે બાળ્ય કરતા સુકોશળ સુનિ શુકલધ્યાનવડે તત્કાળ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને શોભે ગયા તેથી / રીતે કીર્તિધર સુનિ પણ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અનુક્રમે અઠેત સુખના સ્થાનરૂપ પરમપદને પ્રાપ્ત થયા

અહીં મુકેશલ રાજની સ્ત્રી ચિત્રમાળાએ એક કુલનંદન પુત્રને જન્મ આપ્યો તેનું હિરણ્યગર્ભ નામ પાડ્યું, કારણ કે તે ગર્ભમાંથી જ રાજ થયો હતો ત્યારે તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે મૃગાવતી નામે એક મૃગાક્ષી સ્ત્રીને પરણ્યો તે મૃગાવતી રાણીથી હિરણ્યગર્ભ રાજાને બાણે બીજો હિરણ્યગર્ભ હોય તેવો નધુપ નામે પુત્ર થયો. એક વખતે હિરણ્યગર્ભને પોતાના મન્દકપર ત્રીજી વય તુ બાણે બમીન (દત) હોય તેવું એક પગી જોવામા આવ્યું, તેથી તત્કાળ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં નધુપને પોતાના રાજ્યઉપર એસારી તેમણે વિમલ મુનિની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી નરેમા સિંહ બેવા નધુપને સિંહિકા નામે એક પત્ની હતી, તેની સાથે ક્રીડા કરતો નધુપગજ પિતાનું રાજ્ય અદાવવા લાગ્યો. એક વખતે નધુપ રાજ પોતાની પત્ની સિંહિકાને રાજ્યમા મૂકીને ઉત્તરાપથના રાજ્યોને હતવા ગયો તે વખતે દક્ષિણાપથના રાજ્યોએ બાણું દે-‘ અત્યારે નધુપ રાજ્યમાં નથી, માટે આલો આપણે તેનું રાજ્ય લઈ લઈએ ’ આમ વિચારી તેઓએ અયોધ્યાપાસે આવીને ઘેરા નાખ્યો “ શત્રુઓને છળ નિષ્ઠ જ હોય છે. ” તે વખતે સિંહિકા રાણીએ પુરૂપની જેમ તેઓની સામે ધર્મ તેઓને હતીને નસાડી મૂક્યા “ શુ સિંહણ હાથીને મારતી નથી ? ”

નધુપ રાજ ઉત્તરાપથના રાજ્યોને હતીને અયોધ્યામાં આવતા તેણે પોતાની પત્નીએ કરેલા દક્ષિણાપથના રાજ્યોના વિજયનું વૃત્તાંત સાલજીસુ તે વિચારવા લાગ્યો કે-“ અહા ! મારા જેવા પરાક્રમીને પણ આ કામ કરવું દુષ્કર છે તો આ સ્ત્રીએ તે કામ શી રીતે કર્યું ? માટે જરૂર તેમા તેની સ્પષ્ટ ધૃષ્ટતા જણાય છે મહાકુળમા ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીઓને તેવું કામ કરવું ઉચિત નથી, માટે જરૂર આ સ્ત્રી અસતી હોવી જોઈએ સતી સ્ત્રીઓને તો પતિ જ દેવ હોય છે, તેથી તંઓ પતિસેવા વિના બીજી કાંઈ બાણી જ નથી, તો આવું કામ તો કરે જ કેમ ? ” આ પ્રમાણે ચિત્તમા નિશ્ચય કરીને તેણે ખંડિત પ્રતિમાની જેમ એ અતિખ્યાસી સિંહિકાને તલ દીધી

એકદા નધુપ ગજાને દાહજવર ઉત્પન્ન થયો તે દુષ્ટ શત્રુની જેમ સેકડો ઉપચારથી પણ શાત થયો નહિ તે સમયે સિંહિકા પોતાનું મતીપણ જણાવવાને અને પતિની દાહજવરની પીડા શમાવવાને બળ લઈને તેની સમીપ આવી પછી તે સતીપણાને જણાવતી સતી બોલી કે-‘ હે નાથ ! તમારા પના બીજા કોઈ પુરૂપને મે ત્યારે પણ જોઈ જોઈ ન હોય તો આ બળસિંચતથી તમારો જવર અત્યારે જ આલ્યો જલો ’ આ પ્રમાણે કહીને તેણે સાથે લાંબલા બળથી પોતાના પતિઉપર અભિપેક્ષ કર્યો, તેથી તત્કાળ બાણે અમૃતથી સિંચાયો હોય તેમ તે રાજ જવરચહિત ધર્મ ગયો દેવતાઓએ સિંહિકા ઉપર પુખ્ત-વૃદ્ધિ કરી અને ત્યારથી ગજાએ પણ તેનો પૂર્વવત્ માનપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો કેટલોક કાળ ગયા પછી નધુપ ગજાને સિંહિકાદેવીથી મોદાસ નામે પુત્ર થયો તે યોગ્ય વયનો થતા તેને રાજ્યપર એસારીને નધુપ રાજ્યે ગિદિ (મોક્ષ) ના ઉત્તમ ઉપાયરૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. મોદાસ ગજાના રાજ્યમા અર્ધતોના અર્ધાઈ મહોત્સવમા મત્રીઓએ પૂર્વ રાજ્યની જેમ અમારી ઘોષણા કરવી, અને તંઓએ મોદાસને પણ કહ્યું કે-‘ હે રાજા ! તમારા પૂર્વજો અર્ધતના અર્ધાઈ ઉત્સવમા માસ ખાવા નહિ, માટે તમે પણ ખાઓ નહિ ’ મોદાસે તે

(૫૪) પિતા સોદાસ અને પુત્ર સિંહરથ વચ્ચે લઘાઈ, સોદાસની દીક્ષા પર્વ ૭ મુ

વાત સ્વીકારી, પણ તેને સદા માસપોજન પ્રિય હતું તેથી તેણે સ્વોર્ધમાને ખાસ કરી દે- ' તારે ગુપ્ત રીતે અવશ્ય માસ લાવવું ' તે સમયે મત્રીઓએ અમારી વાવણા મલાવેલી હોવાથી સ્વોર્ધમાને કોઈ ઠેકાણેથી માસ મળ્યું નહિ. " કોઈ પણ માસુસ આકાસપુષ્પની જેમ અસત્ વસ્તુને મેળવી શકતો જ નથી. " આમ તેમ ફરતા કોઈ મ્યાનકેથી પણ મને માસ મળતું નથી અને રાજાની ખાસ છે, તો હવે મારે શું કરવું ? " જેમ વિચારતાં સ્વોર્ધમાએ એક મરેણું બાળક એણે સ્વોર્ધમાએ તે મૃત બાળકનું માસ લઈ તેને મુધારી સોદાસને આપ્યું તે માંસને ખાતો ખાતો સોદાસ મીઠું લાગવાથી તેનું વર્ણન કરવા લાગ્યો કે- ' અહો ! આ માંસનો રસ ખાતિ તુમિ કરે તેવો છે ' તેણે સ્વોર્ધમાને પૂછ્યું કે- ' આ માસ મને અપૂર્વ લાગે છે, માટે આ કયા જીવનું માસ છે તે કહો ? ' તેણે જણાવ્યું- ' આ નરમાસ છે ' રાજા બોલ્યો- ' હવેથી પ્રતિદિન આનું નરમાસ જ મુધારીને મને આપા આપજો ' પછી સ્વોર્ધમાએ રાજાને માટે પ્રતિદિન નરના બાળકોનું હરણ કરવા માંડ્યું " અન્યાયનું હારણ હોય તો પણ રાજાની આજ્ઞા હોય તો બચ લાગતો નથી. " આવી રીતે રાજાને હારણ કર્મ કરનારો બાળકોને જુદામાં ઉત્પત્તિ થયેલા સર્પની જેમ મત્રીઓએ તેને પકડી કરી અસ્વમયા કાઢી મૂક્યો અને તેના પુત્ર સિંહરથને રાજ્યકેપર બેસાડ્યો સોદાસ નરમાસને ખાતો પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થઈને બટકવા લાગ્યો.

એક વખતે સોદાસે હાલિષાપદમાં લખતાં લખતાં એક મહર્ષિને દીક્ષા બેઠે તેમને ધર્મ પૂછ્યો. તેને કોઈ દેવા લાલક બાળી તે મહાગુનિએ મહામાંસનો પરિહાર જેમ પ્રધાનપણે રહેલો છે એવો અર્થત ધર્મ કહ્યો. તે ધર્મ સાંભળી સોદાસ શક્તિ મર્ધ જોયો અને પ્રસન્ન મુદમવાળો થઈ તસ્ત જ પરમ જાલક થયો. તે અસ્વામા મહાપુર નરના રાજા અપુત્ર મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાં મત્રીઓએ કૌલા પાંચ દિવ્યવટે સોદાસને પ્રાણિકે કલ્યાં તે ત્યાંના રાજા થયો. સોદાસે પાતાના પુત્ર સિંહરથપાસે એક દૂત મોકલીને કહેવડાવ્યું કે- ' તું સોદાસની આજ્ઞા માન્ય કર ' રૂતે જઈ તે પ્રમાણે કહ્યું બેઠે સિંહરથે તે દૂતનો વિસ્મય કરીને કાઢી મૂક્યો. તેણે જાણીને સોદાસને જે બન્યું હતું તે મહાર્થ કહી આપ્યું પછી સિંહરથકેપર સોદાસ અને સોદાસકેપર સિંહરથ એમ બન્નેએ મુદ્દ કરવા માટે પ્રમાણ કર્યું માર્ગમાં બન્નેના સૈન્ય એકઠા થયાં બેઠે મુદ્દ થર થયું છેવટે સોદાસે સિંહરથને છતી લઈ લાંબે પાંદડી તેને બન્ને રાજ્ય આપીને પાતે દીક્ષા લીધી.

સિંહરથનો પુત્ર પ્રહારથ થયો. તે સ્ત્રી બાળકોને અનુમુખ, હેમરથ, રાતરથ, ઉદયપુથ, વારિરથ, ઇન્દુરથ, આદિત્યરથ, મર્યાતા, વીરસુત, પ્રતિમન્થ, પથ, બધુ, સ્વિમન્થ, વસ તાતેલક, કુચેરહત, કેથુ, શરભા, ક્ષિરદ, સિંહદશન, હિરણ્યકશિપુ, પુલ્કશણ, કાકુસ્થળ અને રણ વિગેરે અનેક રાજાઓ થયા. તેઓમાં હેટલાક મોઠો ગયા અને કેટલાક સ્વયે ગયા પછી શરણાર્થીને શરણ કરવા યોગ્ય અને સ્નેહીઓના સહયોગી સુખા રહેનાર અનરણ્ય નામે રાજા સાંજેનપર (અયોધ્યા) ચાં થયે. તેને પૃથ્વીકેનીતા ઉદરથી જાન તરથ અને હરારથ નામે બે પુત્રો થયા. તે અનરણ્ય રાજાને સહસ્રકિરણ નામે એક મિત્ર હતો. તેણે શાવણસાથે મુદ્દમાં નેરાગ્ય ઉત્પત્તિ થવાથી દીક્ષા લીધી. તેની સાથેની કદ મિત્રતાથી અનરણ્ય રાજાએ માત્ર એક માસના

સર્ગ ૪ થો. દશરથનું રાજ્યારોહણ, રાવણના મૃત્યુ સંબંધે લાવિષ્યકથન (૫૫)

થયેલા નાના પુત્ર દશરથને રાજ્યલક્ષ્મી સોંપીને અનંતરથ પુત્રસહિત દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે અનંરથય રાજર્ષિ મોક્ષે ગયા અને અનંતરથ મુનિ તીવ્ર તપસ્યા કરતા સતા પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

દશરથ ક્ષીરકંઠ બાહ્યાવસ્થામાં રાજ્ય થયો. પરંતુ વયે અને પરાક્રમે સાથે જ વૃદ્ધિ પામ્યો, તેથી નક્ષત્રમાં ચંદ્ર, ગ્રહોમાં સૂર્ય અને પર્વતોમાં મેરૂની જેમ અનેક રાજાઓની મધ્યમાં શોભવા લાગ્યો. જ્યારે દશરથ રાજ્ય રાજ્યના સ્વામી થયા ત્યારે લોકોને પરચક વિગેરેથી થતા ઉપદ્રવો આકાશપુષ્પની જેમ અદૃષ્ટપૂર્વ થઈ ગયા. યાચકોને ઈચ્છા પ્રમાણે દ્રવ્ય અને આબૂપણો વિગેરેનું અનર્ગલ દાન દેવાથી તે રાજા મધ્યાગ વિગેરે દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો ઉપરાંત અગ્નિરમુ કલ્પવૃક્ષ ગણાવા લાગ્યો. પોતાના વશના કૃમથી આવેલા સામ્રાજ્યની જેમ આહર્ત ધર્મને પણ તે સર્વદા અપ્રમત્તપણે ધારણ કરવા લાગ્યો.

દશરથ રાજ્ય સુદમાં જયશ્રીની જેમ દર્શસ્થળ (કુશસ્થળ) નગરના રાજા સુકોશલની અમૃતપ્રસા નામની રાણીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી અપરાજિતા^૧ નામની એક રૂપલાવણ્યવતી પવિત્ર કન્યા પરણ્યા ત્યારપછી રોહિણીને ચંદ્ર પરણે તેમ કૃમલ-સ કુલ નગરના રાજા સુખધુતિલક્ષ્મી મિત્રાદેવી રાણીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી કૈકેયી^૨ નામની કન્યાને પરણ્યા તે કૈકેયીના મિત્રાણુ, સુશીલા અને સુમિત્રા એવા બીજા નામ પણ હતા ત્યારપછી પુણ્ય, લાવણ્ય અને સૌંદર્યથી જેનું ઉત્તમ અંગ છે એવી સુપ્રસા નામની અનિદિત રાજપુત્રીને પણ પરણ્યા વિવેકી જનમા શિરોમણિરૂપ દશરથ રાજા ધર્મ અર્થને બાધા કર્યા વગર તે ત્રણે રાજકન્યાઓની સાથે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યા.

એ સમયમાં અર્ધ ભરતક્ષેત્રના રાજ્યને ભોગવનારા રાવણે સભામાં બેઠે સતે કોઈ ઉત્તમ નૈમિત્તિકને પૂછ્યું કે-‘હે નિમિત્તજ્ઞ ! દેવતા અમર કહેવાય છે, પણ તેઓ નામના જ અમર છે, પરમાર્થે અમર નથી. જે કોઈ સસારવર્તી પ્રાણી છે તેઓનું મૃત્યુ અવશ્ય થવાનું હોય છે, તો મારું મૃત્યુ સ્વપરિણામથી છે કે બીજાથી છે તે નિશ્ચયપણે કહો, કેમકે આપ્ત પુરૂષો સ્ફુટભાષી જ હોય છે.’ નિમિત્તિઆએ કહ્યું કે-‘હવે પછી થનારા જાનકી (જનકરાજાની પુત્રી) ના કારણને લીધે દશરથ રાજાના હવે પછી થનારા પુત્રથી તમારું મૃત્યુ થશે’ આ પ્રમાણેના તેના વચન સાંભળીને વિભીષણ બોલ્યો કે-‘આ નિમિત્તિઆનું વચન જો કે નિરંતર સત્ય જ હોય છે પણ આ વખત તો હું તેને સત્વર અસત્ય કરી દઈશ, કારણ કે તે કન્યાના અને વરના પિતા થનારા જનક તથા દશરથ કે જે બંને આ અનર્થના બીજરૂપ છે તેમને જ હું હણી નાખીશ એટલે આપણુ કલ્યાણ થશે. જ્યારે તેઓને મારી નાખવાથી તેમની પુત્રપુત્રીની ઉત્પત્તિ જ બંધ થઈ જશે, ત્યારપછી આ નિમિત્તિઆનું વચન મિથ્યા થશે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.’ આ પ્રમાણે વિભીષણના હિંમતના વચન સાંભળી ‘જહુ સાર’ એમ રાવણે કહ્યું એટલે વિભીષણ પોતાને ઘેર આવ્યો.

૧ એનું બીજું નામ ગૌશલ્યા હતું. ૨ આનું પ્રસિદ્ધ નામ સુમિત્રા હતું, કે જે લક્ષ્મણની માતા થયેલી છે.

આ સર્વ વૃત્તાંત ત્યાં સભામાં બેઠેલા નારદે સાંભળ્યું તેથી તરત જ તે દશરથ રાજાની પાસે આવ્યા. રાજા દશરથ તે દેવર્ષિને આવતાં જોઈ દશથી જ ઉભો થયો અને નમસ્કાર કરી તેમને શુરૂસમાન ગૌરવતાથી બિસાયા. પછી દશરથે પૂછ્યું કે- 'તમે ક્યાંથી આવો છો ?' નારદે કહ્યું કે- 'શ્રી સીમધર પ્રભુનો સુર અસુરોએ કરેલો નિષ્ક્રમણોત્સવ' જોવા હું પૂર્વવિદેહકેન્દ્રમાં પુંડરીકિણી નગરીને વિષે ગયો હતો અને તે મહોત્સવ જોઈને મેરૂઉપર ગયો હતો ત્યાં અનેક તીર્થંકરોને વાંદીને પછી લકાનગરીમાં ગયો. ત્યાં શાંતિ બુદ્ધમાં રહેલા શાંતિનાથને નગીને શવણની શબ્દસભામાં ગયો. ત્યાં કેઈ નિમિત્તિઓએ શવણને વધ જાનકીને નિમિત્તે તમારા પુત્રથી કહ્યો તે મારા સાબળવામાં આવ્યો અને તે સાબળીને વિલીપણે તમને અને રાજા જનકને મારો નાખવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે પછુ મેં સાબળી હવે તે મહાશુભ અવસરમાં જ બહાર આવી પહોંચશે. આ સર્વ વૃત્તાંત બાણી તમારી સાથેની સાધર્મિકપણાની પ્રીતિને લીધે લકાપુરીથી હું સહનસહિત ઉઠાવળો બહાર તમને તે વાત કહેવાને આવ્યો છું ' તે સાંભળી દશરથે નારદની પૂજા કરીને વિદાય કર્યા. ત્યાંથી જનકરાજાપાસે જઈને નારદે તેમને પણ જો વૃત્તાંત જણાવ્યો. રાજા દશરથ મત્રીઓને બોલાવી આ વૃત્તાંત કહી તેમને રાજ્ય સોંપીને યોગીની જેમ કાળ વચના કરવાને માટે ત્યાંથી બાહી નીકળ્યા. મત્રીઓએ શત્રુને મોહ ઉપલવવા માટે દશરથ રાજાની જોઈ લેખમય મૂર્તિ કરાવીને રાજ્યચક્રની અદર અધારામાં સ્થાપિત કરી. જનક રાજાએ પણ દશરથની જેમ કહ્યું અને તેના મત્રીઓએ પણ દશરથના મત્રીઓની જેમ જ કહ્યું. પછી દશરથ અને જનકે રાજા અલક્યપણે પૃથ્વીમાં દરવા લાગ્યા.

વિલીપણુ કોપથી અયોધ્યામાં આવ્યો અને ત્યાં અધિકારમાં રહેલી દશરથની લેખમય મૂર્તિના મસ્તકને તેણે ખડ્ગથી ઉઠી નાંખ્યું તે વખતે બધા નગરમાં ઠાળાહળ મર્ષ રહ્યો, અતઃપુરમાં મોટો આક્રંદધ્વનિ થયો, સામત રાજાઓ અજરજકસહિત તૈયાર થઈને ત્યાં દોડી આવ્યા અને જૂઠ મત્રવાળા મત્રીઓએ રાજાની સર્વ પ્રકારની ઉત્તરદિક્ષા કરી. દશરથ રાજાને મૃત્યુ પામેલા બાણી વિલીપણુ લકા તરફ આવ્યો ગયો જોકેલા જનકરાજાથી કાંઈ થઈ શકે તેમ નથી જોવું મારી તેણે જનકને માર્ગ નહિ.

ત્રિવિલ અને ઇંદ્રવાજી વચના રાજા જનક અને દશરથ પરસ્પર સાથે રહી, જોકે અવસ્થાના મિત્ર મર્ષ પૃથ્વીપર દરવા લાગ્યા. તેઓ દરવા દરવા ઉત્તરાપથમાં આવ્યા. ત્યાં કૌતુકમયજન નગરના રાજા શુભમતિની પૃથ્વીસી રાણીના ઉદરથી જન્મેલી, દ્રોણમેધની બેન કૈકેયી નામની કન્યાના સ્વયંવરની વાર્તા સાંભળીને તે અને તે સ્વયંવરમંડપમાં ગયા. ત્યાં હરિવાહન વિશેષે રાજાઓ આવ્યા હતા, તેઓની વચમાં કમલઉપર બે હસ બેસે તેમ તેઓ ઉભે આસને બેઠા. રત્નાલકારથી નિભૂષિત થઈને કન્યાસ્ન કૈકેયી બાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી હોય તેમ તે સ્વયંવરમંડપમાં આવી. પ્રતિહારીના કાચનો ટેકો લઈ દરેક રાજાને બેવી બેવી તે, નક્ષત્રોને અરંભેણ ઉદ્ધ મન કરે તેમ ઘણા રાજાઓનું ઉદ્ધ મન કરી ગઈ બહુકે તે સમુદ્રપાસે

ગંગાની જેમ દશરથ રાજાની પાસે આવી ત્યાં બેસાડને ઉતારીને નાવિકા જેમ જલમાં ઉભી રહે તેમ તે ઉભી રહી પછી તત્કાળ રોમાચિત દેહવાળી કૈકેયીએ મોટા હર્ષથી પોતાની ભુજ-લતાની જેમ દશરથના કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. તે બેઠને હરિવાહન વિગેરે અભિમાની રાજાઓ પોતાનો તિસ્સ્કાર થયેલો માની પ્રબલિત અગ્નિની જેમ કોપથી પ્રબલિત થઇ ગયા આ વરાક અને કોપડી જેવા એકાકી રાજાને આ કૈકેયી વરી છે, પણ આપણે તેને ખુશવી લઇશું તો તે પાછી શી રીતે ગ્રહણ કરી શકશે ? ' આ પ્રમાણે ઘણા આડગરથી બોલતા તે સર્વ રાજાઓ પોતપોતાની છાવણીમાં જઈને સર્વ પ્રકારે તૈયાર થયા માત્ર શુભભૂતિ નામને રાજા દશરથના પક્ષમાં હતો, તે ચતુરંગ સેના લઈ મોટા ઉત્સાહથી યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થયો એ સમયે એકાકી દશરથ કૈકેયીને કહ્યું કે—“ હે પ્રિયા ! જો તું સારથી થા તો હું આ શત્રુઓને મારી નાખું ” તે સાંભળી કૈકેયી ઘોડાની રાશ લઇને એક મોટા રથઉપર આરૂઢ થઈ, ધારણ કે તે બુદ્ધિમતી રમણી બોતેર કળાઓમાં પ્રવીણ હતી પછી રાજા દશરથ ધનુષ્ય, લાથા અને કંધયને ધારણ કરીને રથઉપર ચઢ્યા જો કે તે એકાકી હતા, પણ શત્રુઓને તૃણની જેમ ગણવા લાગ્યા ચતુર કૈકેયીએ હરિવાહન પ્રમુખ સર્વ રાજાઓના રથોની સાથે સમકાળે પ્રત્યેકની સન્મુખ પોતાના રથ વેગથી ચોણ દેવા માંડ્યો, એટલે બીજે ઇંદ્ર હોય તેવા અખડ પરાક્રમવાળા શીવવેગી દશરથે શત્રુઓના એકએક રથને ખડિત કરી નાખ્યા એ પ્રમાણે દશરથ રાજા સર્વ ભૂપતિઓને પરાજિત કરીને પછી જંગમ પૃથ્વી જેવી કૈકેયીને પરણ્યા પછી રથી દશરથે તે નવોદા રમણીને કહ્યું કે—“ હે દેવી ! હું તારા સારથીપણાથી પ્રસન્ન થયો છું, માટે વરદાન માગ ” કૈકેયી બોલી—“ હે સ્વામી ! જ્યારે સમય આવશે ત્યારે હું વરદાન માગીશ ત્યાં સુધી એ વરદાન તમારી પાસે થાપણરૂપે રહો ” રાજાએ તેમ કરવાને કળૂલ કર્યું પછી હઠથી હરી લીધેલા શત્રુઓના બેસુમાર સૈન્યસાથે લક્ષ્મીની જેમ કૈકેયીને લઈને અસંખ્ય પરિવારવાળો દશરથ રાજા રાજગૃહ નગરે ગયો અને જનક રાજા પોતાની મિથિલા નગરીમાં ગયો સ્તમ્ભને બાણનારા બુદ્ધિમાન પુરૂષો યોગ્ય રીતે જ રહે છે, જેમ તેમ રહેતા નથી. રાજા દશરથ મગધપતિને છતી લઈને રાજગૃહ નગરે જ રહ્યો, ગવણની શકાથી અયોધ્યામાં ગયો જ નહિ પછી અપરાજિતા રાણી વિગેરે પોતાના અત પુરને ત્યાં બોલાવ્યું પરાક્રમી વીરોને સર્વ ઠેકાણે રાજ્ય છે. પોતાની આરે ગણીઓની સાથે ક્રીડા કરતો રાજા દશરથ રાજગૃહી નગરીમાં ચિગ્રકાળ ગ્યો રાજાઓને સ્વોપાર્જિત ભૂમિ વિશેષ પ્રીતિ આવે છે.

અન્યદા અપરાજિતા પદ્મરાણીએ ગત્રિના શેષ ભાગે બળલદ્રતા જન્મને સ્વયંવરનાગ હાથી, સિંહ, ચંદ્ર અને સૂર્ય એ ચાર સ્વપ્ન જોયા તે વખતે કોઈ મહર્ષિદેવ બ્રહ્મદેવ-લોકમાંથી સ્વપ્નને સરસીમાં હસીને જેમ તે અપરાજિતાના ઉદરમાં અવતર્યો અનુક્રમે વર્ણથી પુડરીક કમળને અનુસન્તા અને મનુષ્યોમાં પુડરીક જેવા સંપૂર્ણ લક્ષણવાળા એક પુત્રને અપરાજિતાએ જન્મ આપ્યો પૂર્ણચંદ્રના દર્શનથી સંયુદ્ધની જેમ તે પ્રથમ અપ-ત્યરતના સુખકમળના દર્શનથી ગળત અત્યંત હર્ષ પામ્યો ગળતે તે વખતે ચિત્તામણિ ગ્લનની જેમ ચાંચકોને વાગ્ધિત દાન આપવા માંડ્યું “ પુત્ર ઉત્પન્ન થતા આપેલું દાન

અક્ષય ધાય છે ” એવી લોકોક્તિ છે તે સમયે લોકોએ એવો મહોત્સવ કર્યો કે જેથી રાજા દશરથ કરતા પણ તેમનો અતિ હર્ષ જણાઈ આવ્યો નગરજનો રાજાના દરબારમાં દર્વા, પુષ્પ અને ફળાદિથી સુકત મગજમગ પૂર્ણપાત્રો લાવવા લાગ્યા, નમરમાં સર્વ ઠેઠાએ મહુરગીત ગવાવા લાગ્યા ઠેસરના છટકાવ થવા લાગ્યા અને તોરણોની શ્રેણીઓ બંધાવા લાગી. તે પ્રભાવિક પુત્રના પ્રભાવથી રાજા દશરથને અનેક રાજાઓની તરફથી પણ અણધાર્યા એટલાં આવવા લાગ્યાં રાજા દશરથે પદ્મા-લક્ષ્મીને નિવાસ કરવાના પદ્મ (કમળ) રૂપ તે પુત્રનું પદ્મ એવું નામ પાડ્યું અને લોકોમાં તે રામ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો.

ત્યારપછી અન્યદા રાણી સુમિત્રાએ રાત્રિના શેષ ભાગે વામુદેવના જન્મને સૂચવ નારા હાથી, સિંહ, સૂર્ય, ચંદ્ર અગ્નિ, લક્ષ્મી અને સમુદ્ર એ સાત સ્વપ્ન જોયા તે સમયે એક પરમર્થિક દેવ દેવલોકમાંથી સ્થળીને સુમિત્રા દેવીના ઉદરમાં જન્મવર્તે. સમય સત્તા વર્ષાંકુતના મેઘની જેવા વર્ષાવાળા અને સપૂર્ણ લક્ષણને ધરનારા એક જગત્ત્રિપુત્રરત્નને તેણે જન્મ આપ્યો. તે સમયે દશરથ રાજાએ શ્રીમત્ અર્હતના સર્વ નગરસ્થિતોમાં આ ત્રપૂર્ણક અદ્વિતીય પૂજા રચાવી હર્ષ પામેલા રાજાએ કારણક્રમ પૂરેલા યત્નોને પણ છોડી મૂક્યા કિંતુ પુત્રોનો જન્મ થતા કોણુ સુખે ન જીવે ? તે વખતે માત્ર પ્રભસંહિત દશરથ રાજા જ એકલા ઉચ્છ્વાસ પામ્યા હતા, એટલું જ નહિ પણ દેવી પૃથ્વી પણ તત્કાળ ઉચ્છ્વાસને પામી હતી જેવી રીતે રામના જ મ વખતે રાજાએ ઉત્સવ ક્રમે હતો, તેથી પણ અધિક ઉત્સવ આ વખતે કર્યો, કારણ કે “ હર્ષમાં કોણુ તૃપ્તિ પામે ? ” દશરથ રાજાએ તે પુત્રનું નામદાયણુ એવું નામ પાડ્યું, પણ લોકોમાં તે લક્ષ્મણુ એવા બીજા નામથી પ્રખ્યાત થયો.

પદ્મપાન કરનારા તે બંને કુમારો અનુક્રમે પિતાની હાલીમૂછના કેશને આકર્ષણ કરવાની શિક્ષાને આપનાર બાલ્યવયને પ્રાપ્ત થયા. ધાત્રીમાતાઓએ લલિત કરેલા તે બંને કુમારોને રાજા દશરથ પોતાના બીજા બે ભુવંદક હોય તેમ વારંવાર એવા લાગ્યા. સ્પર્શથી બાણે અજમાં અમૃતને વર્ષાવતા હોય તેમ તેઓ સહારમાં એક ઉત્સવમાંથી બીજા ઉત્સવમાં એમ વારંવાર સભરવા લાગ્યા. અનુક્રમે મોટા થતાં તે બંને પુત્રો નીલાબર અને પીતાબર ધારણ કરીને અરુણપાતથી પૃથ્વીતળને કપાવતા આલવા લાગ્યા. બંણે મૂર્તિમાન બે પુણ્યશશિ હોય તેમ તેઓએ માત્ર કળાચાર્યને સાક્ષી રાખીને જ સર્વ કળાઓ સંપાદન કરી લીલામાત્રમાં મુદ્રિતા પ્રદારથી બરફની જમ તે મહાપરાક્રમી વીરો મોટાપર્વતોને મૂર્જ કરી નાખતા હતા. ત્યારે તેઓ કસરતશાળામાં રહ્યા સત્તા ધનુષ્યને પણજ ઉપર ચલવતા ત્યારે સૂચ પણ પોતાનો વેધ થયે એવી શકાથી કપાયમાન થતો હતો તેઓ પોતાના માત્ર ભુજબળથી પણ યત્નોના બળને તુલ્યમાન ગણતા હતા. રાજા દશરથ તે બંનેની યશ અને અઓમા સપૂર્ણ કુશગતાથી તથા અપાર ભુજના બળથી પોતાને દેવમુરારી પણ અજન્મ માનવા લાગ્યો.

અન્યદા તે કુમારોના પરાક્રમથી પીરજનું અવલબન કરીને રાજા દશરથ ઈર્ષ્યાકુ રાજાઓની રાજધાની અયોધ્યા નગરીમાં આવ્યો ત્યાં દુર્દશામાંથી મુક્ત થયેલો તે,

વાદળામાંથી નીકળેલા સૂર્યના જેવા પ્રનાપથી પ્રકાશતો સનેો રાજ્ય કરવા લાગ્યો. અન્યદા કૈંકેથી ગણીએ શુભ સ્વપ્નથી સચિત અને ભગ્તચેત્રના આભૂષણરૂપ ભરત નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. સુપ્રભાએ પણ જેની ભુલ્લતું પગકંમ જતુદ્ધ છે એવા શત્રુદ્ધ નામના કુળનંદન પુત્રને જન્મ આપ્યો. સ્નેહથી રાતદિવસ અવિયુદ્ધા રહેતા ભરત અને શત્રુદ્ધ પણ બંને ખીલ્લ બળદેવ અને વામુદેવ હોય તેમ શોભતા હતા રાજ દશરથ આઁ ગજ-દતાકૃતિ પર્વતોથી જેમ મેરૂગિરિ શોભે તેમ આઁ પુત્રોથી શોભવા લાગ્યા.

આ જખૂદીપના ભરતચેત્રને વિષે દાઙ નામના ગ્રામમા વસુભૂતિ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને અનુકોશા નામની સ્ત્રીથી અતિભૂતિ નામે એક પુત્ર થયો. અતિભૂતિને સરસા નામે પત્ની થઈ એક વખતે ક્યાન નામના એક બ્રાહ્મણે તેના ઉપર રાજ થવાથી છળવડે તેનું અપહરણ કર્યું. કામાતુર મનુષ્ય શુ ન કરે ? અતિભૂતિ તેને શોધવાને માટે ભૂતની જેમ પૃથ્વીઉપર ભમવા લાગ્યો અને તે પુત્રવધૂને માટે તેમની પછવાડે અનુકોશા અને વસુભૂતિ પણ ફગ્વા લાગ્યા બધે અટન કરતા પણ તેઓને પુત્ર અને પુત્રવધૂનો પત્તો લાગ્યો જ નહિ. આગળ ચાલતા એક સુનિ તેમના બેવામા આવ્યા, એટલે તેમણે ભક્તિથી વદના કરી તેમની પામેથી ધર્મ સાભળીને બન્ને જણાએ વ્રત ચકલ કર્યું. શુદ્ધી આજાથી અનુકોશા કમલશ્રી નામની એક આર્યાપાસે રહી કાળયોગે મૃત્યુ પામીને તેઓ સૌધર્મ દેવલોકમા દેવતા થયા એક દિવસ પણ વ્રત આરાધ્યુ હોય તો સ્વર્ગ સિવાય બીજી ગતિ થતી જ નથી. વસુભૂતિ ત્યાથી ગયીને વૈતાલ્ય પર્વત-ઉપર રથનૃપુર નગરનો ચ દ્રગતિ નામે રાજ થયો. અનુકોશા પણ ત્યાથી ગયીને તે વિદ્યાધમ્પતિ ચ દ્રગતિની પુષ્પવતી નામે પવિત્ર ચરિત્રાળી સતી સ્ત્રી થઈ પેલી સરસા કૌઈ સાધ્વીને બેઠ, દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને ઇશ્વાન દેવલોકમા દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ સર-સાના વિરહથી પીડિત એવો અતિભૂતિ મૃત્યુ પામી સ આગમા ચિરકાળ ભમી અન્યદા એક હંસનેા શિશુ થયો. એક વખતે બાજ પક્ષીએ તેને લક્ષણ કરવા માટે ઉપાલ્યો તેમાથી સ્ખલના પામતા તે કૌઇ સુનિની પામે પડ્યો કંઈ શ્વાસ આવેલ હોવાથી સુનિએ તેને નમ-સ્કારમત્ર સભળાવ્યો. તે મત્રના મહાપ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે કિન્નરભક્તિના વ્યતરમા દશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળો દેવતા થયો. ત્યાથી ગયીને વિદગધ નામના નગરમાં પ્રકોશ-સિંહ રાજની પ્રવરાવળી રાણીથી કુડલમડિત નામનો પુત્ર થયો. પેલો ક્યાન ભોગાસક્રતાપણે મરણ પામી ચિરકાળ ભવાટવીમા ભમી ચક્રપુર નગરના રાજ ચક્રદેવ-જના પુરોહિત ધૂમકેશની સ્વાહા નામની સ્ત્રીના ઉદગ્ધી પિંગલ નામનો પુત્ર થયો. તે પિંગલ ચક્રદેવ રાજની અતિસુદરી નામની પુત્રીની સાથે એક શુદ્ધી પામે લણ્ણતો હતો. કેટલોક કાળ જતા તે બંનેની વચ્ચે પરસ્પર અનુરાગ થયો, તેથી એક વખતે પિંગલ છળથી અતિસુદરીનું હરણ કરીને વિદગધ નગરે ચાલ્યો ગયો. કળાપિજ્ઞાન વિનાનો પિંગલ તૃણકાષાદિ વેગીને પોતાની આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યો. “ નિર્ગુણીને તે જ યોગ્ય છે ” ત્યા રહેલી અતિસુદરી રાજપુત્ર કુડલમડિતના બેવામા આવી એટલે તત્કાળ તેમને પરસ્પર અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો. રાજપુત્ર કુડલમડિતે તેનું હરણ કર્યું, પરંતુ પિતાના ભયથી તે કૌઈ દુર્ગદેશમા એક પક્ષી (નેહડો) કરીને તેની સાથે રહ્યો.

અતિસુદરીના બિરહથી પિંગલ ઉન્નત થઇને પૃથ્વીઉપર જમવા લાગ્યો. એક વખતે જમતા જમતા આર્ધગુપ્ત નામના આચાર્ય તેના ભેવામાં આવ્યા. તેમની પાસેથી ધર્મ સાબળીને તેણે દીક્ષા લીધી, પણ તેણે અતિસુદરી ઉપરનો પ્રેમ જરા પણ છોડ્યો નહિ. પેલો કુડલમંડિત પછીમા રહ્યો સતો જ્ઞાનની જેમ છળ કરીને દશરથ રાજાની ભૂમિને છુટવા લાગ્યો. બાલચંદ્ર નામનો એક સામંત દશરથ રાજાની આજ્ઞાથી તેને ભૂલાવો ખવડાવી, પકડી બાંધીને તેમની પાસે લઇ આવ્યો. કેટલેક કાળે દશરથ રાજાએ કુડલ મંડિતને પાછો છોડી મૂક્યો. ' જ્યારે શત્રુ હીન અને હીલુ ધર્મ બાંધ છે ત્યારે મોટા પુર પોનો કોપ થમી બચ છે ' પછી કુડલમંડિત પિતાના રાજ્યને માટે પૃથ્વીપર જમવા લાગ્યો. અન્યથા સુનિચંદ્ર નામના કોઈ સુનિપાસેથી ધર્મ સાબળીને તે આવક થયો. રાજ્યની ક્રિયાઓ મૂલ્ય પામીને તે મિથિલા નગરીમા જનક રાજાની સ્ત્રી વિદેહાના અર્ધમાં પુત્રપણે ઉત્તમ થયો. પેલી સરસા જે ઈશાન દેવલોકમા દેવી થઇ હતી તે એક પુષ્ટદિતની વેગવતી નામે પુત્રી થઇ તે તે જવમા દીક્ષા લઇ મૂલ્ય પામીને પ્રસન્નદેવ લોકમા થઇ ત્યાંથી ચંચીને વિદેહા રાજાની ઉદરમા કુડલમંડિતના જીવની સાથે જ પુત્રી પણે ઉત્પન્ન થઇ સમય આવતા વિદેહાએ પુત્ર અને કન્યાના મુગલને જ મ આપ્યો. તે જ સમયે પેલા પિંગલ સુનિ મૂલ્ય પામીને સૌધર્મકષ્ટમા દેવતા થયા. તેણે અવધિજ્ઞાનથી પોતાનો પૂર્વજવ ભેયો, એટલે પોતાના પૂર્વજવના વૈરી કુડલમંડિતને જનક રાજાના પુત્રરૂપે જ મતો દિહા. પૂર્વ જ મના વૈરથી કોપ કરીને તેણે તેને જ મતા જ કરી લીધા. પછી તેણે વિચાર્યું કે— આને શિલાવળ ઉપર અઢળાવી હળી નાખુ ? પણ ના, મેં પૂર્વ જવે દુષ્ટ કર્મ કરેલું તેનું ફળ મેં અનેક જવોમાં અનુભવેલું છે. હેવથો સુનિપણ પ્રાપ્ત કરી કું આવી ભૂમિકા સુધી આવ્યો છું તો આ બાળકની હત્યા કરીને પાછો અનંતલવ પરિવ્રમણ કરનારો શામળે થાઉં ? આ પ્રમાણે વિચારી તે દેવે કુડલમંડિત આબૂવણેવડે તે બાળકને સજુ આરી, પગ નક્ષત્રની કાંતિના જમને આવતા તે બાળકને ઉપાડીને નૈતાલ્પત્રિન્દ્રિ દક્ષિણ ક્ષેત્રીમા રથન પુર નગરના નંદનોવાનમા ચમ્પાપર મૂકે તેમ હળવેથી મૂક્યો. આકાશમાથી પ તી ત બાળકની કાંતિને જોઇને ' આ શુ થયું ? એમ સંજમ પામેલો અદ્રતિ રાજા તંના પડવાને અનુસારે નંદન વનમા ગયો. ત્યાં દિવ્ય અલકારથી ભૂષિત તે બાળકને તેણે દિહા. તરત જ તે અપુત્ર વિદાધરપતિ નંદરતિએ તેને પુત્રપણે માનીને ગ્રહણ કર્યો અને રાજમહેલમાં આવીને પોતાની પ્રિયા પુષ્પવતીને અર્પણ કર્યો. પછી નંદરમાં આવી આધાનવા કરાવી કે— આ ? ગૃહગર્ભ દેવી પુષ્પવતીએ એક પુત્રને જ મ આપ્યો છે ' રાજાએ અને નંદરજનોએ તંનો જન્મોત્સવ કર્યો. પ્રથમના ભાગલના સળધયો તેનું નામ ભામહળ પા મુ પુષ્પવતી અને અદ્રતિના નેત્રરૂપ કુમુદમા અદ્ર હેવો તે બાળક જેવરીઓના હાથે લાલિત થતા વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

આદા જ્યારે પુત્રનું દર્શણ થયું ત્યારે રાણી વિદેહાએ કરૂણ સ્વરે રૂદન કરી પોતાના કુટુંબીને શોકસાગરમા મગ્ન કરી દીધા. રાજા જનક તંની શ્રેય કરવા માટે પ્રત્યેક વિધામા દ્રતા મોકલ્યા; પરંતુ લાગે કાળે પણ તંના જનર કોઈ ઠંકાણેથી મળ્યા નહિ. જનક રાજાએ

‘આ પુત્રીમાં અનેક ગુણરૂપ ધાન્યના અકુરો છે’ એવું ધારી તે યુગલિકૃપણે જન્મેલી પુત્રીનું સીતા એવું નામ પાડયું કેટલેક કાળે તેમનો શોક મદ પરી ગયો, કારણ કે આ સસારમાં માણસઉપર શોક અને હર્ષ આવે છે અને જાય છે. સીતા કુમારી રૂપલાવણ્યની સપત્તિ સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગી હળવે હળવે તે અદ્રલેખાની જેમ કળાપૂર્ણ થઈ ગઈ અનુક્રમે એ કમળાક્ષી બાળા ચૈવનવયને પ્રાપ્ત થતા ઉત્તમ લાવણ્યમય લહરીઓની સરિતા થઈ સતી લક્ષ્મીની જેવી દેખાવા લાગી તેને જોઈને ‘આને યોગ્ય વર કોણ થશે ?’ એમ જનકે ગળ રાતદિવસ ચિંતા કરવા લાગ્યા તેણે પોતાના મંત્રીઓની સાથે વિચાર કરીને પોતાના અશુભે અનેક રાજાઓના કુમારોને જોયા, પણ તેમાંથી કોઈ પણ તેને રૂચિ કર થયો નહિ.

તે સમયે અર્ધગર્ભ દેશના આતરગતમ વિગેરે દૈત્ય જેવા ઘણા મ્લેચ્છ રાજાઓ આવીને જનકની ભૂમિઉપર ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા કટ્ટપાતકાળના સમુદ્રજળની જેમ તેમનો નિરોધ કરવાને અસમર્થ એવા જનકે દશરથ રાજાને મદદ માટે બોલાવવા એક દૂત મોકલ્યો. મોટા મનવાળા દશરથે તે આવેલા દૂતને સસન્નમથી બોલાવી પોતાની પાસે બેસારીને જે કાર્ય માટે આવ્યો હોય તે કહેવા કહ્યું. દૂત બોલ્યો—‘હે મહાબુજ ! મારા સ્વામીને અનેક આપ્ત પુરૂષો છે, પણ આત્માની નેમ તેઓના હૃદયમિત્ર તો એક તમે જ છો. રાજા જનકને સુખદુઃખમાં મૂકણું કંઈવા યોગ્ય તમે જ છો. અધુના તેઓ વિધુર છે તેથી તેઓએ કુળદેવતાની જેમ તમારું સ્મરણ કર્યું છે વૈતાલચંદ્રિની દક્ષિણમાં અને કૈલાસપર્વતની ઉત્તરમાં લયકર પ્રજાવાળા ઘણા અનાર્થ જનપદોરે છે તેઓમાં ગર્જરકુળના જેવો અર્ધગર્જર નામે દેશ છે તે દારણ્ય આચાર્યાવાળા પુરૂષોથી અત્યંત દારણ્ય છે તે દેશના આબુપણરૂપ મયૂરસાહ નામે નગર છે, તેમાં આતરગતમ નામે અતિદારણ્ય મ્લેચ્છ રાજા છે તેના હજારો પુત્રો ગળા થઈને શુકે, મદન અને કાંબોજ વિગેરે દેશોને લોગવે છે હમણા તે આતરગતમ રાજાએ અશ્વ્ય અશ્વોહિણી (મેના)વાળા તે સર્વ રાજાઓ સહિત આવીને જનક રાજાની ભૂમિને ઉપદ્રવિત કરી નાખી છે તે દુરાશયોએ પ્રત્યેક સ્થાને ચૈત્યોનો નાશ કર્યો છે તેઓને જન્મપર્યંત પહોંચે તેટલી સપત્તિ મેળવવા કરતા પણ ધર્મમાં વિક્ષ કરવું વિશેષ ઇષ્ટ છે, માટે અત્યંત ઇષ્ટ એવા ધર્મનું અને જનક રાજાનું રક્ષણ કરે તે બનેતા તમે પ્રાણરૂપ છો.” આ પ્રમાણેના દૂતના વચન સાંભળીને તત્કાળ દશરથ રાજાએ યાત્રાલેખી વગડાવી સત્પુરૂષો સત્પુરૂષોની રક્ષા કરવામાં કદિ વિલંબ કરતા નથી. તે વખતે રામે આવીને પિતાપ્રત્યે કહ્યું કે—“હે પિતા ! મ્લેચ્છ લોકોને ઉચ્છેદ કરવાને માટે તમે જાતે જશો, ત્યારે અનુજબધુ સહિત આ રામ અહીં શું કરશે ? પુત્રના સ્નેહને લીધે તમે અમને અસમર્થ ગણો છો, પણ ઈશ્વાકુવંશના પુરૂષોમાં જન્મથી જ પરાક્રમ સિદ્ધ છે, માટે હે પિતા ! તમે પ્રસન્ન થઈને વિરામ પામો અને મ્લેચ્છોને ઉચ્છેદ કરવાની મને આજ્ઞા આપો. થોડા કાળમાં તમે આપના પુત્રની જયવાર્તા સાંભળશો.” આ પ્રમાણે કહી મહાપ્રયત્ને રાજાની આજ્ઞા મેળવી રામ પોતાના અનુજબધુઓસહિત

(૬૨) રામે મ્હેન્દ્રોનો કૌલ પરાજય, નારદની સ્ત્રીતાવડે થયેલી અવહેલના. પર્વ ૭ સુ

મોટી સેના લઇને ત્રિશિલાપુરીએ ગયા જેમ મોટા વનમાં ચમૂદ, હાથી, શાર્દૂલ અને સિંહો દેખાય તેમ તેણે નજરીના પરિસર ભાગમાં મ્હેન્દ્ર મુઠાટોને ઢીકા. જેમની મુલ્યભોમાં રણ કરવાની કડુ (ખરબ) આવે છે અને જેઓ પોતાને વિજયી માને છે એવા તે મ્હેન્દ્રો વલ્લભ તે મહાપરાક્રમી રામને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા. રામને ઉડાડનારી મહાવાયુ જેમ જગતને અધ કરે તેમ તંત્રોએ ક્ષણવારમાં રામના સૈન્યને અશ્વોવટે આંધળું કરી દીધું તે વખતે યુગ્મો અને તેમનું સૈન્ય પોતાની જીવ માનવા લાગ્યું, જનક રાજ પોતાનું મરણ માનવા લાગ્યો અને હોઠો પોતાને સ્વકાર ધારવા લાગ્યા એટલામાં તો હર્ષ માનતા રામે ધનુષને પલ્લવઉપર ચાળ્યું અને રણનાટકના વાજનરૂપ તેનો ટકાર શબ્દ કર્યો. પછી પૃથ્વીપર રહેલા દેવની જેમ બ્રહ્માંડના ભગને પલ્લ નહિ કરતા રામે મૃત્યુને શીકા રીતી જેમ તે ધનુષ્યવટે દોટી મ્હેન્દ્રોને વીંધી નાખ્યા. ‘આ જનક રાજ રાક છે, તેનું સૈન્ય એક મસલા જેવું છે અને તેની સહાય કરવાને આવેલું સૈન્ય તો પ્રથમથી જ દીનતાને પામી ગયું છે; પલ્લુ ખરે! આ જાણો આઠાશને પલ્લુ આપ્યાદન કરતાં અડ્ડની જેમ અહીં આવે છે તે કોનાં હશે?’ તેમ પરસ્પર બોલતા આવરમાદિક મ્હેન્દ્ર રાજાઓ દોષ અને વિસ્મય પામી નજીક આવીને રામની ઉપર એક સાથે અસ્ત્રવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. દુરાપાતિ, દહમ્પાતી અને શીઘ્રવેધી રામને (રામે) હાથીઓને અટાપદની જેમ તે મ્હેન્દ્રોને હેલામાં ત્રમાં ભક્ષ કરી દીધા. ક્ષણવારમાં તે મ્હેન્દ્રો કાકપક્ષીની જેમ દશે દિશામાં નાસી ગયા એટલે જનકરાજ અને જનપદના હોઠો સર્વ સ્વસ્થ થયા રામનું પરાક્રમ ભોળને હર્ષ પામેલા જનકરાજાએ પોતાની પુત્રી સ્ત્રીતા રામને આપી. રામના આવવાથી જનકને પુત્રી માટે થોડા વરની પ્રાપ્તિ અને મ્હેન્દ્રોનો વિજય એમ બે કામ સિદ્ધ થઇ ગયા.

જે સમયમાં હોઠો પામેથી જનકીના રૂપનું વર્ણન સાબળી તેને એવા માટે નારદ ત્યાં આગ્યા અને તેણે કન્યાચૂડમાં પ્રવેશ કર્યો. પીળા નેત્રવાળા, પીળાકંઠને ધરનારા, મોટા ઉડવાળા હાથમાં છત્રી અને હાથે રાખતાવા, કોપીન’ માત્રને ખેંચનારા, કૃશ શરીરવાળા અને જેના માથાપર વાગ ઉગી રહ્યા છે એવા ભયકર નારદને ભોળ સ્ત્રીતા ભય પામી અર્ધ, તેથી કપતી કપતી ‘હે મા!’ એમ બોલતી ગર્ભાગારમાં પેસી ગઇ તે સાબળીને તત્કાળ દોડી આવેલ દાસીઓએ અને દારપાળોએ કોળાદળ કરીને કંઠ, શિયા અને બાહુવડે નારદને પકડી લીધા. તેમના કલકલ શબ્દથી ચમદ્રતાની ટેવા શસ્ત્રધારી રાજપુરોએ ‘એને મારો મારો’ એમ બોલતાં દોડી આગ્યા. નારદ તે સર્વથી સાબ પામી તેમની પાસેથી મહામાંઠ છુટી ઉડીને વૈતાલગિરિપર આગ્યા. પછી તેમણે વિચાર્યું કે- ‘બ્રાહ્મીએ પાસેથી ગાયની જેમ દુ તે કામીએ પામેથી મહામાંઠ જીવતા છુટીને ભાગ્ય ભગથી ભ્યા ધણા વિદ્યાધેરાના રાજાઓ રહે છે એવા આ વૈતાલગિરિઉપર આવી પહોંચ્યો. છુ આ ત્રિવિની હસિણમેળીમાં ઉદના જેવો પરાક્રમી ભામઠલ નામે અદ્રતિનો મુવાન પુત્ર છે; તો એક પટઉપર સ્ત્રીતાને આણેખી તેને બતાવું જેથી તે ભગદારે તેનું દરજ કરશે એટલે સ્ત્રીતાને મારી ઉપર જે કમું તેના બહોવા મળશે. આવો વિચાર કરીને નારદે ત્રણ જગતમાં નહિ એવામાં આવેલું એવું સ્ત્રીતાનું મ્હરૂપ પટ ઉપર આલેખીને

લામડલને જાતાવ્યું તે જોતા જ ભૂતની જેમ કામદેવે લામડલના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો, તેથી વિધ્વાયલમાંથી ખેચી લાવેલા હાથીની જેમ તેને નિદ્રા આવી નહિ તેણે મધુર લોજન ખાતું બધ કર્યું, પીવા યોગ્ય પીતું બધ કર્યું અને ધ્યાનસ્થ યોગીની જેમ મૌન ધરીને રહેવા લાગ્યો. લામડલને આવો વિદુષ્ઠ જોઈ રાજા ચદ્રગતિએ પૂછ્યું કે—‘હે વત્સ ! તને શું માનસિક પીડા પીડે છે કે શરીરમા કોઈ વ્યાધિ થયો છે ? અથવા શું કોઈએ તારી આજ્ઞાનો ભંગ કર્યો છે ? અથવા બીજું કાંઈ દુઝનું કારણ છે ? જે હોય તે કહે.’ પિતાનો આવો પ્રશ્ન માલગી લામડલ કુમાર લક્ષ્મીથી જાનને પ્રકારે નમ્ર મુખ ધરી રહ્યો, કેમકે ‘કુલીન પુત્રો શુદ્ધજનને તેવું કહેવાને કેમ સમર્થ થાય ?’ પછી લામડલના મિત્રોએ ‘નારદે આલેદી ચિત્રલિખિત સ્ત્રીની કામના (મૃગા) લામડલના દુઝનું કારણ છે’ એમ કહ્યું એટલે રાજાએ નારદને રાજગૃહમા એકાંતે બોલાવીને પૂછ્યું કે—‘તમે જે ચિત્રલિખિત સ્ત્રી જાતાવી તે કોણ છે ? અને કોની પુત્રી છે ?’ નારદે કહ્યું કે—“જે મેં ચિત્રમા આલેખીને જાતાવી છે તે કન્યા જનક ગણની પુત્રી છે અને તેનું નામ સ્ત્રીતા છે જેવી તે રૂપમા છે તેવી ચિત્રમા આલેખવાને હું કે બીજો કોઈ પણ મનુષ્ય સમર્થ નથી, કેમકે મૂર્તિવટ તે લોકોત્તર સ્ત્રી છે તે સ્ત્રીતાનું જેવું રૂપ છે તેવું રૂપ દેવીઓમા, નાગકુમારીઓ કે ગધર્વોની સ્ત્રીઓમા પણ નથી, તો માનવી સ્ત્રીની તો વાત જ શી કરવી તેના રૂપની જેવા યથાર્થ રૂપને વિકુર્વવાને દેવતાઓ, અનુસરવાને દેવનંદો અને અથવાને પ્રજાપતિ પણ સમર્થ નથી તેવી આકૃતિમા તથા વચનમા જે માધુર્ય છે અને તેના કંઠમા અને હાથપગમા જે રક્તતા છે તે અનિર્વચનીય જ છે જેવી રીતે તેના યથાર્થ રૂપને આલેખવાને હું સમર્થ નથી તેવી રીતે તેના રૂપનું વર્ણન કરવાને પણ હું સમર્થ નથી, તથાપિ હું તમને પરમાર્થપણે કહું છું કે ‘એ સ્ત્રી લામડલને યોગ્ય છે’ એવું મનમા વિચારીને યથાબુદ્ધિ તેને પટમા આલેખીને મેં તેમને જાતાવેલ છે”

આ પ્રમાણેની તેની હકીકત સાલગીને ગળ ચદ્રગતિએ ‘હે વત્સ ! એ તારી પત્ની થશે’ એમ લામડલને આશ્વાસન આપી નારદને વિદાય કર્યા પછી રાજાએ અપહરણ તિ નામના એક વિદ્યાધરને આજ્ઞા કરી કે—‘જનકરાજાનું અપહરણ કરીને સત્વર અહીં લઈ આવ’ તત્કાળ તેણે રાત્રિએ લ્યા જઈ જનકરાજાને શુપ્ત રીતે હરી લાવીને ચદ્રગતિને અર્પણ કર્યો રથનું પુગના રાજા ચદ્રગતિએ બધુની જેમ જનક રાજાને આલિંગન કરી પાસે બેસારીને સ્નેહથી આ પ્રમાણે પૂછ્યું કે—‘લોકોત્તર શુભવાળી સ્ત્રીતા નામે તમારી પુત્રી છે અને રૂપસ પત્તિથી પરિપૂર્ણ લામડલ નામે મારો પુત્ર છે તે જાનનેના વધૂવરપણે ઉચિત સંયોગ થાઓ, અને આપણા જાનનેને તે સબધવડે સૌહૃદ થાઓ’ તેની આવી માગણી સાલગીને જનક-રાજા બોલ્યો કે—‘એ પુત્રી મેં વશસ્થના પુત્ર રામને આપી દીધેલી છે, તેથી જીવંતને શી રીતે અપાય ? કેમકે કન્યા એક જ વાર અપાય છે’ ચદ્રગતિ બોલ્યો—“હે જનક ! જો કે હું તે સ્ત્રીતાને હરવાને સમર્થ છું પણ સ્નેહવૃદ્ધિ કરવાને માટે જ તમને અહીં બોલાવીને મેં તમારી પાસે તેની યાચના કરી છે જો કે તમે તમારી પુત્રી રામને માટે કલ્પી છે, તથાપિ તે રામ જો અમારો પરાજય કરશે તો તે તેને પરણી શકશે, માટે હું સહ તેજવાળા વજ્રાવર્ત

અને અર્જુનવાવર્ત નામે છે ધનુષ્ય જે કે સહસ્ર યશોધી અધિષ્ઠિત છે અને દેવતાઓની આશાથી ગોત્રદેવતાની જેમ સદા આશા ધરમા પૂજ્ય છે તે બાવી જોવા બળદેવ અને વાસુદેવને ઉપયોગી જવાના છે તે તમે હર્ષ બાળો. જો તે છે ધનુષ્યમાથી જોકેને પણ તે રામચંદ્રાવશે તો તેનાથી અમે પરાજિત થઈ ગયા જોમ સમજવું પછી તે તમારી પુત્રી સીતાને મુખે પસંદ ” અર્જુન પ્રતિજ્ઞ બળદેવને જનકરાજ પાસે કબૂલ કરાવી તેણે જનકને ત્રિશિલામાં પહોંચાડ્યો અને પોતે પણ પુત્રપરિવારસહિત ત્યાં જઈ, જને ધનુષ્ય જનકના હસ્થામાં મૂકી નમસ્કારની બહાર ઉતર્યો. જનકે રાત્રિમાં બનેલ આ બધું વાર્તાત પોતાની મહારાજી વિરેકાને કહ્યું, જે વરુણ તેના હૃદયમાં શસ્ત્રરૂપ થઈ ગયું વિરેકા રૂઢન કરવી બાલવા લાગી કે-“ કે દેવ ! હું અત્યંત નિર્ભય છે તે મારા જોકે પુત્રને હરી લીધો છે તેથી પણ તુમ ન ક્રોધ્યાં આ જોકે પુત્રીને પણ હરી લેવા ધારે છે ! આ લોકમાં પુત્રીને માટે સ્વેચ્છાથી વર બ્રહ્મ કરાવ છે, બીજાની ઇચ્છા પ્રમાણે બ્રહ્મ કરાવો નથી, પણ મારે તો દેવચેષ્ટે બીજાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર બ્રહ્મ કરવાનો વખત આવ્યો છે બીજાની ઇચ્છાથી પ્રતિજ્ઞા કરેલ આ ધનુષ્યનું આશાપત્ર જો રામ કરી શકે નહિ અને બીજો કરે તો જરૂર મારી પુત્રીને અનિષ્ટ વર્તી પ્રાપ્તિ થાય, માટે હવે શું કરવું ? ” વિરેકાનો આવો વિલાપ સાંભળી જનકરાજ બોલ્યા કે-“ કે દેવી ! તમે બધ પામેા નહિ મેં જો રામનું બળ જોયેલું છે આ ધનુષ્ય તેને માટે જોકે લવા જેવું છે ’

વિરેકાને જોવી રીતે સમજાવી જનકે બીજે દિવસે પ્રભાતમાં માથાઓથી મંડિત જોવા મળ્યો ત જને ધનુષ્યરત્નને પૂજા કરીને સ્થાપન કર્યા સીતાના સ્વયંવરને માટે જનક રાજ્યને બેઠાવેલા વિદ્યાધરના અને મનુષ્યોના રાજાઓ આવી આવીને માથાઉપર બેઠા. પછી જાનકી દિવ્ય જલકારીને ખાસ કરીને સખીઓથી પરવરી સ્વી બાંહે ભૂમિ પર આલવી દેવી જોય તેમ તે મળ્યો આવી. લોકોનાં નેત્રને અમુતની સરિવા જેવી તે જાનકી રામને મનમાં ધારી ધનુષ્યની પૂજા કરીને ત્યાં ઉભી રહી. ત્યારના કહેવા પ્રમાણે જ તે સીતાના રૂપને જોઈને કુમાર ભામડાને કામદેવ પ્રકાર કરવા લાગ્યો તે વખતે જનકનાં જોકે દ્વારપાલે ઉઠ્યા હાથ કરીને કહ્યું કે-“ સર્વ જોયરો અને પૃથ્વીધારી રાજાઓ ! તમોને જનક રાજ સુચવે છે કે જે આ બે ધનુષ્યમાંથી જોકે ધનુષ્યને ચઢાવ તે મારી પુત્રીને પસંદ ’ આ પ્રમાણે સાંભળી પરાક્રમી જોયરો અને ભૂસર રાજાઓ ધનુષ્ય ચઢાવવા માટે ધનુષ્યની પાસે જોકે પછી જોકે આવવા લાગ્યા પરંતુ બચકર સર્પોથી વંટીયેલા અને વીર તેજનાળા તે જને ધનુષ્યનો સ્પર્શ કરવાને પણ કોઈ સમર્થ થઈ શક્યા નહિ, તો બહુ વચાની તો વાત જ રી કરવી ! ધનુષ્યમાથી નીકળતા તણખાની અનેક જ્વાળાઓથી હવથ થયેલા તેઓ લલ્લાથી અધોગુણ થઈને પાછા નિવૃત્ત થતા હતા. પછી જેના ક્રાન્તનમ કુદલ બલાયમાન થઈ રહ્યા છે જોવા હથથકુમાર રામ અન્દ્રની લીલાએ ઝમન કરતાં તે ધનુષ્યની પાસે આવ્યા. તે સમયે ચદ્રગતિ વિગેરે રાજાઓએ ઉપદાસ્યથી અને જનકે શકાથી જોયેલા હવથના જોયેલ બધુ રામે નિગ્રહપણે વજ્રને ઉદ્ધાર કરી તેમ જેની ઉપરથી સર્પ અને અગ્નિજ્વાળા યાત થઈ ગયેલા છે જોવા વજાવર્ત ધનુષ્યનો કસરદે સ્પર્શ થયો. પછી ધનુષ્યધારીઓમાં જોય જોવા રામે લોહાની પીઠ ઉપર રાખી ગૂંચી જેમ નમ્રવીને

તે ધનુષ્યને પશુચઉપર ચઢાવ્યું, અને તેને કાનસુધી જોશીને એવું આસ્ફાલન કર્યું કે જેથી પોતાની કીર્તિના પટલ જેવું તે ધનુષ્ય શબ્દથી ભૂમિ અને અતરીક્ષના ઉદરને પૂર્ણ કરતું ગાજી ઉઠ્યું તત્કાળ સીતાએ સ્વયમેવ રામના કંઠમા સ્વયવરમાળા નાખી અને રામે ધનુષ્યઉપરથી પશુચને ઉતારી નાખી પછી લક્ષ્મણે પણ રામની આજ્ઞાથી તત્કાળ અર્જુવાવર્ત ધનુષ્ય ચઢાવ્યું, તેને લોકો વિસ્મયથી જોઈ રહ્યા. તેનું આસ્ફાલન કરતાં તેણે નાકથી દિશાઓના મુખને અધિર કરી નાખ્યા પછી પશુચને ઉતારીને તેને પાછું તેના સ્થાનપર મૂકી દીધું તે વખતે ચક્રિત અને વિસ્મિત થયેલા વિદ્યાધરોએ દેવકન્યા જેવી અદ્ભૂત પોતાની અદાર કન્યાઓ લક્ષ્મણને આપી. અદ્રગતિ વિગેરે વિદ્યાધરોના રાજાઓ વિદ્યાધા મુખવાળા થઈને તપી ગયેલા લામડલસહિત પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

જનક રાજાએ મોકલેલા સદેશાથી તત્કાળ દશરથ રાજા ત્યાં આવ્યા અને રામ તથા સીતાનો મોટા ઉત્સવથી વિવાહ કર્યો જનકરાજાના ભાઈ કેનકે સુપ્રભા રાણીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી ભદ્રા નામની પુત્રી ભરતને આપી પછી દશરથ, પુત્રો અને વધૂઓની સાથે નગરજનો, જેમા ઉત્સવ કરી રહ્યા છે એવી અયોધ્યા નગરીમા આવ્યા.

એકદા દશરથ રાજાએ મોટી સમૃદ્ધિથી ચૈત્યમહોત્સવ અને શાંતિસ્નાત્ર કરાવ્યા પછી રાજાએ સ્નાત્રજળ અત પુરના અધિકારી વૃદ્ધ પુરૂષની સાથે પ્રથમ પોતાની પટ્ટરાણીને મોકલ્યું અને પછી દાસીઓદ્વારા બીજી રાણીઓને સ્નાત્રજળ મોકલાવ્યું યૌવનવયને લીધે શીઘ્ર ચાલનારી દાસીઓએ ઉતાવળે આવીને બીજી રાણીઓને સ્નાત્રજળ પહોંચાડ્યું એટલે તેમણે તત્કાળ તેને વઢન કર્યું પેલો અતઃપુરનો અધિકારી વૃદ્ધપણાને લીધે શતિની જેમ મદમદ ચાલતો હતો તેથી પટ્ટરાણીને સ્નાત્રજળ તરત મળ્યું નહીં એટલે તે વિચારવા લાગી કે—‘રાજાએ બધી રાણીઓઉપર જિનેદ્રતું સ્નાત્રજળ મોકલીને પ્રસાદ કર્યો અને હું પટ્ટરાણી છતાં મને મોકલાવ્યું નહિ, માટે મારા જેવી મદભાવ્યાને જીવીને શું કરવું છે ?’ માનનો દેવ સ થયા છતાં જીવવું તે મરણથી પણ વિશેષ દુઃખરૂપ છે.’ આ પ્રમાણે વિચારી મરવાનો નિશ્ચય કરીને એ મનસ્વિનીએ અંદરના ખડમા જઈ વસ્ત્રવડે ફાસો ખાવાનો આરભ કર્યો તેટલામા રાજા દશરથ ત્યાં આવી ચડ્યા તેને તેવી સ્થિતિમા જોઈ, તેના મરણોન્મુખપણાથી ભય પામી રાજાએ તેને પોતાના ઉત્સવમા જોસારીને પૂછ્યું કે—‘પ્રિયા ! શું અપમાન થવાથી તે આવું દુઃસાહસ આરંભ્યું છે ? દૈવયોગે મારાથી તો કાંઈ તારૂં અપમાન નથી થયું ?’ તે ગદ્ગદ સ્વરે બોલી કે—‘તમે બધી રાણીઓને જિનસ્નાત્રતુ જળ મોકલાવ્યું અને મારે મારે મોકલાવ્યું નહિ’ આ પ્રમાણે તે કહેતી હતી તેટલામાં પેલો વૃદ્ધ કચુકી ‘આ સ્નાત્રજળ રાજાએ મોકલાવ્યું છે’ એમ બોલતો ત્યાં આવ્યો રાજાએ તે પવિત્ર જળથી તરત જ પટ્ટરાણીના મસ્તકપર અભિસિચ્ચન કર્યું પછી તે કચુકીને રાજાએ પૂછ્યું કે—‘તું આવેલા મોટો કેમ આવ્યો ?’ કચુકી બોલ્યો—‘સ્વામી ! સર્વ કાર્યમા અસમર્થ એવી મારી વૃદ્ધાવસ્થાનો જ આમા અપરાધ છે આપ સ્વયમેવ મારી સાસુ બુઝો’ રાજાએ તેની સામે જોયું તો તે મરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ પગલે પગલે સ્ખલિત થતો હતો,

મુખમાંથી લાળ પહવી હતી, ફાત પડી ગયા હતા, મુખઉપર વળીયા પડ્યા હતા, સર્વ અંગમાં શ્વેત શામ થઈ ગયા હતા, બ્રહ્મડીનો વાળથી નેત્ર ઢંકાઈ ગયા હતા, માસ અને રૂબિર સુકાઈ ગયા હતા અને સર્વ અંગ ધુજતા હતા. આવા તે કમુકીને ભેઈને શાન્તને વિચાર થયો કે—‘જ્યાં સુધી મારી જોવી સ્થિતિ થઈ નથી ત્યાં સુધીમા મારે મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કરી લેવો જોઈએ.’ આવા મનોરથથી શબ્દ વિષયોથી પરાઈમુખ થઈ ગયો અને જો પ્રમાણે સંસારપર વૈરાગ્યવાળા ચિત્તથી તેણે કેટલોક કાળ નિર્જનન કર્યો.

જોકલા સત્ત્વભૂતિ નામે અતુર્ગાની મહાસુનિ સઘની સાથે તે નજરીએ સમવસર્યા તેના બ્રહ્મ સાક્ષીની શબ્દ ઇશરય પુત્રાદિક પરિવારસાથે ત્યાં થઈ તેમને વડના કરીને દેશના સાક્ષીવાની ઈચ્છાએ તેમની સમીપે બેઠો. તે સમયે વૈતાલગિરિથી વિદ્યાધરના અનેક શાસ્ત્રો સંહિત શાસ્ત્ર ગ્રંથગતિ સ્ત્રીવાની અભિલાષાથી તમ જોવા બામ ઠહને સાથે હાઈ રથાવર્ત્ત ગિરિપરના અહીં તેને વડના કરીને પાછા ફરતા આકાશમાર્ગે ત્યાં આવી અબો સત્ત્વભૂતિ મુનિને ત્યાં સમવસરેલા જોઈ તે આકાશમાર્ગથી નીચે ઉતર્યો અને તેમને વડના કરીને તે પશુ દેશના સાક્ષીવા બેઠો. બામ ઠહને સ્ત્રીતાના અભિલાષનો સત્તાપ છે તે જ્ઞાનવટે બાણી હાઈ સત્ત્વવાદી સત્ત્વભૂતવસુરિએ સમયને ચોખ્ખા દેશના આપી, તેમા પ્રસંગેપાત તેમને પાપ માધી નિવૃત્ત થવાને માટે અદ્રગાત અને પુષ્પવતીના તથા બામ ઠહ અને સ્ત્રીતાના પૂર્વ ભવો કહી સંજાળ્યા. તેમા સ્ત્રીતા અને બામ ઠહનુ ભુગ્રહીઆપણે ઉત્પત્ત થયુ અને બામ ઠહનુ જન્મતા જ અયકરણ થયું ઈત્યાદિ વૃત્તાંત યથાર્થપણે જણાવ્યો. તે સાંભળતાં જ બામ ઠહને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયુ, જેટલે તત્કાળ મૂર્ચિત થઈને તે પૃથ્વીપર પડી ગયો. થોડી વારે સજ્ઞા મેળવીને બામ ઠહે પોતાના પૂર્વભવનુ વૃત્તાંત સત્ત્વભૂતિ મુનિએ જો પ્રમાણે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે જમુ પોતાની મેળે કહી આપ્યું તત્કાળ અદ્રગતિ વિચેરે પરમ સવેગને પ્રાપ્ત થયા અને સંજુલિવાળા બામ ઠહે સ્ત્રીતાને બેઠેન બાણીને નમસ્કાર કર્યો. ‘જ મતા જ બેનુ હરણ થયુ હતું તે જ આ મારો સહોદર ભાઈ છે’ એમ બાણીને હર્ષ પામતી મહાસતી સ્ત્રીતાએ આશીષ આપી. પછી તત્કાળ સૌહાર્દપણ ઉત્પત્ત થયુ છે જોવા વિનથી બામ ઠહે હલહલવડે પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરીને રમને પશુ નમસ્કાર કર્યો. પછી અદ્રગતિએ ઉત્તમ વિદ્યાધરને મોક્ષીને વિદેહા અને જનકશાસને ત્યાં તેડાવ્યા અને ‘જ મતાં જ બેનુ હરણ થયું હતું તે આ બામ ઠહ તમારો પુત્ર છે’ ઈત્યાદિ સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું. તે વચન સાંભળીને મેઘવર્ચનાથી મયૂરની જેમ જનક અને વિદેહા હર્ષ પામ્યાં અને વિદેહાના સ્તનમાથી પુત્રપ્રેમને બેઠે દુધ વરવા લાગ્યું પોતાના બામ માતાપિતાને જોળીને બામ ઠહે નમસ્કાર કર્યો જેટલે તેઓએ તેને અસ્તકપર મુળન કરી હર્ષામુના જળથી હવરાવ્યો.

તે વખતે શબ્દ અદ્રગતિએ સંસારથી ઉદ્દેગ પામી બામ ઠહને શબ્દપર સ્થાયીને સત્ત્વભૂતિ મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. પછી બામ ઠહ સત્ત્વભૂતિ અને અદ્રગતિ મુનિ, જનક અને વિદેહા (માતાપિતા), ઇશરયશબ્દ, શ્રીતા અને શમને નમીને પોતાના નજરમા ગયો. શબ્દ ઇશરયે સત્ત્વભૂતિ મહર્ષિને પોતાના પૂવભવો પૂછ્યા જેટલે મુનિ કહેવા લાગ્યા કે—“સેનાપુરમાં ભાવન નામના કોઈ મહાત્મા વલ્લિકને દિપિકા નામની પત્નીથી થયેલી

ઉપાસ્તિ નામે એક કન્યા હતી તે ભવમાં સાધુઓની સાથે પ્રત્યનીકપણે વર્તવાથી તેણે તિર્યચ વિગેરે મહાકષ્ટકારી યોનિઓમાં ચિરકાળ પરિભ્રમણ કર્યું અનુક્રમે વગપુરમાં ધન્ય નામના વણિકની સુદરી નામની પત્નીથી વરુણ નામે પુત્ર થયો તે ભવમા પ્રકૃતિથી જ ઉદાર એવો તું નિરતર સાધુઓને શ્રદ્ધાપૂર્વક અધિક દાન આપવા લાગ્યો ત્યાથી કાળધર્મ પામીને તું ધાતકીખડ દ્વીપમાં ઉત્તરકુશ્મેત્રને વિષે જીગલીઆપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી દેવપણાને પ્રાપ્ત થયો ત્યાથી ચ્યવીને પુષ્કલાવતી વિજયમા પુષ્કલાનગરીના રાજા નંદિવોષ અને પૃથ્વી દેવીનો તું નંદિવર્દન નામે પુત્ર થયો નંદિવોષ રાજા તને-નંદિવર્દનને રાજ્યઉપર ખેસારી યશોધર મુનિની પાસે દીક્ષા લઈ કાળધર્મ પામીને ઐવેયકમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા તુ-નાંદવર્દન શ્રાવકપણે પાળી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાથી ચ્યવીને પ્રત્યગ્ (ચશ્ચિમ) વિદેહમા વૈતાલ્યગિરિની ઉત્તરશ્રેણીના આભૂષણરૂપ શિશિપુર નામના નગરમા ખેચરપતિ રત્નમાળીની વિદ્યુક્ષતા નામની સ્ત્રીથી સૂર્યજય નામે મહાપરાક્રમી પુત્ર થયો એક વખતે રત્નમાળી ગર્વ પામેલા વિદ્યાધરપતિ વજ્રનયનને જીતવાને માટે સિંહપુર ગયો ત્યા તેણે ળાલ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પશુ અને ઉપવનસહિત આખા સિંહપુરને ખાળવા માંડ્યું તે વખતે ઉપમન્યુ નામના તેના પૂર્વજન્મના પુરોહિતનો જીવ જે સહસાર દેવલોકમા દેવ થયો હતો તેણે આવીને કહ્યું કે—“હે મહાતુલાવ ! આવું ઉચ પાપ કર નહિ તું પૂર્વ જન્મમા ભૂરિનદન નામે રાજા હતો તે વખતે તે વિવેકથી માસલોજન ન કરવું એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. પછી ઉપમન્યુ નામના પુરોહિતના કહેવાથી તે તે પ્રતિજ્ઞા ભાંગી હતી એક વખતે ઉપમન્યુ પુરોહિતને રોકે દ નામના એક પુરૂષે મારી નાખ્યો ત્યાથી તે હાથી થયો તે હાથીને ભૂરિનદન રાજાએ પકડી લીધો એકદા યુદ્ધમા તે હાથી મૃત્યુ પામ્યો અને ભૂરિનદન રાજાની ગાંધારી નામની પત્નીના ઉદરથી અરિસદન નામે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યા જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં તેણે દીક્ષા લીધી ત્યાથી મૃત્યુ પામીને આ હું સહસાર^૧ દેવલોકમા દેવતા થયેલો છું રાજા ભૂરિનદન મૃત્યુ પામીને એક વનમા અજગર થયો ત્યા દાવાનળથી દગ્ધ થઈને ધીજી નરકભૂમિમા ગયો પૂર્વના સ્નેહને લીધે મે નરકમા જઈને તેને પ્રતિભાષ આપ્યો, જ્યાથી નીકળીને તું રત્નમાળી રાજા થયો છે જેમ પૂર્વભવે માસના પચ્ચાણનો ભગ કર્યો હતો તેમ અનત દુખદાયક પરિણામવાળો આ નગરદાહ તું કર નહિ ” આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાલળી રત્નમાળી યુદ્ધથી નિવૃત્ત થયો અને તારા (સૂર્યજયના) સૂર્ય-નદન નામના પુત્રને રાજ્યઉપર ખેસારીને તત્કાળ સૂર્યજય પુત્રસહિત તિલકસ્તુદર નામના આચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી બે જણ મુનિપણામા મૃત્યુ પામી મહાશુકર દેવલોકમા દેવતા થયા ત્યાથી ચ્યવીને સૂર્યજય તે તું દશરથ થયો અને રત્નમાળી ચ્યવીને આ જનકરાજા થયો પુરોહિત ઉપમન્યુ સહસાર દેવલોકથી ચ્યવીને આ જનકનો અતુલ ખપ્પુ કેતકે થયો અને નંદિવર્દનના ભવમા તારો પિતા નંદિવોષ હતો તે ઐવેયકમાથી ચ્યવીને આ હું સત્યભૂતિ થયો છું ”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાલળીને દશરથ રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તત્કાળ

(૬૮) ઠેઠીએ યાપણુ રાજેશ્વરદાનથી બરતને રાજ્ય આપવાની કરેલી માગણી પર્વ ૭ મુ

તેમને વારી દીક્ષા લેવાનો ઇચ્છાએ રાજ્યબાર રામને માથે મૂકવા માટે રાજમહેશ્વરમાં બાબેલ દીક્ષા લેવામાં ઉત્સુક બોવા તેણે રાણીઓ પુત્રો અને મત્રીઓને બોલાવી યથાયોગ્ય રીતે સૌની સાથે સુધારસસમાન વાતચીત કરીને રજા માગી તે વખતે બરતે નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે—“હે પ્રભુ ! તમારી સાથે હું પણ સર્વવિશિષ્ટ ગ્રહણ કરીશ, તમારા વિના હું ધરમા રહીશ નહિ હે સ્વામિન્ ! અન્યથા મને અત્યંત દુઃખદાયક બે કષ્ટ થશે. એક તમારો વિરહ અને બીજો આ સસારનો તાપ ” બરતનાં આવા વચન સાંભળીને ‘જે આ પ્રમાણે નિમ્મય થશે તો પછી મારે પતિ કે પુત્ર કાર્મ પણ રહેશે નહિ એવા વિચારથી ભ્રમ પામીને ઠેઠી બોલી—“હે સ્વામિન્ ! તમને યાદ છે ? મારા સ્વયંવરના ઉત્સવમાં મેં તમારું સારથીપણું કહ્યું હતું ત્યારે તમે મને એક વરદાન માગવાને કહ્યું હતું હે નાથ ! તે વરદાન અત્યારે આપો, કેમકે તમે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા છો અને મહાત્માઓની પ્રતિજ્ઞા પાપાણુમા કોતરેલી રેખા જેવી દોષ છે ” ઇશ્વરશબ્દ બોલ્યા કે— ‘મેં જે વચન આપ્યું છે તે મને યાદ છે, માટે એક જટ લેવાના નિષેધ સિવાય જે મારે આધીન હોય તે તું માગી લે. ’ તે વખતે ઠેઠીએ યાચના કરી કે—‘હે સ્વામી ! જે તમે પોતે દીક્ષા લેતા હો તો આ બધી પૃથ્વી મારા પુત્ર બરતને આપો. ’ તરત જ ઇશ્વરે રાજા બોલ્યા કે—‘આ પૃથ્વી હાથમાં જ લઈ લે. જેમ કહી લક્ષ્મણસહિત રામને બોલાવીને તેમણે રામપ્રત્યે કહ્યું—‘હે વત્સ ! પૂર્વે મારૂં સારથીપણું કરવાથી પ્રસન્ન થઇને મેં ઠેઠીને એક વરદાન આપેલું હતું, તે વરદાન અત્યારે બરતને રાજ્ય આપવાને માટે તે મારી પાસેથી માગી લે છે. ’ રામ હર્ષ પામીને બોલ્યા—“મારી માતાએ મહાપરાક્રમી મારા ભાઈ બરતને રાજ્ય મગવાનું વરદાન આપ્યું તે બહુ સાઈ કહ્યું હે પિતા ! મારી ઉપર પ્રસાદ કરીને તમે આ વિષે મને પૂછા છો, તથાપિ હોઠેઆ તે અવિનયની સૂઝનાનું કારણ માથે રોધી મને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે એ વાત સત્તુક થયા હો તો આ રાજ્ય ગમે તેને આપો તેમાં હું કે જે એક તમારા પાળા એવો છું તેને નિષેધ કરવામાં કે સમતિ આપવામાં કાર્મપણુ સત્તા નથી. બરત છે તે હું જ છું. ગમે જને તમારે મન સરખા બીજો, માટે મેંના હર્ષથી બરતનો રાજ્યઉપર અભિષેક કરો. ”

આવાં રામનાં વચન સાંભળી ઇશ્વરે રાજા પ્રીતિ અને વિશ્વમય પાત્રી ત્રણ પછી તે પ્રમાણે કરવા મત્રીઓને આજ્ઞા આપવા લાગ્યા તેવામાં બરત બોલ્યો—“હે સ્વામી ! તમારી સાથે જટ લેવાને માટે મેં પ્રથમ જ પ્રાર્થના કરેલી છે તેથી તે કોઈનું વચનથી અન્યથા કરવાને તમે યોગ્ય નથી. ’ ઇશ્વરે કહ્યું—“હે વત્સ ! મારી પ્રતિજ્ઞા બંધ કર નહિ તારી માતાને મેં પૂર્વ વરદાન આપ્યું હતું અને તેણે તે ચિરંજીવ યાપણુ તરફ રાખ્યું હતું, તે બાળે તને રાજ્યદાન આપવાને માટે તેણે માગી લીધું છે, માટે હે પુત્ર ! મારી અને તારી માતાની આજ્ઞાને અન્યથા કરવાને તું યોગ્ય નથી પછી રામે બરતને કહ્યું કે— હે બ્રાતા ! જે કે તમારા હૃદયમાં રાજ્યપ્રાપ્તિને કિંચિત્ પણ ઝર્પ નથી, તથાપિ પિતાના વચનને સત્ય કરવાને માટે તમે રાજ્ય બંધ કરો. ’ રામનાં આવાં વચન સાંભળી બરતે અકુવાળાં નેત્રે રામના અવલુખા પડી બળહિ બેઠીને ગાંઝા અણસરે કહ્યું— હે પૂજ્ય બાપુ ! પિતાશ્રીને અને તમારા જેવા મહાત્માઓને મને રાજ્ય આપવું તે

યોગ્ય છે, પણ મારા જેવાએ તે ગ્રહણ કરવું યોગ્ય નથી શું હું રાજ દશરથનો પુત્ર નથી ? કે શું હું તમારા જેવા આર્યનો અતુલ બધું નથી કે જેથી હું ગર્વ કરું અને ખરેખરે માતૃમુખો ગણાઉં ? ”

તે સાલળી રામે દશરથ રાજને કહ્યું—‘હું’ અહીં છતાં ભરત રાજ્ય ગ્રહણ કરશે નહિ માટે હું વનવાસ કરવાને જાઉં છું’ આ પ્રમાણે પિતાની આજ્ઞા લઈ ભક્તિથી નમીને, રામ હાથમા ધનુષ્ય અને સાથા લઈને ચાલી નીકળ્યા અને ભરત ઉંચે સ્વરે રૂદન કરતા રહ્યા વનવાસને માટે જતા રામને જોઈ અત્યંત રોડકાતર એવા દશરથ રાજ વારવાર મૂર્છા પામવા લાગ્યા

રામે ત્યાંથી નીકળી પોતાની માતા અપરાજિતાની પાસે આવીને કહ્યું કે—“હે માતા ! જેવો હું તમારો પુત્ર છું તેવો જ તમારે ભરત છે પોતાની પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરવાને મારા પિતાએ તેને રાજ્ય આપ્યું, પણ હું અહીં છતાં તે રાજ્ય લેતો નથી તેથી મારે વનમા જવું યોગ્ય છે મારી ગેરહાજરીમા તમે વિશેષ પ્રસાદવાળી દૃષ્ટિથી ભરતને જોજો અને કદિ પણ મારા વિયોગથી કાયર થશો નહિ ” રામની આવી વાણી સાલળી દેવી મૂર્છા પામી પૃથ્વીપર પડી ગયા, એટલે દાસીઓએ ચઢનના જળનું સિંચન કર્યું તેથી સ્વસ્થ થઈને યોડ્યા કે—“અરે ! મને સ્વસ્થ કરીને કોણે જીવાડી ? મને મૂર્છા જ સુખમૃત્યુને માટે છે, કેમકે હું જીવતી રહી સતી રામનો વિરહ કેમ સહન કરીશ ? અરે કૌશલ્યા ! તારો પુત્ર વનમા જશે અને પતિ દીક્ષા લેશે, તેવું સાલળ્યા છતાં તું કાંટી પડતી નથી તેથી ખરેખર તું વજ્રમય છે ” રામે ફરીથી કહ્યું—“હે માતા ! તમે મારા વીર પિતાના પત્ની થઈને પામર સ્ત્રીઓને યોગ્ય એવું આ શું કરો છો ? સિંહજીનો પુત્ર વનમા અટન કરવાને એકલો જાય છે, તથાપિ સિંહજી સ્વસ્થ થઈને રહે છે—જરા પણ ગભરાતી નથી હે માતા ! જે પ્રતિજ્ઞા કરેલું વરદાન છે તે મારા પિતાને માથે ઝાલ્યું છે જો હું અહીં રહું અને ભરત રાજ્ય ન લે તો પછી પિતાનું અનૃણ્ય (ઝણરહિતપણું) શી રીતે થાય ? ”

આ પ્રમાણે યુક્તિવાળા વચનોવડે કૌશલ્યાને સમજાવીને અને બીજી માતાઓને નમસ્કાર કરીને રામ બહાર નીકળ્યા પછી સીતાએ ફરથી દશરથ રાજને નમી અપરાજિતા દેવીની પાસે આવી રામની સાથે જવાની આજ્ઞા માગી, એટલે જાનકીને ઉત્સાહમા યેસારીને નેત્રના ઉપ્પુ અશ્રુજળવડે બાળાની જેમ ન્હરાવતી અપરાજિતા બોલી કે—“હે વત્સે ! વિનીત રામચંદ્ર પિતાની આજ્ઞાથી વનમા જાય છે તો તે નરપુરૂષને હુકર નથી, પણ તું તો જન્મથી જ ઉત્તમ વાહનોમા લાલિત થયેલી છે તેથી પળે ચાલવાની વ્યથાને કેમ સહન કરી શકીશ ? સુકુમારપણાથી કમલના ઉદર જેવું તારું અંગ છે, તે જ્યારે તાપ વિગેરેથી કલેશ પામશે ત્યારે રામને પણ કલેશરૂપ થઈ પડશે, માટે પતિની સાથે અનુગમન કરવામા તેમજ અનિષ્ટ કષ્ટ સહવામા હું નિષેધ કે આજ્ઞા કાર્ય પણ કરવાને ઉત્સાહ ધરતી નથી ” તે સાલળી શોકરહિત સીતા પ્રાત કાળના કમલની જેવું પ્રકુલિત શુભ કરી અપરાજિતાને નમીને બોલી—‘હે દેવી ! તમારા ઉપરની મારી ભક્તિ મને માર્ગમા સુખકારી થશે, માટે મેઘની પાછળ વિદ્યુતની જેમ હું રામની પાછળ જાઉં છું ’ આ પ્રમાણે કહી કૌશલ્યાને ફરીથી નમીને

(૭૦) સીતા તથા લક્ષ્મણનું પણ વનમાં જવું નગરજનોનો કષ્ટાંત. પર્વ ૭ મું.

પોતાના આત્મામાં આત્મશમની જેમ રામનું જ ધ્યાન કરતી સીતા જહાર નીકળી. તે વખતે "અહો ! બાવી અત્યંત પતિભક્તિથી બાનછી પતિને કેવલુષ્મ માનનારી સીતોમાં આજે હાંતરૂપ ઘર્ષ પડી છે એ ઉત્તમ સતી કદથી કિંચિત્ પણ બચ પામતી નથી અહા ! તે આવા અત્યુત્તમ સીદથી પોતાના બને કુળને પવિત્ર કરે છે ' આ પ્રમાણે શોકથી અજાણ વાણીવટે વર્ણન કરતી નગરસ્ત્રીઓ વનમાં જતી સીતાને મહાકષ્ટે જોઈ શકી

‘રામ વનવાસ જવાને નીકળ્યા’ જોવા ખજર સાંજળી લક્ષ્મણનો કોધાગ્નિ પ્રસ્વસિત થયો. તે હૃદયમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે—“મારા પિતા ઇશ્વર પ્રકૃતિથી જ સરલ છે અને સ્ત્રીઓ સ્વાભાવિક રીતે સરલ હોતી જ નથી, નહિ તો કૈંકેયી ચિરકાળ પર્વત વર ઠાન રાખી મૂકીને આ વખતે કેમ માગી લે ? પિતા ઇશ્વરે ભરતને રાજ્ય આપ્યું અને પોતાની ઉપરથી ઋણ ઉતારી પિતૃજ્યોનો ઋણનો બચ દૂર કર્યો. હવે હું નિર્ભય ઘડ માશ કોધને વિરામ પમાડવા માટે એ કુળાધમ ભરતપાસેથી રાજ્ય હરી લઈને પાછું તે રામને સોંપી દઉં ? પરંતુ એ રામ મહાસત્યવાન છે, તેથી તુલ્યવત્ ત્વજી દીપિલા રાજ્યને તે પાછું લેશે નહિ અને તેમ કરવાથી પિતાને પણ દુઃખ થશે માટે પિતાને દુઃખ ન થવું જોઈએ, તેથી ભરત ભલે રાજા થાક. હું જોકે પાળાની જેમ રામની પછવાડે વનમાં જઈશ.” આ પ્રમાણે વિચારી સૌમિત્રી પિતાની સ્થલ લઈને પોતાની માતા સુમિત્રાને પૂછવા ગયો. ત્યાં જઈ તેને પ્રણામ કરીને બોલ્યો કે—“હે માતા ! રામ વનમાં જાય છે તેથી તેમની પછવાડે હું પણ જઈશ; કેમકે સચુક વિના મર્ચાદાની જેમ રામ વિના લક્ષ્મણ રહેવાને સમર્થ નથી. આવાં પુત્રનાં વચન સાંજળી માંડમાંડ ખીરજ રાખીને સુમિત્રા બોલી—‘વત્સ ! તને શાભા છે આશે પુત્ર હોય તે જ્યેષ્ઠ બંધુને જ અનુસરે, પણ હે વત્સ ! રામભદ્ર મને નમસ્કાર કરીને ક્યારના ગયા છે તેથી તારે છેદુ પડી જશે. માટે હવે તું વિલગ કર નહિ.” આવાં માતાના વચન સાંજળી ‘માતા ! વચને ધન્ય છે, તમે જ મારા ખરેખરા માતા છો. એમ કહી તેમને પ્રણામ કરીને લક્ષ્મણ અપસંજિતા (કોશલ્યા) ને પ્રણામ કરવા ગયો. તેમને પ્રણામ કરીને લક્ષ્મણ બોલ્યો કે—“હે માતા ! મારા આર્થજનું જોશાકી વનમાં ગયા છે, તેથી તેમની પછવાડે જવાને હું ઉચ્ચક છું. માટે તમારી રજા લેવા બોલ્યો છું.” કોશલ્યા નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને બોલ્યા—‘વત્સ ! હું મહાભાગ્યા મારી બધ છું, કારણ કે તું પણ મને છોડીને વનમાં જાય છે હે લક્ષ્મણ ! રામના વિરહથી પીડિત જોવી મને આન્યાસન બાપ વાને તું જોકે તો અહીં જ રહે, પ્રમાણ કર નહિ લક્ષ્મણે કહ્યું—“હે માતા ! તમે રામની માતા છો. અર્ધર્થ રાખો નહિ. મારા જનુ દૂર ચાલ્યા જાય છે, માટે હું સત્વર તેમની પછવાડે જઈશ, તેથી હે દેવી ! મને વિદા કરો નહિ. હું સદા રામને આધીન છું.” આ પ્રમાણે કહી પ્રણામ કરીને લક્ષ્મણ ખનુષ્ય ભાષા લઈ સત્વર રામસીતાની પછવાડે ઢોડી પહોંચ્યા. પત્ની જેમનાં સુખકમળ પ્રકુલિત છે જોવાં એ ત્રણે વિલાસ માટે ઉપવનમાં જાય તેમ વનવાસને માટે ઉઘમી ઘર્ષ નગરીમાંથી જહાર નીકળ્યાં જ્યારે પ્રાણની જેમ રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા નગરની જહાર નીકળ્યા ત્યારે નગરીના નર તથા નારીઓ મહાકષ્ટકારી દશાને પામી ગયાં. નગરજનો મોટા પ્રેમથી તેઓની પછવાડે વેગવટે દોઢવા લાગ્યા અને

ફૂર કૈકેયીના અત્યંત અપવાદ બોલવા લાગ્યા રાજ દશરથ પણ અતઃપુરના પરિવારસહિત સ્નેહરૂપ દોરીથી એ ચાઇને રૂદ્ધ કરતા સતા તત્કાળ રામની પછવાડે ચાલ્યા ત્યારે રાજ અને સર્વ પ્રબળ રામની પછવાડે બહાર નીકળ્યા ત્યારે બધી અયોધ્યાપુરી બાણે ઉજ્જડ હોય તેવી દેખાવા લાગી રામે પિતા અને માતાઓને વિનયભરેલી વાણીવડે સમજાવીને માંડ-માંડ પાછા વાળ્યા અને ઘટિત વચનોથી પુરજનોને પણ વિસર્જન કરીને સ્ત્રીતા, લક્ષમણ-સહિત ત્વરાથી આગળ ચાલ્યા માર્ગમા ગામે ગામે અને શહેરે શહેરે ગામના વૃદ્ધ પુરૂષો તેમને રહેવાની પ્રાર્થના કરતા હતા, પણ રામ કોઇ ઠેકાણે રોકાતા નહોતા.

અહીં ભરતે રાજ્ય અગીકાર કર્યું નહિ, પણ ઉલટા બધુના વિરહને સહન કરવામા અસમર્થ એવા તેણે પોતાની માતા કૈકેયીની ઉપર કેટલાક આકોશ કર્યા, તેથી રાજ દશરથે દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થઇ રાજ્ય લેવાને માટે લક્ષમણસહિત રામને પાછા લાવવા માટે સામતો અને મત્રીઓને મોકલ્યા રામ પશ્ચિમ દિશામાં જતા હતા તેમની પછવાડે તેઓ ત્વરાથી ચાલ્યા અને તેમની લેળા થઇને રાજની આજ્ઞાપૂર્વક તેમને પાછા આવવાની વિજ્ઞપ્તિ કરીને તે દીન થઇ ગયેલા મત્રીઓએ અને સામતોએ ઘણી પ્રાર્થના કરી, પરંતુ રામ પાછા વળ્યા નહિ કેમકે મહાન પુરૂષોની પ્રતિજ્ઞા પર્વતની જેમ ચલાયમાન થતી જ નથી. રામે તેમને વારવાર પાછા વાળવા માલ્યા પણ રામની પાછા વળવાની આશાએ તેઓ સાથે સાથે જ ચાલ્યા.

અનુક્રમે રામ, લક્ષમણ અને જનકી આગળ ચાલતા શિકારી પ્રાણીઓના સ્થાનરૂપ એક નિર્માતૃપ્થ અને ઘાટા વૃક્ષોવાળી પારિયાત્રા^૧ અટવીમા આવી પહોંચ્યા ત્યાં માર્ગમા ગભીર આવર્તવડે ભયકર અને વિશાળ પ્રવાહવાળી ગભીરા નામે એક નદી આવી તેને કાઠે ઉભા રહીને રામે સામતોને કહ્યું કે- ‘તમે આ ઠેકાણેથી પાછા ફરો, કારણ કે હવે અહીંથી આગળ ઘણો કટકારી માર્ગ આવશે અમારા કુશળસમાચાર માતપિતાને કહેલો અને હવેથી ભરતને મારી જેમ અથવા પિતાની જેમ ગણીને તેની સેવા કરજો ’ ‘રામના ચરણને અયોધ્યા એવા અમોને ધિક્કાર છે !’ એમ કહીને ઘણું રૂદ્ધ કરતા અને અશ્રુથી વસને લી જવતા તે સામતો માંડમાંડ પાછા વળ્યા પછી તટઉપર રહેલા સામતોએ સાશ્વદ્વિએ જોયેલા રામ, સ્ત્રીતા લક્ષમણસાથે તે દુસ્તર સરિતાને ઉતરી ગયા રામ જ્યારે દ્વિમાર્ગને ઉઠી ધન કરી ગયા ત્યારે સામતાદિક સર્વે હૃદયમા મહાકષ્ટ પામતા પાછા વળીને અયોધ્યામા આવ્યા અને સર્વ વૃત્તાત તેમણે દશરથ રાજને જણાવ્યો તે સાલગીને રાજ્યે ભરતને કહ્યું- ‘હે વત્સ ! રામ-લક્ષમણ તો પાછા આવ્યા નહિ માટે હવે તું રાજ્ય અહણુ કર અને મારી દીક્ષામા વિઘ્નરૂપ થા નહીં ’ ત્યારે ભરતે કહ્યું- ‘હે તાત ! હું કદિ પણ રાજ્ય અહણુ કરીશ નહિ, હું જાતે જઇને મારા અગ્ર બધુને પ્રસન્ન કરી પાછા તેડી લાવીશ ’ તે સમયે કૈકેયી પણ ત્યાં આવી દશરથ રાજને કહેવા લાગી કે- ‘હિ સ્વામી ! તમે તો તમારી સત્ય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે ભરતને રાજ્ય આપ્યું, પણ આ તમારો વિનયી પુત્ર રાજ્યને અહણુ કરતો નથી અને તેની બીજી માતાએને તેમજ મને પણ મહદ્ દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે આ બધું વગરવિચાર્યું કરનારી અને

(૭૨) ઠેકેથી તથા ભરતનું રામને પાછા લાવવા પ્રયાસ અને રામનોડુંન બરવીકાર. પર્વ ૭ મું

પાપીયી એવી મે જ કહ્યું ॥ અરે ! તમે સપુત્ર છતાં આ રાજ્ય અત્યારે રાજાવરનું થઈ ગયું છે વળી કૌશલ્યા, સુમિત્રા અને સુમલાનું કુલવ રૂઢન સાબળતાં માફ હૃદય પણ ફાટી નાથ છે માટે હે નાથ ! હું ભરતની સાથે જઈ વત્સ રામ અને લક્ષ્મણને પાછા લઈ આવીશ, તેથી મને ત્યા જવાની આજ્ઞા આપો. ”

રાજા હરશરમે હર્ષથી આજ્ઞા આપી એટલે ઠેકેથી ભરત અને મત્રીઓની સાથે ત્વરાથી રામની પછવાડે ચાલી ઠેકેથી અને ભરત છ દિવસે જ્યાં રામ વિગેરે ક્રતા ત્યાં પહોંચ્યા. ત્યાં એક વૃક્ષવર્ષે જાનકી, રામ અને લક્ષ્મણને ઠેકેલા જોયા. તેમને જોતાં જ ઠેકેથી રથ-માથી ઉતરી પડી અને ‘હે વત્સ ! હે વત્સ !’ એમ બોલતી પ્રણામ કરતા એવા રામના મસ્તક-પર સુજાત કરવા લાગી. સીતા અને લક્ષ્મણ પણ તેના ચરણકમળમાતરના તેમને બાહુથી ઢળાવી તે ઉંચા સ્વરે રૂઢન કરવા લાગી. ભરતે નેત્રમાં અસુ લાવીને રામના ચરણમાં પ્રણામ કર્યા અને તત્કાળ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા; કેમકે રનેહ છે તે મહાવિપતુસ્થ છે પછી જ્યારે રામથરે તેને સારી રીતે સમજાવ્યો ત્યારે ભરત વિનયપૂર્વક બોલ્યો કે—“હે આર્ધજામું ! અલક્ષ્યની જેમ મારે ત્યાજ કરીને તમે અહીં કેમ આવ્યા ? ‘ભરત રાજ્યના અર્ધી છે’ એવો માતાના દોષથી મને જે અપમાદ લાગ્યો છે તે તમે વનમાં મને સાથે લઈ જઈને દૂર કંઈ અથવા તો હે જાતા ! અહીંથી પાછા વળી અયોધ્યામાં આવો અને રાજ્ય લક્ષ્મી બ્રહ્મણ કરો. તેમ કરવાથી માફ કૌલીનશય્યા’ દૂર થઈ જશે. આપ રાજા થશે એટલે આ જગમિત્ર સૌમિત્રી [લક્ષ્મણ] તમારા મત્રી થશે. આ માણસ (હું ભરત) તમારે પ્રતિકાર થઈને રહેશે અને શત્રુજા છત્ર ધરનાર થશે. ” ભરતે આમ કહ્યા પછી ઠેકેથી બોલી—“હે વત્સ ! આ જાતાનું વચન માન્ય કરો, કેમકે તમે સદા જાતુવત્સલ છો. આ વિપદમાં તમારા પિતાનો દોષ નથી અને ભરતનો પણ દોષ નથી માત્ર સ્ત્રી સ્વભાવને હીપે સુલભ એવો આ ઠેકેથીનો જ દોષ છે. જીવોમાં કુટિલતા વિગેરે જે જે જુદા જુદા દોષો હોય છે તે સર્વે દોષોની જાણરૂપ મારામાં રહેલા છે. પતિને, પુત્રોને અને તેમની માતાઓને અત્યવત કુળ ઉત્પન્ન કરનારું જે કર્મ મેં કહ્યું છે તેને માટે મને ક્ષમા કરો; કારણ કે તમે પણ મારા પુત્ર છો. ” આ પ્રમાણે અપમાદ અસુ લાવીને ઠેકેથીએ કહ્યું એટલે રામ બોલ્યા—“હે માતા ! હું હરશરમે જેવા પિતાનો પુત્ર થઈ પ્રતિ જ્ઞાનો કેમ ભગ કરું ? પિતાએ ભરતને રાજ્ય આપ્યું અને તેમાં હું સમત્ર થયે, તો અમે જન્મે છવતા એ વાણી અન્યથા કેમ થાય ? માટે અમારા જન્મેના અપેક્ષાથી ભરત રાજા થાઓ. પિતાની જેમ મારી આજ્ઞા પણ ભરતને ઉઠાવન કરવા યોગ્ય નથી. ” આ પ્રમાણે કહી રામે સીતાના લાવેલા જળવડે સર્વ સામંતોની સાક્ષીએ ત્યા જ ભરતને રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી ઠેકેથીને પ્રણામ કરી, ભરતને બોલાવી, તેઓને અયોધ્યા તરફ વિદાય કરીને રામચંદ્ર હથિણુ દિશા તરફ ચાલ્યા.

ભરત અયોધ્યામાં આવ્યા અને પિતા તથા વડીલ જાતાની આજ્ઞાથી તેમણે અજાઠ શાસનવાળા રાજ્યનો જાર બગીકાર કર્યો પછી રાજા હરશરમે મહામુનિ સત્યમૃતિની પાસે

મોટા પરિવારસહિત દીક્ષા લીધી પોતાના પૂજ્ય ણધુના વનવાસથી હૃદયમાં દુઃખ પામતા સમ્યુદ્ધિવાળા ભરત અરિહંતની પૂજામાં ઉઘળી થઈને એક પહેરેગીરની જેમ રાત્ર્યરક્ષા કરવા લાગ્યા.

સીતા અને લક્ષ્મણ સાથે ગમન કરતા પૃથ્વીના દેવસમાન રામચંદ્ર માર્ગમાં આવેલા અત્રિદ્રુત પર્વતને ઉલ્લંઘન કરી કેટલેક દિવસે અવતી દેશના એક ભાગમાં આવી પહોંચ્યા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
रामलक्ष्मणोत्पत्तिपरिणयवनगमनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

સર્ગ ૫ મો.

સીતાહરણ.

માર્ગમાં થાકી થયેલી જાનકીને વિશ્રામ આપવાને માટે યક્ષપતિ કુમેરની જેમ રામચંદ્ર એક વડની નીચે બેઠા તે પ્રદેશને સર્વ તરફ જોઈને રામે લક્ષ્મણને કહ્યું કે-‘ આ પ્રદેશ કોઈના ભયથી હમણા જ ઉજ્જડ થઈ ગયેલો લાગે છે જુઓ, હજુ જેઓની નીકો સુકાઈ ગઈ નથી એવા આ ઉદ્યાનો, ઇંછુદંડસહિત આ ઇંછુના વાદો અને અત્રથી ભરપૂર ખળાઓ આ દેશ તરતમાં જ ઉજ્જડ થયાનું કહી આપે છે ’ તે સમયે કોઈ પુરૂષ ત્યાં થઈને જતો હતો તેને રામે પૂછ્યું કે-‘ હે ભદ્ર ! આ દેશ શા કારણથી ઉજ્જડ થયો છે અને તું કઈ તરફ જાય છે ? ’ તે બોલ્યો-‘ આ અવતી દેશ છે, તેમાં અવતી નામે નગરીમાં શત્રુઓને સિંહની જેવો હું સહ સિંહોદર નામે રાજા છે તે રાજાના તાળાના આ દેશમાં દશાંગપુર નગરમાં તે નગરનો નાયક વજ્રકર્ણ નામે એક બુદ્ધિમાન સિંહોદર રાજાનો સામત રાજા રાત્ર્ય કરે છે એક વખતે તે વજ્રકર્ણ વનમાં મૃગયા રમવાને ગયો ત્યાં પ્રીતિ વધારનારા પ્રીતિવર્ધન નામના એક મહામુનિને કાર્યોત્સર્ગે બેઠા તેણે ભય આપ્યો તેણે પૂછ્યું કે-‘ આવા ઘોર અરણ્યમાં વૃક્ષની જેમ તમે કેમ રહેલા છો ? ’ મુનિએ કહ્યું-‘ આત્મહિતને માટે ’ વજ્રકર્ણે ફરીથી પૂછ્યું કે-‘ ખાનપાનવર્જિત એવા આ અરણ્યમાં તમારું આત્મહિત શું થાય છે ? ’ આવા તેના પ્રશ્નથી તેને યોગ્ય જાણી મુનિએ આત્મહિતકારક ધર્મ કહ્યો, તેથી તત્કાળ તે બુદ્ધિમાન વજ્રકર્ણે શ્રાવકપણ સ્વીકાર્યું અને એવો દૃઢ અભિપ્રાય લીધો કે-‘ અહીં તદેવ અને જીન મુનિ વિના જીવ કોઈને હું નમીશ નહીં ’ પછી મુનિને વદના કરીને વજ્રકર્ણે દશાંગપુરમાં ગયો શ્રાવકપણ પાળતા સતા એકદા તેણે વિચાર કર્યો કે-‘ દેવશુરવિના જીવ કોઈને નમસ્કાર કરવો નહિ એવો મારો અભિપ્રાય છે, તેથી જો હું સિંહોદર રાજાને નમીશ નહીં તો તે મારો વૈરી થશે ’ આવો વિચાર કરી એ બુદ્ધિમાન સામતે પોતાની મુદ્રિકામાં મુનિસુવતસ્વામીની મહિમય પ્રતિમા સ્થાપન કરી.

પછી પોતાની અમુલીમાં રહેલા પ્રભુતા જિંજને નમન કરીને તે સિંહોદર રાજાને ઉતરવા લાગ્યો. “ અતિ બલવાન પુરુષની આગલ મામાનો ઉપાસ જ થાશે છે ” વજ્રકર્ણના આવા કપટનું વૃત્તાવ કોઈ ખળ પુરે સિંહોદર રાજાને કહી દીધું, કેમકે ખળ પુરેનો સર્વને હાનિ કરનારા હોમ છે. વજ્રકર્ણના આ કપટવૃત્તાવને બાળીને મોટા સર્પની જેમ નિઃશ્વાસ નાખતો સિંહોદર તરફળ વજ્રકર્ણ ઉપર બુલસે ચમો. તે ખળર કોઈ પુરે આવીને વજ્રકર્ણને જણાવ્યા. વજ્રકર્ણે તે પુરેને પૂછ્યું કે- ‘ મારી ઉપર સિંહોદરનો કોપ કયો છે એવું તે શી રીતે બાજુ ? ’ એટલે તે પુરે કહ્યું કે- “ કુદનપુર નગરમાં સુસુદ્રસ્ય ગમ નામે એક માવઢ વ્યક્તિ રહે છે. તને અમુના નામે પત્ની છે તેમને વિદ્યુદગ નામે હું પુત્ર છું. હું અનુકરે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો એટલે કેટલાક કરીયાણાં લઈ કમ-વિક્રમ કરવાને માટે ઉત્તરધિની નગરીએ ગયો. ત્યાં કામલતા નામની એક મુજલોજના વેશ્યા મારા બેવામા આવી. તેને બોતા જ હું કામરેવના બાણનું સ્થાન ઘડી પડ્યો. ‘ તેની સાથે હું એક રાત્રિ જ રહીશ. એવા વિચારથી મેં તેનો સમાગમ કર્યો, પરંતુ પાસથી મુજલાની જેમ હું તેના રાજથી દૂર બેઠાઈ ગયો. તેથી જ મથી કદ લોગવી લોગવીને મારા પિતાએ જે ધન ઉપાર્જન કરેલું હતું તે મેં તે વેશ્યાવશ થઈને છ માસમા ઉડાવી દીધું. એક વખતે કામલતા વેશ્યાએ મને કહ્યું કે- ‘ સિંહોદર રાજાની પદરાણી શ્રીધરાને બેવા કુદગ છે તેવા કુદગ મને લાવી આપ. આ વખતે મેં વિચાર કર્યો કે- ‘ મારી પાસે દ્રવ્ય નથી તો તેવાં કુદગ ક્યાંથી કરાવું ? માટે હું તેના જ કુદગ ભોરી લાવું ’ એવો વિચાર કરીને હું રાત્રે સાહસિક થઈ ખાતર પાડીને રાજાના મહેલમાં પેટાલે તે વખતે રાણી શ્રીધરા રાજાને પૂછતી હતી તે મારા સાંભળવામા આવ્યું કે- ‘ હે નાથ ! આજે ઉદેગીની જેમ તમને નિકા કેમ આવતી નથી ? ’ સિંહોદર બોલ્યો કે- ‘ હે રેવી ! બધાં સુખી મને પ્રજામ નહિ કરનાર વજ્રકર્ણને મારું નહિ લાંસુખી મને નિકા ક્યાંથી આવે ? હે ત્રિશા ! પ્રાતઃકાલે મિત્ર, પુત્ર અને બાંધવોસહિત એ વજ્રકર્ણને હું મારું નહીં લાંસુખી આ રાત્રિ મારે બાંધવપણે જ નિર્ગમન થાવ્યો. ’ આવાં તેના વચનો સાંભળી તમારી ઉપર સાધાર્ણ પશુની પ્રીતિને લીધે કુદગની ભોરી ઇાદી દહને તસ્ત જ લાંબી નીકળી અહીં તમને કહેવાને માટે ત્વરાથી આવ્યો છું. ’

આ ખળર સાંભળી વજ્રકર્ણે તસ્ત જ પોતાની નગરી તુલ્ય બને ભગ્નથી અધિક પૂર્ણ કરી દીધી. તેવામાં તો ભોદી વારે આકાશમા પરબકથી ઉત્તી રજ તેના બેવામા આવી. કાણવારમા તો અદનનાં વૃક્ષોને સર્પો ઘેરી લે તેમ સિંહોદરે પુરુષ સૈન્યથી દશ્યપુરને ઘેરી લીધું. પછી એક દૃત મોઢવી વજ્રકર્ણને કહેવશાંતુ કે- ‘ હે કપટી ! તે પ્રજામ કરવામા માયા રથીને મને ચીરકાળ ઉતર્યો. માટે હવે અમુલીમાં તે મુદ્રિકા ખેંચી જગર આવીને મને પ્રજામ દરજ નહિ તો કુદુગસહિત તને ધમસદનમાં ખડોબાડીશ. વજ્રકર્ણે ઉત્તર કહેવશાંતુ કે- ‘ મારે અર્હત અને સાધુ વિના બીજા કોણને પ્રજામ કરવા નહિ એવો અભિપ્રય છે. તમી હું એમ કરું છું અને કોઈ પરાક્રમનું અભિમાન નથી પણ ધર્મનું અભિમાન છે, માટે એક નમ કાર શિવાય મારું જે કાર્ય છે તે સર્વ યથા શક્તિ આપ મદન કરો અને મને એક ધર્મદાર આપો, જેથી હું ધર્મને માટે અહીંથી બીજે યાગ્યે બાઉં ધર્મ જ મારું મન થાવ્યો. ’

વજ્રકર્ણે આ પ્રમાણે કહેવરાવ્યું તથાપિ સિંહોદરે તે માન્યું નહિ, કેમકે માની પુરૂષો ધર્મ અને અધર્મને ગણતા નથી. ત્યારથી સિંહોદર વજ્રકર્ણસહિત તે નગરને રૂંધીને બહાર રહ્યો છે અને તેના ભરથી સર્વ પ્રદેશ ઉજળડ થઈ ગયો છે એ રાજવિગ્રહ જોઈને હું પણ કુદુંગસહિત અહીં નાચી આવ્યો હતો અહીં આજે કેટલાક ઘરો બળી ગયા તે સાથે મારી જીર્ણ સુપડી પણ બળી ગઈ, તેથી મારી ફૂર સ્ત્રીએ આ ધનાઢ્યોના શૂન્યગૃહમાંથી ઘરની સામગ્રી ચોરી લાવવાને માટે મને મોકલ્યો છે દૈવયોગે તેના દુર્વચનનું પણ મને શુભ ફળ મળ્યું કે જેથી તમારી જેવા દેવસમાન પુરૂષના મને દર્શન થયા ”

આ પ્રમાણે એ દરિદ્રી પુરૂષે રામને સર્વ વૃત્તાંત કહી બતાવ્યું, તેથી કર્ણાનિધિ રઘુવંશી રામે તેને એક રત્નસુવર્ણમય સૂત્ર આપ્યું પછી તેને વિદાય કરીને રામ દશાગપુર-પાસે આવ્યા અને નગર બહારના ચૈત્યમાં ચદ્રપ્રભ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને ત્યાં રહ્યા

પછી રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણ દશાગપુરમાં પ્રવેશ કરીને વજ્રકર્ણની પાસે ગયા ‘અલ્પક્ય પુરૂષોની સ્થિતિ એવી જ હોય છે.’ આકૃતિ ઉપરથી તેમને ઉત્તમ પુરૂષ બાણીને વજ્રકર્ણે કહ્યું—‘હે મહાભાગ ! મારા ભોજન આતિથ્યને ગ્રહણ કરો’ લક્ષ્મણે કહ્યું—‘મારા પ્રભુ રામ પોતાની સ્ત્રીસાથે બહારના ઉદ્યાનમાં રહેલા છે, તેથી પ્રથમ તેમને ભોજન કરાવીને પછી હું જમીશ ’ વજ્રકર્ણે તરતજ લક્ષ્મણની સાથે ઘણા શાક વિગેરેવાળું મિષ્ટાન્ન ભોજન રામને માટે ઉદ્યાનમાં મોકલાવ્યું ભોજન કર્યા પછી રામે શિક્ષા આપીને મોકલેલો લક્ષ્મણ અવતીપતિ સિંહોદરની પાસે આવ્યો ત્યાં આવીને મિષ્ટ વચને કહ્યું કે—‘સર્વ રાજાઓને દાસ જેવા કરનાર દશરથ રાજાના પુત્ર ભરતરાજા તમને વજ્રકર્ણની સાથે વિરોધ કરવાનો નિષેધ કરે છે’ તે સાંભળી સિંહોદર બોલ્યો કે—‘ભરતરાજા જે પોતાના ભક્તિમાન સેવક હોય તેમની ઉપર પ્રસાદ કરે છે, બીજાની ઉપર કરતા નથી, તેવી રીતે આ મારો દુષ્ટ સામંત વજ્રકર્ણ મને નમતો નથી તો કહો હું તેની ઉપર શી રીતે પ્રસાદ કરું ?’ લક્ષ્મણે ફરીથી કહ્યું—‘એ વજ્રકર્ણ તમારે વિષે અવિનયી નથી, પણ ધર્મના અનુરોધથી તેણે બીજાને પ્રભાસ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, માટે તમે વજ્રકર્ણ ઉપર ક્રોધ કરો નહિ રાજા ભરતનું શાસન તમારે માન્ય કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે એ ભરતરાજા સમુદ્રાત પૃથ્વીઉપર શાસન કરનાર છે’ આવા લક્ષ્મણના વચન સાંભળી સિંહોદર ક્રોધથી બોલ્યો કે—‘એ ભરતરાજા કોણ છે કે જે વજ્રકર્ણના પક્ષમાં રહી વાતુલ થઈને મને આ પ્રમાણે કહેવરાવે છે ?’ તે સાંભળતા જ લક્ષ્મણના નેત્ર ક્રોધથી લાલ થઈ ગયા અને હોઠ ફરકવા લાગ્યા તે બોલ્યા—‘હે મૂઠ ! તું ભરતરાજાને બાણતો નથી ? લે, હવે તને તે સત્વર ઝોળાવાનું ઉઠે, યુદ્ધ કરવાને સર્વ રીતે તૈયાર થા અદનઘોની જેમ તું હજી મારી ભુલરૂપ વજ્રથી તારિત થયો નથી’ તે સાંભળતા જ લક્ષ્મણી ઠઠાચેલા અગ્નિનો સ્પર્શ કરવાને બાળક તૈયાર થાય તેમ સિંહોદર રાજા સૈન્યસહિત લક્ષ્મણને હણવાને તૈયાર થયો લક્ષ્મણ પોતાની ભુલથી ક્ષમાના નાળવાની જેમ હાથીનું બધસ્થાન (ખીલો) ઉખેડીને દડ ઉઘો કરી રહેલા ચમરાજની જેમ તે આલાનસ્થભવડે શત્રુઓને મારવા લાગ્યો પછી એ મહાભુજે ઉછાળો મારીને

(૭૬) સિંહોદરને રામે જાણેલી માણી, લક્ષ્મણનું અનેક કન્યાઓ સાથે પાણિપ્રહલ. પર્વ ૭ મું.

હાથીઉપર બેઠેલા સિંહોદરને યશુની જેમ તેના વજ્રવટે જ કંઠમાંથી બાપી લીધેલ. દયા અપુરના લોકો આશ્ચર્યથી ભેઈ રહ્યા અને લક્ષ્મણ સિંહોદરને ગાયત્રી જેમ ખેંચીને રામની પાસે લઇ ગયા. રામને ભેઈ સિંહોદરે નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે— હે શુક્રગનાથક! તમે અહીં આવ્યા છો તે મારા જાણવામાં ન હતું. અથવા હે દેવ! મારી પરીક્ષાને માટે તમે આ દર્શુ દરો, પણ ને તમે બળ બતાવવા તત્પર થાઓ તો પછી અમારે જીવવાથી સર્ખું અર્થાત્ અમે છવી શકીએ જ નહીં. હે નાથ! મારા આ અજ્ઞાત દોષને ક્ષમા કરો અને જે કર્તવ્ય હોય તે બતાવો, કેમકે શિષ્ય ઉપર ગુરુની જેમ સેવક ઉપર સ્વામીનો કોપ માત્ર શિક્ષાને માટે જ હોય છે. જોટલે રામે કહ્યું કે—“ વજ્રકર્ણની સાથે સખી કરો ” તે વાણીને સિંહોદરે તથેતિ (તેમજ) કહીને સ્વીકારી લીધી.

પછી રામચંદ્રની આજ્ઞાથી વજ્રકર્ણ ત્યાં આવ્યો અને વિનયથી રામની આજ્ઞા ઉલ્લેખ કરી અજ્ઞાતી ભેટીને બોલ્યો—“ શ્રાપી મી જીવભરેવના વશમાં તમે બલભદ્ર અને વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયા છો. જેમ જામે સાબળ્યુ હતું આજે સારા બાપ્પે તમારા બન્નેના દર્શન થયા છે. ઓશકળે તમે જોળખવામાં આવ્યા છો. તમે બંને મહાબુલ સર્વ બસ્વાર્દના નાથ છો. હું અને બીજા રાજાઓ તમારા જ ડિંકરો છીએ. હે નાથ! આ મારા પ્રભુ સિંહોદરને છોડી મૂકો અને હવેથી તેને જોવી શિક્ષા આપો કે જેથી તે બીજાને નહિ પ્રજ્ઞામ કરવાના મારા દહ અભિમદને સદા સહન કરે. ‘ અર્હત દેવ અને શાશુ ગુરુ વિના બીજાને નમસ્કાર કરવો નહિ ’ જોવો દહ અભિમદ પ્રીતિવર્દન નામના મુનિપામે મેં બહલુ કરેલો છે. ’ બુશુટીનો સજ્ઞાથી સિંહોદરે રામની તે વાત સ્વીકારી જોટલે શ્રીમંત્રિએ—લક્ષ્મણે મુખ્ય કરેલો સિંહોદર રાજા વજ્રકર્ણને આલિંગન દર્શન મળ્યો. પછી તેણે રામની સાક્ષીએ પર મપ્રીતિથી પોતાનું અર્ધ રાજ્ય સંહોદર બંધુની જેમ વજ્રકર્ણને આપ્યું. દયાઅપુરના રાજા વજ્રકર્ણે ઉલ્લસિનીના રાજા સિંહોદરપાનેથી શ્રીધરાના કુટુંબો માગી લાંબે વિદુદ અને આપ્યા વજ્રકર્ણે પોતાની આઠ કન્યાઓ અને સામતોસદિત સિંહોદરે ત્રણ સેા કન્યાઓ લક્ષ્મણને આપી. તે વખતે લક્ષ્મણે તેમને કહ્યું કે— હમણા આ ક યાઓને તમારી પામે રાખો. કારણ કે હમણા રાજ્યઉપર પિતાએ બરતને બેસાર્યા છે. તેથી જે સમયે હું રાજ્યને મદલુ કરીશ ત્યાર તમારી ક યાઓનું પાણિપ્રહલુ કરીશ. હમણા તો અમારે મલવાયલપર જઈને રહેવું છે. ” ‘ બહુ સારું ’ જેમ કહી વજ્રકર્ણ અને સિંહોદરે તેમ કરવા કબૂલ કર્યું. પછી રામે વિદાય કરેલા તઓ પોતપોતાને નગરે ગયા.

રામ ત્યાં રાત્રિયાસો રહીને સવારે ઝીંગા અને લક્ષ્મણસદિત ત્યાંથી બાલનાં કોઈ નિર્જળ પ્રદેશમાં આવી થયા. ત્યાં ઝીંગા તૃષાનુર થવાથી તમને કાષ્ટ તૃસની નીચે વિશ્વાનિ હેવા બેસારીને રામની આજ્ઞાથી લ મળુ જળ હેવા ચા થા. આગળ બાલનાં અનેક કમગામી મંત્રિ અને પ્રિયમિત્રની જગુ વસેલ તમ જ આનંદજનક એક સેરા જર તંમના બોવામાં આ મુ ત્યાં કુનેરપુરનો કન્યાબુમાળા નામના રાજા કીડા કરવા આવ્યો. હતા તણે લક્ષ્મણને દીકો તન્નાગ અનિ દુકાલમાં કામદવાના બાલોથી તં બેરા. મોલ તણે લક્ષ્મણને નમ કાર કરીને કહ્યું કે— તમે મારે ઘરે બો /નન માટે અનિયિ

થાઓ ' તેના શરીરમા કામવિકારના ચિન્હો અને સ્ત્રીનાં લક્ષણો જોઈ લક્ષમણ વિચાર કરવા લાગ્યા કે—' આ જાતે સ્ત્રી છે, પણ કોઈ કારણને લઈને તેણે પુરૂષને વેષ ધારણ કર્યો જણાય છે ' આવો વિચાર કરી લક્ષમણ બોલ્યા—' અહીંથી નજીકમા મારા પ્રભુ સ્ત્રીસાથે છે, તેથી તેમના વિના ભોજન કરીશ નહિ ' પછી તે કલ્યાણમાળાએ પોતાના ભદ્રિક આકૃતિવાળા અને પ્રિય બોલનારા પ્રધાનપુરૂષને મોકલી પ્રાર્થના કરાવીને સીતા-સાહુત રામને પોતાને ત્યાં બોલાવ્યા ભદ્ર બુદ્ધિવાળા તેમણે રામભદ્રને અને સીતાને નમસ્કાર કર્યો અને તત્કાળ તેમને માટે એક પટકુટ્ટી લઈ કરાવી રામે તેમાં રહીને સ્નાનભોજન કર્યું પછી બીજા પરિવારને છોડી કલ્યાણમાળા સ્ત્રીનો સ્પષ્ટ વેષ લઈ એક મત્રીની સાથે ત્યાં આવી લગ્નગીતો નમ્ર સુખવાળી તે સ્ત્રીને રામે કહ્યું—' હે ભદ્રે ! પુરૂષનો વેષ લઈને તું તાજ સ્ત્રીલાવને કેમ ગોપવે છે ? ' કુબેરપતિએ કહ્યું—' આ કુબેર-પુરમા વાલિખિલ્ય નામે રાજા હતો, તેને પૃથ્વી નામે પ્રિયા હતી એક વખતે રાણી ગર્ભિણી થઈ તેવામાં મ્હેં જ્યેષ્ઠ લોકોએ લગાઈ કરી અને વાલિખિલ્ય રાજાને બાંધીને લઈ ગયા ત્યારપછી પૃથ્વીદેવીને પુત્રીનો પ્રસવ થયો, પણ બુદ્ધિશાળી સુપુત્રિ નામના મત્રીએ નગરમા ' રાણીને પુત્રનો પ્રસવ થયો છે ' એવી આશોષણ કરાવી પુત્રજન્મના ખગર જાણી અહીંના સુખ્ય રાજા સિંહોદરે કહેવરાવ્યું કે ' જ્યાં સુધી વાલિખિલ્ય રાજા ન આવે ત્યાં સુધી એ બાળક જ રાજા થાઓ ' અનુક્રમે હું પુરૂષનો વેષ ધારણ કરતી મોટી થઈ છું અઘાપિ માતા અને મત્રીજન વિના મને કોઈએ સ્ત્રીપણે જાણી નથી કલ્યાણમાળાના નામથી પ્રખ્યાત થઈને હું રાજ્ય કરૂ છું. " મત્રીઓના મત્ર- (વિચાર) સામર્થ્યથી ખોટામા પણ સત્યતા પ્રવર્તે છે " મારા પિતાને છોડાવવા માટે હું મ્હેંચ્છોને ઘણું ધન આપુ છું તેઓ દ્રવ્ય લઈ જાય છે પણ મારા પિતાને છોડતા નથી, માટે હે કૃપાળુ ! તમે પ્રસન્ન થાઓ અને પૂર્વે જેમ સિંહોદર રાજા પાસેથી વજ્ર-કર્ણને છોડાવ્યો તેમ મારા પિતાને પણ છોડાવો " રામે કહ્યું કે—' અમે તારા પિતાને મ્હેંચ્છ લોકો પાસેથી છોડાવી લાવીએ ત્યાં સુધી તું પુરૂષવેષ ધારણ કરીને કાયમ પ્રમાણે રાજ્ય ચલાવજે ' કલ્યાણમાળાએ કહ્યું કે—' મોટી મહેરબાની " પછી તેણે પાછો પુરૂષવેષ ધારણ કર્યો પછી સુપુત્રિ મત્રી બોલ્યો કે—' આ કલ્યાણમાળાના પતિ લક્ષમણ થાઓ ' રામે કહ્યું—' અત્યારે પિતાના આદેશથી અમે દેશાતરમાં જઈએ છીએ, તેથી જ્યારે પાછા આવશું ત્યારે લક્ષમણ તેને પરણશે '

આ પ્રમાણે કબૂલ કરી રામ ત્રણ દિવસ ત્યાં રહ્યા પછી પાછલી રાત્રિએ જ્યારે સર્વે જનો નિદ્રામા હતા ત્યારે સીતા, લક્ષમણસહિત રામચંદ્ર ત્યાંથી આલી નીકળ્યા. પ્રાત કાળે રામ, સીતા અને લક્ષમણને જોયા નહીં એટલે કલ્યાણમાળા ક્યવવાતે મને પોતાના નગરમા ગઈ અને પ્રથમની જેમ રાજ્ય કરવા લાગી અનુક્રમે રામ નર્મદા નદી-પાસે આવ્યા અને તે ઉતરીને વટેમાર્ગીઓએ વાર્યા છતાં પણ વિધ્યાદેવીમા પેઠા ત્યાં દક્ષિણ દિશામા એક કટકીના વૃક્ષઉપર મેલો પક્ષીએ વિરસ શબ્દ કર્યા અને ક્ષીગ્ના વૃક્ષઉપર રહેલા એક બીજા પક્ષીએ મધુર શબ્દ કર્યા, પરંતુ તે સાંભળીને રામને હર્ષ

કે શોક કાંઈ થયો નહિ, કારણ કે ' શકુન આ યજ્ઞપરાક્રુનને દુર્ગળ લોકો જ અલ્લે છે ' આગળ ચાલતાં ઉઘા હથીચાલવાળું, અસખ્ય હાથી, રથ અને યજ્ઞોધી સરપૂર મેન્દ્ર લોકોનું સૈન્ય દેશનો ઘાત કરવાને માટે નીકળેલું તેમના જોવામાં આવ્યું તે સૈન્યમાં રહેલો જોકે મુવાન સેનાપતિ સીતાને જોઈને ક્રમાતુર થઈ ગયો, તેથી જો સ્વમ્હદ્યારીએ તત્કાળ પોતાના તાબાના મેન્દ્રોને ઉપર સ્વરે આજ્ઞા કરી કે—' જરે ! આ બંને પશિકને હાંકી કાઢીને અથવા મારી નાખીને આ સુદર જીને લઈ આવે. ' આજ્ઞા થતાં જ તેઓ સેનાપતિસહિત બાણ અને પ્રાસ વિગેરે વીરણ આમુષાથી મહાર કરતાં રામઉપર દોડી આવ્યા તે વખતે લક્ષ્મણે રામબદ્ધને કહ્યું કે—' હે આર્મ ! જ્યાં કુમ્પી જ્ઞાનની જેમ આ મેન્દ્રોને હું હાંકી કાઢું નહીં ત્યાં મુખી તમે સીતા સાથે અહીં જ રહે. આ પ્રમાણે કહી લક્ષ્મણે ધનુષ્ય બલવીને તેનો નાક કપોલે તે નાકમાત્રથી જ સિંહ નાકથી હસ્તીઓની જેમ મેન્દ્રો ત્રાસ પામી ગયા ' જેના ધનુષ્યનો નાક આવે અસહ્ય છે તેના બાણને સહન કરવાની તો વાત જ શી કરવી ? ' જેમ વિચારતો મેન્દ્ર રાત્ર તત્કાળ રામની પાસે આવ્યો. શરો છોડી કંઈ રથમાંથી ઉતરીને તેણે કીન મુખે રામ બદ્ધને નમસ્કાર કર્યો તે વખતે લક્ષ્મણે કોથથી તેની સામું જોમું મેન્દ્રપતિ બોલ્યો કે—

" હે દેવ ! કિશાંબીપુરીમાં વૈશ્વાનર નામે જોકે બ્રાહ્મણ રહે છે તેને સાંભિદ્રી નામે પુત્રી છે તેમનો ઘ્રદ્રદેવ નામે હું પુત્ર છું હું જ મથી જ ફર કર્મ કરનાર, માર અને પરશ્વીલપ્ત થયો છું કોઈ જોવું કુર્મ નથી કે જે મે પાપીએ નહિ કરું હોય ! જોકે વખતે ખાતર પાઠતાં ખાત્રમુખે જ રાજપુરુષોએ અને પક્ષો અને રાત્રની આજ્ઞાથી મને શૂળીપર બઠાવવા લઈ આવ્યા કસાઈના વરમાં રહેલા ધોળી જેમ શૂળીની પાસે કીન થઈને ઉભા રહેલા અને જોકે આવક વણિકે દીઠા, તેથી તેણે કંઈ આપીને મને ઊઝવ્યો. ' હવે ફરીવાર મોરી કરીશ નહીં ' જેમ કહી જો મહાત્મા વણિકે મને વિદાય કર્યો અને ત્યારથી મે તે દેશનો ત્યાગ કર્યો. જનુકમે ભમતો ભમતો હું આ પટ્ટીમાં આવી બળ્યો અને કાઠે જોવા નામથી વિજયાત થઈ પટ્ટીપતિના પદને પામ્યો. અહીં રહીને છુટાશોળી મદદથી હું મોટા શહેર વિગેરેને છડું છું અને સ્વયમેવ જર્જ રાત્રોએને પણ પકડી લાવું છું હે સ્વામિન્ ! આજે વ્યવસ્થા જેમ હું તમારે વચ થયો છું ; માટે અને આજ્ઞા આપો કે તમારે કિંકર હું તમારું શુ કામ કરું ? મારા જવિનયને ક્રમા કરો " રામે તે કિશતપતિને કહ્યું કે—' વાલિખિલ્લ રાજાને છોડી દે ' તત્કાળ તેણે વાલિખિલ્લને છોડી દીધા જોટલે તેણે આવીને રામને પ્રણામ કર્યો. રામની આજ્ઞાથી તે કાંઈ વાલિખિલ્લ રાજાને તેના કૂળર નગરમાં પહોંચાડ્યો. ત્યાં તેણે પોતાની પુત્રી કલ્યાણમાળાને પુરવના વેચે જોઈ પછી કલ્યાણમાળાએ અને વાલિખિલ્લે પરસ્પર રામ-લક્ષ્મણને બધા વૃત્તાંત જોઈનીબને કહ્યો.

કાંક પોતાની પટ્ટીમાં પાછો આવ્યો અને રામ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. જનુકમે નિંધાટનીનું અતિક્રમણ કરીને તાપી નદીપાસે આવ્યા. પછી તાપીને ઉતરી આગળ ચાલતાં તે દેશના પ્રાત બાજ ઉપર આવેલા અરણ્ય નામના જોકે બ્રામમાં આવ્યા. ત્યાં સીતા તરસ્થ થયા જોટલે રામ લક્ષ્મણને સાથે લઈને જોકે કપિલ નામના કોપી અગ્નિદેવની બ્રાહ્મણને ધેર

પાયા તેની સુશર્મા નામની સ્ત્રીએ તેમને બુદ્ધા બુદ્ધા આસનો આપ્યા અને શીતળ તેમજ સ્વાદિષ્ઠ જળનું પાન કરાવ્યું તે સમયે પિશાચના જેવો દારૂણ કપિલ બહારથી ઘરે આવ્યો એટલે તેમને બેઠેલાં જોઈ રાજ કરીને પોતાના સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો કે—‘ રે પાપિણી ! તે આ મલીન લોકોને મારા ઘરમા પ્રવેશ કરવા કેમ દીધો ? તે મારો અગ્નિહોત્ર અપવિત્ર કર્યો ’ આ પ્રમાણે કહીને આકોશ કરતા એ દૂર વિપ્રને કોઢવડે હાથોની જેમ પકડીને લક્ષ્મણ આકાશમા લમાડવા લાગ્યા રામે કહ્યું—‘ હે માનદ ! એક કીડા જેવા અને રાડો પાડતા આ અધમ પ્રાણી ઉપર કોપ શો કરવો ? માટે તેને છોડી દે ’ આવી આજ્ઞા થતા જ લક્ષ્મણે તે પ્રાણીને ધીમે રહીને છોડી દીધો પછી સીતા અને લક્ષ્મણસહિત રામ તેના ઘરમાથી નીકળીને આગળ ચાલ્યા

અનુક્રમે તેઓ એક ઊંઝા મોટા અરણ્યમા આવ્યા ત્યાં કાજળના જેવા શ્યામ મેઘનો સમય (વર્ષાઋતુ) આવ્યો વરસાદ વર્ષવાથી રામ એક વડના વૃક્ષ નીચે રહ્યા અને બોલ્યા કે—‘ આ વડની નીચે જ આપણે વર્ષાકાળ નિર્ગમન કરશું ’ તે વચન સાંભળી તે વડઉપર રહેનારો તે વડનો અધિષ્ઠાયક ઈશ્વરે ગોકર્ણુ નામે યક્ષ ભય પામી ગયો, એટલે તે પોતાના સ્વામી ગોકર્ણુ યક્ષની પાસે ગયો તેણે પ્રણામ કરીને ગોકર્ણુને કહ્યું—‘ હે સ્વામી ! કોઈ દુઃસહ તેજવાળા પુરૂષોએ આવીને મને મારા નિવાસરૂપ વડના વૃક્ષમાથી કાઢી મૂક્યો છે, માટે હે પ્રભુ ! શરણુરહિત એવા માફ રક્ષણ કરો, કેમકે તેઓ મારા નિવાસવાળા વડ વૃક્ષની નીચે આખી વર્ષાઋતુ સુધી રહેવાના છે વિચક્ષણુ ગોકર્ણુ અવધિજ્ઞાનથી બાંધીને કહ્યું કે—‘ જે પુરૂષો તારે ઘેર આવેલા છે તે આઠમા બળભદ્ર અને વાસુદેવ છે, માટે તેઓ તો પૂજવાને યોગ્ય છે ’ આ પ્રમાણે કહીને તે ગોકર્ણુ યક્ષ રાત્રિએ તેની સાથે ત્યાં ગયો અને રાત્રમાં જ નવ યોજન વિસ્તારવાળી, બાર યોજન લાંબી, ધનધાન્યથી પૂરિત, જેનો કિલ્લો અને અઢરના પ્રાસાદો ઊંચા છે અને જેની બજારો વિવિધ વસ્તુઓથી પૂર્ણ છે એવા રામપુરી નામે એક નગરી ત્યા બનાવી પ્રાત કાળે મગળશબ્દોથી બોધ પામેલા રામે તે વીણાધારી યક્ષને અને મોટી ઋદ્ધિવાળી નગરીને જોઈ અકસ્માત બની ગયેલી નગરીને જોઈને વિસ્મય પામેલા રામચંદ્રને યજ્ઞે કહ્યું કે—‘ હે સ્વામી ! તમે મારા અતિથિ છો, હું ગોકર્ણુ નામે યક્ષ છું અને આ નગરી મે તમારા માટે રચેલી છે તમે જ્યાં સુધી અહીં રહેશો ત્યાં સુધી રાતદિવસ પરિવારસહિત હું તમારી સેવા કરીશ, માટે તમે અહીં રૂચિ પ્રમાણે સુખેથી રહો ’ એવી રીતની તેની પ્રાર્થનાથી અનેક યજ્ઞોથી સેવાતા રામ અને લક્ષ્મણ ત્યાં સુખેથી રહ્યા

એક વખતે પેલો કપિલ પ્રાણી સમિધ વિગેરે લેવાને માટે હાથમા કુહાડો લઈને લમતો લમતો તે મોટા અરણ્યમા આવ્યો ત્યાં તે નવીન નગરી જોઈને વિસ્મયથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘ આ તે માયા હશે ? ઈદ્રબળ હશે ? કે ગર્ભપુર હશે ? ’ એવો વિચાર કરે છે તેવામા ત્યાં સુદર વેષ ધારણ કરીને માતૃષીરૂપે હસી રહેલી એક યક્ષિણી તેના જોવામા આવી તેને જોઈ કપિલે પૂછ્યું કે—‘ આ નવીન નગરી કોની છે ? ’ તે બોલી—‘ ગોકર્ણુ નામના યજ્ઞે રામ-લક્ષ્મણ અને સીતાને માટે આ રામપુરી નામે નવીન નગરી વસાવી છે અહીં દયાનિધિ રામ દીનજનોને દાન આપે છે અને જે જે દુઃખી અહીં આવે છે તે સર્વ કૃતાર્થ થઈને જાય છે ’ આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળી કપિલ સમિધનો ભારો ભૂમિપર

નાખી તેના ચરણકમળમા પડીને બોલ્યો—‘હે ભાઈ ! મને કહો કે તે રામના મારે શી રીતે દર્શન કરવા ? ’ ચક્ષિણી બોલી—‘ જા નગરીને બાર દ્વાર છે અને દરેક દ્વાર ઉપર ચક્ષો નિત્ય રક્ષા કરવા ઉભા રહે છે, તેથી બહાર પ્રવેશ કરવો દુર્લભ છે, પરંતુ તેના પૂર્વદ્વાર પાસે એક જિનચૈત્ય છે તેમા પ્રવેશ કરી, આવક થઈ, ચઢાવિધિ વહના કરી બે નગરી તરફ જઈશ તો તારો પ્રવેશ થઈ શકશે. ’ તેની વાણીથી દ્રવ્યનો અર્થો કપિલ કૈન સાધુઓની પાસે ગયો અને તેમને વહના કરીને તેમની પાસેથી કૈનધર્મ સામળ્યે. તે લોકુર્ધી હોવાથી તત્કાળ પ્રતિગ્રાહ પામીને શુદ્ધ આવક થઈ ગયો અને પોતાને ઘેર જાવી પોતાની પત્નીને ધર્મ સંભળાવીને તેને આવિકા કરી પછી જન્મના કારિકથી દ્રવ્ય થયેલાં તે કપતી રામની પાસેથી ધન મેળવવાની ઇચ્છાએ રામપુરી ખાંભાં ત્યાં પ્રથમ પૂર્વદ્વાર પાસે રહેલા ચૈત્યમા દેવવહન કરીને તેમણે રામપુરીમા પ્રવેશ કર્યો. જનુકેમે રાજકુલમાં પ્રવેશ કરતાં જ રામ, સીતા અને લક્ષમણને કપિલે જોળખમા, જોટલે પોતે તેમની ઉપર જે બાકોશ કરેલા તેનું તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું, તેથી તે ભય પામીને નાસી જવાને વિચાર કરવા લાગ્યો. તેને ભયભ્રાંત થયેલ જોઈને લક્ષમણે કહ્યું હાવીને બોલ્યા કે— ‘હે ક્રિષ્ણ ! તું ભય પામીશ નહિ. તું બે ચાચક થઈને જાઓ. હોય તો અહીં આવ અને જે જોઈએ તે માગી લે. ’ તે સાંભળી કપિલ નિશક થઈને રામની પાસે જાઓ, અને આશીષ આપીને ચક્ષોએ બાપેલા આસનઉપર બેઠો. પછી ‘ તું ક્યાંથી આવે છે ? ’ એમ રામે પૂછ્યું જોટલે તે બોલ્યો—‘ હું અરણ્ય ખામનો નિવાસી બ્રાહ્મણ છું મું તમે મને નથી જોળખતા ? ’ બ્યારે તમે મારા અતિથિ થયા હતા ત્યારે મેં તમને દુર્વચ્ચનો કહીને તમારી ઉપર બાકોશ કર્યો હતો, તથાપિ તમે ક્યાણુ થઈને મને જા બ્યાર્થ પુરૂષથી છોડ્યો હતો. ’

પેલી મુશર્મા બ્રાહ્મણી પૂર્વતુ વૃત્તાંત જણાવી સીતાની પાસે જાવી ઘીન વચ્ચને આશીષ આપીને બેઠી પછી તે બ્રાહ્મણને રામે થલુ ધન આપી કૃતાર્થ કરીને વિદાય કર્યો જોટલે તે પોતાના ગામમાં ગયો. ત્યાં તે કપિલ બ્રાહ્મણે ચઢાવિધિ ઠાન આપી ન દાવતરે નામના સુરિની પાસે લીલા લીધી.

બ્યારે વર્ષાઋતુ વીતી ગઈ ત્યારે રામને ત્યાંથી જવાની ઇચ્છા થઈ, જોટલે ગેહર્ણુ થશે વિનયથી જાણી જોડીને કહ્યું—‘ હે સ્વામિન્ ! તમે અહીંથી જવાને ઇચ્છો છો, તે તમારી ભક્તિ કરતા મારો કાર્થ પણ બપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરજો અને મારી ઉપર પ્રસન્ન થજો. હે મહાશુભ ! તમારી ચોખ્ખતા પ્રમાણે પૂજા કરવાને કાર્થ પણ સમર્થ નથી. એમ કહી તેણે સ્વયમ પ્રકાશ નામનો એક દ્વાર રામને ખર્પણુ કર્યો, લક્ષમણને દિવ્ય રત્નમય બે કુટુંબી આખ્યાં અને સીતાને મૂજનણિ તથા ઈશ્વર પ્રમાણે વાગતી એક વીણા આપી. પછી રામ તે થલનું સમાન કરી ત્યાંથી સ્વેચ્છાએ આત્મા જોટલે થકે પોતે રથેસી તે નગરી સહરી લીધી.

રામ, લક્ષમણ અને બાનહી પ્રતિદિન આહતા, કેટલાક અનુચોનું ઉત્તવન કરીને જોટલા સખ્યા વખતે વિજયપુરની પાસે જાઓ, અને તે નગરીની બહારના ઉદ્યાનમાં

દક્ષિણ દિશાએ એક ગૃહ જેવા મોટા વડના વૃક્ષની નીચે તેઓએ નિવાસ કર્યો તે નગરનો મહીધર નામે રાજા હતો. ઇંદ્રાણી નામે તેને પત્ની હતી અને તેનાથી વનમાળા નામે એક પુત્રી થઈ હતી તે વનમાળાએ બાલ્યવયમાથી જ લક્ષમણની શુભસપત્તિ અને રૂપસપત્તિ સાલળી હતી તેથી તેના શિવાય બીજા કોઈ વરને ઇચ્છતી નહોતી. બ્યારે રાજા દશરથે દીક્ષા લીધી અને રામ-લક્ષમણ વનમા નીકળ્યા ત્યારે એ બંને સાલળીને મહીધર રાજા બહુ ખેદ પામ્યો. પછી ચંદ્રનગરના રાજા વૃષભના પુત્ર સૂરે દ્રરૂપની સાથે તેણે વનમાળાનો સળધ કર્યો તે બંને સાલળી વનમાળા મરવાનો નિશ્ચય કરી જે રાત્રિએ રામ-લક્ષમણ ત્યા આવ્યા તે જ રાત્રિએ એકલી નગર બહાર નીકળી અને દૈવયોગે તે જ ઉદ્યાનમા આવી ચડી પ્રથમ તે ઉદ્યાનમા રહેલા ચક્ષાચતનમા પ્રવેશ કરીને તેણે વનદેવતાની પૂજા કરી અને કહ્યું કે—‘જન્માતરમા પણ લક્ષમણ મારા પતિ થાઓ’ ત્યારપછી ત્યાંથી નીકળીને પેલા વડની પાસે આવી તેને સુધ્ધ ગયેલા રામ અને સીતાના પહેરેગીર તરીકે બગતા એવા લક્ષમણે દીઠી તેને જોઈને લક્ષમણ વિચારવા લાગ્યા કે—‘શુ આ વનદેવી હશે ? વા આ વડવૃક્ષની અધિષ્ઠાત્રી હશે કે કોઈ બીજી ચક્ષિણી હશે ?’ તેવામા તે જોલી કે—“આ ભવમાં લક્ષમણ મારા પતિ થયા નહિ, તો જો મારી તેમનાપર ખરી લક્ષિ હોય તો ભવાતરમા પણ તે જ મારા પતિ થશે” આ પ્રમાણે કહી ઉત્તરીય વસ્ત્રવડે કંઠપાશ રચી વડની શાખાસાથે બાંધીને તે પોતાના શરીરને લટકાવવા લાગી તે વખતે ‘હે ભદ્ર ! તું સાહસ કરીશ નહીં, હું પોતે જ લક્ષમણ છું’ એમ જોલતા લક્ષમણે ત્યા જઈ પાશ ફર કરીને તેને નીચે ઉતારી રાત્રિના શેષ ભાગે બ્યારે રામસીતા બંન્નથ થયા ત્યારે લક્ષમણે તે વનમાળાનો સર્વ વૃત્તાત તેમને જણાવ્યો તત્કાળ વનમાળાએ લલ્લબધી મુખ ઢાંકી સીતા અને રામના ચરણકમળમા નમસ્કાર કર્યો

અહીં મહીધર રાજાની સ્ત્રી ઇંદ્રાણીએ રાજમહેલમા બ્યારે વનમાળાને જોઈ નહિ ત્યારે કંઈક સ્વરે ઘોઘર કર્યો, તેથી મહીધર રાજા વનમાળાને શોધવા માટે નીકળ્યો. આમતેમ ભટકતા તેણે તે વનમા વનમાળાને જોઈલી જોઈ, એટલે ‘આ રાજપુત્રીના ચોરને મારો’ એમ જોલતા સૈનિકો શરો ઉઠ્યા કરીને દોડ્યા તેને આવતા જોઈ લક્ષમણ ક્રોધથી ઉભા થયા અને લલાટપર બ્રહ્મટીની જેમ તેણે પણ પાણ્યને ધનુષ્યઉપર ચડાવી પછી શત્રુઓના અહુકારને હરી લે તેવો ટકાર શબ્દ કર્યો ટકારના નાદથી જ કેટલાક મુલોટો ફોલ પાગી ગયા, કેટલાક ત્રાસ પામ્યા અને કેટલાક પડી ગયા માત્ર મહીધર રાજા એકલો આગળ ઉભો રહ્યો તેણે લક્ષમણને જોયા એટલે તેમને ઓળખીને તે જોલ્યો કે—‘હે સૌમિત્રિ ! ધનુષ્યઉપરથી પાણ્ય ઉતારી લો મારી પુત્રીના પુરુષથી જ તમે અહીં પ્રાપ્ત થયા છો’ તત્કાળ લક્ષમણે ધનુષ્યઉપરથી પાણ્ય ઉતારી નાખી, એટલે મહીધર રાજા સ્વસ્થ થયો પછી ત્યાં રામને જોઈ રથમાથી ઉતરીને તેણે પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું કે—‘તમારા ભાઈ લક્ષમણને માટે પ્રથમથી જ તેના પર અનુરૂપવાળી આ મારી પુત્રીને મેં પૂર્વે કલ્પેલી હતી મારા બાળ્યયોગે તેમનો હમણા સમાગમ થયો છે

(૮૨) ભરત સાથેના યુદ્ધમાં અતિવીર્યનું મહીધરને મહા માટે કહેવું. પર્વ ૭ મુ

લક્ષમણ જેવા બામાતા અને તમારા જેવા સબધી મળવા બહુ દુર્લભ છે ' આ પ્રમાણે કહી મોટા સ માનપૂર્વક મહીધર રાજ્ય બનકી, રામ અને લક્ષમણને પોતાને ઘેર લઇ ગયો.

રામ વિગેરે ત્યાં રહેલા હતા તેવામાં એક દિવસ સભામાં બેઠેલા મહીધર રાજા પાસે અતિવીર્ય રાજાનો ફક્ત આવીને કહેવા લાગ્યો કે—' નવાવર્તપુરનો રાજા અતિ વીર્ય જે વીર્યનો સાગર છે તેમણે ભરતરાજાની સાથે વિમુક્ત થવાથી તમને પોતાની શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવા બોલાવેલા છે. હાથેથીના પુત્ર ભરતરાજાના સૈન્યમાં થવા રાજાએ આવેલા છે, તેથી મહાજળવાન અતિવીર્ય રાજાએ તમને તેજાવ્યા છે. તે સમયે લક્ષમણે પૂછ્યું કે—' નવાવર્તપુરના રાજા અતિવીર્યને ભરત રાજાસાથે વિરોધ થવાનું કારણ શું છે ? ' ફક્ત બોલ્યો કે—' મારા બધા અતિવીર્ય ભરતરાજા પાસેથી ભક્તિને ઇચ્છે છે. ભરત તેમની ભક્તિ કરતા નથી એ વિરોધનું કારણ છે. તે સાબળીને સાથે ફરતે પૂછ્યું કે—' હે ફક્ત ! અતિવીર્ય રાજાની સાથે યુદ્ધ કરવાને શું ભરત રાજા સમર્થ છે કે નહીં તે તેની સેવા કરવાને કમ્પૂર્ણ કરતો નથી ? ' ફક્તે કહ્યું—' અતિવીર્ય ઘણા જળવાન છે અને ભરત રાજા પણ સામાન્ય નથી, તેથી તે બન્નેમાંથી કોનો વિજય થશે તે સંશય છે ' આ પ્રમાણે કહેતા ફરતે ' હું સત્વર આવું છું ' એમ કહીને મહીધર રાજાએ વિદાય થઈ પછી તેણે રામચંદ્રને કહ્યું કે—' અહો ! અસ્પૃશ્યદિવાળા તે અતિવીર્યની કેવી અજ્ઞાનતા છે કે જે મને ભરતની સાથે યુદ્ધ કરવા બોલાવે છે, માટે હવે ભરતસાથેનું સૌહાર્દપૂર્ણ અને તેની સાથેનું દુરમનપૂર્ણ જણાવ્યા વગર મોટી સેનાસાથે ત્યાં જઈ ભરતના શાસનની જેમ હું તેને હણી નાખીશ. રામ બોલ્યા કે—' હે રાજા ! તમે અહીં જ રહો તમારા સૈન્ય અને પુત્રોસહિત હું ત્યાં જઈશ અને યથાયોગ્ય કરીશ. મહીધરે તેમ કરવાને કમ્પૂર્ણ એટલે તેના પુત્ર અને સૈન્યને સાથે લઈને રામચંદ્ર લક્ષમણ તથા શ્રીતાસહિત નવાવર્તપુર સમીપે ગયા. રામે તે નગરના ઉઘાનમાં સૈન્યનો પગથિ નાખ્યો. તે વખતે ક્ષેત્રના અધિષ્ઠાતક દેવતાએ આવી રામભંદને કહ્યું કે—' હે મહાભાગ ! તમારી શી ઇચ્છા છે ? જે હોય તે કહો. હું તે પૂર્ણ કરવાને તૈયાર છું. રામે કહ્યું—' શું કરવાનું છે ? ત્યારે દેવતા બોલ્યો—' એ કે બીજું બધું ચોખ્ખું છે તમારે એક ઉપકાર હું કરું છું. તે એ કે ' શું રાજા અતિવીર્ય સ્ત્રીઓથી છુટાયો. જોવી તેની અપકીર્તિ ફેલાવવાને માટે હું સૈન્યસહિત તમારું કામિક સ્ત્રીનું રૂપ કરી દઉં છું. ' આ પ્રમાણે કહીને તેણે તત્કાળ જઇ સૈન્ય સ્ત્રીરાજ્ય હોય તેમ સ્ત્રીરૂપે કરી નાખ્યું. રામ અને લક્ષમણ પણ સુદર સ્ત્રી થઇ ગયા.

પછી રામ સૈન્યસહિત રામચંદ્રપાસે આવ્યા અને ' મહીધર રાજાએ તેમને સહાય કરવાને આ સૈન્ય મોકલ્યું છે એમ દ્વારપાળદ્વારા અતિવીર્ય રાજાને જણાવ્યું. અતિવીર્યે બોલ્યો કે—' મહીધર રાજા પોતે આવ્યો નહિ તો બહુમાની અને મરવાને ઇચ્છતા એવા તે રાજાના સૈન્યથી પણ સર્વું હું એકલો ભરતને છતી લઈશ. મારે સહાયની શી જરૂર છે ? મારે એ અપકીર્તિ કરનારા તેના સૈન્યને સત્વર પાછું કાઢી મૂકો. તે વખતે કોઈ માણસ બોલ્યો કે—' હે દેવ ! મહીધર રાજા કેવળ પોતે આવ્યો નથી એટલું જ નહીં પણ તેણે તમારું કાલ્પ કરવાને સૈન્ય પણ સ્ત્રીઓનું જ મોકલ્યું છે. તે સાંભળીને નવાવર્તપુરના રાજા અતિવીર્યને ઘણું ક્રોધ થયો તેથી રામવિગેરે સર્વ સ્ત્રીરૂપે રાજાદ્વારપાસે આવીને ઉભા રહ્યા.

હતા તેને માટે પોતાના સેવકોને તેણે આજ્ઞા કરી કે—આ સ્ત્રીઓને દાસીઓની જેમ શ્રીવાએ પકડી પકડીને આપણા નગરની બહાર કાઢી મૂકો ’ તત્કાળ તેના મહાપરાક્રમી સામતો સેવકોસહિત ઉઠી તે સ્ત્રીસૈન્યને ઉપદ્રવ કરવા પ્રવર્ત્યા એટલે લક્ષ્મણે એક હાથવડે હાથીને બાધવાનો આદાનસ્તલ બિખેડી તેને જ આયુધ કરી તેનાવડે સર્વને ભૂમિપર પાડી દીધા સામતોના ભગથી અતિવીર્યને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો તેથી એક લય કર ખડ્ગ ખેંચીને તે પોતે મુદ્દ કરવા સામે ઉઠ્યો તરત જ લક્ષ્મણે તેનું ખડ્ગ ખેંચી લઈને તેને કેથ પકડીને ખેંચ્યો અને તેના જ વસ્ત્રથી તેને બાધી લીધો પછી મૃગને વાઘ પકડે તેમ તેને પકડીને નરબ્યાદિ લક્ષ્મણ, ત્રાસ પામવાથી અપળ લોચનવાળા નગરજનોએ જોવાતા છતાં લઈ ચાલ્યા તે વખતે કથાળુ સીતાએ તેને છોડાવ્યા અને લક્ષ્મણે તેની પાસે ભરતની સેવા કરવાનું કબૂલ કરાવ્યું પછી ક્ષેત્રદેવતાએ સર્વનું સ્વીરૂપ સહુરી લીધું એટલે અતિવીર્યે રામ—લક્ષ્મણને ઝોળખ્યા, જેથી તેમની અનેક પ્રકારે સેવાભક્તિ કરી પછી એ માની રાજાને પોતાના માનને માટે વિચાર આવ્યો અને પોતાનું માન ધ્વસ પામેલ જાણવાથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો એટલે ‘ હું શુ બીજા કોઈની સેવા કરૂં ? ’ એમ હૃદયમાં અહંકાર ધરતો તે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળો બન્યો તત્કાળ તેણે પોતાના પુત્ર વિજયરથને રાજ્યપર બેસાડ્યો તે વખતે ‘ તમે મારે બીજા ભરત જેવા છો, માટે ખુશીથી પૃથ્વીપર રાજ્ય કરો, દીક્ષા લ્યો નહિ ’ એમ રામે કહ્યું તો પણ એ મહામાનવાળા અતિવીર્યે તત્કાળ દીક્ષા લીધી તેના પુત્ર વિજયરથે રતિમાળા નામની પોતાની બેન લક્ષ્મણને આપી લક્ષ્મણે તેને ગ્રહણ કરી ત્યાંથી રામ સૈન્યસહિત વિજયપુર ગયા અને વિજયરથ ભરતની સેવા કરવાને અયોધ્યા ગયો ગૌરવતાના ગિરિરૂપ ભરતે તે વૃત્તાત જાણી, આવેલા વિજયરથનો સત્કાર કર્યો સત્પુરૂષો ભકતવત્સલ હોય છે પછી વિજયે રતિમાળાથી નાની બિજયમુન્દરી નામની એક પોતાની સારભૂત બેન હતી તે ભરતને આપી તે સમયે અતિવીર્યે મુનિ વિહાર કરતા કરતા ત્યાં પધાર્યા ભરતરાજાએ અનેક રાજાઓ સાથે સામા જઈ વદના કરીને ખમાવ્યા પછી ભરતે પ્રસન્ન થઈને વિદાય કરેલો વિજયરથ આનંદથી નવાવર્તપુરે ગયો

અહીં રામચંદ્ર મહીધર ગળની આજ્ઞા લઈને જવાને તૈયાર થયા, તે વખતે સાથે જવાની ઇચ્છાવાળા લક્ષ્મણે પણ વનમાળાની રત્ન માગી વનમાળા અશ્વપૂર્ણ નયન કરીને બોલી કે— “ હે પ્રાણેશ ! તે વખતે મારા પ્રાણની રક્ષા થામાટે કરી ? જો હું તે વખતે મૃત્યુ પામી હોત તો મારૂં સુખમૃત્યુ થાત, કેમકે તમારા વિરહનું આ અસહ્ય દુઃખ મારે સહન કરવું પડત નહિ હે નાથ ! હમણા જ મને પરણીને તમે મને સાથે લ્યો, નહિ તો તમારા વિયોગનું છળ પામીને યમગજ મને લઈ જશે ” ત્યારે લક્ષ્મણ બોલ્યા કે— “ હે મનસ્વિની ! હમણાં હું મારા વહીલ બધુ રામની સેવા કરવાગા તત્પર છું, તેથી તમે સાથે આવીને મારી બ્રાતૃસેવામાં વિદ્યકારી થાઓ નહિ હે વરવર્ણિની ! માગ જ્યેષ્ઠ બહુને ઈચ્છિત સ્થાને પહોંચાડીને તરત જ તારી પાસે આવી તને લઈ જઈશ, કેમકે તારો નિવાસ માગ હૃદયમાં છે હે માનીનિ ! ફરી વાર અહીં આવવાની પ્રતીતિને માટે તારે જો ઘોર શપથ આપવા હોય તો તેવા શપથ લેવાને હું તૈયાર છું ’ પછી વનમાળાની ઇચ્છાથી લક્ષ્મણે ‘ જો હું ફરીવાર અહીં ન આવું તો મને રાત્રિજોજનનું પાપ લાગે ’ એવા શપથ (સોગમ) લીધા.

(૮૪) લક્ષ્મણનું પાંચ શક્તિના પ્રદારનું સહન કરવું, જિતપદ્મા કન્યાનું પ્રદણ. પર્વ ૭ સુ

પછી શત્રિના શેષ ભાગે રામ સીતા અને લક્ષ્મણસહિત ત્યાંથી આગળ આસ્વા
નનુક્રમે ઠેટલાક વનો ઉછાડન કરીને લેખાજલિ નામે નગરીની પાસે આવ્યા બહારના
ઉવાનમાં લક્ષ્મણે આજેલાં અને સીતાએ સુધારેલા વનફળ વિગેરેના રામે આદાર કર્યો.
પછી રામની આજ્ઞા લઈને લક્ષ્મણે તે નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ઉઘિ સ્વરે થતી બેક
ઉઘોપણ તેના સાંભળવામાં આવી કે—‘ જે પુરુષ આ નગરીના રાજની શક્તિનો પ્રદાર
સહન કરશે તેને રાજ્ય પોતાની કન્યા પરણાવશે. તે સાંભળી લક્ષ્મણે આવી ઉઘોપણ
કરાવવાના હેતુ વિષે બેક પુરુષને પૂછ્યું બોલે તેણે કહ્યું કે—‘ અહાં શત્રુદમન નામે
બેક પરાક્રમી રાજા છે તેને કન્યકાદેવી નામે રાણીની કુશીથી ઉત્પન્ન થયેલી જિતપદ્મા
નામે બેક કન્યા છે તે કમગદોચના બાળા લક્ષ્મીનું સ્થાન છે તેના વરના બાળી પરીક્ષા
કરવા માટે રાજાએ આવો આરંભ કરેલો છે, પરંતુ તેનો વર મળતા નથી તેથી હરદોષ
ઉઘોપણ થવા કહે છે ’ આ પ્રમાણે તે પુરુષપાસેથી હકીકત સાંભળીને લક્ષ્મણ તે રાજની
સલામત ગયા. રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ તમે ક્યા રહો છો ? અને ક્યાથી આવો છો ? ’ લક્ષ્મણ
જોડ્યા કે—‘ હું ભસ્તરાજાનો જ્વત હું કોઈ કાર્યને અર્થે અહીંથી જતો હતો પણ તમારી
કન્યાસભાષી બબર સાંભળી તેને પરણવાને માટે હું આવ્યો છું ’ રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ તમે
મારી શક્તિનો પ્રદાર સહન કરશો ? ’ લક્ષ્મણ જોડ્યા—‘ બેક પ્રદાર તો શું પણ પાંચ
પ્રદાર સહન કરીશ ’ તે સમયે જિતપદ્મા રાજકન્યા ત્યાં આવી તે લક્ષ્મણને બેતાવેત બ
કામાતુર થઈ ગઈ તેથી તેનાપર અનુરાગી થઈને રાજાને વાર્તા લાગી, તથાપિ રાજાએ
પાંચ હુ સહ શક્તિઓના પ્રદાર લક્ષ્મણની ઉપર કર્યા. લક્ષ્મણે બે પ્રદાર હાથ ઉપર,
બે કાખમાં અને બેક હાંત ઉપર—એમ પાંચ શક્તિપ્રદાર જિતપદ્માના મનની સાથે ગ્રહણ
કર્તા બોલે જિતપદ્માએ તરત જ લક્ષ્મણના કંઠમાં સ્વયંવરમાંના નાંખી રાજાએ પણ કહ્યું
કે—‘ આ કન્યાને ગ્રહણ કરે. લક્ષ્મણ જોડ્યા કે— મારા મોટાભાઈ રામજી બહાર ઉવા
નમાં છે તેથી હું સર્વજા પરત્ર હું રાજા શત્રુદમને તેઓ બંને રામ અને લક્ષ્મણ
છે એમ બહો રામની પાસે જઈને તેમને નમસ્કાર કર્યો અને પોતાને ઘેર તેની લાભે
પછી ત્યાં તેમની મોટી મામધૂમથી પૂલ કરી “ બેક સામાન્ય અવિધિ પણ પૂર્વમાં
યોગ્ય છે, તો પછી ઉત્તમ પુરુષની તો જાન જ શી કરવી ? ’ તેમનો સંકાર ગ્રહણ કરી
રામ ત્યાંથી આસ્વા, તે વખતે સામિત્રિએ (લક્ષ્મણે) કહ્યું—“ બ્યારે હું પાછો જગીશ
ત્યારે તમારી પુત્રીની સાથે પાછીશ ”

ત્યાંથી શત્રિના પ્રાન ભાગે નીકળેલા રામ સાયકાળે વશશૈલ નામના ત્રિશિના તટ
ઉપર રહેલા વશસ્થળ નામના નગરપામે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં રાજાને અને સર્વ
લોકોને તેમણે ભવણીન સ્થિતિમાં જોયા, તેથી સાથે બેક પુરુષને તેમના ભવન કારણ
પૂછ્યું તે પુરુષે કહ્યું કે—‘ અહીંયા ત્રણ દિવસથી રાત્રે આ પર્વતપર ભજન પાન થાય
છે તે ભવણી સર્વ જન બી ? મ્યંજે જ ને શત્રિ નિર્જમન કરે છે અને પ્રાન કાળે પાછા
અહીં આવે છે બેથી રીત નિત્ય લોકોની મનાડ બહાળી સ્થિતિ બને છે તે સાંભળી
લક્ષ્મણની પ્રેરણાથી અને કૌતુકથી રામ તે ગિરિપર ગયા. ત્યાં બે મુનિ કામોત્પન્ને
રહેલા તેમના ભેવામાં આવ્યા. રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાએ તેમને અજિતી વદના કરી

પછી તેમના આગળ રામે ઝોકણું યજ્ઞ આપેલી વીણા વગાડવા માડી, લક્ષ્મણે ગ્રામ અને રાગથી મનોહર એવું ગાયન કર્યું અને સીતાદેવીએ અગ્રહારથી વિચિત્ર નૃત્ય કર્યું તે સમયે સૂર્ય અસ્ત પાર્યો અને રાત્રિ વૃદ્ધિ પામી તેવામા અનેક વેતાળોને વિકૃત્વીને અનલપ્રલ નામે એક દેવ ત્યાં આવ્યો, અને પોતે પણ વેતાળનું રૂપ લઈ અદૃહાસ્ય કરતો અને આકાશને ફેાડી નાખે તેવા શબ્દ કરતો તે દુરાશય તે બંને મહર્ષિઓને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો તત્કાળ રામ-લક્ષ્મણ બંને સીતાને મુનિપાસે મૂકીને કાળરૂપ થઈ તે વેતાળને મારવાને ઉદ્યત થયા તે જ વળતે તેમના તેજના પ્રસારને સહન કરવાને અસમર્થ થઈ તે દેવ ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે આવ્યો ગયો અને જાણે જ્ઞાનને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તરત જ દેવતાઓએ આવી તેમના કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો પછી રામે બંને મુનિને વદના કરીને ઉપસર્ગ થવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે કુળભૂપણુ નામના મુનિ બોલ્યા—“ પદ્મિની નામની નગરીમા વિજયપર્વત ગળા હતો, તેને અમૃતસ્વર નામે એક દૃત હતો. તેને ઉપયોગા નામની પત્નીથી ઉદિત અને મુદિત નામે બે પુત્રો થયા હતા અમૃતસ્વર દૃતને વસુભૂતિ નામે એક બ્રાહ્મણ મિત્ર હતો તેની ઉપર ઉપયોગા આસક્ત થવાથી તે પોતાના પતિ અમૃતસ્વરને મારી નાખવાને ઇચ્છતી હતી એક વળતે રાજાની આજ્ઞાથી અમૃતસ્વરને વિદેશ જવું પડ્યું તેની સાથે વસુભૂતિ પણ ગયો અને માર્ગમા કોઈ છળ કરીને તેણે અમૃતસ્વરને મારી નાખ્યો વસુભૂતિ પાછો નગરીમા આવી લોકોને કહેવા લાગ્યો કે—‘ અમૃતસ્વરે કોઈ કાર્યને માટે મને પાછો વાળ્યો છે ’ પછી તેણે ઉપયોગાને કહ્યું કે—‘ આપણા સંલોગમા વિદ્ધ કરનાર અમૃતસ્વરને મેં માર્ગમા છળથી મારી નાખ્યો છે ’ ઉપયોગા બોલી કે—‘ એ કામ તમે સાડું કર્યું હવે આ પુત્રોને પણ મારી નાખો પછી આપણે નિર્મશિકપણું થશે ’ વસુભૂતિએ તેમ કરવું કબૂલ કર્યું દેવયોગે તેમનો આ વિચાર વસુભૂતિની આંખે સાલળ્યો, તેથી ઇર્ષ્યાને લીધે તેણે એ વૃત્તાત અમૃતસ્વરના પુત્ર મુદિત અને ઉદિતને જણાવ્યો તત્કાળ ઉદિતે ક્રોધથી વસુભૂતિને મારી નાખ્યો ત્યાંથી મૃત્યુ પામી વસુભૂતિ નલપદ્મીમા મ્લેચ્છપણે ઉત્પન્ન થયો.

એક વળતે મતિવર્દન નામના મુનિની પાનેથી ધર્મ સાલળીને રાજાએ દીક્ષા લીધી, તે સાથે મુદિત અને ઉદિતે પણ દીક્ષા લીધી અન્યદા ઉદિત અને મુદિત મુનિ સમેત-શિખર ઉપરના ચૈત્યોને વદના કરવાને માટે જતા માર્ગમા ભૂલા પડવાથી પેલી નલપદ્મીમા આવી ચડ્યા ત્યાં વસુભૂતિનો જીવ બે મ્લેચ્છ થયો હતો તેણે તે બંને મુનિઓને જોયા, તેથી તત્કાળ પૂર્વભવના વૈરને લીધે તે તેમને મારવાને દોડ્યો તેને મ્લેચ્છરાજાએ અટકાવ્યો, કારણ કે તે મ્લેચ્છપતિ પૂર્વભવમા પક્ષી હતો અને આ ઉદિત અને મુદિત બંને ખેડુત હતા તે વળતે તેમણે તે પક્ષીને કોઈ શિકારી પાસેથી છોડાવ્યો હતો, તેથી તે મ્લેચ્છપતિએ અહીં તેમની રક્ષા કરી પછી તે મુનિઓએ સમેતગિરિપર જઈને ત્યાંના ચૈત્યોને વદના કરી અને ચીરકાળ પૃથ્વીપર વિહાર કર્યો પ્રાતે અનશન કરી મૃત્યુ પામીને તે બંને મુનિ મહાશુક દેવલોકમા સુદર અને મુકેશ નામે મહર્ષિક દેવતા થયા વસુભૂતિનો જીવ બે મ્લેચ્છ હતો તે અનેક ભવભ્રમણ કરી કોઈક પુણ્યયોગે

[illegible]

અન્યદા પૂર્વેજા અનલપ્રલ દેવ કૌતુકથી કેટલાક દેવતાઓની સાથે દેવલજ્ઞાની અનંત-વીર્ય મહાસુનિપામે આવ્યો. દેશના પૂર્ણ થયા પછી કોઈ શિષ્યે અનંતવીર્ય મુનિને પૂછ્યું કે-‘ હે સ્વામી ! મુનિમુવ્રત પ્રભુના વીર્યમા તમારી પછવાડે કેવળજ્ઞાની કોણ થશે ? ’ દેવળી બોલ્યા કે-‘ મારા નિર્વાણ પછી કુલભૂષણ અને દેશભૂષણ નામના બે ભાઈઓ દેવલજ્ઞાની થશે ’ તે સાંભળી અનલપ્રલ દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો. અન્યદા તેણે વિલગ-જ્ઞાનવડે અમને અહીં કાયોત્સર્ગે રહેલા બાણ્યા, તેથી મિથ્યાત્વપણાને લીધે અનંતવીર્ય મુનિનું વચન અન્યથા કરવાને અને અમારી સાથેનું પૂર્વજન્મનું વેર વાળવાને તે અહીં આવીને અમને દારૂ ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. તેને ઉપદ્રવ કરતા ચાર દિવસ થયા આજે તમે અહીં આવ્યા એટલે તમાગ લયથી તે નાસી ગયો છે અને કર્મના ક્ષયથી અમને દેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એ દેવ ઉપસર્ગમા તત્પર છતાં પણ અમને તો કર્મક્ષયમા સહાયકારી થયો છે ” તે વખતે ત્યાં બેઠેલો ગરુડપતિ મહાલોચન દેવ બોલ્યો કે-‘ હે ગમ ! તમે અહીં આવ્યા તે બહુ સાફ કર્યું હવે તમારા ઉપકારનો બદલો હું કેવી રીતે વાળુ ? ’ રામે કહ્યું-‘ અમારે કાઈ પણ ધિંધા નથી ’ એટલે ‘ હું કોઈ રીતે તમારી ઉપર ઉપકાર કરીશ ’ એમ કહીને મહાલોચન દેવ અતર્ધાન થઈ ગયો.

આ બંધાર સાંભળીને વશસ્થલનો સુરપ્રભ નામે રાજા પણ ત્યાં આવ્યો. અને તેણે રામને નમસ્કાર કરીને તેમની જિજ્ઞાસુ પ્રકારે પૂછ કરી રામની આજ્ઞાથી તે પર્વતપર તેણે અહીં તપ્રભુના ઐત્યો કરાવ્યા અને ત્યારથી એ પર્વત રામના નામથી રામગિરિ એવા નામે પ્રસિદ્ધ થયો. પછી રામચંદ્ર સુરપ્રભ રાજાની આજ્ઞા લઈને ત્યાંથી ચાલ્યા. આગળ ચાલતા રામે નિર્ભય થઈને મહાપ્રચંડ એવા દહકારણમા પ્રવેશ કર્યો ત્યાં એક મોટા પર્વતના શુભાગ્રહમા નિવાસ કરીને તે પોતાના ઘરની જેમ સ્વસ્થપણે રહ્યા એક દિવસ ભોજનસમયે ત્રિગુણ અને સુગુણ નામે બે ચારણમુનિ આકાશમાર્ગે ત્યાં આવ્યા. તેઓ બે માસના ઉપવાસી હતા અને પારણાને માટે આવ્યા હતા તેમને રામ, સીતા અને લક્ષ્મણે લક્ષ્મણપૂર્વક વદના કરી પછી મીતાએ પ્રામુક અન્નપાનથી તે મુનિઓને પ્રતિલાભ્યા તે વખતે દેવતાઓએ ત્યાં રત્નની તથા સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરી તે સમયે કળૂહીપના વિદ્યાધરોનો રાજા રત્નજટી અને બે દેવતાઓ ત્યાં આવ્યા તેમણે પ્રસન્ન થઈને રામને અશ્વસહિત સ્થ આપ્યો સુગંધી જળની વૃષ્ટિના ગંધથી ગીધ બંતિનો કોઈ રોગી પક્ષી જે ત્યાં રહેતો હતો તે વૃક્ષ ઉપરથી ઉતરીને નીચે આવ્યો. મુનિનું દર્શન થતા જ તેને બતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી મૂર્છા પામીને તે પૃથ્વીઉપર પડી ગયો. સીતાએ તેનીપર જળસિંચન કર્યું, એટલે થોડીવારે સજા મેળવીને તે મુનિઓના ચરણમા પડ્યો. એટલે તે મુનિને પ્રાપ્ત થયેલી સ્પર્શોપધિલબ્ધિના પ્રભાવથી મુનિચણના સ્પર્શવડે તે તત્કાળ નિરોગી થઈ ગયો. તેની પાખ સોના જેવી થઈ ગઈ, આત્મ પરવાણાનો ભ્રમ કરાવવા લાગી, ચરણ પદ્મગગમણિ જેવા થયા અને આજુ શરીર અનેક પ્રકારના રત્નની પ્રભાવાળું થયું. તેના મસ્તક ઉપર રત્નાકુરની શ્રેણી સમાન જટા દેખાવા લાગી, તેથી તે પક્ષીનું જટાયુ એવું નામ ત્યારથી પ્રસિદ્ધ થયું.

તે વખતે રામે તે મુનિને પૂછ્યું કે-‘ ગીધ પક્ષી માસલણ કરનાર અને માઠી

પુત્રિવાળા હોય છે, છતાં આ ગીધપક્ષી તમારા ધરણ્યમાં આવીને શાત કેમ થઈ ગયો ? વળી હે ભદ્રત ! આ પક્ષી પ્રથમ અત્યંત વિદ્યેષ હતો ત ક્ષણવારમા આવો સુવર્ણ રત્નની કંતિવાળો કેમ થઈ ગયો ? ' સુગુપ્ત મુનિ બોલ્યા કે- ' અહીં પૂર્વે કુભકારક નામે એક નગર હતું, ત્યાં દરેક નામે આ પક્ષી રાખ્યો હતો. તે સમયમા આવત્તી નગરીમાં જિતશનુ નામે રાખ્યો હતો તેને ધારણી નામે પત્ની, સ્કંદક નામે પુત્ર અને પુરંદરચંદ્ર નામે એક પુત્રી હતી. તે પુત્રીને કુભકારક નગરનો પતિ દરેક રાત્રી પરચેડો હતો. એક વખતે દરેક રાત્રીએ કોઈ કાર્મને માટે જિતશનુ રાત્રી પાસે પાલક નામના એક બ્રાહ્મણ જાતિ ॥ રૂતને મોકલ્યો. પાલક ત્યાં આવ્યો તે વખતે જિતશનુ રાત્રી કૈનધર્મની શોધમાં તત્પર હતો; તેથી તે કુદ પુત્રિવાળો પાલક કૈનધર્મને દૂષિત કરવા લાગ્યો. તે સમયે એ દુરાચાર અને મિથ્યાદ્રષ્ટી પાલકને સ્કંદકનુમારે સ્વસ્થસવાઈપૂર્વક મુક્તિવટે નિરૂત્તર કરી દીધો; એટલે સ્વસ્થ જનોએ તેનું બહુ ઉપકાર્ય કર્યું તેથી પાલકને સ્કંદકઉપર અત્યંત ક્રોધ થઈયો. અન્યથા રાત્રીએ વિદાય કરવાથી તે કુભકારક નગરે ગયો.

અનુક્રમે સ્કંદકે વિરજા થઈ પાપ સો રાત્રીપુત્રોની સાથે મુનિમુલત પ્રમુખી પાસે દીક્ષા લીધી. એકઠા તેમણે પુરંદરચંદ્રને તથા તેના પરિવારને ધ્યાન આપવાને માટે કુભકારક નગરે જવા સાફ પ્રમુખી આજ્ઞા મારી. પ્રમુખ બોલ્યા- ' ત્યાં જવાથી પરિવારસહિત તમને મરણાંત ઉપસર્ગ થશે. ' સ્કંદક મુનિએ ફરીવાર મુનિમુલત સ્વામીને પૂછ્યું- ' હે ભગવન ! જમે તેમા આરાધક થઈશું કે નહીં ? ' પ્રમુખ બોલ્યા- ' તમારા વિના મરે' આરાધક થશે. સ્કંદકે કહ્યું કે- ' તો મારે બધું પૂર્વ થયું એમ કું માનીશ. ' આ પ્રમાણે કહી સ્કંદક મુનિએ પરિવારસાથે ત્યાંથી વિદાય કર્યો. પાપ સો મુનિઓની સાથે વિદાય કરતાં કરતા સ્કંદકનાર્ચ અનુક્રમે કુભકારક નગરસમીપે આવ્યા. તેને દૂરથી જોતાં જ ફર પાલકે પોતાના પૂર્વ પરાભવનું સ્મરણ કરીને તત્કાળ સાધુને ઉપયોગી બેવાં ઉવાનોમાં જઈને પૃથ્વીમાં શયો દાખ્યા. તેમાના એક ઉવાનમા સ્કંદકનાર્ચ સમવસર્યા દરેક રાત્રી પરિવાર સહિત તેમને વાંદવાને આવ્યો. સ્કંદકનાર્ચે દેશના આખી તે સાંભળી ધણી લોકો હર્ષ પામ્યા. દેશનાને અત કુર્ષિત થયેલો દરેક રાત્રી મરે આવ્યો.

તે અવસરે પેલા કુદ પાલકે એકંતમાં લઈ જઈને રાત્રીને કહ્યું કે- ' આ સ્કંદક મુનિ બગલજા તેમજ પાખડી છે એ મહાશય મુનિ હબ્બર હબ્બર મોઢાંઓની સાથે મુદ્દ કરી શકે તેવાં સહસ્રોલ્લી મુનિવેધધારી ૫ પુરોને સાથે લઈ તેનાવટે તમને મારીને તમારું રાત્રી લેવા માટે અહીં આવેલ છે આ ઉવાનમા એ મુનિવેધધારી મુલ્કોએ પોતપોતાના સ્થાનમાં મુક્ત રીતે શયો દાટેલાં છે, તે આપ જાતે જોઈને ખાત્રી કરો. રાત્રીએ પાલકના કહેવા ઉપરથી મુનિઓના સ્થાન નીચે જોઢાંઓ એટલે ત્યાં વિચિત્ર જાતિના શયોને દાટેલાં બેયા, તેથી તે ધણી જોડ પામ્યો. પછી દરેક વિચાર ક્યાંવગર પાલકને આજ્ઞા કરી કે- ' હે મત્રી ! તમે આ બહુ સાફ બાણી લીધું કેમકે કું તો તમારાથી જ નેત્રવાળો છું હવે આ દુર્મતિ સ્કંદકને જે મોઢાં શિક્ષા હોય તે તમે કરો. મરણ કે તમે તે બધો છો. હે મહામતિ ! હવે ફરી વાર અને તે વિષે પૂછું જ નહિ. "

આ પ્રમાણે આજ્ઞા મળતા જ પાલકે શીઘ્ર જઈને મનુષ્યને પીલવાનું એક યત્ર કરાવ્યું અને તે ઉદ્યાનમાં લાવીને તેમાં સ્કંદકની આગળ એક પછી એક સાધુને પીલવા માલ્યા દરેક મુનિને પીલાતી વખતે સ્કંદકાચાર્યે દેશનાપૂર્વક સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરાવી જ્યારે સર્વ પરિવારમાં છેલ્લા રહેલા એક બાળમુનિને યત્રની પાસે લાવવામાં આવ્યા ત્યારે સ્કંદ-કાચાર્યને બહુ ઠરેણા આવવાથી પાલકને કહ્યું કે--“ પ્રથમ મને પીલ આ માડ વચન માન્ય કર કે જેથી એ બાળમુનિને પીલાતા હું ન જોઉં ” તે બાળમુનિને પીડા કરવાથી સ્કંદક વધારે પીડાશે એમ જાણી પાલકે તેમને પીડા કરવાને માટે જ તેમનું વચન ન માનતા પ્રથમ તેમની નજરે તે બાળમુનિને પીલી નાખ્યા સર્વ મુનિઓ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અવ્યય (મોક્ષ) પદને પામ્યા સ્કંદક મુનિએ અતિમ પચ્ચખખાણુ લઈ એવું નિયાણું કર્યું કે-‘ જો આ તપસ્થાનું કાંઈ પણ ક્ષણ હોય તો હું આ દંડક તથા પાલક અને તેના કુળ અને દેશનો નાશ કરનાર થાઉં ’ આણું નિયાણું બાધતા એ સ્કંદકાચાર્યને પાલકે પીલી નાખ્યા ત્યાંથી કાળ કરીને તેમનો ક્ષય કરવાને માટે તે કાલાગ્નિની જેમ વહ્નિકુમારનિકાયમાં ફેવતા થયા.

પુરંદરચંદ્રાએ આપેલું રત્નકબલના તતુથી બનાવેલું સ્કંદકાચાર્યનું રત્નોહરણ કે જે રૂઢિ-રથી વ્યાપ્ત થયેલું હતું તેને એક પક્ષિણી હરી ગઈ તેને જીવદંડ ધારીને ચત્તથી ચઢ્યું કર્યું હતું પરંતુ દૈવયોગે તે છટકી જવાથી રાણી પુરંદરચંદ્રાની આગળ જ પડ્યું તે જોઈને તેની તપાસ કરતા પોતાના મહર્ષિભાઈનું યત્રમાં પીલાવાથી થયેલું મરણ તેના જાણવામાં આવ્યું તેથી ‘ અરે પાપી ! તે આ શું અઘોર પાપ કર્યું ? ’ એમ તે પોતાના પતિ દંડકરાજ-ઉપર આકોશ કરવા લાગી તે જ વખતે તે શોકમગ્ન પુરંદરચંદ્રાને ઉપાડીને શાસનદેવીએ મુનિસુવ્રત પ્રભુની પાસે મૂકી ત્યાં તેણે તરત જ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી અગ્નિકુમાર ધ્યેક્ષા સ્કંદકના છવે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વજન્મનો વૃત્તાત જાણી પાલક અને નગર-જનોસહિત દંડકરાજને ભસ્મ કરી દીધો ત્યારથી આ કારણ અને ઉત્તરજન્મ એવું દંડકરણ્ય થયેલું છે અને તે દંડકના નામથી જ પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત છે

દંડકરાજ સસારના કારણરૂપ અનેક યોનિઓમાં પરિભ્રમણ કરી પોતાના પાપકર્મથી આ ગીધ જાતિનો મહારોગી પક્ષી થયો છે અમારા દર્શનથી તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું અને અમને પ્રાપ્ત થયેલી સ્પર્શોષધિલગ્નિના પ્રભાવથી તેના બધા રોગો ક્ષય પામી ગયા. આ પ્રમાણેનું પોતાના પૂર્વલવનું વૃત્તાત સાલગીને પક્ષી ફરીવાર પણ ધણો ખુશી થઈને મુનિના ચરણમાં પડ્યો અને ધર્મ સાલગીને તેણે શ્રાવકપણું સ્વીકાર્યું મહામુનિએ તેની ઈચ્છા જાણીને તેને જીવદાત, માસાહાર અને રાત્રિભોજનના પચ્ચખખાણુ કરાવ્યા. પક્ષી મુનિએ રામચંદ્રને કહ્યું કે-‘ આ પક્ષી તમારો સહુધર્મી છે અને સાધર્મી બધુઓપર વાતસલ્ય કરવું તે કલ્યાણકારી છે, એમ જિનેશ્વર ભગવતે કહેલું છે ’ આવા મુનિવચન સાલગીને ‘ હા, એ મારો પરમખંધુ છે ’ એમ કહી રામે મુનિને વદના ડંગે એટલે તે બંને મુનિ આકાશમાર્ગે ઉડીને બીજે ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા રામ, લક્ષ્મણ અને જાનકી તે જટાયુ પક્ષીને સાથે રાખી દિવ્ય રથમાં બેસીને કીડા માટે અન્ય સ્થાનકે વિચરવા લાગ્યા

એ જાણના પાતાળલકામાં ખર અને ચક્રણખાના શયૂક અને સુદ નામે એ પુત્રો ચૈવનવચને પ્રાપ્ત થયા. જોકે વખતે માતાપિતાએ વાર્ષા છતાં પણ શયૂક સૂર્યદાસ ખડ્ગને સાધવા માટે દંડકારમુખમાં આવ્યો. ત્યાં કૌચરવા નદીને તીરે જોકે વચગદ્વરમાં તે રહ્યો. તે વખતે તે બોલ્યો કે-‘અહીં રહેતા જે મને વારશે તેને હું મારી નાંખીશ.’ પછી જોકે વાર જોકે તે જમનાર, વિશુદ્ધાત્મા, પ્રજ્ઞાવારી અને ચિત્તેન્દ્રિય જોવો તે જોકે વડની શાખા સાથે પોતાના જન્મે પણ બાધી બધામુખી થઈને સૂર્યદાસ ખડ્ગને સાધનારી વિધાનો જાપ કરવા લાગ્યો. એ વિધા બાર વર્ષ અને સાત દિવસ સાધવાથી સિદ્ધ થાય છે જોવી રીતે વાળેજની જેમ હાથે મસ્તક રહેતા તેને બાર વર્ષ ને બાર દિવસ વીટી ગયા, જોટલે તેને સાધ્ય થવાની ઈચ્છાએ આનંદ રહેલું સૂર્યદાસ ખડ્ગ આકાશમાં તેજ અને સુગંધ ફેલાવતું સતું તે વચગદ્વરની પાસે આવ્યું. તે સમયે ક્રીડાથી જામતેમ ફરતા લક્ષ્મણ ત્યાં આવનાર આવો બોલ્યા, જોટલે સૂર્યના કિરણોના સમૂહ જેવું સૂર્યદાસ ખડ્ગ તેમના જોવામાં આવ્યું. લક્ષ્મણે તે ખડ્ગ હાથમાં લીધું અને તરત જ તેને આનંદમાંથી બહાર ખેંચ્યું, કાણકે “અપૂર્વ શક્તિ જોવાથી ક્ષત્રિયોને કુતૂહલ થાય છે” પછી ‘તે કેવું વીક્ષુ છે?’ જોવી પરીક્ષા કરવાને માટે લક્ષ્મણે તેનાવડે સમીપ રહેલા વચગદ્ગને હમળના નાગવાની જેમ છોડી નાખ્યું, તેથી વચગદ્ગમાં રહેલા શયૂકનું મસ્તકકમળ કપાઈ ગયું અને તે લક્ષ્મણની આગળ આવીને પડ્યું. પછી લક્ષ્મણે તે વચગદ્ગમાં પ્રવેશ કરીને જોયું. જોટલે વડની શાખાસાથે લટકતું ધનુષ્ય તેના જોવામાં આવ્યું. તે વખતે જાણે! આ કોઈ મુદ્દ નહિ કરનારા અને શસ્ત્રવિનાના નિરપરાધો પુરૂષને એ મારી નાખ્યો! બાવુ કૃત્ય કરનાર મને ધિક્કાર છે!’ આ પ્રમાણે લક્ષ્મણ પોતાની નિંદા કરવા લાગ્યા. પછી એ સર્વ વૃત્તિ તોલે શમપાસે આવીને કહ્યો અને તે ખડ્ગ બતાવ્યું. રામ ખડ્ગ જોઈ બોલ્યા કે- ‘હે વીર! આ સૂર્યદાસ ખડ્ગ છે અને આના સાધનારને જ તમે મારી નાખ્યો છે. જોનો કોઈ ઉત્તરસાધક પણ આજ્ઞામાં જ કોવાનો સબબ છે’

એ સમયે પાતાળલકામાં રાવણની જેન ચક્રણખાને વિચાર થયો કે-‘આજે અવધિ પૂરી થઈ છે તેથી મારા પુત્રને સૂર્યદાસ ખડ્ગ જરૂર સિદ્ધ થશે, માટે ઉતાવળથી તેને માટે પૂજના સામગ્રી અને જાતપાન લઈને હું ત્યાં જાઉં. જોમ વિચારીને સત્વર હર્ષથી તે વચગદ્વરપાસે આવી ત્યાં પોતાના પુત્રનું છુટા કેશવણુ અને કુળે જેમાં લટકી રહેલાં છે જોવું મસ્તક જોવામાં આવ્યું. જોટલે ‘હા વત્સ શયૂક! હા વત્સ શયૂક! તું ક્યાં ત્રયે? જોમ પોત્તાર કરીને શેવા લાગી. જોવામાં જમીનપર પડેલી લક્ષ્મણના મનોહર પત્રલાની પંક્તિ તેના જોવામાં આવી, તથા જેણે મારા પુત્રને મારી નાખ્યો છે તેના પત્રલાની આ પંક્તિ છે જોવો નિર્ભય કરીને ચક્રણખા તે પત્રલે પત્રલે વેગથી ચાલી થોડે દૂર ચાલતાં જોકે વૃક્ષ નીચે ચીતા અને લક્ષ્મણસાથે જેઠેલા નેત્રાભિરામ જોવા રામચંદ્રને તેણે ઠીકાં મુદર રામને જોઈને ચક્રણખા તત્કાળ સ્તિવશ થઈ ગઈ. બોલ્યો! મહા શોકમાં પડ્યું કામિનીજોને કેવો કામનો આવેશ થાય છે? પછી નાચકન્ધા જેવું મુદર કન્યાનું રૂપ ચિત્રી જો કામગીરિ ચક્રણખા પ્રજ્વળી પ્રજ્વળી રામની પાસે આવી. તેને જોઈને રામચંદ્ર બોલ્યા કે- ‘હે બહે! યમરાજના સ્થાન જેવા આ દારૂણ દંડકારમુખમાં તું

એકાકી ક્યાંથી આવી ચડી? ' તે બોલી કે—'હું અવતી રાબની કન્યા છું રાત્રે મહેલમા સુતી હતી ત્યાંથી રાત્રિમા કોઈ ખેચર માડ હરણ કરીને આ અરણ્યમાં લઈ આવ્યો. તેવામાં કોઈ બીજા વિદાધરકુમારે તેને અહીં દીઠા, એટલે હાથમાં ખડ્ગ લઈને તે બોલ્યો કે—'અરે પાપી! હારલતાને ગ્રિહ પક્ષી લઈ જાય તેમ આ સ્ત્રીરતને હરીને તું ક્યાં જઈશ? હું તારો કાળ થઈને અહીં આવ્યો છું ' આવા તેના વચન સાંભળીને મને હરી લાવનાર ખેચરે મને અહીં પડી મૂકી અને તે જાનનેએ ચિરકાળ ખડ્ગાખડ્ગી યુદ્ધ કર્યું. પ્રાતે ઉન્મત્ત હાથીઓની જેમ તે જાનને મૃત્યુ પામી ગયા પછી 'હવે મારે ક્યા જવું?' એમ વિચારતી હું અહીંતહીં લમ્યા ઠરૂં છું તેવામા ઉન્નત જગલમા છાયાદાર વૃક્ષ મળી જાય તેમ તમે પુણ્યયોગે પ્રાપ્ત થયા છે. હે સ્વામી! હું એક કુલીન કુમારિકા છું માટે તમે મારી સાથે વિવાહ કરો મહાન પુરૂષની પાસે કરેલી યાચકોની પ્રાર્થના વૃથા થતી નથી." તેને બોતા જ મહાસુદિમાન રામલક્ષ્મણ પરસ્પર પ્રકુલ નેત્રે વિચારવા લાગ્યા કે—'આ કોઈ માયાવી સ્ત્રી છે અને નટની જેમ વેપ ધારણ કરી આ જાણુ કંટ નાટક જતાવીને આપણને છેતરવા માગે છે પછી હાસ્ય જ્યોત્સ્નાના પૂરથી હોઠને વિકસિત કરતા રામ બોલ્યા કે—'હું તો સ્ત્રી-સંહિત છું માટે સ્ત્રીરહિત એવા લક્ષ્મણને તું લજ' ગમના આવા વચનોથી ચ દ્રણુખાએ લક્ષ્મણપાત્રે જઈને તેની પ્રાર્થના કરી એટલે તે બોલ્યા કે—'તું પ્રથમ મારા પૂજ્ય જાણુ પામે ગઈ એટલે તું પણ મારે પૂજ્ય થઈ, તેથી હવે તે વિષે મારી પાસે વાર્તા પણ કરવી નહિ'

આ પ્રમાણે પોતાની યાચનાના ખડનથી અને પુત્રના વધથી તેને અત્યંત ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તત્કાળ પાતાળલકામા જઈને પુત્રના મૃત્યુ વિષેનો ગર્વો વૃત્તાત પોતાના સ્વામી ખર વિદાધર વિગેરેને કહ્યો એટલે તત્કાળ પર્વતને ઉપદ્રવ કરવા હસ્તીઓ જાય તેમ રામને ઉપદ્રવ કરવાને માટે ચૌદ હજાર વિદાધરોનું લક્ષ્મણને તેઓ ત્યા આવ્યા 'હું છતાં શું પૂજ્ય રામચંદ્ર પોતે યુદ્ધ કરે?' એવા વિચારથી લક્ષ્મણે તેઓની સાથે યુદ્ધ કરવાને માટે રામચંદ્રપાસે માગણી કરી રામે કહ્યું કે—'હે વત્સ! ભલે વિજય મેળવવાને માટે તું જા, પણ તું જો તને સકટ પડે તો મને બોલાવવાને માટે મિહનાદ કરજે' લક્ષ્મણે તે વાત કબૂલ કરી અને તત્કાળ તેમની આજ્ઞા મેળવી ધનુષ્યમાત્ર લઈને ગયા પછી સર્પોને ગડડના જેમ તેઓને મારવાને પ્રવર્ત્યા જ્યારે તેમનું યુદ્ધ વધવા માંડ્યું ત્યારે પોતાના સ્વામીનો પક્ષ વધારવાને માટે ચ દ્રણુખા પોતાના લાઈરાવણની પાસે ત્વરાથી આવી તેણે આવીને રાવણને કહ્યું કે—'હે લાઈ! કોઈ રામ-લક્ષ્મણ નામે જે અજાણ્યા મનુષ્ય દરકારણ્યમા આવેલા છે તેઓએ તારા લાણેજને યમદારમા પહોંચાડ્યો છે એ જાણ સાંભળીને તારો અનેવી ખર વિદાધર પોતાના અનુજાણુ અને સૈન્યને લઈ ત્યા ગયેલો છે અને હાલ તે લક્ષ્મણની સાથે યુદ્ધ કરે છે પોતાના અને અનુજાણુના જળથી ગર્વ પામેલો રામ સીતાની સાથે વિલાસ કરતો અલગ જ બેસી રહેલો છે અને સીતા રૂપલાવણ્યની શોભાથી સ્ત્રીઓની સીમારૂપ છે તેના જેવી કેઈ દેવી, નાગકન્યા કે માનુષી સ્ત્રી નથી, તે કોઈ જુદી જ છે સર્વ સુરાસુરની સ્ત્રીઓને દાસી કરે તેવું તેનું રૂપ ત્રણ લોકમા અનુપમ અને વાણીથી ન કહી

સકાય તેવું છે કે બધું આ સમુદ્રથી માંડીને જીવ સમુદ્રપર્યંત પૃથ્વીઉપર જે જે રત્નો છે તે સર્વ રત્નો તારે માટે જ યોગ્ય છે, માટે રૂપસ ઇતિવડે દષ્ટિઓને અનિમેષ થવાના કારણરૂપ એ સ્ત્રીરત્નને તું શ્રદ્ધા કર તમ છતાં જો તું તેને મેળવીશ નહીં તો તું રાવણ જ નથી” આવા તેના વચ્ચેનાં સાંભળીને રાવણ તત્કાળ પુષ્પક વિમાનમાં બેઠો અને તેને આજ્ઞા કરી કે—‘હે વિમાનરાજ ! જ્યાં જાનકી છે ત્યાં તું ત્વરાથી જા. તત્કાળ જાણે ત્યાં જ્યાં ઇચ્છતા રાવણના મનની સ્પર્શા કરતું હોય તેમ તે વિમાન અતિવેગથી જાનકીપાસે આવ્યું ત્યાં ઉપર તેજ્વાળા રામને જોતા જ અગ્નિથી વાઘની જેમ રાવણ બમ પામીને તેનાથી દૂર જઈને ઉભો રહ્યો તરત જ તે વિચારમાં પડ્યો કે— ‘અહીં આવા અતિ ઉપર રામ અને તેની પાસેથી સીતાનું હરણ તે જોકે તરફ વાઘ અને જોકે તરફ નહીંનાં જેવું મહાક્રુદ્ધકારી છે’ આવે વિચાર કરીને તત્કાળ તેણે અવલોકનથી વિવાનું સ્મરણ કર્યું જોટલે તરત જ તે વિદ્યા કાસીની જેમ અજલી જોડી તેની પાસે આવીને ઉભી રહી રાવણે તેને જણાવ્યું કે—‘સીતાના હરણના કાર્જમાં તું મને સહાય કર.’ વિવાદેવી બોલી કે—‘વાલ્મીકી નાગના મસ્તકઉપરથી રત્ન હેવું તે સહેલું છે, પણ રામની સમીપેથી સીતાને હેવાનું હેવતાઓને પણ સહેલું નથી, પરંતુ પણ તેનાં જોકે ઉપાય છે અને તે જો કે જ્યારે લક્ષ્મણ મુક્ત કરવા ગયા ત્યારે રામે પોતાને બાંધાવવા માટે સિંહનાઢ હરવાનો સંકેત કરેલો છે, માટે જો તે ઉપાય કરીએ ને રામજનક ત્યાં જાય તો સીતાનું હરણ થઈ શકે’ રાવણે તેમ કરવાની આજ્ઞા કરી જોટલે તે દેવીએ ત્યાંથી દૂર જઈને સાક્ષાત્ લક્ષ્મણના જેવો સિંહનાઢ કર્યો. તે સિંહનાઢ સાંભળીને રામ સજ્જમથી વિચારમાં પડ્યા કે—‘હસ્તિમણ્ડની જેવા આશા અનુજબનું લક્ષ્મણના જેવાં જગતમાં કોઈ પ્રતિમદ્ધ નથી. લક્ષ્મણને સકટમાં પાડે તેવા પુરુષને હું જોતો નથી તે છતાં આ સિંહનાઢ પ્રથમ કરેલા સંકેત પ્રમાણે જરાજર સાંભળવામાં આવે છે આ પ્રમાણેના તર્કવિતર્કમાં મહામનવાળા રામ બ્યથ થઈ ગયા તે વખતે સીતા લક્ષ્મણપરના પ્રાતઃસ્થભાવથી આ પ્રમાણે બોલ્યા કે— ‘હે આર્યપુત્ર ! વત્સ લક્ષ્મણ સકટમાં પડ્યા છતાં તમે ત્યાં જવામાં કેમ વિલગ કરો છો ? સત્વર જઈને વત્સ લક્ષ્મણને સહાય કરો. આવા સીતાનાં વચનથી અને સિંહનાઢથી પ્રેરાયેલા રામ અપશુકનને પણ નહિં જણતા ત્વરાથી ત્યાં ગયા.

પછી હાથ આવેલો જોઈ રાવણ નીચે ઉતરીને રૂઢન કરતાં જાનકીને પુષ્પક વિમાનમાં બેસાડવા લાગ્યો. જાનકીને શતા સાંભળીને ‘હે સ્વામિની ! બમ રાજયો નહિં હું આવી પુષ્પો છું જર નિશાચર ! ઉભો રહે. ઉભો રહે. જોમ શેષથી બેસતો જટાનું પક્ષી દૂરથી રાવણ તરફ ડોલ્યો અને પોતાના તીક્ષ્ણ નજોની અળીઓથી હળવડે ભૂમિની જેમ તે મોટા પક્ષીએ રાવણના ઉરસ્થલને ઉજરડી નાખ્યું; તેથી રાવણે ક્રોધ કરી કાણ્ડ જન્ય જેથી તેનાવડે તેની પાછો છેડી નાખીને તેને પૃથ્વીપર પાડી નાંખ્યો. પછી રાવણ નિશક મધને સીતાને પુષ્પક વિમાનમાં બેસાડી પોતાના મનોરથ પૂર્ણ કરી ઉતાવળે આકાશમાંજેં ચાડ્યો. તે વખતે “શત્રુઓને મથન કરનારા હે નાથ રામભદ્ર ! હે વત્સ લક્ષ્મણ ! હે પૂજ્ય પિતા ! હે મહાતીર જંધુ ભામડલ ! જળિને કાગડો ઉપાડી બમ તેમ આ રાવણ છગધી તમારી સીતાને હરી બમ છે’ આ પ્રમાણે રૂઢન કરતી સીતા ભૂમિ અને આકાશને યવરાજવા લાગી.

માર્ગમા અર્ધજાડીના પુત્ર રત્નજાડી ખેતરે આ રૂઢન સાંભળી વિચાર કર્યો કે—‘જરૂર આ રામની પત્ની સ્ત્રીતાનું રૂઢન જણાય છે અને આ શબ્દ સસુદ્રપર સંભળાય છે, તેથી જરૂર રાવણે રામ-લક્ષ્મણને છેતરીને એ સ્ત્રીતાનું હરણ કર્યું હશે એમ લાગે છે, તો આ વખતે મારા સ્વામી લામડલની ઉપર હું ઉપકાર કરું ’ એવું વિચારીને તે રત્નજાડી ખેતર ખડું ખેતી રાવણને આશ્રય કરતો તેના તરફ દોડ્યો યુદ્ધને માટે બોલાવતા એ રત્નજાડીનું કાઠકે હાથ્ય કરી રાવણે પોતાની વિદ્યાના સામર્થ્યથી તેની ખંધી વિદ્યાએ હરી લીધી, તેથી તત્કાળ જેની પાછો છેદી નાખી હોય તેવા પક્ષીની જેમ રત્નજાડી વિદ્યા હરણ થતા કળ્પદ્રીપમા પડ્યો અને ત્યાં આવેલા કળ્પગિરિપર રહેવા લાગ્યો.

અહીં રાવણે વિમાનમા બેસીને આકાશમાર્ગે સસુદ્રઉપર ચાલતાં કામાતુરપણે ઘણા અનુનયથી સ્ત્રીતાને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“હે જનકી ! સર્વ ખેતર અને ભૂતર લોકોને હું સ્વામી છું તેની પદ્મરાણીના પદને તમે પ્રાપ્ત થયા છો, તે છતાં કેમ રૂઢન કરો છો ? હર્ષને સ્થાને તમે શોક શામાટે કરો છો ? પૂર્વે મદ લાગ્યવાળા રામની સાથે તમને ભેટી લીધા, એ વિધિએ યોગ્ય કર્યું નહોતું, તેથી મેં હવે યોગ્ય કર્યું છે હે દેવી ! સેવામાં દાસ જેવા મને તમે પતિ તરીકે સ્વીકારો હું જ્યારે તમારો દાસ થઇશ ત્યારે સર્વ ખેતર અને ખેતરીઓ તમારા દાસદાસી થઇને રહેશે ” આ પ્રમાણે રાવણ કહેતો હતો તે વખતે લક્ષ્મણની મત્રની જેમ ‘રામ’ એ બે અક્ષરનો બપ કરતા સ્ત્રીતા નીચું જોઇને જ બેસી રહ્યા, એટલે તે કામાતુર રાવણે બનકીના ચરણમા પોતાનું મસ્તક મૂક્યું અને પગે લાગ્યો તે વખતે પરપુરપના સ્પર્ગથી કાચર એવા સ્ત્રીતાએ પોતાના ચરણ તેનાથી દૂર લઈ લીધા પછી સ્ત્રીતાએ આક્રોશથી તેને કહ્યું કે—‘અરે નિર્દય અને નિર્લજ્જ ! થોડા સમયમા પરસ્ત્રીની કામનાના રૂળરૂપ મૃત્યુ તને પ્રાપ્ત થશે ’ તે સમયે સ્વારણુ વિંજેરે મત્રીઓ અને બીજા રાક્ષસસામતો રાવણની સન્મુખ આવ્યા પછી મોટા ઉત્સાહવાળા અને મહાસાહસ કામ કરનારો પરાક્રમી રાવણ મોટા ઉત્સવવાળી લકાપુરીમાં આવ્યો તે સમયે સ્ત્રીતાએ એવો અભિગ્રહ લીધો કે—‘જ્યાં સુધી રામ અને લક્ષ્મણના કુશળ સમાચાર આવશે નહિ ત્યાં સુધી હું લોજન કરીશ નહિ ’ પછી લંકા-નગરીની પૂર્વ દિશામા રહેલા દેવતાને કીડા કરવાના નદનવન જેવા અને ખેતરોની સ્ત્રીઓને વિદાસના ધામરૂપ દેવરમણ નામના ઉધાનમા રક્ત અશોકવૃક્ષની નીચે ત્રિજટા અને બીજા રક્ષકોથી વીંટાળેલા બનકીને મૂકીને તેજનો નિધિ રાવણ હર્ષ પામતો પોતાના ધામમા ગયો.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिश्र्लोकापुरुषचरिते महाकाव्ये

सप्तमे पर्वणि सीताहरणो नाम पंचमसर्गः ॥ ५ ॥

સર્ગ ૬ ઠો

—૭૭૬—

હનુમાને કરેલી સીતાની શોધ

રામ લક્ષ્મણના જેવો સિદ્ધનાથ સાબળીને જ્યાં લક્ષ્મણ શત્રુઓની સામે રણકોટા કરતા હતા ત્યાં ધનુષ્ય લઈને ત્વરાથી આવ્યા. રામને આવેલા જોઈ લક્ષ્મણે કહ્યું કે—
 'હે આર્ય ! સીતાને જોઈશો મૂંઝીને તમે અહીં કેમ આવ્યા ?' રામ બોલ્યા કે—
 'હે લક્ષ્મણ ! તમે મને કષ્ટસૂચક સિદ્ધનાથની બોલાઓ તોથી દુઃખ આપ્યો છો 'લક્ષ્મણે કહ્યું કે—
 "મેં સિદ્ધનાથ ક્યો નથી છતાં આપના સાંભળવામાં આવ્યો તેથી જરૂર કોઈએ આપણને ઉત્તર આપ્યાં સીતાનું હરણ કરવાને માટે આવેા ઉપાય કરી તમને ત્યાંથી ખસેડ્યા હોય એમ ખરેખર જાણાય છે આ સિદ્ધનાથ કરવામાં બીજું જરા પણ કારણ હોય તેમ હું ધારતો નથી; માટે હે આર્ય ! સત્વર સીતાના રણનું માટે તમે જાઓ હું પણ શત્રુઓને મારીને તમારી પછવાડે તરત જ આવું છું 'લક્ષ્મણે આમ કહેવાથી રામચંદ્ર સત્વર પોતાના સ્થાનકે આવ્યા ત્યાં જાનહી જોવામાં આવ્યા નહિ તેથી વત્કાળ મૂંઝા ખાઈને તે પૃથ્વીપર પડી ગયા. થોડી વારે સજ્જા આવવાથી જોઈ જઈને જ્યેષ્ઠ તેા ત્યાં મરણોન્મુખ થયેલા જગજુ પછીને તેમણે દીઠા તેને જોઈને વીક્ષુ બુદ્ધિએ રામચંદ્રે વિચાર્યું કે—'કોઈ માયાવીએ છગ કરીને મારી મિથ્યાનું હરણ કર્યું તેના હરણથી કોઈ પામીને તેની સામે થયેલા આ મહાત્મા પછીને તેણે જ હજેલો લાગે છે ' પછી રામે તેના પ્રત્યુપકાર કરવાને તે સાવક જટાયુને અવસરમે પરચોકના માર્ગમાં આવતા રૂપ નવકારમત્ર સંભળાવ્યો. વત્કાળ મૃત્યુ પામીને તે પશ્ચિરાજ મહેદ્રકંજપમાં રેવતા થયે, અને રામચંદ્ર સીતાની શોધ માટે જગવીમાં આમતેમ બમવા લાગ્યા.

અહીં લક્ષ્મણ ઘણી સેનાવાળા ખરની સામે જોઈલા મુદ્દ કરતા હતા, કેમકે "મુદ્દમાં સિદ્ધને સહાયકારી સખા હોતો જ નથી " તે સમયે ખરના અનુજ્ઞા બાઈ ત્રિશિરાએ આજળ આવીને 'આવાની સામે તમારે શું મુદ્દ કરવું ?' એમ કહી પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ અરજનું નિવારણ કર્યું અને પોતે મુદ્દ કરવા લાગ્યો. રામના અનુજ્ઞા બંધુ લક્ષ્મણે રથમાં બેસીને મુદ્દ કરવાને ઉપવ થયેલા ત્રિશિરાને પતવની જેવો જળીને મારી નાખ્યો. તે વખતે પાતાળલોકના પતિ યદ્રોહર રાબનો પુત્ર વિરાધ સજ્જબદ્ધ થયેલા પોતાના સર્વ સૈન્યને લઈને ત્યાં આવ્યો. શત્રુઓનો વિનાશ કરવા અને તેમની આરાધના કરવાની ઇચ્છાથી તેણે રામના સહોદર લક્ષ્મણને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે—'આ તમારા શત્રુઓ ઉપર દ્રેષ કરનાર અને તેમનો શત્રુ હું તમારા સેવક છું આ રાવણના સેવકોએ મારા પરાક્રમી પિતા યદ્રોહરને કાઢી મૂંઝીને પાતાળલોકને કબજે કરી છે હે પ્રભુ ! અભાગનો નાશ કરવામાં સૂર્યનો સહાયકારી કોણ ચર્ચ શકે છે ? તમારો આ તમારા શત્રુઓનો નાશ કરવામાં કિંમિત્ત માત્ર આ સેવક તૈયાર છે, માટે મને મુદ્દ કરવાની આજ્ઞા આપો." લક્ષ્મણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે—'હું હમણાં જ આ

શત્રુઓને મારી નાખીશ, તે તુ ભેદ લેજે યુદ્ધમાં બીજાઓની સહાય લેવી તે પરાક્રમી પીરોને લજ્જાકારી છે. આવથી મારા મોટા ભાઈ રામચંદ્ર તારા સ્વામી છે અને અત્યારે જ હું તને પાતાળલોકના રાજ્યઉપર ગેસારૂ છું ’

પોતાના વિરોધી વિરાધને લક્ષ્મણની પામે આવેલો ભેદ ખર અતિ ક્રોધ પામ્યો, તેથી તે ધનુષ્યને પશુચ ગડાવીને બોલ્યો કે—“ અરે વિશ્વાસીનો ઘાત કરનાર ! મારો પુત્ર શબ્દ કયા છે તે બતાવ ? એવો અપરાધ કરીને આ રાક વિગધની સહાયથી શુ તુ રક્ષિત થવા માગે છે ? ” લક્ષ્મણે હસીને કહ્યું કે—“ તારો અનુગ્રહ પુત્ર ત્રિશિરા પોતાના ભત્રીજા શબ્દને ભેવા ઉત્ક્રિંત હતો, તેથી મેં તેને તેની પછવાડે મોકલ્યો છે હવે પુત્ર અને ભાઈ પાસે જવાની જો તારી બળવાન ઉત્ક્રિંત હોય તો તને પણ ત્યાં મોકલવાને હું ધનુષ્યસાથે સંભળું છું રે મૂઠ ! ચરણવડે એક કુશુળાની જેમ પ્રમાદથી થયેલા પ્રહારથી મેં તારા પુત્રને હણ્યો છે, પણ તેમા કાર્મ માફ પગક્રમ નથી, પરંતુ પોતાના આત્માને સુલટ માનતો તુ જો મારા રણકેતુકને પૂર્ણ કરીશ તો વનવાસમા પણ દાન આપનારો હું ચમરાજને પ્રસન્ન કરીશ ” આવા લક્ષ્મણના વચન સાંભળતા જ ખર રાક્ષસ ગિરિશિખરપદ હાથીની જેમ લક્ષ્મણપર તીક્ષ્ણ પ્રહાર કરવા લાગ્યો કિરણોથી મૂર્ચની જેમ લક્ષ્મણે પણ હૃન્નરો ઢકપત્રેથી આકાશને ઢાકી નીધું એ પ્રમાણે લક્ષ્મણ તથા ખરની વચ્ચે ખેચરોને ભય કર અને ચમરાજને મહોત્સવરૂપ મોઢું યુદ્ધ ચાલ્યું તે વખતે આકાશમા એવી વાણી ધર્મ કે—“ વામુદેવની સામે પણ રણમા જેની આવી શક્તિ છે તે ખર રાક્ષસ પ્રતિવામુદેવથી પણ અધિક છે ” તે વાણી સાંભળતા જ “ આનો વધ કરવામા કાળક્ષેપ શુ કરવો ? ” એવું વિચારી ક્રોધ કરીને લક્ષ્મણે કુરમ અસ્ત્રથી તત્કાળ ખરના મસ્તકને છેઢી નાખ્યું પછી ખરનો ભાઈ દુષણ રાક્ષસ સેનાસહિત લક્ષ્મણસાથે યુદ્ધ કરવાને ઉદ્યત થયો, પરંતુ દાવાનળ જેમ ધૂધસહિત હસ્તિનો સહાર કરે તેમ લક્ષ્મણે શણવારમા સૈન્યસહિત તેનો સહાર કરી નાખ્યો

પછી વિરાધને સાથે લઈને લક્ષ્મણ પાછા વળ્યા તે વખતે તેમણે વામ નેત્ર દરકેયુ, તેથી તેને આર્ય સીતા અને રામવિષે અત્યંત અશુભની શકા થવા લાગી પછી દૂર આવીને જોતા એક વૃક્ષની પાસે રામને સીતારહિત એકલા દેખીને લક્ષ્મણ પરમ ખેદને પામ્યા લક્ષ્મણ તેમની આગળ જઈને ઉભા તે છતાં તેમને જોયા વગર રામ ચિરહસાસ્થથી પીડિત થઈ આકાશ તરફ નોંધને બોલ્યા કે—“ હે વનદેવતા ! હું આખા વનમા ભસ્યો પણ જાનકી કોઈ ઠેકાણે મારા ભેવામા આવ્યા નહિ, તેથી જો તમે જોયા હોય તો કહેા ભૂત અને શિકારી પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત એવા આ અરણ્યમા સીતાને એકલા મૂકીને હું લક્ષ્મણની પાસે ગયો, અને હૃન્નરો રાક્ષસસુભટોની વચ્ચમા લક્ષ્મણને એકલા મૂકીને હું પાછો અહીં આવ્યો અહા ! હું દુર્ગુહિની એ કેવી ગુહિ ! હે પ્રિય સીતા ! આ નિર્જન અરણ્યમા મેં તને એકલી કેમ છોડી દીધી ? હે વત્સ લક્ષ્મણ ! તેવા રણના સંકટમા તને એકલો મૂકીને હું પાછો કેમ આવ્યો ? ” આ પ્રમાણે બોલતા રામભદ્ર મૂર્ચાથી પૃથ્વીપર પડી ગયા તે વખતે પક્ષીઓ પણ આક્રંદ કરીને એ મહાવીરને ભેવા લાગ્યા પછી લક્ષ્મણ

ગેસ્તા-‘હે આર્ય ! આ શું કરે છે ? આ તમારો સાથે લક્ષ્મણ સર્વ શત્રુઓપર વિજય મેળવીને આવેલો છે ’ તે વાણી સાંભળતાં જ રામચંદ્ર બાજુએ અમૃતધી સિંચિત ઘસા હોમ તેમ સહાને પામ્યા અને લક્ષ્મણને આગળ જોઈને તત્કાળ પોતાના જનુજળ ખુને આશિર્વાદ કર્યું. લક્ષ્મણે નેત્રમાં બહુ લાવીને કહ્યું કે-‘આર્ય ! જરૂર કોઈ માયાવીએ જાનકીના હસ્તને માટે જ સિંહનાદ કરેલો, પણ હું તે દુષ્ટતા પ્રાણની સાથે જાનકીને પાછા લાવીશ, માટે હમણાં આવો આપણે તેની શોધ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરીએ પ્રથમ આ વિરાધને તેના પિતાના પાતાળદહાના શબ્દપર બેસાડે. ખરે રાક્ષસની સાથે યુદ્ધ કરતાં મેં તેને વચન આપેલું છે તે વખતે તેમની આરાધના કરવાને ઇચ્છતા વિરાધે ત્યાંથી જ સ્ત્રીતાની શોધ લાવવાને માટે વિદાધર મુલદોને મોકલ્યા. તેઓના આવતાં સુધી રામ અને લક્ષ્મણ શોધા મિત્રી દુષિત ઘર્ષ વારવાર નિઃશ્વાસ હોતા અને કોષધી હોઈને ઠસતા ત્યાં વનમાં જ રહ્યા. વિરાધે મોકલેલા વિદાધરે થયે દૂર સુધી જઈ આવ્યા તો પણ સ્ત્રીતાના ખબર મેળવી શક્યા નહિ, તેથી પાછા આવીને તેઓ નીચે ઝુકે ઊભા રહ્યા. તેઓને અધિમુખ રહેલા બાણી રામે કહ્યું-‘હે મુલદો ! તમે સ્વામીના કાર્મમા ઘસાશક્તિ સારા ઉદ્યોગ કર્યો, તે છતાં સ્ત્રીતાની શોધ મળી નહિ તેમાં તમારો શો રોષ છે ? આર્ય દેવ વિપરીત કામ ત્યારે તમે કે બીજે કોઈ શું કરી શકો ? ’ તે વખતે વિરાધ બોલ્યો કે-‘હે પ્રભુ ! તમે ખેદ કરો નહિ, ખેદ ન કરવો તે જ લક્ષ્મીનું મૂળ છે અને આ હું તમારો સેવક તૈયાર છું; માટે આજે મારી સાથે પાતાળદહામાં મને પ્રવેશ કરાવવા માટે આવો ત્યાં રહેવાથી આપને સ્ત્રીતાની શોધ મેળવવી થશે મુલદમ ઘરે પછી રામ સેનાસંહિત વિરાધની સાથે લક્ષ્મણસંહિત પાતાળદહાની પરિસર ભ્રમિયાસે આવ્યા. ત્યાં શત્રુઓને મારનાર યુદ્ધ નામે ખરે રાક્ષસનો પુત્ર મોટું સૈન્ય હાથે યુદ્ધ કરવા માટે સામે આવ્યો. પિતાના વધના કોષધી તે યુદ્ધે આગળ આવનારા પોતાના પૂર્વવિરાધી વિરાધની સાથે ઘોર યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. પછી લક્ષ્મણ રણમાં આવ્યા જોડે બંધુબાના કહેવાથી યુદ્ધ ત્યાંથી નાટીને લકામાં રાત્રીને ધરણે ગયો. પછી રામ અને લક્ષ્મણે પાતાળદહામાં પ્રવેશ કર્યો. તેઓએ વિરાધને તેના પિતાના શબ્દપર બેસાડ્યો. ત્યાં ખરના મહેલમાં રામ અને લક્ષ્મણ રહ્યા અને વિરાધ મુવશજની ડેમ સુઢના ઘરમાં રહ્યો.

અહીં સાહસગતિ વિદાધર કે જે લાભા વખતથી સુગ્રીવની સ્ત્રી તારાને જાણિતાવ ખરીને દિમાવલની મુકામાં રહી વિદ્યા સાખતો હતો તેને ત્યાં પ્રવારણી વિદ્યા સિદ્ધ થઈ તે જવાબદે તે કામધી (ઇચ્છિત રૂપ કરનાર) દેવની જેમ સુગ્રીવનું રૂપ હર્ષ આકાશમાં બીજા સૂચની જેમ કિંક્રિયાપુરીપાસે આવ્યો. જે વખતે સુગ્રીવ ક્રીડા કરવાને માટે જહાર ઉદ્યાનમાં ગયો હતો તે વખતે તારાદેવીથી સુશોભિત જેવા અત્યુરમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. શોધીવાર ન થઈ તેવામાં સામે સુગ્રીવ આવ્યો જોડેલો ‘રાજા સુગ્રીવ તો જાદર ગયા છે જેમ બાલતા દારપાંખોએ તેને બાંધ્યો. જોકસરખા બે સુગ્રીવને જોઈ વાલીના પુત્રના મનમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થયો, તેથી અત્યુરમાં કોઈ પ્રકારનો નિષ્કલ (કાનિ) ન થવા દેવાને માટે તે સત્વરે ત્યાં ગયો અને માર્ગમાં આવતા પર્વતની નીચે પૂરે જઈને તેમ વાલીક્રમારે અત્યુરમાં પેસતા જ બાર સુગ્રીવને બાંધ્યા. પછી બાજુ જગતના સારકૂપ

સર્વસ્વ એકઠું કર્યું હોય તેમ ચૌદ અશ્વોદિણી મેના ત્યા એકઠી મળી બ્યારે સેનાઓએ તે બન્નેનો લેદ નાણ્યો નહિ ત્યારે સાચા સુગ્રીવ અને બર સુગ્રીવની તરફ તે બે લાગે વહેચાઈ ગઈ પછી બન્ને સૈન્યમા લાલાઓના પડવાથી આકાશને ઉદકાપાતમય કરતું મોટું યુદ્ધ ચાલ્યું સ્વાગ્ની સાથે સ્વાર, મહાવતની સાથે મહાવત, પેદળની સાથે પેદળ અને રથીની સાથે રથી એમ યુદ્ધ થવા લાગ્યું પ્રૌઢપતિના સમાગમથી મુગ્ધા સ્ત્રીની જેમ ચતુરંગ સેનાના વિમર્દથી પૃથ્વી કપવા લાગી ‘ અરે પરશુકમાં પ્રવેશ કરનારા ચોર ! તું સામે આવ ’ એમ બોલતા સાચા સુગ્રીવે ઉંચી ઝીવા કરીને બર સુગ્રીવને યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યો, એટલે તિરસ્કાર કરેલા ઉન્મત્ત હાથીની જેમ તે બર સુગ્રીવ ઉઘ્ર ગર્જના કરતો તેની સન્મુખ યુદ્ધ કરવા આવ્યો ક્રોધથી રાતા નેત્ર કરતા બન્ને વીરો યમગજના સહોદર હોય તેમ જગતને ત્રાસ પમાડતા સતા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા બને વીર રણમા ચતુર હોવાથી એક બીજાના તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોને પોતપોતાના તીક્ષ્ણ ગરુઓથી તૂટાવી જેમ છેદવા લાગ્યા તે વખતે બે મહિષના યુદ્ધમા વૃક્ષના બડની જેમ તેઓના યુદ્ધમા શસ્ત્રોના ખડ એવા ઉછળવા લાગ્યા કે જેથી આકાશમા રહેલો ખેચગીઓનો સમૂહ પણ ભય પામવા લાગ્યો ક્રોધી જનમાં શિરોમણિ તે બન્નેના બ્યારે સર્વ અશ્વો છેદાઈ ગયા ત્યારે બંને જગમ પર્વતો હોય તેમ તેઓએ મહાયુદ્ધ કરવા માડ્યું. ક્ષણવારમા આકાશમા ઉછળતા અને ક્ષણવારમા પૃથ્વીપર પડતા તે બન્ને વીર્યઝડમણિ કુકડાની જેવા જણાવા લાગ્યા પ્રાતે બને સરખા બળવાન હોવાથી એકબીજાને છતવાને અગ્રમર્થ થતા તેઓ બે વૃષભની જેમ હર ખસીને ઉભા રહ્યા.

પછી સાચા સુગ્રીવે પોતાની સહાયને માટે હનુમાનને બોલાવ્યા અને બર સુગ્રીવની સાથે ફરીવાર ઉઘ્ર યુદ્ધ કરવા માડ્યું હનુમાન બન્નેનો લેદ ન બાણવાથી નેઈ જ રહ્યો; તેથી બર સુગ્રીવે ઉઘ્રપણે સાચા સુગ્રીવને ટૂટી નાખ્યો બીજાવાર યુદ્ધ કરવાથી સુગ્રીવ મનથી અને શરીરથી ખિન્ન થઈ ગયો, તેથી કિષ્કિંધાપુરીમાથી બહાર નીકળીને કોઈ આવાસમાં જઈને રહ્યો બર સુગ્રીવ સ્વસ્થ મનથી ગજમહેલમા જ રહ્યો, પણ વાલીકુમારના અટકાવવાથી અત પુરમા પ્રવેશ કરી શક્યો નહિ સાચો સુગ્રીવ શ્રાવા નમાવીને ચિંતવવા લાગ્યો કે—“ અહા ! આ મારો સીલ પટ શત્રુ કૂકપટમા ચતુર જણાય છે તેણે માયાથી વશ કરેલા મારા પોતાના માણસો પણ તેના થઈ ગયા છે અહા ! આ તો પોતાના ઘોડાથી જ પોતાનો પરાલવ થયો છે હવે માયાના પરાક્રમથી ઉત્કૃષ્ટ એવા આ શત્રુને મારે કેવી રીતે મારવો ? અરે ! પરાક્રમવિનાના અને વાલીના નામને લબ્ધવનારા એવા મને ધિક્કાર છે । એ મહાબળવાન વાલીને ધન્ય છે કે જે અખડ પુરુષવ્રત રાખી રાજને તૂટાવી જેમ છોડી ઠંધ પરમપદને પામી ગયા મારો પુત્ર ચ દ્રરશ્મિ સર્વ જગતમા બળવાન છે પણ તે શુ કરી શકે ? કારણ કે બન્નેના લેદને નહિ બાણવાથી તે કોની સહાય કરે અને કોને મારે ? પણ એ ચ દ્રરશ્મિકુમારે એક કામ બહુ સાફ કર્યું છે કે તેણે તે પાપીને અત પુરમાં પ્રવેશ કરવા દીધો નથી હવે એ બલિષ્ઠ શત્રુનો વધ કરવાને માટે અતિ બળવાન એવા કયા વીરનો હું આશ્રય કરું ? કારણ કે શત્રુ પોતાથી કે બીજાથી પણ હાણવા યોગ્ય જ છે. આ શત્રુનો ઘાત કરવાને ત્રણ લોકમા વીર અને મહત્તા યજ્ઞનો ભગ

કરનાર રાવણને જઈને જણુ ? પણ તે રાવણ પ્રકૃતિથી જ સ્ત્રીલપ અને ત્રણ લોકમાં ઠટક રૂપ છે; તેથી તે તો તેને અને અને જાણેને મારીને પોતે જ તારાને બંધવ કરી આવી આપત્તિમાં સહાય કરવાને સમર્થ તો અતિ ઉગ્ર એવો એક ખર રાક્ષસ હતો, પણ તેને તો હૃદયમાં મારી નાંખ્યો છે; માટે આ વખતે તો ત્યાં જઈ એ રામ-લક્ષ્મણને જ મિત્ર કરી; કાણુ કે શરણે આવેલા વિરાધને તેઓએ તત્કાલ પાતાળલક્ષમાં રાખ્ય આપ્તુ છે અને હાલ પૂર્ણ પરાક્રમવાળા તેઓ વિરાધના આગ્રહથી પાતાળલક્ષમાં રહેલા છે ' આવો વિચાર કરી સુગ્રીવે પોતાના એક વિશ્વાસપાત્ર દૂતને જોક્ષતમાં સમજાવીને વિરાધની પાસે મોકલ્યો. દૂતે પાતાળલક્ષમાં જઈ વિરાધને પ્રણામ કરીને પોતાના સ્વામીને પ્રાસ થયેલા ક્ષેત્રે જ્યાં વૃત્તાંત જણાવ્યો અને કહ્યું કે- ' મારા સ્વામી સુગ્રીવ અત્યારે મોટી આપત્તિમાં આવી પડ્યા છે, તેવા તમારી મારફત રામ-લક્ષ્મણ શરણે બંધવ કરવા ઇચ્છે છે ' તે સાંભળી વિરાધે દૂતને કહ્યું કે- ' તું જઈને કહે કે સુગ્રીવ સદ્વર બહી આવે; કેમકે સત્પુરુષોનો સગ પુરુષથી જ પ્રાપ્ત થાય છે ' આ પ્રમાણે કહેવાથી દૂત તરતજ ત્યાંથી સુગ્રીવની પાસે આવ્યો અને તે સંદેશો નિવેદન કર્યો.

પછી સુગ્રીવ અશ્વોના શ્રીવાલરણના શબ્દોથી સર્વ દિશાઓને ગજવતો અને વેગથી દૂરને બહુર કરતો બાહી નીકળ્યા અને હણવારમાં જેમ ઉપગૃહ (પાસેના ઘર) માં આવે તેમ તે પાતાળલક્ષમાં આવી પહોંચ્યો વિરાધની પાસે આવતા વિરાધ હર્ષથી સામે ઉભો થયો. પછી વિરાધે તેને સાથે લઈ જઈને ક્યાંય રામજાને નમસ્કાર કરાવ્યો અને તેનું બધુ દુઃખ નિવેદન કર્યું સુગ્રીવે બોલ્યો કે- ' હે પ્રભુ ! આ મારા દુઃખમાં તમે જ મારી અતિ છે. અત્યારે ઉંઠે તફાન બધે લઈ આવે છે ત્યારે સર્વજન જ શરણ થાય છે; એટલે તેની સામુ જોવાથી જ પાછી પ્રાપ્ત થાય છે પોતે સ્ત્રીવિયોગથી દુઃખી હોવા છતાં તેના દુઃખને ઉગ્રેક કરવાનું રામે કમુદ કર્યું મહાન પુરુષો પોતાના કાર્ત્ત્વ કરતાં બીજાના કાર્ત્ત્વમાં અધિકે મત્ત કરે છે પછી વિરાધે ત્રીતાના હૃદયનું બધુ વૃત્તાંત સુગ્રીવને જણાવ્યું એટલે સુગ્રીવે જ જાણે જોડી રામજાને કહ્યું કે- ' હે દેવ ! વિશ્વની રક્ષા કરવાને સમર્થ જોવા તમારે અને વિશ્વને પ્રકાશ આપનાર સર્વને કાર્ત્ત્વ કરવુંની અપેક્ષા નથી; તથાપિ હું કહું છું કે તમારા પ્રસાદથી મારા સનુને નાથ થશે એટલે સૈન્ય સહિત હું તમારો અનુચર થઈને રહીશ અને અત્ય સમયમાં ત્રીતાની શોધ કરી લાવીશ ' પછી રામ સુગ્રીવની સાથે કિંકિધાનગરીએ આવ્યા. વિરાધ પણ સાથે આવતો હતો તેને સમજાવીને પાછો વાળ્યો.

રામચંદ્ર કિંકિધાપુરીના દ્વારપાસે આવીને સ્થિત થયા એ લે સાથા સુગ્રીવે ખર સુગ્રીવને મુદ્દ કરવા બોલાવ્યો. બોલાવતા જ વર સુગ્રીવ ગજના કરતો નમરની બદાર આવ્યો. " બોજનને માટે બ્રાહ્મણોની જેમ રણને માટે મૂરવીરો આજામુ દોતા નથી ' પછી દુર્ધર વાલરણના ન્યાસથી પૃથ્વીને કપાવતા તે બન્ને વીધા વનના ભ્રમ દામીની જેમ મુદ્દ કરવા લાગ્યા. રામ તેઓને સમાન રૂપવાળા એટલે પોતાનો સુગ્રીવ ક્યો અને બીજો સુગ્રીવ ક્યો ? જેમ સરથ પામી શણવાર તટસ્થપણે ઉભા રહ્યા. પછી પ્રથમ તા

‘આ પ્રમાણે કરવું’ એવો વિચાર કરીને રામે વજ્રવર્ત ધનુષ્યનો ટંકાર કર્યો. તે ધનુષ્ય ટંકારમાત્રથી જ સાહસગતિ વિદ્યાધરની રૂપાંતર કરનારી વિદ્યા હણુવારમા હરિણીની જે પલાયન કરી ગઈ એટલે તેને ઝોળાળીને રામે કહ્યું કે-‘રે પાપી ! માયાથી સર્વને મોહિ કરીને તું પરસ્ત્રીસાથે ગમવા ઈચ્છે છે, પણ હવે તું ધનુષ્ય ચડાવ’ આ પ્રમાણે રામે તે તિરસ્કાર કર્યો પછી એક જ બાણથી રામે તેના પ્રાણ હરી લીધા “સિંહને હરિણ મારવામા બીજા ઝપાટાની જરૂર હોતી જ નથી” પછી વિરાધની જેમ સુગ્રીવને ક્ષિંપ્ત પુરીના રાજ્યપર બેસાર્યો અને તેના પુરજનો તથા સેવકો પૂર્વની જેમ એ સામ સુગ્રીવને નમવા લાગ્યા પછી વાનરપતિ સુગ્રીવે અજલિ ભેડીને પોતાની અતિ સુદર તે કન્યાઓ આપવા માટે ગમને પ્રાર્થના કરી રામે કહ્યું કે-‘હે સુગ્રીવ ! તમે સીતાની શોધને મ પ્રયત્ન કરો. આ કન્યાઓની કે બીજી કોઈ વસ્તુની મારે જરૂર નથી’ આ પ્રમાણે કહી રામ નગરની બહાર ઉદ્યાનમા રહ્યા અને તેમની આજ્ઞાથી સુગ્રીવે નગરીમા પ્રવેશ કર્યો

આ તરફ લંકાપુરીમા મદોદરી વિગેરે રાવણના અત પુરની સ્ત્રીઓ ખર-દૂધણુ વિગેરેના વધનો વૃત્તાત સાલળીને રૂદન કરવા લાગી રાવણની બેન ચંદ્રણુમા પણ સુદ સાથે રૂદન કરતી અને બે હાથે છાતી ફૂટતી રાવણને ઘરે આવી રાવણને ભેઈ તે કહે વળગી પડી અને તે ઉંચે સ્વરે રોતી બોલી કે-“અરે ! હૈવે મને મારી નાખી મા પુત્ર, મારો પતિ, મારા બે દિયર અને ચૌદ હજાર કુળપતિઓ માર્યા ગયા હે બધુ ! જીવતા છતાં અલિમાની શત્રુઓએ તારી આપેટી પાતાળકાની રાજધાની પણ અમા પાસેથી આચ્છી લીધી, તેથી આ સુદ પુત્રની સાથે હું જીવ લઈ નાસીને તારે શર આવી છું, માટે કહે હવે ક્યાં જઈને રહું ?” આ પ્રમાણે રૂદન કરતી પોતાની બેન રાવણે સમજાવીને કહ્યું કે-‘તારા પતિ-પુત્રને હણનારને હું થોડા કાળમા મારી નાખીશ

એક વળતે રાવણ આ શોકથી અને સીતાના વિગ્ધની પીડાથી ક્ષણ ચૂકેલા બ્યાધા જેમ નિરાશ થઈને પોતાની શય્યાઉપર આગેાટતો હતો તે સમયે મદોદરીએ આવી કહ્યું કે-‘હે સ્વામી ! પ્રાકૃત (સાધારણ) મનુષ્યની જેમ આમ નિઃશ્વેદ થઈને કેમ રા છો ?’ રાવણે કહ્યું કે-“સીતાના વિરહતાપથી હું કાંઈ પણ ચેદા કરવાને, કહેવાને ભેવાને સમર્થ નથી, તેથી હે માનિની ! તારે ભે મને જીવતો રાખવો હોય તો તું મા છોડી સીતાની પાસે જા અને તેને વિનયથી સમજાવ કે જેથી તે મારી સાથે કોડા કમ વાની ઈચ્છા કરે મે ગુરૂની સાક્ષીએ એવો નિયમ લીધો છે કે ‘નહિ ઇચ્છતી એ પરસ્ત્રીને હું કદિ પણ ભોગવીશ નહિ’ આ નિયમ અત્યારે મારે અર્ગલારૂપ થઈ પડ્યો છે” આવા રાવણનાં વચન સાલળી પતિની પીડાથી પીડિત થયેલી કુલીન મદોદરી તત્કાળ દેવરમણ ઉદ્યાનમા આવી અને તેણે સીતાને કહ્યું કે-“હું મદોદરી નામે રાવણના પટ્ટરાણી છું, પરંતુ હું તમારી દાસી થઈને રહીશ માટે તમે રાવણને ભજો હે સીતા તમને ધન્ય છે કે જેના ચરણકમળ હમેશા સેવવાને સર્વ વિશ્વને સેવવા યોગ્ય ચરણકમળવાળા મારા બળવાન પતિ પણ ઈચ્છે છે ભે રાવણ એવો પતિ મળે તો પછી તે પાસે એક રાકમાત્ર અને પેદળ જેવા તેમજ ભૂચર અને તપસ્વી રામભદ્ર પતિ કોણ મા

છે ? ” આવાં મદોદરીના વચન સાંભળીને સ્ત્રીતા ક્રોધથી બોલ્યા કે—“ સિદ્ધ કથા અને શિવાળ કથાં ? મરૂદ કથા અને કાકપક્ષી કથા ? તેમજ તારો પતિ રાવણ કથાં અને મારા પતિ રામ કથા ? અહો ! તારી અને તે પાપી રાવણની વચ્ચે દપટીપટ્ટ ચોંચ જ મધુ જણાય છે, કેમકે તે પુરૂષ (રાવણ) બીજી સ્ત્રીની સાથે રમવા કૃત્રિ છે અને તું તેની સ્ત્રી તેની કુટુંબી (દત્તી) થાય છે અને પાપી સ્ત્રી ! તું મુજ જોવાને પણ ચોંચ નથી તો ભાવણ કરવાને ચોંચ સી રીતે હોય ? માટે સીમ્ર આ સ્થાનમાંથી બાધી નહીં મારો દદિમાર્ગ છોડી દે ” એ સમયે રાવણ પણ ત્યાં આવ્યો અને બોલ્યો કે—‘ હે સ્ત્રીતા ! તું જોતા ઉપર શામાટે કોપ કરે છે ? આ મદોદરી તો તારી કાસી છે અને હે કેવી ! હું પોતે તારો કાસ છું, માટે મારીપર પ્રસન્ન થા. હે નાનકી ! તું આ માણસને (રાવણને) દદિથી પણ કેમ પ્રસન્ન કરતી નથી ? ’ ત્યારે મદોદરી સ્ત્રીતાએ વિમુખ ધર્મને કહ્યું કે—“ અને દુષ્ટ ! મને—રામની સ્ત્રીને હરણ કરવાથી તારી ઉપર ધમશબ્દો દદિ કરી કે હે હતાશ અને અપ્રસન્નિત વસ્તુની પ્રાર્થના કરનાર ! તારી આશાને ધિક્કાર છે ! શત્રુઓના મનરૂપ અનુવળ્લુસહિત રામ આમળ તું કેટલું જીવવાનો છે ? ” આવી રીતે સ્ત્રીતાએ તેના ઉપર આક્રોશ કથા છતાં પણ રાવણ વારંવાર તેને પૂર્વવત્ કહેવા લાગ્યો. અહા ! બળવતી કામાવસ્થાને ધિક્કાર છે ! એ સમયે બંન્ને વિપત્તિમાં મગ્ન થયેલ સ્ત્રીતાને બેઠું શક્યો ન હોય તેમ સૂર્ય પશ્ચિમસમુદયા મગ્ન થયો (અસ્ત પામ્યો) અને ઘોર રાત્રિ પ્રવર્તી જોટલે તે વખતે ઘોર ભુલિયાગો રાવણ કાકપક્ષી અને કાકપક્ષી અથ જાનીને સ્ત્રીતાને ઉપસર્જ કરવા લાગ્યો.

પુરૂષ પક્ષીઓ મુ કાર કરવા લાગ્યા, કેરુઓ કુ કાર કરવા લાગ્યા, નકાર વિચિત્ર રીતે બોલવા લાગ્યા, બીજાકાઓ પરસ્પર વડવા લાગ્યા, બ્રાહ્મ પુછ ! પછાડવા લાગ્યા, સર્પો કુ કાડા મારવા લાગ્યા પિશાચ, પ્રેત, વેતાળ અને ભૂત ઉઘાડી કાઢી લઈને કરવા લાગ્યા, બંન્ને ધમશબ્દના સંભાસહ હોય તેવા રાવણે વિકુર્વેલા તે સર્વ બધાને પ્રાણીઓ ઉછળતા અને માઠી ષેષ્ટા કરતા સ્ત્રીતાની પામે આગ્યા. મનમાં પશ્ચાત્તેષ્ઠી નમસ્કારનું ધ્યાન કરતી સ્ત્રીના મ્હિર ભેટી રહી, પણ બચથી રસીને રાવણને બંન્ને નહિ આ રાત્રિનું સર્વ વૃત્તાંત પ્રાતઃકાળે વિશીલજના બલુવામાં આમ્મુ જોડે તેણે રાવણપામે આજના પહેલાં સ્ત્રીતાની પામે આવીને તેને પૂછ્યું કે—‘ હે બહે ! તમે કોણ છો ? કોની સ્ત્રી છો ? ક્યાંથી આવ્યા છો ? અને અહીં તમને કોણ લાગ્યું છે ? તે સર્વ બધા પામ્યા વિના જેમ હોય તેમ જણાવેલ હું પરમીનો મદોદર જુ તેને મધ્યમ્ય બાજી સીતા નીચું મુજ રાણીને બોલ્યા કે—‘ હું જનક રાજાની પુત્રી અને ભામહત્ત વિવાધરની બેન છું, તેમજ રામબદની પત્ની અને રાજા દશરથની પુત્રવધૂ છું માટે નામ સીતા છે અનુભવસદિત પતિની સામે હું દરજા દ્વયમાં આવી દત્તી. ત્યાં મારા દિયર લક્ષ્મણ કીડા કરવાને આમતેમ કરતા દતા તેવામાં આકાશમાં અધર રહેલું જોકે મદોદરેષ્ઠ અગ્ર તેમના ભવામાં આમ્મુ જોટલે કોતુહલી તેમજે દાયમાં લીધું ૫૧ નજીકમાં વશભળ દત્તી તે તેણે તેનાવતી છેડી નાખી, જેથી તની અદર રહેતા તે ખૂટના સાધનનું મનક અભાજના કાણ પ્રયુ ‘ આ કોણ મારી સામે મુઠ નહિ કરનારા નિરપરાધી પુરૂષને મે મારી નાખ્યો, તે થવું જોડુ મું જોવો

પશ્ચાત્તાપ કરતા મારા દિયર તેમના મોટા ભાઈપાસે આવ્યા થોડી વારમાં મારા દિયરને પગલે પગલે તે ગર્જસાધકની ઉત્તરસાધિકા કોઈ સ્ત્રી કોપયુક્ત ચિત્તે અમારી પાસે આવી. અદ્ભુત રૂપવટ ઈંદ્ર જેવા મારા પતિને જોઈને એ કામપીડિત સ્ત્રીએ ક્રીડા કરવાને માગણી કરી, પણ મારા પતિએ તેને જાણી લઈને તેની માગણીનો અસ્વીકાર કર્યો એટલે તે ત્યાથી આલી ગઈ અને મોટું ગદ્યગોત્ર ઉચ સૈન્ય લઈને પાછી આવી પછી 'જે સકટ પડે તો સિંહનાદ કરવો' એવો સંકેત કરીને લક્ષ્મણ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા પછી માયાવડે ખોટો સિંહનાદ કરી, મારા પતિને મારાથી દૂર કરીને, માઠી વાગ્ધાવડે આ રાક્ષસ (રાવણ) પોતાના વધમાટે જ અને અહીં લઈ આવ્યો છે " આ પ્રમાણે તેનું સર્વ વૃત્તાત સાંભળીને વિલીપણે રાવણપાસે જઈ નમસ્કારપૂર્વક કહ્યું- 'હે સ્વામી ! તમે આ કામ આપણા કુળને હણ લાગે તેવું કર્યું છે, પણ હવે જ્યાં સુધી રામ-લક્ષ્મણ આપણને મારવા માટે અહીં નથી આવ્યા ત્યાં સુધીમા આ સીતાને સત્વ તેમની પાસે મૂકી આવો ' વિલીપણના આવાં વચન સાંભળી ગવણ ક્રોધથી રાતાં નેત્ર કરીને બોલ્યો કે- 'અરે ભીરૂ ! તું આવું શું બોલે છે ? શું તું મારા પગકમને ભૂલી ગયો ? આ સીતા અનુનય કરવાથી અવશ્ય મારી સ્ત્રી થશે અને પછી જો એ ધીયાગ રામ-લક્ષ્મણ અહીં આવશે તો હું તેમને મારી નાખીશ ' વિલીપણે કહ્યું- 'હે ભ્રાતા ! જાનીનું વચન સત્ય થવાનું જણાય છે કે રામની પત્ની સીતાને માટે આપણા કુળનો ક્ષય થવાનો છે, નહિ તો આ ભક્ત ગદ્યનું વચન તું શામાટે ન માને અને મેં માર્યા છતાં દશરથ રાજા કેમ જીવે ? હે મહાભુજ ! જે ભાવી વસ્તુ છે તે અન્યથા થવાની નથી, તથાપિ હું તને વિનવું છું કે આપણા કુળનો ઘાત કરનારી સીતાને છોડી દે " જાણે વિલીપણની વાણી સાંભળી જ ન હોય તેમ કરી સીતાપાસે જઈ તત્કાળ મીનાને પુષ્પક વિમાનમાં બેસારીને રાવણ ફરવા લાગ્યો અને પોતાની સમૃદ્ધિ જતાવવા લાગ્યો કે- 'હે હ સગામિની ! આ રત્નમય શિખરવાળા અને સ્વાદિષ્ટ જળના નિઝરણાવાળા મારા ક્રીડાપર્વતો છે, નંદનવનની જેવા આ ઉદ્યાનો છે, આ ઇન્દ્ર પ્રમાણે લોગવવાયોગ્ય ધારાગ્રહો છે, આ હ સંસહિત ક્રીડાનદીઓ છે હે સુંદર બ્રહ્મટીવાળી સ્ત્રી ! સ્વર્ગના ખડ જેવા આ રતિગૃહો છે આમા જ્યાં તારી પ્રીતિ હોય ત્યાં તું મારી સાથે ક્રીડા કર ' હ સની જેમ રામના અરણ્યકમળનું જ ધ્યાન કરતી સીતા રાવણની આવી વાણી સાંભળીને પૃથ્વીની જેમ ખીરજ ધરીને કિંચિત્ પણ શ્લોક પામી નહિ રાવણે સર્વ રમણીય સ્થાનોમા ભરી ભરીને છેવટે સીતાને પાછી અશોકવનમાં મૂકી

જ્યારે રાવણને ઉન્મત્ત થઈ ગયેલ જોયો અને પોતાના વચનની યુક્તિમાં આવે તેમ ન લાગ્યું ત્યારે વિલીપણે તે વિષે વિચાર કરવાને માટે કુળપ્રધાનોને બોલાવ્યા પછી વિલીપણ બોલ્યો કે- 'હે કુળમત્રીઓ ! કામાદિક અતરથત્રુઓ ભૂતનો પેઠે વિષમ છે તેઓમાંથી એક પણ પ્રમાદી જનને હેરાન કરે છે આપણો સ્વામી રાવણ અત્યંત કામાતુર થયો છે એકલો કામદેવ જ ઘણો દુર્બલ છે, તો પછી જો પરસ્ત્રીની ઇન્દ્રિયો તેને સહાય મળે તો પછી તેની વાત જ શી કરવી ? તે કામના પ્રસંગથી લકાપુરીનો સ્વામી અતિ ગળવાન છતાં પણ તે અત્યંત હં અસાગરમાં જઈ આવી પડશે " મત્રીઓ બોલ્યા કે- "અમે તો નામના જ મત્રીઓ છીએ, ખરેખરા મત્રી તો તમે જ છો કે જેની આવી દૂરદર્શી

કાંઈ જીવનારે સ્વામી કેવળ કામને વશ થયા છે ત્યારે મિથ્યાકાંઈ પુરૂષને નૈતિકધર્મના ઉપદેશની જોમ તેને આપણો મત્ર (વિચાર) શું અસર કરી શકશે ? સુગ્રીવ અને હનુ માત્ર જેવા પુરૂષો પણ તે શમને મળી ગયા છે; પરંતુ ‘ ન્યાયી મહાત્માના પક્ષને કોણ અહવુ ન કરે ? ’ સીતાના નિમિત્તે રામભક્તને હાથે આપણા કુળનો ક્ષય જ્ઞાનીએ કહેલો છે, વધાપિ પુરૂષને આશિન હોય તેવું સમયને યોગ્ય કર્તવ્ય કરવું ઘટિત છે ”

આ પ્રમાણેના મત્રીઓના વચન સાંભળીને વિભીષણે લકાના કિલ્લા ઉપર યત્ર વિગેરે યોગ્ય દીર્ઘા, કેમકે ‘ મત્રીઓ મત્રરૂપ નેત્રથી અનાગત વસ્તુને પણ જુએ છે ’

અહીં સીતાના વિરહથી પીડિત રામ, લક્ષ્મણે આપેલા આશ્વાસનથી માંડમાંડ કાળ નિર્ગમન કરતા હતા. એક વખતે રામે લક્ષ્મણને શિશ્યા આપીને સુગ્રીવની પાસે યોગ્યતા લક્ષ્મણ ભાષા, ધનુષ્ય અને ખડકોને સુગ્રીવની પાસે આપ્યા. અરજી-આશ્રયી પૃથ્વીને વૃક્ષ કરતા, પર્વતને કપાવતા અને વેગના અપાટણથી લગભગ બુલબુલે માર્ગનાં વૃક્ષોને પાડી નાખતા તે ક્ષિત્રિકામાં આવ્યા. ઉત્કૃષ્ટ અગુટીથી ભયભર લલાટવાળા અને શતાં લોચનવાળા લક્ષ્મણને ભેટને ભય પામેલા દ્વારપાળીએ વતકાળ માર્ગ આપ્યો, એટલે તે સુગ્રીવના મંદિરમાં આવ્યા. લક્ષ્મણને આવેલા સાંભળી કપિરાજ સુગ્રીવ અત-પુરમાથી વતકાળ બહાર નીકળ્યો અને ભયથી કપતો કપતો તેમની પાસે ઉભો રહ્યો. લક્ષ્મણે ક્રોધથી કહ્યું કે—‘ અરે વાનર ! હવે તું કૃતાર્થ થઈ ગયો ! કામ સરી રહ્યા છીએ અત પુરથી પરિવૃત્ત થઈ નિઃશકપણે સુખમાં નિમગ્ન થઈ રહ્યો છે. સ્વામી રામભક્ત વૃક્ષવળે બેસી વર્ષ જેવા દિવસે નિર્ગમન કરે છે તે તું અણતો નથી ? તું સ્વીકારેલી વાત પણ ભૂલી ગયો જણાય છે. હવે સીતાની શોધ હેવાને ઉભો જા. સાહસમતિને માર્ગે જ નહિ, તે માર્ગે હવે સફળ પામી ગયો નથી ’ લક્ષ્મણનાં આવા વચન સાંભળી સુગ્રીવ તેમના અરજીમાં પડીને બેઠો. કે— ‘ હે સ્વામી ! પ્રસન્ન થાઓ. મારા પ્રમાદને સહન કરો. કેમકે તમે મારા પ્રભુ છો. ’ આવી રીતે લક્ષ્મણને પ્રસન્ન કરી, તેમને આગળ કરીને સુગ્રીવ રામભક્તપાસે આવ્યો અને ભક્તિથી તેમને પ્રણામ કર્યા પછી સુગ્રીવે પોતાના સૈનિકોને આજ્ઞા કરી કે— ‘ હે સૈનિકો ! તમે સર્વ પરાક્રમી છો અને સર્વત્ર અશબલિત ગતિવાળા છો, માટે સર્વ ઠેકાણે ફરીને સીતાની શોધ કરો. આ પ્રમાણે આજ્ઞા થતાં સર્વ સૈનિકો સર્વ બેટમાં, પર્વતોમાં, સમુદ્રમાં અને શુક્રાઓમાં ત્વરાથી ફરવા લાગ્યા.

સીતાનું હરણ થયાના બીજા સાંભળી બામહલ રામચંદ્રની પાસે આવ્યો અને અત્યંત દુઃખી થઈને ત્યાં જ રહ્યો. પોતાના સ્વામીના દુઃખથી પીડિત થયેલો વિરાધ મોટું સૈન્ય લઈને ત્યાં આવ્યો અને શિરકાળના પેદાજની જોમ તે પણ રામની સેવા કરતો સતો ત્યાં જ રહ્યો. સુગ્રીવ પોતે શોધ કરવા નીકળ્યો તે જાનુકરમે કળૂદીપમાં આવ્યો, એટલે તેને દ્રશ્ય ભેટને રત્નજટી વિચાસ્વા લાગ્યો કે— ‘ શું રાવણે મારા અપરાધને સહારી મારો વધ કરવા માટે આ મહાજાદુ વાનરપતિ સુગ્રીવને મોકલ્યો હશે ? જો પરાક્રમી રાવણે પૂર્વે મારી સર્વ વિદ્યા હરી લીધી હોય અને હવે આ વાનરપતિ મારા માણને હરી લેશે. ’ આ પ્રમાણેના વિચારમાં પડેલા રત્નજટીની પાસે સુગ્રીવ ત્વરાથી આવ્યો અને બેઠો. કે— ‘ હે રત્નજટી !

મને જોઈને તુ ઉભો પણ કેમ થયો નહિ ? શુ તુ આકાશગમન કરવામા આગસુ થઈ ગયો છે ? ' રત્નજ્યોતિ બોલ્યો કે—' જનકીનું હરણ કરતા રાવણની સાથે હું યુદ્ધ કરવા ગયો તે વખતે તેણે મારી સર્વ વિદ્યા હરી લીધી છે ' પછી સુગ્રીવ તેને ઉપાડીને તત્કાળ રામના ચરણપાસે લાગ્યો રામે તેને સર્વ વાત પૃષ્ઠી એટલે તે સીતાનો વૃત્તાત કહેવા લાગ્યો કે—' હે દેવ ! હ્રૂર અને દુરાત્મા એવા રાવણે સીતાને હરી લીધી છે અને કોપ કરીને મારી વિદ્યાઓ પણ હરી છે ' હે રામ ! હા વત્સ લક્ષ્મણ ! હા બ્રાત ભામ ડલ ! ' એમ પોકાર કરીને રૂદ્ધ કરતા સીતાને સાલગીને મને રાવણઉપર કોપ ચડ્યો હતો " આ પ્રમાણે સીતાનું વૃત્તાત સાલગીને રામ ખુશી થયા અને તેમણે મુરસગીતપુરના પતિ રત્નજ્યોતિને આલિંગન આપ્યું પછી રામ વારવાર સીતાના વૃત્તાત વિષે તેને પૂછતા હતા અને તેમના મનની પ્રીતિને માટે તે વારવાર કહેતો હતો પછી રામે સુગ્રીવ વિગેરે મહાસુલટોને પૂછ્યું કે—' અહીંથી તે રાક્ષસની લકાપુરી કેટલી દૂર છે ? ' તેઓ બોલ્યા કે—' તે પુરી દૂર હોય કે નજીક હોય તેથી શુ વળ્યું ? કેમકે જગતનો વિજય કરનાર તે રાવણની આગળ અમે સર્વે તુજ સમાન છીએ. ' રામ બોલ્યા કે—' તે જીતાશે કે નહિ જીતાય એ ચિંતા તમારે કરવી નહિ માત્ર દર્શનના જામીનની પેઠે અમને તે જાતાવો પછી લક્ષ્મણે છોડેલા જાણે જેના ગળાના રૂધિરનું પાન કરશે તેવા તે રાવણને જોવાથી તમે તેનું સામર્થ્ય થોડા સમયમા બળી લેશો ' લક્ષ્મણ બોલ્યા કે—' ' તે રાવણ કોણ માત્ર છે કે જેણે જ્ઞાનની જેમ અસાર છળ કરીને આવું હુક કામ કર્યું ? સંગ્રામરૂપ નાટકમા સ્વયં થઈ રહેલા એવા તમે જોતા એ છગી રાવણનું શિર હું ક્ષત્રિય આચારથી છેદી નાખીશ ' તે સમયે જાળવાને કહ્યું કે—' તમારામા તે સર્વ વાત ઘટે છે, પણ જે કેટિશિલાને ઉપાડશે તે રાવણને મારશે એવું અનલ્લવીર્ય નામના જ્ઞાની સાધુએ કહેલું છે, તો અમારા પ્રતીતિને માટે તમે તે શિલા ઉપાડો ' લક્ષ્મણે કહ્યું—' બહુ સાર ' એટલે તેઓ તત્કાળ જ્યાં કેટિશિલા હતી ત્યાં લક્ષ્મણને આકાશમાર્ગે લઈ ગયા લક્ષ્મણે લતાની જેમ તે શિલાને ભુજથી ઉપાડી તત્કાળ દેવતાઓએ ' સાધુ, સાધુ ' શબ્દ બોલીને આકાશમાથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરી તે જોઈને સર્વને પૂર્ણ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો પછી તેઓ પૂર્વની જેમ લક્ષ્મણને આકાશમાર્ગે કિષ્કિંધામા રામની પાસે લાગ્યા ત્યાં વૃદ્ધ કપિઓ બોલ્યા કે—' જરૂર તમારાથી રાવણનો ક્ષય થશે, પણ નીતિવાન પુરૂષોની એવી રીતિ છે કે પ્રથમ હૃત મોકલવો જોઈએ જો સંદેશો લઈ જનાર હૃતથી પ્રયોજન સિદ્ધ થાય તો પછી રાજાઓને પોતાને ઉદ્ધોગ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી, પરંતુ કોઈ પરાક્રમી અને સમર્થ હૃતને ત્યાં મોકલવો, કારણ કે લકાપુરીમા પ્રવેશ કરવો અને નીકળવું તે પણ ઘણું મુશ્કેલ છે એમ સંભળાય છે તે હૃતે લકામા જઈ સીતાને પાછી અર્પણ કરવા માટે વિભીષણને કહેવું, કારણ કે રાક્ષસકુળમા તે ઘણું નીતિમાન પુરૂષ છે વિભીષણ સીતાને છોડી દેવા રાવણને કહેશે, અને રાવણ જો તેની અવજ્ઞા કરશે તો તે તત્કાળ તમારી પાસે આવશે " આવી વૃદ્ધ કપિઓની સલાહસાથે રામ સમત થયા, એટલે સુગ્રીવે શ્રીભૂતિની સાસુ જોઈને હંતુમાનને બોલાવ્યા તેજથી સૂર્ય જેવા હંતુમાને તત્કાળ ત્યાં આવી સુગ્રીવ વિગેરેથી વીંટાઈ સલામા બેઠેલા રામને પ્રણામ કર્યો સુગ્રીવે રામને કહ્યું કે—' આ પવનજ્યના વિનંતી પુત્ર હંતુમાન વિપત્તિને વખતે અમારા બધું છે સર્વ વિદ્યાધરોમા તેના જેવો બીજો કોઈ નથી, તેથી હે

(૧૦૪) હનુમાનનું માતામહત્તી સાથે પૈર યુદ્ધ અને મેગવેલો જય. પર્વ ૩ મું

સ્વામી ! સ્ત્રીતાની શોધને માટે તેને જ આજ્ઞા આપે. ' તે વખતે હનુમાન બોલ્યા કે—“ મારા જેવા અનેક કપિઓ છે, પણ આ સુગ્રીવ રાજા મારી પર સ્નેહને લીધે જ આમ કહે છે. યવ, યવક્ષ, યવય, સરસ્વ, યધમાદન, નીલ, કિવિંહ, મૈંહ, બાળવાન, બગદ, નલ અને બીજા ઘણા પરાક્રમી કપિઓ અહીં હાજર છે, તે સવળામા હું પણ તમારૂં કાર્ય સાધવાને માટે તેઓની સખ્યાને પૂરનારો છું. કહેા તો રાક્ષસદીપસંહિત લોકાને ઉગ્રીને અહીં લાવુ અને કહેા તો બાધવસંહિત રાવણને ખાંધીને અહીં લઈ આવુ ? રામ બોલ્યા કે—“ કે વીર હનુમાન ! તારામાં જો સર્વ સભવે છે, પરંતુ હમચ્ચા તો હમપુરીએ જ અને ત્વાં સ્ત્રીતાની શોધ કર. આ મારી સુદ્ધિ નિશાનીને માટે લઈ જા. તે સ્ત્રીતાને આપજે અને તેના મુદ્ધમણિ નિશાનીને માટે અહીં લાવજે તેને મારો સંદેશો આ પ્રમાણે કહેજે કે—કે દેવી ! રામભક્ત તમારા વિચેત્રથી અત્યંત પીડિત થઈ તમારૂં જ ધ્યાન કરે છે કે દેવિતેશ્વરી ! મારા વિચેત્રથી દુઃખિતનો ત્યાગ કરશે નહિ, કેમકે મોડા સમયમાં તમે રાવણને લક્ષ્મણથી હણાયેલો બેશો. ” હનુમાને કહ્યું કે—“ કે પ્રભુ ! જ્યાં સુધી તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીને હું લોકામાંથી પાછો આવુ ત્યાં સુધી તમે અહીં જ રહેશો. ’

આ પ્રમાણે કહી પરિવારસંહિત રામને નમીને હનુમાન જોઈ વેત્રવાળા વિમાનમા બેસી લોકા વરફ આઘ્યો. આકાશમાર્ગે ચાલતા હનુમાન મહેદ્રમિરિના શિખરપર આવ્યા. ત્યાં પોતાના માતામહ મહેદ્રરાજાનું મહેદ્રપુરપત્તન તેના લેવામાં આવ્યું. હનુમાને વિચાર્યું કે—“ આ મારા માતામહનું નગર છે કે જેણે મારી નિશાનથી માતાને કાઢી મૂકી હતી. ’ આ પ્રમાણે પૂર્વવાર્તા સંભારી ક્રોધાવમાન થઈને વરફાળ હનુમાને સ્વુવાય વગાડ્યા, જેથી પ્રજ્ઞાંકને શેડી નાંખે તેવો પ્રતિજ્ઞાને વિશાળોમાં આવ્યા અર્થે. શત્રુનું આવું બળ બેઠને ઈંદ્રના જેવા પરાક્રમવાળા મહેદ્ર રાજા પણ સૈન્યસંહિત યુદ્ધ કરવા માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યો. મહેદ્ર અને હનુમાનની વચ્ચે રૂષિની દૃષ્ટિથી ભયકર ઉત્પાત સમયનો મેલ હોય તેવું આકાશમાં ધોર યુદ્ધ મંત્રણું. સ્વભૂમિમા વેત્રથી ફરતા બેવા હનુમાને વૃક્ષોને પવન ભાગી નાંખે તેમ શત્રુના સૈન્યને ભાગી નાંખ્યું. મહેદ્રનો પુત્ર પ્રસન્નકીર્તિ પોતાના ભાણેજનો સંલગ્ન બાવળા વમર નિહ કપણે શસ્ત્ર પ્રહાર કરતો હનુમાનની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. બંને સરખા જળવાન અને બંને સરખા અમર્શવાળા હોવાથી તેઓ દૈ યુદ્ધથી પરસ્પરને શ્રમ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે યુદ્ધ કરતા હનુમાનને વિચાર થયો કે—‘ મને ધિક્કાર છે કે મેં સ્વામીના કાર્યમાં વિલગ કરનારૂં આ યુદ્ધ બારંબારું છે ! જે ક્ષણવારમા છુટી યકાષ તે બીજા, પણ આ તો મારૂં મોસાળ છે, વધારે જેનો બ્યારણ થયો તેનો નિર્વાહ કરવાને માટે હવે તો અવશ્ય છત્વું જ નેહજો. આવો વિચાર કરીને હનુમાને ક્રોધથી શબ્દપ્રહારવટ પ્રસન્નકીર્તિને યુગ્મી લીધો અને તેના અગ્ર, રથ તથા સારથિને ભગ્ન કરી દહીને તેને પકડી લીધો. છેવટે અત્યંત યુદ્ધ કરીને મહેદ્ર રાજાને પણ પકડી લીધો. પછી હનુમાને મહેદ્ર રાજાને નમીને કહ્યું કે—“ હું અજ્ઞાનોના પુત્ર અને તમારો ભાણેજ છું. રામની આજ્ઞાથી સ્ત્રીતાની શોધ કરવા માટે લોકા વરફ જતા માર્ગમાં અહીં આવતા મારી માતાને તમે કાઢી મૂકેલ તે મને સાભરી આવ્યું, તેથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાને લીધે મેં તમારી સાથે યુદ્ધ કર્યું છે તે

ક્ષમા કરશેો હવે હું સ્વામીના કાર્યને માટે બહિષ્કૃત છું તમે મારા સ્વામી રામની પાસે જાઓ ” મહેન્દ્રે પોતાના વીરચેષ્ઠ લાભેજને આલિંગન કરીને કહ્યું કે—‘ પ્રથમ લોકોના મુળથી તારા પરાક્રમની વાતો સાલળી હતી આજે લાગ્યયોગે તું પરાક્રમી લાભેજ અમારા જોવામા આવ્યો છે હવે તું શીઘ્ર સ્વામીના કાર્યને માટે જ તારૂં માર્ગમા કુશળ થાઓ ’ આ પ્રમાણે કહી મહેન્દ્ર રાજા પોતાનું સૈન્ય લઈને રામની પાસે આવ્યા

ત્યાંથી હનુમાન આકાશમાર્ગે આલતા દધિમુખ નામના દ્વીપમા આવ્યો ત્યાં જો મહામુનિને કાઠિસંગધ્યાને રહેલા તેણે જોયા તેમની નજીકમા જ નિર્દોષ અગવાળી અને વિદ્યાસાધનમા તત્પર એવી ત્રણ કુમારિકાઓ ધ્યાન ધરતી તેના જોવામા આવી તે સમયે અકસ્માત્ તે બધા દ્વીપમા દાવાનળ પ્રગટ થયો, જેથી જો મુનિઓ અને ત્રણ કુમારિકાઓ અચાનક દાવાનળના સકટમા આવી પડ્યા તેઓની ઉપરના વાત્સલ્યલાવથી હનુમાને વિદ્યાવટે સાગરમાથી જળ લાવીને મેઘની જેમ તે દાવાનળને શમાવી દીધો તત્કાળ વિદ્યા સિદ્ધ થવાથી ધ્યાનમા રહેલા જન્મે મુનિને પ્રદક્ષિણા દઈને તે ત્રણ કન્યાઓ હનુમાનપ્રત્યે કહેવા લાગી કે—‘ હે પરમાર્હત ! તમે ઉપસર્ગથી અમને બચાવ્યા તે સારૂં કર્યું તમારી સહાયથી સમયવિના પણ અમારી વિદ્યા સિદ્ધ થઈ છે ’ હનુમાને કહ્યું—‘ તમે કોણ છો ? ’ કન્યાઓ ગોલી—‘ આ દધિમુખ દ્વીપમા દધિમુખ નગરને વિષે ગંધર્વરાજ નામે રાજા છે તેની કુમ્તુભમાળા નામની રાણીના ઉદરથી અમે ત્રણે કન્યાઓ જન્મ પામેલી છીએ અમારે માટે ઘણા ખેચરપતિઓ અમારા પિતાપાસે માગણી કરતા હતા, તેમા એક અગારકે નામે ઉન્મત્ત ખેચર પણ અમારી માગણી કરતો હતો, પણ અમારા સ્વતંત્રવિચારી પિતાએ તેને કે કોઈ બીજાને અમોને આપી નહીં એક વળત અમારા પિતાએ કોઈ મુનિને પૂછ્યું કે—‘ આ મારી પુત્રીઓનો પતિ કોણ થશે ? ’ ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—‘ જે સાહસગતિ વિદ્યાધરનો મારનાર થશે તે તારી પુત્રીઓનો પતિ થશે ’ પછી મુનિના તેવા વચનથી અમારા પિતા તેને શોધવા લાગ્યા, તથાપિ કોઈ કેકાણે તેનો પત્તો મળ્યો નહી, તેથી તેને જાણવાને માટે અમે આ વિદ્યાસાધનનો આરભ કર્યો હતો પેલા અગારકે અમારી વિદ્યાનો ભ્રશ કરવા માટે આ દાવાનળ પ્રગટ કર્યો હતો, તેને નિષ્કારણ બધું એવા તમે સારી રીતે શમાવી દીધો અને જે મનોગામિની વિદ્યા છ માસે સધાય છે તે વિદ્યા તમારી સહાયથી અમને ક્ષણવારમા સિદ્ધ થઈ ગઈ છે ” પછી હનુમાને સાહસગતિનો વધ રામે કર્યો છે અને તેમના કાર્યને માટે જ પોતે લકામા જાય છે, એ બધી કથા મૂળથી માંડીને કહી બતાવી તે સાલળી ત્રણે કુમારિકાઓએ હર્ષ પામી પિતાની પાસે જઈને એ સર્વ વૃત્તાત નિવેદન કર્યો રાજા ગંધર્વરાજ તે ત્રણ કન્યાઓ અને મોટું સૈન્ય લઈને રામની પાસે આવ્યો

ત્યાંથી વીર હનુમાન ઉડીને લકાની પાસે આવ્યો ત્યાં કાળરાત્રિ જેવી લય કર શાલિકા નામે વિદ્યા તેના જોવામા આવી તે વળતે ‘ અરે વાનર ! તું કયા જાય છે ? ’ અનાયાસે તું મારૂં જોન્ય થઈ પડ્યો છે ’ એમ આજ્ઞેપથી કહેતી તે વિદ્યાએ પોતાનું મુખ કાઠ્યું હનુમાને હાથમા ગદા લઈને તત્કાળ તેના મુખમા પ્રવેશ કર્યો અને પછી વાદ-

સ્વામી ! સીતાની શોધને માટે તેને જ આજ્ઞા આપો.' તે વખતે હનુમાન બોલ્યા કે—“મારા જેવા અનેક કપિઓ છે, પણ આ સુખીવ રાજ્ય મારી પર સ્નેહને લીધે જ આમ કહે છે. રવ, ગવાક્ષ, ગવય, શરણ, ગધમાદન, નીલ, કિવિંદ્ર, મૈંદ્ર, બાળવાન, અગદ, નલ અને બીજા ઘણા પરાક્રમી કપિઓ અહીં હાજર છે, તે સમજામાં હું પણ તમારું કાર્ય સાધવાને માટે તેઓની સંખ્યાને પૂરનારો છું. કહેા તો ગણસદ્વીપસંહિત લોકોને ઉદ્ધારીને અહીં લાવુ અને કહેા તો બાધવસંહિત રાવણને જાંધીને અહીં લઈ આવુ ?” રામ બોલ્યા કે—“હે વીર હનુમાન ! તારામાં જો સર્વ સમાવે છે; પરંતુ હમણા તો લક્ષ્મણની જીવ અને ત્યાં સીતાની શોધ કર. આ મારી મુશ્કેલ નિશાનીને માટે લઈ જવું. તે સીતાને આપજો અને તને બૂઝામણિ નિશાનીને માટે અહીં લાવજો તેને મારા સહેલો આ પ્રમાણે કહેલો કે—કે દેવી ! રામભક્ત તમારા વિશેષથી અત્યંત પીડિત થઈ તમારું જ આનંદ કરે છે. હે દુરિતેશ્વરી ! મારા વિશેષથી દુરિતને ત્યાગ કર્યો નહિ, કેમકે મોટા સમયમાં તમે રાવણને લક્ષ્મણથી હણાયેલો બોલ્યો.” હનુમાને કહ્યું કે—“હે પ્રભુ ! જ્યાં સુધી તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીને હું લક્ષ્મણથી પાછો આવુ ત્યાં સુધી તમે અહીં જ રહેશે.

આ પ્રમાણે કહી પરિવારસંહિત રામને નમીને હનુમાન જોકે વેત્રવણા વિમાનમાં બેસી લક્ષ્મણ તરફ ચાલ્યો. આકાશમાર્ગે ચાલતા હનુમાન મહેકમિરિના શિખરપર આવ્યા ત્યાં પોતાના માતામહત્તી મહેકરાજનું મહેકપુરપત્તન તેના બેવડા આબ્જુ હનુમાને વિચાર્યું કે—“આ મારા માતામહત્તી નગર છે કે જેણે મારી નિરપરાધી માતાને કાઢી મૂકી હતી.” આ પ્રમાણે પૂર્વવાર્તા સંભારી ક્રોધાવમાન થઈને તત્કાળ હનુમાને રણવણ વગાડ્યાં, જેથી જાણકારને કાઢી નાખે તેવો પ્રતિજ્ઞાને દિશાઓમાં બાપી ગયો. યત્નનું આવું બળ જોઈને ઉઠના જેવા પરાક્રમવાળો મહેક રાજા પણ સૈન્યસંહિત મુદ્દ કરવા માટે પોતાના નગરની બહાર નીકળ્યો. મહેક અને હનુમાનની વચ્ચે ટુકિટની વૃદ્ધિથી લખકર ઉત્પાત સમયનો મેલ લોક તેવું આકાશમાં ઘેર મુદ્દ પ્રવર્ત્યું. રણભૂમિમાં વેગથી ફરતા જેવા હનુમાને વૃદ્ધિને પવન બાગી નાખે તેમ યત્નના સૈન્યને જાંધી નાખ્યું. મહેકને પુત્ર પ્રસન્નકીર્તિ પોતાના ભાણેજનો સંભાળ બલવા વગર નિશ કપણે થાક પ્રકાર કર્યો હનુમાનની સાથે મુદ્દ કરવા લાગ્યો. બંને સરખા બળવાન બંને બંને સરખા અમર્ષવાળા હોવાથી તેઓ હક મુદ્દથી પરસ્પરને મમ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે મુદ્દ કરતા હનુમાનને વિચાર થયો કે—“મને ધિક્કાર છે કે મેં સ્વામીના કાર્યમાં વિલંબ કરનાર આ મુદ્દ આરંભ્યું છે ! ? હાલવારમાં છતી શકાય તે બીજા, પણ આ તો મારું મોસાળ છે; તથાપિ જેનો આરંભ થયો તેનો નિર્વાહ કરવાને માટે હવે તો અવશ્ય છાતું જ બેઠો.” આવો વિચાર કરીને હનુમાને ક્રોધથી શબ્દપ્રદાશ્વટે પ્રસન્નકીર્તિને ઝુલ્મી લીધો અને તેના અંત્ર, રથ તથા ચારાધિને લગ્ન કરી દઈને તેને પકડી લીધો. ઉપર અત્યંત મુદ્દ કરીને મહેક રાજાને પણ પકડી લીધો. પછી હનુમાને મહેક રાજાને નમીને કહ્યું કે—“હું અજ્ઞાનો પુત્ર અને તમારો ભાણેજ છું. રામની આજ્ઞાથી સીતાની શોધ કરવા માટે લક્ષ્મણ તરફ જતાં માર્ગમાં અહીં આવતા મારી માતાને તમે કાઢી મૂકેલ તે મને સાબરી આવ્યું; તેથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાને લીધે મેં તમારી સાથે મુદ્દ કર્યું છે તે

ક્ષમા કરશે. હવે હું સ્વામીના કાર્યને માટે બહુ છું તમે મારા સ્વામી રામની પાસે જાઓ ” મહેદ્રે પોતાના વીરશ્રેષ્ઠ ભાણેજને આલિંગન કરીને કહ્યું કે—‘ પ્રથમ લોકોના સુખથી તારા પરાક્રમની વાતો સાંભળી હતી આજે ભાગ્યયોગે તું પરાક્રમી ભાણેજ અમારા જોવામા આવ્યો છે હવે તું શીઘ્ર સ્વામીના કાર્યને માટે જ તારૂં માર્ગમા કુશળ થાઓ ’ આ પ્રમાણે કહી મહેદ્ર ગબ્બ પોતાનું સૈન્ય લઈને રામની પાસે આવ્યા.

ત્યાથી હનુમાન આકાશમાર્ગે ચાલતા દધિસુખ નામના ઠીપમા આવ્યો ત્યાં જો મહાસુનિને કાઉસગધ્યાને રહેલા તેણે જોયા તેમની નજીકમા જ નિર્દોષ અગવાળી અને વિદ્યાસાધનમા તત્પર એવી ત્રણ કુમારિકાઓ ધ્યાન ધરતી તેના જોવામા આવી તે સમયે અકસ્માત્ તે બધા ઠીપમા દાવાનળ પ્રગટ થયો, જેથી જો સુનિઓ અને ત્રણ કુમારિકાઓ અચાનક દાવાનળના સંકટમા આવી પડ્યા તેઓની ઉપરના વાતસલ્યભાવથી હનુમાને વિદ્યાવડે સાગરમાથી જળ લાવીને મેઘની જેમ તે દાવાનળને શમાવી દીધો તત્કાળ વિદ્યા સિદ્ધ થવાથી ધ્યાનમા રહેલા જન્મે સુનિને પ્રદક્ષિણા દઈને તે ત્રણ કન્યાઓ હનુમાનપ્રત્યે કહેવા લાગી કે—‘ હે પરમાર્હત્ ! તમે ઉપસર્ગથી અમને બચાવ્યા તે સારૂં કર્યું તમારી સહાયથી સમયવિના પણ અમારી વિદ્યા સિદ્ધ થઈ છે ’ હનુમાને કહ્યું—‘ તમે કોણ છો ? ’ કન્યાઓ બોલી—“ આ દધિસુખ ઠીપમા દધિસુખ નગરને વિષે ગંધર્વરાજ નામે રાજા છે તેની કુસુમમાળા નામની રાણીના ઉદરથી અમે ત્રણે કન્યાઓ જન્મ પામેલી છીએ અમારે માટે ઘણા ખેચરપતિઓ અમારા પિતાપાસે માગણી કરતા હતા, તેમા એક અગારકે નામે ઉન્મત્ત ખેચર પણ અમારી માગણી કરતો હતો, પણ અમારા સ્વતંત્રવિચારી પિતાએ તેને કે કોઈ ખીજાને અમોને આપી નહીં એક વળત અમારા પિતાએ કોઈ સુનિને પૂછ્યું કે—‘ આ મારી પુત્રીઓનો પતિ કોણ થશે ? ’ ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—‘ જે સાહસગતિ વિદ્યાધરનો મારનાર થશે તે તારી પુત્રીઓનો પતિ થશે ’ પછી સુનિના તેવા વચનથી અમારા પિતા તેને શોધવા લાગ્યા, તથાપિ કોઈ કેદાણે તેનો પત્તો મળ્યો નહીં, તેથી તેને બાંજુવાને માટે અમે આ વિદ્યાસાધનનો આરભ કર્યો હતો પેલા અગારકે અમારી વિદ્યાનો શ્રદ્ધ કરવા માટે આ દાવાનળ પ્રગટ કર્યો હતો, તેને નિષ્કારણ બધું એવા તમે સારી રીતે શમાવી દીધો અને જે મનોગામિની વિદ્યા છ માસે સધાય છે તે વિદ્યા તમારી સહાયથી અમને ક્ષણવારમા સિદ્ધ થઈ ગઈ છે ” પછી હનુમાને સાહસગતિનો વધ રામે કર્યો છે અને તેમના કાર્યને માટે જ પોતે લકામા બંધ છે, એ બધી કથા મૂળથી માંડીને કહી બતાવી તે સાંભળી ત્રણે કુમારિકાઓએ હર્ષ પાળી પિતાની પાસે જઈને એ સર્વ વૃત્તાત નિવેદન કર્યો રાજા ગંધર્વગજ તે ત્રણ કન્યાઓ અને મોટું સૈન્ય લઈને રામની પાસે આવ્યો.

ત્યાંથી વીર હનુમાન ઉડીને લકાની પાસે આવ્યો ત્યાં કાળરાત્રિ જેવી ભયંકર શાલિકા નામે વિદ્યા તેના જોવામા આવી તે વળતે ‘ અરે વાનર ! તું ક્યા બંધ છે ? ’ અનાયાસે તું મારૂં ભોજન થઈ પડ્યો છે ’ એમ આજ્ઞેપથી કહેતી તે વિદ્યાએ પોતાનું સુખ કાઠ્યું હનુમાને હાથમા ગદા લઈને તત્કાળ તેના સુખમા પ્રવેશ કર્યો અને પછી વાહ-

જના મધ્યમાંથી સૂર્ય નીકળે તેમ તેના ઉદરને ફાડીને બહાર નીકળ્યો. તેણે લઠાની આસપાસ ફિસ્લો કર્યો હતો, તેને હનુમાને વિવાતા સામર્થ્યથી જોકે માનીના પાત્રને બાંધી તાપે તેમ શણવારમાં બાંધી નાંખ્યો. તે ફિસ્લાનો વજ્રમુખ નામે જોકે રક્ષક હતો તે મુરધર કોપથી મુલ કરવા માટે આવ્યો, તેને હનુમાને મુદ્દમા મારી નાંખ્યો. વજ્રમુખ હણાયો જોટલે લઠાનુદરી નામે તેની જોકે વિવાતા જળવાળી જન્મા હતી તેણે કોપથી હનુમાનને પોતાની સાથે મુલ કરવા બોલાવ્યો. પર્વતઉપર વીજળીની જેમ હનુમાનપર વારવાર પ્રહાર કરતી તે રણબુગિમાં ચતુરાઈથી ઘાલી આવી. હનુમાન પોતાના અસ્ત્રોથી તેનાં અસ્ત્રોને છેકવા લાગ્યો. છેવટે તરતની ઉઝેલી લતા જેવી તેને અસ્ત્રશ્લિત કરી રીધી. પછી 'આ વીર કેણુ છે?' જોમ તે આસર્થથી હનુમાનને જોવાને પ્રવર્તી, જોટલે તેના ઉપર કામદેવે પોતાના બાણથી તાલન કર્યું (અર્થાત્ તે કામપીડિત થઈ ગઈ) તેણે હનુમાનને કહ્યું કે—“હે વીર! પિતાના વધથી કોપ પામીને મેં તમારી સાથે વિચાર્યાવગર અર્ધ મુલ કર્યું છે મને જોકે સાધુજી પૂરે કહેલું હતું કે—‘જે વાશ પિતાને મારશે તે વાશે સ્વામી મરશે.’ ખાટે હે નામ! આ વશ થયેલી જન્માનુ તમે નાશિતકલ્પ કરો. આ સર્વ જગતમા તમારા જેવો બીજો કોઈ મુલત નથી, તેથી તમારા જેવા પતિવટે હું સર્વ સ્ત્રીઓમા ગર્વ ધરીને રહીશ.” આ પ્રમાણે કહેતી તે વિનયવાળી જન્માને હનુમાન હર્ષમુક્ત બિરો આંધર્વવિધિથી અનુ રાજસંહિત પરચ્યો. તે સમયે આકાશમાર્ગમાં ફરવાના કમથી બહુ સ્નાન કરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ સૂર્ય પશ્ચિમસમુદ્રમાં મક્ક થઈ ગયો. પશ્ચિમ દિશાને ઉદેશીને જતા જોવા સૂર્ય સંધ્યાકાળના વાહજાના મિત્રથી તેના વચ્ચે અસેલ્યું હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. પશ્ચિમ દિશાની ઉપર અરુણ વાહજાની પરપરા, બહુ અસ્ત્રામળે સૂર્યને છાડીને તેજ ભૂકું રહ્યું હોય તેવી દેખાવા લાગી. ‘માથે ત્યાગ કરીને આ નવીન શામલાનો સૂર્ય હવે નવીન રાજવાળી પશ્ચિમ દિશાને સેવે છે. જોવા અપમાનથી પ્રાપ્તિ દિશા આપિ પામી અર્ધ હોય તેમ દેખાવા લાગી. ક્રોધસ્થાનોની પૂજનીને ત્યાગ કરવાની પીડાને લીધે ક્રોધા હલના મિત્રથી પશ્ચિમો આક્રમ કરવા લાગ્યા, સ્વસ્વલા થયેલી હલના પોતાના પ્માશ પતિથી દૂર થવાને લીધે જેમ આપિ પામે તેમ શંકા અકવાઈ પતિના વિચેત્રથી આપિ પામવા લાગી. પતિના જવાથી પતિવ્રતા સ્ત્રીની જેમ સૂર્યરૂપ પતિ અસ્ત્ર મર્તા પશ્ચિ નીજે પોતાના મુખનો સંકોચ કર્યો. વાયવ્ય સ્નાનની પ્રાપ્તિથી હર્ષ પામવા પ્રાણ્યોએ વહના કરેલી માથે પોતાના વાહજાને મળવાને ઉત્કંઠિત થઈ સત્તર વનમાંથી પાછી વળી જેમ રાજા મુવરાજને શબ્દમય પતિ આપે તેમ સૂર્ય અસ્તસમયે પોતાનું તેજ અગ્નિને આપ્યું. આકાશમાંથી ઉતરતા નક્ષત્રોની શ્રેણીની શેઠાને ચોલી લેતા અર્ધાત્ નક્ષત્રશ્રેણી જેવા જણાતા હીવાળો નગરસ્ત્રીઓએ પ્રત્યેક સ્થાને સળગાવવા માંડ્યા. સૂર્ય અસ્ત થવા છતાં હલુ મદનો ઉદય થયેલો ન હોવાથી લાગ જોઇને અધકારે પ્રસન્ન માંડ્યું, કેમકે ખળ પુરૂષો છળમાં ચતુર હોય છે. અજનજિરિના ચૂર્ણથી અથવા અજનથી પૂર્ણ હોય તેવું ભૂમિ અને આકાશરૂપ પાત્ર અધકારથી પૂર્ણ દેખાવા લાગ્યું. તે સમયે સ્થળ, જળ, દિશા, આકાશ કે ભૂમિ કોઈ દેખાતાં નહિ. વધારે શું કહેવું? પોતાનો હાથ પડ્યું જોવામાં આવતો નહિ. અધકારથી આત્મ અને અર્જુના જેવા સ્વામ આકાશમાં

તારાઓ જાણે વિશ્વપુરુષના કટિભાગમાં જડેલી કોડીઓ હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. કબજાના જેવું શ્યામ અને સ્પષ્ટ નક્ષત્રવાળું આકાશ કમળવાળા ચમુના નદીના શ્યામ દ્રહ જેવું જણાવા લાગ્યું. જ્યારે એકાકાર કરતો અધકાર ચોતરફ ફરી વળ્યો. ત્યારે પ્રકાશવગરનું બધું વિશ્વ પાતાળ જેવું દેખાવા લાગ્યું. અધકાર વૃદ્ધિ પામતા કામી-જનને મેળવવામાં ઉત્સુક ક્ષત્રીઓ દ્રહમાં માછલીઓની જેમ નિઃશક થઈને સ્વેચ્છાએ વિહાર કરવા લાગી. જનપર્યંત પગમાં આબૂપણ પહેરી, તમાલ વૃક્ષ જેવા શ્યામ વસ્ત્ર ધરી અને અંગે કસ્તુરીનો લેપ કરી અભિસારિકાઓ કરવા લાગી એવામાં ઉદયગિરિ-રૂપ પ્રાસાદની ઉપર સુવર્ણકળશની જેવા કિરણોરૂપ અકુરના મહાકંઠભૂત ચંદ્ર ઉદય પામ્યો. તે વખતે સ્વાભાવિક વૈરને લીધે કલકના મિત્રે જાણે ચંદ્રસાથે બાહુયુદ્ધ કરતું હોય તેમ અધકાર જેવામાં આવ્યું. વિશાળ ગોકુળમાં ગાયોની સાથે વૃષભની જેમ વિશાળ ગજનમાં તારાઓની સાથે ચંદ્ર સ્વેચ્છાએ ફીડા કરવા લાગ્યો. તે વખતે કસ્તુરીના રસે ભરેલું રૂપાનું પાત્ર હોય તેવો અદર રહેલા કલકવાળો ચંદ્ર દેખાવા લાગ્યો. આડા હાથ ધરીને વિરહીજનને સ્ખલિત કરેલા કામદેવનાં બાણો હોય તેમ ચંદ્રકિરણો પ્રસરવા લાગ્યા. લાળા વખતથી ભોગવેલી પણ અત્યારે સૂર્યાસ્તથી દુર્દશાવાળી થયેલી પશ્ચિમીને છોડી દઈને ભમરાઓ પોયણીને ભજવા લાગ્યા. “અહો! નીચની મૈત્રીને ધિક્કાર છે!” પોતાના મિત્ર મિત્ર કામદેવને બાણ તૈયાર કરી દેતો હોય તેમ ચંદ્ર, કિરણોના પાતથી ચક્રાલી લતાનાં પુષ્પોને પાડવા લાગ્યો. ચંદ્રક્ષતમણિઓમાથો રસ વર્ષાવીને નવીન સરોવરને કરતો ચંદ્ર જાણે નવા નવા નવાણો કરવાવડે પોતાની કીર્તિ જમાવતો હોય તેમ દેખાવા લાગ્યો. અને દિશાઓના મુખને નિર્મળ કરતી ચાંદની પશ્ચિમીની જેમ આમતેમ ભટકતી કુલટાઓના મુખને ગ્લાનિ પમાડવા લાગી.

એ સમયે લકાસુદરીની સાથે ફીડા કરતા હનુમાને નિઃશકપણે તે રાત્રિ નિર્ગમન કરી પ્રાતઃકાળે ઇંદ્રની પ્રિયદિશા(પૂર્વ દિશા)ને મંડન કરતો સૂર્ય સુવર્ણસૂત્ર જેવા કિરણોવડે ઉદય પામ્યો. સૂર્યના કિરણોએ અવ્યાહત રીતે પડીને વિકસિત પોયણીને સ્વપ્ન-વાળી કરી દીધી. જાત્રા થયેલી રમણીઓએ છોડી દીધેલા મુગટના પુષ્પો કેશપાશના વિયોગને લીધે ખમરના નાદના મિષથી રૂદન કરવા લાગ્યા. રાત્રિભગવરણના પ્રયાસથી રાતા નેત્રવાળી ગણિકાઓ કામીજનના સ્થાનમાથી નીકળવા લાગી ભમરાઓની પક્ષિઓ ખડિતા સ્ત્રીના મુખકમળમાથી નિઃશ્વાસની શ્રેણી નીકળે તેમ વિકસિત થયેલા કમળના કોશમાથી નીકળવા લાગી. ઉદય પામેલા સૂર્યના તેજે જેના કાતિવૈભવને લૂટી દીધો છે એવો ચંદ્ર લતાલતુના વસ્ત્ર જેવો દેખાવા લાગ્યો. જે અધકાર આખા બ્રહ્માંડમાં પણ સમાતો નહોતો. તેને મેઘને પ્રચંડ પવન ઉડાડી દે તેમ સૂર્યે કોઈ પણ સ્થાને ઉડાડી દીધો. રાત્રિની જેમ પ્રતિબંધ કરનાર નિદ્રાનું અપસરણ થતા નગરજનો પોતપોતાનું કામ કરવાને પ્રવર્તવા લાગ્યા.

એ સમયે પરાક્રમી હનુમાન લકાસુદરીની મુદર વચનોથી રજા લઈ લકાનગરીમાં પેઠા પ્રથમ જળના ધામરૂપ હનુમાને શત્રુઓના સુભટોને ભયકર એવા વિલીંબણના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. વિલીંબણ સંહાર કરીને હનુમાનને આવવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે હનુમાને આ પ્રમાણે સારરૂપ જણીર વચન કહ્યા—“ તમે રાવણના બધું છો, તેથી શ્રુલ પરિણામને

વિચાર કરીને તેણે હજુ કરેલી રામની પત્ની સતી સીતાને તેની પાસેથી ઓઝાવે. તમારા બાઈ બે કે બળવાન છે, તો પણ તેમણે કરેલું રામની પત્નીનું હજુ માત્ર પચોડકમાં જ નહિ પરંતુ આ લોકમાં પણ દુ ખદાયક છે " વિળીવણુ ભાગ્યા કે— " હે હનુમાન ! તમે બરાબર કહો છો. પ્રથમથી જ સીતાને ઓઝી દેવા માટે મેં મારા જ્યેષ્ઠ બાળકને કહ્યું હતું અને ફરીવાર પણ હું આમકથી મારા બાંધવની પ્રાર્થના કરીશ કે જેથી કરા તે ફરીવાર કહેલાં મારા વચનથી પણ સીતાને ઓઝી દે. " આ પ્રમાણે વિળીવણુ કહ્યું એટલે હનુમાન ત્યાંથી આઠાશમર્જે ઉઠીને જ્યાં સીતાને રાખેલા હતા તે દેવરમણુ ઉવાનમાં ગયેા. ત્યાં અગ્રીક (આયોપાલવ) વૃક્ષની નીચે બેઠેલા સીતાજીને હનુમાને જોયા. તેના કપોલભાગ ઉપર કેશ ઉઠી રહ્યા હતા. સવત પત્ની અમુલજની ધારાથી તેમણે ભૂમિતળને આફ્રું હતું. હિમખીડિત કમલિનીની જેમ તેમણું અપકમળ બહાને પામિયું હતું. બીજના અંકની કળાની જેમ તેમણું શરીર અતિદૃશ્ય ઘર્ષ અમુ હતું. ઉચ્છુ નિઃશ્વાસના સતાપથી તેની અધર-પહાવ વિધુર ઘયેલા હતા. સ્થિર યોગિનીની જેમ તે રામનું જ આન કરતા હતા. વચ મહીન ઘષ ગયા હતા અને પોતાના શરીરમાં પણ નિસ્પૃહ જણાતા હતા. તેમને જોતાં જ હનુમાને વિચાર્યું કે— " અહો ! આ સીતા મહાસતી છે. તેમના દર્શનમાત્રથી જ લોકો પવિત્ર ઘઈ જાય તેમ છે. આ મહાસતીનો વિરહ રામને પીડા આપે છે તે ઘટે જ છે, કેમકે આવી રૂપવાન, સુશીલ અને પવિત્ર પત્ની કેમકે પુરુષને જ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ધંક શવણુ રામના પ્રતાપથી અને પોતાના વ્રજાં પાપથી—એ બંને કારણોથી જરૂર પતિત થયો. " પછી હનુમાને વિદ્યાથી અદ્વય ઘઈ સામે લાવેલી રામચંદ્રની મુદ્રિત સીતાના ઉત્સર્ગમાં નાખી. તે જોઈ સીતા હર્ષ પામ્યા. તેમને હર્ષિત થયેલા જોઈ વત્સળ ત્રિભટાએ શવણુપાસે જઈને કહ્યું કે— સીતા આટલો વખત એક પામિલા રહેતા હતા, પરંતુ બાળે આનંદમાં આવેલા છે " શવણુ મહોદરીને કહ્યું કે— " હું માનું છું કે હવે સીતા રામને ભૂલી ગઈ છે અને જરૂર મારી સામે ક્રોધ કરવાને ઈચ્છે છે, માટે તું જઈને તેને સુમબલ. ' પતિના આવાં વચનથી મહોદરી પતિનું દ્વીપણું કરવાને માટે પાછી સીતાને લેવાવવા સારૂ ત્યાં ગઈ અને અતિ વિનીત થઈને સીતાને કહ્યું કે— " શવણુ અદ્વેત જ્યેષ્ઠ અને સૌહર્દથી ઉત્તમ છે અને રૂપ તમા લાવણ્યની સપ્તિથી તમે પણ તેને યોગ્ય જ છો. જો કે મૂર્ખાં દેવે તમારા યોગ્ય સંયોગ કર્યો નહિ, પણ હવે તો તેવો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે કે જનકી ! પાસે જઈને લજવા યોગ્ય શવણુ ઉલટા તમને ભજવા વત્પર થાય છે માટે તમે તેને જાઓ અને કે સુખ ! હું અને તેની બીજી પત્નીઓ તમારી આજ્ઞાને ધારણુ કરે. ' સીતા ભાગ્યા કે— ' રે પતિના દ્વીપ પણાને કરનારી પાપિણી ! રે દુર્મુખી તારા પતિની જેમ તારૂં મુખ પણ ઠોણુ બુઝે ! રે દુટે ! બાંધવસહિત તારા પતિને ખરમુખ શક્તોની જેમ મારવા માટે લક્ષમણને અહીં આવેલા જ બાણને અને મને રામની પાસે રહેલી જ બાણને રે પાપિણે ! અહીંથી ઉઠી જા, ઉઠી જા, હવે હું તારી સામે ભાલવા ઈચ્છતી નથી. આવી રીતે સીતાએ જ્યારે તિરસ્કાર કર્યો, ત્યારે મહોદરી ઠોપ કરીને ત્યાંથી આવી નીકળી.

જેના ગમા પછી તરતજ હનુમાન પ્રગટ થયો અને સીતાને નમસ્કાર કરી અજલિ બેઠીને તેણે કહ્યું કે— ' હે દેવી ! સારું જાણે રામ, લક્ષમણસહિત જ્યાં પામે છે તમારી યોગ

લેવાને માટે રામની આજ્ઞાથી હું અહીં આવેલો છું. મારા ત્યા ગયા પછી રામ શત્રુઓને મારવાને માટે અહીં આવશે ' શ્રીતા નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને બોલ્યા કે—“હે વીર ! તમે કોણ છો ? આ દુર્લભ સમુદ્રને શી ગીતે ઝોળગીને અહીં આવ્યા ? માગ પ્રાણનાથ લક્ષ્મણની સાથે ખુશીમાં છે ? તેને તમે ક્યા બોલ્યા હતા અને તે ત્યા રહીને દેવી રીતે કાળ નિર્ગ-મન કરે છે ? ” હનુમાન બોલ્યો કે—“પવનબળ અને અજનાનો હનુમાન નામે હું પુત્ર છું આકાશગામિની વિદ્યાથી મેં સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે તેના શત્રુનો નાશ કરી આપવા-વડે સર્વ વાનરોના અધિપતિ સુગ્રીવને પોતાના પાળાતુલ્ય કુળ રામ લક્ષ્મણસાથે કિષ્કિંધા-પુરીમાં ગંઢેલ છે દાવાનળખડે ગિમ્મિ જેમ બીજાઓને તપાવતા રામ તમારા વિયોગથી રાત-દિવસ પરિતાપ પામ્યા કરે છે હે સ્વામિની ! ગાયના વિગ્રહથી વત્સ (વાછડા)ની જેમ તમારા વિગ્રહથી પીડિત એવા લક્ષ્મણ નિઃસંતર દિશાઓને શૂન્ય બેતા સતા ક્યારે પણ મુળ પામતા નથી ક્ષણવાર શોકમાં અને ક્ષણવાર ક્રોધમાં ગંઢેલા તમાગ પતિ અને દિયર બે કે સુગ્રીવ તેમને વારવાર આશ્વાસન આપે છે તથાપિ કિંચિત્ પણ મુળ પામતા નથી લામડલ, વિરાધ અને મંહેદ્ર વિગેરે ખેચરો, દેવતાઓ જેમ રાકેદ્ર અને ઇશાનેદ્રની મેવા કરે તેમ તેના પેદળ ધમને તેઓની મેવા કરે છે હે દેવી ! તમારી શોધ મેળવવા માટે સુગ્રીવે મને બતાવ્યો એટલે રામભદ્રે પોતાની વીટી તમને નિંગાની તરીકે આપવા માટે આપીને મને અહીં મોકલ્યો છે અને તમારી પામેથી ચૂડામણિનું અભિજ્ઞાન લાવવાને મને કહેલું છે તે બેવાથી રામભદ્રને મારી અહીં આવવાની પ્રતીતિ આવશે ”

આ પ્રમાણે રામનો વૃત્તાંત સાલળવાના હર્ષથી અને હનુમાનના આશ્વહથી એકવીશ અહોરાત્રિને અતે તે દિવસે સીતાએ લોજન કર્યું પછી સીતા બોલ્યા કે—“હે વત્સ ! આ મારો ચૂડામણિ નિંગાની તરીકે લઈને તું હવે સત્વર અહીંથી આવ્યો બા અહીં વધારે વખત રહેવાથી તને ઉપદ્રવ થશે તને અહીં આવેલો બલુશે તો તે ફૂર રાક્ષસ ધમરાજની જેમ જરૂર તને મારી નાખવાને માટે આવશે ' સીતાના આવા વચન સાંભળી હનુમાન કિંચિત્ હસી અજલિ બેડીને વિનયથી બોલ્યો કે—“હે માતા ! તમે મારી ઉપરના વાત્સ-લ્યલાવથી ભય પામીને આમ બોલો છો, પરંતુ ત્રણ જગતને છતનાર રામ-લક્ષ્મણનો હું ફક્ત છું મારી આગળ સૈન્યસહિત એ બિચારો ગવણ કોણુમાત્ર છે ? હે સ્વામિની ! કહો તો સૈન્યસહિત રાવણનો પગલવ કરી તમને મારા સ્કંધઉપર બેસારીને હું મારા સ્વામી રામની પાસે લઈ બઠે ' સીતા હસીને બોલ્યા—“હે ભદ્ર ! તમે પોતાના સ્વામી રામભદ્રને લગવશો નહિ, એવો મને આ તમારા વચનથી નિશ્ચય થાય છે રામ અને વાસુદેવ (લક્ષ્મણ) ના ફક્ત એવા તમારામા તે સર્વ બાબત સંભવે છે, પરંતુ મારે જરા પણ પરપુરુષનો પરિચય યોગ્ય નથી માટે તમે હવે સત્વર ત્યાં બંચો તમે અહીં સર્વ કાર્ય કર્યું છે અને તમારા જવા પછી જ આર્યપુત્ર રામ જે ઉદ્ધોગ કરવા યોગ્ય હશે તે કરવા માડશે ' હનુમાન બોલ્યા—“હે દેવી ! હવે હું ત્યાં જ બઠે છું, પણ રાક્ષસોને જરા માફ પરાક્રમ બતાવતો જઈશ આ રાવણ પોતાના આત્માને સર્વત્ર વિજયવત જ માને છે, તે બીજાના પરાક્રમને માનતો નથી, તેથી તે રામના ફક્તના પરાક્રમને લલે બાણી લે ' આવા તેના પરાક્રમના વચન સાંભળી ' બહુ સાડ ' જેમ કહી સીતાએ તેને પોતાનો ચૂડામણિ આપ્યો, એટલે તે લઈને હનુમાન અરણ્યનાસથી પૃથ્વીને ધ્રુવવતો ત્યાંથી આવ્યો.

પછી વનના હાથીની જેમ કરના પરાક્રમને પ્રસારતા હનુમાને દેવરમણ ઉવાનને બાંધવાનો આરંભ કર્યો. રાતા અગ્રેષ્ઠ વૃક્ષોમાં શૂઝરહિત, બોરસલીનાં વૃક્ષોમાં જનાકુલ, આમ વૃક્ષોમાં કડેચુરહિત, બાક વૃક્ષોમાં નિષ્કપ, મહાર વૃક્ષોમાં અતિશયી, કાલી વૃક્ષોમાં નિર્દિશ અને બીજા રમણીય વૃક્ષોમાં પણ દૂર ઘસીને હનુમાને તેના બાજની લીલા કરવા માંડી. તે જોતાં જ તે ઉવાનના પાદ દ્વારના દ્વારપાળ ઘસીને રહેલા રાક્ષસો હાથમાં શૂઝર લઈને તેને મારવામાટે દોડી આવ્યા. તીરના ગિરિઉપર મોટા સાગરના કચ્છોલ નાખી જાય તેમ તેમના હાથિયારો હનુમાનની ઉપર સ્ખલિત થઈ ગયા. હનુમાને કોપ કરીને તે જ ઉવાનનાં વૃક્ષોથી તેમની ઉપર પ્રહાર કરવા માંડ્યો કેમકે " જળવાનને સર્વ અશ્વ છે " પવનની જેમ અસ્ખલિત જોવા હનુમાને વૃક્ષોની જેમ તે ઉવાનના રક્ષક શૂઝર રાક્ષસોને ખસી દેવાનું જોઈ (મારો) નાંખ્યા, તે જોઈને ઉટલાક રાક્ષસોએ આવી હનુમાને કહેલા ઉવાનરક્ષકોના ક્ષયનો સર્વ વૃત્તાત રાક્ષસપતિ રાવણની પાસે કહ્યો. તે સાંભળી રાવણે હનુમાનને મારવા માટે સૈન્યસહિત ત્યાં જવાની શરૂઆત થાત કરનાર અશ્વકુમારને આજ્ઞા કરી. રણને માટે ઉત્ક્રાંતિ જોવો અશ્વકુમાર ત્યાં આવીને આજ્ઞા કરવા લાગ્યો. જોઈને તેને હનુમાને કહ્યું કે- ' જોજનની પહેલા ફળની જેમ તું રણની પહેલાં જ મને માત્ર થયો છે ' આવાં હનુમાનનાં વચન સાંભળી ' અરે કપિ ! તું વૃથા મજાના થામાટે કરે છે ? ' એમ તિરસ્કાર કરતા રાવણના પુત્ર અશ્વકુમારે નેત્રના પ્રસરને રોધ કરનારાં વીરણ બાણોની વૃદ્ધિ કરી. ઉગ્રેલ સમુદ્ર જેમ પાણીથી દીપને લાંબી કે તેમ શ્રીચંદ્ર (હનુમાને) પણ બાણોના ઉત્કર્ષ વર્ષાથી રાવણપુત્રને લાંબી લીધા. પછી માત્ર મૈત્રુજયે બિરહાળ શસ્ત્રાસત્રી યુદ્ધ કરીને રણનો પાર પામવાને ઈચ્છતા અજનાપુત્રે પશુની જેમ અશ્વકુમારને મારી નાંખ્યો. પોતાના બાઈના વધના ક્રોધથી- ' અરે માણસ ! ઉલો રહે, ઉલો રહે. ' એમ બોલતો ઉદ્બિગ્ન તત્કાળ રણમાં આવ્યો. તે બન્ને મહાબાહુ વીરોનો કથપાંત ઠાળીને જોવો કાણુ અને વિચારે વિજ્ઞાન કરનારો મોટો સશ્ત્રમ ઘણીવાર સુધી પ્રવર્ત્યો. જળધારાની જેમ જાહ શસ્ત્રમેળીને વર્ષાવતા તે બન્ને આક્રમક રહેલા પુષ્કરાવર્ષે રેણની જેવા જણાવા લાગ્યા. અવિશ્વજ્ઞ અજઞતા તેમનાં અસ્રોથી ક્ષણવારમાં બધું આક્રમક જળજતુભ્રમી સમુદ્રની જેમ કુપ્રેક્ષ થઈ પરંતુ રાવણના દુર્વાર કુમારે જોઈતાં અસ્રો મૂક્યા તેટલાં જમાં માણસોને તેના કરતાં અનેકશુભ્રા અસ્રોવટે છેડી નાંખ્યાં. હનુમાનના અસ્રોથી પ્રાથમ થયેલા ઉદ્બિગ્નના સર્વ સુભટો બાણે રત્નકવિત જ જમ પર્વતો હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા. ઉવટે પોતાનું સર્વ સૈન્ય નાશ પામીને જોઈને અને પોતાનાં સર્વ આશુ પાની નિષ્ફળતા જોઈને ઉદ્બિગ્ન હનુમાનની ઉપર નાગપાશાસ્ર છાંટ્યું. ૬૬ નાગપાશથી અજનના વૃક્ષની જેમ હનુમાન પગથી તે મસ્તક સુધી બધાં જ એક જ નાગપાશને તોડીને શરૂઆતે જીતવાને તે સમર્થ હતો, તમાપિ નાગપાશના બંધનસહિત હનુમાન દોતુક જોવાને માટે બધાં જ રહ્યો, જોઈને ઉદ્બિગ્ન હર્ષ પામીને તેને રાવણની પાસે લઈ ગયો. વિજયને ઇચ્છનારા રાક્ષસો મુકુટનેત્રે તેને જોવા લાગ્યા.

રાવણે હનુમાનને કહ્યું- " કે દુર્મતિ ! આ તે શું કહ્યું ? તે રામ-લક્ષ્મણ જ મમી મારા આશ્રિત અને રક્ષક છે. વનમાં રહેનારા, ફળાહાર કરનારા, સલીન શરીરનાળા અને

મલીન વસ્ત્રના પહેરનારા કિરાતની જેવાં તેઓ તારાપર તુષ્ઠમાન થશે તો પણ તને શી લક્ષ્મી આપી શકશે ? હે મહાબુદ્ધિ ! તે રામ-લક્ષ્મણના કહેવાથી તું શું જોઈને અહીં આવ્યો ? જેથી અહીં આવતા જ તું પ્રાણસંશયમાં આવી પડ્યો ? તે ભૂચારી રામલક્ષ્મણ ઘણું ચતુર જણાય છે કે જેઓએ તારી પાસે આવું કામ કરાવ્યું, પણ ધૂતારાઓ પરહસ્ત થી જ અગારાને કઢાવે છે અને ! તુ પ્રથમ મારો સેવક હતો અને આજે બીજાને હૃત થઈ આવ્યો છે, તેથી અવધ્ય છે પરંતુ માત્ર શિક્ષાને માટે જ તારી આટલી વિટખના કરવામાં આવી છે ” હનુમાન બોલ્યો કે—“ અરે રાવણ ! હું તારો સેવક ક્યારે હતો અને તું મારો સ્વામી ક્યારે હતો ? આવું બોલતા તું કેમ લજ્જા પામતો નથી ? પૂર્વે એક વખત તારો સામંત ખર પોતાને ઘણા બળવાળો માનતો હતો, તેને તેના શત્રુ વરૂણના બદીગૃહમાંથી મારા પિતાએ છોડાવ્યો હતો ત્યારપછી બીજી વાર તે સહાય કરવાને માટે મને બોલાવ્યો હતો એટલે હું આવ્યો હતો અને વરૂણના પુત્રોના સકટમાંથી મેં તારી રક્ષા કરી હતી, પરંતુ હમણું તો તું પાપમાં તત્પર થયેલ હોવાથી સહાય કરવાને યોગ્ય નથી એટલું જ નહીં પણ પરશ્વીનું હરણ કરનાર એવા તારી સાથે ભાવણ કરવાથી પણ પાપ લાગે તેમ છે વળી હે રાવણ એકલા લક્ષ્મણથી પણ તારી રક્ષા કરે તેવો કોઈ પુરૂષ તારા પરિવારમાં મારા ભોવામાં આવતો નથી, તો તેના અગ્રખંધુ રામની આગળ તો કોણ જ રક્ષા કરશે ? ” આવા તેન વચન સાંભળી લલાટપર ચડાવેલી બ્રહ્મીથી ભયકર એવો રાવણ હોઠને ડસતો ડસતો અ પ્રમાણે બોલ્યો કે—“અરે કપિ ! તે મારા શત્રુના પક્ષેનો આશ્રય કર્યો છે અને આવા વચનોથી મને પણ તે તારો શત્રુ કર્યો છે તેથી જરૂર જ તને મરવાની જ ઇચ્છા થઈ લાગે છે, પણ તને તેવો વૈરાગ્ય જીવિત ઉપર કેમ થયો છે ? રે વાનર ! જેનું અંગ કુદ્ધ રોગથી વિશીળું થયું હોય તેવો માણસ મરવાને ઇચ્છે, તો પણ હત્યાના ભયથી કોઈ તેને મારતું નથી તો તને હૃતને કોણ મારશે ? પણ અરે અધમ ! તને ગંધેડાઉપર ચડાવી પચ્ચશિખા કરીને લકાના પ્રત્યેક માર્ગે લોકોના સમૂહસાથે ફેરવવામાં આવશે ” રાવણના આવા વચનોથી હનુમાને ક્રોધથી નાગપાશ તોડી નાખ્યો કેમકે કમળનાળથી બધાયેલો હાથી કેટલી વાર રહે ? પછી તત્કાળ વિદ્યુતહઠની જેમ ઉછળી તેણે રાવણના સુગટને પગની પાટુથી કણ્ઠશઃ ચૂર્ણ કરી નાખ્યો, એટલે ‘આ નીચને મારો અને પકડો’ એમ રાવણે પોકાર કર્યો, પરંતુ તેણે તો અનાથ હોય તેમ બધી નગરીને ચરણુઘાતથી ભાગી નાખી અને એ પ્રમાણે ક્રીડા કરીને ગરૂડની જેમ ઉડી શીઘ્રપણે રામની પાસે આવ્યો રામભદ્રને નમીને સીતાનો ચૂકામણિ તેણે આગળ ધર્યો, તેથી સાક્ષાત્ સીતા આવ્યા હોય તેમ તે ચૂકામણિને લઈને રામ વારંવાર સ્પર્શ કરીને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કર્યો પછી રામે પુત્રની જેવા પ્રસાદથી હનુમાનને આલિંગન દઈને ત્યાંનું વૃત્તાંત પૂછ્યું, એટલે જેની ભુજાના પરાક્રમની હકીકત સાંભળવાને બીજાઓ તત્પર થઈ રહેલા હતા એવા હનુમાને રાવણનું પોતે કરેલું અપમાન અને સીતાની બધી પ્રવૃત્તિ યથાર્થ રીતે કહી સંભળાવી

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे
पर्वणि सीताप्रवृत्त्यानयनोनाम षष्ठसर्गः ॥ ६ ॥

સર્ગ ૭ મો

—ક્રિષ્ણ—

રાવણવધ

સીતાના યોગ્ય સમાચાર આવી જવાથી મુખીય વિગેરે મુખટોથી વીંટાયેલા રામ લક્ષ્મણસહિત લોકાનો વિજય કરવામાટે આકાશમાર્ગે આસ્થા ભાગલે, નલ, નીલ, મહેદ, હનુમાન, વિરાધ, મુપેલુ, જાળવાન, અજઘ અને બીજા કોટીગમે વિદ્યાધરના રાજાઓ પોતાના સૈન્યથી દિશાઓના મુખને આજ્ઞાકન કરતા સતા રામની સાથે આસ્થા વિદ્યાધરે લકષ્મણ અનેક વાહિત્રો વગાડ્યા હાયા. તેના અત્યંત મજીર નાહથી આકાશ ખુબ પૂર્ણ થઈ ગયું પોતાના સ્વામીના કાર્યની સિદ્ધિમાં અહંકાર ધરતા ખેલ્યે વિમાન, રથ, જન્ય, હાથી અને બીજા વાહનોપર બેસીને આકાશમાં આસ્થા સૈન્યસહિત સમુદ્ર ઉપર આલતા ક્ષણવારમાં સર્વે વેલ ધર પર્વતપર રહેલા વેલ ધરપુરપાસે આસ્થા. તે નગરમાં સમુદ્ર અને સેતુ નામે સમુદ્રની જેવા દુર્ધર બે રાજાઓ હતા, તેઓ ઉદ્ભવ થઈને રામના અગ્ર સૈયની સાથે મુદ્દ કરવા લાગ્યા સ્વામીના કાર્યમાં અતુર જેવા પરાક્રમી નહે સમુદ્ર રાજાને અને નીલે સેતુ રાજાને જાંધી લીધા અને તેઓને રામની પાસે લાવીને રણ કર્યા કૃપાળુ રામે તેમને પાછા તેના રાજ્યઉપર બેસાડ્યા. મહાન પુરૂષે પરાભવ પામેલા શત્રુઉપર પણ કૃપાળુ હોય છે સમુદ્રે રૂપથી મુદ્દ અને સીઓમાં રત્નરૂપ પોતાની ત્રણ કન્યાઓ લક્ષ્મણને આપી. તે રાત્રિ ત્યાં જ નિર્જન કરીને પ્રાતઃકામે રામ સેતુ અને સમુદ્ર રાજાને સાથે લઈ ત્યાંથી આસ્થા ક્ષણવારમાં મુવેલગિરિપાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાંના મુવેલ નામના દુર્બલ રાજાને જીવીને રામ જોઈ રાત્રિ ત્યાં રહ્યા પ્રાતઃકામે પાછા ત્યાંથી આસ્થા ત્રીલે દિવસે લોકાની પાસે આવેલા હંસદ્વીપના રાજા હંસરથને જીવીને રામબદ્ધે ત્યાં જ નિવાસ કર્યો. મીન રાશિમાં રહેલા શનિની જેમ રામ નજીક આવવાથી જાંધી લકષ્મણી રોજ પામી અને તેને આરે તરફથી પ્રલયકાળની શકા થવા લાગી.

રામબદ્ધ નજીક આભ્યાના ખજાર પડ્યા જ હસત, પ્રહસત, ખારીય અને સ્વાણ વિગેરે રાજાના હાથે સામતો મુદ્દ કરવાને તૈયાર થયા. શત્રુઓને તાડન કરવામાં પડિત જેવા રાવણે કોટીગમે સેનકોની પાસે રત્નસભથી મહાકાવળ વાહિત્રો વગડાવ્યાં. તે સમયે વિલીપ્તે રાજાની પાસે આવીને કહ્યું કે— જાણે! ક્ષણવાર પ્રસન્ન થા અને શુભ પરિણામવાળાં મારાં જયનેનો વિચાર કર પૂર્વ બે સોકને પાન કરનાર પરીપ્રેક્ષણુ કામ તે વિચાર્યાવશર કરેલું છે અને તેથી તારૂ કુળ લગ્ન પામેલું છે, હવે આ રામબદ્ધ પોતાની બીને લેવા માટે આવેલા છે તો તેની સ્ત્રી અર્પણ કરવારૂપ તેનું આતિથ્ય કર નહિ તો જો રામ બીજીરીતે પણ તને લેશે અને તમારી સાથે તમારા બધા કુળને પણ પડી લેશે. સાદસમતિ વિદ્યાધરના અને અર રાવણના અતઃરૂપ જો રામ લક્ષ્મણની વાતો તો જો તરફ રહી, પણ કાલ મને આવેલા અનુમનને પણ તમે શ

નથી દીકો ? આ ઇંદ્રથી પણ અધિક એવી તમારી સપત્તિ એક સીતાના કારણથી છોડી દો નહિ, કેમકે એમ કરવાથી તમારે ઉભયબ્રાહ્મ થવું પડશે ” વિલીખણના આવાં વચન સાંભળી ઇંદ્રજિત બોલ્યો કે—“ અરે વિલીખણ કાકા ! તમે જન્મથી જ ભીડ છો, તમે આપણા બધા કુળને હર્ષિત કરેલું છે, તમે મારા પિતાના સહોદર જ નથી ! રે મૂર્ખ ! ઇંદ્રને પણ છતનાર અને સર્વ સંપત્તિના નાયક એવા મારા પિતાને માટે આવી સલાવના કરો છો, તેથી તમે ખરેખર મરવાને જ ઇચ્છો છો. પૂર્વે પણ અસત્ય ભાષણ કરી તમે મારા પિતાને ઠગ્યા હતા, કારણ કે દશરથ રાજના વધની પ્રતિજ્ઞા લઈને તમે તે પ્રમાણે કર્યું નહિ હવે ન્યારે રામ અહીં આવેલ છે ત્યારે ભૂચર મનુષ્યથી નિર્લજ્જપણે ભય બતાવીને તમે મારા પિતાથી એ રામની રક્ષા કરાવવાને ઇચ્છો છો, તેથી હું એમ માનું છું કે તમે રામના જ પક્ષના છો. તેણે તમને પોતાને વશ કર્યા હાગે છે, તેથી તમે હવે વિચાર કરવામા પણ લજવાના અધિકારી નથી, કેમકે રાજાઓના આત્મ મંત્રીની સાથેનો વિચાર જ શુભ પરિણામ લાવે છે ” પછી વિલીખણ બોલ્યો કે—“ હું શત્રુપક્ષનો નથી, પણ તું પુત્રરૂપે કુળનો નાશ કરનાર શત્રુ અવતર્યો છે એમ જણાય છે આ તારો પિતા જન્મભ્રષ્ટ હોય તેમ ઐશ્વર્યથી અને કામથી અધ થયેલો છે અરે મુગ્ધ ! ક્ષીરકંઠ બાળકો ! તું શું સમજ ? હે રાવણ ! આ ઇંદ્રજિત પુત્રથી અને તારા આવા નિહિત આચરણથી તું થોડા સમયમાં પતિત થઈશ એમ નક્કી સમજજે હવે તારે માટે હું વ્યર્થ પરિતાપ કરીશ નહિ ”

વિલીખણના આવા વચન સાંભળીને દૈવહર્ષિત એવા ગવણને અધિક ક્રોધ ચઢ્યો, તેથી તરફાળ લયકર ખર્જ એચીને વિલીખણનો વધ કરવા ઉભો થયો બ્રહ્મટીવડે લયકર એવો વિલીખણ પણ હાથીની જેમ મોટો સ્તંભ ઉપાડી રાવણની સામે યુદ્ધ કરવા ઉભો થયો, એટલે દુલકર્ણ અને ઇંદ્રજિતે બન્નેએ વચમા પડી તેઓને યુદ્ધ કરતા અટકાવી એ હાથીને જેમ પોતપોતાની શાળામાં લઈ જાય તેમ તેમના પોતપોતાના સ્થાનમાં લઈ ગયા તે વખતે રાવણે કહ્યું કે—“ અરે વિલીખણ ! તું મારી નગરીમાંથી ચાલ્યો જ, કેમકે અગ્નિની જેમ તું આશ્રયને લક્ષણ કરનારો છે ” આવાં રાવણના વચનથી તરફાળ વિલીખણ લકામાંથી નીકળીને રામની પાસે જવા ચાલ્યો તેની પછવાડે રાક્ષસોની અને વિદ્યાધરોની મળીને મહા ઉત્કટ એવી ત્રીશ અઘોરિણી સેના રાવણને છોડીને તેની સાથે ચાલી નીકળી વિલીખણને આવતો બેઠું સુગ્રીવ વિગેરે સર્વે જ્ઞાત પામવા લાગ્યા, કારણ કે “ ડાકણની જેમ શત્રુઓપર તરત જેમતેમ વિશ્વાસ આવતો નથી ” પ્રથમ તેણે માણસ મેઠકીને રામલક્ષ્મણને પોતાના આવવાના ખબર કહેવરાવ્યા, એટલે રામે પોતાના વિશ્વાસપાત્ર સુગ્રીવના મુળની સાચું જોયું સુગ્રીવ બોલ્યો કે—“ હે દેવ ! જો કે સર્વ રાક્ષસો જન્મથી જ માયાવી અને પ્રકૃતિથી જ ક્ષુદ્ર હોય છે, તથાપિ આ વિલીખણ અહીં આવે છે તો ભલે આવે અમે તેના ગુપ્ત રીતે શુભાશુભ ભાવ જાણી લઈશું અને પછી તેના ભાવ પ્રમાણે યોગ્ય ગોઠવણ કરીશું ” એ વખતે વિલીખણને પૂર્ણ રીતે જાણનાર વિશાળ નામનો એક ખેચર બોલી ઉઠ્યો કે—“ હે પ્રભુ ! રાક્ષસોમા આ વિલીખણ એક જ મહાત્મા અને ધાર્મિક છે સીતાને છોડી દેવા વિષે રાવણને કહેતા અતિ ક્રોધી એવા

એના બંધુ રાવણે એને કાઢી મૂક્યો છે, તેથી તે તમારે શરણે આવેલ છે એમાં જરા પશુ દેરફાર નથી.' તે સાંભળી રામે દ્વારનાણદ્વારા વિભીષણને અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. રામના સ્વરૂપમાં મસ્તક મૂકતા તેને રામ સજ્જમથી ઘેટી પડ્યા પછી વિભીષણ બોલ્યો કે—
“હે પ્રભુ ! મારા અન્ધાથી અગ્રબધુને છોડીને હું તમારી પાસે આવ્યો છું; માટે મને પણ સુગ્રીવની જેવો જ ભક્ત જાણીને ખાસા આવો.” તે સમયે રામે તેને લોકાનુ શબ્દ આપવાનું કમ્બ કમ્બ મહાત્માઓને કરેલો પ્રશ્નિયાત ક્યારે પણ અર્થ થતો નથી.

હ સદીપત્ય આઠ દિવસ રહીને પછી રામબદ્ધ સર્વ સેનાસંહિત કન્યાત મળની જેમ લોકા તરફ આવ્યા. લોકાની બહાર મેદાનમાં વિશાળ સેનાવઢે વીર યોજન ભૂમિને રૂધીને બળતા પર્વતરૂપ રામ રણને માટે સજ્જ થઈ રહ્યા બાલ્યે પ્રજ્ઞાંજ્ઞા સ્ફોટથી ઉત્પન્ન થયો હોય તેવો રામની સેનાનો કોલાહલ સસુદ્રના ધ્વનિની જેમ બધી લોકાપુરીને બધિર કરવા લાગ્યો. જેમનું અનન્ય સાધારણ બળ છે એવા હસ્ત, પ્રહસ્ત વિગેરે રાવણના સેનાપતિઓ તત્કાળ ઈલા હથિયાર કરી બહાર પહેરીને તૈયાર થઈ ગયા. કોઈ હાથીપર બેસીને, કોઈ અશ્વપર બેસીને, કોઈ સિંહપર બેસીને, કોઈ ખરપર બેસીને, કોઈ રથમાં બેસીને, કોઈ કુબેરની જેમ મનુષ્યપર ચડીને, કોઈ અગ્નિની જેમ મેલપર સ્વારી કરીને, કોઈ યમરાજની જેમ મહિષને વાહન કરીને, કોઈ રેવતકુમારની જેમ અશ્વપર સ્વાર થઈને અને કોઈ કેવળી જેમ વિમાનમાં બેસીને રણકર્મમાં ચતુર એવા અસંખ્ય વીરો એકસાથે એકઠા થઈને રાવણની આરે તરફ ફરી વળ્યા. પછી રત્નમવાનો અમેષ પુત્ર રાવણ રોષથી રાતાં નેત્ર કરી તૈયાર થઈ વિવિધ બાહુધાથી પૂર્ણ એવા રથમાં બેઠો. બાલ્યે બીએ થમ હોય તેવો વીર બાનુકર્ચુ હાથમાં ત્રિશૂળ લઈ રાવણની પાસે આવીને પાર્શ્વેશ્વર થઈ ઉભો રહ્યો. ઉદ્ભવિત અને મેલવાહન કુમાર બાલ્યે રાવણના બીજ બે બાહુ હોય તેમ રાવણની પાસે આવીને બંને બાહુએ ઈલા રહ્યા. બીજ પશુ મહા પરાક્રમી પુત્રો, કોટીમમે સામતો અને શુક, સારણ, મારીચ મથ અને સુક વિગેરે પણ ત્યાં આવીને હાજર થયા. એ પ્રમાણે રણકર્મમાં કુશળ એવી અસંખ્ય સહસ્ર અશોદિવી સેનાઓથી દિશાઓને આગ્રહન કરતો સતો રાવણ લોકાનગરીની બહાર નીકળ્યો.

રાવણના સૈન્યમાં કોઈ સિંહની જ્વલવાળા, કોઈ અગ્રાપદની જ્વલવાળા, કોઈ ચમૂર મૂનની જ્વલવાળા, કોઈ હાથીની જ્વલવાળા, કોઈ મજૂરની જ્વલવાળા, કોઈ સર્પની જ્વલવાળા, કોઈના માર્બરની જ્વલવાળા અને કોઈ જાનની જ્વલવાળા હતા, તેમજ કોઈના હાથમાં ધનુષ્ય કોઈ હાથમાં ખડ્ગ, કોઈના હાથમાં પટ્ટી, કોઈના હાથમાં સુરજ, કોઈના હાથમાં ત્રિશૂળ, કોઈના હાથમાં પરિશ કોઈના હાથમાં કુદાર અને કોઈના હાથમાં પાશ હતા. તેઓ વારવાર નામ લઈ લઈને શત્રુઓને જણાવતા સતો રણકર્મમાં મોટી અતુલાયથી વિચરવા લાગ્યા. વૈતાલગિરિની જેમ પોતાની સેનાની વિશાળતાથી પચાસ યોજન પૃથ્વીમાં રાવણે રણકર્મને માટે પડાવ નાખ્યો. પોતપોતાના નાથકોની પ્રથસા કરતા પર નાથકોની નિંદા કરતા, પરસ્પર આક્ષેપ કરવા, માહોમાહે કલા કરેતા અને કરારોટ

સર્ગ ૭ મો રાક્ષસ તથા વાનરોનું લોપણ યુદ્ધ હસ્ત તથા પ્રહસ્તનું સ્વર્ગગમન (૧૧૫)

પૂર્વક અઓ વગાડતા, ગમ અને ગવણના સૈનિકો કાચીનાળ વેતાળની જેમ એકઠા મળ્યા. ‘ન ન, ઉભો રહે, ઉભો રહે, ભય પામ નહિ, આયુધ છોડી દે, આયુધ ગ્રહણ કર’ આ પ્રમાણે યુદ્ધમાં સુભટોના મુખમાંથી વાણી નીકળવા લાગી જાને મેનામાં શયો, શકુઓ, ખાણો, ચક્રો, પરિધો અને ગદાઓ જગલમાં પક્ષીઓની જેમ આવી આવીને પડવા લાગ્યા પરસ્પર ઘાતથી ભગ્ન થયેલા, ખડ્ગથી અને વેગથી છેદાયેલા ઉછળતા મસ્તકથી બધું આકાશ બ્રહ્મે વિવિધ ક્રેતુ અને વિવિધ રાહુવાળું હોય તેવું દેખાવા લાગ્યું મુદ્ગરોના આઘાતથી હાથીઓને પાકી દેતા સુભટો બ્રહ્મે ગેડીદડાની કીડા કરતા હોય તેમ શેલના લાગ્યા ખીન્ત સુભટોએ કુહારના ઘાનથી છેદેલી પથ શાખાઓ (જે હાથ, જે પગ અને મસ્તક) વૃક્ષોની શાખાની જેમ પડવા લાગ્યા વીર સુભટો શત્રુઓના મસ્તકોને છેદીને બ્રહ્મે કુધાતુર ચમગના યથાયોગ્ય શાસ હોય તેમ પૃથ્વીપર ફેંકવા લાગ્યા. મહાપગકમી ગણેશ અને વાનરોની વચ્ચેના તે યુદ્ધમાં ભાગીદાર પિત્રાધિઓને ધનની જેમ વિજય સાધ્ય થવામાં ઘણું વિદ્વજ થયો જ્યારે ચિરકાળ યુદ્ધ ચાલ્યું ત્યારે મહાળગવાન વાનરોએ વનની જેમ રાક્ષસોનું સૈન્ય ભાગી નાખ્યું. રાક્ષસોનું સૈન્ય ભગ્ન થતા ગવણના જયના જામીનરૂપ હસ્ત અને પ્રહસ્ત બંને યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા તે બંનેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે નલ અને નીલ નામના બે મોટા કપિઓ તેની મન્મુખ આવીને ઉભા રહ્યા પ્રથમ નલ અને હસ્ત વડે અવક ગ્રહની જેમ એક-ખીન્તની સન્મુખ સ્થમાં આડે ધમ્ને મળ્યા તેમણે ધનુષ્યને પણચપર ચડાવી તેનું એવું આસ્ફાલન કર્યું કે જેથી તેઓ બ્રહ્મે પરસ્પર યુદ્ધ કરવાનું આમ ત્રણ કરતા હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા પછી તે બંને પરસ્પર એવા ખાણોને વર્ષાવવા લાગ્યા કે જેથી તેઓના ચ ખાણના શૂળથી ભરપૂર જણાવા લાગ્યા ક્ષણવારમાં નલનો અને ક્ષણવારમાં હસ્તનો જય-પરાજય થવાથી નિપુણ પુરો પાણ તેમના બળનું અતર બાણી શક્યા નહીં છેવટે બળવાન નલે સભ્ય ધમ્ને જોનારા વીરોની આગળ લબ્ધ પામીને અવ્યાકુળપણે કુરમ બાણથી ક્રોધવટે હસ્તનું મસ્તક છેદી નાખ્યું હસ્તને જેમ નલે માર્યો તેમ તે જ વળતે નીલે પ્રહસ્તને મારી નાખ્યો, એટલે તત્કાળ નલ અને નીલની ઉપર આકાશમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ ઘર્ષ હસ્ત અને પ્રહસ્તના મરણથી રાવણના સૈન્યમાંથી મારીચ, સિંહજન, સ્વયંભૂ, સારણ, શુક, ચદ્ર, ઉદામ, ખીલત્સ, કામાક્ષ, મકર, જ્વર, ગહીર, સિંહરથ અને અશ્વરથ વિગેરે રાક્ષસસુભટો ક્રોધથી સામા આવ્યા તેમની સાથે મહનાકુર, સતાપ, પ્રથિત, આક્રોશ, નદન, હરિત, અનઘ, પુષ્પાશ્વ, વિદ્ધ તથા પ્રીતિકર વિગેરે વાનરો પૃથ્ક્ પૃથક્ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને કુર્કંટની સાથે કુર્કંટના યુદ્ધની જેમ ઉંચા ઉછળવા અને પડવા લાગ્યા એ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલતા મારીચ રાક્ષસે સતાપ વાનરને, નદન વાનરે જ્વર ગણસને, ઉદામ રાક્ષસે વિદ્ધ વાનરને, હરિત વાનરે શુક રાક્ષસને અને સિંહજન રાક્ષસે પ્રથિન વાનરને યુદ્ધ કરીને સખત પ્રહારો કર્યા તે સમયે સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો એટલે રામનું અને રાવણનું સૈન્ય યુદ્ધથી પાણ નિવર્ત્ય અને સૈનિકો પોતાપોતાના મરણ પામેલા તેમજ ઘાયલ થયેલા સુભટોને શોધવા લાગ્યા

રાત્રિ વીતીને જ્યારે પ્રભાતકાળ થયો ત્યારે દેવપ્રત્યે દાનવોની જેમ રાક્ષસ યોદ્ધાઓ રામના સૈન્યસાથે યુદ્ધ કરવા માટે નજીક આવ્યા રાક્ષસસૈન્યની મધ્યમાં મેઝગિરિની જેમ

એના બધું રાવણે એને કાઢી મૂક્યો છે, તેથી તે તમારે શરણે આવેલ છે એમાં જરા પણ ફેરફાર નથી.' તે સાંભળી રામે દ્વારપાળદ્વારા વિલીયણને બહાર પ્રવેશ કરાવ્યો. રામના ચરણમાં મસ્તક મૂકતાં તેને રામ સંબ્રમથી કોટી પાયા પછી વિલીયણ બોલ્યો કે—
“હે પ્રભુ ! મારા અન્યાયી અમળધુને છાડીને હું તમારી પામે ગયા થો છું, માટે મને પણ મુખીવની જેવા જ બહા ગણીને આજ્ઞા આપો.” તે સમયે રામે તેને લકાનું રાજ્ય આપવાનું કમલ કપૂર્વ મહાત્માઓને કહેલો પ્રવિષ્ણાત ક્રમાને પણ અર્થ થતો નથી.

હ સદીપમા આઠ દિવસ રહીને પછી રામચંદ્ર સર્વ સેનાસહિત ક્ષપાત કાળની જેમ લકા તરફ ચાલ્યા. લકાની બહાર મેદાનમાં વિશાળ સેનાગઢે વીશ થોજત ભૂમિને રૂધીને બળતા પર્વતરૂપ રામ રણને માટે સજ્જ થઈ રહ્યા. બાણે પ્રજ્ઞાંજના સ્ફોટથી ઉપજ થયો હોય તેવો રામની સેનાનો કોલાહલ સમુદ્રના ખનિની જેમ બધી લકાપુરીને બહાર કરવા લાગ્યો. જેમનું અનન્ય સાધારણ બળ છે એવા હસ્ત, પ્રહસ્ત વિગેરે રાવણના સેનાપતિઓ તત્કાલ ઉઠ્યા હથિયાર કરી બહાર પહેરીને તૈયાર થઈ ગયા. કોઈ કાથીપર બેસીને, કોઈ અશ્વપર બેસીને, કોઈ સિંહપર બેસીને, કોઈ ખરપર બેસીને, કોઈ રથમાં બેસીને, કોઈ કુબેરની જેમ મનુષ્યપર બેસીને, કોઈ અગ્નિની જેમ મેવપર સ્વારી કરીને, કોઈ યમરાજની જેમ મહિષને વાહન કરીને કોઈ રેવતકુમારની જેમ અશ્વપર સ્વાર થઈને અને કોઈ દેવની જેમ વિમાનમાં બેસીને રણકર્મમાં અતુર એવા અસંખ્ય વીરો એકસાથે એકઠા થઈને રાવણની આરે તરફ દૂરી વચ્ચા. પછી રત્નકલાનો ભયેષ પુત્ર રાવણ શેષથી શતા નેત્ર કરી તૈયાર થઈ વિવિધ આયુધોથી પૂર્ણ એવા રથમાં બેઠો. બાણે બીએ યમ હોય તેવો વીર જાનુકર્ણુ કાયમા ત્રિશૂળ લઈ રાવણની પાસે આવીને પાદ્મરક્ષક થઈ ઉભો રહ્યો. ઈક્રાંતિ અને મેઘવાહન કુમાર બાણે રાવણના બીજા બે બાહુ હોય તેમ રાવણની પાસે આવીને બંને બાજુએ ઉભા રહ્યા. બીજા પણ મહા પરાક્રમી પુત્ર, કોટીગમે સામતો અને શુક, કારણ, મારીચ, મય અને સુદ વિગેરે ખણ તમા આવીને હાજર થયા એ પ્રમાણે રણકર્મમાં કુશળ એવી અસંખ્ય સહસ્ર અલોહિણી સેનાઓથી હિંચાઓને આપઘાતન કરતો સતો રાવણ લકાનગરીની બહાર નીકળ્યો.

રાવણના સૈન્યમાં કોઈ સિંહની ખલવાળા, કોઈ અષ્ટાપદની ખલવાળા, કોઈ અમૂર મૂંઝની ખલવાળા, કોઈ કાથીની ખલવાળા, કોઈ મધૂરની ખલવાળા, કોઈ સપની ખલવાળા, કોઈના માલ્દર્ની ખલવાળા અને કોઈ જ્ઞાનની ખલવાળા હતા, તેમજ કોઈના હાથમાં ધનુષ્ય, કોઈ હાથમાં ખર્જૂ, કોઈના હાથમાં ચણી, કોઈના હાથમાં સુરપર, કોઈના હાથમાં ત્રિશૂળ, કોઈના હાથમાં પરિષ કોઈના હાથમાં કુદાર અને કોઈના હાથમાં પાશ હતા. તેઓ વારવાર નામ લઈ લઈને શત્રુઓને જણાવતા સતા રણકર્મમાં મોટી અતુરાઈથી વિચરવા લાગ્યા. પૈતાઘ્નિચિંત્રી જેમ પોતાની સેનાની વિશાળતાથી પચાસ થોજત પૃથ્વીમાં રાવણે રણકાર્યને નાટો પડાવ નાખ્યો પોતપોતાના નાયકોની પ્રશંસા કરતા પર નાયકોની નિંદા કરતા, પરસ્પર આરોપ કરતા, માહોમલે કયા કહેતા અને ઠરાસેડ

સર્ગ ૭ મો રાક્ષસ તથા વાનરોનું ભીષણ યુદ્ધ હસ્ત તથા પ્રહસ્તનું સ્વર્ગગમન (૧૧૫)

પૂર્વક અસ્રો વગાડતા, રામ અને રાવણના સૈનિકો ઠાંમીતાળ વેતાળની જેમ એકઠા મળ્યા ' જા જા, ઉભો રહે, ઉભો રહે, ભય પામ નહિ, આયુધ છોડી દે, આયુધ અહણુ કર' આ પ્રમાણે યુદ્ધમાં મુભટોના મુખમાંથી વાણી નીકળવા લાગી બન્ને સેનામાં ગદ્યો, શકુઓ, ખાણો, ચક્રો, પરિષો અને ગદાઓ જગલમાં પર્શીઓની જેમ આવી આવીને પડવા લાગ્યા પરસ્પર ઘાતથી લગ્ન થયેલા, ખડ્ગથી અને વેગથી છેદાયેલા ઉછળતા મસ્તકથી બધું આક્રમ્ય બાણે વિવિધ દેતુ અને વિવિધ રાહુવાળુ હાથ તેવું દેખાવા લાગ્યું સુભગેના આઘાતથી હાથીઓને પાડી દેતા મુભટો બાણે ગેડીદડાની ફીડા કરતા હાથ તેમ મોલવા લાગ્યા બીજા મુભટોએ કુદાગના ઘાતથી છેદેલી પત્ર શાખાઓ (બે હાથ, બે પગ અને મસ્તક) વૃથોની શાખાની જેમ પડવા લાગ્યા વીર મુભટો શત્રુઓના મસ્તકોને છેદીને બાણે ક્રુધાતુર ચમરાજના યથાયોગ્ય આસ હાથ તેમ પૃથ્વીપર ફેંકવા લાગ્યા મહાપગકમ્પી ગણ્યો અને વાનરોની વચ્ચેના તે યુદ્ધમાં ભાગીદાર પિત્રાઇઓને ધનની જેમ વિજય ગાંધ્ય થવામાં ઘણા વિલગ થયેા બ્યારે ચિરકાળ યુદ્ધ આદ્યુ ત્યારે મહાબળવાન વાનરોએ વનની જેમ રાક્ષસોનું સૈન્ય ભાગી નાખ્યું. ગણ્યોનું સૈન્ય ભગ્ન ધના રાવણના જયના બાળીનરૂપ હસ્ત અને પ્રહસ્ત બને યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા તે બનેની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે નક્ક અને નીલ નામના બે મોટા કપિઓ તેની મન્મુખ આવીને ઉભા ગયા પ્રથમ નલ્લ અને હસ્ત વડે અવક અહની જેમ એક-બીજાની મન્મુખ રથમાં આરૂઢ થઈને મળ્યા તેમણે ધનુષ્યને પણથપર ચડાવી તેનું એવું આસ્ફાલન કર્યું કે જેથી તેઓ બાણે પરસ્પર યુદ્ધ કરવાનું આમત્રણ કરતા હાથ તેમ દેખાવા લાગ્યા પછી તે બને પરસ્પર એવા બાણોને વર્ષાવવા લાગ્યા કે જેથી તેઓના રથ બાણના ગૂળથી ભરપૂર જણાવા લાગ્યા ક્ષણવારમાં નલનો અને ક્ષણવારમાં હસ્તનો જય-પરાજય થવાથી નિપુણ પુરૂષો પણ તેમના બળતુ અતર બાણી શક્યા નહીં છેવટે બળવાન નલે સભ્ય થઈને જોનારા વીરોની આગળ લજ્જા પામીને અવ્યાકુળપણે કુરુપ્ર બાણથી ક્રોધવડે હસ્તનું મસ્તક છેદી નાખ્યું હસ્તને જેમ નલે માર્યો તેમ તે જ વળતે નીલે પ્રહસ્તને મારી નાખ્યો, એટલે તત્કાળ નલ અને નીલની ઉપર આક્રમકમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ હસ્ત અને પ્રહસ્તના મરણથી રાવણના સૈન્યમાંથી મારીય, સિંહજવન, સ્વયંભૂ, સારણુ, શુક, અદ્ર, ઉદામ, બીલસ, કામાક્ષ, મકર, જ્વર, જલીર, સિંહરથ અને અશ્વરથ વિગેરે રાક્ષસમુહાટો ક્રોધથી સામા આવ્યા તેમની સાથે મદનાકુર, સતાપ, પ્રથિત, આકોશ, નદન, હરિત, અનધ, પુળાસ્ત્ર, વિશ્વ તથા પ્રીતિકર વિગેરે વાનરો પૃથ્વ્ પૃથ્વ્ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને કુર્કટની સાથે કુર્કટના યુદ્ધની જેમ ઉંચા ઉછળવા અને પડવા લાગ્યા એ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલતા મારીય રાક્ષસે સતાપ વાનરને, નદન વાનરે જ્વર રાક્ષસને, ઉદામ રાક્ષસે વિશ્વ વાનરને, હરિત વાનરે શુક રાક્ષસને અને સિંહજવન રાક્ષસે પ્રથિત વાનરને યુદ્ધ કરીને સખત પ્રહારો કર્યા તે સમયે સૂર્ય અસ્ત પાગી ગયો એટલે રામનું અને રાવણનું સૈન્ય યુદ્ધથી પાણુ નિવર્ત્યું અને સૈનિકો પોતાપોતાના મરણ પામેલા તેમજ ઘાયલ થયેલા સુભટોને શોધવા લાગ્યા

રાત્રિ વીતીને બ્યારે પ્રભાતકાળ થયો ત્યારે દેવપ્રત્યે દાનવોની જેમ રાક્ષસ યોદ્ધાઓ રામના સૈન્યસાથે યુદ્ધ કરવા માટે નજીક આવ્યા રાક્ષસસૈન્યની મધ્યમાં મેઝગિરિની જેમ

(૧૧૬) શાવણનું રણભૂમિમાં આગમન. હનુમાને કર્ણેલા વજ્રોદરને બાત. પર્વ ૭

હાથીના રથમાં આડક ઘથેલા ગજણ મુદ્દ કરવાને યાચ્યો. વિવિધ અસ્ત્રો ખાસ કરતો તરફાળ રજા દિશી બાણે દિશાઓને પણ બાળતો હોય તવે રાવણ ચમરાબથી પણ બ કર દેખાવા લાગ્યો. ઈંદ્રની જેમ પોતાના પ્રત્યેક સેનાપતિને ભેતો અને યતુઓને ત સમાન ગણતો રાવણ રણભૂમિમાં આવ્યો. તેને ભેતા જ આકાશમાંથી દેવતાઓએ ભેંસે રામના પરક્રમી સેનાપતિઓ સૈન્યસંહિત મુદ્દ કરવાને માટે રણભૂમિમાં આ-ચા. હજુવાર કોઈ ઠેકાણે ઉછળતા રૂષિસ્વર્ણથી બાણે નહીવાળુ હોય, કોઈ ઠેકાણે પડેલા હાથીઓથી જ પર્વતવાળુ હોય, કોઈ ઠેકાણે રથમાંથી ખરી પડેલી મહરમુખ વ્યજાઓથી બાણે મનસ. હોય, અર્ધમન ઘથેલા મહારથોથી બાણે ઢાળાળુ હોય અને કોઈ ઠેકાણે નાચતા કમ (ખડ) થી બાણે નૃત્યસ્થાન હોય તેવું રણભૂમિનું આગણ દેખાવા લાગુ.

પછી શાવણના હુકારથી પ્રેશથેલા સર્વ રાક્ષસોએ સર્વ બળથી વાનરોના કૈન્ન હાથી દીધુ પોતાના સૈન્યના બગથી ક્રોધ પામીને સુગ્રીવે પોતાનું ધનુષ્ય ચડાવ્યું જ પ્રબળ સેનાથી પૃથ્વીને કપાવતો તે સામે યાચ્યો. તે રથતે 'રાજન' તમે અહીં જ રહો અને મારૂં પરાક્રમ જુઓ. ક્રોધ છોડી સુગ્રીવને અટકાવીને હનુમાન મુદ્દ કરવા યાચે અત્યંત ચેનાનીધો દુર્ભેદ એવા રાક્ષસોના હુ જે પ્રવેશ થઈ શકે એવા સૈન્યમાં સમૂહ મહરગિરિની જેમ હનુમાને પ્રવેશ કર્યો તે સમયે ધનુષ્ય અને ભાથાને ખાસ કરતો મહ દુર્ભેદ માલી નામનો રાક્ષસ મેઘની જેમ ઉચ્ચ ચર્ચના કરતા હનુમાનની ઉપર ચડી ગાળે હનુમાન અને માલી જે બન્ને વીર ધનુષ્યના ટકાર કરતા સત્તા પુરુષને પછાડ સિંહની જેવા શોભતા હતા અને તેઓ પરસ્પર અસ્ત્રોથી પ્રહાર કરતા પરસ્પર અસ્ત્રોને છેદી નાખતા હતા અને પરસ્પર ચર્ચના કરતા હતા. અનુક્રમે શ્રીધમ યતુનો સુ નાના સરખા સરોવરને જળસંહિત કરી નાખે તેમ હનુમાને ચિરકાળ મુદ્દ કરીને વીર્યવા માલીને અજરજિત કરી દીધો. પછી 'અરે વૃદ્ધ રાક્ષસ! અહીંથી ચાલ્યો જ, તને મારવા' શુ વળવાનું છે? આ પ્રમાણે બોલતા હનુમાનની સામે આવીને વજ્રોદર રાક્ષસ બોલ્યો 'અરે પાપી કહાલી! આણુ બોલતા મરી જઈશ અહીં આવ, મારી સાથે મુદ્દ' હમણાં હેતો નહોતો થઈ જઈશ. આવાં વજ્રોદરના વચન સાંભળી કેસરીચિહ્ન જેમ હુકમ કરે તેમ હનુમાને મોટા અક્રાંશથી ચર્ચના કરી તેને બાણથી મંદ્રી દીધો. વજ્રોદરે બાણગુણિને દૂર કરી વર્ષાઋતુ જેમ વાઙ્માથી સૂર્યને ઢાંકે તેમ હનુમાનને ઢાંકી દીધો 'અહો! વજ્રોદર વીર હનુમાનને માટે શ્રમર્થ છે અને વીર માહતિ વજ્રોદરને માટે' સમર્થ છે' આવી રણકોડ બેનાશ સભ્ય એવા દેવતાઓની વાણી થવા લાગી, તેમ માનના પર્વતરૂપ હનુમાન સંકેત કરી શક્યો નહીં, તેથી બેકીસાથે ક્રુપાત મેઘની જે વિચિત્ર અસ્ત્રો વર્ષાવીને તેણે સર્વ રાક્ષસોના રેખણ વજ્રોદરને મારી નાખ્યો.

વજ્રોદરના વધથી ક્રોધ પામીને શાવણનો પુત્ર જયૂમાલી સામે આવ્યો. અ હાથીને મહાવતની જેમ માણિને તિરસ્કારથી બોલાવ્યો. પરસ્પર વધ કરવાને હમણાં જ બન્ને મહામહો સર્પવટે વાહીની જેમ બાણવટે ચિરકાળ મુદ્દ કરવા લાગ્યા. બેકીસાથે

ખાણેથી ખમણા ખમણાં ખાણેને સામા નાંખીને યુદ્ધ કરતા તે વીરો લેણદાર અને દેણદારની જેવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયા પછી હનુમાને ક્રોધ કરીને જળમાલીને રથ, ઘોડા અને સારથિવિનાનો કરી મોટા સુદ્ધગરવડે તે શત્રુઉપર પુષ્કળ તાડન કર્યું, જેથી જળમાલી મૂર્ચ્છિત થઇ પૃથ્વીઉપર પડી ગયો તે બેઠ મહોદર નામે રાક્ષસ ક્રોધથી ખાણે વર્ષાવતો હનુમાનની સામે રણમા આવ્યો. ણીબ પણ રાક્ષસો, જાતિવાન જ્ઞાન જેમ ડુધ્ધરને વીંટી લે તેમ હનુમાનને મારવાની ઇચ્છાથી તેની ફરતા ફરી વળ્યા હનુમાને તીક્ષ્ણ ખાણેથી ક્રોધને ભુજમા, ક્રોધને સુખમા, ક્રોધને ચરણમા, ક્રોધને હૃદયમા અને ક્રોધને કુક્ષીમા પ્રહારો કર્યા તે વખતે વનમા દાવાનળની જેમ અને સસુદ્રમાં વડવાનળની જેમ રાક્ષસોના સૈન્યમા મહાવીર માર્તિ પ્રકાશવા લાગ્યો અને ઘણવારમા પરાક્રમીઓમાં ત્ર્યંકમણિસમાન પવનક્રુમારે અધકારને સૂર્ય નસાડે તેમ રાક્ષસોને નષ્ટ કરી દીધા

રાક્ષસોના ભગથી ક્રોધ પામેલો કુલકર્ણુ બાણે ભૂમિપર આવેલ ઇશાનેદ્ર હોય તેમ સ્વયમેવ યુદ્ધ કરવાને દોડ્યો ક્રોધને ચરણના પ્રહારથી, ક્રોધને મુદ્રિતા ઘાતથી, ક્રોધને ક્રોણીના પ્રહારથી, ક્રોધને લપડાકથી, ક્રોધને સુદ્ધગરના ઘાથી, ક્રોધને ત્રિશૂળથી અને ક્રોધને પરસ્પર અફળાવવાથી-એમ અનેક રીતે તેણે કપિઓનો વધ કરવા માલ્યો કદ્ધપાત કાળના સસુદ્ર જેવા રાવણના તપસ્વી બધુ કુલકર્ણુને રણમા આવેલો બેઠ સુગ્રીવ તેની સામે દોડ્યો, તેમજ ભામડલ, દધિસુખ, મહેદ્ર, કુમુદ, અગદ અને ણીબ પણ કપિવીરો અગ્નિની જેમ પ્રગ્નલિત થઇને રણભૂમિમા દોડી આવ્યા વિચિત્ર અસ્ત્રોને એકીસાથે વર્ષાવતા શ્રેષ્ઠ વાનરોએ આવીને શીકારીઓ જેમ સિંહને રૂધે તેમ કુલકર્ણુને રૂધી લીધો. તત્કાળ કુલકર્ણુ બાણે ખીણ કાળરાત્રિ હોય તેવું અને સુનિના વાકચની જેવું અમોઘ પ્રસ્થાપન નામે અસ્ત્ર તેઓની ઉપર મૂક્યું, તેથી દિવસે પોયણના ખડની જેમ પોતાના સૈન્યને નિદ્રા પામેલું બેઠ સુગ્રીવે પ્રખોદિની નામે મહાવિદ્યાનું સ્મરણ કર્યું, એટલે તેના પ્રભાવથી ‘ અરે કુલકર્ણુ કયા છે ? ’ એમ બોલતા અને કોલાહલ કરતા વાનરસુભટો પ્રાત-કાળે પક્ષીઓની જેમ નિદ્રામાથી જાગી ઉઠ્યા પછી સારી રીતે યુદ્ધ કરનારા સુગ્રીવાધિષ્ઠિત કપિકુળરો કાનસુધી ધનુષ્યો ખેચીને કુલકર્ણુને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા અને રોગોને જેમ વેધ હણે તેમ સુગ્રીવે કુલકર્ણુના સારથિ, રથ અને અશ્વોને ગદાથી હણી નાખ્યા, તેથી ભૂમિપર રહેલો કુલકર્ણુ હાથમા સુદ્ધગર લઇને બાણે એક શિખરવાળો ગિરિ હોય તેમ દેખાતો સતો સુગ્રીવ તરફ દોડ્યો યુદ્ધ કરવાને મારે દોડીને આવતા એવા તે કુલકર્ણુના અગના મોટા પવનથી હાથીના સ્પર્શથી વૃક્ષની જેમ ઘણા કપિઓ પડી ગયા રથગમા નદીના વેગની જેમ કપિઓથી સ્પર્શના પાખ્યા શિવાય દોડતા એવા તેણે સુદ્ધગરવડે સુગ્રીવના રથને ચૂર્ણ કરી નાખ્યો. પછી ઇંદ્ર જેમ પર્વતઉપર વજ્ર નાખે તેમ સુગ્રીવે આકાશમા ઉડીને કુલકર્ણુની ઉપર એક મોટી શિલા નાખી કુલકર્ણુ સુદ્ધગરથી તે શિલાને કણેકણ ચૂર્ણ કરી નાખી તેથી બાણે કપિઓને ઉત્પાતકારી રત્નેવૃદ્ધિ બતાવતો હોય તેમ તે દેખાવા લાગ્યો. પછી વાલીના અનુજ બધુ સુગ્રીવે તડતડ શબ્દ કરતું મહાઉચ વિદ્યુત અસ્ત્ર કુલકર્ણુની ઉપર મૂક્યું તે મહાપ્રચંદ વિદ્યુદ્ધં અસ્ત્રઉપર કુલકર્ણુ અનેક અસ્ત્રો નાખ્યા, પણ તે સર્વ નિષ્ફળ થયા અને જગતને લય કર કદ્ધપાતકાળે પર્વતની જેમ કુલકર્ણુ તે વિદ્યુત દડાસના પાતથી પૃથ્વીપર પડી ગયો

(૧૧૮) સુમીવ તથા ભામ ઠલું નાગાસથી બધાં હનુમાનનો છૂટકારો. પર્વ ૭ મું

પોતાનો ભાઈ કુબજર્જ મૂંચિત થતાં બ્રહ્મીથી ભયકર મુખવાળો રાવણ બધે પ્રત્યક્ષ યમરાજ હોય તેમ કોપથી રણભૂમિ તરફ આફેલે તે સમયે ઉદ્ભવિતે જાવી નમન કરીને કહ્યું કે—‘હે પિતા ! તમે રણભૂમિમાં આવતા તમારી સાથે યમ, વરુણ, કુબેર કે ઉદક પદ્મ ઉભા રહી ન શકે તો પછી આ વાનર તો થી રીતે ઉભા રહે ? માટે હે દેવ ! હમણા તમે રહેવા ઘો. હું પોતે જ જઈને મસલાને મુદિવઠે કહે તેમ તેઓને હજી નાખીશ. આવી રીતે કહી રાવણને નિવેધીને મહામાની ઉદ્ભવિત મોટું પરાક્રમ બતાવતો કપિસેન્ધવ પેઠા તે પરાક્રમી વીર આવતાં જેમ દેહકાળો સર્પનો પ્રવેશ થતાં સરોવરને ઊઠી કે તેમ કપિઓએ રણભૂમિને ઊઠી દીધી. વાનરોને ત્રાસ પામતાં બેઠને ઉદ્ભવિત બોલ્યો કે—‘અરે વાનરો ! ઉભા રહો, ઉભા રહો. હું યુદ્ધ નહિ કરનારને હણનારો નથી. હું રાવણપુત્ર છું, માફતિ અને સુમીવ કયા છે ? અથવા તેમનાથી સર્જું, પણ પેલા યત્રુભાવ ધરાવનારા રામ અને લક્ષ્મણ કયાં છે ? ’ આ પ્રમાણે અર્ચથી બોલતા અને રોવથી રાતા નેત્રવાળા ઉદ્ભવિતને સુમીવે યુદ્ધ કરવા માટે બોલ્યા પે અને અણપકસાથે અણપકની જેમ ભામ ઠલે ઉદ્ભવિતનાં નાના ભાઈ મેઘવાહનની સાથે યુદ્ધ કરવાનો આરંભ કર્યો. ત્રણ લોકને ભયકર જોવા તેઓ બધે આર વિગળેક કે આર સામર હોય તેમ પરસ્પર અજાણતા સતા ચોભવા લાગ્યા. તેમના રથોના ગમનાગમનથી પૃથ્વી ઠપાવમાન થઈ, પર્વતો ડોલી ગયા અને મહાસાગર ખડ્ડ કોલા પામી ગયો. અતિ હસ્તલાબવતાવાળા અને બનાકુલખે યુદ્ધ કરનારા તેઓના ધનુષ્યનુ આર્જવ અને જાણના મોક્ષ તેના મધ્યમાં વજતનું મંધ પદ્મ અતર ભણવામાં આવતું નહોતું તેઓએ લોકમય શસ્ત્રોથી અને દેવતામિશિત અશ્વોથી ચિરકાળ યુદ્ધ કર્યું, પણ તેઓમાં કોઈએ કોઈનો વિશ્વસ કર્યો નહિ. પછી ઉદ્ભવિત અને મેઘવાહને કોધવઠે ભામ ઠલ અને સુમીવની ઉપર અતિ ઉગ્ર નાગપાશાસ્ર નાખ્યાં. તેનાવડે તેઓ જોવા બધાઈ ગયા કે જેથી આસ લેવાને પણ સમર્થ રહ્યા નહિ. એ સમયે કુબજર્જને પણ સજ્ઞા આવી, જોઈએ તેણે વલ્લભ કોપથી હનુમાનની ઉપર ગદાનો પ્રહાર કર્યો કે જેથી હનુમાન મૂંઝાં જાઈને પૃથ્વીપર પડી ગયો. પછી સુદવઠે હાથીની જેમ તેણે વલ્લભ નાગ જેવી જુગવડે તેને પકડીને કાખમાં ઉપાડ્યો અને પાછો વળ્યો. તે વખતે વિશ્વીવલ્લે રામચંદ્રને કહ્યું કે—‘હે સ્વામી ! આ બન્ને વીર’ તમારી સેનામાં અતિ બલવાન અને બદનમાં નેત્રની જેમ સારસ્વ છે તેઓને રાવણના પુત્ર ઉદ્ભવિતે અને મેઘવાહને નાગપાશથી બાંધી લીધા છે; પરંતુ બર્માસુખીમાં તેઓ તેમને લક્ષમાં ન લઇ ભય ભય ભય ભીમાં દું જઈને તેમને ઊઠાવી લાવુ. વગી હે રપુપતિ ! કુબજર્જે હનુમાનને પોતાની મોટી જુગમ્મા બાંધી લીધેલ છે, તેથી તેને પણ લક્ષપુરીમાં લઇ ગયા. અગાઉ ઊઠાવી લાવવાની જરૂર છે હે પ્રજા ! સુમીવ, ભામ ઠલ અને હનુમાનનિના આપણું બધું સૈન્ય વીરવચનનું જ છે; માટે અને આજ આપો જેથી હું તેમને લઇ આવું ” આ પ્રમાણે વિશ્વીવલ્લે કહેતા હતા તેવામાં રણભૂમિર જોવા કમ ગદ વીર વેગથી ડોડી કુબજર્જે સાથે આસેપથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. કોપાપવલ્લથી કુબજર્જે પોતાનો કાય ઉઘાડ્યો. બેઠે માફતિ વીર પાંજરામાંથી પમીની જેમ તેના જુગપાશમાંથી ઉડીને નીકળી ગયો. પછી ભામ ઠલ અને સુમીવને

છોડાવવાને માટે વિલીખણ રથમાં બેસીને બંને કુમારોની સાથે યુદ્ધ કરવા ચાલ્યો. તે સમયે ઈન્દ્રજિત અને મેઘવાહન ચિંતવવા લાગ્યા કે—‘આ વિલીખણ આપણા પિતાનો બધુ થઈ આપણી સાથે યુદ્ધ કરવાને આવે છે આ કાકા આપણે પિતાસમાન છે, તેથી આપણે શી રીતે યુદ્ધ કરવું? માટે અહીંથી ખસી જવું તે જ ઘટિત છે પૂજ્ય વડિલની પાસેથી ખસી જવામાં કંઈ લજ્જા નથી. આ પાશમાં બધાયેલા શત્રુ જરૂર મરણ પામશે; માટે તેમને અહીં પડ્યા મૂકીને ચાલ્યા જઈએ, જેથી કાકા આપણી પાસે આવે જ નહીં.’ આ પ્રમાણે વિચારીને તે બુદ્ધિમાન ઈન્દ્રજિત અને મેઘવાહન રણભૂમિમાંથી ખસી ગયા, એટલે વિલીખણ લામડલ અને સુગ્રીવને ભેટો સતો ત્યા જ ઉભો રહ્યો રામલક્ષ્મણ પણ હીમથી આગ્રહિત શરીરવાળા સૂર્યચંદ્રની જેમ ચિંતાવડે સ્થાન સુખવાળા થઈને ત્યા જ ઉભા રહ્યા તે સમયે ગમલદ્રે પૂર્વે જેણે પોતાને વરદાન આપ્યું હતું તેવા મહાલોચન નામના સુવર્ણકુમારનિકાયના દેવતુ સ્મરણ કર્યું તે દેવતાએ અવધિગ્નાનવડે તે વૃત્તાત બાણી ત્યા આવીને પદ્મ (રામચંદ્ર)ને સિંહનિનાદા નામની વિદ્યા, મુશુલ, ગ્ધ અને હળ આપ્યા અને લક્ષ્મણને ગાંડડી વિદ્યા, રથ અને રણમાં શત્રુઓનો નાશ કરનારી વિદ્યુદ્ગદના નામની ગદા આપી તે ઉપગત બંને વીરોને વાણ, આગ્નેય અને વાયવ્ય પ્રમુખ બીજા દિવ્ય અસ્ત્રો અને બે છત્રો આપ્યા પછી લક્ષ્મણ સુગ્રીવ અને લામડલની પાસે ગયા તેમના આવતા જ તેમના વાહનરૂપ ગરૂડને ભેટ સુગ્રીવ અને લામડલના નાગપાશના સર્પો તત્કાળ નાચી ગયા તે વખતે રામના સૈન્યમાં ચારે તરફ જયજય શબ્દોનો ધ્વનિ થયો અને રાક્ષસોના સૈન્યની જેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો.

ત્રીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે રામ અને રાવણના સૈન્ય ફરીવાર સર્વ બળથી રણભૂમિના આગણમાં આવ્યા, એટલે યમરાજના દાતની જેમ સ્ફુરસ્યમાન અસ્ત્રોથી મહાભય કર અને અકાળે પ્રલયકાળના સર્વર્ત્ત મેઘની જેવો મોટો સન્ધ્યામ પ્રવર્ત્યો મધ્યાહ્ન કાળના તાપથી તપેલા વરાહોવડે તળાવડીની જેમ ક્રોધ પામેલા રાક્ષસોએ વાનરોની મેનાને ક્ષોભ પમાડ્યો પોતાની બધી સેના લગનપ્રાય થયેલી ભેદને બીજા શરીરમાં યોગીઓ પ્રવેશ કરે તેમ સુગ્રીવ વિગેરે પરાક્રમી વીરોએ રાક્ષસોની સેનામાં પ્રવેશ કર્યો, એટલે ગાંડડી સર્પોની જેમ અને બળથી કાચા ઘડાની જેમ કપીશ્વરોથી આક્રાંત થયેલા સર્વ રાક્ષસો પરાલવ પામી ગયા રાક્ષસોનો લગ થતો ભેદને રાવણ પોતે જ ક્રોધ કરીને પોતાના મોટા રથના પ્રચારથી બાણે પૃથ્વી ફાડી નાખતો હોય તેમ ચાલ્યો દાવાનળની જેમ વેગથી પ્રસરતા તે રાવણની આગળ કંપિવીરોમાંથી કોઈ એક ક્ષણવાર પણ ટકી શક્યો નહી, તેથી તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને ચાલેલા રામને વિનયથી નિવેધીને વિલીખણે આવી રાવણને રૂધો તેને ભેદને રાવણ બોલ્યો કે “ અરે વિલીખણ ! તું કોને આશ્રયે ગયો છે કે જેણે આ રણવિષે ક્રોધ પામેલા મારા સુખમાં પ્રથમ આસની પેઠે તને નાખી દીધો ! શીકારી જેમ હુક્કર ઉપર શ્વાનને મોકલે તેમ તને મારી ઉપર મોકલતા તે આત્મરક્ષા કરનાર રામે ઘણા સારો વિચાર કર્યો લાગે છે ! હે વત્સ ! અદ્યાપિ તારી ઉપર મારૂ વાતસલ્ય છે, માટે તું સંત્વર ચાલ્યો ના આજે હું એ રામલક્ષ્મણને સૈન્યસહિત મારી નાખીશ, તેથી તે મરનારાઓની

(૧૧૮) સુશ્રીવ તથા બામઠહનું નાગપાશથી બંધાવું હતુમાનનો છૂટકારો પર્વ ૭ સુ.

પોતાનો ભાઈ કુલકર્ણ મૂર્ચ્છિત થતા બ્રહ્મચરિયો બચકર અખવાળે રાવણ બાણે પ્રત્યક્ષ ધમરાજ હોય તેમ ક્રોધથી રણભૂમિ તરફ આદ્યો. તે સમયે ઉદ્ભવિતે આનો નમન કરીને કહ્યું કે— 'હે પિતા ! તમે રણભૂમિમાં આવતા તમારી સાથે ધન, વસ્તુ, કુવેર કે ઉદ્ર પણ ઉભા રહી ન શકે તો પછી આ વાનર તો શી રીતે ઉભા રહે ? માટે હે દેવ ! હમણા તમે રહેવા થોડું પોતે જ જમને મસલાને મુદિવડે હણે તેમ તેઓને હવે નાંખીશ. આવી રીતે કહી રાવણને નિવેશીને મહામાની ઉદ્ભવિત મોટું પરાક્રમ બતાવતો કપિસેન્યના પંડે તે પરાક્રમી વીર આવતા જેમ દેહકાળો સર્વનો અવેશ થતાં સરોવરને છોડી કે તેમ કપિઓએ રણભૂમિને છોડી હીમી વાનરોને ત્રાસ પામતાં એમને ઉદ્ભવિત બોલ્યો કે— 'જરે વાનરો ! ઉભા રહે, ઉભા રહે, હું મુઠ્ઠા નહિ કરનારને હણનારો નથી. હું રાવણપુત્ર છું, માટેતિ અને સુશ્રીવ ક્યા છે ? અથવા તેમનાથી સર્વ, પણ પેલા યતુભાવ ધરાવનારા રામ અને લક્ષ્મણ ક્યાં છે ? ' આ પ્રમાણે બર્ચથી બોલતાં અને રોષથી રાતા નેત્રવાળા ઉદ્ભવિતને સુશ્રીવે મુઠ્ઠા કરવા માટે બોલાવ્યો અને આપાદસાથે આપાદની જેમ બામઠહ ઉદ્ભવિતના નાના ભાઈ મેઘવાહનની સાથે મુઠ્ઠા કરવાનો આરંભ કર્યો. ત્રણ દોકને બચકર એવા તેઓ બાણે આર દિગ્ગજો કે આર સાગર હોય તેમ પરસ્પર અજાણતા સતા શોભતા લાગ્યા તેમના રમીના અમનાગમનથી પૃથ્વી કપાયમાન થઈ, પર્વતો ઢોલી ગયા અને મહાસાગર પણ ફોલ પામી ગયો. અતિ હસ્તલાભવતાવાળા અને જનાકુલપણે મુઠ્ઠા કરનારા તેઓના ધનુષ્યનું આકર્ષણ અને બાણનો શોભ તેના મધ્યમાં વખતનું કંઈ પણ અતર બલવામાં આવતું નહોતું તેઓએ લોકમય થયોથી અને દેવતાપ્રિયિત અસ્રોથી ચિરકાળ મુઠ્ઠા કર્યું, પણ તેઓમાં કાંઈએ કાંઈનો વિચાર કર્યો નહિ. પછી ઉદ્ભવિત અને મેઘવાહને ક્રોધવટે બામઠહ અને સુશ્રીવની ઉપર અતિ ઉચ્ચ નાગપાશાત્ર નાખ્યાં. તેનાવટે તેઓ એવા બેધાઈ ગયા કે જેથી આસ હેવાને પણ સમર્થ રહ્યા નહિ. એ સમયે કુલકર્ણને પણ સજા આવી, એટલે તેણે તરકાળ ક્રોધથી હનુમાનની ઉપર મહાનો પ્રહાર કર્યો કે જેથી હનુમાન મૂર્ચ્છા પામીને પૃથ્વી પર પડી ગયો. પછી મુઠ્ઠાવટે કાંઈની જેમ તેણે તરકા નામ જેવી ભુજવટે તેને પકડીને કાપમા ઉપાડ્યો અને પાછો વળ્યો. તે વખતે વિશ્વીશ્વે રામજકને કહ્યું કે— 'હે સ્વામી ! આ બન્ને વીર ? તમારી સેનામાં અતિ બલવાન અને વહનમા નેત્રની જેમ સારૂપ છે તેઓને રાવણના પુત્ર ઉદ્ભવિતે અને મેઘવાહને નાગપાશથી બાંધી હીંચા છે, પરંતુ જ્યાંસુધીમાં તેઓ તેમને લકષ્યા ન લઈ બલ ત્યાંસુધીમાં હું જમને તેમને છોડાવી લાવું જગી કે રાપતિ ! કુલકર્ણે હનુમાનને પોતાની મોટી ભુજમા બાંધી હીંચેલ છે, તેથી તેને પણ લકાપુરીમા લઈ ગયા અગાઉ ઓઘાની લાવવાની જરૂર છે હે પ્રભુ ! સુશ્રીવ, બામઠહ અને હનુમાનવિતા આપણું બધું સૈન્ય વીરજરનું જ છે, માટે મને આજ આપો જેથી હું તેમને લઈ આવું ' આ પ્રમાણે વિશ્વીશ્વે કહેલા હતા તેવામા રણજતુર એવો અગાઉ વીર વેત્રથી દોડી કુલકર્ણ સાથે આસેપથી મુઠ્ઠા કરવા લાગ્યો. કોપાધાણથી કુલકર્ણે પોતાનો કાલ ઉઠા કર્યો એટલે માટેતિ વીર પાંજરામાંથી પછીની જેમ તેના ભુજપાશમાંથી ઉડીને નીકળી ગયો. પછી બામઠહ અને સુશ્રીવને

સર્ગ ૭ મો. રાવણે મૂકેલી શક્તિના પ્રહારથી લક્ષ્મણને મૂર્છા રામનો વિલાપ (૧૨૧)

થતી તેમજ તદ તદ શબ્દ કરતી શક્તિને પ્રલયકાળના મેઘની વિદ્યુત્તૂલેખાની જેમ તેણે આકાશમાં ભમાડવા માડી તેને બેઠને દેવતાઓ આકાશમાંથી ખસી ગયા, સૈનિકોએ નેત્ર મીચી દીધા અને કોઈ પણ સ્વસ્થ થઈને ઉભા રહી શક્યા નહિ તે સમયે ગમે લક્ષ્મણને કહ્યું કે-‘આપણે અતિથિ એવો વિલીપણુ બે આ શક્તિવડે માર્યો જશે તો આ આશ્રિ-તનો ઘાત કરનાર આપણને ધિક્કાર છે !’ આવા રામના વચન સાલળીને મિત્રવત્સળ સૌમિત્રિ વિલીપણુની આગળ જઈ રાવણનો આક્ષેપ કરીને ઉભા રહ્યા ગરૂડપર બેઠેલા લક્ષ્મણને આગળ આવેલા બેઠે રાવણે કહ્યું કે-‘અરે લક્ષ્મણ ! આ શક્તિ મેં તને મારવા માટે તૈયાર કરી નથી, તેથી તું ખીનના મૃત્યુમા આઠો મર નહિ અથવા તું પણ મરી જા, કારણ કે તું પણ મારે મારવા યોગ્ય જ છે અને તારે આશ્રયે આવેલો આ વિલીપણુ રાક થઈને મારી આગળ ઉભો રહેલો છે’ આ પ્રમાણે કહીને રાવણે ઉત્પાત વળાના જેવી તે શક્તિ હાથમા ભમાડીને લક્ષ્મણની ઉપર નાખી લક્ષ્મણની ઉપર આવતી તે શક્તિની ઉપર સુગ્રીવ, હનુમાન, નલ, ભામડલ, વિરાધ અને ખીન વીરોએ પોતપોતાના અનેક પ્રકારના અસ્ત્રોથી તાકન કર્યું, પરંતુ ઉન્મત્ત હાથી જેમ અકુશની અવજા કરે તેમ સર્વ અસ્ત્રોના સમૂહની અવજા કરીને તે શક્તિ સમુદ્રમા વડવાનળની જેમ લક્ષ્મણના ઉરસ્થળ-ઉપર પડી. તેનાથી ભેદાઈને લક્ષ્મણ પૃથ્વીપર પડી ગયા અને તેમના સૈન્યમા આરે તરફ મોટો હાહાકાર વર્તી રહ્યો તત્કાળ રામને અત્યત ક્રોધ થઈ આવ્યો, તેથી પચાનન રથમાં બેસીને મારવાની ઇચ્છાએ રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા ધણુવારમા રાવણને રથવગરનો કરી દીધો, એટલે રાવણ વેગથી ખીન રથઉપર બેઠો જગતમા અદ્વૈત પરા-ક્રમવાળા રામે એ પ્રમાણે પાચ વાર તેનો રથ લાગી નાખીને રાવણને વિરથ કર્યો એ સમયે રાવણે વિચાર્યું કે-‘આ રામ પોતાનો બધુ લક્ષ્મણના સ્નેહથી સ્વયમેવ મરી જશે, તો મારે હમણા વ્યર્થ શમાટે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું ?’ આવો વિચાર કરીને રાવણ પાછો વળી લકામા આવ્યો અને આ બાણુ રામના શોકથી શોકાન્વિત થયો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો.

રાવણ નાસી ગયો એટલે રામ પાછા ફરીને લક્ષ્મણની પાસે આવ્યા ત્યાં તે લક્ષ્મણને મૂર્ચ્છિત બેઠને પૃથ્વીપર પડી ગયા. સુગ્રીવ વિગેરેએ આવીને રામની ઉપર અદન-જળથી સિંચન કર્યું એટલે તેમને સજા આવી પછી રામ લક્ષ્મણની પાસે બેસી રૂદન કરતા સતા આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા કે-“હે વત્સ ! તને શી પીડા થાય છે ? કહે, તે મૌન કેમ ધર્યું છે ? સજાથી પણ જણાવ અને તારા અગ્રબધુને ખુશી કર હે પ્રિયદર્શન વીર ! આ સુગ્રીવ વિગેરે તારા અનુચરો તારા મુખ સાચું બેઠે રહ્યા છે, તેમને વાણીથી કે દષ્ટિથી કેમ અનુચ્છિત કરતો નથી ? ‘રાવણ ગ્ણમાંથી જીવતો ગયો’ એવી લક્ષ્મણની જો તું ન બોલતો હોય તો બોલ, હું તારો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ અરે હુદય રાવણ ! ઉભો રહે, ઉભો રહે, તું ક્યા જાય છે ? તને થોડા વખતમા જ હું મહા(મૃત્યુ)માર્ગે મોકલાવી દઉં.” આ પ્રમાણે કહીને જેવા રામ ધનુષનુ આસ્ફાલન કરીને ઉભા થયા કે તરત જ સુગ્રીવે આવીને વિનયપૂર્વક કહ્યું કે-“હે સ્વામી ! આ રાત્રિ છે, નિશાચર રાવણ લકામા આવ્યો ગયો છે અને અમારા સ્વામી આ લક્ષ્મણ શક્તિના પ્રહારથી વિધુર થયેલા છે, માટે ધીરજ

જાદર તુ સંખ્યા પૂરનાર થા નહિ. તુ ખુશીથી સ્વસ્થાને આસ્યો જા. હજુ તારા પૃષ્ઠે મારો હાથ છે ” રાવણના આવા વચન સાંભળીને વિશીષણ બોલ્યો કે—“ જરે અહા ! ચમરાજની પેઠે ક્રોધ કરીને તારી ઉપર આવતા હતા, પણ મેં જ તેમને મિલ કરીને અટકાવે છે અને યુદ્ધને મિલે તને ભોધ કરવાને માટે હું અહીં આભ્યો છું, માટે હજુ પણ સીતાને છોડી દે, પ્રસન્ન મનને મારૂ વચન માન, જરે હથાનન ! હું મુલ્લતા ભયથી શક્ત્યતા હોભથી રામની પાસે આભ્યો નથી પણ માત્ર અપનાહના ભયથી જ આભ્યો તેથી જો તુ સીતાને પાછી અર્પણ કરી તે અપવાદ ટાળી નાખ તો હું રામને બિ વસ્ત્રજ તારો આશ્રય કરું ” તેના આવા વચન સાંભળીને રાવણ ક્રોધથી બોલ્યો—‘ કુર્બુદિ અને કાષર વિશીષણ ! શુ તુ અધાપિ મને બીજારવે છે ? મેં તો માત્ર જ હત્યાના ભયથી જ તને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું, બીજો કંઈ કેવું નહોતો ’ આવી રીતે જ રાવણે તરતજ ધનુષ્યનુ આસ્કાહન કર્યું વિશીષણ બોલ્યો—‘ મેં પણ જાતુહત્યાના ભય આ પ્રમાણે કહેલું છે, મારો પણ બીજો કંઈ કેવું નથી ’ જેમ કહી વિશીષણે ધનુષ્યનુ આસ્કાહન કર્યું પછી વિચિત્ર પ્રકારના અસ્રોને ખેલતા અને નિરતર વર્ષા તે બને બાણો આ ઉદ્વિત્તજ્યે મુદ્દ કરવાને પ્રવર્ત્યા.

તે વખતે ઉદ્વિત્ત, કુલકર્ણુ અને બીજા રાક્ષસા પણ બધે ચમરાજના ક્રોધ કે તેમ સ્વામીસક્રિતથી ત્યાં દોડી આવ્યા. કુલકર્ણુની સામે રામ, ઉદ્વિત્ત સામે હનુ સિંહજનની સામે નીલ, ધટોદર સામે દુર્ભર્ષ, દુર્ભર્ષ સામે સ્વલભ, શશુની સામે ની મય રાક્ષસની સામે અજદ, અદ્રનળની સામે રુદ્ર, વિઘ્નની સામે ચક્રોદરનો પુત્ર, દે. સામે ભામદહ, જન્મભાલીની સામે કીદર, કુલકર્ણુના પુત્ર કુલની સામે હનુમન, કુ. લીની સામે સુગ્રીવ, ધુમ્રાક્ષની સામે કુદ અને સારણ રાક્ષસની સામે વામીનો પુત્ર ન રસ્મિ—જેવી રીતે બીજા રાક્ષસોની સામે બીજા કપિઓ સમુદ્રમા મયરની સામે મયર જેમ ઉચ્ચે પ્રકારે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે ભયકરથી પણ ભયકર જેવું યુદ્ધ થયું ઉદ્વિત્તે ક્રોધ કરીને હનુમણની ઉપર તામસ અસ્ર મૂક્યું. યતુને તાપ કરનારા હનુ અગ્નિ જેમ મીલુતા પિ ને જાગી નાખે તેમ પવતાસવડે તે અસ્રને જાગી નાખ્યું. પ ક્રોધથી ઉદ્વિત્તઉપર હનુમણે નામપ્રથાસ્ર મૂક્યું. જેથી જળમા હનુની જેમ તટથી બેઠે તેમ તેનાથી ઉદ્વિત્ત બધાર્થ ગયો. નાગાસ્રથી જેના સર્વ અંગ રૂંધાયેલા છે જેવો ઉદ્વિત્ત વજની જેમ પૃથ્વીને ફાડી નાખતો નીચે પડ્યો, એટલે હનુમણની આજ્ઞાથી વિષ તેને ઉપાડીને રથમાં નાખ્યો અને કારામહના રક્ષકની જેમ સત્વર પોતાની ઇચ્છામા દ ગયો. રામે પણ નામપ્રથાથી કુલકર્ણુને બાપી લીધો અને રામની આજ્ઞાથી ભામદહ તે ઇચ્છામા લઈ ગયો. બીજા મેધવાહન વિગેરે ચોલાઓને રામના મુકાદા બાપી નાખી પોતાની ઇચ્છામા લઈ ગયા.

આ બનાવ જોઈ રાવણે ક્રોધ અને શોકથી આક્રુષ્ટ થઈ વિશીષણની ઉપર જ હનુની મૂગ જેવું ત્રિગૂણ નાંખ્યું. તેને હનુમણે પોતાના તીરણ બાણોથી કહીબમ જેમ અતરાણમાથી જ ક્યેકલુ વિશીષણ કરી નાંખ્યું. પછી વિગ્રવાર્ધી જેવા રાવણે મરણે આપેલી અમોઘવિજયા નામની શક્તિને હાથમાં લીધી, અને ધગ ધમ થઈને પ્રવર્તિ

સર્ગ ૭ મો રાવણે મૂકેલી શક્તિના પ્રહારથી લક્ષ્મણને મૂર્ચ્છા રામનો વિલાપ (૧૨૧)

થતી તેમજ તડ તડ શબ્દ કરતી શક્તિને પ્રલયકાળના મેઘની વિદ્યુત્તેજાની જેમ તેણે આકાશમાં ભ્રમીતવા માંડી તેને જોઈને દેવતાઓ આકાશમાંથી ખસી ગયા, સૈનિકોએ નેત્ર મીચી દીધાં અને કોઈ પણ સ્વસ્થ થઈને ઉભા રહી શક્યા નહિ તે સમયે રામે લક્ષ્મણને કહ્યું કે-‘ આપણો અતિથિ એવો વિલ્લીખણ જો આ શક્તિવડે માર્યો જશે તો આ આશ્રિ તનો ઘાત કરનાર આપણને ધિક્કાર છે ! ’ આવા રામના વચન સાંભળીને મિત્રવત્સળ સૌમિત્રિ વિલ્લીખણનો આગળ જઈ રાવણનો આક્ષેપ કરીને ઉભા રહ્યા જડપર બેઠેલા લક્ષ્મણને આગળ આવેલા જોઈ રાવણે કહ્યું કે-‘ અરે લક્ષ્મણ ! આ શક્તિ મેં તને મારવા માટે તૈયાર કરી નથી, તેથી તું ખીજના મૃત્યુમાં આઠો મર નહિ અથવા તું પણ મરી જા, કારણ કે તું પણ મારે મારવા યોગ્ય જ છે અને તારે આશ્રયે આવેલો આ વિલ્લીખણ શક થઈને મારી આગળ ઉભો રહેલો છે ’ આ પ્રમાણે કહીને રાવણે ઉત્પાત વજ્રના જેવી તે શક્તિ હાથમાં લેવાડીને લક્ષ્મણની ઉપર નાખી લક્ષ્મણની ઉપર આવતી તે શક્તિની ઉપર સુગ્રીવ, હનુમાન, નલ, લામડલ, વિરાધ અને ખીજ વીરોએ પોતપોતાના અનેક પ્રકારના અસ્ત્રોથી તાડન કર્યું, પરંતુ ઉન્મત્ત હાથી જેમ અકુશની અવજા કરે તેમ સર્વ અસ્ત્રોના સંમૂહની અવજા કરીને તે શક્તિ સંસુદ્રમાં વડવાનળની જેમ લક્ષ્મણના ઉરસ્થળ-ઉપર પડી. તેનાથી ભેદાઈને લક્ષ્મણ પૃથ્વીપર પડી ગયા અને તેમના સૈન્યમાં ચારે તરફ મોટો હાહાકાર વર્તી રહ્યો તત્કાળ રામને અત્યંત ક્રોધ થયી આવ્યો, તેથી પચાનન રથમાં બેસીને મારવાની ઇચ્છાએ રાવણની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા ક્ષણવારમાં રાવણને રથવગરનો કરી દીધો, એટલે રાવણ વેગથી ખીજ રથઉપર બેઠો જગતમાં અદ્વૈત પરા-ક્રમવાળા રામે જો પ્રમાણે પાંચ વાર તેનો રથ લાગી નાખીને રાવણને વિરથ કર્યો એ સમયે રાવણે વિચાર્યું કે-‘ આ રામ પોતાનો બધું લક્ષ્મણના સ્નેહથી સ્વયંમેવ મરી જશે, તો મારે હમણાં વ્યર્થ શામાટે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું ? ’ આવો વિચાર કરીને રાવણ પાછો વળી લાકામાં આવ્યો અને આ બાજુ રામના શોકથી શોકાન્વિત થયો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત પામી ગયો.

રાવણ નાસી ગયો એટલે રામ પાછા ફરીને લક્ષ્મણની પાસે આવ્યા ત્યાં તે લક્ષ્મણને મૂર્ચ્છિત જોઈને પૃથ્વીપર પડી ગયા. સુગ્રીવ વિગેરેએ આવીને રામની ઉપર અદન-જળથી સિંચન કર્યું એટલે તેમને સજા આવી. પછી રામ લક્ષ્મણની પાસે બેસી રૂદન કરતા સતા આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા કે-“ હે વત્સ ! તને શી પીડા થાય છે ? કહે, તે મૈન કેમ ધર્યું છે ? સજાથી પણ જાણવ અને તારા અજ્ઞાનને ખુશી કર હે પ્રિયદર્શન વીર ! આ સુગ્રીવ વિગેરે તારા અનુચરો તારા મુખ સામું જોઈ રહ્યા છે, તેમને વાણીથી કે દૃષ્ટિથી કેમ અનુબ્રહ્મિત કરતો નથી ? ’ રાવણ રણમાંથી છુવતો ગયો ’ એવી લક્ષ્મણની જો તું ન બોલતો હોય તો બોલ, હું તારો મનોરથ પૂર્ણ કરોશ અરે દુષ્ટ રાવણ ! ઉભો રહે, ઉભો રહે, તું કયા જાય છે ? તને થોડા વખતમાં જ હું મહા(મૃત્યુ)માર્ગે મોકલાવી દઉં.” આ પ્રમાણે કહીને જેવા રામ ધનુષતુ આસ્ફાલન કરીને ઉભા થયા કે તરત જ સુગ્રીવે આવીને વિનયપૂર્વક કહ્યું કે-“ હે સ્વામી ! આ રાત્રિ છે, નિશાચર રાવણ લાકામાં આદ્યો ગયો છે અને અમારા સ્વામી આ લક્ષ્મણ શક્તિના પ્રહારથી વિધુર થયેલા છે, માટે ધીરજ

(૧૨૨) રામ-લક્ષ્મણની રક્ષા માટે કિલ્લાની રચના. કુટુંબી માટે રાવણને વિલાપ. ૫૪૧ ૭ મુ

રાજો. હવે રાવણને હજારોએ જ બાળી દેયો; પરંતુ હમણાં તો લક્ષ્મણને બાંધત કરવાના ઉપાય ચિંતવો. ' ફરી પાછા રામ જોડ્યા કે—“બરે ! સીતું હરણ થયું અને અનુજ પડ્યું લક્ષ્મણ મરાયો, તથાપિ આ રામ હજી સુખી જીવતો રહેલો છે, તે કેમ સેકડા પ્રકારે વિદારણ થતો નથી ? હે મિત્ર સુગ્રીવ ! હે હનુમાન ! હે ભામદેવ ! હે નલ ! હે જાનક ! અને હે વિદાય વિજેરે સર્વ વીરો ! તમે હવે પોતપોતાના સ્થાનકે આજ્યા બાંધો. હે મિત્ર વિશીષણ ! તમને મેં જે કૃતાર્થ કર્યા નથી તે મારે સીતાના હરણથી અને લક્ષ્મણના વધથી પણ અધિક થોડાને માટે છે; તેથી હે જાનક ! કાલે પ્રાતઃકાળે તમારા જાણીતા વૈરિ જોવા રાવણને મારા બાધવ લક્ષ્મણને માર્ગે જતો તમે જોશો. પછી તમને કૃતાર્થ કરીને હું પણ મારા અનુજ જાનક લક્ષ્મણની પછવાડે જઈશ, કાલ્યુ કે લક્ષ્મણવિના મારે સીતા અને અસ્તિત્વા કામનાં છે ?” જોડેલે વિશીષણે કહ્યું કે—“હે પ્રભુ ! આવું અર્થે કેમ રાજો છો ? આ શક્તિથી હજારોએ પુરુષ એક રાત્રિ સુખી જીવે છે; મારે જ્યાં સુખી આ રાત્રિ નિર્જન થાય નહિ ત્યાં સુખીમાં મત્ર-તત્ર વિજેરેથી લક્ષ્મણના કાતનો પ્રતિકાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે. ' રામે તેમ કરવાને કમૂલ કહ્યું જોડેલે સુગ્રીવ વિજેરે કપિઓએ વિદ્યાના બળે રામ-લક્ષ્મણની આસપાસ ચાર-ચાર દારવાળા સાત કિલ્લા કરી દીધા. પછી પૂર્વ દિશાના દારઉપર અનુક્રમે સુગ્રીવ, હનુમાન, તાર, કુદ, હર્ષિમુખ, અવાલ અને જવથ રક્ષા, ઉત્તર દિશાના દારઉપર જાનક, કુર્મ, જાનક, મહેદ, વિદ્યગમ, મુખેણ અને અદ્વૈતિમ અનુક્રમે રક્ષા; પશ્ચિમ દિશાના દારઉપર નીલ, સમરશીલ, કુર્બર, મનમથ, જય, વિજય અને સુલવ રક્ષા અને દક્ષિણ દિશાના દારઉપર ભામદેવ, વિરાધ, જય, જુવનગિત, નજ, મદ અને વિશીષણ રક્ષા. રામ અને લક્ષ્મણને વચ્ચે રાખી સુગ્રીવવિજેરે રાજાઓ આત્મારામ હોય તેમ ઉભરીપણે બાંધત થઈને રહેવા લાગ્યા.

જે અવસરે કોઈએ જઈને સીતાને કહ્યું કે—‘ રાવણની શક્તિથી લક્ષ્મણ મરાયા છે અને ભાઈના સ્નેહને લીધે રામજનક પણ પ્રાતઃકાળે મરણ પામશે. ’ વચ્ચે નિર્ધૈય જેવા તે બધાને જાનક સાક્ષી પવનથી હજારોએ સીતાની જેમ સીતા મૂર્છા પામીને પૃથ્વી ઉપર પડી જયા વિદ્યાધરીઓએ જળથી સ્નિગ્ધ કહ્યું જોડેલે સીતા સ્મૃતિતન થયા. પછી જોડા થઈને કુદણ સ્વ વિલાપ કરવા લાગ્યા કે—‘ હા જન્મ લક્ષ્મણ ! તમારા અવસાનને જોડેલા મુદ્દિને તમે ક્યા બાંધ્યા મયા ? તમારા વિના એક મુદ્દર્ત માર રહેવાને તે સમર્થ નથી હું મદભાગિણીને પ્રકાર છે કે જેને મારે મારા દેવ જેવા અપારી અને દિવરને આવું કદ પ્રાપ્ત થયું ! હે પૃથ્વી ! મારાપર પ્રસન્ન થા અને મારા પ્રવેશને મારે તું મેં બાંધે થઈ બા. ’ આ પ્રમાણે કુદણ સ્વરે વિલાપ કરતા સીતાને જોડેને એક કૃપાળુ વિલાપી અવસ્થાકિની વિલાપે જોડેને જોડી કે—‘ હે દેવી ! તમારા દિવર લક્ષ્મણ પ્રાતઃકાળે અગ્નિગમ થયો અને રામજનકમુદિત બની આવીને તમને આનંદ પમાડો તની આવી વાળી સાંભળીને સીતા સ્વસ્થ થયા અને વાકાપીની જમ સુપોષકની રાત્રે જોડા તથા જામન રક્ષા.

આ / લક્ષ્મણને માર્યો છે જેમ બળીને રાવણ રાજગાર દપ પામ્યો. રાજગાર પાછો પોતાના બા, પુત્ર, મિત્રો અને અધુઆન સમારીને રૂદન કરવા લાગ્યો—“ હા જન્મ કુભાર ! તું મારા બોલે આ માલ જતા હા પુત્ર મદગિત અને મિથાનન ! નમિ મારા

બીજા એ બાહુ જ હતા હા વત્સ જ બુમાલી વિગેરે વીરો ! તમે મારા રૂપાંતર એવા હતા અરે ! તમે ગળે દ્રોની જેમ પૂર્વે અપ્રાપ્ત એવા બધનને કેમ પ્રાપ્ત થયા ? ” એવી રીતે પોતાના બધુઓના નવીન નવીન સ્નેહના કારણોત્તુ વાર વાર સ્મરણ કરીને રાવણ વાર વાર મૂર્ચ્છા પામવા લાગ્યો અને રૂદન કરવા લાગ્યો.

તે સમયે રામના સૈન્યમા પહેલા કોટના દક્ષિણદારના રક્ષક લામડલની પાસે આવીને કોઈ વિદ્યાધર કહેવા લાગ્યો કે-“ જો તમે રામના પૂરા હિતકારી હો તો મને રામના દર્શન કરાવો હું લક્ષ્મણના જીવવાનો ઉપાય કહીશ, કેમકે હું તમારો હિતકારી છું ’ તે સાંભળી તત્કાલ લામડલ તેને બુબ્બએ પકડી રામની પાસે લઈ ગયા, એટલે તેણે પ્રણામ કરી વિજ્ઞાસ કરી કે-“ હે સ્વામી ! સગીતપુરના રાજા શશિમડલનો પ્રતિચ દ્ર નામે હું પુત્ર છું મારો જન્મ સુપ્રભા રાણીની કુક્ષીથી થયેલો છે એક વખતે હું સ્ત્રીસહિત કોડા કરવાને માટે આકાશમાર્ગે જતો હતો તેવામા સહસ્રવિજય નામના વિદ્યાધર મને જોયો તેણે સ્ત્રીસખથી પૈરથી મારી સાથે ચિરકાળ સુદ કર્યું પ્રાંતે ચડવા શક્તિ મારીને મને તેણે પૃથ્વીપર પાડી નાખ્યો તે વખતે અયોધ્યાપુરીના માહે દ્રોહ્ય નામના ઉદ્યાનમા મને પૃથ્વીપર આળોટતો તમારા કૃપાળુ બધુ ભરતે જોયો, એટલે તત્કાળ તેમણે કોષકે સુગંધી જળથી મને સિંચન કર્યું, તેથી પરજુડમાંથી ચોર નીકળે તેમ મારા શરીરમાંથી તે શક્તિ બહાર નીકળી ગઈ અને સઘ મારો ધા પણ રૂઝાઈ ગયો. મે આશ્ચર્ય પામીને એ સુગંધી જળનું માહાત્મ્ય તમારા અનુજ બધુને પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યા કે-“ એક વખતે વિંદ્ય નામનો સાર્થવાહ ગજપુરથી અહીં આવ્યો તેની સાથે એક પાડો હતો તે અતિભારથી માર્ગમા તૂટી પડ્યો નગરના લોકો તેના મસ્તકપર પગ મૂકીને ચાલવા લાગ્યા ઉપદ્રવથી પીડાતો તે પાડો મૃત્યુ પામ્યો અને અકામનિર્જ્જ્વાના ચોગથી સ્થેત કરે નગરનો રાજા પવનપુત્રકે નામે વાયુકુમાર દેવ થયો અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વે થયેલું પોતાનું કષ્ટકારી મૃત્યુ બાણી તેને કોપ ચડ્યો તેથી તેણે મારા નગરમા અને દેશમા વિવિધ જાતના વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન કર્યા, પરંતુ એક દ્રોણમેઘ નામનો રાજા મારો મામો હતો તે મારી ભૂમિમા રહેતો હતો છતા તેના દેશમા કે ગૃહમા વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો નહિ, તેથી મે વ્યાધિ નહિ થવાનું તેમને કારણ પૂછ્યું એટલે દ્રોણમેઘે કહ્યું કે-‘ મારી મિત્ર કરા નામે રાણી પૂર્વે ચોગથી અત્યંત પીડાતી હતી અન્યદા તેને ગર્ભ રહ્યો તેના પ્રભાવથી તે વ્યાધિમુક્ત થઈ ગઈ અનુક્રમે વિશલ્યા નામે એક પુત્રીને તેણે જન્મ આપ્યો અન્યદા તમારા દેશની જેમ મારા દેશમા પણ વ્યાધિનો ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન થતા તે વિશલ્યાના સ્નાનજળથી સિંચન કરતા લોકો નિગેળી થઈ ગયા એકદા સત્યભૂતિ નામે ચારણ-સુનિને મે તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે તેમણે વિશલ્યાના પૂર્વજન્મના તપનું એ ફળ છે એમ કહ્યું વળી વિશેષમા કહ્યું કે-‘ આ વિશલ્યાના સ્નાનજળથી ધણનું સરોહલું, શલ્યનો અપહાર અને વ્યાધિનો ક્ષય થશે, તેમજ રામના અનુજ બધુ લક્ષ્મણ તેના પતિ થશે ’ તે સુનિની વાણીથી, સમ્યગ્ જ્ઞાનથી અને અનુભવથી પણ તે વિશલ્યાના સ્નાનજળના પ્રભાવ વિષે મને નિશ્ચય થયેલો છે ’ આ પ્રમાણે કહીને માગ મામા દ્રોણમેઘે મને વિશલ્યાના

સ્નાનનું જળ અર્પણ કર્યું, જેના સિંચનથી મારી શુભિ પશુ નિરોગી થઇ ગઇ તે જ સ્નાનજલથી મે તમને સિંચન કર્યું, જેથી તમે શક્તિશાસ્ત્રસદિત થઇ ગયા તેમજ ક્ષણવારમાં તમારા મધુ પશુ રૂઝાઇ ગયા.' આ પ્રમાણે મને અને ભસ્તને તેની ખાત્રી થયેલી છે, માટે પ્રાતઃકાળ થયા અગાઉ તે વિશ્વસ્થાનું સ્નાનજળ લાવે. હવે સત્વર ઉતાવળ કરો. પ્રાતઃકાળ થઇ જશે તો પછી શું કરી શકશો ? શકત નીજાઇ ગયા પછી જાણેશ શું કરી શકશે ? ”

તે સાંભળી રામે વિશ્વસ્થાનું સ્નાનજળ લાવવાને માટે જામડલ, હનુમાન અને જાજ હને સત્વર ભસ્તની પાસે જવા આજ્ઞા કરી. તેઓ પવનની જેવા વેગથી વિમાનમાં બેસીને અયોધ્યામાં આવી પહોંચ્યા. રાજમહેલની ઉપર ભસ્તને મુતેલા બેઠા ભસ્તને જવાડવા માટે તેઓએ આદાશમાં રહી યાચન કરવા માંડ્યું “ રાજકાર્ય માટે કોઇ પશુ ઉપાયથી રાજાઓને ઉઠાડવા બેઠાએ ” યાચનના સ્વરથી ભસ્ત બગી ગયા એટલે પોતાની પાસે નમસ્કાર કરતા જામડલ વિગેરેને ડીકા અકસ્માત રાત્રિએ આવવાનું કારણ પૂછવાથી તેમણે પોતાનું કાર્ત્ત્વ જણાવ્યું “ આસ જનની આગળ આસ જનને કંઇ છુપુ રાખવાનું હોતુ નથી. ” પછી ‘ મારા ભાઈ જવાથી જ તે કાર્ત્ત્વ સિદ્ધ થશે ’ એવું ધારીને ભસ્ત તેમના વિમાનમાં બેસી ઠોતુક-મજલ નગરે આવ્યા. ત્યાં ભસ્તે કોણમેધની પાસે વિશ્વસ્થાની માગણી કરી, એટલે તેણે એક હબ્બર બીજા કન્યાઓસદિત લક્ષમણસાથે વિવાહ કરીને વિશ્વસ્થાને આપી. પછી જામડલ વિગેરે ઘણા ઉતાવળા થઇ ભસ્તને અયોધ્યામાં મૂકીને પશ્ચિમસદિત વિશ્વસ્થાને સાથે લઇ રામપાસે પહોંચ્યા. પ્રભવસિત દીપકવાળા વિમાનમાં બેસીને આવતા જામડલને એમને સર્વ ક્ષણવાર તો સૂર્યોદયના બ્રમથી ભય પામી ગયા, જોવામાં તો જામડલે જાણીને વિશ્વસ્થાને લક્ષમણની પાસે મૂકી. તેણે લક્ષમણને કસ્પર્શ કર્યો એટલે તત્કાળ યદિમાંથી સર્પિણી છટકીને નીકળે તેમ લક્ષમણના શરીરમાંથી મહાશક્તિ બહાર નીકળી. તે વખતે બાજ પછી જેમ ચઢીને પકડે તેમ આકાશમાં ઉછળતી એ શક્તિને હનુમાને છલગ મારીને પકડી લીધી. શક્તિ બોલી કે-“ હું રેવતારૂપી છું, મારો આમાં કંઇ પશુ રોપ નથી, હું પ્રગ્નપ્તિ વિધાની બેન છું અને ધસ્તેરે મને રાવણને આપેલી છે વિશ્વસ્થાના પૂર્વભવના વપતેજને સહન કરવાને હું અસમર્થ છું તેથી હું આલી બાઉ છું સેવકની જેમ હું નિર પરાધી છું; માટે મને ઓડી મૂકો. ” આ પ્રમાણે શક્તિના કહેવાથી વીર હનુમાને તેને ઓડી મૂકી ઓડતાં માત્રમાં જ તે શક્તિ બાણે લલ્લ પામી હોય તેમ અતર્ધાન થઇ બધ વિશ્વસ્થાએ ફરીવાર લક્ષમણને કસ્પર્શ કર્યો અને હળવે હળવે યેાદ્યીર્જનકનનું વિદેપન કર્યું તત્કાળ મધુ રૂઝાઇ જવાથી લક્ષમણ નિદ્રામાંથી ઉઠ્યા હોય તેમ બેઠા થયા. રામભદ્રે હર્ષામુ વર્ણવતાં પોતાના અનુભવજીને આશ્ચર્યન કર્યું પછી રામે વિશ્વસ્થાનો સર્વ વૃત્તાવ લક્ષમણને જણાવ્યો અને તેના સ્નાનજળનું પોતાના અને પારકા-સર્વ ધવાયેલા સૈનિકોની ઉપર અભિસિંચન કર્યું પછી રામની આજ્ઞાથી તે જ વખતે એક હબ્બર કન્યાસદિત વિશ્વસ્થાને લક્ષમણ વિધિપૂર્વક પરણ્યા. વિધાધરોએ લક્ષમણના નવીન ઇવનનો અને વિધા હનો ઉત્સાહપૂર્વક જતને આશ્ચર્યકારી ઉત્સવ કર્યો.

લક્ષમણ સંતુષ્ટ થયા એવા જાજર જાતભીકારા પાસેથી સાંભળીને રાવણ પોતાના ઉત્તમ મંત્રીઓની સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો. રાવણ બોલ્યો કે-“ મારો એવો

ભાવ હતો કે મારી શક્તિથી ઘાયલ થયેલો લક્ષ્મણ પ્રાતઃકાળે મરણ પામશે તેની પછ-
વાડે તેના સ્નેહથી પીડિત રામ પણ મરી જશે પછી કપિઓ સર્વે નાસીને આદ્યા
જશે અને કુલકર્ણુ, ઈદ્રજિત વિગેરે મારા બધુ અને પુત્રો સ્વયંમેવ મારી પાસે આવશે,
પણ અત્યારે દૈવની વિચિત્રતાથી લક્ષ્મણ તો સજીવન થયો, માટે હવે કુલકર્ણુ વિગેરેને
મારે શી રીતે છોડાવવા ? ” મત્રીઓ જોડ્યા કે—“ સીતાને છોડ્યા વગર કુલકર્ણુ
વિગેરે વીરોનો છુટકારો થશે નહિ, પણ ઉલટું અશિવ થશે હે સ્વામી ! આટલા વીરો તો
આદ્યા ગયા તે ગયા, પણ હવે તો આપણા કુળની રક્ષા કરો તેમા રામનો અનુનય
કર્તા સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી ” આવા મત્રીઓના વચન રાવણને રૂચ્યા નહિ,
તેથી તેમની અવજ્ઞા કરીને સામંત નામના દૂતને આજ્ઞા કરી કે—‘ રામની પાસે જઈ
સામ, હામ અને દડપૂર્વક તેને સમજાવી આવ ’ દૂત રામની છાવણીમાં આવ્યો અને
દ્વારપાળને વિરૂપિ કરવાવડે અદર પ્રવેશ કરીને સુગ્રીવાદિકથી વીંટાયેલા રામને નમસ્કાર
કરી ધીર વાણીથી આ પ્રમાણે જોડ્યો—“ મહારાજા રાવણે કહેવરાવ્યું છે કે મારા બ-
ધુવર્ગને છોડી મૂકો, સીતા મને આપવાને સમત થાઓ અને માફ અર્ધ રાજ્ય અહણ
કરો હું તમને ત્રણ હજાર કન્યા આપીશ એટલાથી સતોષ માનો, નહિ તો પછી તમારૂં
આ સર્વ સૈન્ય અને જીવિત કાષ્ટ પણ રહેવાનું નથી ” પદ્મનાભ (રામ) જોડ્યા કે—‘ મારે
રાજ્યસંપત્તિનું પ્રયોજન નથી તેમજ બીજી સ્ત્રીઓનું કે મોટા લોગનું પણ પ્રયોજન
નથી, માત્ર જો રાવણ સીતાને પૂજન કરીને અહીં મોકલશે, તો હું તેના બધુ અને પુત્રોને
છોડી મૂકીશ, અન્યથા છોડીશ નહિ ’ સામત જોડ્યો—“ હે રામભદ્ર ! તમને આ પ્રમાણે
કરવું યુક્ત નથી માત્ર એક સ્ત્રીને માટે પ્રાણસંશયમા શા સાફ પડો છો ? રાવણે હલેલ
લક્ષ્મણ એક વાર સજીવન થયા, પણ હવે ફરીવાર તે લક્ષ્મણ, તમે અને આ વાનરો શી રીતે
જીવી શકશો ? એકલો રાવણ આ બધા વિશ્વને હણવાને સમર્થ છે, માટે તેનું વચન સર્વથા
માન્ય કરવું જોઈએ ન માનો તો તેનું પરિણામ વિચારો ” સામતના આવા વચન સાંભળી
લક્ષ્મણ ક્રોધથી જોલી ઉઠ્યા—“ અરે અધમ દૂત ! હવે સુધી રાવણ પોતાની અને બીજાની
શક્તિને જાણતો નથી તેનો સર્વ પરિવાર હણાયો અને બધાયો, માત્ર તેની સ્ત્રીઓ જ
અવશેષ રહી, તથાપિ તે હવે સુધી સ્વસુખે પોતાનું પરાક્રમ બતાવ્યા કરે છે તે તેની
કેવી ધીંઠતા ! એક મૂળરૂપ મુશળ અવશેષ રહેલું હોય, અને અશેષ જટા (શાખા)
છેદાયેલી હોય તેવા વડવૃક્ષની જેમ તે રાવણ હવે એક જગે રહેલો છે, તો તે હવે
કેટલીવાર રહી શકશે ? માટે હવે તું સત્વર જા અને રાવણને સુદ્ધ કરવા માટે મોકલ
તેને મારવાને મારો જુજ તૈયાર થઈ રહેલો છે ” આ પ્રમાણે લક્ષ્મણે આદેશ કર્યો એટલે
તેના ઉત્તરમા સામત જોડવા જતો હતો તેવામા તો વાનરોએ ઉઠી ગળે પકડીને તેને
કાઢી મૂક્યો સામતે રામ અને લક્ષ્મણના બધા વચનો રાવણને કહ્યા પછી રાવણે મત્રીઓને
પૂછ્યું કે—‘ કહો હવે શું કરવું ? ’ મત્રીઓ જોડ્યા—“ હવે સીતાને અર્પણ કરવા તે જ
ઉચિત છે તમે વ્યતિરેક^૧ ફળ તો જોઈ લીધું હવે અન્વય^૨ ફળ જુઓ અન્વય અને
વ્યતિરેકથી સર્વ કાર્યની પરીક્ષા થાય છે, માટે હે રાજા ! તમે એકલા વ્યતિરેકમા જ કેમ

લાગ્યા રહે છે ? જવાબ તમારા પ્રશ્ન બહુઓ અને પુત્રો અક્ષત છે, તો શીતાને અર્પણ કરીને તેમની સાથે આ સંન્યસપત્તિવટે વૃદ્ધિ પામો ” મત્રીઓના મુખથી આ પ્રમાણેની શીતાના અર્પણની વાણી સાંભળીને બાલે મર્મમાં હણાયો હોય તેમ રાવણ અવરમાં બહુ જ દુઃખાયો અને ચિરકાળ સુખી સ્વયંભવ ચિંતન કરવા લાગ્યો પછી બહુરૂપા વિદ્યાને સાધવાને હૃદયમાં નિર્મલ કરી કથાકથા શાંતિનાથના ચૈત્યમાં ગયો શક્તિથી જેવું મુખ વિકાસ પામ્યું છે એવા રાવણે ઈંદ્રની જેમ જળકળપ્રાણોથી શી શાંતિનાથને સ્નાત્ર કર્યું, અને ગૈરશીર્ષકદનથી વિદેપન કરીને દિવ્ય પુષ્પોવટે પૂજ્ય કરી પછી શી શાંતિનાથની આ આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા માંડી.—

“દેવાધિદેવ, જગતના ત્રાતા અને પરમાત્મરૂપ સોળમાં તીર્થંકર શીશાંતિનાથ પ્રભુને મારા નમસ્કાર હો. આ સસારસમુદ્રથી તારનાર એવા હો શાંતિનાથ ભગવાન । સર્વાર્થસિદ્ધિના મત્રરૂપ તમારા નામને પણ વારંવાર નમસ્કાર છે હો પ્રભુ । જે તમારી અદ્વિતીય પૂજ્ય કરે છે તેઓના કાલમાં અણખિભા વિગેરે બાદે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે નેત્રાને ધન્ય છે કે જે પ્રતિદિન તમારું ઈર્ષન કરે છે તેનાથી પણ તે હૃદયને ધન્ય છે કે જે નેત્રના એવેલા તમને ધારણ કરી રાખે છે હો દેવ । તમારા અસ્પૃશ્યતાથી પણ પ્રાણી નિર્મળ થાય છે શું કૃપણવેદી રસથી લોડુ પણ સુવર્ણ નથી થઈ ? હો પ્રભુ । તમારા અસ્પૃશ્યતામાં પ્રણામથી અને તમારી સામે નિત્ય ભૂમિપર આપાદવાથી મારા લલાટઉપર તમારાં હિરણ્યની પક્ષિત ચુગાસવિદ્યારૂપ કાળો હો પ્રભુ । તમને ઉપહાર કરતાં પુષ્પપ્રભાવિક ખાંડાવડે સદા મારી સંન્યસપત્તિરૂપ વેલીટુ ફળ અને પ્રાપ્ત થાશે હો જગદગતિ । તમને વારંવાર જે જ પ્રાર્થના કરું છું કે મને ભવોભવમાં તમારી અત્યંત ભક્તિ પ્રાપ્ત થાશે ”

આ પ્રમાણે શી શાંતિનાથની સ્તુતિ કરીને અક્ષમાળાને ધારણ કરનારા રાવણે પ્રભુની સામે સ્તનચિહ્નપર બેસીને તે વિવાસાધવાને આરભ કર્યો । મહોદરીએ જમદગ નામના ક્રોધપાળને કહ્યું કે “ સર્વ નમસ્કરણ બાદ દિવસ સુખી જૈનધર્મમાં તત્પર રહે જેમ કહે અને જે જેવું નહિ કરે તેનો વધ કરવામાં આવશે આ પ્રમાણે લઠાપુત્રીમાં પડક વ્રજકન્ય મહોદરીના આદેશથી ક્રોધપાળે તે પ્રમાણે બાળી લઠાનગરીમાં પડક વ્રજકન્યને આધારણ કરાવી. આ બગર બાવળીદાસને બાળીને સુખીવને કહી સુખીવે રામભક્તને કહ્યું કે— હો પ્રભુ । બ્યાંસુખી રાવણ બહુરૂપા વિવાસા સામે નહિ ત્યાં સુખીમાં તેને સાધ્ય કરી લેવો સાથે છે, કેમકે ત્યાંસુખી જ તે સાધ્ય છે રામે કહીને કહ્યું કે—“ધ્યાનપરચય અને શાંત રાવણને હું શી રીતે મદ્ય કરું ? હું તેના જેવો છું નથી ” રામનાં આવાં વચન સાંભળી તેનાથી છાતા અજક વિગેરે કપિનીશ શાંતિનાથના ચૈત્યમાં રહેલા લલાટપતિને વિવાધી બ્રહ્મ કરવાને માટે ત્યાં ગયા. તેઓએ ઉચ્છ્રાજલપણે તેને વિવિધ પ્રકારના ઉપસર્ગો કર્યા, તથાપિ રાવણ જરા પણ ધ્યાનથી સહિત થયો નહિ. અજકે કહ્યું કે—“અરે રાવણ ! તે ચરણરહિત મર્ધ રામથી ભય પામીને આ શું પાખડ આરબ્ય છે ? તે અમારા સ્વામીની પદાધ્યા મહાસતી શીતાનું હરણ કર્યું છે અને અમે તો આ વારી પત્ની મહોદરીનું વારી નબરે જ હરણ કરીએ છીએ આ પ્રમાણે કહીને ઘણા શાપવાળા તેણે અનાથ ઈંદ્રાદીની જેમ કંવરજરે ફાલ કરવી મહોદરીને કેશવટે બેસી, તથાપિ ધ્યાનમાં લીન

થયેલા રાવણે તેની સામુ પણ જોયું નહિ. તે સમયે આકાશને પ્રકાશિત કરતી ગહુરૂપા વિદ્યા પ્રગટ થઈ. વિદ્યા બોલી-‘ અરે રાવણ ! હું તને સિદ્ધ થઈ છું, કહે હવે શું કાર્ય કરે ? હું ગધુ વિશ્વ પણ તારે વશ કરી આપી શકું તો પછી આ રામભદ્ર અને લક્ષ્મણ તો કોણ માત્ર છે ? ’ રાવણે કહ્યું કે-‘ હે વિદ્યા ! તારાથી સર્વ વાત સિદ્ધ થાય તેમ છે, પણ જે કાળે હું સ્મરણ કરું તે વખતે તું આવજે, હાલ તો સ્વસ્થાને જા’ પછી તેનું કહેલું લક્ષ્મણ લઈને વિદ્યા અતર્ધાન થઈ ગઈ અને સર્વ વાનરો પવનની જેમ ઉડીને પોતાની છાવણીમાં આવ્યા.

રાવણે મદોદરી અને અગદનો સર્વ વૃત્તાંત સાંભળ્યો એટલે તત્કાળ તેણે અહંકાર-ગર્ભિત હુકાર શબ્દ કર્યો પછી સ્નાનભોજન કરીને તે દેવરમણ ઉદ્યાનમાં ગયો અને સીતાને કહ્યું-‘ અરે સુદરી ! મેં લાંબો વખત તારો અનુનય કર્યો, હવે નિયમભંગની ખીક છોડી દઈ, તારા પતિ અને દીયરને મારીને હું તારી સાથે જંગલકારે ફોડા કરીશ ’ આવી રાવણની વિષમ વાણી સાંભળીને રામની આશાની જેમ બનકી મૂર્ચ્છા ખાઈ ભૂમિપર પડ્યા થોડીવારે ક્ષિતિ સજ્ઞા મેળવીને સીતાએ અભિગ્રહ લીધો કે ‘ જો રામલક્ષ્મણનું મરણ થાય તો ત્યારથી મારે અનશન વ્રત હો ’ આવો સીતાનો અભિગ્રહ સાંભળી રાવણને વિચાર થયો કે “ આ સીતા રામની સાથે સ્વાભાવિક રહે છે, તો આની સાથે મારે રાગ કરવો તે સ્થળમાં કમળ રોપવા જેવું છે મેં વિભીષણની અવજા કરી તે સાફ કર્યું નથી વળી મેં મંત્રીઓનું અપમાન કર્યું છે અને મારા કુળને પણ કલકિત કર્યું છે, પરંતુ જો હવે અત્યારે હું આ સીતાને છોડી દઉં તો તે વિવેક ગણાશે નહિ, પણ ઉલટું ‘ રામથી દુખાઈને સીતાને આપી દીધી ’ એવો અપયશ પ્રાપ્ત થશે, માટે રામલક્ષ્મણને ખાધીને અહીં લઈ આવું અને પછી તેમને આ સીતા અર્પણ કરું તો તે કાર્ય ધર્મ અને યશ વધારનારૂં થશે ” આવો નિશ્ચય કરીને હુર્મદ રાવણ તે રાત્રિ નિર્ગમન કરીને પ્રાતઃકાળે અપશકુનોએ વાર્યા છતાં પણ યુદ્ધ કરવાને ત્યાંહો.

રામ અને રાવણના સૈન્યમાં ઉચ્ચ સુભટોની જીબના આસ્ફોટથી દિગ્ગજને ત્રાસ પમાડતું મોટું યુદ્ધ ફરીવાર પ્રવર્ત્યું. રૂને પવનની જેમ સર્વ રાક્ષસોને માર્ગમાંથી દૂર કરીને લક્ષ્મણ રાવણની ઉપર જ બાણ નાખવા લાગ્યા લક્ષ્મણનું પરાક્રમ જોઈ રાવણને પોતાના જયમાં આશંકા થઈ, તેથી તત્કાળ વિશ્વને લય કર એવી ગહુરૂપા વિદ્યાનું તેણે સ્મરણ કર્યું સ્મરણ કરતા જ તે વિદ્યા આવીને ઉભી રહી, એટલે તેનાવડે રાવણે તન્નજ મહાલય કર અનેક રૂપો વિકુર્ચ્યા ભૂમિ ઉપર, આકાશમાં, પૃથ્થ લાગે, અથ લાગે અને બન્ને પડોળે વિવિધ પ્રકારના આયુધોને વર્ષાવતા અનેક રાવણો લક્ષ્મણના જોવામાં આવ્યા લક્ષ્મણ એકલા છતાં જાણે તેટલાંરૂપે થયા હોય તેમ ગરૂડપર બેસીને ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થતા બાણોથી અનેક રાવણોને મારવા લાગ્યા વાસુદેવ લક્ષ્મણના બાણોથી રાવણ અકળાઈ ગયો, એટલે તેણે અર્ધચક્રીના ચિન્હરૂપ બળવત્યમાન ચક્રનું સ્મરણ કર્યું અંક પ્રગટ થતા જ રોષથી રાતા નેત્ર કરીને તે છેલ્લા ચક્રરૂપ શસ્ત્રને આકાશમાં લમાડીને તેણે લક્ષ્મણઉપર છોડ્યું તે ચક્ર લક્ષ્મણને પ્રદક્ષિણા કરીને ઉદયગિગિના શિખરઉપર સૂર્ય આવે તેમ લક્ષ્મણના જમણા હાથમાં આવીને રહ્યું એ પ્રમાણે જોઈને રાવણ ખેદ પામી ચિતામાં પડ્યો કે-

‘ મુનિનું વચન સત્થ થયું, તેમજ વિશીષણ વિગેરેના વિચારનો નિર્ણય પણ સત્થ થયો ! ’
 રાવણને ખેદયુક્ત ભેદ વિશીષણે કહ્યું— ‘ હે બ્રાતા ! જો છવવાની ઇચ્છા હોય તો હવે
 પણ સીતાને મૂકી દે. ’ રાવણે ક્રોધથી કહ્યું કે— ‘ મારે તે ચક્રની ચી જરૂર છે ! હું જોઈ મુદિ
 માત્રથી આ શત્રુને અને ચક્રને તત્કાળ હણી નાંખીશ. ’ આવા ઝવઝવ વચનો બોલનારા
 રાવણની છાતીને હૃદયમાં તત્કાળ તે ઘકથી જ કોળાના ફળની જેમ ફાટી નાખી. તે જ
 વખતે જ્યેષ્ઠ માસની કૃષ્ણ એકાદશીએ દિવસના પાછલા પહેરે રાવણ મૃત્યુ પામીને ક્ષમા
 નશ્વર થયો. તે સમયે આકાશમાં જ્યજ્જ્ય શબ્દ કરતા દેવતાઓએ હૃદયમાંની ઉપર પુષ્પની
 વૃદ્ધિ કરી અને જેમાં મોટા હર્ષથી ઉઠેલા કિલકિલ નાદવટે ભૂમિ અને અતરીક્ષ પૂર્વ
 થયેલું છે એવું કપિઓનું તાડવનૃત્ય થવા લાગ્યું.

इत्याचार्यभीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिच्छलाकापुराणचरिते महाकाव्ये सप्तमे
 वर्षणि रावणवधो नाम सप्तमसर्गः समाप्तः ॥ ७ ॥

સર્ગ ૮ મો

રામે કરેલો સીતાનો પરિત્યાગ

રાવણ મૃત્યુ પામ્યા પછી ક્ષતિના સ્નેહને વશ થયેલા વિશીષણે હવે ક્યાં નાટી
 જવું ! એવો ભયભાવ ધમને વિચાર કરતા રાક્ષસોને આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપ્યું કે—
 “ હે રાક્ષસવીરો ! આ રામ અને હૃદયમણ (પદ્મ અને નારાયણ) આકાશ બળદેવ અને
 વામુદેવ છે તેઓ યશસ્વ હોવાને યોગ્ય છે, માટે નિઃશક ધમને તેમને યશસ્વે બોલે. ”
 વિશીષણના આવાં વચનથી તેઓ રામ-હૃદયમણને યશસ્વે આબ્યા, એટલે પદે અને નારાયણે
 તેમના ઉપર પ્રસાદ કર્યો. વીર પુરૂષો પ્રભાવિપર સ્તબ્ધહિવાળા જ હોય છે.

હવે વિશીષણે મરણ પામેલા પોતાના બહુ રાવણને ભેદ શોધતા આવેશવટે મરણની
 ઇચ્છાથી પોતાની છરી જેવી. તે છરીપટી પોતાના ઉદરમાં લા કરત, ૫૨૮ ‘ હા બ્રાતા !
 હા બ્રાતા ’ એમ ઈશ્વા કેટલુસ્વરે રૂદન કરતા વિશીષણને રામે જોઈકમ પકડી લીધા. પછી
 મદોદરી વિગેરેની સાથે રાવણની સંગીતે રૂદન કરતા વિશીષણને રામહૃદયમણ સમભાવના
 લાગ્યા કે— ‘ હે વિશીષણ ! તમારા આવા પરાક્રમી બહુ રાવણને માટે કઈ પણ શોધ
 કરવો યોગ્ય નથી કે જેની સાથે સજામાં કરવામાં દેવતાઓ પણ ફરથી જ સહા પામતા
 હતા. આવી વીરવૃત્તિથી મૃત્યુ પામેલા તમારો બહુ ખરેખર કીર્તિનું પાત્ર થયો છે, માટે
 હવે તો તેનું ઉત્તરકાર્ય સારી રીતે કરો, રૂદન કરનાથી સર્જુ. ’ આ પ્રમાણે કહીને મહાકાવ્ય
 પદ્યનાસે (રામે) બંધન પામેલા કુલકર્જુ, ઈન્દ્રિયિત અને મેલવાહન વિગેરેને છોડી દીધા.
 પછી વિશીષણ, કુલકર્જુ ઈન્દ્રિયિત, મેલવાહન અને મદોદરીએ તેમજ બીજા સજાથીઓએ
 જોઈકા મળી અનુપાત કરવા કરતાં બોરીઈચ્છવના કાઠની ચિતા રચીને કર્પૂર તથા અગ્નિ-

સર્ગ ૮ મો રાવણના શબને અગ્નિસસ્કાર, ઇંદ્રજિત તથા મેઘવાહનના પૂર્વભવ (૧૨૬)

મિશ્ર પ્રબલિત અગ્નિથી રાવણના અગને અગ્નિસસ્કાર કયો રામે પદ્મસરોવરે આવી સ્નાન કરીને જરા ઉજળ એવા અશ્રુજળથી રાવણને જલાંબલિ આપી પછી મધુર વાણીથી બાણે અમૃત રસ વધાવતા હોય તેમ રામ લક્ષ્મણે કુલકર્ણુવિગેરેને આ પ્રમાણે કહ્યું કે— ‘હે વીરો ! પૂર્વની જેમ તમે તમારૂં રાજ્ય કરો, તમારી લક્ષ્મી અમારે બોધતી નથી, તમારૂં કુશળ થાઓ ’ આ પ્રમાણે રામના કહેવાથી એકસાથે શોક અને વિસ્મયને ધારણ કરતા કુલકર્ણુદિત ગર્ગ્ય સ્વરે બોલ્યા કે— ‘હે મહાબુજ ! અમારે, ઘણા મોટા એવા પણ આ રાજ્યની કાંઈ જરૂર નથી, અમે તો મોક્ષસામ્રાજ્યને સાધનારી દીક્ષા લઈશું ’

એવા સમયમા કુસુમાયુધ ઉદાનમા અપ્રમેયબલ નામે એક ચતુર્જાની મુનિ આવ્યા તેમને તે ઠેકાણે તે જ રાત્રિએ ઉત્તવળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું દેવતાઓએ આવી તેમના કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો પ્રાત કાળે રામ, લક્ષ્મણ અને કુલકર્ણુવિગેરેએ આવી તેમને વદના કરીને ધર્મ સાલબ્યો દેશનાને અતે ઇંદ્રજિત અને મેઘવાહને પરમ વૈરાગ્ય પામીને પોતાના પૂર્વભવ પૂછ્યા

મુનિ બોલ્યા—“ આ ભરતક્ષેત્રને વિષે કૌશાળી નગરીમા તમે પ્રથમ અને પશ્ચિમ નામે બે નિર્ધન બધુ હતો એક વખતે ભવદત્ત નામના મુનિપાસેથી ધર્મ સાલબીને તમે વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને કષાય શાત કરીને વિહાર કરવા લાગ્યા એક સમયે તે બન્ને મુનિ ફરતા ફરતા પાછા કૌશાળીમા આવ્યા ત્યાં વસતોત્સવમા ઈન્દુમુખી રાણીની સાથે કીડા કરતો ત્યાનો રાજા નદિઘોષ તેમના બેવામા આવ્યો તેને બોધ પશ્ચિમ મુનિએ એવું નિયાણું બાંધ્યું કે ‘આ તપસ્યા કરવાથી આવી કીડા કરનાર આ રાજા અને રાણીનો જ હું પુત્ર થાઉં’ બીજા સાધુઓએ ઘણા વાર્યા તો પણ તે આવા નિયાણાથી નિવૃત્ત થયા નહિ; તેથી મરણ પામીને તે પશ્ચિમ મુનિ રતિવર્દન નામે તેમના પુત્ર થયા અતુકંમે ધૌવનવચને પ્રાપ્ત થયેલો અને રાજા થયેલો રતિવર્દન પિતાની જેમ રમણીઓથી વીંટાળને વિવિધ પ્રકારની કીડા કરવા લાગ્યો પ્રથમ નામના મુનિ મૃત્યુ પામીને નિયાણુરહિત તપના બળથી પાંચમા કદમમા પરમર્થિક દેવ થયા અવધિજ્ઞાનથી પોતાના ભાઈ પશ્ચિમને કૌશાળી-નગરીમા રાજપણે ઉત્પન્ન થયેલો બાણી તેને બોધ કરવા માટે તે દેવ મુનિરૂપે ત્યાં આવ્યા રતિવર્દન રાજાએ તેને આસન આપ્યું, એટલે તેની ઉપર બેસીને પ્રાપ્તસૌહાર્દને^૧ લીધે તેણે તેનો અને પોતાનો પૂર્વભવ કહી સલાજાવ્યો તે સાલબી ભતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં રતિવર્દને સંસારથી વિરક્ત થઈ તત્કાળ દીક્ષા લીધી અને ત્યાથી મૃત્યુ પામીને તે પણ પ્રહ્લદવલોકમા દેવતા થયો ત્યાથી અયવીને તમે બન્ને ભાઈ મહાવિદેહક્ષેત્રમા વિષુદ્ધનગરને વિષે રાજરૂપે ભાઈ થયા અને દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને અચ્યુત દેવલોકમાં ગયા ત્યાથી અયવીને આ પ્રતિવાસુદેવ રાવણના ઇંદ્રજિત અને મેઘવાહન નામે તમે બે પુત્ર થયા છે. રતિવર્દનની માતા જે ઇન્દુમુખી હતી તે ભવબ્રમણ કરીને તમારા બન્નેની માતા આ મદોદરી થયેલી છે ”

આ પ્રમાણે પૂર્વજાવનો વૃત્તાત સામળીને કુલકર્ણ, ઇદ્રજિત, મેઘવાહન અને મદો-
દરીવિગેરેએ વરદાન મત મહાજુ કર્યું પછી રામે મુનિને નમસ્કાર કરી લક્ષ્મણ તથા
સુગ્રીવની સાથે ઇદ્રની જેમ મોટી સમૃદ્ધિથી લઠામાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે વિશ્વીવલ્લુ છઠી
દાસ્તી જેમ નમ્ર થઈ આજળ વ્યાહી રામને માર્ગ બતાવતો હતો અને વિદ્યાધરાની સ્ત્રીઓ
રામને મજાળ કરતી હતી. અનુક્રમે પુષ્પજિરિના મસ્તકઉપર આવેલા ઉદ્યાનમાં જતાં જેવા
હનુમાને કદા કતા તેવા જ સીતા રામના ભેવામાં આ મા. પોતાના આત્માને તે વખતે જ
જીવતો માનનારા રામે જાણે બીજું જીવિત હોય તેમ તે સીતાને લઈને પોતાના ઉત્સવમાં
ધારણ કર્યા તે વખતે હર્ષ પામેલા સિદ્ધ અને અધર્વોએ ‘આ મહાસતી સીતા જય પામે’
જેવો આકાશમાં હર્ષનાદ કર્યો. બાટા હર્ષના અસુખળથી જાણે તેમના બરણને ધોતા હોય તેમ
સીતાદેવીને લક્ષ્મણે હર્ષથી નમસ્કાર કર્યો. “મારી આશીષથી ચિષ્કાળ જીવે, ચિરકાળ આ
નક પામે અને ચિરકાળ વિજય મેળવે.” જેમ બોલતા સીતાએ લક્ષ્મણના મસ્તકનું આગ્રાજુ
કર્યું પછી જામડે સીતાને નમસ્કાર કર્યો જોટલે સીતાએ હર્ષથી મુનિવલ્લભના જેવી
(સદ્ગ) આશીષ આપીને તેને આનંદ પમાડ્યો. પછી સુગ્રીવ, વિશ્વીવલ્લુ, હનુમાન, અનંદ
અને બીજાઓએ આવી આવીને પોતપોતાનું નામ કહેવાપૂર્વક સીતાને પ્રણામ કર્યા.
રામવટે વિકાસ પામેલા સીતા જાણે કાળે પૂર્ણચંદ્રવટે વિકાસ પામેલી પોચણીની જેવા
શોભવા લાગ્યા. પછી સુગ્રીવવિગેરેથી પરવરેલા રામ સીતાની સાથે જીવનાલકાર નામના
હાથીઉપર બેસીને નાવજુના મંદિરમાં આબ્યા. ત્યાં હંબરો મહિસ્તલથી મુક્ત જેવા શ્રી
શાંતિનાથ પ્રભુના ચૈત્યમાં વડના કરવાની ઇચ્છાએ તેમણે પ્રવેશ કર્યો અને રામે લક્ષ્મણ
અને સીતાસાથે વિશ્વીવલ્લુ આપેલા પુષ્પાદિક ઉપસ્કરથી શ્રીશાંતિનાથની પૂજા કરી પછી
વિશ્વીવલ્લુની પ્રાર્થનાથી સીતા, લક્ષ્મણ અને સુગ્રીવાદિક પરિવારને લઈને રામ વિશ્વીવલ્લુને
ઘેર ગયા ત્યાં વિશ્વીવલ્લુને માન આપતા સતા રામે બધા પરિવારસાથે દેવાર્ચન, સ્નાન
અને ભોજનાદિ કર્યું પછી રામને સિદ્ધાસનપર બેસારી વિશ્વીવલ્લુ બે વસ્ત્ર ધારણ કરી
જાલિ લોડીને ઠક્કું કે—“હે સ્વામી ! આ રત્ન મુવલ્લુદિકના લઠાર, આ હાથી યોદ્ધા વિગેરે
સૈન્ય અને આ રાણસહીષ તમે પ્રદાન કરે. હું તમારો એક પામે છું તમારી આજ્ઞા
મેળવીને અમે તમને રાજ્યાભિષેક કરવા ઇચ્છીએ છીએ, માટે આ લઠાપુત્રીને પવિત્ર કરો
અને પ્રસન્ન થઈને મારા ઉપર પણ અનુબદ્ધ કરો.” ત્યારે રામ બોલ્યા કે—“હે મહારામા !
મૂર્દે આ લઠાનું રાજ્ય મેં તમને જ આપેલું છે, તે હમણાં ભક્તિથી મોકલ પામીને કેમ
ભૂલી ગયા ? આવી રીતે કહી તેની માગણીનો નિષેધ કરી, પોતાની પ્રતિજ્ઞાને પાળનારા
રામે પ્રસન્ન થઈને તે જ વખતે લઠાના રાજ્યઉપર વિશ્વીવલ્લુનો અભિષેક કર્યો. પછી ઇદ્ર
જેમ મુધર્મા સભામાં આવે તેમ રામ સીતા, લક્ષ્મણ અને સુગ્રીવાદિકથી પરવર્ધા સતા
રાવજુને ઘરે આબ્યા.

પછી પૂર્વ પરજુનાને કબૂલ કરેલી સિંહોદર વિગેરે રાજાની ઠંથાએને રામની આજ્ઞાથી
વિદ્યાધરા ત્યાં લાબ્યા અને પોતપોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે રામલક્ષ્મણ તે કુમારીઓને
જેમસ્તી સ્ત્રીઓથી ગીતમજાળ ગવાતે વિધિપૂર્વક પલ્લવા. સુગ્રીવાદિકથી સેવાતા રામલક્ષ્મણે
નિર્વિને ભોમ ભોમજવા લઠાનગરીમાં છ વર્ષ નિર્ભયન કર્યા. તે સમયમાં વિધ્વસથી

ઉપર ઈદ્રજિત અને મેઘવાહન સિદ્ધિપદને પામ્યા, તેથી ત્યાં મેઘરથ નામે તીર્થ થયું અને નર્મદા નદીમા કુલકર્ણુ સિદ્ધિ પામ્યા તેથી તે પૃષ્ઠરક્ષિત નામે તીર્થ થયું.

અહીં અયોધ્યામા રામલક્ષ્મણની માતાઓ પોતાના પુત્રોની વાર્તા પણ નહીં જાણવાથી ઘણી દુઃખી થઈ સતી રહેલી હતી, તેવામા અકસ્માત ધાતકીજી ડમાંથી નારદ ત્યાં આવી ચડ્યા તેણે લક્ષ્મણની નમ્ર એવી તે માતાઓને પૂછ્યું કે—‘તમે ચિંતાતુર કેમ છો?’ અપરાજિતા બોલ્યા કે—‘મારા પુત્ર રામ અને લક્ષ્મણ પિતાની આજ્ઞાથી મારી સ્તુષા’ સીતાને સાથે લઈને વનમા ગયા છે ત્યાં સીતાનું હૃદય થવાથી એ મહાભુજ પુત્રો લકામા ગયા ત્યાં સુદામા રાવણે શક્તિથી લક્ષ્મણને પ્રહાર કર્યો તે શક્તિનું શલ્ય દૂર કરવા વિગત્યાને ત્યાં લઈ ગયા ત્યારપછી વત્સ લક્ષ્મણ જીવ્યા કે શું થયું ? તે અમે જાણતા નથી ’ આ પ્રમાણે કહીને ‘ હા વત્સ ! ’ એમ કહી સ્વરે કહેતી અને સુમિત્રાને પણ રૌવરાવતી અપરાજિતા અત્યંત રૂદન કરવા લાગી નારદ બોલ્યા કે—‘તમે સ્વસ્થ થાઓ તમારા પુત્રની પાસે હું જઈશ અને તેઓને અહીં લઈ આવીશ ’ તેમની પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા લઈને નારદ લોકોપાસેથી ખખર મેળવી આકાશમાર્ગે આલતા લકામા રામની પાસે આવ્યા રામે સત્કાર કરીને નારદને પૂછ્યું કે—‘તમે કેમ પધાર્યા છો ? ’ એટલે તેમની માતાઓના હું ખતુ સર્વ વૃત્તાત નારદે તેઓને કહી સંભળાવ્યું, તેથી દુઃખ પામેલા રામે વિભીષણને કહ્યું કે—‘ તમારી લક્ષ્મણની માતાઓના દુઃખને પણ ભૂલી જઈને અમે અહીં ઘણા કાળ રહ્યા, પણ હવે હે મહાશય ! જ્યાં સુધી અમારા વિયોગદુઃખથી અમારી માતાઓ મૃત્યુ પામે નહિ ત્યાં સુધીમા અમે સત્વર ત્યાં જઈશું, માટે અમને અનુમતિ આપો ’ વિભીષણ નમસ્કાર કરીને બોલ્યા કે—‘ હે સ્વામી ! હવે માત્ર સોળ દિવસ અહીં રહો ત્યાં સુધીમા હું મારા કારીગરોથી અયોધ્યાપુરીને રમણીય બનાવી આપું ’ રામે ‘ તથાસ્તુ ’ એમ કહ્યું એટલે વિભીષણે પોતાના વિદ્યાધર કારીગરોને મોકલીને અયોધ્યાપુરીને સોળ દિવસમાં સ્વર્ગપુરી જેવી બનાવી દીધી રામે સત્કાર કરીને વિદાય કરેલા નારદ અયોધ્યામા આવ્યા અને તેમની માતાઓને પુત્રના આગમોત્સવના ખખર આપ્યા પછી સોળમે દિવસે જાણે શકે ને ઈશાનેદ્ર એકત્ર થયા હોય તેમ રામ અને લક્ષ્મણ સર્વ અતપુરસંહિત પુષ્પક વિમાનમા બેસીને અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા.

વિભીષણ, સુગ્રીવ અને લામહલ પ્રસુખ રાજાઓથી અનુસરાયેલા રામ ક્ષણવારમા અયોધ્યાપુરીપાસે આવ્યા પુષ્પક વિમાનમા બેસીને આવતા બંને ગંધુને દૂરથી જોઈને ભગ્ત શત્રુઘ્નની સાથે ગજેન્દ્રપર બેસી સામા આવ્યા ભરત નજીક આવ્યા એટલે ઇન્દ્રની આજ્ઞાથી પાલક વિમાનની જેમ રામની આજ્ઞાથી પુષ્પક વિમાન પૃથ્વીપર આવ્યું. પ્રથમ ભરત દૂરથી જ અનુજ બધુસાથે ગજેન્દ્રઉપરથી ઉતર્યા, એટલે ઉત્ક્રિષ્ટ એવા રામ લક્ષ્મણ પણ પુષ્પક વિમાનમાથી ઉતરી પડ્યા પછી પગમા પહેલા અને અશ્રુસંહિત લોચનવાળા ભરતને ઉભા કરી રામ તેમના મસ્તકપર વારવાર સુગંધ કરતા સંતા તેને આલિંગન દઈને મલ્યા અને ચરણમા આગોટતા શત્રુઘ્નને પણ ઉઠાડી પોતાના વસ્ત્રથી તેના શરીરને હુણી આલિંગન કર્યું ભરત ને શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણને નમ્યા, એટલે લક્ષ્મણે ભુજ પ્રસારીને

સખમધી ઝાઢ આદિ જન કહ્યું પછી રામ ત્રણે અનુજ બધુઓની સાથે પુષ્પક વિમાનમાં આરૂઢ થયા અને પુષ્પક વિમાનને ત્વરાથી અયોધ્યામાં પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપી. આઠાશમાં અને ભૂમિમાં વાજિત્રો વાજતે સતે રામ અને લક્ષ્મણે હૃદય સહિત પોતાની અયોધ્યાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે મિથને મધૂર જુએ તેમ ઉત્કંઠિત અને ઉન્મુખ થયેલા પુરજનો અનિમિષ નેત્રે રામલક્ષ્મણને જોવા લાગ્યા અને નિર્ભર સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. સ્થાને સ્થાને પુરીજનો સૂર્યની જેમ જેમને અર્ધ આપતા હતા જોવા અને પ્રસન્ન મુખવાળા રામલક્ષ્મણ અનુક્રમે પોતાના મહેલપાસે આબ્યા. કુદૃઢ જનતા હૃદયને જ્ઞાનદ આપનારા રામ લક્ષ્મણ સીતાની સાથે પુષ્પક વિમાનમાંથી ઉતરી આવુંગૃહમાં ગયા. બંને બાંધજોએ દેવી અપરાજિતાને અને બીજા માતાઓને નમસ્કાર કર્યા માતાઓએ આશીર્વાદ આપી પછી સીતા, વિશલ્લખવગેરેએ અપરાજિતાને અને બીજા સાસુઓને તેમના ઘરજુકમળમાં લલાટ મૂકી પ્રણામ કર્યા. જોટલે “ તમે પણ અમારી આશીર્વાદી અમારી માફક વીરપુત્રોને જ મ આપનારી થાઓ ’ એવી તેમણે વહુઓને આશીર્વાદ આપી. અપરાજિતા દેવી વારવાર હાથવટે લક્ષ્મણને સ્પર્શ કરતાં અને મસ્તકમાં ઘુલન કરવા માંડ્યા કે—“ કે વત્સ ! તારે ભાભે મને તમારા કર્શન થયા છે હું તો તમને હમણા જ ફરી વાર જન્મ્યા છો જોમ માતૃ હું કારણ કે તમે વિદેશ મન કરી વિજય મેળવીને આવ્યા છો. આ રામે અને સીતાએ તમારી સેવાથી જ વનવાસના અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો ઉઠાવન કર્યા છે ” ત્યારે લક્ષ્મણ બોલ્યા કે—“ કે માતા ! વનવાસમાં પિતાની જેમ આર્જવમુ રામે અને તમારી જેમ સીતાએ માફ લાલનપાલન કરેલું છે, તેથી હું તો વનમાં પણ મુખમાં જ રહેલો હતો. મારા સ્વેચ્છાભારી દુર્લ્લેખિતથી આર્જવમુ રામને દુઃખનોની સાથે વેર થયું અને તેથી જ સીતાનું હરણ થયું કે દેવી ! તે વિષે વધારે શું કહેવું ? પરંતુ કે માતા ! તમારી આશીર્વાદથી જ શત્રુરૂપ સાગરનું ઉદ્ધાવન કરીને પરિવાર-સહિત રામભાઈ કુશળતાપૂર્વક અહીં આવેલા છે ” આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ થયા પછી રામની આજ્ઞાએ એક પેદલરૂપે રહેલા ઈચ્છતા ભરતે હર્ષથી અયોધ્યા નગરીમાં મોટો ઉત્સવ કરાવ્યો.

અન્યકા ભરતે રામભાઈને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે—“ કે આર્જ ! તમારી આજ્ઞાથી આટલો કાળ મેં રાજ્ય ધારણ કર્યું આ રાજ્યને પાળવામાં તમારી આજ્ઞાફી અર્જુણાએ આઠી આવી ન હોત તો હું પિતાની સાથે તે વખતે જ દીક્ષા બ્રહ્મણ કરત, માટે હવે મને મત લેવાની આજ્ઞા આપે અને આ રાજ્ય તમે પ્રહણ કરો. સસારથી ઉદ્દેશ પામિલો હું હવે તમારા આન્ધ પછી આ રાજ્યમાં રહેવાને ઉત્સાહી નથી. રામ અમુચુક્ત નેત્રે બોલ્યા કે—“ કે વત્સ ! આવું શું બોલો છો ? જેમ કરતા હતા તેમ રાજ્ય કરો, બંને તો તમારા તેજાવવાથી જ આવ્યા છીએ, માટે રાજ્યસહિત અમારો ત્યાગ કરીને જમને વિરહવ્યથા થામો આપે છો ? તમે રાજ્યમાં રહો અને પૂર્વની જેમ મારી આજ્ઞા માનો. ” આ પ્રમાણે આગ્રહ કરતા રામને બાણી ભરત પ્રણામ કરીને ત્યાંથી આવ્યા જ્યાં લાગ્યા, જોટલે લક્ષ્મણે ઉઠી હાથવટે પકડી રાખ્યા. તેવી રીતે મત લેવાનો નિશ્ચય કરીને આવેલા ભરતને બાણીને સીતા અને વિશલ્લખા વિગેરે સસખમ થઈને ત્યાં આવ્યા, અને ભરતનો મત લેવાનો આગ્રહ ભૂલાવવા માટે તેમણે જળકીડનો વિનોદ કરવાને ભરતની પ્રાર્થના કરી. તેમના અતિ આગ્રહથી ભરત અત્યુસહિત કીડા કરવા ગયા અને પોતે

વિરક્ત છતાં ક્રીડાસરોવરમા સુહૃદ્ધર્પ્ય ત તેમની સાથે ક્રીડા કરી પછી જળમાંથી નીકળીને ભરત રાજહ સની જેમ સરોવરના તીરઉપર આવ્યા, તેવામાં ભુવનાલકાર નામનો હાથી સ્તંભનું ઉન્મૂલન કરીને ત્યા આવ્યો મદ્યધ છતાં પણ તે ગજેન્દ્ર ભરતના દર્શનથી સદ્ય મદરહિત થઈ ગયો અને તેને જોઈને ભરત પણ હર્ષ પામ્યા ઉપદ્રવકારક તે હાથીને છુટી ગયેલો સાંભળી રામલક્ષ્મણ સામતોસહિત તેને બાધવાને માટે સસજ્જમથી તેની પછવાડે આવ્યા રામની આજ્ઞાથી મહાવ્રતો તે હાથીને આલાનરથલે બાધવા લઈ ગયા, એવામા દેશભૂષણ અને કુલભૂષણ નામના બે મુનિ ત્યા આવ્યા. તેઓના ઉદ્યાનમા સમવસર્યાના ખગર સાંભળી તે મહામુનિઓને વાદવા પદ્ય, લક્ષમણ અને ભરત પરિવારસહિત ત્યા ગયા તેમને વદના કરીને રામે પૂછ્યું કે—“હે મહાત્મા ! મારો ભુવનાલકાર હાથી ભરતને જોવાથી મદરહિત કેમ થઈ ગયો ? ”

દેશભૂષણ કેવળી બોલ્યા—“પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણભદ્રે લગવ તની સાથે ચાર હજાર રાજાઓએ દીક્ષા લીધી હતી પછી જ્યારે પ્રભુ નિરાહારપણે મૌન રહીને વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે તે સર્વે જેઠ પામીને વનવાસી તાપસો થયા હતા. તેમા પ્રહ્લાદન અને સુપ્રભ રાજના ચંદ્રોદય અને સુરોદય નામે બે પુત્રો હતા તેઓએ ત્યારપછી ચિરકાળ ભવજ્જમણ કર્યું અનુક્રમે ચંદ્રોદય ગજપુરમા હરિમતી રાજની ચંદ્રલેખા રાણીની કુક્ષીથી કુલ કર નામે પુત્ર થયો, અને સુરોદય પણ તે જ નગરમા વિશ્વભૂતિ પ્રાણ્યુની અગ્નિકુંડા સ્ત્રીથી શ્રુતિરતિ નામે પુત્ર થયો અનુક્રમે કુલ કર રાજ થયો અન્યદા તે તાપસના આશ્રમમાં જતો હતો ત્યા અવધિજ્ઞાની અભિન દન નામના સાધુએ તેને આ પ્રમાણે કહ્યું—‘ હે રાજ ! તું જેની પાસે જાય છે તે તાપસ પચાત્રિ તપ કરે છે ત્યા હલન કરવાને માટે લાવેલા કાષ્ઠમાં એક સર્પ રહેલો છે તે સર્પ પૂર્વભવે ક્ષેમ કર નામે તમારો પિતામહ હતો, માટે તે કાષ્ઠ ફડાવી યત્નથી તેને બહાર કઢાવીને તેની રક્ષા કર ’ તે વચન સાંભળી રાજ આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો અને તત્કાળ ત્યા જઈ તે કાષ્ઠને ફડાવ્યું તો તેની અદર મુનિના કહેવા પ્રમાણે સર્પને રહેલો જોઈને તે અત્યત વિસ્મય પામ્યો તે જ વખતે કુલ કર રાજને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થઈ તેવામા પેલો શ્રુતિરતિ પ્રાણ્યુ ત્યા આવીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—‘ આ તમારો શ્રાવકધર્મ પણ કાષ્ઠ આગ્નાયરહિત નથી, તથાપિ જો તમારે દીક્ષા લેવાનો આશ્ચંદ્ર હોય તો છેવટની વયમા દીક્ષા લેજો અત્યારે શામાટે જેઠ પામો છો ? ’ આ શ્રુતિરતિ પ્રાણ્યુની વાણી સાંભળીને રાજનો દીક્ષા લેવાનો ઉત્સાહ જરા ભગ્ન થઈ ગયો ‘ એટલે હવે મારે શું કરવું ? ’ એમ તે વિચાર કરવા લાગ્યો અને સસારમાં સ્થિત થયો તેને શ્રીદામા નામે એક રાણી હતી, તે શ્રુતિરતિ પુરોહિતની સાથે સદા આસક્ત હતી એક વખતે એ દુર્ભતિ રાણીને એવી શક્તિ થઈ કે ‘ જરૂર અમારો સબધ રાજ્યએ જલ્દયો છે, માટે તે અમને મારે નહિ ત્યા સુધીમા હું તેને મારી નાંખું ’ એમ ધારી પુરોહિતની સમતિથી તે શ્રીદામાએ વિષ આપીને પોતાના પતિ કુલ કર રાજને મારી નાખ્યો અનુક્રમે તે શ્રુતિરતિ પણ મૃત્યુ પામ્યો અને તે બંને ચિરકાળ ભવજ્જમણ કરી નાના પ્રકારની યોનિમા પતિત થયા

કેટલોક કાળે રાજગૃહ નગરમા કેપિલ નામના પ્રાણ્યુની સાવિત્રી નામની સ્ત્રીથી

(૧૪૪)   પૂર્વભવ મવલુથી ભરતને ઉપજેલ વૈશ્ય અને મોક્ષમન.   પર્વ ૭ મુ

વિનોદ અને રમણ નામે બે બેઠેલે પુત્ર થયા. રમણ વેદ ભણવાને માટે દેશાંતર ગયેલ. કેટલેક કાળે વેદ ભણીને રાજગૃહ નગરમાં રાત્રે આવ્યો. ‘આ અહાંજે આવ્યો છે’ એવું ધારી ઠરવાને તેને નગરમાં પેસવા દીધા નહિ, એટલે સર્વને સાધારણ એવા એક યજ્ઞ મંદિરમાં તે રાત્રિવાસો રહ્યો તે સમયે વિનોદની શ્યાખા નામની સ્ત્રી દત્ત નામના એક બ્રાહ્મણની સાથે સંકેત કરીને ત્યાં આવી તેની પછવાડે વિનોદ પણ આવ્યો. તેણે દત્ત છે એમ જાણીને રમણને ઊઠાડ્યો અને તેની સાથે રતિક્રોડ કરી તે જોઇ વિનોદે નિઃશ્ચય પડ્યો. ખૂંદ્રથી રમણને મારી નાંખ્યો, એટલે શ્યાખાએ રમણની છરીવડે વિનોદને પણ મારી નાંખ્યો. તે બંને પાછા ચિરકાળ ભવજન્મજી કરીને વિનોદ ધન નામે એક ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીને પુત્ર થયો. રમણ પણ ભવજન્મજી કરીને તે ધનની હસ્તી નામની સ્ત્રીની કુશિથી ભૂપણ નામે પુત્ર થયો. ધનના કહેવાથી તે બન્નીય શ્રેષ્ઠીજન્માઓની સાથે પરણ્યો. તેઓની સાથે કીઠા કરતો ભૂપણ એક વખતે રાત્રે પોતાના ઘરની અગાથીમાં બેઠો હતો તેવામાં રાત્રિના ઘોઘા પહેરે શ્રીધર નામના મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં દેવતાઓએ આપેલો મહોત્સવ તેના જોવામાં આવ્યો. તે જોઇ ભૂપણને ધર્મના પરિણામ થયા, તેથી તત્કાળ અગાથીમાંથી નીકળે ઉતરીને તે મુનિને વાંઢવા ચાલ્યો. માર્ગમાં તેને સર્પ ધર્યો એટલે શુભ પરિણામ મળી મૃત્યુ પામીને તે ચિરકાળ શુભ ગતિઓમાં જન્મજી કરી જ જુદીપણા અપરવિરોધ ક્ષેત્રમાં રત્નપુરનગરને વિશે અચ્છેદ નામના ચક્રવર્તીની હરિણી નામની સ્ત્રીથી પ્રિય દર્શન નામે ધર્મતત્પર પુત્ર થયો. તે બાલ્યાવસ્થાથી જ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળો હતો, છતાં પિતાના આમ્રકથી તે ત્રણ હજાર જન્માઓને પરણ્યો. તથાપિ તે સવેગમાં લીન રહ્યો. જુદવાસમાં પણ ઘોસકે હજાર વર્ષપર્મત ઉત્કૃષ્ટ તપ કરી મૃત્યુ પામીને તે પ્રજા દેવલોકમાં દેવતા થયો. પેલો ધન સંસારમાં બની પોતાનપુત્રમાં અર્ધજન્મજી બ્રાહ્મણની શકુન્તલ નામની સ્ત્રીથી મૃદુભૂતિ નામે પુત્ર થયો. અવિનીત થવાથી પિતાએ તેને ઘરની બહાર કાઢી મૂક્યો. તે ભમતો ભમતો સર્વ જગાઓમાં ભ્રમર જેવો ધૂર્ત જન્મ્યો અને ફરી વાર ઘેર આવ્યો. દેવદત્ત રમણમાં તે કાંઈનાથી ભ્રાતાતો નહિ, તથી દિવસે દિવસે જો દેવસમાન મૃદુભૂતિએ વજ્ર ધન ઉપાજન કરું વસ્તુતસેના નામની વેસ્થાની સાથે લોગ લોગવી છેવટે દીક્ષા લઈ તે પણ પ્રજા દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી અત્યંત પૂર્વભવના કપટદોષથી તે વૈતાલજિરિ ઉપર શુભનાલ કાર નામે આ હાથી થયો છે અને પ્રિયદર્શ નનો ભવ પ્રજાદેવલોકમાંથી અત્યંતે આ તમારા મહાશુભ ભરત થયેલ છે ભરતના દર્શનથી તેને ભતિશ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં તે અજેત સહ મહાશક્તિ થઈ ગયો, કેમકે જિવેક ઉત્પન્ન થયા પછી શેદ્રપણ રહેતું નથી.”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી ભરતે અધિક વિરક્ત થઈ એક હજાર રાત્રીઓની સાથે દીક્ષા લીધી અને અનુક્રમે મોક્ષે ગયા. હજાર રાત્રીઓ પણ ચિરકાળ જત પાળી, વિવિધ પ્રકારની લગ્નિઓ મેળવીને તેના સકથ પદ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થયા. શુભનાલકાર હાથી વૈરાગ્યથી વિવિધ પ્રકારનાં તપ કરી પ્રતિ જનશન અગ્રીકાર કરી મૃત્યુ પામીને પ્રજાદેવલોકમાં દેવતા થયો. ભરતની માતા કૈંટથી પણ જત લઈ નિષ્કલકષ્ટ પામીને અન્નવપદને પામી.

હરતે જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે અનેક રાત્રીઓએ, પ્રજાઓ, ખેડારોએ ભક્તિથી રાત્ર્યાલિપેકને માટે રામની પ્રાર્થના કરી રામે તેને આજ્ઞા કરી કે-‘ આ લક્ષ્મણ વાસુદેવ છે, માટે તેનો રાત્ર્યાલિપેક કરો ’ તેઓએ તત્કાળ તેમ કહ્યું અને રામને પણ બલદેવપણાનો અલિપેક કર્યો પછી તે આઠમા બલદેવ અને વાસુદેવ ત્રણ ખડ હરતના રાત્ર્યતુ પાલન કરવા લાગ્યા.

રામે વિલીપણને કમાજત રાક્ષસકીપ, સુગ્રીવને કપિદ્વીપ, હનુમાનને શ્રીપુર, વિરાધને પાતાળલકા, નીલને ઝક્ષપુર, પ્રતિસૂર્યને હનુપુર, રત્નજલીને દેવોપગિતનગર અને લામહલને વૈતાલ્યગિરિઉપરતુ રથનપુર નગર આપ્યું ણીબજોને પણ જુદા જુદા દેશ આપીને રામે શત્રુઘ્નને કહ્યું કે-‘ હે વત્સ ! જે દેશ તને રૂથે તે સ્વીકાર ’ શત્રુઘ્નને માગણી કરી કે-‘ હે આર્ય ! મને મથુરાનગરી આપો ’ રામ જોલ્યા કે-‘ હે વત્સ ! તે મથુરાપુરી હ સાધ્ય છે કારણ કે ત્યા મધુ નામે રાજ રાજ્ય કરે છે તેને પૂર્વે ચમરદેવ એક ત્રિશૂળ આપ્યું છે તે દૂરથી જ શત્રુઘ્નના સર્વ સૈન્યને હણીને પાછું તેના હાથમા આવે છે ’ શત્રુઘ્ન જોલ્યા કે-‘ હે દેવ ! તમે રાક્ષસકુળનો નાશ કરનારા છો અને હું તમારો ભાઈ છું, તો મારી સાથે સુદ કરતા તે મધુનુ રક્ષણ કરનાર દોણ છે ? માટે મને મથુરા આપો હું મારી બાતે ઉત્તમ વૈદ જોમ વ્યાધિનો ઉપાય કરે તેમ તે મધુરાબનો ઉપાય કરીશ ’ શત્રુઘ્નનો આવો અતિ આગ્રહ જાણી રામે કહ્યું-‘ ભાઈ ! જ્યારે તે ત્રિશૂળરહિત થઈ પ્રમાદમા પડ્યો હોય ત્યારે તેની સાથે તારે સુદ કરવું ’ આવી સૂચના કરીને રામે તેને અક્ષય બાણવાળા બે ભાથા આપ્યા અને કૃતાંતવદન નામના સેનાપતિને સાથે જવાની આજ્ઞા કરી પરમવિજયની આશા રાખનારા લક્ષ્મણે અગ્નિસુખ બાણો અને પોતાનું અર્જુ-વાધર્ત ધનુષ્ય આપ્યું પછી શત્રુઘ્ન નિરતર પ્રયાણ કરતા મથુરા તરફ ચાલ્યા. દેટલેક દિવસે મથુરાનગરીપાસે આવીને નદીને કાંઠે આવાસ કર્યો ત્યા રહીને પ્રથમ શુભપણે ચાર* પુરોષોને મોકલ્યા તેઓએ પાછા આવી શત્રુઘ્નને કહ્યું કે-‘ મથુરાની પૂર્વે દિશામાં એક કુળેરોધાન છે ત્યા અત્યારે મધુરાબ ગયેલ છે અત્યારે ત્યા પોતાની જયતી રાણીની સાથે કીડા કરે છે તેનું ત્રિશૂળ હાલ શસ્ત્રાગારમા છે, તેથી આ સમય સુદ કરવાનો છે પછી છળ જાણનાર શત્રુઘ્ને રાત્રે મથુરામા પ્રવેશ કર્યો અને ઉદાનમાથી પાછા વળીને નગરમા પ્રવેશ કરવા આવતા મધુરાબને પોતાના લશ્કરવડે માર્ગમા રૂંધ્યો પછી રામાયણના રચના આરભમા જોમ ખરને લક્ષ્મણે માર્યો હતો તેમ શત્રુઘ્ને મધુના લવણ નામના પુત્રને રણના આરભમા જ મારી નાખ્યો મહારથીઓમા શ્રેષ્ઠ એવો મધુ, પુત્રના વધથી ક્રોધ પામી ધનુષ્યનુ આસ્થાલન કરતો શત્રુઘ્નની સાથે સુદ કરવા દોડ્યો પરસ્પરના અસ્ત્રોને અસ્ત્રોથી છેદતા તે બંનેએ દેવ અને દૈત્યની જોમ ઘણીવાર સુધી શસ્ત્રાશસ્ત્રી સુદ કર્યું પછી દશરથના ચોથા પુત્ર શત્રુઘ્ને લક્ષ્મણે આપેલા સસુક્રાવર્ત ધનુષ્યનુ અને અગ્નિસુખ બાણોનું સ્મરણ કર્યું સ્મરણમાત્રથી જ તે ધનુષ્ય અને બાણ પ્રાપ્ત થયા, એટલે તે ધનુષ્ય ચઢાવીને અગ્નિસુખ બાણવડે શિકારી જોમ સિંહને મારે તેમ વીર શત્રુઘ્ને મધુને પ્રહાર કરવા માંડ્યો તે બાણના ધાતથી વિધુર થયેલો મધુ ચિતવવા લાગ્યો કે-‘ આ વખતે ત્રિશૂળ મારા

હાયમાં આવ્યું નહિ અને એ શત્રુપાને માર્યો નહિ. વળી મારા આ જ મ પણ નિષ્ફળ થાઈયો જયો, કેમકે એ મી જિનેદ્રની પૂજા કરી નહિ, એટલે કરાવ્યા નહિ અને કાન પણ આપ્યું નહિ' આણુ મિતવન કરતો મધુ ભાવજાસ્ત્રિ અગીકાર કરી, નમસ્કારમત્રના સ્મરણમાં વત્પર યથા મૃત્યુ પામીને સનતકુમાર દેવલોકમાં મહર્ષિક દેવતા થયો. તે સમયે મધુના શરીરજીવર તેના વિમાનવાસી દેવોએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી અને 'મધુદેવ જન્મ પામો' એવી આશીર્વાદ કરી.

પેઠું દેવતારૂપ ત્રિશૂળ અમરેદ્રની પાસે ગયું અને શત્રુપાને છળથી મધુને માર્યો તે વાર્તા કહી. પોતાના મિત્રના વધથી ક્રોધ પામીશ અમરેદ્ર પોતે શત્રુપાને મારવા માટે જાણ્યા, એટલે વેણુદાસી નામના અરૂંડપતિ ઇન્દ્રે પૂછ્યું કે—'તમે કયા જાઓ છો ?' અમરેદ્રે કહ્યું કે—'મારા મિત્ર મધુને હણનાર શત્રુપા મધુરામાં રહેલ છે તેને મારવા માટે બર્હ છું એટલે વેણુદાસી ઇન્દ્રે જાણ્યા કે—'શવણે ધરણે પાસેથી અમાપવિજયા શક્તિ મેળવી હતી, તે શક્તિને પણ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યવાળા લક્ષ્મણ વામુદેવે હતી લીધી છે અને તેણે શવણને પણ મારી નાખ્યો છે, તો તેની આજળ તેના સેવક મધુ તે કોણ માત્ર છે ? તે લક્ષ્મણની આજ્ઞાથી શત્રુપાને શ્વભા મધુને મારી નાખ્યો છે' અમરેદ્રે જાણ્યા—'તે શક્તિને જે લક્ષ્મણે હતી તે વિશ્વવ્યાપક જ્ઞાના પ્રભાવથી હતેલી છે અને હવે તો તે વિશ્વવ્યાપક રહેલી છે તેથી તેના પ્રભાવ જાણ્યો જયો છે, માટે તેનાથી શુ થવાનું છે ? તેથી હું અવરય એ મિત્રધાત્રને મારવા જઈશ' આ પ્રમાણે કહીને અમરેદ્ર શવણી શત્રુપાના દેશમાં ગયા. ત્યાં તેના શુભ શબ્દમાં તેણે સર્વ લોકોને સ્વસ્થ જોવા એટલે અમરેદ્રે વિચાર કયો કે—'પ્રથમ પ્રભામાં ઉપદ્રવ કરીને આ મધુના શિષ્યને અજ્ઞાવી હઈ એવી ભુદિથી તેણે શત્રુપાની પ્રભામાં વિવિધ પ્રકારના બાધિઓ ઉપજાઈ કયા કુળદેવતાએ જાવીને શત્રુપાને આ બાધિઓ થવાનું કારણ જણાવ્યું, એટલે તે અયોધ્યામાં રામલક્ષ્મણની પાસે ગયો.

એવા સમયમાં દેશભૂખણ અને કુલભૂખણ યુનિ વિદ્યાર કરતાં કરતાં ત્યાં આવ્યા. રામ, લક્ષ્મણ અને શત્રુપાને તેમની સમીપે જઈને વચ્ચા કરી પછી રામે પૂછ્યું કે—'આ શત્રુપાને મધુરા લેવાનો આશય કેમ થયો ?' દેશભૂખણ યુનિ જાણ્યા—'શત્રુપાને હજુ મધુરામાં અનેકવાર ઉપજા થયેલો છે એક વખતે તે કીધર નામે જાણ્યું થયો હતો. તે દુપવાન અને સાધુઓને સેવક હતો. અન્યથા તે માર્ગે જાણ્યો હતો હતો તેવામાં રાજાની મુખ્ય રાણી લલિતાએ તને લીધો, એટલે તેની ઉપર રામ ઉપજા થતા તેણે તેને કામકીલની ઇચ્છાથી પોતાની પાસે જાણ્યા. તે સમયે અકસ્માત રાજા આવી ગયા. તેને ભોઈ લલિતા દાસ પામી એટલે તદ્દાગ તણે 'આ ધાર આ ધાર' એવો પોકાર કર્યો. રાજાએ તેને પકડી લીધો. રાજાના આદેશથી તેને રાજસેવકો વધાર્યાને લઈ ગયા. તે વખતે તેણે મત લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી એટલે કસ્માણુ નામના યુનિએ તેને ઓઠાળ્યો. મુકત થયા પછી વત્પર જ તેણે લીધા લીધી અને વપરવા કરીને દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી અવળીને મધુરાપુરીમાં અદ્રપલ રાજાની રાણી કંચનપ્રભાની કુલીની તે અચ્ચક્ષ નામે પુત્ર થયો. તે અદ્રપલ રાજાને યજ્ઞો પ્રિય થયો. તેને યાનુપ્રભા વિગેરે બીજા આઠ અમલ સપત્ન બંધુઓ દતા. તેઓએ

બાળ્યુ કે આ રાજાને પ્રિય છે માટે એ જ ગળ ચશે, તેથી તેમ ન થવા દેવા માટે તેને મારવાનો તેઓએ વિચાર કર્યો તે વિચાર મત્રીના બાળુવામા આવતા તેણે અચ્છને ખબર આપ્યા એટલે અચ્છ ત્યાંથી નાટી ગયો વનમા લામતા તેને એક મોટો કાટો વાગ્યો તેની પીડાથી તે આક્રંદ કરવા લાગ્યો હવે શ્રાવસ્તી નગરીનો રહેનારો અને પિતાના કાઠી મૂકવાથી વનમા આવેલો અક નામે કોઈ પુરૂષ માથે ધધણાનો ભાર લઈને જતો હતો તેણે તે અચ્છને દીઠો, એટલે કાઠનો ભાર નીચે મૂકી તેણે તેના પગમાંથી કાટો કાઢ્યો અચ્છ હર્ષ પામી તેના હાથમા કાટો આપી બોલ્યો કે—‘હે ભદ્ર ! તમે બહુ સાફ કર્યું હવે જ્યારે તમે સાલજો કે મથુરાપુરીમા અચ્છ રાજા થયેલ છે ત્યારે તમે ત્યાં આવજો તમે મારા પરમ ઉપકારી છો’ પછી અચ્છ ત્યાંથી કૌશાળી નગરી ગયો ત્યાં ઈન્દ્રદત્ત રાજાને સિંહાસુરની પાસે ધનુષ્યનો અભ્યાસ કરતા તેણે દીઠો પછી તેણે સિંહાચાર્ય અને ઈન્દ્રદત્તને પોતાનું ધનુષ્યચાતુર્ય બતાવ્યું, તેથી હર્ષ પામેલા ઈન્દ્રદત્તે તેને કેટલીક પૃથ્વી સાથે પોતાની દત્તા નામની પુત્રી અર્પણ કરી પછી સૈન્યનું ગણ પ્રાપ્ત થતાં તે અચ્છે અગ વિગેરે કેટલાક દેશો સાધી લીધા

એક વખતે તે સૈન્ય લઈને મથુરાપુરી આવ્યો ત્યાં પોતાના સપત્ન બધુઓની સાથે તેણે યુદ્ધ કર્યું અને છેવટે ભાનુપ્રભ વિગેરે આઠે બધુઓને પકડીને બાધી લીધા તેમને છોડાવવાને માટે ચદ્રપ્રભ રાજાએ મત્રીઓને મોકલ્યા એટલે અચ્છે મત્રીઓની આગળ પોતાનો બધો વૃત્તાત કહ્યો મત્રીઓએ સત્વર જઈને તે ચદ્રપ્રભ રાજાને કહ્યો તે સાલજી હર્ષ પામેલા ચદ્રપ્રભે મહોત્સવપૂર્વક અચ્છને નગરીમા પ્રવેશ કરાવ્યો અનુક્રમે તે સૌથી નાનો છતાં રાજાએ તેને રાજ્યઉપગ બેસાર્યો અને ભાનુપ્રભ વિગેરેને કાઠી મૂકવા માહ્યા ત્યારે અચ્છે તમને માઠમાઠ ગણાવ્યા અને પોતાના અદ્વ સેવકો કર્યા એક વખતે નાટ્યશાળામા રહેલા અકને પ્રતિહારીવી ધક્કા ખાતો દીઠો, એટલે અચ્છે પોતાની પાસે બોલાવી મગાવ્યો અને તેની જન્મભૂમિ શ્રાવસ્તી નગરી તેને આપી અદ્વેત મૈત્રીવાળા તે બન્ને સાથે રહીને રાજ્ય કંવા લાવ્યા છેવટે તેમણે સમુદ્રાચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી, અને કાળયોગે મૃત્યુ પામીને બન્ને પ્રજાદેવલોકમા દેવતા થયા ત્યાંથી ચ્યવીને હે રામ ! અચ્છને જીવ આ તમારો અનુજ બધુ શત્રુ મ્મ થયેલો છે પૂર્વજન્મના મોહથી તેને મથુરા ઉપર આક્રંદ રહેલો છે અને અકનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને કૃતાતવદન નામે આ તમારો સેનાપતિ થયો છે” આ પ્રમાણે કહીને સુનિએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો અને રામચદ્ર વિગેરે અયોધ્યામા આવ્યા

પ્રભાસુરના રાજા શ્રીનંદનની દારણી નામની સ્ત્રીને અનુક્રમે સાત પુત્રો થયા તેમના સુગન્દ, શ્રીનંદ, શ્રીતિલક, સર્વસુદગ્, જયત, ચામર અને જયમિત્ર એવા નામ પાડ્યા ત્યાગપછી આઠમા પુત્ર એક માસનો થયો, એટલે તેને રાજ્યપગ બેસારીને શ્રીનંદને પોતાના સાત પુત્રોસહિત પ્રીતિકર ગુરૂની પાસે દીક્ષા લીધી શ્રીનંદન વ્રત પાળીને મોક્ષ ગયા અને સુગન્દાદિક સાતે પુત્રો તપની શક્તિથી જ ધાત્ર્યારણુ લગ્નિવાળા થયા તે મહર્ષિઓ એક વખતે વિહાર કરતા કરતા મથુરાપુરીમા આવ્યા તે વખતે વર્ષાઋતુ આવવાથી તેઓ

એક પર્વત ઉપરના શુદ્ધાગૃહમાં આતુર્ભાસ રહ્યા ત્યાં તે સુનિઓ છઠ્ઠા અઠ્ઠમ વિગેરે અનેક પ્રકારની તપસ્યા કરવા લાગ્યા, ત્યાંથી ઉડી દૂર દેશમાં જઈને પાસજી કરવા લાગ્યા અને પાછા મથુરાપાસેની ગિરિની ગુહામાં આવીને રહેવા લાગ્યા તેઓના પ્રભાવથી ચમરેદે ઉત્પન્ન કરેલો બધો વ્યાધિ સર્વ જૂમિમાંથી નાશ પામી ગયો.

એક વખતે તે સુનિઓ પાસજી કરવાને બંધોધ્યાપુરીમાં ગયા ત્યાં અઠ્ઠકત શેઠને ઘેર શિક્ષા અર્થે ગાળ્યા. શેઠ તેમને અવજ્ઞાપૂર્વક વહના કરીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે— ‘આવા સાધુઓ કોણ હશે કે જેઓ વર્ષાઋતુમાં પણ વિકાર કરે છે ? હું તેમને પૂછી જાણવા યાજીશી ત્યાં સારું ભાષણ કરવું યોગ્ય નથી.’ શેઠ આવો વિચાર કરતા હતા તેવામાં તેની સ્ત્રીએ આવીને તેમને આહાર વહેરાવ્યો. પછી તેઓ દ્યુતિ નામના આચાર્યના ઉપાસ્યમાં ગયા. આચાર્યે જોઈવતાથી તેમને વહના કરી, પરંતુ તેમના સાધુઓએ આ અકાંગવિકારી છે’ એવું ધારી વહના કરી નહિ. દ્યુતિ આચાર્યે આસન આપ્યા, તાર બેસીને તેઓએ ત્યાં જ પાસજી કરું’ પછી જ્યારે મથુરાપુરીથી ગાળ્યા છીએ અને તાછા ત્યાં જ જઈશું એમ કહી તેઓ ત્યાંથી ઉડીને પોતાના સ્થાનકે ગયા. તેઓના ગયા પછી દ્યુતિ આચાર્યે એ જ આચાર્ય સુનિઓની શુભસ્તુતિ કરી, એટલે તેમના સાધુઓએ અવજ્ઞા કરી હતી તેથી તેમને પશ્ચાત્તાપ થયો. આ વૃત્તાવસાનથી અઠ્ઠકત આવકને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો. પછી તે શેઠ કાર્તિક માસની શુક્લ સપ્તમીએ મથુરાપુરી ગયો. ત્યાં બેતપૂજા કરી સપ્તર્ષિને વહના કરીને પોતે કરેલો અવજ્ઞાદાવ તેમની આગળ પ્રજ્ઞ કરીને ખમાવ્યો.

સપ્તર્ષિઓના પ્રભાવથી પોતાનો દેશ નિરાગ્રી થયો છે એવા ખબર સાંભળી શત્રુજી પણ કાર્તિક પૂર્ણિમાએ મથુરામાં ગાળ્યા. શત્રુજીને તેમની પાસે આવી વહના કરીને કહ્યું કે— ‘હે મહાત્મા ! તમે મારે ઘરેથી શિક્ષા બદલ્યું કરેલ’ સુનિ બોલ્યા કે— ‘સાધુઓને રાજપિંડ કદપતો નથી. શત્રુજીને ફરીથી કહ્યું— ‘હે સ્વામી ! તમે મારા અત્યંત ઉપકારી છો. તમારા પ્રભાવથી મારા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલો દેવકૃત રોગ શાંત થયો છે. હવે લોકોના અનુબ્રહ્મને માટે હવે બ્રહ્મા ઘોઠો વખત રહ્યો, કેમકે આપની બધી પ્રવૃત્તિ પરાપકારને માટે જ છે. સુનિઓ બોલ્યા કે— ‘વર્ષાઋતુ નિર્જન થયો છે, માટે હવે તો જ્યારે વીર્ષમાત્રા નિમિત્તે વિકાર કરીશું. સુનિઓ એક ઠેકાણે રિચર રહેતા જ નથી તમે આ નગરીમાં ઘરે ઘરે આઠકાંતનિજ કરાવો. એટલે પછી કહિ પણ કોઈને વ્યાધિ થશે નહિ. આ પ્રમાણે કહી સપ્તર્ષિઓ ત્યાંથી ઉડી અન્યત્ર ગયા. શત્રુજીને પ્રવિગૃહ બિનનિબો કરાવ્યા, જેથી સર્વ લોકો નિરાગ્રી થયા. જળી મથુરાપુરીની ચારે દિશાઓમાં તેણે તે સપ્તર્ષિઓની રત્નમય પ્રતિમાઓ કરાવીને સ્થાપન કરી.

જે સમયમાં વૈતાલગિરિની હક્ષિણેશ્વિના આશુપણ્ડરૂપ રત્નપુર નામના નગરમાં રત્નરથ નામે રાજા હતા તેને ચદ્રસુખી નામે રાણી હતી. તેની કુશિથી મનોરમા નામે એક પુત્રી થઈ. રૂપથી પણ મનોરમા જેવી તે જન્મ્યા અનુક્રમે યૌવનવતી થઈ એટલે આ જન્મ્યા કેને આપવી એવો રાજા વિચાર કરતા હતા, તેવામાં અકસ્માત નારજ ત્યાં આવી અટકા. તેમણે કહ્યું કે— ‘આ જન્મ્યા હક્કમખુને યોગ્ય છે. તે સાંભળી જોતપેરતા ઠારણથી રત્ન

રથના પુત્રોને કોપ ચઢ્યો, એટલે તેમણે બ્રહ્મદીની સજાથી સેવકોને આજ્ઞા કરી કે—‘ આ વિટ પુરૂષને મારો ’ મારવાની ધૃષ્ટાએ ઉઠતા સેવકોને બાણીને બુદ્ધિમાન નારદ પક્ષીની જેમ ત્યાથી ઉડીને લક્ષ્મણની પાસે આવ્યા અને તે કન્યાને પટમા આગેખી લક્ષ્મણને ખતાવી પછી પોતાનો સર્વ વૃત્તાત વિશેષ રીતે તેમણે લક્ષ્મણને જણાવ્યો કન્યાનું રૂપ જોઇ લક્ષ્મણને અનુરાગ થયો, એટલે ઘણવારમા રાક્ષસો અને વિદ્યાધરોથી પરવરેલા લક્ષ્મણ રામને લઇને ત્યા આવ્યા લક્ષ્મણે ઘણવારમા રત્નરથને જીતી લીધો એટલે તેણે રામને શ્રીદામા અને લક્ષ્મણને મનોરમા કન્યા આપી પછી રામલક્ષ્મણ વૈતાલ્લગિરિની આખી દક્ષિણ-શ્રેણીને જીતી લઇને અયોધ્યામા આવ્યા અને સુખેથી રાજ્ય પાળવા લાગ્યા

લક્ષ્મણને સોળ હજાર સ્ત્રીઓ થઇ, તેમાં વિગલ્યા, રૂપવતી, વનમાળા, કલ્યાણમાળા, રત્નમાળા, નિતપક્ષા, અભયવતી અને મનોરમા એ આઠ પટ્ટરાણીઓ થઇ તેને અહીસો પુત્રો થયા, તેમા આઠ પટ્ટરાણીના આઠ પુત્રો સુખ્ય હતા તે આ પ્રમાણે—વિશલ્યાનો પુત્ર શ્રીધર, રૂપવતીના પુત્ર પૃથિવીતિલક, વનમાળાનો પુત્ર અર્જુન, નિતપક્ષાનો પુત્ર શ્રીકેશી, કલ્યાણમાળાનો પુત્ર મગળ, મનોરમાનો પુત્ર સુપાર્થકીર્તિ, રતિમાળાનો પુત્ર વિમળ અને અભયવતીનો પુત્ર સત્યકર્તિક નામે હતા રામને ચાર રાણીઓ હતી તેમના સીતા, પ્રભાવતી, રતિનિલા અને શ્રીદામા એવા નામ હતા

એક વખતે સીતા ઋતુસ્નાન કરીને સુતા હતા, એ સમયે રાત્રિને અતે સ્વપ્નમા બે અષ્ટાપદ પ્રાણીને વિમાનમાંથી ચ્યવીને પોતાના મુળમાં પ્રવેશ કરતા તેણે જોયા તેણે તે સ્વપ્ન રામને કહ્યું, એટલે રામ જોલ્યા કે—‘ દેવી ! તમારે બે વીર પુત્ર થશે, પણ વિમાનમાંથી બે અષ્ટાપદ પ્રાણી ચ્યવ્યા એવું બે તમે લીકું છે તેથી મને હર્ષ થતો નથી ’ જાનકી જોલ્યા—‘ હે પ્રભુ ! ધર્મના અને તમારા માહાત્મ્યથી બધું શુભ જ થશે ’ તે દિવસથી સીતાએ ગર્ભ ધારણ કર્યો સીતા પ્રથમ પણ રામને અતિ પ્રિય હતા, તે ગર્ભધારણ કર્યા પછી વિશેષ પ્રિય થયા અને રામના નેત્રને આનંદકારક ચક્રિકાતુલ્ય જણાવા લાગ્યા

સીતાને સગર્ભા બાણી તેની સપત્નીઓને ધર્મ્યા ઉત્પન્ન થઇ, તેથી તે કપટી સ્ત્રીઓએ સીતાને કહ્યું કે ‘ રાવણનું રૂપ કેવું હતું તે આગેખીને ખતાવો ’ સીતા જોલ્યા કે—‘ મે રાવણના સર્વ અંગ જોયા નથી, માત્ર તેના ચરણ જોયેલા છે તેથી હું તેને શી રીતે આગેખી ખતાવું ? ’ સપત્નીઓ જોલી—‘ તેના ચરણ પણ આગેખી ખતાવો, અમને તે જોવાનું ધણું કૌતુક છે ’ સપત્નીઓના આગ્રહથી પ્રકૃતિએ સરલ એવા સીતાએ રાવણના ચરણ આગેખ્યા તે સમયે અકસ્માત્ રામ ત્યા આવી ગયા, એટલે તત્કાળ તેઓ જોલી ઉઠી—‘ સ્વામી ! જુઓ, તમારી પ્રિયા સીતા અઘાપિ રાવણને સભારે છે હે નાથ ! જુઓ આ સીતાએ પોતે રાવણના બે ચરણ આગેખ્યા છે હવે સીતા તેની જ ધૃષ્ટા કર્યા કરે છે તે આપ ધ્યાનમા રાખજો ’ તે જોઇ તેમજ સાલણી રામે ગભીરપણાથી મોટું મન રાખ્યું અને સીતાદેવીથી ન જણાય તેમ ત્યાથી તત્કાળ પાછા વળી ગયા સીતાના દોષને સપત્નીઓએ પોતાની દાસીઓ દ્વારા લોકોમા પ્રકાશ કર્યો, તેથી લોકો પણ પ્રાયે તેનો અપવાદ જોલવા લાગ્યા

અન્વયા વસતત્તુ આવી જોટલે રામે સીતા પાસે આવીને કહ્યું કે—‘હે ભરે ! તમે ઝર્મથી ખેદિત છે, તેથી તમને વિનાશ કરાવવાને ઈચ્છવી હોય તમ આ વસતત્તુમ્મી આવેલી છે. બહુલ વિગેરે વૃક્ષો સીત્તોના દોહડથી જ વિકાસ પામે છે, માટે આલો આપણે મહે દ્રોહમ ઉદ્યાનમાં ફીડા કરવા જઈએ.’ સીતા બોલ્યા—‘સ્વામી ! મને દેવાર્ધન કરવાનો દોહડ થયો છે, તે ઉદ્યાનના વિવિધ પ્રકારના સુગંધી પુષ્પોથી પૂર્ણ કરા.’ રામે તત્કાળ અતિ શ્રેષ્ઠ પ્રકારે દેવાર્ધન કરાવ્યું. પછી પત્નિવારસંક્રિત સીતાને લઈને મહે દ્રોહમ ઉદ્યાનમાં ગયા. ત્યાં રામે સુખે બેસીને જોયા અનેક નગરજનો વિચિત્ર ફીડા કરે છે અને જે અહીંની પૂલથી વ્યાસ છે. જોવા વસતોત્સવને જોયો. જો સમયે સીતાનું જન્મસ્થાન ત્રેશરકમું, જોટલે સીતાએ શકાથી રામને જણાવ્યું. આ જિન્દ સાડ નથી. જેવું રામે કહ્યું તેથી સીતા બોલ્યા—‘હું મારા રાક્ષસદીપના નિવાસથી હજુ દેવને સંતોષ થયો નથી ! હું હજુ નિર્દય દેવ મને તમારા વિયોગના દુઃખથી પણ અધિક દુઃખ આપશે ? અન્વયા આવું મારું નિમિત્ત શામાટે થાય ?’ રામ બોલ્યા—‘હે દેવી ! જોકે ન પામે કંઈને આધીન જોવા સુખ ને દુઃખ સર્વ પ્રાણીને અવશ્ય ભોગવવા જ પડે છે. માટે તમે આપણા મહિમા આલો, દેવતાનું અર્ચન કરો અને સત્પાત્રને દાન આપો. કેમકે આપત્તિમા જોઈ કંઈનું જ શરણુ છે.’ પછી સીતા તરે જઈને મોટા સમય પૂર્વક અહીંની પૂલ કરવા લાગ્યા અને સત્પાત્રમા ઉલ્લેખ દાન આપવા લાગ્યા.

જો સમયે નમરીના યથાર્થ વૃત્તાંત જાણીને રહેવા માટે ખાસ નીમેલા રાજમાનીના મોટા અધિકારીઓ રામની પાસે આવ્યા. વિજય સૂરદેવ સંધુમાન પિંજલ, શૂળધર, કારકપ, કાળ અને શ્વેત જોવા તત્તોના નામ હતા. તેઓ રામની આજ્ઞા આવી વક્ષના પત્રની જેમ કપવા લાગ્યા. તેઓ રામને કાંઈપણ જણાવી શક્યા નહિ, કેમકે રાજતેજ મહા હુ સહ છે. તેઓને રામે કહ્યું—‘હે નમરીના મહાન્ અધિકારીઓ ! તમારે જે કહેવાનું હોય તે કહો. જોક્ષત દિતવાથી જોવા તમને અભય છે. રામના અભયવચનથી જરા અવશ્ય પામીને વિજય નામનો અધિકારી જે તત્તોમા સુખ્ય હતો તે સર્વ પ્રજાસ્ત્રી સાવધાનીથી આ પ્રમાણે બોલ્યો—‘હિ સ્વામિન્ ! તમને જોઈ વાત અવશ્ય જણાવવાની છે. જો હું ન જણાવું તો મેં મ્લામીને કહ્યા કહેવાય; પણ જે જણાવવાનું છે તે થણું હું કવ છે હે દેવ ! દેવી સીતા ઉપર જોકે અપવાદ આવ્યો છે તે દુર્લભ છતાં લોકો ધટાવે છે અને જે સુકિતથી ઘટ્ટુ હોય તે દુષ્ટ છતાં વિદ્વાને તેની પર શ્રદ્ધા કરવી જેવું નીતિનું વચન છે. લોકો કહે છે કે સતિકીડા કરવાની ઈચ્છાવાળા રાવણે સીતાનું હરણ કરીને તેને પોતાના ઘરમા જોઈતાં શબ્દો સીતા તેના ઘરમા લાવે કાળ સુધી રહ્યા સીતા રજત હોય કે વિરજત હોય, ત્યુ સ્ત્રીમા લોકુપ જોવા રાવણ તેને સમજાવીને અથવા બળાકારે લેખથી કવિત કર્યા વગર શકે નહિ. આ પ્રમાણે લોકો અપવાદ બોલે છે તે પ્રમાણે જમી આપને જીએ છીએ, માટે હે રામ ! તેવો મુક્તિવાળો અત્યાદ તમે સહન કર્યો નહિ. હે દેવ ! તમે જ મધીજ પોતાના કુળના જેવી વિમળ ફીર્સિ મેગવી છે તો આવા અપવાદને સહન કરવા વટે તમારા ઘરને મહીન કર્યો નહિ.’ ‘સીતા કહ કના અતિમિ શ્રદ્ધા. જોવા નિશ્ચય કરીને રામ દુઃખથી મૌન ધરી રહ્યા પ્રાચ પ્રેમ છોડવો તે થણે અશક્ય છે. પછી રામે ધૈર્ય

પકડીને તેમને કહ્યું—“હે મહાપુરૂષો ! તમે મને ઠીક જણાવ્યું રાજભક્ત પુરૂષો કોઈ બાબતમાં ઉપેક્ષા કરતા જ નથી હું માત્ર સ્ત્રીને માટે આવો અપયશ સહન કરી શકીશ નહિ ” આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને રામે તે અધિકારીઓને વિદાય કર્યા તે રાત્રે રામ છાની રીતે ઘરની બહાર નીકળ્યા તે વખતે સ્થાને સ્થાને આ પ્રમાણે લોકોના મુખથી તે અપવાદ સાંભળવા લાગ્યા કે—“રાવણ સીતાને લઈ ગયો સીતા ચિરકાળ તેના ઘરમાં રહ્યા તથાપિ રામ તેને પાછી લાવ્યા અને હવે તેને સતી માને છે એ રાગી રાવણ તેને લઈ ગયો હતો, છતાં તેણે તેનો ઉપભોગ કર્યો ન હોય એ કેમ જાને ? રામે એટલું પણ વિચાર્યું નહિ, પણ ગંગી માણસ દોષને જોતા જ નથી ” આ પ્રમાણે સીતાનો અપવાદ સાંભળીને રામ ઘેર ગયા ફરીને પાછી તે સળધી વાત સાંભળી લાવવા બાતમીદારોને આજ્ઞા કરી

રામ વિચારવા લાગ્યા કે—‘જેને માટે મેં રાક્ષસકુળનો જીવ કર રીતે નાશ કર્યો તે સીતાને માથે આ કેવું કલક આવ્યું ? હું જાણું છું કે સીતા મહાસતી છે, રાવણ ઓલોહુપ છે અને માફ કુળ નિષ્કલક છે હવે મારે શું કરવું ? ’ પેલા બાતમીદારો સીતાનો અપવાદ સાંભળી આવીને લક્ષમણ, સુગ્રીવ અને વિભીષણસહિત બેઠેલા રામની પાસે કુટુંબ રીતે કહેવા લાગ્યા તે સાંભળી લક્ષમણે ક્રોધથી કહ્યું કે—‘જેઓ ખોટા કારણથી દોષને કદખીને સતી સીતાની નિંદા કરે છે તેમનો હું કાળરૂપ છું ’ રામ બોલ્યા—‘ભાઈ ! પ્રથમ આપણે નીચેલા ગામના મહત્તર પુરૂષોએ આવીને આ અપવાદ મને કહ્યો હતો, મારી બાતે પણ મેં સાંભળ્યો છે અને હમણાં આ બાતમીદારો પણ કહે છે આ લોકો મારા કહેવાથી પ્રત્યક્ષ સાંભળીને આવ્યા છે લોકો સીતાના સ્વીકારની જેમ જ એ તેનો ત્યાગ કરશું તો પછી આપણો અપવાદ બોલશે નહિ ’ લક્ષમણ બોલ્યા કે—‘હે આર્ય ! લોકોના કહેવા ઉપરથી સીતાનો ત્યાગ કરશો નહિ, કેમકે લોકો તો જેમતેમ બોલે, કાંઈ તેમના મુખ બધાતા નથી લોકો સારા રાત્ર્યથી સ્વસ્થ હોય તો પણ રાજના દોષ કદા કરે છે, તેથી રાજાએ તેમને શિક્ષા કરવી, નહિ તો ઉપેક્ષા કરવી ’ રામ બોલ્યા—‘લોકો એવા હોય એ વાત ખરી છે, પણ જે વાત સર્વ લોકોને વિરૂદ્ધ લાગે તેનો યશસ્વી પુરૂષે સદા ત્યાગ કરવો ’ આ પ્રમાણે કહી રામે કૃતાંતવદન નામના મેનાપતિને આજ્ઞા કરી કે—‘સીતા ગર્ભવતી છે તે છતાં તેને અરણ્યમાં મૂકી આવો ’ તે સાંભળી લક્ષમણે રૂદન કરતા સતા રામના ચરણમાં પડીને કહ્યું—‘હે આર્ય ! આ મહાસતી સીતાનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય નથી ’ રામે કહ્યું કે—‘હવે તે વિષે તમારે મને કાંઈ પણ કહેવું નહિ ’ તે સાંભળી વસંતકે મુખને ઢાકી રૂદન કરતા લક્ષમણ ઘરમાં ગયા પછી રામે કૃતાંતવદનને કહ્યું કે—‘સમેતશિખરની યાત્રાના મિષ્ટથી સીતાને વનમાં લઈ જઈ, કારણ કે તેનો જ્યેષ્ઠ દોહદ (મનોરથ) પણ છે ’ પછી મેનાપતિએ આવીને સમેતશિખરની યાત્રા સળધી રામની આજ્ઞા સીતાને જણાવી અને તેને રથમાં બેસાડીને ચાલ્યો

સીતા રથમાં બેસીને ચાલ્યા તે વખતે ઘણા અપશુકનો થવા લાગ્યા, તથાપિ સરળતાને લીધે તે શકારહિત બેસી રહ્યા અનુક્રમે ઘણે દૂર નીકળી ગયા પછી ગંગા-

(૧૪૨) સીતાને જગલમાં છોડી દેવી. સીતાએ રામ પ્રત્યે કહેવશવેલ ઉપાલબ્ધ. પર્વ ૭ મું
સાગર ઉતરી સિંહનિનાદક નામના અરવ્યમાં પહોંચ્યા, જોઈને કૃતાંતવદન કાંઈક વિચાર
કરતો હતો રહ્યો રહ્યો તેનાં નેત્રગાથી જાણુ પડવા લાગ્યા અને તેનું મુખ આંખો પામી ગયું
તે જોઈ સીતા બોલ્યા—‘ સેનાપતિ ! તમે ચોકસાઈત હો તેમ દુઝી થઈને અહીં કેમ
ઉભા રહ્યા છો ? ’ કૃતાંતવદન બોલ્યો—“ હે માતા ! હું દુર્વચન શી રીતે બાલી શકું ?
સેવકપણથી દૂષિત જોવા મારે આ અકૃત્ય કરવું પડ્યું છે દેવી ! તમે શક્ષતને ઘેર રહ્યા,
તે સંજયી લોકાપવાદથી ભય પામીને રામે ભેટ આ ઘાટા વનમાં તમને ત્યજી દેવાનું
કહ્યું છે અમારે જાતનીદાશેએ તમારો લોકાપવાદ જણાવ્યો ત્યારે રામ તમારો ત્યાગ
કરવા તૈયાર થયા તે વખતે લોકકૃષ્ણર કોષથી રાતા નેત્ર કરતા લકમણે રામને કહ્યું
વાર્ધા, પણ રામે તેમને સહાચારી અટકાવ્યા એટલે તે શતાં શતાં ચાલ્યા ગયા પછી
મને તંમણે આ કાર્ય કરવાની આજ્ઞા કરી છે દેવી ! હું બહો પાપી છું અનેક પ્રકારના
હિંસક પ્રાણીઓથી ભરપૂર અને મૃત્યુના ગ્રહરૂપ આ અરવ્યમાં મારાથી ત્યજાયેલા તમે
કેવળ તમારા પ્રભાવથી જ જીવશો ” સેનાપતિના આવા વચન સાંભળી સીતા મૂર્છા
પામીને રથમાંથી પૃથ્વીઉપર પડી ગયા. સેનાપતિ તેમને મરણ પામેલા ધારી પોતાને
પાપી માનીને અત્યંત રૂદન કરવા લાગ્યો થોડી વારે વનના શીતળ વાસુથી સીતા
કાંઈક સંજેત થયા; પરંતુ તેવી રીતે વારવાર મૂર્છા અને ભેતના પામવા લાગ્યા
એ પ્રમાણે બહો વખત બેસીત થયા પછી તે સ્વસ્થ થઈને બોલ્યા—‘ અહીંથી
અયોધ્યા કેટલે દૂર છે ? અથવા રામ ક્યાં રહેલા છે ? ’ સેનાપતિ બોલ્યા કે—‘ હે દેવી !
અયોધ્યા નગરી અહીંથી ધણી દૂર છે તે વિષે શું પૂછવું ? અને ઉભા આજ્ઞા કરવાવાળા
રામની તો વાર્તા કરવાથી સંજુ ! ’ આવા તેનાં વચન સાંભળ્યા છતાં રામભક્ત સીતા
હરી વાર બોલ્યા—‘ હે ભક્ત ! મારો આટલો સંદેશો રામને બરાબર કહેલો કે—“ જો
તમે લોકાપવાદથી ભય પામ્યા હતા તો તમે મારી પરીક્ષા કેમ ન કરી ? સર્વ લોકો
અમારે શક પડે છે ત્યારે હિંમ વિગેરેથી પરીક્ષા કરે છે હું મહાભાગ્યવાળી તો આ
વનમાં પણ મારાં કર્મને લોજવીશ, પરંતુ તમે તમારા વિવેકને કે કુળને યોગ્ય જોવું આ
કામ કરું નથી હે સ્વામિન ! જેવી રીતે દુર્જનની વાણીથી તમે મને જોઈમ છોડી
દીધી તેમ મિત્રાકાંટિની વાણીથી મી જિનભાષિત કર્મને છોડ્યો નહિ. ” આ પ્રમાણે
કહીને સીતા મૂર્છા ખાઈ ભૂમિપર પડ્યા હરી વાર સાવધાન થઈને બોલ્યા કે— અરે !
મારા વિના રામ કેમ જીવશે ! હા ઈતિ જેકે ! હું મરી ગઈ હે વત્સ ! રામને ક્યાંક
અને લકમણને આશીષ કહેલો માર્ગમાં તને નિરૂપદવપણ મળેલું હવે તું રામની પાસે
સત્વર જા ’ પછી ‘ મહાવિપરીત વૃત્તિવાળા રામચંદ્ર છતાં સતીઓમાં અન્ય જોવા સીતા
હજી પણ તેનાપર આવી મહાભક્તિ રાખે ॥ આનો વિચાર કરતો કૃતાંતવદન સેનાપતિ
સીતાને પ્રણામ કરીને અને તને ત્યાં મૂકીને અંદાઝાકાંતમાં પાછો ફર્યો.

इत्याचार्यमीहमर्षद्विरचिते त्रिषष्टिखलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे
पर्वणि सीतापरित्यागो नामाष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

સર્ગ ૯ મો.

સીતાની શુદ્ધિ અને વ્રતગ્રહણ.

સીતા ભયથી ઉદ્ધ્રાત થઈ વનમાં આમતેમ ફરવા લાગ્યા અને પૂર્વના દુષ્કર્મથી દૂષિત એવા પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યા વારવાર રૂદન કરતા અને પગલે પગલે સ્ખલિત થતાં સીતા આગળ ચાલ્યા ત્યાં એક મોટું સૈન્ય આવતું તેમણે જોયું મૃત્યુમા અને જીવિતવ્યમા સમાન હૃદયવાળા સીતા સૈન્યને દીઠા છતાં પણ ભય છોડીને નમસ્કારમંત્ર પરાયણ થયા તેમને જોઈને ઉભટા સર્વ સૈનિકો ‘ આ દિવ્ય રૂપવાળી કોણુ શ્રી ભૂમિપદ રહેલી હશે ? ’ એવું બોલતા સત્તા તેનાથી ભય પામી ગયા સીતાનું રૂદન સાંભળીને તેના સ્વરૂપરથી તેના મનની ગ્લાનિ જોઈ તે સૈન્યના રાજાના જાણવામાં આવ્યું કે- ‘ આ કોઈ મહાસતી ગર્ભિણી છે ’ પછી તે કૃપાળુ રાજા સીતાની પાસે આવ્યો, એટલે તેને જોઈને શકા પામેલા સીતાએ પોતાનો વેપ ઉતારી તેની આગળ ધર્યો રાજા બોલ્યો- “ હે જહન ! તમે જરાપણ ભય પામો નહીં આ તમારા આભૂષણો તમારા જ અંગઉપર રહો નિર્દયથી પણ નિર્દય એવો તમારો સ્વામી કોણુ છે કે જેણે તમારો આવી સ્થિતિમાં ત્યાગ કર્યો ? જે હોય તે કહો કાંઈપણ શકા રાખશો નહિ હું તમારા કષ્ટથી કષ્ટવાળો છું ” પછી તે રાજાનો સુમતિ નામે મંત્રી સીતાની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે- “ ગજ-વાહન રાજા અને બ્રહ્મદેવી રાણીનો પુત્ર આ વજ્રજ ધ નામે રાજા છે તે પુઠરીક-નગરનો સ્વામી છે અને પરમ શ્રાવક, મહાસત્ત્વવાન અને પરનારીસહોદર છે તે આ વનમાં હાથીઓ લેવાને માટે આવેલા હતા તે કાર્યથી કૃતાર્થ થઈને પાછા જતા હતા તેવામાં તમારા દુઃખથી દુઃખિત થઈને અહીં આવ્યા છે, માટે તમારે જે દુઃખ હોય તે કહો ” તે સાંભળી વિદ્યાસ પામીને સીતાએ રોતાં રોતાં અને તે કૃપાળુ રાજા તથા મંત્રીને રૂદન કરાવતા પોતાનો સર્વ વૃત્તાત કહ્યો રાજાએ નિષ્કપટપણે કહ્યું કે- “ તમે મારી ધર્મખંડેન છો, કારણ કે એક ધર્મને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વે પરસ્પર બધુઓ થાય છે મને જામડલ જેવો ગણીને તમે મારે ઘેર ચાલો ‘ સ્ત્રીઓને પતિગૃહથી ખીલું સ્થાન જ્ઞાતુ-શુદ્ધ જ છે ’ રામે લોકાપવાદથી જ તમારો ત્યાગ કરેલો છે, કાંઈ સ્વેચ્છાથી ક્યેં નથી, તેથી હું માનું છું કે હવે તે રામ પશ્ચાત્તાપથી તમારી જેવા જ કષ્ટવાળા હશે એ વિરહા-તુર કથરથકુમાર ચક્રવાક પક્ષીની જેમ એકાકી થવાથી આકુળવ્યાકુળ થઈને તમને થોડા સમયમાં શોધવા નીકળશે ” આ પ્રમાણે કહેતા સીતાએ તેને ત્યાં જવું સ્વીકાર્યું, એટલે તે નિર્વિકારી વજ્રજ રાજાએ ત્યાં શિબિકા મગાવી તેમાં બેસીને સીતા ખીજ મિથિલા-પુરીમાં ભય તેમ પુઠરીકપુરમાં ગયા અને ત્યાં અહર્નિશ ધર્મપરાયણ થઈ વજ્રજે બતાવેલા એક ઘરમાં નિવાસ કરીને રહ્યા

(૧૪૪) સીતાના ભાગથી રામને પક્ષાત્પાપ, શોષ માટે નિષ્ફળ પ્રયાસ. પર્વ ૭ મું

હવે કૃતાંતવદન સેનાની પાછા વળીને અયોધ્યામાં આવ્યો તેણે રામભદ્ર પાસે જઇને કહ્યું કે-“ હું સિંહનિનાદ નામના વનમાં સીતાને છેડી આવ્યો છું ત્યાં વારંવાર મૂંઝાં પામતા અને વારંવાર સંજેત થતા સીતાએ માર્ગચાલ કાઢક વૈદ્યનું અવલોકન કરીને તમને આ પ્રમાણે સંદેશો કહેવરાવ્યો છે કે ‘ નીતિશાસ્ત્રમાં, સ્મૃતિમાં કે કાઈ દેશમાં જોવો અપ્યાર કર્યો કે એક પક્ષના કહેલાં દોષથી બીજા પક્ષને (પૂછ્યા સિવાય) સિક્ષા થાય ? તમે સદા વિચારીને કાર્ય કરનારા છો, છતાં આ કાર્ય વિચાર્યા વગર કર્યું છે, પણ તેમાં હું મારા ભાગ્યને જ દોષ માનું છું તમે તો સદા નિર્દોષ જ છો, પરંતુ કે પ્રભુ ! જેવી રીતે દુર્જનના વચનથી નિર્દોષ છતાં પણ તમે મારો ત્યાગ કર્યો તેવી રીતે હવે મિથ્યાકલ્પિત વચનથી જૈનધર્મને ત્યાગ કર્યો નહિ. આ પ્રમાણે કહી સીતા મૂંઝાં પામી પછી જ્યાં વળી પાછા ક્ષણવારે જોઇ થઇને બોલ્યા-‘ અરે ! રામ મારા વિના કેમ છવ્યો ? હું મરી ગઈ ’ આ પ્રમાણેના કૃતાંતવદનના મુખદ્વારા સીતાના વચન સાંભળી રામ મૂંઝાં ખાઈ પૃથ્વી પર પડી ગયા. તદ્દશઃ લક્ષમણે સજ્જનથી ત્યાં આવી ઘડનજળનું સિંચન કર્યું રામ સંજેત થઇને બોલ્યા કે- તે મહાસતી સીતા ક્યાં છે ? કે જેનો ખજ દોઢોના વચનોથી મેં ત્યાગ કર્યો છે ? ’ લક્ષમણ બોલ્યા- હે સ્વામિન્ ! હજી એ મહાસતી ચેતાના પ્રભાવથી જો વનમાં રક્ષિત થયા હશે, માટે ત્યાં સુધીમાં તમારા વિરહવટે તે મૃત્યુ પામે નહિ ત્યાં સુધીમાં તમે સ્વયમેવ જઇ શોધીને તેને પાછા લઇ આવેલ ’ લક્ષમણના આવા વચન સાંભળી રામ કૃતાંતવદન સેનાની અને બીજા જેઠરોને સાથે લઇ વિમાનમાં બેસીને તે દારૂં અસ્થમા ગયા. ત્યાં રચે રચે, જળે જળે, પવ તે પર્વતે અને વૃક્ષે વૃક્ષે રામે સીતાને શોધ્યા, પણ કોઇ ઠેકાણે જોવામાં આવ્યા નહિ. રામ જાતિ દુઃખી થઈ બહુ દૂર સુધી ફરી વિચાર કરવા લાગ્યા કે જરૂર કોઈ વાણે, સિંહે કે બીજા શિકારી માણ્યોએ સીતાનું ભક્ષણ કર્યું હશે ! છેવટે સીતાની પ્રાસિસબધી આશા મૂકીને રામ પાછા ફરી અયોધ્યામાં આવ્યા. પુરુષને વારંવાર સીતાના જીવ જખાણતા સત્તા રામની નિંદા કરવા લાગ્યા રામે અધુવાળા નેત્રથી સર્વ સીતામય જથવા સર્વ સીતાશૂન્ય ધારી તેનું પ્રેતકાર્ય કર્યું તેમના દુઃખમાં, કલ્પિતી આગળ અને વાણીમાં એક સીતા જ હતા. સીતા કોઈ ઠેકાણે રહેલા હતા, તથાપિ રામના ભાણવામાં તે આવ્યું નહિ

અહીં વજ્રજ્વલ રામને ઘેર મીતાએ મુગ્ધપુત્રને જ મ આપ્યો. તેમના બાળ ગણવણ અને મહનાંકુશ જોવા નામ પાડ્યા. મોટા મનનાળા વજ્રજ્વલ રામ સીતાને ત્યાં પુત્ર જ મ થાય તે કરતાં પણ અધિક દુર્લભ પામ્યો અને તણે તેમના / મ ને નામના મહોત્સવો કર્યા. ધાત્રાઓથી લાક્ષિત કરાતા અને લીલાધી દુશ્કલિત જોવા ત બને ભાગ્યે ભૂચર અધિનીક મારોની જેમ અનુક્રમે વધવા લાગ્યા. એમ કરતા કરતા એ મહાભુજ બાળ જગમદગુને અને દામીના બન્ધાની જેમ શિક્ષાને ચોગ્ય થઇ રામ વજ્રજ્વલના નેત્રને દ્વિસંવેષ થઈ પડ્યા તે સમયે એક સિદ્ધાર્થ નામે અણુવ્રતધારી સિદ્ધપુત્ર જે વિધાજળની સમૃદ્ધિથી સંપૂર્ણ અને જગામાં તેમજ આગમમાં વિચલણ દતો અને આકાશમાં દેવાથી ત્રિજાળ મેરુઝિરિઉપરના ગેત્રોની યાત્રા કરતો દતો ત શિક્ષાને માટે સીતાને ઘેર આવ્યો. સીતાએ મહાપૂર્વક ભાવપાણીથી તનો સત્કાર કર્યો. પછી તને મુખવિહાર પૂછ્યો તે

સર્ગ ૯ મો. કનકમાળા માટે વજ્ર ધતુ યુદ્ધ, લવણ તેમજ અકુશની કૃતેહ (૧૪૫)

કહીને તેણે સીતાને તેણુ સ્વરૂપ પૂછ્યુ, એટલે સીતાએ ભાઈની જેમ તેની પાસે મૂળથી માકીને પુત્રજન્મ સુધીનો પોતાનો સર્વ વૃત્તાત કહ્યો તે સાલળી આઘાંગનિમિત્તને બાણનાર તે ક્યાનિધિ સિદ્ધાર્થે કહ્યુ કે—“ તમે વૃથા શોક શામાટે કરો છો ? કારણ કે તમારે લવણ અને અકુશ જેવા બે પુત્રો છે શ્રેષ્ઠ લક્ષણવાળા આ તમારા પુત્રો સાક્ષાત્ રામલક્ષ્મણ જેવા છે, તે થોડા સમયમા તમારો મનોરથ પૂર્ણ કરશે ” આ પ્રમાણે તેણે સીતાને આશ્વાસન આપ્યુ પછી સીતાએ આગ્રહથી તેની પ્રાર્થના કરીને પોતાના પુત્રોને અધ્યાપન કરાવવા માટે તેમને પોતાની પાસે રાખ્યા સિદ્ધાર્થે સીતાના લબ્ય પુત્રોને સર્વ કળા એવી રીતે શીખવી કે જેથી તેઓ દેવતાઓને પણ દુર્જય થઈ પડ્યા સર્વ કળા શિખી રહ્યા એટલે તેઓ યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા તે વખતે બંને નવીન કામદેવ અને વસત સહચારી થયેલા ન હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા

વજ્ર ધે પોતાની રાણી લક્ષ્મીવતીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી શશિચૂલા નામે પુત્રી અને બીજી બત્રીશ કન્યાઓ લવણને પરણાવી અને પૃથ્વીપુરના રાજા પૃથુની અમૃતવતી રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી કનકમાલા નામે કન્યાની અકુશને માટે માગણી કરી મોટા પરાક્રમી પૃથુરાજાએ કહેવરાવ્યુ કે—‘ જેનો વશ બાણવામા ન હોય તેવાને શી રીતે પુત્રી આપાય ? ’ તે સાલળી વજ્ર ધે ક્રોધથી તેનાપર ચક્રાઈ કરી તેની સાથેના યુદ્ધમા પ્રથમ વ્યાધરથ નામના પૃથુરાજાના મિત્રરાજાને બાધી લીધો, એટલે પૃથુરાજાએ પોતાના મિત્ર પોતાનપુરના પતિને પોતાને સહાય કરવાને બોલાવ્યો, “ કેમકે વિપત્તિ વખતે મત્રની જેમ મિત્રો સહારવા યોગ્ય છે ” વજ્ર ધે માણ્યો મોકલીને પોતાના પુત્રોને યુદ્ધમા બોલાવ્યા તે વખતે ઘણા વાર્યા તો પણ લવણ અને અકુશ તેઓની સાથે યુદ્ધ કરવા માટે આવ્યા

બીજે દિવસે બે મેના વચ્ચે મોટુ યુદ્ધ થઈ થયુ તેમા બળવાન શત્રુઓએ વજ્ર ધના સૈન્યને ભાગી નાખ્યુ, એટલે પોતાના માતુલના સૈન્યનો ભગ બેઈ લવણ અને અકુશ ક્રોધ પામ્યા, તેથી તત્કાળ નિરકુશ હાથીની જેમ તેઓ ગન્ને અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોના પ્રહાર કરતા ફોડવા વર્ષાક્રતુના પ્રવાહના પૂરને વૃક્ષો સહન કરી ન શકે તેમ તે બળવાન વીરોના વગને શત્રુઓ લગાર માત્ર પણ સહન કરી શક્યા નહિ, તેથી પૃથુરાજા સૈન્યસંહિત પાછો ભાગવા લાગ્યો એટલે રામના પુત્રોએ હસતા હસતા તેને કહ્યુ કે— ‘ તમે બાણીતા વશવાળા છતાં અમે કે જે અગ્રાત વશવાળા છીએ તેનાથી રણમાંથી કેમ પલાયન કરી છો ? ’ તેઓના આવા વચન સાલળી પૃથુરાજા પાછો વળીને બોલ્યો—‘ તમારા આવા પરાક્રમથી મે તમારો વશ હવે બાણી લીધો છે વજ્ર ધ રાજાએ અકુશને માટે જે મારી કન્યાની માગણી કરી તે ખરેખર મારા હિતની જ વાર્તા છે, કેમકે આવો વર શોધ્યો ક્યાંથી મળે ? ’ આવી રીતે નમ્રતાપૂર્વક કહીને પૃથુરાજાએ પ્રથમ ચાલેલી પોતાની કનકમાળા નામની કન્યા તે જ વખતે અકુશને આપી અને પોતાની પુત્રીનો વર અકુશ થાય તો ઠીક એવી ઇચ્છા રાખનારા પૃથુરાજાએ સર્વ ગબજોની સમક્ષ તે જ વખતે વજ્ર ધ રાજાની સાથે સધિ કરી વજ્ર ધ રાજા ત્યા જ છાવણી નાખીને કેટલાક દિવસ રહ્યો

એક દિવસ ત્યા નારદ સુનિ આવી ચડ્યા વજ્ર ધ રાજાએ તેનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો પછી સર્વ રાજાઓ બેઠા હતા તેમની સમક્ષ વજ્ર ધે નારદને કહ્યુ કે—‘ હે સુનિ !

(૧૪૬) લવણ અને અકુશનું અયોધ્યાગમન, માર્ગમાં રાજાઓનું છતવું પર્વ ૭ થી

આ પૃથુરાજ પોતાની કન્યા અકુશને આપવાના છે, તો આ લવણ અને અકુશનો જે વશ
 હોય તે આ અમારા સબંધી પૃથુરાજને જણાવો કે જેથી તે પોતાના જમાઈનો વશ
 બાળીને સંતોષ પામે. ' નારદ હસીને બોલ્યા—“ આ અને કુમારનો વશ કોણ ન બાળે ?
 જેની ઉપત્તિનો પ્રથમ અકુર ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ છે આ કુમારના વશમાં પ્રથમ ઋષિ
 ઝમેલા ભરત વિજેશ વ્યકવર્તી રાજાઓ કયામાં વિષ્ણુવર્ત મઈ ગયા છે અને તેમના અત્યારે
 પ્રત્યક્ષ રાજકર્તા પિતા રામલક્ષ્મણને કોણ નથી બાળતું ? ન્યારે આ કુમારેા જર્મમાં હતા
 ત્યારે અયોધ્યાના લોકો અપવાદ બોલવા લાગ્યા, તેથી ભય પામીને રામે સ્ત્રીતાનો ત્યાગ
 કર્યો. ' તે સમયે અકુશે કાત્ય કરી કહ્યું કે—‘ હે સુનિ ! રામે હાથે વનમાં સ્ત્રીતાનો ત્યાગ
 કર્યો, તે સાફ કામ કર્યું નહિ. અપવાદની નિરાકૃતિ ઘણા હાથેથી અને છે, તથાપિ રામે
 વિદ્વાન યજ્ઞને આવું કાર્ય કેમ કર્યું હશે ? ' લવણે પૂછ્યું કે—‘ તે અયોધ્યાપુરી અહીંથી કેટલે
 દૂર છે કે જ્યાં અમારા પિતા અનુજબનુ સાથે પરિવારસહિત રહેલા છે ? ' નારદ સુનિ
 બોલ્યા કે— વિશ્વમાં નિર્ભય એવા તમારા પિતા ન્યાં રહે છે તે અયોધ્યાપુરી અહીંથી એક સો
 ને સાઠ યોજન દૂર છે ' પછી લવણે નમ્રતાપૂર્વક વજ્રજ્વલ રાજાને કહ્યું કે—‘ અમે ત્યાં જઈને
 રામલક્ષ્મણને એવા ઈચ્છીએ છીએ. જજ્જે તેની માગણી સ્વીકારી, એટલે ત્યાંથી જવાનું
 નહીં થવાથી પૃથુરાજાએ પોતાની પુત્રી કનકમાલાને મોટા ઉત્સવપૂર્વક તસ્તજ અકુશને
 પરણાવી. પછી વજ્રજ્વલ અને પૃથુરાજાસહિત લવણ અને અકુશ માર્ગમાં ઘણા દેશોને
 સામંત સામંતા લોકપુર નામના નગરપાસે આવ્યા. ત્યાં પ્રેઈ અને શૌર્યથી શોભિત એવો
 કુબેરકેશવ નામે અભિમાની રાજા હતો, તેને રણભૂમિમાં તેઓએ છવી લીધા. ત્યાંથી
 આગળ આવતા હપાક દેશમાં એકકેણું નામના રાજાને છવી લીધો અને વિજયસ્થળીમાં
 ક્ષાત્રુશત નામના રાજાને છત્યો. ત્યાંથી અજાનથી ઉતરીને કૈલાશપર્વતની ઉત્તર દિશામાં
 આવ્યા. ત્યાં નંદનથાડ રાજાના દેશોનો વિજય કર્યો. આગળ ચાલતાં રૂપ, કુતલ, શલભ,
 નંદિનંદન, સિદ્ધ શલભ, જનલ, શૂલ, શીમ અને ભૂતરાઈ દેશના રાજાઓને
 છતવા છતવા તેઓ સિંધુનાંને સામે કાઢે આવ્યા ત્યાં આર્થ અને અનાર્થ અનેક
 રાજાઓને તેઓએ સાધી લીધા. એવી રીતે ઘણા દેશોના રાજાઓને સાધી લઈને તે સર્વ
 ધાન્યોની સાથે તેઓ પાછા ફરીને પુત્રીકપુરમાં આવ્યા. ત્યાં ' અહો ! વજ્રજ્વલને
 ધન્ય છે કે જેના બાણેએ આવા પરાક્રમી છે ' એમ બોલતા નગરજનોએ એવેલા અને
 વીરરાજાઓથી વીંટાયેલા તે જાને વીર પોતાને ધેર આવ્યા, અને વિશ્વપાવની સ્ત્રીતાના
 અરણ્યમાં પ્રણામ કર્યો. સ્ત્રીતાએ હર્ષામૃથી ન્હવરાવી તેમના મસ્તકપર મુજબ કર્યું અને
 તમે રામલક્ષ્મણની એવા યાજ્ઞો એવી આશીષ આપી. પછી જન્ન ભાઈઓને વજ્રજ્વલને
 કહ્યું—‘ હે માતુલ ! તમે પ્રથમ જયોને અયોધ્યા જવાની સમતિ આપી છે, તો હવે તે
 અમલમાં લાવો. આ હપાક રૂપ કાલાંબુ, કુતલ, શલભ, જનલ, શૂલ અને બીજા દેશના
 રાજાઓને સાથે આવવા આરા કરો. પ્રયાણભક્ષા વગર્યાવો અને સેનાઓથી દિશાઓને
 ઢાકી દો કે જેથી અમારી માતાનો જેલે ત્યાગ કર્યો છે તે રામનું પરાક્રમ અમે
 જોઈએ. તે સાબળી સ્ત્રીતા ફરત કરતા ગાળાં સ્વરે બોલ્યા—‘ હે વત્સો ! આવો વિચાર
 કરવાયે તેમ જનર્થની ઇચ્છા કેમ કરો છો ? તમારા પિતા અને કાકા દેવતાઓને પણ
 દુર્જય છે તેઓએ ત્રણ લોકના કટકરૂપ રાક્ષસપતિ રાવણને પણ મારી નાખ્યો છે કે

સગે હ મો લવણુ અ કુશની રામ-લક્ષ્મણ સાથે યુદ્ધ કરવાની આકાંક્ષા ભામ ડળની સલાહ (૧૪૭)

ખાળકો ! જો તમારા પિતાને જોવાની તમને ઉત્કંઠા હોય તો નમ્ર થઈને ત્યા જાઓ ”
 “ પૂજ્ય જનની પાસે વિનય કરવો યોગ્ય છે. ” કુમારે બોલ્યા કે-“ હે માતા !
 તમારો ત્યાગ કરનાર તે પિતા શત્રુપદને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તો તેનો અમારે શી રીતે વિનય
 કરવો ? અમે બને તમારા પુત્રો અહીં આવ્યા છીએ એવું વચન તેમની પાસે જઈને
 અમારાથી શી રીતે કહેવાય ? કે જે વચન તેમને પણ લક્ષ્મણકારી લાગે તે અમારા પરા-
 કમી પિતાને યુદ્ધ કરવા માટે કરેલું આહ્વાન આનંદનકં થઈ પડશે; કારણ કે તે વચન
 બને કુળને યશસ્કારક છે ” આ પ્રમાણે કહીને સીતા રૂદન કરતા રહ્યા છતાં તે બને
 કુમાર મોટા ઉત્સાહથી મોટું સૈન્ય લઈને અયોધ્યાતરફ ચાલ્યા કુઠાર અને કાદાળીને
 ધારણ કરનાર દૃઢ હૃદય મનુષ્યો તેમની આગળ ચાલવા લાગ્યા કે જેઓએ માર્ગમાથી
 વૃક્ષાદિક છેદી નાખ્યા અને પૃથ્વીને સરખી કરી દીધી યુદ્ધની ઈચ્છાવાળા તે બને વીરો
 અતુલ્ય મેતાવડે સર્વ દિશાઓને રૂધતા અયોધ્યાની નજીક આવી પહોંચ્યા પોતાની નગ-
 રીની બહાર શત્રુનું ઘણું સૈન્ય આવેલું સાલળી ગમલકમણ વિરમય પામ્યા અને હાન્ય
 કરવા લાગ્યા લક્ષ્મણ બોલ્યા કે-‘ આર્યબધુ રામના પરાક્રમરૂપી અગ્નિમા પત ગિયાની જેમ
 પડીને મરવા માટે આ કોણ આવેલા હશે ? ’ આ પ્રમાણે કહી શત્રુરૂપ અધકારમા
 સૂર્ય જેવા લક્ષ્મણ રામ અને સુગ્રીવાદિકથી પરવરીને યુદ્ધ કરવા ચાલ્યા

આ સમયમા ભામડલ રાજા નારદ પાસેથી સીતાસખથી સર્વ ખબર સાલળી
 સંભ્રમસહિત તત્કાળ પુડરીકપુરમા ચીતાની પામે આવ્યા ચીતાએ રૂદન કરતાં કહ્યું-
 ‘ હે બ્રાતા ! રામે મારો ત્યાગ કર્યો છે અને મારા ત્યાગને નહિ સહન કરવાથી તારા
 બને ભાણેજ તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા છે ’ ભામડલ બોલ્યા કે-‘ રામે રત્નસમૃત્તિથી
 તમારો ત્યાગ કરીને એક સાહસ તો કર્યું છે, હવે પુત્રોનો વધ કરીને બીજું સાહસ
 કરે નહિ એ રામ આ પોતાના પુત્રો છે એમ જાણતા નથી, તેથી જ્યા સુધીમા તે તેમને
 મારે નહિ ત્યા સુધીમા ચાલો આપણે વિલગરહિત ત્યા જઈએ ’ આ પ્રમાણે કહી
 ભામડલ જનકીને પોતાના વિમાનમા બેસાડીને લવણ અને અકુશની છાવણીમા આવ્યો
 લવણાકુશે ચીતાને નમસ્કાર કર્યો પછી ચીતાએ બધાબધુ કે-‘ આ ભામડલ તમારા મામા
 થાય ’ એટલે લવણ અને અકુશે ભામડલને પણ પ્રણામ કર્યો ભામડલ તેમને મસ્તક-
 પર ચુબન કરી ઉત્સાગમા બેસાડી, હર્ષથી રોમાચિત અગવાળો ધર્મ ગદ્ગદ અક્ષરે બોલ્યો-
 ‘ મારી બેન સીતા પ્રથમ વીરપત્ની તો હતા, હવે સારે ભાગ્યે વીરમાતા પણ
 થયા છે તમારી જેવા વીરપુત્રોથી તે ચક્રની જેવા ખરેખરા નિર્મળ છે હે માન આપનારા
 ભાણેજ ! જો કે તમે વીરપુત્રો છો અને વીર પણ છો, તથાપિ પિતા અને કાકાની સાથે
 યુદ્ધ કરશો નહિ રાવણ જેવો ચોક્કો પણ તેમની સામે યુદ્ધમા સમર્થ થયો નથી, તો
 તમે ભુલની કંઠુમાત્રથી સાહસવડે તેવા મહાવીરોની સાથે યુદ્ધ કરવાનો આરભ કેમ કરો
 છો ? ’ ત્યારે લવણ અને અકુશ બોલ્યા કે-‘ માતુલ ! તમે સ્નેહથી ચાલુ સીરપણ રાખો નહિ
 તમારી બેન અને અમારી માતા પણ આવા જ કાયર વચન બોલે છે અમે જાણીએ છીએ
 કે ગમલકમણની સામે યુદ્ધમા કોઈ સમર્થ નથી, પણ હવે યુદ્ધ છોડી દઈને શામાટે અમે
 તેમને લક્ષ્મણ ઉત્પન્ન કરાવીએ ? ” આ પ્રમાણે તેઓ દહેતા હતા તેવામા તો તેઓના

સૈનિકોને રામના સૈનિકોની સાથે પ્રલયકાળના મેલની જેવું મુઠ્ઠા પ્રવર્ત્યું એટલે ' સુમી વાઢિક ખેલશે આ મહીયાર સૈન્યને રજો મારે નહિ જોવી શકાયી ભામટલ મુઠ્ઠામાં આવ્યો પછી અતિશય રોમાબધી જેમના કવચ પણ ઉપ્પાસ પામી ગયા છે એવા તે મહાબળ કુમારે મુઠ્ઠા કરવાને તત્પર થયા. નિઃશકપણે મુઠ્ઠા કરતા સુમીવાઢિકે મુઠ્ઠામાં સામી બાળ્ય ભામટલને બોધને તને પૂછ્યું કે- ' આ બને કુમારે કોણ છે ? ' ભામડલે કહ્યું- ' આ રામના પુત્ર છે ' એટલે તે બળત બાળી સુમિવાઢિકે ખેલશે તત્કાળ સીતાપાસે આવી પ્રણામ કરીને તેમની પાસે ભૂમિઉપર બેઠા.

એ સમયે પ્રલયકાળના ઉદ્ધ્રાવ થયેલા સમુદ્રની જેવા દુર્ધર અને મહાપરાક્રમી લવણ અને અકુચે સ્ફુલ્લવારમા રામના સૈન્યને ભગ્ન કરી દીધું વનમા સિંહની ગેમ તજો લ્યા લ્યાં ફર્ચા ત્યા ત્યા રમી, ઘોઠેન્વાર કે હસ્તિસ્વાર કોઈ પણ આમુખ હાથમાં લખને ઉભુ રહી શક્યું નહીં. જોવી રીતે રામના સર્વ સૈન્યને ભગ્ન કરીને કોઈનાયો પણ અસ્થિભિત એવા જે વીરો રામ બને લક્ષમણની સાથે મુઠ્ઠા કરવા આવ્યા. તેમને જોઈને રામલક્ષમણ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા- ' આપણા યતુરૂપ આ સુદર કુમારે કોણ હશે ? ' રામે કહ્યું- ' આ કુમારોની ઉપર જે મન સ્વાભાવિક રુનેહ થશે છે તે મન તેની ઉપર જળાતકારે પણ શી રીતે ફોફ કરી શકે ? તેમને આલિંગન કરવાની ઇચ્છા થાય છે તો તેમની સાથે શી રીતે વર્તવું ? આ પ્રમાણે રક્ષા બેસીને ભાલતા એવા રામપ્રત્યે લવણે અને નમ્ર થયેલા લક્ષમણ પ્રત્યે અકુચે કહ્યું કે- ' વીરમુદમાં સદાવાળા એવા અમેાએ જનવમાં અન્યે એવા પરાક્રમી રાવણને પણ રતનારા તમોને અવલોક્યા તે બહુ સારૂ થયું તમારી જે મુઠ્ઠાકાને રાવણે પણ પૂરી કરી નથી તે શ્રદ્ધાને અમે પૂરી કરશું અને તમે અમારી શ્રદ્ધાને પૂરી કરશો ' "

આ પ્રમાણે દક્ષા પછી રામલક્ષમણે અને લવણઅકુચે પિતાપોતાના ધનુષ્યનું ભય કરે પ્તનિયુક્ત આસ્ત્રોદન કર્યું કૃતાંગ સારથિજી રામના રથને બને વજ્રજ્વલ રાજાએ જન જલવણનાં રથને સામસામા ભેટી દીધા, તંમજ લક્ષમણના રથને વિરાધે અને અકુચના રથને પૃથુરાજાએ સામસામા ભેટી દીધા. પછી તે ચારેનું પરસ્પર મુઠ્ઠા પ્રવર્ત્યું તેમના અમે સારથિજી રથને યતુરૂપણે ભગાવવા લાગ્યા અને ચારે વીરો દલ મુઠ્ઠાથી વિવિધ શબ્દોના પ્રદાર કરવા લાગ્યા. તેમા લવણ અને અકુચ રામ-લક્ષમણ સાથેનો પોતાનો સબધ બાળે છે તેથી તજો સાથેમપણે-વિચારીને મુઠ્ઠા કરતા દતા અને રામલક્ષમણ તે સબધથી અજાત હોવાને સીધે નિરપેક્ષણે ભ્રમકર મુઠ્ઠા કરના કના. વિવિધ આમુખજ મુઠ્ઠા કર્યા પછી મુઠ્ઠાની અત લાવવાને ઇચ્છતા રામે કૃતાંગને કહ્યું કે- ' રથને બળતર યતુ સામે રાજા કૃતાંગ બોલ્યો- ' હું શુ કહું ? આપણા રથના અચા યાદી ગયા છે આ યતુને બાણોથી તેમના અલિંગન વધી નાખ્યા છે હું ચાતુકના માર મારું મું તથાપિ અથ ત્વરા કરતા નથી અને યતુના બાણોથી બધી રથ પણ જલ્લ ર થાયો છે અટલુજ નહીં પણ આ મારા ભુજક ૪ પણ યતુના બાણના આધાતથી જલ્લ થયા છે તેથી યોદ્ધાની લમામને અને ચાતુકને દોષાવવાની મારામા બીલકુલ મહિન દી નથી રામ બોલ્યા- ' મારે જણા વર્ત ધનુષ્ય પણ બાળે ચિત્રમ્થ રાપ તમ ચિયિલ ચર્ ગયું છે તે કામપણ કાય કરી

શકતું નથી આ મુશ્કરતન શત્રુનો નાશ કરવાને અસમર્થ થઈ ગયું છે, અત્યારે તો તે માત્ર અન્નને ખાડવાની યોગ્યતાવાળું રહ્યું છે આ હલરતન જે દુષ્ટ રાજાઓરૂપી હાથીઓને વશ કરવામા અનેકવાર અકુશરૂપ થયેલું છે તે પણ અત્યારે માત્ર પૃથ્વીને ખેડવા યોગ્ય થયું છે જે અશ્વો હંમેશા યક્ષોએ રક્ષિત અને શત્રુઓનો ક્ષય કરનારા છે તે અશ્વોની આ શી અવસ્થા થઈ ?” આ પ્રમાણે રામના અશ્વો નિષ્ક્ર્ણ થયા તેમ મહનાકુશની સાથે યુદ્ધ કરતા લક્ષ્મણના અશ્વો પણ નિષ્ક્ર્ણ થયા આ સમયે અકુશે લક્ષ્મણના હૃદયમા વજ્ર જેવું ગાણુ માર્યું, જેથી લક્ષ્મણ મૂર્છા ખાઈને રથમા પડી ગયા લક્ષ્મણની મૂર્છા જોઈને વિદુર થયેલા વિરાધે રથને રણભૂમિમાથી અયોધ્યા તરફ ચલાવ્યો, એટલામા તો લક્ષ્મણને સજ્જા આવી એટલે તે આશ્વેપૂર્વક બોલ્યા કે-‘અરે વિરાધ ! આ તે નવીન શુ કર્યું ? રામના ભાઈ અને દશરથના પુત્રને આ અનુચિત છે, માટે જ્યાં મારો શત્રુ હોય ત્યાં રથને સત્વર લઈ જા, જેથી હવે અમોઘ વેગવાળા ચક્રવર્તુ તેનું મસ્તક છેદી નાખું ’ લક્ષ્મણના આવા વચન સાંભળી વિગ્રહે અકુશની તરફ રથને ચલાવ્યો એટલે ‘ઉભો રહે, ઉભો રહે ’ એમ કહી લક્ષ્મણે હાથમા ચક્ર લીધું ભમતા સૂર્યનો બ્રમ કરાવતું અને અસ્પૃશ્ય વેગવાળું તે ચક્ર આકાશમા ભમાડીને લક્ષ્મણ ક્રોધથી અકુશની ઉપર છોડ્યું તે આવતા ચક્રને રોકવા માટે અકુશે અને લવણે તેની ઉપર અનેક શસ્ત્રો નાખ્યા, તથાપિ તે સ્પર્શિત થયું નહિ અને વેગથી આવી અકુશને પ્રદક્ષિણા કરી જેમ પક્ષી પાછું પોતાના માળામા આવે તેમ લક્ષ્મણના હાથમા પાછું આવ્યું લક્ષ્મણે ફરીવાર છોડ્યું તે વખતે પણ જેમ ભાગી ગયેલો હાથી પાછો ગજશાળામા આવે તેમ તે પાછું લક્ષ્મણના હાથમા આવ્યું તે જોઈ ખેદ પામેલા રામલક્ષ્મણ ચિતવવા લાગ્યા કે-‘શુ આ ભરતમા આ બંને કુમાર જ બળભદ્ર અને વાસુદેવ હશે, અમે નહિ હોઈએ ?’ તેઓ આવો વિચાર કરે છે તેવામા અકસ્માત્ નારદમુનિ સિદ્ધાર્થસહિત ત્યાં આવ્યા તેમણે ખેદ પામેલા રામલક્ષ્મણને આ પ્રમાણે કહ્યું—“અરે રઘુપતિ ! આ હર્ષને સ્થાને તમે ખેદ કેમ કરો છો ? પુત્રથી થયેલો પરાભવ કોને વશના ઉદ્યોતને માટે થતો નથી ? આ બંને કુમારો લવણ અને અકુશ નામના સીતાની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલા તમારા પુત્રો છે, તે યુદ્ધને વિષે તમને જોવાને આવેલા છે એ તમારા શત્રુ નથી તમારું ચક્ર જે તેમના ઉપર ચાલ્યું નહિ, તે જ તેની નીશાની છે પૂર્વે પણ ભરતનું ચક્ર બાહુબલી ઉપર ચાલ્યું નહોતું ” પછી સીતાના ત્યાગથી માડીને પુત્રોના યુદ્ધ સુધી વિશ્વને વિસ્મયકારી સર્વ વૃત્તાંત નારદે કહી બતાવ્યું તે સાંભળી વિસ્મય, લજ્જા, ખેદ અને હર્ષથી સમક્ષે આકુળવ્યાકુળ થયેલા રામ મૂર્છા પામી ગયા પાછા થોડીવારે ચંદનજળના સિંચનથી સજ્જાને પ્રાપ્ત થયા, એટલે પુત્રવાત્સલ્યથી પૂર્ણ હૃદયવાળા રામ લક્ષ્મણને સાથે લઈને તસ્તજ અશ્વસહિત લવણાકુશની પાસે જવા ચાલ્યા તેમને આવતા જોઈને વિનયવાન લવણાકુશ તત્કાળ રથમાંથી ઉતરી સર્વ અશ્વો તણી દઈને રામલક્ષ્મણના ચરણમા પડ્યા તેમને આલિંગન કરી ઉત્સગમા બેસાડીને રામે તેના મસ્તકપર યુગ્મન કર્યું પછી શોક અને સ્નેહથી આકુળ થઈને તે ઉચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યા ગમના ઉત્સગમાંથી પોતાના ઉત્સગમા લઈને લક્ષ્મણે

૧ પુત્રોનું પગક્રમ જોઈને વિસ્મય, તેનાથી થયેલી પોતાની લાગવી લજ્જા, સીતાત્યાગની વાત તાણ મવાથી તેના વિમોઞ્જન્ય ખેદ અને પુત્રના આગમનથી હર્ષ

તમના મસ્તકપર ચુંબન કરતા અને દંદિને અમુપૂર્ણ કરતાં પોતાની જુનાવટે તેમને આર્થિક
 ૫૧ ક્યું પિતાની જેમ ઘરજીકમળમાં આહ્વાનતા તે વિનીત પુત્રોનું શત્રુને પણ દ્રશ્ય
 જુજ પ્રસારને અવિજન કર્યું જીભ પણ સૈન્યના રાજાઓ બાંહે વિવાહપ્રસંગમાં એકઠા
 મળ્યા હોય તેમ એકઠા થઇને હર્ષ પામવા લાગ્યા.

હવે પોતાના પુત્રોનું પરાક્રમ અને તેમના પિતાની સાથે તેમનો સમાગમ બેઠ હર્ષ
 પામેલી સીતા વિમાનમાં બેસીને પુઠરીકપુર યાત્રા ગયા. પોતાની જેવા જ પુત્રના લાભથી
 રામલક્ષ્મણ બહુ હર્ષ પામ્યા અને સ્વામીના હર્ષથી સર્વ ભૂચરો અને ખેતરો પણ હર્ષ
 પામ્યા. જામ ઠલે ઝોળખાવેલા વજ્રજ્વલ રાજાએ રામલક્ષ્મણને લાંબા ઠાળના સેવકની જેમ
 નમસ્કાર કર્યો. રામે કહ્યું—“ હે ભદ્ર ! તમે મારે જામ ઠલ સમ્માન છે. તમે મારા પુત્રોને
 મોટા કરીને આવી ક્ષામા લાવેલા છે.” આ પ્રમાણે કહી રામલક્ષ્મણે પુરુષ વિમાનમાં બેસી
 અર્ધાંસને બેસાડેલા પુત્રોસહિત નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. માર્ગમાં લોકો વિસ્મયથી ઉભી પાની
 કરીને ઉભી બીવાવટે જેના પુત્રોને બોલ્યા અને સ્તુતિ કરતા હતા એવા રામ પોતાના મંદિર
 પાસે આવ્યા ત્યાં રામલક્ષ્મણ પુત્રોની સાથે વિમાનમાંથી ઉતર્યા. પછી અયોધ્યામાં પુત્ર
 અમનનો મોટો ઉત્સવ હર્ષથી કરાવ્યો.

એક વખતે લક્ષ્મણ, મુશીવ, વિશ્વીમણ, હનુમાન અને બળદ વિગેરેએ એકઠા મળીને
 રામને વિશ્વસિ કરી કે— દેવી સીતા તમારા વિરહથી પરદેશમાં રહેલા છે તે હમણા આ
 કુમાર વગર અતિકષ્ણે રહેતા હશે, માટે હે સ્વામિન ! જો તમે આજ્ઞા આપો તો જામે
 તેમને ત્યાં તેથી લાવીએ નહિ તો જો પતિપુત્રસહિત સીતા સતી જરૂર મૃત્યુ પામી જશે.’
 રામે જરા વિચાર કરીને કહ્યું કે—“ હવે સીતાને જોમને જોમ શી રીતે લવાય ? લોકાપવાદ
 ખોટો હોય તો પણ તે બળવાન અવશ્ય કરનાર છે. હું બંધ છું કે સીતા સતી છે
 તે પણ પોતાના આત્માને નિર્મળ બાંહે છે, તો કાંઈપણ દિવ્ય કરવામાં બધ જેવું નથી, માટે
 તે દેવી સર્વ લોકોની સમક્ષ પ્રત્યક્ષ દિવ્ય કરે અને જો શુદ્ધ સતીની સાથે મારો ફરીવાર
 જુદવાસ થાઓ.” ‘ ઇશ્વર ’ જોમ કહીને તેઓને નગરીની બહાર વિશાળ મઠપ બધા
 વ્યે અને તેની બહાર માંબાઓની મેળીઓ કરી. તેમાં રાજાઓ નગરજનોના જમાત્તો અને
 મુશીવ, વિશ્વીમણ પ્રમુખ ખેતરો આવીને બેઠા. પછી રામની આજ્ઞાથી મુશીવ ત્યાંથી ઉઠીને
 પુઠરીકપુર આવ્યો અને સીતાને નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે—“ હે દેવી ! રામે તમારા માટે
 આ પુરુષ વિમાન મોકલાવ્યું છે માટે તેમાં બેસીને તેમની પાસે પધારો.” સીતા બ્રાહ્મણ-
 અધાપિ અને અસ્વયમ્ ત્યાગ કરવાનું દુઃખ યાત થયું નથી, તો ફરીવાર જીભ ફાળે અને
 આપનાર જો રામની પામે હું શી રીતે જાણુ ? સુશ્રીવે ફરીવાર નગરીને કહ્યું— હે સતી !
 તમે કેવળ કરે નહિ રામ તમારી શુદ્ધિને માટે કરેલા મઠપમાં સર્વ નગરજનોની સાથે
 મધ ઉપર આવીને બેઠેલા છે. મુશીવે આ પ્રમાણે કહ્યું જોતે પ્રથમથીજ શુદ્ધ થવાને
 ઇચ્છતા સીતા તત્કાળ તે વિમાનમાં બેસી અયોધ્યાસમીપે આવ્યા અને નગરની બહાર
 મહેકોદય દેવાનમાં ઉતર્યા. ત્યાં લક્ષ્મણે અને બીજા રાજાઓએ અર્ધ આપીને તેમને
 નમસ્કાર કર્યો. પછી લક્ષ્મણ તેમની આજ્ઞા બેસી સર્વ રાજાઓસહિત જોગ્યા— હે દેવી !
 તમારી નગરીમાં અને તમારા જુદમાં પ્રવેશ કરીને તેને પવિત્ર કરો’ સીતા બ્રાહ્મણ—‘ હે

સર્ગ ૯ મો. પોતાની શુદ્ધિની સાળીતી માટે દિવ્ય કૃપાની સીતાની ઇચ્છા. (૧૫૧)

વત્સ ! શુદ્ધિ પાસ કર્યા પછી હું નગરીમાં અને ગૃહમાં પ્રવેશ કરીશ, કારણ કે તે સિવાય કદિ પણ અપવાદ શાત થશે નહિ ' આવી સીતાની પ્રતિજ્ઞા રાબરોએ રામને જણાવી, એટલે રામે ત્યાં આવી સીતાને ન્યાયનિષ્ઠુર વચનો કહ્યા— ' તમે રાવણને ઘેર રહ્યા છતાં બે તેની સાથે તમારો ભોગ થયો ન હોય તો આ સર્વ લોકોની સમક્ષ શુદ્ધિને માટે દિવ્ય કરો. ' સીતાએ હસતા હસતા રામને કહ્યું— " તમારા જેવો ખીજો કોઈ પણ કાઠ્યો પુરૂષ નહિ હોય કે જે દોષ જાણ્યા વગર મહાવનમાં ત્યાગ કરે વળી પ્રથમ દડ આપીને હવે મારી પરીક્ષા કરો છો, તેથી પણ તમારૂં વિચારણાપણું જણાઈ આવે છે, પરંતુ હું તો તે કરવાને અધાપિ તૈયાર છું. ' તેના આવા વચન સાંભળી રામ વિલગ્ના થઈને બોલ્યા— " હે ભદ્રે ! તમારામાં ખીલકુલ દોષ નથી એ હું જાણું છું, તથાપિ લોકોએ ઉત્પન્ન કરેલો દોષ ટાળવાને માટે હું આ પ્રમાણે કહું છું ' સીતા બોલ્યા કે— ' હું પાંચે પ્રકારના દિવ્ય કરવાને તૈયાર છું કહો તો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરૂં, કહો તો મન્નિત તડુલ ભક્ષણ કરૂં, કહો તો તાજવાપર ચડું, કહો તો તપાવેલા કોશણું પાન કરૂં અને કહો તો જીવંતી શસ્ત્રના કળને ગ્રહણ કરૂં કહો, આમાંથી તમને જે રૂચે તે કરૂં ' તે વળતે અતરીક્ષમાં રહીને સિદ્ધાર્થ અને નારદે તથા ભૂમિપર રહેલા લોકોએ કોલાહલને અટકાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું— ' હે રાઘવ ! આ સીતા નિશ્ચયથી સતી, સતી, મહાસતી છે, તેમાં તમારે કાંઈપણ ચિંત્ન કરવો નહિ ' રામે કહ્યું— " હે લોકો ! તમારામાં ખીલકુલ મર્યાદા નથી સકલદોષ તમારાથી જ ઉત્પન્ન થયો છે પૂર્વે તમે જ તેમને હપિત કહ્યા હતા અને અત્યારે પાછા અહીં આવું બોલો છો અને વળી દૂર જઈને ખીજું બોલશો પૂર્વે સીતા શી રીતે દોષિત હતા અને અત્યારે શી રીતે શિયળવાન થયા તે કહો વળી ફરીવાર દોષ ગ્રહણ કરવામાં તમારે પ્રતિબંધ નથી, માટે હું કહું છું કે સીતા સર્વની પ્રતીતિને માટે પ્રત્યક્ષિત અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે " આ પ્રમાણે કહીને રામે ત્રણસો હાથ પહોળો અને બે પુરૂષપ્રમાણ ઉંડો એક ખાટો કરાવ્યો અને તે ચઢના કાષ્ઠથી પૂરાવ્યો.

એ સમયમાં વૈતાલ્યગિરિની ઉત્તરશ્રેણીમાં હરિવિક્રમ રાબરો જયભૂષણ નામે કુમાર હતો તે આઠ સો સ્ત્રીઓ પરણ્યો હતો એક વળતે કિરણમડલા નામની તેની એક સ્ત્રીને હૈમશિખ નામના તેના મામાના પુત્રની સાથે સુતેલી તેણે જોઈ, એટલે તેણે તે સ્ત્રીને કાઢી મૂકી અને તત્કાળ પોતે લીલાલીધી કિરણમડલા મૃત્યુ પામીને વિદ્યુદ્ધટ્ટા નામે રાક્ષસી થઈ જયભૂષણ સુનિ ફરતા ફરતા આગલી રાત્રે અયોધ્યાની બહાર આવીને પ્રતિમાપણે રહ્યા તે વળતે વિદ્યુદ્ધટ્ટા ત્યાં આવીને તેને ઉપદ્રવ કરવા લાગી સુનિને તો શુભ ધ્યાનના બળથી તે જ વળતે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, એટલે તેનો ઉત્સવ કરવા માટે ધર્માદિક દેવતાઓ ત્યાં આવ્યા એ સમયે અહીં સીતાની શુદ્ધિ થતી હતી તે જોઈને દેવતાઓએ આવી ઇદ્રને વિશ્વસિ કરી કે— ' હે સ્વામી ! લોકોના ખોટા અપવાદથી સીતા આજે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે ' એ સાંભળી ઇદ્ર સીતાની સાનિધ્ય કરવાને માટે તરત જ પોતાની પેઢળ સેનાના અધિપતિને આજ્ઞા આપી અને પોતે જયભૂષણ સુનિના કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કયો.

હવે રામની આજ્ઞાથી સેવકોએ ચઢના કાષ્ઠથી વ્યાસ એવા તે ગર્તમાં ચારે તર-

(૧૫૨) સીતાના સતીત્વની સાબીતી અગ્નિકુન્ડ જળકુન્ડમાં પરિણમવું પર્વ ૭ મુ

હથી નેત્રને પણ દુઃસ્વપ્ન એવો અગ્નિ પ્રવલિત કર્યો. જ્વાળાઓથી વિકરણ અગ્નિને બેઠીને શમે હૃદયમાં વિચાર્યું કે—‘ અહો ! આ તો અતિ વિષમ કાર્ય થઈ પડ્યું ! આ મહાસતી તો નિમ્મલ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરશે, પરંતુ પ્રાપ્ત. દેવની અને દિવ્યની વિષમ ગતિ છે મારી સાથે આ સીતા વનવાસમાં નીકળ્યા, શપથો તેનું કરણ કર્યું, પાછો મે તેનો ત્યાગ કર્યો અને છેવટે વળી આ મહાકષ્ટ ઉપસ્થિત કર્યું—એ બધું મારાથી જ થયેલું છે ’ આ પ્રમાણે શમ વિચાર કરતા હતા તેવામાં તો સીતા ખાગ પાસે આવીને ઉભા રહ્યા અને સર્વશૂન સ્મરણ કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા કે—‘ હે હોકપાળા ! હે હોકો ! સર્વે સાંભળો. જો મે શમ વિના બીજા કોઈ પુરૂષની અભિલાષા કરી હોય તો આ અગ્નિ મને જાળી નાખે અને નહિ તો જળની આકૃષ્ટ સીતળ સ્પર્શવાનુ થાઓ. આ પ્રમાણે કહી નમસ્કાર મત્રનું સ્મરણ કરીને સીતાએ અગ્નિકુન્ડમાં જ પાપાત કર્યો. જેવા સીતા તેમાં પડ્યા તેવો જ તત્કાળ અગ્નિ જુગાઈ ગયો અને તે બાદો સ્વપ્ન જળથી પૂરાઈને વાપીરૂપ થઈ ગયો, તેના સતી પદ્માથી સતુષ્ઠ થયેલા દેવના પ્રભાવથી સીતા હૃદયની જેમ તે જળની ઉપર ક્રમણપર રહેલા સિંહાસનમાં બિરાજમાન થયા. કોઈ ઠેકાણે કુંકાર જ્વનિ, કોઈ ઠેકાણે શુદ્ધશુદ્ધ બવાજ કોઈ ઠેકાણે ભભા જેવો નાદ, કોઈ ઠેકાણે ઢોલની જેવો જ્વનિ, કોઈ ઠેકાણે દિલિ દિલિ શબ્દ અને કોઈ ઠેકાણે ઘલ ઘલ નાદ કરતું તે જળ સમુદ્રજળની પેઠે આવર્તયુક્ત બોવામાં આવ્યું. પછી ઉદ્ભવ સમુદ્રની જેમ તે વાપીમાંથી જળ ઊછળવા માંડ્યું અને તેણે મોટા માથાડાઓને પણ ઝુલાવવા માગ્યા. વિવાધરો તો તેનાથી ભયભ્રાત થઈ ઊડીને બાકાશમાં જતા રહ્યા. પરંતુ શૂંચર મનુષ્યો! હે મહા સતી સીતા ! આમાં રક્ષણ કરો. જેમ પોત્તર કરવા લાગ્યા. પછી સીતાએ જ્યાં આવતા તે જળને બે હાથપટે ઢાળ્યું. એટલે તેના પ્રભાવથી તે જળ પાછું વાપીના પ્રમાણે નેટલું થઈ ગયું. ઉપલ, કુમુદ અને પુલકિતિ તથા કમળોથી પૂર્ણ હસિથી શોભિત, કમળોની સુમધથી ઉજાવાત થયેલા જમરાઓ જેમાં સંગીત કરી રહ્યા છ એવી, જેની સાથે તરંગ અથડાય છે તેવા મહિમમ સોપાનથી સુંદર અને જન્ને બાજુ રત્નમય પાયા જોઈ બાંધેલી તે વાપી થઈ સુંદર દેખાવા લાગી. સીતાના શીલની પ્રશંસા કરતા નાર દારિદ્ર આકાશમાં નૃત્ય કરવા લાગ્યા. સતુષ્ઠ થયેલા દેવતાઓએ સીતાની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. અહો ! શમની ખત્તી સીતાનું કેવું ચરણી શીલ છે !

જો પ્રમાણે અતરીક્ષ અને જૂગિયા બાસ એવી હોકોની બાંધેલવા થવા લાગી. પોતાની માતાને પ્રભાવ બોઈ લવણાકુશ થયો. કર્ણ પામ્યા. પછી હસની જેમ તરતા તરતા તે જન્ન તેની પાસે ગયા. સીતાએ મસ્તકપર સુધીને તેને પોતાને જ પડાને બિસાઈ. તે કુચાજા ન્હીતા બે તીરપર રહેલા હાથીના બે બન્ધાની જેવા શોભવા લાગ્યા. તે વખતે લક્ષ્મણ, યતુમ, ભામઠલ, વિશ્વીવજ્ઞ અને સુબીવ વિગેરે નીરાજે આવી સીતાને બહિષ્કારી નમસ્કાર કર્યો. પછી જાતિ મનોહર કંતિવાળા શમ સીતાની પાસે આવ્યા અને પદ્માત્માપ તથા લક્ષ્મણી પૂર્વે બોવા તેમણે અબલિ બોડીને આ પ્રમાણે કહ્યું—‘‘ હે દેવી ! સ્વભાવથી જ અસત્ દેવને બહુ કરનારા નજરવાસીઓના છંદને અનુસરીને મે તમારો ત્યાગ કર્યો હતો તે છુમા કર્યો. જેમાં મહા ઉશ્કેર શિકારી પ્રાણીઓ સ્થેલા છે જેના અસ્વભાવ તમે તમારા પ્રભાવથી છુવતા રહ્યા તે પણ જો દિવ્ય જ હતું તથાપિ તે મારા

જાણવામાં આવ્યું નહીં, પણ હવે તે સર્વ ક્ષમા કરીને આ પુષ્પક વિમાનમાં બેઠો અને મારી સાથે ઘેર આલો અને પૂર્વની જેમ પાછા મારી સાથે વતો ” ત્યારે સીતા બોલ્યા કે- “તેમા તમારો, લોકોનો કે ણીજ કોઈનો દોષ નથી પણ મારા પૂર્વકર્મનો જ દોષ છે, તેથી આવા દુઃખના આવર્તને આપનારા કર્મથી નિવેદ પામીને હું તો હવે તેનો ઉચ્છેદ કરનારી દીક્ષા જ ગ્રહણ કરીશ ’ આ પ્રમાણે કહીને તે જ વખતે સીતાએ પોતાની મુદ્દિથી જ કેશનો લોચ કર્યો અને પ્રભુ જેમ પોતાના કેશ ધરને આપે છે તેમ તેણે તે કેશ રામને અર્પણ કર્યા તે બેઠને તત્કાળ રામને મૂર્છા આવી તેમાથી તેઓ સ્વસ્થ થયા નહિ તેવામા તો સીતા જયભૂષણ મુનિની પાસે આવ્યા ગયા જયભૂષણ કેવળીએ તે જ વખતે વિધિ-પૂર્વક તેને દીક્ષા આપી અને પછી તપમા પરાયણ તે સાધ્વીને મુગ્ધલા ગણિનીના પરિવારમા સોપી

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपट्टिलकापुरूपचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
सीताशुद्धिद्रवतग्रहणो नाम नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

સર્ગ ૧૦ મો.

રામનું નિર્વાણગમન.

મૂર્ચ્છિત થયેલા રામને ચંદનના જળથી સિંચન કર્યું એટલે તે સ્વસ્થ થઈને બોલ્યા કે- ‘ જો મનસ્વિની સીતાદેવી ક્યા છે ? અરે ભૂચરો અને ખેચરો ! જો તમારે મરવાની ઇચ્છા ન હોય તો તે લોચ કરેલી પણ મારી પ્રિયા સીતા અને સત્વર જતાવો હે વત્સ લક્ષ્મણ ! ભાથા અને ધનુષ્ય લાવ હું આવો દુઃખી છતાં આ બધા ઉદાસીન અને મુસ્તિત કેમ છે ? ’ આ પ્રમાણે કહીને ધનુષ્યને ગ્રહણ કરતા રામને લક્ષ્મણે કહ્યું કે-“ હે આર્ય ! આ શું કરે છે ? આ સર્વ લોક તમારા સેવક છે ન્યાયનિષ્ઠ એવા તમે દોષના ભયથી જેમ સીતાનો ત્યાગ કર્યો હતો તેમ સ્વાર્થનિષ્ઠ સીતાએ સસારના ભયથી આપણા સર્વનો ત્યાગ કર્યો છે તમારી પ્રિયા સીતાએ અહીં પ્રત્યક્ષ પોતાની મેળે પોતાના કેશનો લોચ કરી જયભૂષણ મુનિની પાસે જઈ દીક્ષા લીધી છે એ મહર્ષિને હમણા જ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે જ્ઞાનનો મહિમા કરવો એ તમારૂં પણ કૃત્ય છે વળી હે સ્વામી ! મહાવ્રતધારી સીતા સ્વામિની પણ ત્યા રહેલા છે અને એ નિર્દોષ સાધ્વી શુદ્ધ સતીમાર્ગની જેમ હમણા મોક્ષમાર્ગને જતાવે છે ” લક્ષ્મણના આવા વચન સાંભળી રામ સ્વભાવમા સ્થિત થઈને બોલ્યા- ‘ હે બધુ ! તે કેવળીની પાસે મારી પ્રિયાએ વ્રત ધારણ કર્યું તે બહુ સારું કર્યું ’ આ પ્રમાણે કહીને રામચંદ્ર પરિવારસહિત જયભૂષણ મુનિપાસે ગયા અને તેમને નમસ્કાર કરીને રામે દેશના સાક્ષી દેશનાને આ તે રામે મુનિને પૂછ્યું કે-“ હે સ્વામિન ! હું આત્માને

(૧૫૪) વિશ્વીવલ્લે જયજયજય કેળવીને પૂર્વજ મ સબધી કરેલા પ્રમો. પર્વ ૭ મુ

બાણુતો નથી, તો હું ભવ્ય છું કે અભવ્ય છું ? તે મને કહો અને મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ' કેળવી બોલ્યા કે—“ કે રામ ! તમે કેળવ ભવ્ય છો એટલું જ નહિ પણ આ જ મમ્મ જ કેળવજ્ઞાન પામીને સિદ્ધિને પણ પામનારા છો.” રામે ફરીવાર પૂછ્યું કે—“ કે સ્વામિન ! મોક્ષ તો દીક્ષા લીધાથી થાય છે અને દીક્ષા સર્વનો ત્યાગ કરવાથી થાય છે, પણ આ બધું લક્ષમણ મારાથી દુસ્તવાળ્ય છે. ” ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે—“ તમારે હવે બળદેવપણાની સપત્તિ લોગવવાની છે, તેને ખતે નિઃસજ ઘર્ષ, દીક્ષા લઈને તમે શિવમુખ પામશો. ”

વિશ્વીવલ્લે નમસ્કાર કરી મુનિને પૂછ્યું કે—“ કે સ્વામી ! શવલે પૂર્વજ મના કયા કર્મથી સીતાનું કરણ કર્યું ? અને કયા કર્મથી લક્ષમણે તેને મુદ્દમા માર્યો ? વળી આ મુશીબ, ભામડહ, લવણ, અકુશ અને હું કયા કયા કર્મથી આ રામના ઉપર અત્યવશ્યક થયા છીએ ? ” એટલે મુનિ બોલ્યા કે— આ હંશિકુ ભરવાર્ધમા ક્ષેત્રપુર નામના નગરમાં નલદત્ત નામે એક વણિક હતો. તેને મુનદા નામની સ્ત્રીથી ધનદત્ત અને વસુદત્ત નામે બે પુત્રો થયા. તે બંનેને માણવજન્ય નામના એક બ્રાહ્મણની સાથે મિત્રાઈ થઈ તે નગરમાં સાગરદત્ત નામે એક વણિક રહેતો હતો. તેને ગુણધર નામે પુત્ર અને ગુણવતી નામની કન્યા હતી. સાગરદત્તે નલદત્તના મોઢ્ય શુભવાળા પુત્ર ધનદત્તને શુભવતી કન્યા આપી, અને કન્યાની માતા રત્નપ્રભાએ ધનદા લોભથી ક્રીડાત નામના એક ત્યાગી ધનાઢ્યને દાસ રીતે શુભવતીને આપી. આ બંને માણવજન્યના બાણુવામાં આવી એટલે મિત્રની વચ નાને નહિ સહન કરનાર માણવજન્યે પોતાના મિત્ર નલદત્તના પુત્રને બંને આપ્યા. તે સાંભળી વસુદત્તે રાત્રે જઈને ક્રીડાતને મારી નાખ્યો અને ક્રીડાતે પણ ખર્જવડે વસુદત્તને મારી નાખ્યો. તે બંને ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને વિશ્વાટવીમાં મૂકવા થયા. શુભવતી મુવારી જ મૃત્યુ પામીને તે જ વનમાં મૂકાઈ થઈ ત્યાં પણ તેણીને માટે શુદ્ધ કરીને તે બંને મૃત્યુ પામ્યા એવી રીતે પરસ્પર વૈરથી તેઓએ મિત્રાઈ ભવબ્રમણ કર્યું.

હવે અહીં ધનદત્ત પોતાના કાઠના વધથી પીડિત થઈ ખર્જવડિતપણે ભટકવા લાગ્યો. એક વખતે રાત્રે કુષ્માતુર થયેલા તેણે કોઈ સાધુઓને જોયા, એટલે તેમની પાસે તેણે લોચન માણું તેઓમાંથી એક મુનિ બોલ્યા કે—“ કે ભાઈ ! મુનિઓ દિવસે પણ ભાત પાણીનો સમક શખતા નથી તો રાત્રે તો ક્યાથી જ કોય ? વળી કે ભદ્ર ! તારે પણ રાત્રે લોચન કે ચાન કરવું મોઢ્ય નથી, કેમકે આજા અંધકારમાં અત્યધિકમાં રહેલા છોએને કોણ જાણી શકે ? આ પ્રમાણે મુનિએ આપેલા બોધથી તેના હૃદયમાં બધું અમૃત સિંચન થયું હોય તેમ લાગ્યું. પછી તે આવક થઈ મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી અધીને તે મહાપુરનગરમાં ધારિણી અને મેશુ શેઠનો પદ્મપુષ્પિ નામે પરમ માયક પુત્ર થયો. એક વખતે પદ્મણિ અન્ધારૂઢ થઈ દેવયોગે ગોપુલમાં ગતો હતો ત્યાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ વૃષભને પડીને મરણ પામતો તેણે જોયો, એટલે તે કૃપાળુ શેઠ અધઃપરથી ઉતરી તેની નજીક આવીને તેના કાનમાં પદ્મપરમિથી નમસ્કાર મહામત્ર સંભળાવ્યો. તેના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે તે જ નગરમાં છાત્રચ્છાત્ર રાત્રની ક્રીડત્ત રાણીના ઉદરથી વૃષભજન્ય નામે પુત્ર થયો. તે કુમાર સ્વેચ્છાએ ફરતો ફરતો એક વખતે તે વૃદ્ધ વૃષભની મૃત્યુભૂમિપાસે આવ્યો. ત્યાં પૂર્વજ મના રચનના હથ નથી તેને બલિસ્મરણ સાન

ઉત્પન્ન થયું, તેથી ત્યાં તેણે એક ચૈત્ય કરાવ્યું અને ચૈત્યની એક તરફની ભીંત ઉપર તેણે મગ્ધસ્થિતિપર આવેલા વૃદ્ધ વૃષભનું ચિત્ર આજેખ્યું; તેમજ તેની પાસે તેના કાનમાં નમસ્કાર મત્ર આપતા તે પુરૂષને અને તેની પાસે પલાણુસહિત તેના અશ્વને આજેખ્યા પછી ચૈત્યના રક્ષકોને આજ્ઞા કરી કે—‘ જો કોઈ આ ચિત્રને પરમાર્થરૂપે જાણી લે તે પુરૂષના મને તત્કાળ ખખર આપવા આ પ્રમાણે કહી કુમાર વૃષભધ્વજ પોતાના મંદિરે ગયો

એક વખતે પેલો પદ્મરૂચિ શ્રેઠ તે ચૈત્યમાં વદન કરવાને માટે આવ્યો ત્યાં અર્હ-તને વદના કરીને તેણે તે ભીતપર કરેલાં ચિત્ર જોયા, તેથી વિસ્મય પામીને બોલ્યો કે—‘ આ ચિત્રનું વૃત્તાંત તો ગધું મને જ લાગુ પડે છે ’ રક્ષકોએ જઈને તત્કાળ રાજ-કુમાર વૃષભધ્વજને તે ખખર આપ્યા, એટલે તરતજ તે ત્યાં આવ્યો અને તેણે પદ્મરૂચિને પૂછ્યું કે—‘ શું તમે આ ચિત્રનો વૃત્તાંત જાણો છો ? ’ તેણે કહ્યું કે—‘ આ મરણ પામતા વૃષભને નમસ્કાર મત્ર આપતા એવા મને કોઈ જાણીતા પુરૂષે અહીં આજેખ્યો છે ’ તે સાંભળી વૃષભધ્વજ તેને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો—‘ હે ભદ્ર ! જે આ વૃદ્ધ વૃષભ હતો તે નમસ્કાર મત્રના પ્રભાવથી હું આ ગજપુત્ર થયેલો છું જો તમે કૃપાળુએ તે સમયે મને નમસ્કાર મત્ર ન આપ્યો હોત તો હું તિર્યચ યોનિમાં અથવા કોઈ અધમ યોનિમાં ગયો હોત તમે સર્વથા મારા શુદ્ધ, સ્વામી અને દેવ છો, માટે તમોએ આપેલું આ વિશાળ રાજ્ય તમે જ લોગવો ’ એ પ્રમાણે કહીને વૃષભધ્વજ શ્રાવકત્વને પાળતો સતો પદ્મરૂચિની સાથે અલેહપણે રહેવા લાગ્યો પછી ચિરકાળ પર્યંત સમ્યક્ પ્રકારે શ્રાવકપણું પાળી મૃત્યુ પામીને તે બંને ઇશાનકલ્પમાં પગ્મર્દિક દેવતા થયા પદ્મરૂચિ ત્યાંથી ચ્યવીને મૈત્રગિરિની પશ્ચિમ બાજુએ વૈતાલ્યગિરિઉપર નદાવર્ત નામના નગરમાં નદીશ્વર નામે રાજા અને કેનકાભા નામે રાણીનો નયનાનંદ નામે પુત્ર થયો ત્યાં રાજ્ય લોગવી દીક્ષા લઈને માહેન્દ્ર નામના ચોથા દેવલોકમાં દેવતા થયો ત્યાંથી ચ્યવી પૂર્વવિદેહમાં ક્ષેમાપુરીના રાજા વિપુલવાહનની પદ્માવતી રાણીથી શ્રીચંદ્ર કુમાર થયો તે રાજ્ય લોગવી સ્ત્રી-ધિગુપ્ત સુનિપાસે દીક્ષા લઈ, કાળ કરીને બ્રહ્મા નામના પાત્રમાં દેવલોકમાં ઇન્દ્ર થયો ત્યાંથી ચ્યવીને તેનો જીવ આ મહાબલવાન ગલભદ્ર રામચંદ્ર થયેલ છે અને વૃષભધ્વજનો જીવ અનુક્રમે આ સુગ્રીવ થયેલ છે

પેલા શ્રીકાતનો જીવ ભવબ્રમણ કરી મૃણાલકદ નગરમાં શંભુ રાજા અને હેમવતી રાણીનો વજ્રકંઠ નામે પુત્ર થયો વસુદત ભવમાં ભમી તે શંભુ રાજાના પુરોહિત વિજય અને તેની સ્ત્રી રત્નચૂડાનો શ્રીભૂતિ નામે પુત્ર થયો પેલી ગુણવતી ભવબ્રમણ કરી તે શ્રીભૂતિની સરસ્વતી નામની સ્ત્રીથી વેંગવતી નામે પુત્રી થઈ તે યૌવનવતી થતાં એક વખતે એક સુદર્શન નામના પ્રતિમાધારો મુનિને લોકો વદન કરતા હતા તે જોઈ તેણે હાસ્યથી કહ્યું કે—‘ હે લોકો ! આ સાધુને મેં પૂર્વે સ્ત્રીની સાથે ક્રીડા કરતા જોયા છે, તે સ્ત્રીને તેણે હમણા જીજ્ઞેષાએ મોકલી દીધી છે, માટે તેવા સાધુને તમે કેમ વદના કરો છો ? ’ તે સાંભળીને તત્કાળ સર્વ લોકો વિષમ પરિણામી થઈ જઈ તે કલકની ઉદ્ગોષણ કરતા સતા તે મુનિને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા એટલે ‘ જ્યાં સુધી આ કલક મારા ઉપરથી

ઉત્તરે નહિ ત્યાં મુખી હું કાઉસગ પારીશ નહિ.' જોવો તે મુનિએ ખજિરક ક્યો. પછી શાસનદેવતાના શેષથી વેગવતીનું મુખ તત્કાળ આધિગત થઈ ગયું અને સાપુષ્પ તેણે મૂકેલા કલકનું વૃત્તાંત સાંભળી તેના પિતાએ વેગવતીનો મલ્લો વિચાર કર્યો. પિતાના શેષથી અને શેગથી ભય પામીને વેગવતીએ મુદ્દર્શન મુનિપાસે આવી સર્વ લોકોની સમક્ષ ઉભી સ્વરે આ પ્રમાણે કહ્યું કે—' હે સ્વામી ! તમે સર્વજ્ઞ નિર્દોષ છો. મેં તમારી ઉપર આ ખોટો દોષ આપેલો છે. હોય છે માટે હે કૃપાનિધિ ! મારે એ અપરાધ ક્ષમા કરો. ' તે વચન સાંભળી લોકો પાછા ફરીથી તે મુનિને પૂજવા લાગ્યા. ત્યારથી તે વેગવતી પરમ ક્ષમાળુ આવિકા થઈ તેને રૂપવતી બોધને શુભરાત્રીએ તેની માંગણી કરી શ્રીમૂર્તિએ પ્રત્યુત્તર દીધો કે—' મારી કન્યા હું કોઈ સિંધ્વાદિતે આપીશ નહિ. ' તે સાંભળી શુભરાત્રીએ શ્રીમૂર્તિને મારી નાખીને વેગવતીની સાથે બગાડકારે લોગ કર્યો. તે સમયે વેગવતીએ શાપ આપ્યો કે—' હું ભવાંતરે તારા વધને માટે થઈશ. ' પછી શુભરાત્રીએ તેને છોડી દીધી, જેણે હરિહરના આવાંતર પાસે દીક્ષા લઈ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને તે વેગવતી ક્ષત્ર દેવલોકમાં ગઈ ત્યાંથી સ્થળીને તે જનકરાત્રીની પુત્રી સીતા થઈ અને પૂર્વના શાપના વચથી શુભરાત્રીના જીવ રાક્ષસપતિ રાવણના મૃત્યુને માટે તે થઈ પડી. પૂર્વે મુદ્દર્શન મુનિપર ખોટો દોષ આપેલો હતો તેના ઉપર લોકોએ ખોટું કલક મૂક્યું.

શુભરાત્રીના જીવ ભવજામલું કરી કુશલવજ નામના પ્રાણીની સાવિત્રી નામની સ્ત્રીથી પ્રભાસ નામે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. અન્યથા તેણે વિજયસેન નામના મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી અને પરીપક્વો સંકલન કરતા સતા તેણે મોટું તપ આચર્યું. એક સમયે કનકપ્રભ નામના ઇન્દ્રની જેવી મોટી સમૃદ્ધિવાળા વિદ્યાધરના રાત્રીને સમેતસિમર સાથે કરવા જતા પ્રભાસ મુનિએ દીકરા, જેટલે તેણે 'આ તપના ફળવડે હું આ વિદ્યાધરના રાત્રી જેવી સમૃદ્ધિવાળો થાઉં' એવું નિવાલ્ય બાંધ્યું ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને તે ત્રીજા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. હે વિશ્વીયલ ! ત્યાંથી સ્થળીને તે તમારો મોટો ભાઈ રાવણ થયો. તે વખતે કનકપ્રભની સમૃદ્ધિ બોધને નિવાલ્ય બાંધવાથી તે સર્વ જોવાયેના અધિપતિ થયો. કનકપ્રભ અને વસુદત્તનો મિત્ર જે વાસવાક્ય પ્રાણી હતો તે કેટલાક ભવમાં જન્મીને તુ વિશ્વીયલ થયો. રાત્રીએ મારી નાખેલો પેલો શ્રીમૂર્તિ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યાંથી સ્થળીને મુખતિષ્ઠપુરમાં પુનર્વંશુ નામે વિદ્યાધર થયો. એક વખતે કનકપ્રભ થયેલા તેણે પુત્રીક વિજયભાઈ પ્રિયવન્દનાત હ નામે ચક્રવર્તીની યજ્ઞ ગત્રુ દરી નામની કન્યાનું હરણ કર્યું. ચક્રવર્તીએ તેની પછાતે વિદ્યાધરો મોકલ્યા. તેમની સાથે મુલ્લ કરવામાં આગુજાગુજ થયેલા તે પુનર્વંશુના વિદ્યા નામથી જનમુદરી એક લતામુદઉપર પડી ગઈ તેની પ્રાપ્તિને માટે નિવાલ્ય બાંધી પુનર્વંશુએ દીક્ષા લીધી અને ત્યાંથી મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં ગઈ ત્યાંથી સ્થળીને તેના જીવ આ લક્ષ્મણ થયો.

પેલી જનમુદરી જનમા શરી સતી ઉત્ત તપ કરવા લાગી. જાતે તેણે જનમુદરી કર્યું તે સ્થિતિમાં તેને કોઈ અજાણ જાગી ગયો. સમ્પ્રાપ્તિથી મૃત્યુ પામીને તે દેવલોકમાં રહી શકે ત્યાંથી સ્થળીને આ લક્ષ્મણની વિશાલતા નામે પત્ની થઈ છે જે પેલો શુભરાત્રી નામે

સર્ગ ૧૦ મો લવણ તથા અકુશનું મદાકિની તથા ચંદ્રમુખી સાથે પાણીચઢણ (૧૫૭)

શુભવતીનો લાઇ હતો તે લવજ્રમણ કરી કુંડલમડિત નામે રાજપુત્ર થયો તે લવમાં ચિરકાળ શ્રાવકપણ પાળી મૃત્યુ પામીને તે આ સીતાનો સહોદર ભામકલ થયો છે

કાકદી નામની નગરીમાં વામદેવ નામે બ્રાહ્મણ ને શ્યામલા નામની સ્ત્રીથી વસુનંદ અને મુનંદ નામે બે પુત્રો થયા એક વખતે તે બન્ને ઘેર હતા તેવામાં એક માગોપવાસી મુનિ પધાર્યા તેમને તેમણે ભક્તિથી પ્રતિલાભ્યા. તે દાનધર્મના પ્રભાવથી બન્ને મૃત્યુ પામીને ઉત્તરકુદમા જુગલીઆ થયા ત્યાથી મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમા દેવતા થયા ત્યાથી સ્વયીને પાછા કાકદીપુરીમા જ વામદેવ રાજની સુદર્શના નામની સ્ત્રીથી પ્રિય કર અને શુભ કર નામે બે પુત્રો થયા ત્યા ચિરકાળ રાજ્ય પાળી દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને જૈવેચકમા દેવતા થયા ત્યાથી સ્વયીને તે આ લવણ અને અકુશ થયેલા છે તેઓના પૂર્વભવની માતા સુદર્શના ચિરકાળ લવજ્રમણ કરીને આ સિદ્ધાર્થ થયેલ છે. જેણે આ રામના બને પુત્રોનું અધ્યાપકપણ કર્યું છે ”

આ પ્રમાણે જયભૂષણ મુનિપાસેથી સર્વના પૂર્વભવ સાલળીને ઘણા લોકો સવેગ પામ્યા રામના સેનાપતિ કૃતાંતે તત્કાળ દીક્ષા લીધી રામલક્ષ્મણ જયભૂષણ મુનિને વદના કરી ત્યાથી ઉઠીને સીતાની પાસે આવ્યા સીતાને જોઈ રામને ચિંતા થઈ કે— ‘ આ સીતા શીરીષના પુખ્ત જેવી કોમળ રાજપુત્રી છે, તે શીત અને આતપના કલેશને કેમ સહન કરી શકશે ? વળી આ કોમળ સ્ત્રી સર્વ ભારથી અધિક અને હૃદયથી પણ દુર્બલ એવા સયમભારને કેવી રીતે વહન કરશે ? અથવા જેના સતીમતને રાવણ પણ ભક્ત કરી શક્યો નહિ એવી આ સતી સયમમાં પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરનારી થશે ’ આવો વિચાર કરી રામે સીતાને વદના કરી, એટલે શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ હૃદયવાળા લક્ષ્મણે અને ખીજા રાજઓએ પણ વદના કરી પછી રામ પરિવારસાથે અયોધ્યામા આવ્યા

સીતાએ અને કૃતાતવદને ઉચ્ચ તપ કરવા માંડ્યું કૃતાતવદન તપ કરી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મદેવલોકમા ગયો. સીતાએ સાઠ વર્ષ સુધી વિવિધ તપ આચર્યું અને ત્રીશ અહોરાત્રી અનશન આરાધી મૃત્યુ પામીને તે બાવીશ સાગરોપમના આયુધ્યવાળા અચ્યુતે દ્ર થયા

વૈતાલ્યગિરિપર આવેલા કાચનપુરમા કેનકેરથ નામે વિદ્યાધરનો રાજા હતો તેને મદાકિની અને ચંદ્રમુખી નામે બે કન્યા હતી તેના સ્વયવરમા તેણે રામલક્ષ્મણાદિકે રાજ્યોને પુત્રસહિત બોલાવ્યા સર્વ રાજ્યો આવીને સ્વયવરમડપમા બેઠા મદાકિની સ્વેચ્છાએ અનગલવણને અને ચંદ્રમુખી મદનાકુશને વરી તે જોઈ શ્રીધર વિગેરે લક્ષ્મણના અદીસો પુત્રો ક્રોધ કરીને એક સાથે યુદ્ધ કરવા ઉઠ્યા તેમને યુદ્ધ માટે તૈયાર થતા સાલળી લવણ અને અકુશ બોલ્યા કે— ‘ તેઓની સાથે કોણ યુદ્ધ કરે ? કારણ કે ભાઈઓ અવધ્ય છે જેમ મારા પિતામા મોટાને કે નાનાનો કશો ભેદ નથી તેમ તેઓના પુત્રો શ્રીધરાદિ અને અમે તેમા પણ ભેદ થાઓ નહીં ’ આવા તેમના વચન બાતમીદારો પાસેથી બાણીને લક્ષ્મણના પુત્રો પોતે આવા અકૃત્યનો આરભ કર્યો તેને માટે પોતાના આત્મને નિંદવા લાગ્યા અને તત્કાળ વૈરાગ્ય પામી માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ તેઓએ

(૧૫૮) હનુમાનની દીક્ષા રામના કૃત્રિમ મૃત્યુસમાચારથી લક્ષ્મણનું મરણ પર્વે ૭ મે મહાબલ મુનિના ચરણકમળમાં બંધને દીક્ષા લીધી પછી જનજલવણ અને મહાનાંદુશ તે કન્યાઓને પરણી બલબલ અને વાસુદેવની સાથે જ્યોત્ષ્ણાપુરીમાં ગયાં.

એક સમયે બામડલ રાજા પોતાના નગરમાં રાજમહેલની ઉપર બેઠા હતા તે વખતે શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો તે પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે—‘ વૈતાલની અને ઢેચીને વશ કરી સર્વ ઠેકાણે અસ્થિતપણે લીલાપૂર્વક વિહાર કરી મે સસાર સભાથી પૂર્વે મુખ મેળવ્યું છે હવે મને દીક્ષા લઈ પૂર્વે વામ્બાવાળો થાઉં ’ આવો વિચાર કરતો હતો તેવામાં તેના મસ્તકપર આકાશમાંથી વિજળી પડી, તેથી તત્કાળ મૃત્યુ પામીને તે દેવકુટમાં જુગલીઆપણે ઉત્પન્ન થયો.

અન્ધકા ઘેરી પૂર્વિમાએ હનુમાન શાશ્વતા ચૈત્યની વદના કરવા માટે મંદુપર્વતે બધો હતો. ત્યાં તેણે સૂર્યને અસ્ત થતો જોયો. તે જોઈ તેને વિચાર થયો કે—‘ જલો ! આ જગતમાં સર્વનો ઉદ્ધવ અને અસ્ત થયા કરે છે જે બાબતમાં આ સૂર્યનું મત્સ્ય રૂપ છે માટે જોમાં સર્વ નાશવત છે જોવા આ જગતને ધિક્કાર છે ! ’ આવો વિચાર કરી હનુમાને પોતાના નગરમાં જઈ પુત્રને રાજ્ય આપીને હર્મરેત્ન આભાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી તેની સાથે સાહસાતસો રાજાઓએ દીક્ષા લીધી અને તેની પત્નીઓએ લક્ષ્મીવતી આર્વાની પાસે ધારિત્ર લીધું જનુકેમે હનુમાન મુનિ પ્હાનરૂપ અગ્નિથી સર્વ કર્મોને મૂળમાંથી બાળી નાખી શૈલેથી અવરચાને પ્રાપ્ત કરીને અન્ધવપદ(મોક્ષ)ને પામ્યા.

હનુમાને દીક્ષા લીધી એ ખબર જાણી રામ વિચારવા લાગ્યા કે—‘ લોચમુખનો ત્યાગ કરીને હનુમાને કટહારી દીક્ષા કેમ લીધી કરી ? ’ આવી રામની વિચારણા અપધિ જાનવટે જાણીને સૌધર્મ ઉદ્ધે સભા વચ્ચે કહ્યું કે—“ જલો કર્મની મતિ વિષમ છે ! રામ જોવા ચરમહેલી પુરૂષ અત્યારે ધર્મને હસે છે, જોટલું જ નહિ પણ ઉલટા વિષમ મુખની પ્રશંસા કરે છે આ તે કેવી વાત ! ખુબ તે મારા જલુવામાં ગાળ્યું એ રામ અને લક્ષ્મણને પરસ્પર જોવો ગાહ સ્નેહ છે કે રામવક્રને સસારપર વૈરાગ્ય આવવા હોતો નથી ” ઉદ્ધનાં આવાં વચન સાંભળી મુખમાં સભામાંથી જ દેવતાઓ દોડુકથી તેમના સ્નેહની પરીક્ષા માટે જ્યોત્ષ્ણામાં લક્ષ્મણને ઘેર ગાળ્યા. તેઓએ તત્કાળ માયા રચીને જલ પુરની સર્વ સ્ત્રીઓને કર્ણસુવરે બાક દ કરવી લક્ષ્મણને જતાવી. તેઓ જોવો વિલાપ કરવા લાગી કે—‘ હા પશુ ! હા પશુનશન ! હા બપુરૂપ કમળમાં સૂર્ય સમાન ! સર્વ નિધને લપકર જોવું આ તમારું જાકાળ મૃત્યુ કેમ થયું ? ’ આ પ્રમાણે રૂદન કરવી અને છુટા કેસ મૂકીને છાતી કુટતી જલપુરની સ્ત્રીઓને જોઈ લક્ષ્મણ અતિ ખેદ પામીને યાચ્યા— જારે ! શુ મારા અવિતલું પણ અવિતબ્ધ જોવા મારા બંધુ રામ મૃત્યુ પામ્યા ! છળથી વાત કરનારા કુદ વમરાજો આ શુ કર્યું ? ’ આ પ્રમાણે યાચતા લક્ષ્મણનાં તે વચનની સાથે જ પ્રાણ નીકળી ગયા. જાહે ! કર્મનો વિપાક દુરતિક્રમ છે

સર્ગ ૧૦ મેા લક્ષ્મણ મરણ પામવા છતાં મોહથી રામનેા મરણનેા અન્વીકાર (૧૫૯)

પછી તેનુ શરીર સુવર્ણસ્તલના ટેકાથી સિંહાસનઉપર સ્થિત થતા ઉઘાડા મુખે અને લેખ્યમય મૂર્તિની જેવુ નિષ્ક્રિય-સ્થિર થઇ ગયુ. આ પ્રમાણે સહજમા લક્ષ્મણને મૃત્યુ પામેલ જોઇ જાનને દેવતા જેદ પામ્યા અને ‘આપણે આ શુ કર્યું ?’ એમ માહો-માહી પશ્ચાત્તાપપૂર્વક કહેવા લાગ્યા વળી ‘અરે ! આ વિશ્વાધાર પુરૂષને આપણે મારી નાખ્યા’ એમ પોતાના આત્માની નિંદા કરતા તેઓ પોતાના દેવલોકમા ચાલ્યા ગયા.

લક્ષ્મણને મૃત્યુ પામેલા જોઇ અત.પુરની સ્ત્રીઓ કેશ છુટા મૂંઢી પરિવાગસહિત મહાઆકેદ કરવા લાગી તેમનુ આકેદ સાલળી રામચંદ્ર ત્યા દોડી આવ્યા અને બોલ્યા— “અરે ! કાઇ પણ અમગળ બંધુયા વગર તમે આ શુ આરમ્ભ્ય છે ? આ હુ જીવુ છુ અને મારો આ અનુજબધુ લક્ષ્મણ પણ જીવે છે કોઇ રોગ તેને પીડ છે તો તેના ઉપાય હમણા ઔષધોથી કરીએ છીએ ” આ પ્રમાણે કહી રામે વેદોને અને જ્યોતિષોએાને બોલાવ્યા, તેમજ મન્ત્રતત્ત્વના અનેક પ્રયોગો કરાવ્યા મન્ત્રતત્ત્વના સર્વ પ્રયોગો નિષ્ફળ થતા રામને મૂર્છા આવી ક્ષણવારમા કાંઈક સંજ્ઞા મેળવી ઉંચે સ્વરે તે વિલાપ કરવા લાગ્યા. તે સાલળી વિલીપણુ, સુચીવ અને રાત્રાન વિગેરે પણ અશ્રુપાત કરતા અને ‘અમે માર્યા ગયા’ એમ બોલતા સુક્રાકેદે રૂદન કરવા લાગ્યા કૌશલ્યાદિક માતાઓ પુત્રવધૂઓની સાથે અશ્રુ પાડતી સતી વારવાર મૂર્છા પામીને કંઠસ્વરે આકેદ કરવા લાગી પ્રત્યેક માર્ગે, પ્રત્યેક ગૃહે અને પ્રત્યેક દુકાને આકેદ પ્રવર્તવાથી સર્વ રસને હરનાર શોકાદૈત થઈ રહ્યું તે વખતે લવણે અને અકુશે નમસ્કાર કરી રામભદ્રને કહ્યું કે— ‘અમારા આ લઘુપિતાનુ મૃત્યુ થતા અમે અત્યારે સસારથી અત્યંત લય પામ્યા છીએ આ મૃત્યુ સર્વને અકસ્માત પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વ પુરૂષોએ મૂળથી પરલોકને માટે તત્પર રહેવુ જોઇએ; તેથી હે પિતા ! અમને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપો આ લઘુપિતા લક્ષ્મણવિના હવે અમારે ધરમા રહેવુ જરાપણ યુક્ત નથી’ આ પ્રમાણે કહી લવણે અને અકુશે રામને નમીને અમૃતશોષ પુનિની પાસે દીક્ષા લીધી અને અનુક્રમે તે બંને મોક્ષે ગયા.

લાઇના મરણથી અને પુત્રના વિયોગથી રામ વારવાર મૂર્છા ખાઈ મોહથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા— “હે બાધવ ! મેં હમણા તમારૂ કાંઈપણ અપમાન કર્યું નથી, તે છતા તમે અકસ્માત આવુ મૌન કેમ ધારણ કર્યું છે ? હે ભાઈ ! તમે આમ કર્યું એટલે મને મારા પુત્રોએ પણ છોડી દીધા માણસોને સો છિદ્રો પડવાથી તેમા સેકડો ભૂત પેસે છે ” આ પ્રમાણે ઉન્મત્તની જેમ બોલતા રામને જોઈ વિલીપણાદિક એકઠા મળી તેમની પાસે આવી ગદ્ગદ સ્વરે કહેવા લાગ્યા— “હે પ્રભુ ! તમે જેમ વીર પુરૂષોમા વીર છો તેમ ધીર પુરૂષોમા પણ ધીર કહેવાઓ છો, તેથી આવુ લઘ્વકારી અર્ધૈર્ય છોડી દો હવે તો લોકપ્રસિદ્ધ અને સમયને યોગ્ય એવુ લક્ષ્મણનુ જે ઔર્દ્ધ્વદૈહિક કૃત્ય તે અગસસ્કારપૂર્વક કરવું જોઇએ ’ તેમના આવા વચન સાલળી રામ કોપથી હોઠને ફરકાવતા બોલ્યા— “અરે દુર્જનો ! હજુ મારો ભાઈ લક્ષ્મણ તો જીવે છે, તે છતા તમે આવુ વચન કેમ બોલો છો ? બહુસહિત તમારા સર્વેનુ અગ્નિદાહપૂર્વક મૃતકાર્ય કરવુ જોઇએ આ મારો ભાઈ તો દીર્ઘાયુષ્ય યાઓ હે ભાઈ ! હે વત્સ ! હે લક્ષ્મણ ! હવે શીઘ્ર બોલો તમારા ન બોલવાથી આ દુર્જનો પ્રવેશ કરે છે. તમે બહુ વખતથી મને શામાટે જેદ ઉપબવો

(૧૧૦) અત્યવ પ્રેમભાવને લીધે લક્ષ્મણનું શબ કાંપે લઇને ચાલતું દેવ પર્વે છે મુ

છે ? અથવા હે ભાઈ ! આ દુર્જનોની સમક્ષ તમારે કાંપ કરવો ઉચિત નથી ” આ પ્રમાણે કહી લક્ષ્મણને ખલાઈપર લઈ રામ ત્યાંથી બીજે વ્યાધ્યા કોઈવાર લક્ષ્મણના શબને સ્નાનચૂક્યા લાવી રામ પોતાની મેળે સ્નાન કરાવતા, પછી સ્વહસ્તે જઈનું વિદેપન કરતા, કોઈવાર દિવ્ય યોજન મગાવી, યોજનથી પાત્ર પૂરીને તે લક્ષ્મણના શબની પાસે મૂકતા, કોઈવાર પોતાના ઉત્સર્ગમાં લઈ તેના મુખપર વારવાર યુગન કરતા, કોઈવાર વચ્ચે જોડાડી શધ્યાઈપર સુવાડતા, કોઈવાર પોતે બાલાવીને પોતે જ પ્રત્યુત્તર વ્યાપતા અને કોઈવાર પોતે જ સવાહક થઈ તેના અંગને મર્દન કરતા આ પ્રમાણે સ્નેહમાં ઉન્મત્તપણે બીજું સર્વ કામ ભૂલી જઈને વિકળપણથી ઘેટા કરતા રામને છ માસ નીકળી ગયા. રામ આવા ઉન્મત્ત થઈ ગયા છે એ બંધર સાક્ષી ઉદ્ભવિતના તથા મુક શક્ષસના પુત્રો અને બીજાં જેવર શત્રુઓ પણ રામને માથાની ધમ્મલાથી રામની પાસે આબ્યા અને જેમા સિંહ સુતેલ હોય તેવી ત્રિશુલને જેમ છળજળવાળા શિકારીઓ ઈંપે તેમ જેમા ઉન્મત્ત થયેલા રામ રહેલા છે એવી અયોધ્યાપુરીને તેમણે પુષ્કળ સેનાવડે આવીને ઈંધી દીધી, તે ભેડ રામે લક્ષ્મણને બોળાયા લઈ પોતાના ધનુષ્યનુ આસ્થાન કરું કે જે વજ્રવર્ત્ત ધનુષ્ય અકાળે પણ સર્વર્ત્તનું પ્રવર્ત્તક થાય તેવું હું તે વળતે રામની સાથેના પૂર્વના દ્વેસને કહી આસનનો ઠપ થતા જટામુ દેવ માહેક દેવલોકમાંથી કેટલાંક દેવતાઓની સાથે ત્યાં આબ્યો તેમને ભેળને બધાંપિ દેવતાઓ રામના પક્ષમાં છે એમ બાળી ઉદ્ભવિતના પુત્ર વિગેરે જેવરે ત્યાંથી ભય પામીને સ્વર નાચી ગયા. પછી જેના દેવતાઓ મિત્ર છે અને જેની પાસે તેઓનો કોઈ વિશીવણ છે તેવા સમઘી ભય અને લજ્જા પામીને તેઓ પરમ સંવેગને પ્રાપ્ત થયા અને વૈશમ્યવડે ચૂકવાસથી પરદુઃખ થઈને તેઓએ અતિવેગ નામના મુનિની પાસે જઈ દીધા બ્રહ્મણ કરી.

જટામુ દેવે રામપાસે આવી તેમને બોધ દેવા માટે એક મુઠા વૃક્ષને વારવાર બળ સિંચવા માંડ્યું પાપાણુઈપર આવર નાંખીને કમળ વાવવા માંડ્યાં, મરેલા વૃષભને હળમાં ભેટી તેનાવડે જમીન જેડીને અકાળે બીજ વાવવા માંડ્યા અને મત્રમાં રેલી નાંખીને તેમાંથી તેલ કાઢવા માટે તેને પીલવા માંડી આ પ્રમાણે બધાં અસાધ્ય કાર્યો રામની આજ્ઞા સાધવા માંડ્યા તે ભેળને રામ બોલ્યા—“જરે મુગ ! આ મુઠા વૃક્ષપર વૃક્ષા બળસિંચન શુ કામ કરે છે ? તેને ફળ થવા અતિ દૂર છે કેમકે કોઈ દેકાણે કદિ પણ મુશર ફળતું નથી વળી જરે મૂર્ખ ! આ પાપાણુઈપર કમળના બઠને કેમ રાપે છે ? વળી આ નિર્ભજ પ્રદેશમાં મરેલા વૃષભવડે બીજને કેમ વાવે છે ? તેમ જ રેલીમાંથી કદિ પણ તેલ નીકળતું નથી, છતાં તેને કેમ પીલે છે ? ઉપાધને નહિ બાળતા એવા તારા આ સર્વ પ્રયાસ વૃથા છે ” તે સાંભળી જટામુ દેવ હસીને બોલ્યો—“હે ભાઈ ! એ તમે આટલું બોલો છો તો અજ્ઞાનના બિન્દુરૂપ આ શબને કદાચ ઉપર કેમ વફન કરે છે ? તે સાંભળી લક્ષ્મણના શરીરને અતિમન કરી રામ તેના પ્રત્યે બોલ્યા—“જરે ! મારા બાપુને માગે આવુ અમગળ કેમ બોલે છે ? તું મારી નજરેથી દૂર ચાલ ”

આ પ્રમાણે રામે જટામુને કહ્યું, તે સમયે કૃતાવલન સારથિ જે દેવલોકમાં ઉત્પત્ત થયો છે, તે પણ અવધિજ્ઞાનથી આ વાત બાળીને રામને બોધ કરવા માટે ત્યાં આબ્યો.

સર્ગ ૧૦ મો. દેવતાથી અતિબોધિત રામનું દીક્ષા ગ્રહણ અવધિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ. (૧૬૧)

તે દેવ મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કરી પોતાના સ્કંધઉપર એક સ્ત્રીનું શળ લઈ રામની પાને થઈને નીકળ્યો તે જોઈ રામ બોલ્યા કે—‘ અરે મુગ્ધ ! આ સ્ત્રીના શળને સ્કંધઉપર વહન કરવાથી તું ઉન્મત્ત થયેલો લાગે છે ’ કૃતાતદેવ બોલ્યો—‘ અરે ! તમે આવું અમંગળ કેમ બોલો છો ? આ મારી પ્યારી સ્ત્રી તો છવતી છે અને વળી તમે પોતે આ શળને કેમ વહન કરો છો ? અરે બુદ્ધિમાન ! જો મેં વહન કરેલી આ મારી સ્ત્રીને તમે મરેલી ધારો છો તો આ તમારા સ્કંધપર રાખેલા મૃતક પુરૂષને મરેલો કેમ નથી જાણતા ? ’ આવા બીજા પણ કેટલાક હેતુઓ તેણે બતાવ્યા, તેથી ગમને ચેતના પ્રાપ્ત થઈ એટલે તત્કાળ તેણે વિચાર્યું કે—‘ ખરેખર આ મારો અનુજ બધું લક્ષમણુ છવતો નથી; મરણુ જ પામ્યો જણાય છે ’ જ્યારે ગમને આ પ્રમાણે બોધ થયો ત્યારે જટાયા અને કૃતાતદેવ પોતાને જોળખાવીને પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા.

પછી રામે અનુજ બધું લક્ષમણુનું મૃતકાર્ય કર્યું અને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી શત્રુ-ક્ષને રાજ્ય લેવાની આજ્ઞા કરી, પરંતુ ‘ હું પણ તમારી સાથે જ દીક્ષા લઈશ ’ એમ બોલતા શત્રુને રાજ્યથી અને સસાગથી વિમુખ થઈને રાજ્ય લેવાની ના પાડી એટલે રામે લવણના પુત્ર, અનંતગદેવને રાજ્ય આપ્યું અને પોતે ચોથા પુરૂષાર્થ (મોક્ષ) ને સાધવા માટે તત્પર થયા પછી અહર્હાસ શ્રાવકે બતાવેલા અને મુનિમુક્તરવામીની અવિચિત્ર પરપરામાં થયેલા સુમત નામના મહાસુનિની પાસે તેઓ ગયા તેમની સમીપે શત્રુક્ષ, મુખીવ, વિભીષણ અને વિશ્વધ વિગેરે અનેક રાજાઓની સાથે રામે દીક્ષા લીધી જ્યારે ગમભદ્ર સસારમાંથી નીકળ્યા ત્યારે તેમની સાથે સોળ હજાર ગજાઓ વંરાગ્ય પામીને સસારમાંથી નીકળ્યા, તેમજ સાંઠનીશ હજાર સ્ત્રીઓએ પણ દીક્ષા લીધી તે સર્વે શ્રીમતી આધ્વીના પરિવારમાં રહી.

શુરના ચરણ પાસે યૌદ્ધર્પ અને દ્વાદશાંગીરૂપ શ્રુતનો અભ્યાસ કરતા રામભદ્ર મુનિએ વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહસંહિત સાઠ વર્ષ તપસ્યા કરી પછી શુરની આજ્ઞાથી રામે એકલવિહારીપણું અંગીકાર કર્યું અને નિર્ભયપણે દોષ અટવીમાં રહેલી ગિરિશુકામાં જઈને રહ્યા તે જ રાત્રિએ ધ્યાનમાં સ્થિત રહેલા રામભદ્ર મુનિને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તેઓ યૌદ્ધરાજલોકપ્રમાણુ બધું વિશ્વ કરચવત્ જોવા લાગ્યા એ પ્રમાણે જોતા જો દેવતાઓના માયાક્રપટવડે હણાયેલા પોતાના અનુજ બધું લક્ષમણુને નરકમાં પડેલો દીઠો. તે જોઈ રામમુનિ આ પ્રમાણે ચિંતવન કરવા લાગ્યા કે—‘ હું પૂર્વજન્મમાં ધનદત્ત નામે વલ્લિકુપ્ત હતો અને આ લક્ષમણુ તે ભવમાં પણ મારો અનુજ બધું વસુદત્ત નામે હતો તે ભવમાં તે વસુદત્ત કાઈપણ સુકૃત્ય કર્યા વગર મૃત્યુ પામ્યો હતો અને અનેક ભવમાં પરિ ભ્રમણ કરીને મારો અનુજ બધું લક્ષમણુ થયો હતો અહીં પણ તેના સો વર્ષ કુમારવયમાં વૃથા ચાલ્યા ગયા, બાકી ત્રણ સો વર્ષ મારગિકપણમાં, આલીશ વર્ષ દિગ્વિજયમાં અને અગ્યાર હજાર પાંચ સો ને સાઠ વર્ષ રાજ્યમાં—એમ બાર હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય અનુક્રમે કાઈપણ સત્કર્મ કર્યા વગર છેવટે નરકને આપનાર થઈ પડ્યું માયા વિકૃત્તનાગ પેલા જો દેવતાઓનો એમાં કાઈપણ દોષ નથી, કેમકે પ્રાણીઓને કર્મનો વિપાક એવો જ હોય છે ” આવું ચિંતવતા રામ કર્મનો ઉચ્છેદ કરવામાં અધિક ઉદગમી થઈ વિશેષે કરીને તપસમાધિનિષ્ઠ અને મમતારહિત થયા એક વખતે છઠ્ઠા ઉપવાસને અતે યુગમાં જ દષ્ટિ નાખતા

રામ સ્વદનસ્થળ નામના નગરમાં પાસે કરવા માટે પેઠા. બદલી જેવા નધનેત્સવરૂપ રામને પૃથ્વીપર આવીને આવતા બેઠ નગરજનો અતિ હર્ષથી તેમની સન્મુખ આવ્યા. નગરની સ્ત્રીઓ તેમને શિક્ષા આપવા માટે પોતપોતાના ગૃહદ્વારે વિચિત્ર સોજનથી પૂર્ણ જેવા પાત્રો હાથમાં લઈને ઉભી રહી. તે વખતે નગરજનોનો હર્ષ-ક્રોધાગ્રહ બેઠો થયો કે જેથી હાથીઓ ખીલા ઉઠેલીને નાકા અને ઘોડાઓ ઉભા ઠાન કરીને બઠકયા. રામ 'ઉચ્ચિત્ત ધર્મવાળો આહાર લેવાના ખાખી હોવાથી નગરજનોએ આપવા માટેલો આહાર લીધા વગર રાજગૃહમાં અથા ત્યા પ્રતિનદી રાજાએ ઉચ્ચિત્તધર્મવાળા આહારવડે રામને પ્રતિ લાભ્યા. રામે વિધિપૂર્વક આહાર કર્યો. દેવતાઓએ ત્યાં વસુધારાદિ પાંચ દિવ્ય કર્મા પછી રામભદ્ર પાછા તે જ અસ્વરૂપમાં આવ્યા અથા. 'હવે ફરીથી નગરમાં કોશ ન થાઓ અને કોઈને મારેા સંબદ્ધ ન થાઓ' એવી જુલિયો શુદ્ધ વિચારવાળા રામે આ પ્રમાણે અભિમત ધારણ કર્યો કે- 'એ અસ્વરૂપમાં જ શિક્ષાને અવસરે શિક્ષા મળે તો મારે પાસે કરવું નહિ તો કરવું નહિ.' આવેા અભિમત ધારણ કરી શરીરઉપર પશુ અપેક્ષાચકિત એવા રામ પરમ સમાધિને પ્રાપ્ત થઈ પ્રતિમાધર મળે રહ્યા.

એક વખત વિપરીત શિક્ષા અપેલા વેગવાળા અપ્પે આકર્ષણ કરેલો પ્રતિનદી રાજા તે તરફ આવ્યો. ત્યાં આવેલા ન દનપુષ્પ નામના સંસારશ્યા કાંઈવની અદ્વરતેનો અથ પૃથ્વી ગયો. તેની પછવાડે શોધતું શોધતું તેનું સૈન્ય પણ આવ્યું. પછી પદમાથી અથને કાઢી પ્રતિનદી રાજાએ ત્યાં જ છાવણી નાખી અને સ્નાન કરીને ત્યાં જ પરિવારસાથે સોજન કર્યું. તે સમયે ધ્યાન પાસીને રામગુણિ પાસે કરવાની ઇચ્છાએ ત્યાં આવ્યા. પ્રતિનદી રાજા તેમને બેઠને ઉભો થયો અને અવશેષ રહેલા ભાતપાણીથી તેણે રામને પ્રતિલાભિત કર્યા એટલે રામર્ષિએ પાસે કર્યું અને આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ પછી રામગુણિએ કેશના આખી તે સાજની પ્રતિનદીકિ રાજાએ સમકિતપુષ્પ દ્રાશ્યપ્રતધારી આપક થયા. ત્યારથી મહાતપસ્વી રામ વનવાસી દેવતાઓએ પૂજા સતા તે વનમાં ચિરકાળ રહ્યા. રામગુણિ ભવનો પાર પામવાની ઇચ્છાએ એક માસે બે માસે, ત્રણ માસે અને ચાર માસે પાસે કરવા લાભ્યા કોઈવાર પર્વકાસને રહેતા કોઈવાર જુબ પ્રલભિત કરીને ઉભા રહેતા, કોઈવાર ઉત્કટિક આસને રહેતા, કોઈવાર ઉભા બાહુ કરીને રહેતા કોઈવાર અગ્રુહઉપર રહેતા, કોઈવાર પગની એડીઉપર રહેતા-એમ વિવિધ પ્રકારનાં અસનવડે ધ્યાન કરતા રામ દુસ્તપ તપ તપવા લાભ્યા.

એક વખતે રામગુણિ વિહાર કરતા કરતા કોટિરિશ્યા નામની શિલાઉપર આવ્યા. જે શિલા પૂર્વે હક્ષમણે વિધાધરાની સમક્ષ ઉપાડી હતી તે શિલાપર રહીને રાત્રે પ્રતિમા ધારણ કરતા રામ હપકમેણિનો આશ્રય કરી રુદ્રકલધ્યાનાતરફથાને પ્રાપ્ત થયા. તે વખતે અવધિગ્નાનથી રામની આ પ્રમાણેની નિમિત્ત બાણી ઉદ્ભવેલા સ્ત્રીતાએ ચિંતબ્ધુ કે- 'એ આ રામ પુત્ર. ભવી' મામ તો હું પાછી તેની સાથે બેસઈ, માટે હપકમેણિમાં વર્તતા આ રામગુણિને અનુકૂળ ઉપસંગ વડે એવા ઉપદ્રવિત કદ કે રેથી તે મરણ પામીને મારા

૧ તટ ઈપિઓ, ગિરજાને આવેા માટે કહેલો કાના બધી રતા પછી વર્ષે અદ્વર.

૨ શુદ્ધધ્યાનત પ્રથમના બે પાયા બાજ પછીની અને કેવળધ્યાન પામ્યા પછીની રહ્યા. કસ સારી અસ્વથી.

સર્ગ ૧૦ મો સીતે દ્રુનો રામને અનુકૂળ ઉપસર્ગ રાવણ, લક્ષ્મણ વિગેરેનો આગામી વૃત્તાંત (૧૬૩)

મિત્રરૂપ દેવ થાય ' આપુ ચિતવન કરીને સીતેદ્ર રામની પાસે આવ્યા અને ત્યા વસત-
ઋતુથી વિભૂષિત એવુ એક મોટુ ઉદ્યાન વિકુચ્ચુ તેમા કોકિલાઓ કૃન્નિત કરવા લાગી,
મલયાનિલ વાવા લાગ્યો, પુષ્પોની સુગંધથી હર્ષ પામતા લમગઓ ગુન્જરવ કરતાં લમવા
લાગ્યા અને આમ્ર, ચપક, કકીલિ, શુલાળ અને ઘોરમલીનાં વૃક્ષોએ સઘ કામદેવના નવીન
અશ્વરૂપ પુષ્પોને ધારણ કર્યા પછી સીતેદ્રે સીતાનુ રૂપ વિકુર્વી બીજી સ્ત્રીઓને સાથે
લઈ રામની પાસે આવીને કહ્યું—“ હે પ્રિય ! હું તમારી પ્રિયા સીતા છું અને તમારી
પાસે આવી છું હે નાથ ! તે વખતે પોતાને પીડિત માનનારી મે તમારા જેવા રાગી
પતિને છોડી દઈ દીક્ષા લીધી પણ પછવાડે મને ઘણા પશ્ચાત્તાપ થયો છે આ વિદ્યાધરેની
કુમારીઓએ આને મારી પ્રાર્થના કરી કે ‘ તમારા પતિ રામને પ્રાર્થના કરી અમારા
પતિ કરો, તમે દીક્ષા છોડી દો અને પાછા ગમના પટ્ટરાણી થાઓ તમારી આસાથી
અમે પણ રામની પત્નીઓ થઈશું. ’ તેથી હે રામ ! આ વિદ્યાધરેની કન્યાઓને પરણો.
હું પૂર્વની જેમ તમારી સાથે રમીશ મે કરેલા તે અપમાનને ક્ષમા કરો ” આ પ્રમાણે
સીતેદ્રે કહ્યા પછી તે વિકુર્વેલી એચકુમારીઓએ કામદેવને સંજવન કરવામા ઔષધરૂપ
વિવિધ પ્રકારનુ સંગીત કરવા માડ્યું સીતેદ્રના તેવા વચ્ચેથી, વિદ્યાધરેઓના સંગીતથી
અને વિકુર્વેલા વસતઋતુથી ગમભદ્ર મહાસુનિ જરાપણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ, જેથી મોઘ
માસની શુકલ દ્વાદશીએ રાત્રિના છેલ્લા પંકોડે રામસુનિને દેવલગ્નન ઉત્પત્ત થયું સીતેદ્રે
અને બીજા દેવતાઓએ વિધિપૂર્વક ભક્તિથી કેવળજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો પછી દિવ્ય સુવર્ણ-
કમળપર બેસી દિવ્ય આમર અને દિવ્ય છત્રથી શોભિત રામર્ષિએ ધર્મદેશના આપી

દેશનાને અતે સીતેદ્રે પોતાનો અપરાધ ખમાવી પ્રભામ કરીને લક્ષ્મણની અને રાવણની
ગતિ પૂછી એટલે રામર્ષિ બોલ્યા—“ હમણા શબ્દકસહિત રાવણ અને લક્ષ્મણ ચોથી
નરકમા છે, કેમકે પ્રાણીઓની ગતિ કર્મને આધીન છે. નરકના આયુષ્યને અનુભવીને
તે રાવણ અને લક્ષ્મણ પૂર્વવિદેહના આભૂષણરૂપ વિજયાવતી નગરીને વિષે સુનદ
અને રોહિણીના પુત્ર જિનદાસ અને સુદર્શન નામે થશે ત્યા નિરતર જિનધર્મને
પાળશે ત્યાથી મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમા દેવતા થશે ત્યાથી સ્થવીને પાછા વિજયા-
પુરીમા જ શ્રાવક થશે ત્યાથી મૃત્યુ પામી હરિવર્ષક્ષેત્રમા બને સુગલિક પુરૂષો થશે
ત્યાથી મૃત્યુ પામીને દેવલોકમા જશે ત્યાથી સ્થવી પાછા વિજયાપુરીમા કુમારવર્તી
રાજા અને લક્ષ્મીરાણીના જયકાંત અને જયઅભ નામે કુમારો થશે ત્યા જાનેકા
સયમને પાળી મૃત્યુ પામીને બને લાતક નામના છઠ્ઠા કલ્પમા દેવતા થશે તે સમયે તુ
અચ્યુત દેવલોકમાથી સ્થવી આ ભરતક્ષેત્રમા સર્વરત્નમતિ નામે ચક્રવર્તી થઈશ અને
તે બન્ને લાતક દેવલોકમાથી સ્થવીને ઇંદ્રાયુધ અને મેઘરથ નામે તારા પુત્રો થશે પછી
તુ દીક્ષા લઈને વૈજયત નામના બીજા અનુત્તર વિમાનમા જઈશ ઇંદ્રાયુધ જે રાવણનો
જીવ તે શુભ ત્રણ ભવ કરી તીર્થ કરગોત્રને ઉપાર્જન કરશે અને તીર્થ કર થશે તે વખતે
તુ વૈજયત વિમાનથી સ્થવીને તેનો ગણધર થઈશ પ્રાતે તમે બન્ને મોક્ષને પામશે
લક્ષ્મણનો જીવ જે તારો પુત્ર મેઘરથ તે શુભ ગતિઓને પામશે પછી પુષ્કરવરદ્રીપના
પૂર્વવિદેહના આભૂષણ રૂપ રત્નચિત્રા નગરીમા તે ચક્રવર્તી થશે ચક્રવર્તીની સપત્તિ
લોગવી અને દીક્ષા લઈ અનુક્રમે તે તીર્થ કર થશે અને છેવટે નિર્વાણને પામશે ”

આ પ્રમાણે સાલગી સીતેદ્ર રામર્ષિને નમીને પૂર્વના સ્નેહને લીધે બધા લક્ષમણ, બેલગવતા હતા ત્યાં આબ્યા. ત્યાં શબ્દકને અને શવણને સિદ્ધાંતિક રૂપે વિદ્યુર્વિને લક્ષમણની સાથે ક્રોધથી યુદ્ધ કરતા બોલા. તે વખતે 'તમને પરસ્પર યુદ્ધ કરનારાઓને કાઠ આમાં કાંઈ થશે નહીં' જેમ બોલતા પરમાધાર્મિકોએ ક્રોધથી તેમને અગ્નિપ્રુઠમાં નાખ્યા ત્યાં તે ત્રણે જણ જાગવા લાગ્યા તેની અદર અજ અલિત થવાથી ઉઘે સ્વરે પોકાર કરતા તેઓને જે સીતેદ્ર પાછા પરમાધાર્મિકોએ જાગ્રત્કારે તપાવવા તેલની કુશીમાં નાખ્યા. ત્યાં પણ દેહ વિલીન થયા પછી તેમને ભટ્ટીમાં નાખ્યા ત્યાં તરતટાટ શબ્દે કુટી જતા તેઓ અત્યંત દુઃખી થયા.

આ પ્રમાણે તેમનું દુઃખ જોઈ સીતેદ્રે પરમાધાર્મિકોને કહ્યું—'જરે દુઃખે! શુ તમે જાણતા નથી કે આ ત્રણે ઉત્તમ પુરુષો છે કે અસુરો! તમે દૂર ખસી જાઓ અને જે મહા-પ્રભુઓને ઓઠી દે. આ પ્રમાણે અમુકને વારી તેણે શબ્દ અને શવણને કહ્યું—'તમે પૂર્વે જેવું દુઃખુત્ત્વ કર્યું છે કે જેથી આવા નરકમાં આવ્યા છો. આ પ્રમાણે તેનું પરિણામ જોયા છતાં પણ હજી સુધી તમે વૈરને કેમ ઓળખો નથી?' આવી રીતે તેમને યુદ્ધ કરતા નિવેશીને સીતેદ્રે કેવળજ્ઞાની રામ જે તેમનો આગ્રામી ભવસંબંધ કર્યો હતો તે સર્વ લક્ષમણને અને શવણને બોધ થયા માટે કહી સંભળાવ્યો. જોઈએ તેઓ બોલ્યા—'હે કૃપા નિધિ! તમે બહુ સાફ કર્યું તમારા શુભ ઉપદેશથી જમે અમારા અત્યાચરણની દુઃખને ભૂલી ગયા છીએ, પણ પૂર્વજ મોટા પિતૃ દુર કર્મોએ અમને આ લાંબા કાળનો નરકાવાસ આપેલો છે, તેનું વિપત્તિ દુઃખ હવે કેવું મળ્યું?' આવા તેમના વચન સાંભળી સીતેદ્રે કહ્યું—'હાલની બોલ્યા કે—'દુઃખ તમે ત્રણેને આ નરકમાંથી દેવલોકમાં લઈ જશ.' જેમ કહી ત્રણે પોતાના હાથવળી ત્રણેનો ઉદ્ધાર કર્યો (ઉપાધ્યા); પરંતુ તત્કાળ તેઓ પારાની જેમ કણકણ થઈને તેના હાથમાંથી ઝડી ગયા અને તેઓના અજ મળી ગયાં. જોઈએ કરીવાર પાછા સીતેદ્રે ઉપાધ્યા, તે વખતે પણ પૂર્વની જેમ વેશસ્થીરણ કરી ગયા અને મળી ગયા. પછી તેઓએ સીતેદ્રને કહ્યું કે—'હે ભગ્વત! તમારા ઉદ્ધાર કરવાથી ઉલટું અમને અધિક દુઃખ થાય છે માટે હવે અમને ઓઠી દો અને તમે દેવલોકમાં જાઓ.' પછી તેમને મૂકી દઈને સીતેદ્ર રામની પાસે આવ્યા અને રામને નમીને શાશ્વત અર્ધ તની તીર્થયાત્રા કરવા માટે નરીશ્વરાર્ધિક તીર્થોએ ગયા. પાછા વળતાં માર્ગમાં દેવકુરુસેત્રમાં આમલક શાશ્વતા છત્રને મુગગિરિએ રહિત પૂર્વના સ્નેહથી તેને સારી રીતે પ્રતિબોધ કરીને સીતેદ્ર પોતાના કર્મમાં ગયા.

જગવાન રામર્ષિ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી પચીસ વર્ષ સુધી પૃથ્વીપર વિચરી બધી છત્રાને બોધ કરી પદર દબાર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ઉંચકે દૃતાર્ધ ધર્મ શેષેથી પળાને અગ્નિધાર કરીને શાશ્વત મુખવાળા આનંદમય પદ (મોક્ષ) ને પ્રાપ્ત થયા.

इत्यानायभीहमचरिणित त्रिपटितलाकापुण्यपरित महासाम्य

गत्तम पवणि रामनिर्वाणगमना नाम द्दमम मगः ॥ १० ॥

समाप्त चंद रामायणम्

સર્ગ ૧૧ મો.

શ્રી નમિનાથજી ચરિત્ર.

દેવતાઓએ જેમના ચરણને પૂજેલા છે, જે કર્મરૂપી વૃક્ષોમા ગળે ધરૂંપ છે અને પૃથ્વીમા કદપવૃક્ષરૂપ છે એવા શ્રી નમિજીને દ્રને નમસ્કાર થાઓ હવે આ વિશ્વના આ લોક અને પરલોકના ઉપકારને માટે એ પ્રભુત્વ પવિત્ર ચરિત્ર ઠહેવામાં આવશે

આ જ બુદ્ધીપના પશ્ચિમ વિદેહને વિષે ભરત નામના વિજયમાં સપત્તિના લઠારૂંપ કૌશાંબી નામે નગરી છે તે નગરીમા ઈંદ્રની જેવા અખડ શાસનવાળો અને સર્વ અર્થને સિદ્ધ કરનાર સિદ્ધાર્થ નામે રાજા હતો તેનામાં ગાલીર્થ, ધૈર્થ, ઔઠાર્થ, વીર્થ અને બુદ્ધિ વિગેરે સર્વ અદ્ભુત ગુણો પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા હોય તેમ આવીને રહેલા હતા અતિ ઉન્નતિવાળા તે રાજાની વિસ્તાર પામેલી સપત્તિ માર્ગવૃક્ષની છાયાની જેમ વિશ્વના ઉપકાર માટે હતી કમળમા રાજહસની જેમ તેના અત્યંત નિર્મળ મનમા નિરતર એક ધર્મ જ નિવાસ કરી રહ્યો હતો

અન્યઠા એ સિદ્ધાર્થ રાજાએ ભવથી વિરક્ત થઈ તૃણની જેમ સર્વ લક્ષ્મીને છોડી ઈર્ષ મુદ્દર્શન મુનિની પાસે હીક્ષા લીધી તે રાજર્ષિ વીશ સ્થાનકોમાહેના કેટલાક સ્થાનકોના આરાધનવડે તીર્થ કરનામકર્મ ઉપાર્જન કરી સમ્યક્ પ્રકારે મત પાળી, મૃત્યુ પામીને અપરાજિત વિમાનમા દેવપણે ઉત્પન્ન થયા

આ જ બુદ્ધીપના ભરતક્ષેત્રને વિષે જેમાં ધર્મમાં આદરવત લોકો રહેલા છે એવી મિથિલા નામે નગરી છે રત્નમુવર્ણમય હવેલીઓ અને હુકાનોથી ગર્ભિત એવો તે નગરીનો કીલ્લો બહુ પૃથ્વીના સર્વસ્વનો ડાબલો હોય તેવો શોભે છે આરે તરફ રત્નોથી જડિત એવી તે નગરીના ઉદ્યાનની વાપિડાઓ તેના તીરપર રહેલા વૃક્ષોના પરાગવડે પાકલ થઈ રહેલી છે. તે નગરીમા સર્વ શત્રુઓનો વિજય કરનાર અને પરમ લક્ષ્મીવડે પૃથ્વીના ઇંદ્રપદને ધારણ કરનાર વિજય નામે રાજા હતો યુવાન પુરૂષોને કામદેવ છોતે તેમ બ્રહ્મદી ચલાવ્યા વગર અને સેનાને સજ્જ કર્યા વગર તે લીલામાત્રમા શત્રુઓને છતી હેતો હતો વળી તે રાજા સમુદ્રની જેવો અગાધ, ચંદ્રની જેવો આહ્લાદક, પવનની જેવો બળવાન અને સૂર્યની જેવો તેજસ્વી હતો બહુ અગવતી ભૂમિ હોય તેવી, સર્વ અત.પુરના મંડનરૂપ અને શીલરૂપ મંડનથી શોભિત વપ્રા નામે તે રાજાને મુખ્ય રાણી હતી તે રાણી ગંગાની જેવી સ્વચ્છ, ગલીર, જગતને પાવન કરનારી અને ચંદ્રિકાની જેવી નયનને આનંદ આપનારી હતી તેમજ સત્ય વચન અને શીલાદિક જે જે ઉત્તમ ગુણો બોવામા આવે છે તે તે ઉજવલ ગુણોથી તે વપ્રાદેવી સ્ત્રીઓમા એક દ્વિતરૂપ હતી

અહીં સિદ્ધાર્થ રાજાના છવે અપરાજિત વિમાનમા તેનીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું ત્યાંથી ચંચળ આશ્વિન માસની પૂર્ણિમાએ અશ્વિની નક્ષત્રમા વપ્રાદેવીના ઉદરમાં

આવીને અવતર્યો. તે સમયે ત્રણ જગતમાં ઉદ્યોત થઈ રહ્યો શત્રિના અવશેષ ભાગે તીર્થ કરના જ મને સૂચવનારા ઘોઠ સ્વપ્નો વપ્રાદેવીએ જોયા. પિતાના મનોરથની જેમ તે જર્ણ અનુક્રમે વધવા લાગ્યો અને માતાને અતિ હાવણ્ય આપનાર તેમજ મુખી કરનાર થયો. જર્ણસમય પૂર્વ થતા ધાવણ માસની કૃષ્ણ અષ્ટમીએ અધિની નક્ષત્રમાં નીલ કમલથી લાંછિત અને મુવર્ણ કંતિવાળા કુમારને દેવીએ જન્મ આપ્યો. આસનકપથી તે હઠીકત બાળી દિક્કમારીએ ત્યાં આવીને દેવીનું અને કુમારનું વિધિપૂર્વક સૂલીકર્મ કર્યું. પછી શકેદ પ્રભુને મેરૂત્રિના મસ્તકપર લઈ ગયા. ત્યાં અમ્બુતાદિ ધ્યાયક ઈશ્વરે તીર્થજળથી પ્રભુને સ્નાત્ર કરાવ્યું. સ્નાત્ર કરી રહ્યા પછી શકેદે પુષ્પાદિવટે પ્રભુનું અર્ચન કરી આસ્તી ઉતારીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો.

“હે પરમેશ્વર ! મોક્ષમાર્ગના કહેનાર, સર્વ કર્મોના સંહાર કરનાર, અનેક કથાયોને પ્રહાર કરનાર જોવા તમે જ્ય પામે. હે જગદ્ગુરુ ! કુમતિને ટાળનાર, જગતને દોર નાર (નાશક) અને સજ્જોધને પ્રવર્તાવનાર જોવા તમને નમસ્કાર કરું છું. સર્વ વિશ્વને ‘ઐશ્વર્ય’ આપનાર, વિશ્વનાં પાપનો તિરસ્કાર કરનાર, અવિકાશી અને ઉપકારી જોવા તમા ‘રાધી’ આ બધું જગત સનાય છે. ધર્મના બીજને વાવનાર, અતિથય સપત્તિને ધરનાર અને ક્રુત્સ્થ ધના રચનાર જોવા તમને નમસ્કાર છે. કુમાર્ગથી નિવૃત્ત કરનાર, સુક્ષિત ‘માર્ગ’ને જતાવનાર અને સર્વને ઉપદેશ કરનાર જોવા તમારાથી હવે ધર્મની ઉત્પત્તિ થશે. નવીન તીર્થની પ્રતિષ્ઠા કરનાર તપસપત્તિને આધારનાર અને જગતના અધિક્ષાતા જોવા તમારા અમે દિકર છીએ. હે ત્રેલોક્યશરણુ પ્રભુ ! મોક્ષસુખને આપનાર અને વિશ્વને ‘અભય’ દેનાર જોવા તમારે શરણે હું પ્રાપ્ત થયો છું. રે જગદ્ગતિ ! જેવા તમે આ જલમા ‘મારા સ્વામી’ થયા છો, તેવી રીતે જવાતરમાં પણ ‘મારા સ્વામી’ થાઓ, જે શિવાય ‘બીજો કાંઈ મને મનોરથ નથી.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને ઈંદ્રે પ્રભુને લઈ વપ્રાદેવીના પઠમામા જેમ હતા તેમ પાછા મૂકી દીધા. પ્રાતઃકાળે વિજય રાત્રીએ કારાગૃહમાંથી ઈંદ્રીઓને છોડી મૂકી મોટા હર્ષવટે પુત્રજ મનો મહેલસવ કર્યો. પ્રભુ બ્યારે જર્ણમાં હતા ત્યારે શત્રુઓએ ત્રિવિદ્યા નગરી રૂપેલી હતી, તે વખતે વપ્રાદેવી મહેલઉપર આ આ હતા તેમને ભેદને જર્ણના પ્રભાવથી સર્વ શત્રુઓ આવી વિજયરાજાને નમી પડ્યા હતા, તે ઉપરથી રાત્રીએ પ્રભુનું નમિ જોવું નામ પાડ્યું. ઈંદ્રે આદેશ કરેલી ધાત્રીઓએ હંમેશાં પાલન કરેલા શ્રી નમિનાથ બીજા ધર્મ દ્વાય તેમ વધવા લાગ્યા. બાલ્યવય નિર્ગમન થતાં પ્રભુ પદર ધનુષ ઉંચી ઠાવાવાળા થયા અને પિતાની આજ્ઞાથી રાજકન્યાસાથે પરણ્યા. જ મથી બીજી હજાર વર્ષ ગયા પછી શોગદ્ગાકર્મને બલુનારા પ્રભુએ પિતાએ આપેલું રાજ્ય સ્વીકાર્યું. રાજ્યાવસ્થામાં પાંચ હજાર વર્ષ ગયા એટલે લોકાતિક દેવતાઓએ આવીને પ્રભુને કહ્યું ‘તીર્થ પ્રવત્તવિ.’ પછી નમિનાથપ્રભુ સુમત્ત નામના પુત્રને રાજ્યઉત્તર બેસારી તિર્થજન્મલક દેવતાઓએ પુરેલા દ્રવ્યવટે વાર્ષિકદાન આપવા લાગ્યા. વાર્ષિકદાન આપાઈ રહ્યા પછી સુમત્ત વિગેરે રાજાઓથી અને ઈદ્રાદિક દેવોથી પરવરેલા પ્રભુ દેવકુરૂ નામની શિખિકામાં બેસીને સક્રમામન તરફ આંખા.

અનુક્રમે જ્યાં ભ્રમરાઓનો સમૂહ કંઠ વૃક્ષોને ચુબન કરવામાં આસક્ત હોતો, ઉદા-
નપાળો માલિકાના પુષ્પો ચુટવામાં વ્યાકુળ હતા, ખરતા ગુલાબના પુષ્પોથી જેનું ભૂમિતળ
ગુલાબી રંગનું થયેલું હતું, જ્યાં શિરીષ પુષ્પોના સમૂહવડે કામીજનો સથારો કરતા હતા
અને વહેતા રેટમાંથી ઉછળતા જળબિંદુઓવડે જ્યાં ગ્રીષ્મઋતુ છતાં પણ વર્ષાઋતુ દેખાતી
હતી એવા સહસ્રાન્ન વનમાં પ્રભુએ પ્રવેશ કર્યો અને અષાઢ માસની કૃષ્ણ નવમીએ
અશ્વિની નક્ષત્રમાં દિવસને પાછલે પહોરે પ્રભુએ છઠ્ઠ તપ કરીને એક હબાર રાત્રીઓની સાથે
દીક્ષા લીધી તત્કાળ પ્રભુને મન પર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું બીજે દિવસે વીરપુરમાં દત્ત
રાત્રીને ઘેર પ્રભુએ ક્ષીરવડે પારણું કર્યું દેવતાઓએ ત્યાં વસુધારાદિ પાત્ર દિવ્ય કર્યા.
દત્ત રાત્રીએ તે ઠેકાણે પીઠ કરી અને પ્રભુએ ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો નવ માસ
પર્યંત વિહાર કરીને પાછા પોતાના દીક્ષાસ્થાનવાળા સહસ્રાન્ન વનમાં પ્રભુ પધાર્યા અને
છઠ્ઠ તપ કરીને બોરસદ્વીના વૃક્ષની નીચે પ્રતિમાપણે રહ્યા માગશર માસની શુકલ એક-
દશીને દિવસે અશ્વિની નક્ષત્રમાં ધાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી પ્રભુને ઉત્તરે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયું દેવતાઓએ તત્કાળ ત્યાં આવીને સમવસરણુ રચ્યું જે એક સો ને એશી ધનુષ્ય ઉંચા
આસોપાલવના વૃક્ષથી શોભિત હતું, તે આસોપાલવના વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી, તીર્થને નમ-
સ્કાર કરીને પ્રભુ પૂર્વાભિમુખે રત્ન સિંહાસનપર બિરાજમાન થયા તત્કાળ વ્યતર દેવતા-
ઓએ બીજી ત્રણ દિશાઓમાં રત્ન સિંહાસનની ઉપર પ્રભુના પ્રતિબિંબો વિકુર્વા શ્રીમાન
અતુર્વિધ સઘ આવીને યોગ્ય સ્થાને બેઠો પછી સૌધર્મેન્દ્ર ભગવતને નમસ્કાર કરી આ
પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા —

“હે પ્રભુ ! તમે કેવળજ્ઞાનરૂપ નેત્રથી આ બધા જગતને બુદ્ધો છો, જેથી ત્રણ
નેત્રવાળા તમને નમસ્કાર છે પાત્રીશ અતિશયસહિત વચનવાળા અને ચોત્રીશ અતિશયવાળા
પરમેષ્ઠીસ્વરૂપ તમને નમસ્કાર છે હે નાથ ! માલવકૌંચિકી છે મુખ્ય જેમાં એવા ગ્રામ અને
રાગથી મનોહર અને સર્વ ભાષાને અનુસરનારી તમારી વાણીની અમે ઉપાસના કરીએ
છીએ ગરૂડના દર્શનથી જેમ હૃદ નાગપાશ પણ તુટી જાય તેમ તમારા દર્શનથી પ્રાણી-
ઓના હૃદ કર્મપાશ પણ તુટી જાય છે તમારા દર્શનથી પ્રાણીઓ જાણે મોક્ષની
નિ શ્રેણી હોય તેવી શુણ્ઠાણીની શ્રેણીપર શનૈ શનૈ ચડે છે હે સ્વામિન્ ! સાલગેલા,
સંભારેલા, સ્તુતિ કરેલા, ધ્યાન ધરેલા, બેથેલા, સ્પર્શેલા અને નમસ્કાર કરેલા
તમે જે તે પ્રકારે સુખને માટે જ થાઓ છો હે સ્વામી ! અમારા પૂર્વના પુણ્યાનુબધી
પુણ્ય જ છે કે જેથી અસાધારણ સુખને આપનારા તમે આજે દક્ષિણોચર થયા છો
હે નાથ ! અમારા સ્વર્ગરાજ્ય વિગેરે સુખનું ગમે તે લાલે થાઓ, પણ તમારી દેશનાની
વાણી કદિ પણ અમારા હૃદયમાંથી જશે નહિ ”

આ પ્રમાણે ઈન્દ્ર પ્રભુના શુણ્ઠી સ્તુતિ કરી વિરામ પામ્યા પછી ત્રણ જગતના ગુરૂ
પ્રભુએ આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી—

“આ સસાર અસાર છે, ધન નહીંના તગ્ગ જેવું અચળ છે અને શરીર વિજ-
“જીના વિલાસ જેવું નાશવત છે, તેથી ચતુર જને તે ત્રણેમાં સર્વથા અનાસ્થા રાખી
“મુમુક્ષુ ધર્મ મોક્ષમાર્ગરૂપ યતિધર્મને વિગે પ્રયત્ન કરવો જો તેમ કરવાને અશક્ત હોય

“તો તેની આકાંક્ષા રાણી સમકિતમુક્ત બાર પ્રકારના આવકર્ષર્થને મારે તત્પર થવું
 “આવકે પ્રમાદ છોડી મન-વચન-કાયાએ કરી ધર્મસંજાળી મેટાવડે જ અહોરાત્રિ નિર્જ
 “મન કરવા આવકે પ્રાણમુક્તિમા ઉઠી પરમેશ્વી મત્રનું સ્મરણ કરીને વિવાસ્તુ કે મારા
 “શી ધર્મ છે ? હું કેવા કુળના છું ? અને મારે શું મત છે ? પછી પવિત્ર યજ્ઞ પુષ્પ, નૈવેદ્ય
 “અને સ્તોત્રવડે મૃદુચૈત્યમાં દેવપૂજા કરી, યથાશક્તિ પચ્ચખખાણ કરીને પછી મોટે
 “દેશસરે જવું ત્યા વિધિવડે પ્રવેશ કરી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરવી અને પુષ્પાદિક-
 “વડે પ્રભુને પૂજીને ઉત્તમ સ્તોત્રવડે સ્તુતિ કરવી પછી બુદ્ધની પાસે જઈ વહનાર્પણ
 “વિશુદ્ધતાવાળા પ્રાણીએ પચ્ચખખાણને પ્રદક્ષિત કરવું (પચ્ચખખાણ હેવું) બુદ્ધના
 “દર્શન મતાં જ ઉભા થવું, તેમના આજમનને વખતે સામું જવું, મસ્તકપર અજળી
 “લેહવી, પોતે આસન નાખી દેવું અને બુદ્ધ આસનપર બેસે બેઠેલી અશ્વિત્પૂર્ણ પર્વ
 “પાસના કરવી, તેમ જ આપે બુદ્ધ જલ ત્યારે પાછળ જવું આ પ્રમાણે કરવાથી સુર
 “મહારાજની પ્રતિપત્તિ થાય છે પછી શુર પાસેથી પાછા ફરીને પેતાને મરે જવું
 “અને પછી સદ્બુદ્ધિપૂર્ણ ધર્મના અવિરોધપણે અર્થચિંતન (આપારઉદ્યોગ) કરવું
 “પછી સંખાન્ત કાળે ફરી જિનપૂજા કરીને લોબન કરવું ત્યારબાદ શાસ્ત્રવેત્તાઓની
 “સાથે શાસ્ત્રોનું રહસ્ય વિચારવું પછી સંખ્યા વખતે ફરીવાર દેવાર્ચન કરી, આપસ્મક
 “ધર્મ (પ્રતિક્રમણ) આચરવું અને પછી ઉત્તમ પ્રકારે સ્વાભ્યાસ ધ્યાન કરવું શત્રે યોગ્ય
 “સમયે દેવશુદ્ધના સ્મરણથી પવિત્ર ચર્ચાજાપ નિકા કરવી અને પ્રાથ. અભ્યાસપણીને વર્ણવું
 “વચ્ચાએ નિકાનો છેક થાય (નિકા ઉઠી જાય) તો સ્ત્રીના અંગની અશુભિ વિષે ચિંત
 “વન કરવું અને મહાત્મા મુનિઓએ જેનાથી નિવૃત્તિ કરી છે તેના વિચાર કરવો. સ્ત્રીનું
 “શરીર બધીએ, વિદ્યા, મૂત્ર, મલ, સ્ત્રેષ્ઠ, મલ્લ અને અસ્થિથી ભરપૂર છે તેમ જ સ્ત્રી
 “મુથી સ્ત્રીવેલી ધર્મની કોથળીરૂપ છે બે સ્ત્રીના શરીરનું અદરના અને બહારના ભાગનું
 “વિપર્ણપણ કરવામા આવે અર્થાત્ અદરના ભાગને બહાર લાવવામાં આવે તો ફરક
 “કામી પુરુષને મીઠા અને શિયાળામઠી તેના શરીરનું રક્ષણ કરવું પહે બે કામદેવ સ્ત્રીરૂપ
 “શસ્ત્રથી આ જગતને છતવાને ઇચ્છતો હોય તો તે મૂંઢ લુહિયાળો હલકા પીંછાનું યજ્ઞ
 “શા માટે હેતો નથી ? બહેન ! સંકરપ્રમાંથી ઉત્પન્ન થનારા કામદેવે આ વિશ્વને બહું
 “વિઠાલિત કર્યું છે, થયું તે હું જવું મૂળ સંકરપ જ છે એવું ચિંતવન કરવું, બે બે
 “ભાષકકારી દોષ હોય તેના પ્રતિકાર ચિંતવવો અને તેવા દોષથી મુક્ત બેવા મુનિઓને
 “બેઠને હર્ષ પામવો. સર્વ જીવોને વિષે રહેલી મહાદુષ્કારક ભવસ્થિતિ વિષે વિચાર કરી
 “સ્વભાવથી જ મુખદામક બેવા મોક્ષમાર્ગનો શોધ કરવો જેમા જિનૈવર દેવ, કથા ધર્મ
 “અને મુનિઓ શુર છે એવા આવકપણાની ક્યો અમૂઢ (પંથિત) જન સ્થાપા ન કરે ?
 “લ્લી ઉત્તમ પ્રાણીએ તે સમયે આવા મનોરથ કરવા કે હું જિનધર્મરહિત ચક્રવર્તી
 “થવાને પણ ઇચ્છતો નથી, પરંતુ જેનધર્મપાસિત ક્રિદર કે ફરિદો થવાને ઇચ્છુ છું વળી
 “સર્વ સજ છોડી કાઢી છૂટું વસ્ત્ર પહેરી, મલીન શરીર રાખી અને માપુકરી વૃત્તિ
 “અત્રીકાર કરી હું મુનિયર્થને ક્યારે આપરીશ ? હું ચીલ જનોનો સંસર્ગ છોડી, શુદ્ધના
 “અવલુરવનો સ્પર્શ કરી યોગનો અભ્યાસ કરતો સંતો હું આ સંસાર ઉદ્ધવાને ક્યારે
 “સમર્થ થઈશ ? અર્થ શત્રે નમ્રની બહાર કાષેત્સર્ગ કરીને સ્તભવત્ત મયેલા મારા

જાતિના સ્વચ્છંદી મ્હેંએને તેણે જીતી લીધા અને સેનાપતિ પાસે સિંધુનું ઉપરનું પશ્ચિમ નિષ્કૃટ સંધાવી ક્ષુદ્રહિમાલયપાસે આવીને તેના અધિષ્ઠાચિક દેવને જીતી લીધો. પછી કાકિણીરતનવડે વ્રષભકૃટઉપર પોતાનું નામ લખીને આગળ આવતાં ગગાનદીપાસે આર્વ ગગાદેવીને સાધી લીધી અને સેનાપતિ પાસે તેનું ઉપરનું પૂર્વ નિષ્કૃટ સંધાવ્યું. પછી વૈતાલ્યઉપરની બને ગ્રેણિના વિદ્યાધરાએ જેને ભેટ આપી છે એવા ચક્રવર્તીએ ખડપ્રપાત ગુફાના સ્વામી નાટ્યમાલ દેવને સાધી લીધો અને સેનાપતિએ ઉધાડેલી તે ખડપ્રપાત ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો તે ગુફામાં ચક્રને અનુસરીને આવતા પ્રથમની જેમ બહાર નીકળ્યા પછી સેનાપતિ પાસે ગગાનું પૂર્વ નિષ્કૃટ સંધાવી ગગાના કિનારા ઉપર પડાવ કર્યો ત્યાં તેમના ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યપ્રભાવથી ગગાના મુખ પાસે વસનારા નવે નિધિઓ તેમને સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયા.

આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીની સંપૂર્ણ લક્ષ્મી મેળવી, પટ્ટણડ ભરતનો વિજય કરી સંપત્તિવડે ધંદ્ર જેવા હરિષેષુ ચક્રવર્તી કાપિલ્યપુરમાં પાછા આવ્યા ત્યાં દેવોએ અને માનવોએ તેમને ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો તે સળધી નગરમાં બાર વર્ષ સુધી મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો પછી ભારતવર્ષના સર્વ રાજાઓ જેમની આજ્ઞા માને છે એવા એ મહાભુજ ચક્રવર્તી ધર્મની અબાધાએ અનેક પ્રકારના મુખલોગ લોગવવા લાગ્યા છેવટે મોક્ષગમનમાં ઉત્સુક એવા તે ચક્રવર્તીએ સસારથી વિરક્ત થઈ, એક લીલામાત્રમાં રાજ્ય છોડી દઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ હરિષેષુ ચક્રવર્તી સવાત્રણસો વર્ષ કુમારપણામાં, તેટલાં જ વર્ષ મહાલિકપણામાં, દોઢસો વર્ષ વિજય કરવામાં, આઠ હજાર આઠ સો ને પચાશ વર્ષ ચક્રવર્તીપણામાં અને સાડા ત્રણસો વર્ષ દીક્ષાના આરાધનમાં—એમ સર્વ મળી દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાળી તીવ્ર વ્રતના આરાધનવડે ઘાતીકર્મનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન પામીને નિત્યસુખવાળા પદ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपष्टिगलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे

पर्वणि हरिषेणचक्रवर्त्तिचरितवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

સર્ગ ૧૨ મો

૭૭૬૬૬૬૬૬

શ્રી હરિપેષુ ચકવર્તીનુ ચરિત્ર

શ્રી નમિનાથ પ્રભુ વિહાર કરતા હતા તે સમયમા હરિપેષુ નામે ચકવર્તી થયા છે, તેનુ ચરિત્ર હવે કહેવામાં આવે છે

આ ભરતક્ષેત્રમા શ્રી અનંતનાથ પ્રભુના તીર્થમા નરપુર નામના નગરમાં નરમા અભિરામ એવો નરપ્રભિરામ નામે રાજા થયો હતો. તે રાજા અનુક્રમે સસારથી ઉદ્દેશ પામી દીક્ષા લઈ મૃત્યુ પામીને સનત્કુમાર દેવલોકમાં પરમર્થિક દેવતા થયો.

શ્રી પાચાલ દેશના આબૂવણ જેવુ, સમૃદ્ધિથી સ્વર્ગ જેવુ અને શત્રુઓથી પણ અક્રંધ્ય જેવુ કીર્તિપદ્મપુર નામે એક ઉત્તમ નગર છે તે નગરમાં સિંહના જેવો પરાક્રમી અને ઈશ્વારકૃપાથી તિલકરૂપ મહાહરિ નામે પૃથ્વીમા વિખ્યાત રાજા થયો. તે રાજાને જેનું મુખક્રમણ સદા પ્રકુટિત રહેતું હતું, એવી શીલરૂપી અલકારને ધારણ કરનારી અને રૂપથી પૃથ્વીને અલકૃત કરનારી મહિષી નામે પટ્ટશાળી હતી. નરાભિરામ રાજાનો છત્ર સ્વર્ગમાંથી આવેલો તેના ઉદરમા અવતર્યો. તે રાત્રિએ રાણીને શ્રેષ્ઠ મહાસ્વમી આવવાથી તે પુત્ર ચકવર્તીની સમૃદ્ધિવાળો થશે એમ પ્રસિદ્ધિ થઈ સમય આવતા તેણે હરિપેષુ નામના મુવર્ણસમાન કવિવાળા પુત્રને જ મ આપ્યો. તેની પાસે ધનુષ ઉંચી કાયા થઈ અને પિતાએ મુવરાજ પદઉપર તેના અભિષેક કર્યો.

પિતાનુ રાજ્ય પાળતા સતા એ મહા પરાક્રમી હરિપેષુને અન્બહા આયુષ્યાગામા વ્યક્ત્ય પ્રગટ થયું. પછી અનુક્રમે પુરોહિત, વર્ણકી બૃહપતિ અને સેનાની વિભેરે તેર રત્નો પણ પ્રગટ થયા. ૧૪ી પ્રથમ પૂર્વ દિશા તરફ ચક્રની પાછળ આવતા મગધ તીર્થ ગયા. ત્યાં દિવિજયની આવમા મગધકુમાર દેવને સામ્યો. ત્યાંથી દક્ષિણ દિશા તરફ ૧૫ દક્ષિણ સમુદ્રમાં રહેલા વરદામપતિને તે મહાકુળે ક્ષણવારમાં વશ કર્યો. પછી પૃથ્વીપર રહેલો ઈશ્ર દેવ તેમ અખંડ પરાક્રમી એવા હરિપેષુ પશ્ચિમ દિશામાં જઈ પ્રથમ સદેવને સામ્યો. ત્યાંથી દિવ્યજ ૧૬મા પરાક્રમી તે દશમા વ્યક્તિએ મહાનદી સિંધુ સમીપે જઈ સિંધુદેવીને વશ કરી. પછી દિશાઓને સાધવામાં પડિત એવા તેણે ત્યાંથી વૈતાળ સમિપે આવી વૈતાળકાદ્રિકુમાર દેવને નિધિપૂર્વક સામ્ય કર્યો અને ત્યાં જ એ દુતાર્થ વીરે તમિસ્રા શુદ્ધાના અધિષ્ઠાધિક દેવને પણ સામ્યો. પછી સેનાપતિની પાસે સિંધુનદીનુ પશ્ચિમ નિષ્કૃત્ત છવાવી લીધું. પછી જેના દક્ષિણ કુભસ્થળ ઉપર મંજિરત્ન મહેલ છે એવા કાથીપર ભેટી મેનાપતિએ જેના દ્વાર ઉઘાટ્યા છે એવી તમિસ્રા શુદ્ધામાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. કાંઠિયી રત્નથી કરેલા માલકાવટ ૧૭મા ઉલોત થયેલો છે એવી તે તમિસ્રા શુદ્ધાનું ઉન્મત્ત અને નિમત્ત નદીને તંબી ઉપર બાપેલા પુલવટ ઉતરીને ઉદ્ધવન કર્યું. પછી જેનું ઉત્તર દ્વાર પોતાની મેળે ઉપડી ગયું છે એવી તે શુદ્ધામાંથી નીકળીને આપાત

ભતિના સ્વચ્છદી મ્હેંછીને તેણે જીતી લીધા અને સેનાપતિ પાસે સિંધુનું ઉપરનું પશ્ચિમ નિષ્ક્રુટ સધાવી કુદ્રહિમાલયપાસે આવીને તેના અધિષ્ઠાચિક દેવને જીતી લીધો. પછી કાકિણીરત્નવટે ઋષભકૃટઉપર પોતાનું નામ લખીને આગળ ચાલતા ગંગાનદીપાસે આવી ગંગાદેવીને સાધી લીધી અને સેનાપતિ પાસે તેનું ઉપરનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવ્યું. પછી વૈતાલકઉપરની બે શ્રેણિના વિદ્યાધરોએ જેને ભેટ આપી છે એવા ચક્રવર્તીએ બહુપ્રપાતા શુકાના સ્વામી નાટચમાલ દેવને સાધી લીધો અને સેનાપતિએ ઉધાડેલી તે બહુપ્રપાતા શુકામા પ્રવેશ કર્યો તે શુકામા ચક્રને અનુસરીને ચાલતા પ્રથમની જેમ બહાર નીકળ્યા પછી સેનાપતિ પાસે ગંગાનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવી ગંગાના કિનારા ઉપર પહોંચ કર્યો ત્યાં તેમના ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યપ્રભાવથી ગંગાના મુખ પાસે વસનારા નવે નિધિઓ તેમને સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયા.

આ પ્રમાણે ચક્રવર્તીની સંપૂર્ણ લક્ષ્મી મેળવી, પદ્મબદ્ધ ભરતનો વિજય કરી સંપત્તિવટે ધંધ જેવા હરિષેષુ ચક્રવર્તી કાપિલ્યપુરમા પાછા આવ્યા. ત્યાં દેવોએ અને માનવોએ તેમને ચક્રવર્તીપણાનો અલિષેક કર્યો તે સળધી નગરમા બાર વર્ષ સુધી મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો પછી ભારતવર્ષના સર્વ રાજાઓ જેમની આજ્ઞા માને છે એવા એ મહાભુજ ચક્રવર્તી ધર્મની અબાધાએ અનેક પ્રકારના સુખલોગ લોગવવા લાગ્યા છેવટે મોક્ષગમનમા ઉત્સુક એવા તે ચક્રવર્તીએ સસારથી વિરક્ત થઈ, એક લીલામાત્રમા રાજ્ય છોડી દહને દીક્ષા ગ્રહણ કરી એ હરિષેષુ ચક્રવર્તી સવાત્રણસો વર્ષ કુમારપણામા, તેટલા જ વર્ષ મહાલિકપણામા, દોઢસો વર્ષ વિજય કરવામા, આઠ હજાર આઠસો ને પચાશ વર્ષ ચક્રવર્તીપણામા અને સાડા ત્રણસો વર્ષ દીક્ષાના આરાધનમાં—એમ સર્વ મળી દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાળી તીવ્ર વ્રતના આરાધનવડે ધાતીકર્મનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન પામીને નિત્યસુખવાળા પદ (મોક્ષ)ને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे ।

पर्वणि हरिषेणचक्रवर्त्तिचरितवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

સર્ગ ૧૩ મો

જય ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર

શ્રી નમિભગવાનના તીર્થમાં જીભા જય નામે અકવર્તી થયા છે, તેનું પવિત્ર ચરિત્ર હવે કહીએ છીએ.

આ જ જૂદીપમાં ઐશ્વર્યસ્રોતમાં શ્રીપુર નામે નગર છે તેમાં વસુધર નામે એક વિખ્યાત રાજા થયો, તેને પદ્માવતી નામે અતિપ્રિય રાણી હતી તે મૃત્યુ પામતાં મનમાં ઉદ્વેગ પામેલા તે રાજાએ વિનય ધર નામના પોતાના પુત્રને રાજ્યઉપર ભેજાશે અને પોતે મનોહર નામના વનમાં વરધર્મ નામના યુનિની પાસેથી ધર્મતત્ત્વ સામળી પ્રતિભાષ પામીને દીક્ષા શ્રદ્ધા કરી. ચિરકાળ દીક્ષા પાળી મૃત્યુ પામીને તે સાતમા કલ્પમાં રેવપદ્માને પ્રાપ્ત થયા.

મગધ દેશમાં તેના મઠનરૂપ રાજચક્ર નામે નગર છે તે લક્ષ્મીનું કુલચક્ર અને સ્વર્ગપુરીનું સંહોદર કોય તેનું લાભે છે તે નગરીમાં ઈશ્વાકુ વશના તિલકરૂપ અને ન્યાયમાર્ગનું ઉત્પત્તિસ્થાન વિજય નામે વિજયી રાજા થયો. તેને વશા નામે એક શીલ વતી રાણી હતી તે રૂપલાવણી સપત્તિથી પૃથ્વીપર રહેલી કોણ દેવી કોય તેવી જણાવી હતી. કેટલોક કાળ ગયા પછી વસુધર રાજાનો છવ મહાશુક રેવલોકમાંથી સ્થળીને તેની કુક્ષિમાં અવતર્યો. જોઈ સ્વપ્નોએ સ્થિતિ એવો તે પુત્ર પ્રસન્નો ત્યારે તેનું જન્મકુમાર નામ પાડયું તે યૌવનવય પામ્યો જોટલે બાર ધનુષ્ય ઉઘી કાપાવાળો અને સુવર્ણના જેવી કાતિવાળો થયો. પિતાએ તેનો રાજ્યપર અભિષેક કર્યો. અન્યથા તેના આયુષ્યક્રમ અકવર્તીના પ્રથમ ચિન્હરૂપ અકરલ ઉત્પન્ન થયું પછી જનુકેમે છત્રરત્ન, મંદિરત્ન, કંક રત્ન, ખડ્ગરત્ન, ચર્મરત્ન અને કંકિણીરત્ન એમ કુલ સાત જોડેદ્રિય રત્નો ઉત્પન્ન થયા. તે સિવાય પુરોહિતરત્ન, ગૃહપતિરત્ન, હસ્તિરત્ન, અશ્વરત્ન, સેનાપતિરત્ન, વાહીરિરત્ન અને શીરત્ન—એ સાત પદ્મદ્રિય રત્નો ઉત્પન્ન થયા.

પછી જય અકવર્તી દિગ્વિજય કરવાને માટે એકને જનુસરી પ્રથમ પૂર્વસાગર તરફ જાણ્યા ત્યાં માત્રકુમારદેવને વશ કર્યો. ત્યાંથી નિવૃત્ત થઈ દક્ષિણસાગર પાસે જાવી વરહામહેવને સામ્યો. “ આ પૃથ્વી ઉપર અકવર્તીની પાસે રેવ પદ્મ સમર્થ નથી ” ત્યાંથી પશ્ચિમસાગર તરફ જઈને મગધ એક બાજુ નાળવાવડે લીલામાત્રમાં પ્રભાસદેવને વશ કરી લીધા. પછી ઉદ્ધ જેવા યશસ્વી તે અકવર્તીએ જીભા સિંધુરાજ્યની જેમ સિંધુદેવીને અને વૈતાલગિરિના અધિષ્ઠાત્રિક વૈતાલમાત્રિકુમારદેવને સામી લીધા. પછી પોતે કૃતમાળદેવને વશ કર્યો અને સેનાપતિ પાસે સિંધુ મહાનદીના પશ્ચિમ નિષ્કૃતને સંધાન્યુ પછી એ મહાજનને યથાવિધિ તમિસ્રા સુદામાં પ્રવેશ કરી સામી બાજુ નીકળી જાપાત જાતિના કિરાતોને છતી લીધા. પછી રેવના જેવા યશસ્વીમાળા જય અકવર્તીએ સેનાપતિપાસે સિંધુનો ઉપરનો પશ્ચિમ નિષ્કૃત સંધાન્યો અને પોતે દિગ્વિજયમારદેવને છતી લીધા. પછી

ઋષભદ્રુટઉપર કાઢિણીરતનવડે પોતાનું નામ લખી સેનાની પાસે ગંગાનું ઉપરનું પૂર્વ નિષ્ક્રુટ સધાવી પોતે વિજય મેળવ્યો પછી પોતે ગંગાદેવીને સાધી, વિદ્યાધરોને જીતી, ખડગપાતા શુક્રામાં રહેલા નાટ્યમાલ દેવને સાધી લીધો ખડગપાતા ગુહાવડે વૈતાલચગિરિ નીચેથી નીકળ્યા અને ગંગાનું પ્રાચી નિષ્ક્રુટ મેનાપતિ પાસે સધાવ્યું પછી ચક્રવર્તીએ ગંગાનદીને કિનારે પડાવ કર્યો, ત્યાં ગંગાનદીના મુખે રહેતા નૈસર્ગ વિગેરે નવ નિધિઓ તેમને વશ થયા.

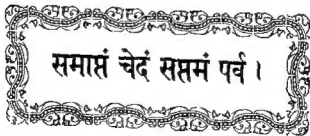
એવી રીતે ચક્રવર્તીની સપૂર્ણ લક્ષ્મી મેળવી જય ચક્રવર્તી પોતાના નગરમા પાછા આવ્યા ત્યાં દેવતાઓએ અને માનવોએ તેમને ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો પછી અખડિત પગક્રમવાળા જય ચક્રવર્તીએ ષટ્પદ પૃથ્વીને ઘણું કાળ ભોગવી અને અનુક્રમે સસારથી ઉદ્દેગ પામીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી જય ચક્રવર્તીને ત્રણ સો વર્ષ કુમારપણામા, તેટલા જ વર્ષ માઠલિકપણામા, સો વર્ષ દિગ્વિજયમા, એક હજાર નવ સો વર્ષ ચક્રવર્તીપણામા અને આર સો વર્ષ દીક્ષા પાળવામા એમ સર્વ મળી ત્રણ હજાર વર્ષ વ્યતીત થયા એવી રીતે સર્વ આયુષ્ય પૂર્ણ થરી, મતને સારી રીતે પાળી, ઘાતીકર્મનો ક્ષય થતા જેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એવા જય ચક્રવર્તી અક્ષય સુખના સ્થાનરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

इत्याचार्यश्रीहेमचंद्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुलकचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
जयचक्रवर्तिचरितवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

स्वागतावृत्तम् ।

रामलक्ष्मणदशाननानामिस्तीर्थकृच्च हरिषेणचक्रभृत् ।

चक्रभृच्च जय इत्यमुत्र पद वर्णिताः श्रुतिसुखाय सन्तु वः ॥ १ ॥

**શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી સ ૧૯૫૯ પછી પ્રસિદ્ધ
થયેલા સાહિત્યમાથી મળતા મ થો ને બુકોનુ લીટ**

૧ શ્રી વિજયચંદ્ર દેવળી ચરિત્ર (મગધી ગાથાજ ધ)	.. ..	૦-૧/-
૨ શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ મૂળ. ભાગ ૪ થો. મ્થ ભ ૧૬ શ્રી ૨૪		૪-૦-૦
૩ શ્રી જુહવ ક્ષેત્રસમ્રાસ મોટી ટીકા સહિત	..	૩-૪-૦
૪ શ્રી કપૂરપ્રકર. મોટી ટીકા સહિત.		૩-૪-૦
૫ શ્રી હોમલગુપ્તિયા વ્યાકરણ. (શ્રી વિનયવિજયોપાધ્યાયકૃત)		૦ ૧૨-૦
૬ શ્રી ધર્મકર્મપુત્ર બ. ધ. મૂળ. સંસ્કૃત.		૧-૮-૦
૭ શ્રી વર્ધમાનદેશના પ્રાકૃત-સંસ્કૃત છાંયા સાથે પ્રકાશ ૩ વિભાગ ૧ લો.		૩-૦ ૦
૮ " " " પ્રકાશ ૭ વિભાગ ૨ લો (સંપૂર્ણ)		૨-૦-૦
૯ શ્રી જ્ઞાતાધર્મકથાસૂત્ર-મૂળ. મૂળ ને ટીકાના અર્થ સાથે ભાગ ૧-૨		૮-૦-૦
૧૦ શ્રી વિષ્ણુસૂત્ર મૂળ. મૂળ ને ટીકાના અર્થ સાથે		૨-૦-૦
૧૧ શ્રી ઉપદેશસમતિકા નવ્યા. હોમરાજગુનિવિરચિત. સ્વોપણ ટીકા મુદ્રા.		૪-૦-૦
૧૨ શ્રી સમતિકા ભાષ્ય. અભયદેવસંસ્કૃત મેરેટુ ત્રાચાર્યકૃત ટીકા મુદ્રા.	..	૨-૦-૦
૧૩ શ્રી રત્નસચય બ. ધ. અર્થ, વિવેચન, પિષ્ટાર્થ સહિત	..	૧-૦ ૦
૧૪ શ્રી પરિશિષ્ટ પર્વ સંસ્કૃત. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત.		૧-૦-૦
૧૫ શ્રી શુણ્ડયાનકમાથેશ. ભાષાંતર સાથે ..		૦-૮-૦
૧૬ શ્રી ૧૬ શ્રી ત્રિપટિસલાકાપુરૂષ ચરિત્ર ભાષાંતર (મૂળકર્તા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય)		
૧૬ પર્વ ૧ છુ ૨ બુ (શ્રી જયભદ્રેય-અલિતનાથ વિજેરેના ચરિત્રો)		૩-૪-૦
૧૭ પર્વ ૩-૪-૫-૬ (શ્રી સભવનાથશ્રી ગુનિગુપ્તસ્વામી મુખીના ચરિત્રો) ..		૩-૪-૦
૧૮ પર્વ ૭ સુ (જૈન રામાયણ ને ક્રીતમિતનાથ વિજેરેના ચરિત્રો)		૧ ૮ ૦
૧૯ પર્વ ૧૦ સુ (શ્રી મહાવીરસ્વામી ચરિત્ર)	..	૨-૮-૦
સાથે બુક લેગી લેનારના રૂા ૬)		
૨૦ શ્રી ૨૩ શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ બ. ધ. ભાષાંતર. (મૂળકર્તા શ્રી વિજયચંદ્રશ્રીસુરિ)		
૨૦ ભાગ ૧ લો (મ્થ ભ ૧ થી ૪)	..	૨-૮ ૦
૨૧ ભાગ ૨ લો (મ્થ ભ ૫ થી ૬) ..	..	૨-૦-૦
૨૨ ભાગ ૪ થો (મ્થ ભ ૧૫ થી ૧૬)	..	૨-૮-૦
૨૩ ભાગ ૫ થો (મ્થ ભ ૨૦ થી ૨૪)	..	૨-૮-૦
ભાગ ૪ લેના લેનારના રૂા ૮)		
૨૪ શ્રી શત્રુજય માના મ્થ ભાષાંતર (મૂળકર્તા શ્રી ધનેશ્વરશ્રીસુરિ)	..	૨ ૮ ૦
૨૫ શ્રી પ્રાતમકુલક જાણાવનોથ (અનેક કથાઓનો સંગ્રહ)		૩-૮ ૦
૨૬ શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપચા કથાના પીઠાજેનુ ભાષાંતર.	..	૦-૧૨ ૦

૨૭	શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ ભાષાતર વિવેચન સાથે ..	...	૨-૦-૦
૨૮	શ્રી વિજયચંદ્ર કેવળીચરિત્ર ભાષાતર ...	...	૦-૬-૦
૨૯	શ્રી પ્રતિક્રમણ હેતુ અથનું ભાષાતર .	...	૦-૮-૦
૩૦	શ્રી ઉપમિતિભવપ્રપચા કથા ભાષાતર ભાગ ૧ લો. (પ્રસ્તાવ ૧-૨-૩) ...	...	૩-૦-૦
૩૧	” ભાગ ૨ ભે (પ્રસ્તાવ ૪-૫)	...	૩-૦-૦
૩૨	” ભાગ ૩ ભે (પ્રસ્તાવ ૬-૭-૮) .	...	૩-૮-૦
	(મૂળકર્તા શ્રી સિદ્ધર્ષિગણિ) ત્રણે ભાગ લેનારના રૂા ૮-૦-૦		
૩૩	શ્રી અધ્યાત્મસાર ભાષાતર વિવેચન સાથે ..	...	૨-૦-૦
૩૪	શ્રી પગિશિષ્ટ પર્વ ભાષાતર ...	...	૧-૮-૦
૩૫	શ્રી ઉપદેશકલ્પવદ્ધી [મન્નહ જિજ્ઞાસુ આણુની ટીકા]નું ભાષાતર કથાઓ સહિત	...	૧-૮-૦
૩૬	શ્રી ભોજપ્રબંધ ભાષાતર ...	...	૧-૮-૦
૩૭	શ્રી હિતશિક્ષાના ગણનું રહસ્ય (ખાસ વાચવા લાયક) .	...	૧-૮-૦
૩૮	શ્રી વિનોદાત્મક કથાસંગ્રહનું ભાષાતર શ્રી રાજશેખરસુરિ વિરચિત (કથા ૮૭)	...	૦-૮-૦
૩૯	શ્રી યુગાદિ દેશના ભાષાતર ..	...	૦-૮-૦
૪૦	શ્રી ભુવનભાનુ કેવળી ચરિત્ર ભાષાતર ..	...	૦-૬-૦
૪૧	શ્રી પ્રિયદર નૃપચરિત્ર ભાષાતર ...	...	૦-૬-૦
૪૨	શ્રી ઉપદેશસમતિક્રમ મૂળનું ભાષાતર ...	...	૦-૬-૦
૪૩	શ્રી જ્યાનદ કેવળીચરિત્ર ભાષાતર (ખાસ વાચવા લાયક) ..	...	૩-૦-૦
૪૪	શ્રી ધર્મિન્ન ચરિત્ર ભાષાતર (ખાસ વાચવા લાયક) ...	...	૨-૦-૦
૪૫	શ્રી શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય ભાષાતર ...	...	૦-૮-૦
૪૬	શ્રી જૈન ધર્મ (જૈનીક્રમનું) ભાષાતર ...	...	૨-૦-૦
૪૭	શ્રી ધર્મકલ્પદ્રુમ અથનું ભાષાતર .	...	૧-૦-૦
૪૮	શ્રી આનંદધનજીકૃત ચૌવીશી સાર્થ તથા વીશસ્થાનક સળધી સર્વ સંગ્રહ	...	૨-૮-૦
૪૯	શ્રી આનંદધનજીકૃત ચૌવીશી સાર્થ ..	...	૧-૦-૦
૫૦	શ્રી વીશસ્થાનક સળધી સર્વ સંગ્રહ .	...	૧-૮-૦
૫૧	શ્રી પચપ્રતિક્રમણ મૂળ શુજરાતી ...	...	૦-૮-૦
૫૨	” ” શાસ્ત્રી ..	...	૦-૮-૦
૫૩	બે પ્રતિક્રમણ મૂળ શાસ્ત્રી ..	...	૦-૩-૦
૫૪	” ” શુજરાતી ...	...	૦-૩-૦
૫૫	શ્રી સામાયિક ચૈત્યવદન સૂત્રાર્થ ..	...	૦-૦-૬
૫૬	તત્ત્વવાર્તા-લક્ષ્મી સંગ્રહવતી સવાહ (શુજરાતી) ..	...	૦-૪-૦
૫૭	શ્રી પર્વતિયિ વિગેરે સ્તવનાદિનો સંગ્રહ -	...	૧-૦-૦
૫૮	શ્રી ચૈત્યવદન ચૌવીશી (ચાર ચૌવીશી) ..	...	૦-૭-૦

૫૬ શ્રી ચૈત્યવદન ધોવીરી (ત્રણ ધોવીરી)	૦-૬-૦
૬૦ શ્રી પવકક્ષમાણક તથા પચ્ચાનની પૂજા. (શ્રી હૃપવિજયભૂત)	૦-૧-૦
૬૧ સ્નાત્ર, સત્તરશેઠી તથા વીશ સ્થાનકની પૂજા (શ્રી આત્મારામભૂત) ...	૦-૨-૦
૬૨ શ્રી ધનપાળ પચાશિકા મૂળ. ટીકા. અર્થમુદ્રત	૦-૪-૦
૬૩ પાવ પત્રની અનાનુપૂર્વી	શે.
૬૪ નવ પત્રની અનાનુપૂર્વી	શે.
૬૫ શ્રી પાર્શ્વનાથનો વિવાહલેલ. વધારાવાળો	૦-૨-૦
૬૬ શ્રી યૌતમસ્વામીનો રાસ. સાર્થ	૦-૧-૦
૬૭ મનુષ્યલવની દુર્લભતાના દશ દશતો	૦-૧-૦
૬૮ નવલ્લુ ધાત્રાનો અનુભવ.	૦-૪-૦
૬૯ આઠ દાંડિની સંજ્ઞા સાર્થ	૦-૬-૦
૭૦ શ્રી સંયોધસત્તરી પ્રકરણ મૂળ તથા ભાષાવર	૦-૩-૦
૭૧ બહાર પાપસ્થાનક અને બાર ભાવનાની સંજ્ઞા. અર્થ સંહિત.	૦-૮-૦
૭૨ શ્રી કુમાકુલકારિ સંજ્ઞ.	૦-૩-૦
૭૩ શ્રી નવકાર માહાત્મ્ય તથા કુર્માપુત્ર ઘરિત્ર ભાષાવર	૦-૨-૦
૭૪ શ્રી તત્વામૃત મેઘનું ભાષાવર.	૦-૨-૦
૭૫ શ્રી સ્નાત્રક પચ્ચીરી. અનુવાદ સાથે	૦-૧-૦
૭૬ શ્રી શબ્દશેઠપ્રકાશ. જોડાક્ષરી ટોપ	૦-૨-૦
૭૭ શ્રી ચારે દિશાના લીઝાની લીઝામાળ. અર્થમુદ્રત.	-૪-૦
૭૮ માળાપોને.	૦-૧-૦
૭૯ કરીયાવર. (વધારાવાળી)	૦-૬-૦
૮૦ સુસ્વાવી દુહા સંજ્ઞ.	૦-૪-૦
૮૧ શ્રી યૌતમકુળક વિશેષ સંજ્ઞ.	૦-૨-૦
૮૨ શ્રી કમરેવ અને રેવકુમાર ઘરિત્ર ભાષાવર.	૦-૪-૦
૮૩ શ્રી સર્વી શિષ્યવર્તી	૦-૧-૦
૮૪ શ્રી જ્ઞેન ધર્મ પ્રસારક સંજ્ઞાનો અનુગીતી અંક	૦-૮-૦
૮૫ જ્ઞાનપંચમી. આવૃત્તિ ૨ ભ (જ્ઞાનપંચમીને લગતો સર્વ સંજ્ઞ)	૦-૮-૦
૮૬ સાદા પ્રશ્નોત્તર (૩૪ પ્રશ્નો ઉત્તર સાથે)	૦-૫-૦
૮૭ ઘરિતાવળીમાંની કથા ૮ [સુશીલ]	૦-૩-૦
૮૮ શ્રી રતિસાર કુમારની કથા	-૨-૦
૮૯ શ્રી સુમિત્ર ઘરિત્ર ભાષાવર	૦-૨-૦
૯૦ શ્રી વૃદ્ધિવદન (ભવન) ઘરિત્ર	૦-૩-૦